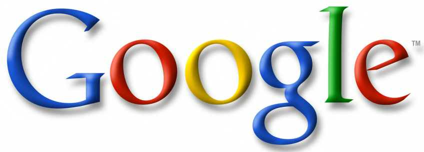

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

TORVALD HÖJER

UNDER MEDVERKAN AF

SAM. CLASON
LUND

NILS EDÉN
UPPSALA

EMIL HILDEBRAND
STOCKHOLM

LUDVIG STAVENOW
GÖTEBORG

TRETTIOFÖRSTA ÅRGÅNGEN

1911

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1912
[110040]

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Öfversikter och granskningar.

Bilagor.

Rättelser.

Sid. 133, r. 1. Orden »ropa af» böra utgå.

Då utarbetandet af fortsättningen af Kungl. Södermanlands regementes historia efter år 1772 för närvarande pågår, får jag härmed äran anhålla, att alla enskilda personer, hvilka möjligen kunna innehafva bref eller handlingar, som beröra nämnda regemente under tiden 1772—1850, beredvilligt måtte ställa dessa bref och handlingar till mitt förfogande antingen till afskrift eller att som gåfva införlifvas med officerskårens arkiv.

Strängnäs den 27. november 1911.

S. Zetterstrand.
Regementschef.

Riksdrots- och riksskattmästarevalet 1634.

AF

A. B. CARLSSON.

Historien om riksdrots- och riksskattmästarevalet 1634 är i sina hufvuddrag väl känd genom Thams och Odhners framställningar,[1] af hvilka dock den förre i ett par punkter gör sig skyldig till smärre missuppfattningar. Såväl i fråga om själfva valproceduren — formerna för omröstningen i rådet och ärendets slutliga afgörande vid voteringens obestämda utfall — som i principfrågan om rådets och ständernas inbördes ställning kunna emellertid närmare detaljer hämtas ur det bevarade källmaterialet,[2] och dessa sakna icke sitt intresse, då det här är första gången rådet — ännu ovisst i sin maktställning och obestämdt i sin organisation — ställes inför en uppgift af dylik art och tillvägagångssättet 1634 senare understundom åberopades som prejudikat.[3] De personliga stridigheter och sträfvanden, som inkastades i valet, kunna väl allt fortfarande endast bli föremål för gissningar och förmodanden, men de enskilda rådsherrarnes röstning vid själfva valtillfället kan, i motsats mot hvad fallet är vid motsvarande tillfällen senare, i detalj fastställas.

---

[1] Tham, Inledning till Ridderskapets och adelns protokoll (1:sta uppl.), 2. s. XX. XXI: Odhner, Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare, s. 24. 25.

[2] De viktigaste källorna äro rådsprotokollen samt de till större delen i samlingen Strödda acta historica i riksarkivet förvarade originalvota från valet. Några upplysningar äro också att hämta ur bref växlade mellan de i valet deltagande rådsherrarne: de viktigaste af dem äro tryckta i den stora Oxenstiernska publikationen.

[3] Så vid skilda tillfällen 1660. Se Wittrock, Carl X Gustafs testamente. s. 205. n. 1, 216, 246 f., 249. n. 3. 256, 259.

Det ena af de båda höga ämbetena, riksskattmästareposten, stod redan sedan lång tid tillbaka utan innehafvare: efter Jesper Matsson Krus' död på hösten 1622 hade det af Gustaf Adolf lämnats obesatt. Till gagnet fylldes väl dess värf på skilda tider af riksråden Johan Skytte och Clas Fleming, men ingendera af dem fick af konungen fullmakt på ämbetet.[1] När Gustaf Adolf under tyska kriget fick anledning till missnöje med det sätt, hvarpå kammaren skötte sin uppgift att lämna honom nödvändigt understöd och bistånd, vidtog han med afseende på kammarverkets ledning en utomordentlig åtgärd, i det han tilldelade sin svåger, pfalzgrefven Johan Casimir, en högsta inspektion öfver allt hvad därtill hörde. Denne blef så under de sista åren af konungens lefnad kammarens verklige chef, men hans ställning var af obestämd och helt och hållet extraordinär natur.[2] Väl ombads han äfven af rådet under den första ovissheten efter konungens död att tills vidare behålla ledningen af finansförvaltningen,[3] men samdräkten mellan honom och rådet blef dock endast af kort varaktighet, och därmed också hans chefskap för kammaren. På sommaren 1633 nedlade han, missnöjd med det bristande tillmötesgående han rönte från rådets sida, sin befattning med kammarärendena.[4] Främste mannen i kammaren var

[1] Nordwall, Svenska riksrådets utveckling mot centralisation, s. 27. 28; Edén, Den svenska centralregeringens utveckling 1602—1634, s. 221, 223.

[2] Jfr Edén, a. a., s. 223, 224.

[3] Rådet till Axel Oxenstierna d. 15/12 1632. Handlingar rör. Skandinaviens historia, 24, s. 283. Oxenstierna fann, att det vid den gjorda förordningen kunde förblifva, »så länge cammeren icke blifver medh skattmästareembete bestelt», men därefter tror han ej, »att Haus Furstl. Nådhe skall vele sigh därmedh engagere» (Skrifvelse till rådet d. 4/2 1633, a. a. 24, s. 360.) — Vid det försök, som pfalzgrefven gjorde vid begynnelsen af riksdagen 1633 (febr.) att få sin ställning närmare ordnad, anmodades han bl. a. att stanna i sitt ämbete »till nästkommande riksdag» (Rådsprot. d. 7/2 — jfr 6/2, 16/3 — 1633. Sv. riksr. prot., III, s. 22, 21, 74.) — Jfr Odhner, Om pfalzgrefven Johan Casimirs förhållande till drottning Christinas förmyndare, Nordisk univ.-tidskr., VIII: 4, s. 23, 24. Dennes ord om pfalzgrefvens utträdande ur rådet (a. a., s. 24, Sveriges inre hist., s. 13) kunna dock möjligen vilseleda. Pfalzgrefven hade aldrig räknats som ledamot af rådet och trots sin samverkan med detta aldrig ens deltagit i dess vanliga sessioner i rådkammaren. Däremot hade rådet ofta infunnit sig hos honom i räknekammaren för att gemensamt med honom dryfta särskildt de militära och finansiella spörsmålen (Se Sv. riksr. prot., II, s. 132, 133, 163, 206, 242, 243, 245—251.) Denna pfalzgrefvens med rådet sidoordnade myndighet är emellertid slut med konungens död.

[4] Odhner, Pfalzgrefven Johan Casimir, s. 26, Sveriges inre hist., s. 14

åter Clas Fleming, men denne hade dock därjämte att ägna en god del af sin tid och sina krafter åt en annan gren af administrationen, flottan.

Riksdrotsämbetet innehades under hela Gustaf Adolfs regering och ännu vid hans död af grefve Magnus Brahe; under de senare åren hade denne emellertid för krämpor och sjukdom endast föga kunnat deltaga i det kräfvande statsarbetet. Han dog också redan några få månader efter sin konung — den 4 mars 1633 — utan att någon gång ha närvarit vid rådets sammanträden under den kritiska tiden efter underrättelsen om konungens död. Hufvudbördan af hans ämbetsuppgifter ålåg Gabriel Gustafsson Oxenstierna, rikskanslerns yngre broder, hvilken alltsedan midten af 1620-talet varit den ledande kraften i hofrättens verksamhet.[1]

Genom de beslut som vidtogos i fråga om regeringens förande vid den första riksdagen under förmyndartiden — febr.—mars 1633 — syntes ett snart besättande af de båda lediga posterna[2] blifva ett nödvändigt kraf. Det förslag till regeringsform, som Axel Oxenstierna hemsändt och som enligt hans uppgift i allt väsentligt godkänts af den döde konungen, föreskref en kollegial förmyndarregering af rikets fem höga ämbeten, och trots det motstånd en dylik dittills okänd anordning uppenbarligen på skilda håll väckte[3], kom ett slags erkännande af denna femmannastyrelse också till uttryck i riksdagsbeslutet, ehuru det definitiva afgörandet om regeringsformen lämnades åt framtiden.[4]

[1] Nordwall, a. a., s. 30, 32; Edén, a. a., s. 259.

[2] Drotsens död inträffade, medan ständerna ännu voro samlade.

[3] Odhner, Sveriges inre hist., s. 10. — Bondeståndets där omnämnda märkliga svar på propositionen är ej dess slutligt afgifna (af ståndets sekreterare uppsatta) utan en tidigare skrift, öfver hvars anonyme upphofsman — utan tvifvel, som också Odhner anmärker, af prästerligt stånd — allmogen sedan i starka ord skall ha uttalat sin förkastelsedom, då rådet tydligen ej velat finna sig tillfreds med replikens dristiga uttalanden. Rådsprot. d. 18/2, 20/2 1633, Sv. riksr. prot., III, s. 34, 37; båda svaren bland Riksdagsacta 1633.

[4] Odhner, a. a., s. 12; Edén, a. a., s. 316.

I ett till rådet ställdt memorial med Lars Grubbe af den 12/2 1633 — Handl. rör. Skand. hist., 24, s. 368—370 — hade kanslern kraftigt understrukit vikten af femmannaregeringens snara stadgande, äfven om regeringsformen ej i allt omedelbart kunde godtagas. Endast i yttersta nödfall, om man ej kunde enas om detta beslut, kunde regeringen interimsvis till nästa riksdag uppdragas åt riksens råd samtligen. — Memorialet framkom först mot riksdagens slut — det föredrogs i rådet den 8 mars — men har antag-

Det kom emellertid som kändt att dröja mer än ett år efter detta besluts fattande, innan de båda höga ämbetena åter blefvo ordinarie besatta, och denna omständighet torde i sin mån ha bidragit till, att någon verklig femmannastyrelse icke kom till stånd, när regeringen in praxi skulle ordnas. När flertalet af de höga ämbetena alltjämt företräddes af vikarier — äfven kanslerns post sköttes under hans frånvaro endast af ställföreträdare — skulle dessa gifvetvis ha svårare att framträda med den auktoritet som erforderligt varit, om en ny sakernas ordning skulle grundas, afvikande från den rådande, då riksrådet i sin helhet förde regeringen. Nu är det endast en kort tid — april—maj 1633 — man kan skönja tendenser till en formlig femmannastyrelse,[1] men sedan fingo dessa helt spontant vika för den äldre ordningen med en regering af alla tillstädesvarande rådsherrar, oafsedt om de tillhörde de fems krets eller ej.

Rådsprotokollens uppgifter om de förberedande öfverläggningarna för valet äro till en början synnerligen knappa. Skattmästarefrågan var visserligen första gången redan tidigt före, i samband med diskussionen om utnämnandet af nya riksråd i början af år 1633; debatten synes dock denna gång endast hafva varit af helt allmän art, och inga personer namngåfvos.[2] Därefter förmäles knappast

ligen för rådet blifvit en sista eggelse att söka drifva sin mening igenom ifråga om riksstyrelsens ordnande.

En viss vaghet i formuleringen kom emellertid att vidlåda det slutliga beslutet i denna punkt, och någon formlig afgränsning af femmannakollegiets maktkompetens gentemot samtliga riksens råd förekom icke. Edén a. a., s. 346, 347. — Beslutet hos Stiernman, Riksdagars och mötens beslut. 2, s. 849—855.

[1] Efter några debatter om regeringsformen i slutet af mars och början af april omnämner rådsprotokollet den 5 april, huru de fem capita collegiorum, marsken och amiralen samt de tre ställföreträdarne Per Baner, Clas Fleming och Per Brahe, underskrefvo sina reverser, och från och med följande dag märker man i protokollen en bestämd skillnad mot förut i fråga om de vid sammanträdena närvarande rådsmedlemmarne. Med undantag af den 6/4, 9/4 och 27/5 e. m. deltaga endast de fem i sammankomsterna ända till den 29 maj, då Johan Skytte första gången infinner sig i rådet. Efter denna dag bli de egentliga regeringssammanträdena mera sällsynta, men de förekomma dock ännu understundom i växling med de fulltaligare rådssammankomsterna (ex. 31/5 e. m., 3/6, 4/6, 6/6, 8/6, 14/6). Sv. riksr. prot., III, s. 92—129.

[2] Rådsprot. d. 10/1 1633, Sv. riksr. prot., III, s. 11.

något om de båda ämbetenas besättande förrän i januari 1634.[1] All sannolikhet talar dock för, att frågan debatterats åtminstone vid tiden för Gabriel Gustafsson Oxenstiernas affärdande till Tyskland våren 1633 kort efter riksdagens slut — antagligen samtidigt med den diskussion om besättandet af rikets förnämliga ämbeten öfverhufvud, kollegie-, landshöfdinge- och hofrättspresidentposterna, som ägde rum i slutet af mars.[2] I det memorial herr Gabriel medförde öfver ärenden, som han skulle »kommunicera och deliberera» med kanslern, innehöll den andra punkten, att han med det snaraste skulle låta rådet förnimma kanslerns mening, »hvilken af de uppsatte personer som kanslern tjänligast finner till drots- och skattmästareämbete, jämväl ock de andre officier och personer som upptecknade äre».[3] Det framgår häraf, icke blott att en förteckning upprättats till lämpligt besättande af kollegie- och landshöfdingeposterna etc. — en lista som tydligen måst vara åtminstone i det närmaste identisk med den som rådsprotokollet den 26 mars återger[4] — utan också, att ett antal personer namngifvits såsom de bland hvilka valet till drots och skattmästare borde träffas. Nu föreligger verkligen en samtida förteckning upptagande först de personer, som »äre i valet till drotset och skattmästerämbetet», och därefter ett förslag till kollegiebesättning etc., som endast företer ett par obetydliga afvikelser från marsprotokollets; med tämligen stor visshet torde det också kunna sägas, att det är just denna som afses i det berörda memorialet.[5] Trots protokollets tystnad synes alltså

[1] Den 11 mars framhölls vid en diskurs om regeringsformen nödvändigheten af att de fem capita collegiorum auktoriserades, »hälst medan dhe andre collegia elljest merckeligen skole försummas», men detta afser sannolikt själfva det förestående stadgandet i riksdagsbeslutet, hvilket ännu icke var slutligt antaget. Sv. riksr. prot., III, s. 69.

[2] Rådsprot. d. 26/3 1633, Sv. riksr. prot., III, s. 79.

[3] Handl. rör. Skand. hist., 25, s. 162.

[4] Sv. riksr. prot., III, s. 79, 80.

[5] Enda skillnaden från rådsprotokollet i fråga om ämbetsförslaget är, att Herman Wrangel och Johan Baner här ej nämnas i krigsrätten — dennas riksrådsnumerär var ju också enligt regeringsformsförslaget fulltalig med marsken och de tvenne andra, Gustaf Horn och Åke Tott, — samt att i fråga om landshöfdingeposten i Västmanland, Silfver- och Järnbergslagen den ursprungligen uppsatte Ture Sparre är struken och i stället »Her Johen Gyldenstierna» ditsatt. Denna ändring är af Per Banérs — kanslerns ställföreträdares — hand, under det pikturen i öfrigt är kanslistil. Förteckningen har tillhört Tidösamlingen — ett förhållande som i förening med hvad nyss nämnts om den Banérska ändringen väl torde ytterligare tala för, att vi

redan nu en i viss mån officiell debatt om kandidaturen försiggått i rådet, därvid det dock endast gällt att namngifva alla dem som vid valet lämpligen kunde komma i betraktande. Förslaget var synbarligen endast afsedt för Axel Oxenstiernas enskilda yttrande, och man har förmodligen vid denna tid väntat det ledande ordet från honom i denna fråga såväl som i flertalet andra; till öfriga frånvarande rådsherrar har det icke utsändts.[1]

De personer som enligt denna förteckning ställas i valet till de båda ämbetena äro: Grefve Jakob [De la Gardie], herr Axel Oxenstierna, herr Nils Bielke, herr Gabriel Bengtsson [Oxenstierna], herr Johan Skytte, herr Gabriel Gustafsson [Oxenstierna], herr Peder Baner, herr Clas Fleming samt grefve Peder [Brahe], således 9 af rådets 25 medlemmar, eller, om de efter konungens död nyintagna 8 frånräknas, af hvilka väl näppeligen ännu någon kunde tänkas ifrågakomma, 9 af de 17, som tillhört rådskretsen redan under Gustaf Adolfs tid. Anmärkningsvärdt är mahända, att en af de höga ämbetsmännen, riksamiralen Gyllenhielm, ej nämnes, då hans båda kolleger, marsken och kanslern, sättas i fråga att förflyttas till rikets främsta värdighet. Det är ej kändt, huruvida detta haft sin grund i någon redan nu från hans sida uttalad önskan eller i en åtminstone hos rådets majoritet befintlig öfvertygelse om hans olämplighet för ämbetet.[2] — Med uppteckningens karaktär endast af allmänt urval följde, att särskilda förslag ej

här hafva att göra med ett från rådets sida till Axel Oxenstierna framlämnadt förslag — och förvaras nu bland Strödda acta historica 1633—1644. Den bär blyertspåteckningen juni 1634 — själfva valmånaden — men bör sålunda, om min argumentering är riktig, i stället hänföras till slutet af mars eller början af april 1633.

[1] Kanslerns votum utgår också i olikhet mot de öfrigas från denna honom tillställda uppteckning; se nedan, s. 18 och bil. 1.

[2] Formuleringen i Axel Oxenstiernas votum kunde möjligen tänkas tyda på det förra alternativet (bil. 1).

Uteslutna på listan äro, utom Gyllenhielm, af de äldre Bo Ribbing och presidenten i Dorpats hofrätt, Philip von Scheiding, den förre åtminstone säkerligen för sin ålderdomsskröplighets skull, vidare alla fältmarskalkarne, Gustaf Horn, Herman Wrangel, Åke Tott och Johan Baner, hvilka här naturligen ej gärna kunde komma ifråga annat än i andra hand, för den händelse De la Gardie blefve förflyttad till riksdrotsplatsen, samt slutligen Mattias Soop, hvilken visserligen under Gustaf Adolfs tid flera år tjänstgjort i kammaren men väl dock ej ansetts i ålder och meriter kunna jämställas med flertalet af de föreslagne. Den ende till åren yngre som upptagits var Per Brahe, och denne intog ju redan genom sin rang af rikets förste grefve en särställning.

upptogos till de olika posterna; alla herrarne nämndes blott i ordning efter ämbeten eller ålder i rådet.

Det synes ej osannolikt, att det är med detta i rådet uppgjorda förslag i tankarna, som Jakob De la Gardie i ett privat bref till kanslern från början af april berör frågan om de båda höga officiernas återbesättande och framställer sin standpunkt i saken.[1] Också han lämnar riksamiralen ur räkningen men ifrågasätter däremot möjligheten både af sin egen och kanslerns förflyttning. För egen del förklarar han sig emellertid icke böjd att utbyta sin närvarande post; hur Axel Oxenstierna tänker göra, ställer han i hans goda betänkande — vore han villig, skulle han säkerligen utan svårighet blifva vald. För den händelse däremot, att han ställde sig afböjande, såge De la Gardie ingen som vore tjänligare och kunde bättre förestå kallet än Axels broder Gabriel; denne hade ju nu ocksa länge företrädt drotsens plats. En person som väl pa grund af sin ålder kunde räkna på att ifrågakomma vore Nils Bielke — rådets äldste ledamot —, men marsken fruktar, att arbetsbördan lätt kunde blifva för tyngande för denne, och i sådant fall funnes nog ej många, som vore villiga att arbeta under honom. Det vore dock ej tvifvel underkastadt, att Bielke skulle känna sig förbigången, om han nu ej blefve befordrad till någondera af de lediga ämbetena, och alldeles komma att hålla sig borta från rådets sammankomster. De la Gardie anser därför lämpligt, att han kunde ställas i spetsen för kammaren, med hvars arbete han också förut var förtrogen,[2] i synnerhet om han vid sin sida finge Gabriel Bengtsson »med någon annen», »hvilke sig väl skulle förlikas». Det lyser väl fram, att Clas Fleming måhända vore den som i främsta rummet vore lämpad till kammarverkets ledare. men denne kunde ej undvaras från amiralitetet — »flottan» — ty enligt marskens förmenande funnes ingen, som förstode denna gren af administrationen så från grunden som han och som vore mera skickad att efterträda riksamiralen, när denne fölle ifrån.

[1] Jakob De la Gardie till Axel Oxenstierna d. 10/4 1633. Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, afd. II, band 5, s. 514 f. — En vecka tidigare (d. 3/4) har han meddelat kanslern underrättelsen om Magnus Brahes död.

[2] Bielke hade under Gustaf Adolf i lång tid gjort regelbunden tjänst i kammaren (före 1623); Nordwall, a. a., s. 25—27.

Dessa hans »fantasier» ber nu De la Gardie kanslern i bästa måtto upptaga, och det är tydligen med uppriktigt allvar han i den tvekan som kunde råda önskar enskildt få del af sin rådkloke väns mening i de berörda frågorna. Också senare återkommer han vid flera tillfällen till ämnet, särskildt i samband med antydningar, att regementet i riket under interimstiden blifvit »taliter & qvaliter» förestådt, och han framhåller därvid nödvändigheten af ett snart besättande af de båda vakanta posterna för uppehållandet af regeringens tillbörliga auktoritet. I själfva personfrågan uttalar han sig däremot icke vidare utan afvaktar kanslerns omdöme och inrådande.[1]

För närmare upplysning om förhallandena i regeringen hemma hade De la Gardie i brefven hänvisat till Gabriel Gustafssons muntliga framställning, då han före utresan vidlyftigt diskurrerat med denne om hemstaten och huru den enligt hans åsikt bäst kunde »stabilieras och ved makt hållas».[2] Äfven i sin korrespondens ger han stundom herr Gabriel närmast del af de intimare detaljerna, särskildt i fråga om de ömtåliga personliga förhållandena, och låter dem genom honom komma till kanslerns kännedom; brefven till den yngre brodern utfylla därigenom i viss mån den bild af ställningen korrespondensen med kanslern gifver. Så är det i en skrifvelse till herr Gabriel marsken lämnar den kända uppgiften om de personliga motsättningarna inom rådskretsen:[3] Per Baners oppositionella ställning mot den riktning, De la Gardie och Oxenstierna representerade, Per Brahes af enskilda motiv föranledda anslutning till den Banerska sidan samt fraktionens väntade ytterligare förstärkning med Gabriel Bengtsson — Baners svåger — vid dennes förestående återkomst från Finland.[4] Det var genom intriger från bröderna Per och Axel Baner som grefve Per skulle

[1] De la Gardie till Oxenstierna d. $^{29}/_{6}$ 1633 med P. S., $^{10}/_{8}$ P. S.; Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling II: 5, s. 518, 522.

[2] Brefvet d. $^{10}/_{4}$ 1633; a. a., II: 5, s. 514.

[3] Odhner, a. a., s. 15.

[4] De la Gardie till Gabriel Gustafsson d. $^{30}/_{6}$ 1633, Hist. tidskr. 19[illegible] s. 171, 172. (Ett där omnämndt tidigare bref berörande samma ämne nu mera förkommet.) — Äfven Johan Skyttes oppositionella hållning kommer antydningsvis till synes i samma skrifvelse.

Det framhålles dock också, att all splittring till trots rådet i vissa fall kunde stå enigt; så gentemot änkedrottningens »sällsamma» tillag och sträfvanden (a. st., s. 170, 171).

eggats till de anspråk i fråga om arfvet efter grefve Magnus, som hotat att framkalla uppenbar oenighet mellan honom och marsken;[1] då sedan tvistefrågan genom en förlikningsdom afgjorts mot Brahes sträfvanden, hade han oförtydbart visat sitt missnöje med utslaget, alldeles undandragit sig umgänget med De la Gardie och i stället slutit sig till Per Baner och stärkt hans grupp, så att man nu hade all möda att hindra hvad de ville drifva igenom; än värre väntades det naturligen skola bli, när äfven Gabriel Bengtsson kommit tillstädes. I detta sammanhang kommer De la Gardie också in på de svårigheter i regeringen, som voro en följd däraf, att en och samme person, Clas Fleming, uppbar hufvudbördan af arbetet inom två verk, kammaren och amiralitetet. Han ger honom visserligen erkännande för hans stora »åhåga och flit», men framhåller också omöjligheten för honom att medhinna allt; det kunde nu hända, att man i rådet ofta fick sitta »två eller tre timmar fåfänge» och vänta på honom, vare sig han var i kammaren eller på holmen. — För att afhjälpa de rådande missförhållandena vore det af nöden, att de båda lediga posterna snart besattes, och tillika, att i kansliet kunde komma någon, »som inte contrulerer hele senatet och bringer tiden till med fåfenge disputationer» såsom dittills ofta skett — motsatsförhållandet och misstroendet till Per Baner, kansliets ledare, kommer här åter tydligt till uttryck.[2]

Någon direkt, »sekret» kommunikation af kanslern i frågan, sådan De la Gardie begärt, är ej känd. Måhända har han ej nedskrifvit något förtroligt meddelande i det ömtåliga ärendet utan nöjt sig med att vid sitt personliga sammanträffande med brodern delgifva denne sina tankar och synpunkter i ämnet. Säkert hafva de äfven i så fall nått fram till De la Gardie och förmodligen också blifvit bestämmande för dennes slutliga ställning; hans votum är åtminstone afgifvet i full öfverensstämmelse med kanslerns, sådant detta på valdagen tolkades i Gabriel Gustafssons muntliga förklaring.[3] — Ett till hela rådet ställdt, skriftligt

[1] De la Gardie var gift med Magnus Brahes dotter Ebba och uppträdde nu som målsman dels för sin egen, dels också för sin styfsvärmoders, Helena Bielkes, rätt.

[2] Anf. bref.

[3] Se nedan, s. 23.

svar har Axel Oxenstierna däremot afgifvit, förmodligen likaledes med brodern vid dennes afresa. I sina anteckningar om kanslerns resolution på den medsända promemorian[1] hänvisar herr Gabriel vid punkten om ämbetsvalen till ett »kanslerns eget bref», hvari han berör denna fråga; säkerligen är det detsamma, i hvilket han med utförlig motivering afger sitt slutliga votum till de båda ämbetena.[2] Han har sålunda föredragit att afgifva sitt yttrande direkt som votum, icke som tidigare ledning för de andras val allena; efter allt att döma har det heller icke omedelbart föredragits i rådet utan behållit sin slutna karaktär till valdagen; den ovisshet, som då yppade sig i fråga om kanslerns röst till skattmästareposten, borde annars på det mest autentiska sätt kunnat undanröjas.

Det var emellertid äfven andra inom rådskretsen än De la Gardie som voro intresserade af de höga ämbetenas besättande, och somliga måhända af mer egoistiska motiv än denne. Nils Bielkes sträfvan i detta afseende är redan berörd, och om ett par af de andra, hvilka vi äro vana att räkna till oppositionen inom rådet, göras åtminstone antydningar i Gabriel Gustafssons bref till kanslern efter hemkomsten. Det är bekant, huru två medlemmar af rådet, hvilka hade sin verksamhet förlagd långt från riksstyrelsens medelpunkt, Johan Skytte och Gabriel Bengtsson, utan kallelse lämnat sina poster och infunnit sig i Stockholm, under förebärande att de trott, att konungens begrafning skulle äga rum, men enligt Gabriel Gustafssons förmenande egentligen i afsikt att närvara vid »regementets formerande och ämbetenas besättande».[3] Att särskildt Johan Skytte

[1] Löst blad, inlagdt bland Regeringens och rådets bref till Axel Oxenstierna 1633—1634, Oxenst. saml.

[2] Dat. Frankfurt am Main d. 7/10 1633. (Alldeles vid denna tid har Gabriel Gustafsson lämnat sin broder och anträdt hemresan — Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, II: 3, s. 302.) — Brefvet har tidigare saknats bland kanslerns skrifvelser till regeringen och rådet — jfr förteckningen i Meddelanden från svenska riksarkivet, XIII, — men i egenhändigt original föreligat i den Oxenstiernska konceptsamlingen; det äfvenledes bevarade förseglade omslaget hade samtidigt funnit en fristad i volymen Axel Oxenstiernas egenhändiga skrifter; numera hela skrifvelsen lagd bland Axel Oxenstiernas skrifvelser till K. M:t och rådet, 1633, vol. I. c.

[3] Gabriel Gustafsson till Axel Oxenstierna d. 27/12 1633. Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, II: 3, s. 314. — I bref till kanslern från Riga d. 13/5 hade Skytte endast nämnt, att högviktiga och importante ärenden nödgade honom att resa hem, och han hade då ställt i utsikt sitt snara återvändande; a. a., II: 10, s. 355.

Jfr Sondén, Johan Skytte och Oxenstiernorna. Hist. tidskr. 1900, s. 135.

skulle sträfvat att nå rikskanslersposten framhålles i ett senare bref,[1] däri han säges med både händer och fötter arbeta på, att drotsämbetet icke blefve öfverlämnadt åt Gabriel Gustafsson utan i stället åt kanslern i förhoppning att sedan själf få intaga dennes plats.[2] Herr Gabriel betraktar det visserligen snarast som en vinning att för egen del undslippa drotsens kall, men han tror dock ej på framgången af Skyttes personliga sträfvanden; i rådet vore man mestadels sinnad att tilldela honom presidentskapet i Jönköpings hofrätt, med hvilket han också antagligen finge låta sig nöja.

Det synes ej heller otänkbart, ehuru någon direkt uppgift därom ej är känd, att äfven kanslerns ställföreträdare, Per Baner, under samma förutsättning af Axel Oxenstiernas förflyttning, åtminstone någon tid afsett att själf intaga dennes plats. Utsikterna för hans eventuella val torde dock — oafsedt det motstånd mot hans kandidatur, som otvifvelaktigt skulle rests af hans vedersakare i rådet[3] — väsentligen förmörkats redan därigenom att han månaderna före valet långa tider måst hålla sig fjärran från ärendenas skötsel på grund af sjuklighet. Det är klart, att det kansliets »släta tillstånd» — på grund af brist på lämplig personal — som bildar ett oupphörligen återkommande tema i Gabriel Gustafssons korrespondens med kanslern,[4] endast kunde ytterligare förvärras, då ledaren själf var sjuk och borta, och redan omsorgen om en förbättring härutinnan måste hafva fört tankarna bort från hans namn i den händelse det verkligen kommit därhän, att kanslersposten behöft nybesättas.

Ännu en fanns slutligen bland de nio föreslagne, hvilken säkerligen icke utan missnöje fann sig helt ställd utom räkningen, visserligen en af rådets yngre ledamöter, men till börden dess främste, Per Brahe. Af dennes egen uppgift är det kändt, huru han redan vid sitt intagande i rådet — 1630 — skulle »disputerat» sin plats där och som grefve ansett

[1] Den 11/3 1634. Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, II: 3, s. 329.

[2] Till den ändan sökte han också afvärja, att han blefve nämnd till öfverburggrefve, till hvilken plats han förslagsvis uppsatts på marslistan (Sv. riksr. prot., III, s. 79).

[3] Jfr De la Gardies uttalanden ofvan s. 8, 9.

[4] Se brefven af d. 6/12, 27/12 1633, (25/1) P. S., 17/2, 11/3 1634. Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, II: 3, s. 311, 313, 325, 328, 329.

sig äga rätt åtminstone till sätet närmast efter de fem höga ämbetena; konungen skulle emellertid vid detta tillfälle uppmanat honom att intaga sin plats efter inträdet i rådet men tillika ställt i utsikt, att om något dödligt vidkomme hans farbroder, grefve Magnus, han ville sätta just grefve Per i dennes ställe.[1] Uppgiften om konungens planer i detta fall står ej alldeles oemotsagd; en annan och sannolikare lämnades af Gyllenhielm under valdebatten i rådet.[2] I alla händelser torde grefve Per tämligen snart funnit, huru ringa hans utsikter i själfva verket voro och huru frågan snart endast gällde, hvilkendera af de båda bröderna Oxenstierna skulle komma att intaga platsen som rikets främste ämbetsman.

Först på nyåret 1634 lämnar frågan ånyo spår efter sig i rådsprotokollen. Den 13 januari debatteras det i rådet, huruvida endast senaten eller till äfventyrs också ständerna skulle hafva inflytande på valet.[3] Per Baner framhöll, att det vore »en stor sak» att låta ständerna få del i den rätt, som tillkomme konungen ensam; det kunde också lätt gifva anledning till en obehörig agitation.[4] Gabriel Gustafsson däremot androg, att liksom makten att välja konung låge i ständernas våld, så borde de ock under interregnum eller vid konungens minderårighet stadfästa val af de höga ämbetsmännen.[5] Huruvida en verklig meningsmotsats förelegat eller vi hafva att göra med en debatt af det ej ovanliga slaget, där de båda motståndarne endast för en allsidig utredning af frågan företrädt olika ståndpunkter,[6] låter sig af den korta replikväxlingen knappast afgöra. Af frågans senare behandling förefaller det dock som om herr Gabriel icke på allvar uppträdt som någon försvarare för ständernas rätt, åtminstone icke i den mening

[1] Per Brahes tänkebok, s. 26: så ock i den Braheska familjekrönikan. P. Nordmann, Per Brahe, s. 464. Jfr Nordmanns egen ej fullt riktiga framställning, a. a., s. 73.

[2] Se nedan, s. 21.

[3] Sv. riksr. prot., IV, s. 8.

[4] » . . . och ther een vore ambiticus, kunde han besticka mångom att träda på sin sijda.»

[5] » . . . confirmera the quinque capita». — Själfva angifvandet af frågans föremål har i protokollets referat formuleringen: »Debatterades om the vacerande Drotz- och Skattmästareämbeten, och att Senaten böre them eligera men Status Regni them approbera».

[6] Jfr Hjärne, Gustaf Adolf, s. 109, och Edén, a. a., s. 141.

att han velat tillerkänna dem ett verkligt medinflytande.[1] Något afgörande beslut fattades i alla händelser ej nu, utan närmast beslöts endast att ställa bref till de fjärranvarande riksråden — herrar Bo Ribbing, Philip Scheiding, Gustaf Horn, Herman Wrangel, Sten Bielke och Jöns Kurck — med uppmaning att insända sina vota till drots- och skattmästarevalet.[2] Frågan om rådets och ständernas ställning upptogs ånyo och nådde sitt afgörande först i maj, då tiden för riksdagen nalkades; då skred man, förmodligen efter ytterligare föregången debatt, till den i alla viktigare ärenden sedvanliga voteringen.[3] Alla de röstande syntes eniga om, att rätten att välja tillkomme rikets råd och att — för att använda Clas Flemings formulering — de billigt måste taga sig till vara att gifva bort det som det tillkomme dem att försvara. Hade konungen haft makt att tillsätta dessa ämbeten, så måste den ock nu vara hos dem som företrädde hans myndighet, och de öfriga ständerna ägde däri intet att säga. Från några håll — enligt protokollet Gabriel Gustafsson, Johan Skytte och Jakob De la Gardie — tillades visserligen,[4] att efter valet de utsedde borde »offereras ständerne» liksom ock skälen till valet gifvas dem tillkänna, men knappast någon synes på allvar satt i fråga,

---

[1] Jfr ock hans — och Jakob De la Gardies — ståndpunkt i fråga om ständernas ställning till förmyndarfrågan 1633; rådsprot. d. 18/2, 11/3 1633, Sv. riksr. prot., III, s. 33, 70, 71; Odhner, a. a., s. 11.

Det är svårt att ur januariprotokollets referat frampressa någon tidigare tanke på ett ständernas *val* af de höga ämbetsmännen och endast en därefter följande bekräftelse från rådets sida — jfr Odhner, a. a., s. 24, 25; att så starkt medgifvande åt ständernas inflytande synes aldrig ens diskussionsvis varit på tal (se prot.).

[2] Brefven undertecknades i rådet d. 18/1 1634, Sv. riksr. prot., IV, s. 7; intagna i registraturet under d. 17/1.

Det synes lätt, att bland de frånvarande tvenne namn saknas, Axel Oxenstiernas och Johan Baners. Den förres röst var dock redan insänd — se ofvan, s. 10 — och detta var förhållandet äfven med Baners. Hans skrifvelse är daterad Magdeburg d. 24/10 1633, vid samma tid som Gabriel Gustafsson befann sig där — Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, II: 3, s. 312 —, hvadan det är antagligt, att han genom denne anmodats att afgifva sitt votum.

En af rådsherrarne, som ännu var närvarande men inom kort lämnade Stockholm för att afgå i beskickning till Tyskland, Per Brahe, erhöll senare genom en sekreterare enskild anmaning om aflämnande af sina vota. Johan Jansson till Per Brahe d. 20/2 1634, Skoklostersaml.

[3] Rådsprot. d. 20/5 1634, Sv. riksr. prot., IV, s. 118, 119.

[4] Karaktären af utfyllande tillägg, icke motsatt mening framgår tydligt af protokollets ord: »Her Gabriel Gustafsson var i samma mening och att . . .», »her Johan Skytte var och ved lika mening och att . . .».

att en verklig bekräftelse behöfde gifvas från ständernas sida.[1] Äfven Gyllenhielm, som dock vid andra tillfällen veterligen framträder som förespråkare för ständernas rättigheter, förklarade sig väl tillfreds med att endast en person skulle uppställas till hvartdera ämbetet; liksom de öfriga ansåg också han, att »den authoritatem med electione ej borde gifvas bort ur senaten till ständerna.[2] — Det förtar ej detta intryck af rådets ståndpunkt, att det någon tid senare — som en särskild försiktighetsåtgärd för att »undvika altercation», när propositionen till ständerna skulle ske — räknade det ej vara orådligt att efter verkställd votering kalla upp i rådkammaren de förnämste af adeln, biskoparne och de förnämsta städernas fullmäktige och enskildt kommunicera med dem i frågan »till att vinna deres affection och kärlek till dem, som till drots och skattmäster förordnas».[3] Det afsåg därmed ingalunda att eftergifva något af självfva tillsättningsrätten. —

Ett par dagar innan självfva valet ägde rum i rådet, den 11 juni, företogs där till debatt frågan om formerna för omröstningen.[4] Man synes redan tidigare ha kommit öfverens om, att den borde ske genom enkel sedelvotering — en vid denna tid säkerligen ovanlig procedur[5] — men detta sätt

[1] Något dylikt kraf kan knappast sägas ligga ens i Johan Skyttes votum, som följer omedelbart på Gabriel Gustafssons ofvan i texten refererade och lyder: »... var och ved lika mening, och att man sedan söker applausum statuum». Orden innebära säkerligen endast ett instämmande i herr Gabriels nyss framförda tilläggsförslag. Det torde icke lida något tvifvel. att om sådana män som de tre i texten nämnda verkligen velat tillerkänna ständerna medinflytande, voteringens utgång skulle blifvit en annan. Nu sammanfattas resultatet af omröstningen helt enkelt: »Ginge så alles vota där hän, att samma electio blifver hooss Rixens Rådh.» — Jfr Odhner a. a., s. 25, hvilken synes inlägga för mycken betydelse i Gabriel Gustafssons och Johan Skyttes yttranden, liksom han väl fattat den förres januariuttalande som ett direkt och bokstafligt yrkande; Odhners uppfattning dock godtagen af Wittrock, a. a., s. 245.

[2] Tham, som eljest just på denna punkt har en i all korthet fullt riktig framställning — han berör visserligen endast majvoteringen, ej januaridebatten —, råkar dock snedlägga Gyllenhielms uttalande; a. a., s. XX.

En annan fråga är i hvad mån särskildt Gyllenhielms uttalande kan anses vara ett fullt troget uttryck för hans innersta önskan och mening; jfr hans ståndpunkt efter valet, nedan s. 28.

[3] Rådsprot. d. 7/6 1634, Sv. riksr. prot., IV, s. 121.

[4] A. a, IV, s. 123.

[5] Det enda tidigare exemplet på ett dylikt sedelval som rådsprotokollen meddela är d. 23/11 1632, då fråga var om utväljande af sändebud till konungen för att frambära rådets lyckönskningar öfver hans »lycklige progresser»: Sv. riksr. prot., II, s. 239. Den vanliga formen synes ha varit muntlig, efter

tyckes ha väckt betänkligheter att döma af den nu återupptagna diskussionen. Per Baner framhöll, att det var »obrukeligit» att votera med sedlar, hvarpå endast vederbörandes namn stode, då i sådant fall icke de afgifna rösterna och skälen därför kunde läggas ad acta såsom tillbörligt och sedvanligt vore. Han menade också, att det ej stode i rådets makt att »begynna något nytt», utan ansåg det bäst och försvarligast att göra som vant var, så att hvar och en antingen afgåfve sitt votum skriftligen och därvid framställde skälen för sin röstning eller också gjorde det muntligen, så att det kunde föras till protokollet. Detta herr Per Baners betänkande, heter det i rådsprotokollet, »gillade senaten ändtligen så vida, att de slöto, det hvar skulle gifva sitt votum som förr ske plägar, antingen skriftelig eller muntlig, efter som hvar själf vill».

Det är då anmärkningsvärdt, att när valet endast två dagar efter denna debatt — den 13 juni — företogs, voteringen ändock enligt protokollet tillgick så, att hvar och en af riksens råd inlade en sedel, på hvilken stod allenast skrifvet deras namn, som skulle betjäna drots- och skattmästareämbetet[1] — således till synes i rak strid mot rådets senaste beslut. Motsägelsen löses endast — försåvidt man ej får förutsätta ännu en senare ändring — genom antagandet, att beslutet den 11 juni i någon mån felrefererats i protokollet och måhända endast inneburit fritt val för rådsherrarne mellan de af Baner angifna metoderna och det tidigare tänkta enkla sedelvalet eller kanske snarare inskränkt sig till ett gillande af det Banerska yrkandet på röstningens öppna form, möjligheten att föra hvarje enskild röstandes votum till protokolls — oafsedt sedan om rösten afgafs skriftligen eller muntligen, med motivering eller utan. Så till vida har också Baners mening verkligen vunnit efterföljd; själfva voteringen hade visserligen sluten karaktär, men till protokollet har sedan för hvar och en af rådsherrarne antecknats, huru hans röster fallit.

Af rådets samtliga medlemmar deltogo 21 i valet, och af dessa voro 13, eller måhända 14, personligen närva-

—g motiverad votering; jfr val af beskickning till kanslern d. 17/12 1633, A. a., III, s. 286.

[1] A. a., IV, s. 125. 126.

rande;[1] 7 hade skriftligen insändt sina röster.[2] Endast fyra — herrar Nils Bielke, Philip Scheiding, Åke Tott och Sten Bielke — hade afsiktligt dröjt utom eller ej i tid inkommit med sina vota.[3] Själfva orginalvota äro ännu till större delen bevarade[4] — måhända ytterligare ett tecken på den Banerska maningens verkan — och af dem låta protokollets uppgifter i vissa fall kontrollera eller ytterligare komplettera sig. Det visar sig, att flertalet af dem, som personligen närvarit, verkligen användt sig af den enkla sedelmetoden, i det de låtit röstsedlarna upptaga endast vederbörandes namn och vederbörande ämbete — valet skedde nämligen samtidigt till båda posterna; några ha tillika undertecknat dem med eget namn eller egna initialer.[5] En ende, Johan Skytte, har föredragit att följa Baners tidigare yrkande och lämnat ett motiveradt skriftligt votum, däri han ingår på en principiell diskussion af frågan; det är tänkbart, att han därigenom starkare velat opponera mot den utgång af valet han måhända förutsåg och fruktade.

Skytte utgår i sitt votum[6] från de allmänna synpunkterna, att man, såsom gammal häfd varit, borde till riksens höga ämbeten i främsta rummet förordna dem som föregått andra »med manlighet, ålder och myndighet», samt avancera hvar och en efter tagen hänsyn till »eligendi merita in

---

[1] Protokollets öfverskrift upptager visserligen endast 12: De la Gardie, Gyllenhielm, Gabriel Bengtsson, Fleming, Gabriel Gustafsson, Per Baner, Bonde, Soop, Johan De la Gardie, Sparre, Åke Axelsson och Ryning, men till dessa kom säkert äfven Skytte, hvilken sedan nämnes såsom deltagande i debatten. Ovisshet kan endast råda om Axel Baner, hvilken väl var i staden närvarande men som riksmarskalk möjligen kan ha varit förhindrad att personligen deltaga; i sådant fall ha hans vota förmodligen aflämnats genom brodern, Per Baner.

[2] Utom Axel Oxenstierna och Johan Baner — se ofvan — Bo Ribbing (dat. Säby d. $^{4}/_{9}$ 1634), Gustaf Horn (Memmingen d. $^{12}(^{10})/_{4}$), Per Brahe (Visingsborg d. $^{27}/_{9}$), H. Wrangel (Elbing d. $^{15}/_{8}$) och Jöns Kurck (Åbo d. $^{13}/_{3}$).

[3] Om Sten Bielke, se nedan s. 24, n. 1.

[4] De som saknas synas vara: Johan De la Gardies och Åke Axelssons till drotsämbetet samt Carl Bondes och Erik Rynings till såväl drots- som skattmästareposten. — Alla de bevarade med undantag af Axel Oxenstiernas — om hvilket se ofvan, s. 10, n. 2 — i volymen Strödda acta historica 1633 — 1644.

[5] Så Jakob De la Gardie och Gyllenhielm (hela namnen) samt Gabriel Bengtsson (endast initialer). De la Gardie upptar sina kandidater till båda posterna på samma röstsedel, de öfriga däremot, som användt det enkla sedelvalet, rösta med olika sedlar.

Själfva röstsedlarna äro till form och storlek växlande, somliga endast smala remsor; samtliga bära spår af att hafva aflämnats vikta.

[6] Se bil. 2.

patriam»; när de vederbörliga kvalifikationerna funnes, kunde man vidare ej gärna gå dem förbi, som intoge den främre platsen i rådet, och för ett »godt förhållande» borde slutligen äfven inom de höga ämbetena en förflyttning grad för grad iakttagas, »ut ita virtuti et meritis præclaris sua præmia tribuantur». Resultatet af denna betraktelse blir för honom, att drotsämbetet borde i tur och ordning erbjudas först marsken och därefter, om denne »för skälige och merkelige orsaker» icke ville mottaga det, amiralen och kanslern; själf kan han nämligen ej finna några skäl, hvarför man i detta val skulle kunna vilja förbigå någon af dessa tre, då deras kapaciteter nogsamt vore »så synlige som approberede» och de jämväl voro förtjänte att bära drotsens värdighet. Till skattmästareposten nämner han såsom vederbörligen kvalificerade herrar Nils Bielke, Gabriel Bengtsson och Gabriel Gustafsson Oxenstierna, och af dessa gifver han först sin röst åt Bielke — den äldste —, men därest denne för ålder eller oförmögenhet ville undanbedja sig, håller han ej för oskäligt, att man vände sig »till en af de andre».[1]

Också de insända vota voro af en något växlande karaktär. Endast ett par af de röstande, Per Brahe och Johan Baner, nämna utan vidare sina kandidater; de öfriga ingå på en mer eller mindre utförlig motivering eller gifva stundom åtminstone till endera af posterna endast alternativa förslag. Bo Ribbing röstar till drots på rikskanslern »eller hans bror, herr Gabriel Giösteson», Horn på den senare, sedan han parentetiskt nämnt, att marsken, amiralen och kanslern icke »affectera» ämbetet; Wrangel framhåller, att drotsämbetet egentligen tillkomme marsken eller kanslern, men han tviflar på, att den förre »wegen der Reichss krieges expeditionen», liksom också den senare »wegen dess Teutschen krieges last und dess ihme obligenden directorij halben» kunde antaga chargen; då det också vore honom väl bekant, att Gabriel Gustafsson nu under flera år förestått justitieärendena i riket, känner han ingen som bättre kunde företräda detta ämbete och gifver därför sin röst åt honom. Skattmästareposten tillkomme väl friherre Nils Bielke såsom rådets äldste ledamot; på grund af dennes höga ålder och

[1] I detta fall gör alltså Skytte ett afsteg från den rena anciennitetsprincipen: både Ribbing och Scheiding ställas alldeles ur räkningen.

»Leibesunvermögenheit», för hvars skull han ock antages icke vilja taga på sig ett så besvärligt ämbete, ger Wrangel emellertid sitt votum åt Clas Fleming såsom det för tiden främsta kammarrådet, liksom han också dittills administrerat kammarärendena och chargen därför vore honom väl känd.

Utförligast och mest ingående kommer frågan till behandling i de båda återstående vota, Axel Oxenstiernas och Jöns Kurcks.[1] Kanslern omnämner den honom tillställda förteckningen på dem, som af det hemmavarande rådet ansetts kunna komma i konsideration, och förklarar sig för sin person ingenting ha att anföra mot någon af dem. Han finner det emellertid odiöst och till intet nyttigt att »disputera eller examinera» så mångas kvaliteter och meriter, särskildt som i alla händelser ej mera än en kunde förordnas till hvartdera ämbetet. I fråga om drotsämbetet uttalar han så, att då hvarken marsken eller amiralen eftersträfvade en post, med hvars uppgifter deras dittillsvarande värf hade så föga gemensamt, och han själf skattade sitt innehafvande ämbete så »ärligt» i sitt fädernesland, att han aldrig önskade lämna det förrän med döden — mycket mindre i fåfänglighet utbyta det mot en högre post —, bland de öfriga rådsherrarne särskildt två funnes, mellan hvilka valet borde stanna, ehuruväl äfven andra kunde komma i betraktande: Nils Bielke och hans egen bror Gabriel Gustafsson. Herr Nils vore den äldste i rådet och hade med ära beklädt många olika ämbeten; herr Gabriel stode väl tillbaka i ålder men tillhörde ej heller de yngste. Kanslern kunde visserligen för den nära släktskapens skull hysa betänkligheter att nämna honom — och än mera naturligen att utlåta sig om hans kvaliteter —, men han ansåg sig dock ej böra förbigå honom då herr Gabriel enligt den döde konungens egen förordning och till hans »contentament» nu en längre tid förestått drotsämbetet. Nils Bielke vore väl alla öfverlägsen i fråga om gjorda tjänster; men då hans ålder näppeligen tilläte honom att deltaga i arbetet med den intensitet som erfordrades och landets närvarande lägenhet framför allt kräfde män i sin fulla kraft på de höga ämbetsposterna, såge han icke, att han i detta fall kunde gifva honom företrädet framför brodern. Han hade ansett det som sin plikt att afgifva detta votum, men

[1] Se bil. 1 och 3.

då det möjligen kunde se ut som han därvid ledts af personliga grunder, ville han alldeles hänskjuta denna fråga till det öfriga rådets afgörande. — I konsekvens med detta betraktelsesätt afger kanslern också sitt votum till skattmästareposten; såsom särskildt kvalificerade till detta ämbete upptar han Nils Bielke, Gabriel Bengtsson och Clas Fleming, men äfven här ställer han Bielke utom af samma grunder som förut; de båda andra däremot förklaras fullt kompetenta och lämpliga. Så till vida ägde Fleming företrädet, som han af konungen vore förordnad till kammarens president,[1] nu en god tid hade företrädt skattmästareposten och sålunda redan från början vore fullt inne i alla kammarens ärenden. Kanslern skulle ej heller tvekat i sitt val, såvida han icke därjämte måste tänka på Flemings betydelse för amiralitetet och flottans administration — särskildt nu i riksamiralens så merkeligen anträngende år». Han ger emellertid på anförda grunder sin röst åt Fleming, men därest antingen denne själf ej ville lämna amiralitetet eller hela rådet funne det skadligt att taga honom därifrån, då räknade han herr Gabriel Bengtsson lämplig och värd att bekläda skattmästarens ämbete.

Jöns Kurck slutligen upptar i sitt långa och utredande men delvis något otympligt formulerade votum först till debatt frågan om de redanvarande höga ämbetsmännens eventuella förflyttning till drotschargen — vare sig man skulle anse dem stå »lika när» i detta val — så enligt Kurcks mening — eller de kunde tänkas vilja efterträda hvarandra grad för grad — i hvilket fall alltså alla de fem posterna skulle få nya innehafvare. För sin del anser Kurck visserligen hvarje särskildt riksämbete i sig själft »nogsamt excelleradt», men han upptar i alla händelser — till regeringens och det öfriga rådets bättre betänkande — inom de fems krets marsken och kanslern på förslag. I det följande påpekar han emellertid de olägenheter, som skulle vara förenade med deras val — för kanslerns del, hvilkens kandidatur eljest synes starkast framhäfvas af de två, särskildt dennes vistelse utom landets gränser, under det drotsämbetet nödvändigt kräfde sin innehafvares personliga närvaro,

[1] Äfven Axel Oxenstierna använder sålunda denna titel — jfr Nordwall, a. a. 28. n. 5 (och 27. n. 4).

samt svårigheterna att finna en villig och kompetent ställföreträdare för honom i hans nya kall hemma;[1] af dylika grunder finner Kurck det lämpligast, att drotsen väljes utom de fem ämbetenas led, och hans votum faller därvid på Gabriel Gustafsson såsom den mest skickade, sedan han honoris causa nämnt de bägge äldsta rådsmedlemmarne, Nils Bielke och Bo Ribbing. — Till skattmästareposten ställer han så ej mindre än fyra i valet: Gabriel Bengtsson, Johan Skytte, Per Baner och Clas Fleming; af dessa anser han dock Skytte svårligen kunna undvaras som gubernator i Livland och Ingermanland, då tilläfventyrs eljest de goda ordningar som han där på skilda områden infört kunde råka i förfall, och Baner under kanslerns frånvaro likaledes vara alldeles omistandes från kansliet: att där finna en förfaren efterträdare till honom skulle ej lätt låta sig göra. De andra vore båda fullt lämpade för ämbetet, men Gabriel Bengtsson borde dock såsom den äldre i rådet äga försteget, så mycket mer som Fleming svårligen kunde undvaras från amiralitetet eller på en gång företräda två af de höga ämbetena. Hans votum stannar alltså på Gabriel Bengtsson, men såväl denna punkt som hela sitt afgifna utlåtande hemställer han till det »regerande rådets» högre och bättre betänkande.

Röstsammanräkningen visade, att till drotsämbetet Gabriel Gustafsson erhållit 10 af de 21 rösterna — af Jakob De la Gardie, Axel Oxenstierna, Gustaf Horn, Per Brahe, Herman Wrangel, Johan De la Gardie, Carl Bonde, Åke Axelsson, Erik Ryning och Jöns Kurck —, under det brodern Axel stannat vid 7 — af Bo Ribbing, Gabriel Bengtsson, Per Baner, Mattias Soop, Johan och Axel Baner samt Per Sparre. Två röster hade tillfallit marsken — Johan Skyttes och Clas Flemings — och två Nils Bielke — Gyllenhielms och Gabriel Gustafssons.[2] Då det före voteringen

[1] Farhågan kunde måhända synas öfverflödig, då i händelse af kanslerns val Gabriel Gustafsson — hvilken också blir Kurcks hufvudkandidat — all fortfarande stått till hands som ämbetets förvaltare.

[2] Protokollet upptar endast 9 röstande på Gabriel Gustafsson — härifrån Odhners uppgift, a. a., s. 25 — och låter en röst, Per Brahes, tillfalla Gabriel Bengtsson; slutsiffran anges dock senare riktigt till 10 (Sv. riksr. prot., IV, s. 126). Uppgiften om Per Brahes röst, hvilken återfinnes både i konceptprotokollet och det renskrifna, är emellertid som Brahes egenhändiga votum visar uppenbarligen ett skriffel af sekreteraren (här Nils Nilsson). — hä

resolverats, att »mäste vota» skulle gälla,[1] behöfde alltså på denna punkt ingen svårighet uppstå. Den valde gjorde väl, såsom seden bjöd och törhända också hans egen önskan dikterade, »med ett vidlyftigt tal sin excuse» och begärde att bli förskonad från det höga ämbetet, men hans undskyllan godtogs icke; ej blott anhängarne af hans kandidatur — riksmarsken — utan äfven de hvilkas röster gått i annan riktning gjorde gällande, att det skulle blifva vid det som gjordt var: Gyllenhielm fann väl, att hans ursäkt kunde hafva några skäl för sig men påpekade, att då han redan af Gustaf Adolf varit tilltänkt till drotsämbetet och nu som drotsens ställföreträdare under lång tid hunnit förvärfva de bästa kvalifikationer därför, och då han tillika själf lika väl som de andra godkänt principen om röstflertalets beslutskraft, han nu svårligen kunde undandraga sig. Johan Skytte underströk ytterligare denna de flesta rösternas giltighet i detta fall såväl som i andra, och därvid stannade också rådets beslut. Senaten önskade herr Gabriel »mycken lycko och välsignelse», och han höll åter »ett vackert tal» och accepterade ämbetet.[2]

Svårare visade sig skattmästarefrågan. Här hade Clas Fleming erhållit 8 klara röster — af Ribbing, Gabriel Bengtsson, Gabriel Gustafsson, Horn, Wrangel, Johan Baner, Bonde och Ryning —, under det Gabriel Bengtsson räknade 7 — af Jakob De la Gardie, Gyllenhielm, Fleming, Johan De la Gardie, Åke Axelsson, Sparre och Kurck. Tre röster hade tillfallit Nils Bielke — Johan Skyttes och bröderna Per och Axel Baners — samt en hvardera Gabriel Gustafsson och Per Baner — Soops och Per Brahes. Dessutom förekom ännu en röst — Axel Oxenstiernas — alternativt ställd på de båda hufvudkandidaterna; den blef naturligen af betydelse, då deras röstetal förut så nära vägde lika, och en god del af diskussionen kom att röra sig om dess tolkning.[3]

bland Strödda acta historica (1633—1644) förvarad lista öfver valet, som möjligen varit bilagd ett Per Baners bref till Per Brahe — se själfva brefvet, af d. 14/8 1634, på samma plats — har riktig namnuppgift.

[1] Se Gyllenhielms yttrande under debatten, Sv. riksr. prot., IV, s. 127.

[2] A. a., IV. s. 126, 127.

[3] Jfr protokollets framställning: »Sädan blef discurrerat om Her Clas Flemmings person och hvem som skulle blifva Skattmester, antingen Her Gabriell Bengtsson, som hade fått 7 vota föruthan Rijkz-Cantzlerens, eller Her Clas Flemming, som allredo hade 8 vota.» A. a., IV., s. 127.

Den svåra punkten var tydligen Flemings oumbärlighet vid amiralitetet. Hade denna synpunkt ej spelat in, borde ingen tvekan kunnat råda; kanslerns röst var i detta fall otvetydigt ställd på Fleming, och denne skulle sålunda erhållit en bestämd öfvervikt — så mycket mer som kanske äfven andra gifvit honom försteget, om ej hänsynen till flottans administration inverkat på deras röstning.[1]

De båda kandidaterna gjorde emellertid, liksom Gabriel Gustafsson förut, sin undskyllan — Clas Fleming erinrade om huru han först hade kommit in i kammaren[2] och begärde, att då han hade nog att skaffa med Skeppsholmen och hvad därtill hörde och skattmästarens kall ensamt fordrade sin man, rådet ville låta honom stanna vid holmen och amiralitetet för att helt ägna sig åt dess viktiga värf; Gabriel Bengtsson å sin sida hänvisade till det föregående beslutet om de flesta rösternas giltighet och bad att detta nu också skulle gälla: kanslerns röst afsåge enligt hans förmenande helt enkelt Clas Fleming.[3] — Den följande debatten, under hvars fortgång de bägge herrarne naturligen fingo träda tillbaka,[4] gick närmast in på, huruvida Fleming skulle kunna mistas från amiralitetet, och om någon skicklig och förfaren efterträdare till honom på denna plats öfverhufvud stode att få inom rådskretsen. Så framkastade emellertid Per Baner, att man först skulle afgöra, hvilken af de två kanslerns röst skulle tilldelas, och han framhöll att äfven om den kunde tolkas till förmån för Gabriel Bengtsson, så vore ändå Flemings röstetal lika starkt; man finge heller ej lämna alldeles ur sikte, hur det kunde blifva uttydt hos ständerna, att så många höga ämbetsmän komme att tillhöra en och samma familj. För sin del ansåg han att Fleming af åtskilliga orsaker ingalunda kunde förbigås, i synnerhet som han nu verkligen hade erhållit röstmajo-

[1] Jfr Jakob De la Gardies yttrande under debatten: se nedan.

[2] Några särskilda därmed förknippade omständigheter äro ej kända: möjligen kan han afse, att han i en tid, då bristen på arbetande krafter gjorde sig starkt gällande, liksom nödgats att träda i spetsen äfven för kammarens värf, ehuru hans hufvudintresse som förut varit koncentreradt på flottan.

[3] Konceptprotokollets senare (öfverkorsade) ord synas lämpligen kunna sammanställas med herr Gabriels ursprungliga urskuldan; a. a., IV, s. 128 n. 1, jfrd med s. 127.

[4] Så hade ock tidigare varit fallet med Gabriel Gustafsson under diskussionen om hans undskyllan.

ritet. — Baner lyckades dock ej erhålla gehör för sin som det synes ganska grundade mening. Gyllenhielm anförde som sin åsikt, att då kanslern refererade sig till Flemings egen förklaring, och denne nu själf begärt att få stanna vid amiralitetet, och då tillika »mäst hela senaten förmente att rikskanslerens votum gick directe på herr Gabriel Bengtsson, såsom den där äldre uti rådet var»,[1] Fleming borde blifva vid amiralitetet för sin förfarenhets skull och för allehanda händelser som kunde tillstöta riksamiralen, och Gabriel Gustafsson — hvilken dock själf röstat på Fleming — underströk detta yttrande, då han förklarade sig väl känna kanslerns mening i frågan och sade sig äga hans uppdrag att förklara, att hans votum direkt afsåge Gabriel Bengtsson, alldenstund herr Clas vore omistlig från amiralitetet. Det ser sålunda ut som om kanslern på denna punkt muntligen skulle gifvit en skärpt tolkning af sitt skriftliga votum till förmån för sin frändes kandidatur. — För herr Gabriels val talade slutligen äfven riksmarsken, hvilken sade sig också ha ämnat gifva Fleming sitt votum, om han icke samtidigt måst hafva flottans intressen i åtanke; skulle nu Fleming blifva skattmästare, då måste Gabriel Bengtsson inträda på hans plats i amiralitetet, och därtill hade han måhända hvarken lust eller förfarenhet.[2]

Slutet blef, att kanslerns votum skulle anses afgifvet på Gabriel Bengtsson; då nu båda alltså stodo lika i röstetal, drog man än vidare konsekvenserna af den argumentation, som ledt till denna tolkning, och resolverade, att då Fleming ingalunda kunde mistas från amiralitetet och Gabriel Bengtsson därjämte vore äldre i rådet, denne utan undskyllan skulle intaga skattmästarens post. Att öfverlämna afgörandet åt lottens vanskliga utslag synes aldrig vid detta tillfälle ha varit satt i fråga.[3] — Då resultatet af öfverläggningen meddelats de bägge kandidaterna, gjorde

[1] Uttalandet förefaller något egendomligt, då kanslern i sitt votum icke vidrört anciennitetsfrågan på denna punkt; möjligen kan dock Gyllenhielm också haft motiveringen i Kurcks votum i tanke.

[2] Tham, a. a., s. XX, har i fråga om röstningen till skattmästareposten en virrig och vilseledande framställning, i det han först uppger, att de båda hufvudkandidaterna skulle stått lika i röstetal, och sedan fortsätter: »dock hade den förre (Gabriel Bengtsson) fått ännu en röst, af den frånvarande kanslern ,för den händelse att Fleming skulle undanbedja sig».

[3] Jfr däremot riksdrotsvalet 1641, Per Brahes tänkebok, s. 49, 50.

Gabriel Bengtsson ännu ett försök till urskuldan och framhöll sin olämplighet till ämbetet, alldenstund han hade ett »svåra kort minne» och för öfrigt icke vore van vid kammarärenden; Fleming däremot begärde, att det måtte blifva vid rådets fattade beslut. Herr Gabriel fick också mottaga de sedvanliga lyckönskningarna till ämbetet och fann sig slutligen i att acceptera det — under en sista reservation, att om han funne arbetet öfverstiga sina krafter, han då finge utan men för sitt goda rykte afgå från posten.[1] —

Äfven efter valets förrättande finnas i den enskilda korrespondensen antydningar om personliga stridigheter och intriger, som skulle inkastats i valet. I ett bref från Jakob De la Gardie till kanslern från slutet af juli[2] framhålles, huru det »en tämlig disput (hafver) varit att välja di två capita collegiorum som vacerade, ty några sökte däri att blifva avancerat, att deres autoritet och reputation matte blifva däregenom förmerat och däregenom få favoricera de sina». Valets utgång skulle också ha högeligen förtrytit »det partiet, som så mange difficulteter i valet hafve inkasta(t)». — Det är dock vanskligt att af rösternas fall söka draga några säkra slutsatser om de partimotsättningar, hvarom dessa antydningar tala. Att i alla händelser ej någon sluten fraktion med gemensamt fullföljda planer och sträfvanden existerat, synes visserligen framgå af den ringa enhetligheten i röstningen; säkert vore det förhastadt att afskilja alla kanslerns anhängare till drotsämbetet som ett minoritetsparti, som velat motsätta sig ett alltför öfvermäktigt Oxenstiernskt inflytande i regeringen.[3] Mellan

[1] Det kan dock i alla händelser sägas ha varit endast en slump, som förde Gabriel Bengtsson fram till skattmästareposten. Några få dagar efter det valet försiggatt — den 16 (18?) juni — ankom ännu en röstsedel från en af de frånvarande rådsherrarne, Sten Bielke. Den lydde på Axel Oxenstierna till riksdrots och Clas Fleming till skattmästare. Hade den anländt i tid, skulle alltså Fleming, hur än kanslerns votum tolkades, erhållit röstmajoritet, och i konsekvens med det fattade beslutet om de flesta rösternas utslag borde han alltså obestridt ha intagit det femte riksämbetet.

[2] Den 27/7 1634, Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, II: 5, s. 58.

[3] Ribbing ställer ju sin röst alternativt på de båda bröderna Oxenstierna, och äfven Soop, som sätter Gabriel Gustafsson som sin kandidat till skattmästareposten, kan svårligen sägas ha velat direkt motarbeta denne i fråga om det första riksämbetet. — Möjligen, ehuru ovisst, kunna Per och Axel Baner — de enda af »minoriteten», hvilkas röster till båda posterna utföllo lika — tänkas direkt ha samarbetat med *någon* af de andra (Gabriel Bengtsson, Johan Baner?) i fråga om drotschargen. — Att märka är, att Per Brahes votum helt går i annan riktning.

anhängarne till de båda hufvudkandidaterna i fråga om skattmästareposten kan ej heller någon bestämd motsättning konstateras; det har här i flertalet fall varit en ej lätt afgjord lämplighetsfråga, hvilken af de två borde föredragas framför den andre.[1] Snarast skulle man kunna tala om en mindre grupp som på ett eller annat sätt fylkat sig kring Nils Bielkes namn — Gabriel Gustafsson då naturligen undantagen, hvilken såsom själf kandidat till drotsämbetet väl endast honoris causa gifvit denne sin röst. Det blefve då Gyllenhielm, som ställt honom som sin kandidat till drotschargen, samt Johan Skytte och bröderna Per och Axel Baner, hvilka velat förbehålla det femte riksämbetet åt honom; man saknar dock äfven i detta fall direkta stöd för antagandet af en samarbetande fraktion,[2] ehuru visserligen alla de nämnda herrarne i ett eller annat afseende tillhörde de oppositionella elementen inom rådet. —

I förhållande till ständerna fasthöll rådet den ståndpunkt det en gång intagit. I enlighet med hvad som några dagar före valet ansetts lämpligt[3] hade det omedelbart före själfva omröstningen vidtagit åtgärder för att »kommunicera» valutgången med ett utskott af de tre främsta stånden, innan man tillkännagåfve resultatet för de samlade ständerna på rikssalen.[4] Det är dock knappast riktigt att med

[1] Jfr Axel Oxenstiernas och Jöns Kurcks vota och De la Gardies yttrande i rådsdebatten.

På *båda* de segrande kandidaterna rösta sammanlagdt endast fem rådsherrar, och af dessa har säkerligen en, Jöns Kurck, stått utan hvarje närmare förbindelse med de öfriga. Mellan de återstående fyra, Axel Oxenstierna, bröderna Jakob och Johan De la Gardie samt Åke Axelsson, Oxenstiernas svåger, kan däremot en viss samverkan väl ha förefunnits — jfr för kanslerns och marskens del ofvan s. 7—10 — men det kan då anmärkas, att det åtminstone för skattmästarepostens del så litet har varit fråga om någon verkligt genomförd motsättning, att t. o. m. Gabriel Gustafssons röst går i motsatt riktning mot den äldre broderns.

[2] Jfr tvärtom hvad Per Baner beträffar hans senare samverkan med den ledande gruppen inom rådet, nedan s. 29, 30.

Om Gyllenhielms och Bielkes missnöje efter valet, jfr antydningarna s. 28. Skyttes ställning är mindre känd. En visserligen något knapphändig dagboksanteckning af sekr. Schmalz från år 1636 (d. 7/3) — Skrifvelser till och från kanslitjänstemän, vol. 4 — synes visa, att Gabriel Gustafsson ännu vid denna tid haft i minne Skyttes opposition mot hans egen kandidatur vid drotsvalet: enligt denna anteckning skulle Skytte då i stället velat ha fram antingen Axel Oxenstierna eller Nils Bielke. — Den personliga motsättningen mellan Skytte och Gabriel Gustafsson är särskildt framhäfd af Sondén, a. a., s. 118—140 (flerst).

[3] Se ofvan, s. 14.

[4] Rådsprot. d. 13/6. Sv. riksr. prot., IV, s. 125.

Tham säga, att valens utgång meddelades detta utskott — kommunikationen skedde redan samma dags eftermiddag — »under förutsättning af deras eget och ståndens bifall».[1] Senaten tillkännagaf helt enkelt, att den för viktiga orsakers skull måst förordna de båda herrarne till deras höga ämbeten och uttalade den förmodan — »alldenstund bemälte herrar äre befundne till desse ämbeter bäst kvalificerade och sådan dignitet nogsamt meriteret hafve» — att det närvarande utskottets medlemmar icke endast själfva skulle »väl förstå» detta utan ock i bästa måtto ihågkomma och uttyda det, när de kommo till sina medbröder.[2] Rådet ansåg sig visserligen böra förekomma, att ett tänkbart motstånd skulle få alltför stor omfattning och vinna någon verklig framgång, men i princip häfdade det alltjämt sin mening, att valet var afgjordt i och med behandlingen i rådet.[3] — Det motstånd som väcktes var ej heller af allvarligare art. Prästerskapets representant, Linköpingsbiskopen Johannes Bothvidi, anmärkte väl, att man väntat sig finna kanslern nämnd till drotsämbetet, men detta bemöttes af De la Gardie med förklaringen, att man nog haft honom i åtanke, liksom också andra medlemmar af rådet, ehuru de alla för skäliga orsakers skull undanbedt sig. Alla de tre utskottsafdelningarna framförde också genom sina representanter sin lyckönskan till de bägge nyvalde. Några konstitutionella betänkligheter eller något försök att bestrida rådets rätt kommer, så långt bevarade handlingars vittnesbörd räcker, öfverhufvud icke till synes;[4] har ett motstånd

---

[1] Tham. a. a., s. XXI.

[2] Rådsprot. d. 13/6 c. m., Sv. riksr. prot., IV, s. 129.

[3] Jfr uttrycken i ett af Odhner, s. 25, n. 2, citeradt bref från Per Baner till Per Brahe omedelbart efter valet, d. 14/6 — Strödda acta hist. 1633—1644 —: »...nu sedan vij hitt till Nyköpingh ähre kompne, ähr inthett medh Ständerne tracteradh uthan om dee tvenne embeters vahl, huilkett dem allenast tanquam ad applausum är notificeret, mhän icke deres bevilningh eller samptycke fordradh», och i Adler Salvii bref till Axel Oxenstierna d. 5/16 aug. — Oxenst. saml. —: »Ett dubium föll ther i (i valet), om tree Ochsenstiernar kunde ther till tagas, huilket doch ändtligen skedde; thet andra, om the icke skulle af Ordinibus Regni tillsätties, och icke af Senaten allena?... men the blefvo aff Senaten satte, och af Ständernes uthskott allenast applauderad».

[4] Sv. riksr. prot., IV, s. 129, 130. — Den adliga oppositionen vid 1660 års riksdag förstod dock att taga till intäkt för sin uppfattning bl. a. äfven rådsprotokollets referat af en passus i Bothvidi yttrande under rådets konferens med utskottet (efter anmärkningen angående kanslerns förbigående): »elljest att så vijda thedh ingen person eller något ståndh præjudiceres. Le

verkligen existerat, har det redan i sin begynnelse nedslagits genom ett klokt och rådigt uppträdande från senatens sida. — Vid samtliga ståndens sammanträde följande dag tillkännagafs endast i riksmarskens hälsningstal, att regeringen och samtliga riksens råd förordnat de bägge herrarne till riksens drots och skattmästare,[1] och den samma dag framlagda propositionen — om konungens likfärd — innehöll likaledes endast, att H:es K. M:t med riksens råds råde »valt och förordnat» dem i de franfallnes ställe, ej tviflande, att då de genom goda kvaliteter och sina långliga och stora tjänster väl gjort sig förtjänte af dessa ämbeten och digniteter, ständerna såväl frånvarande som närvarande af skyldig hörsamhet rätt upptoge K. M:ts förordning härutinnan, efter som H:es K. M:t ock nådeligen 'begärde, bjöd och befallde', att riksens ständer erkände och respekterade dem hvar i sitt ämbete.[2] Formuleringen framhäfde så uttyckligt som gärna möjligt den kungliga myndighet, i hvars namn valet och förordningen skett, men lämnade intet rum för någon ständernas delaktighet däri under konungens omyndiga år.

Det är först senare under riksdagens lopp, när propositionen om regeringsformen och bevillningen framlagts,[3] som källorna tydligt gifva vid handen, att en stark och delvis svårbemästrad opposition i skilda stycken gjorde sig gällande bland ständerna. På riddarhuset och i prästeståndet kom denna — utom särskilda ståndsintressen och frågor af mera enskild natur — också att gälla flera viktiga punkter i regeringsformen af principiell innebörd — a frågan om dennas egen »evärldliga» giltighet och om samtliga ständernas af ämbets-. och utskottsmötena hotade myndighet; hos adeln tillika ständernas ställning vid val af

Presterskapet, som nu der in loco vore, sig thedh mächta vääl behaga.. » Wittrock, a. a., s. 259.

Om notifikationen till ståndens talmän och utskott 1660, jfr a. a., s. 255–256.

[1] Bexell-Ahlqvist-Lignell, Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnas historia, I, s. 57.

[2] Riddersk. och ad. prot, II[2], s. 120. — Valets företagande vid denna tidpunkt motiverades med att inga ceremonier skulle försummas vid den långliga likbegängelsen; gammal sed bjöde, att riksens regalier vid dylika tillfällen bures »af de förnämste fäm riksens höge ämbetsmän».

[3] Den 1 juli, efter ständernas ankomst till Stockholm.

högre ämbetsmän[1] och deras domsmyndighet öfver kollegier och förmyndare under regentens minderårighet.[2] Det finnes en uppgift — äfven denna af De la Gardie i hans bref till kanslern — att den fraktion i rådet, som med missnöje sett utgången af det förrättade riksämbetsmannavalet, härvid ej skulle stått alldeles främmande åtminstone för adelns oro och oppositionella sträfvanden. Det heter nämligen om dessa, som förut inkastat så många svårigheter i drots- och skattmästarevalet,[3] att de sedermera på riksdagen ej mindre skulle lagt sig vinn om att hemligen förvirra alla goda propositioner och ingifvit ridderskapet misstänksamma och onda opinioner om allt som i en god mening vore infördt i regeringsformen, så att man »haft alle händer full», innan man kunnat rätt uttyda och klarlägga allt för dem.[4] Just i frågan om ämbetsmäns val är det måhända möjligt att konstatera, att denna uppgift om rådsoppositionens eggande inverkan på ständernas hållning ej saknar grund. De åberopanden af gammalt bruk och gamla stadganden i fråga om ständernas inflytande vid valet af råd och ämbetsmän, som göras i ridderskapets debatter och särskildt aflämnade inlaga,[5] öfverensstämma så helt med de uttalanden, som i anledning af valet eller vid andra tillfällen gjorts af Gyllenhielm och Nils Bielke, att man ej gärna kan undgå att sammanställa dem; att det därvid är hos de bägge med valets utgång missnöjde rådsherrarne som ursprunget till de framhäfda synpunkterna är att söka, därom torde ej någon tvekan behöfva råda.[6] — Oppositionen i de politiska

[1] Det gäller i allmänhet högre ämbeten i riket, ej blott de »fem höga». Anmärkningen framkommer vid punkten om konungens rätt att välja »rå... ämbetsmän och höfdingar».

[2] Odhner, a. a., s. 25—28.

[3] Se ofvan, s. 24.

[4] De la Gardie till Axel Oxenstierna d. $^{27}/_{7}$ 1634, Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, II: 5, s. 538.

[5] Riddersk. och ad. prot., II[2], s. 81, 140. — Hänvisningar göras till Söderköpings beslut 1595 (p. 5), rådets svar på konungens i Polen beskyllningar 1596 (p. 4) och konung Carls förklaring om riksråds och höga ämbetens val 1602, äfven berördt i riksdagens beslut (p. 3).

[6] Det är ej här tillfälle att närmare utreda denna fråga Bäst belyses den af några inlagor och aktstycken af Gyllenhielms hand med anledning af Johan Oxenstiernas val till riksråd 1639, däri Gyllenhielm kraftigt opponerar mot detta vals giltighet och hänvisar till tillvägagångssättet under hertig Carls tid såsom det laggiltiga och rätta; det är alldeles samma punkter som i adelns inlaga, som af honom åberopas. Där framhålles också Nils Bielkes visade förtrytelse såväl vid detta tillfälle som vid valet 1634

rågorna nedslogs emellertid i stort genom rådsledningens
loka och kraftfulla uppträdande; endast i någon punkt
yckades den framtvinga en modifierande ändring i den
ramlagda regeringsformens lydelse.[1] På riddarhuset upp-
räder ett rådets utskott — Jakob De la Gardie, Skytte,
'er Baner och Åke Axelsson[2] — som med sin auktoritet
ller argumentation tvingar oppositionen till eftergift; det
r härvid främst Baner, som i växling med riksmarsken för
ådets talan, och särskildt i punkten om ämbetsmäns till-
ättning är det han som visar omöjligheten och olämplig-
igheten af att gå adelns fordringar till mötes: om ständer-
ias samtycke alltid vore erforderligt, skulle inga föränd-
ingar i fråga om ämbetenas besättning kunna ske annat
n i dessas närvaro, och säkerligen skulle det under sådana
mständigheter — då ovisshet under mellantiderna med
ödvändighet blefve rådande[3] — blifva svårt att finna per-
oner, som öfverhufvud voro villiga att vedertaga något
imbete; gentemot det framställda yrkandet förklarar han,
tt rätten att af- och tillsätta ämbeten och antaga tjänare
ore ett regale, och om en konung ej hade den makten,
hvad vore då konungens eminens».[4] — Baners uppträdande

---

ch äfven hans åberopande just af svaret till de polska sändebuden 1596
ch af 1602 års val och riksdagsbeslut. — (Af dessa handlingar, hvilka i
riginal förvaras i Dorpats universitetsbibliotek, har jag varit i tillfälle att
aga del redan före deras väntade publicering genom benäget tillmötesgående
f doc. H. Almquist.)

Äfven i det aktstycke från förmyndarregeringens sista år, som är mest
kandt under namnet »mästadeles ständernas och gode patrioters betänkande
m regementsformen» och i hvars både formulering och anda man tycker
ig spåra Gyllenhielms inflytande — tryckt Riddersk. och ad. prot., III[1], s.
09—417 —, skulle besläktade drag låta sig påvisa. — Af allt att döma ser
det ut som det vore hos rådsoppositionen 1634, Gyllenhielm och Bielke,
man hade att söka upphofvet till den fordran i fråga om ständernas infly-
tande på råds- och högre ämbetens val — eller i alla händelser till fram-
hätvandet af den därvid åberopade rättsgrunden — som dyker fram vid
skilda tillfällen under 1600-talet och som i afseende på rådsämbetena vinner
in fullt konsekventa tillämpning i frihetstidens författning. — Jfr Stave-
now, Om riksrådsvalen under frihetstiden, s. 5—11. Om förhållandena 1660.
e Wittrock, a. a., s. 255 ff.

[1] Odhner, a. a., s. 28.

[2] Jämte d:r Johan Salvius och sekr. Grubbe; Sv. riksr. prot., IV, s.
160 (d. 12/7). — Annan sammansättning af rådskontingenten vid andra till-
fällen (i frågor angående särskilda ståndsintressen).

[3] Denna synpunkt måste antagas vara grunden till Baners yttrande i
denna del, liksom den senare framhäfves af Åke Axelsson; se följ. not.

[4] Riddersk. och ad. prot., II[2], s. 92. — Sedan landtmarskalken därvid
förklarat, att om det vore ett regale, ridderskapet väl skulle förklara sig
annorlunda, underströk Åke Axelsson ytterligare Baners tal om svårigheten

här synes ställa honom i full samverkan med den ledande gruppen inom rådet och någon sträfvan att göra gemensam sak med den Gyllenhielmska sidan kan ej skönjas; näppeligen skulle han väl — äfven i den officiella ställningen som kanslerns ställföreträdare — förmåtts att taga en aktiv del i adelsoppositionens bekämpande, om han enskildt slutit sig till dem som arbetat på att egga dess motstånd. I alla händelser är det tydligt, att rådsledningen väl förstått att i stort undertrycka de separata tendenserna och ena rådet i en samverkan, som var villkoret för dess syftens framgång; i detta rådets långt enigare och beslutsammare uppträdande ligger en del af förklaringen till den väsentligen olika utgång rådets strid med den adliga oppositionen fick nu och i kampen om riksämbetena 1660, ehuru visserligen en annan och lika viktig grund är att söka i de ändrade politiska förhållandena öfverhufvud, adelns ökade känsla af sin egen makt och betydelse jämte naturligen ej minst dess vid det senare tillfället framträdande starkare och långt mera målmedvetna ledning.[1]

att finna villiga personer — »hvem schulle och ville på några få dagar vara ståthollere: hvar Ständerne icke kände honom godh?» — och bemötte äfven den gjorda hänvisningen till hvad som skett under hertig Carls tid: stadgandena då — det är måhända närmast svaren till de polska sändebuden det gäller — kunde ej betraktas såsom någon lag eller statuta, utan vore endast en beskyllning, som konung Carl och ständerna hade mot konungen i Polen, »att han fremmande och dhe som vore påfvesche emot sitt löfte och eed hade betrodtt rijkzens slott och fäste».

[1] Jfr Wittrock, a. a., s. 203, 239, 265.

Bilagor.

1. Axel Oxenstiernas votum.[1]

Välborne herrer, Sveriges Rijkes Regering och Rådh.

Efter som genom Gudz dens högstes skickelse tvenne aff de höge Rijksens embeten ähre kompne att förfalla och stå öpne, skattmästarens nu aff en rum tijdh, och drotsetzens förmedelst S. greffue Magnusses ödelige frånfelle; och doch, om de någon sin haffue varitt nyttige, ähre nu nödige och omistelige, sedhan hennes M:ts vår allernådigste drotnings och frökens förmynderskap samptt Rijksens Regering, förmedelst S. Kong. M:tz sijdst affleden, glorvyrdigst i åminnelse, afferd på dem ähr devolverat; så holler jag icke mindre nödigtt och ounvijkeligtt, ähn jag förnimmer eder därhen vara benägne, att de afflednes stelle ju förr ju heller motte besettias och upfylles, på ded Regeringen medh deste bettre authoritet föras kunde. Mädhan nu I, godhe herrer, haffue ochså giordt mig den ähran, och begärtt öfuer desse och fleere embetens ersettiande mitt votum, då holler jag min skyldighett vara såväl emott mitt fäderneslandh sosom på eder begären att resolvera däruthij, sosom jag finner ded skäl och hennes M:tt samptt fädernesladed nyttigtt vara. Jag sijr ded I, godhe herrer, haffue till begge embeten åthskillige personer lathedt uptekna, som i consideration komme, och haffuer för min person emott ingen aff dem något att seija; men efterdy så mänges qualiteter och meriter att disputera eller examinera ähr odiost och till ingen ting nyttigtt, kan ej heller till hvartt embete mehra ähn en förordnas, så holler jag androm oförgripeligen därföre, att sedan marsken och amniralen inted bestunde drotzsetens stelle, efter som deres profession och härtill förde actioner icke stoortt komme medh ded embete öfuer ens, jag och för min person skattar ded cantzlers embete, som jag min besthe tijdh wertt åth medh stoortt besvär, förhopligen medh ähran och reputation fördt hafuer, så ährligtt i mitt fäderneslandh, att jag ded aldrig åstunder annars ähn medh döden att quittera, myked mindre aff en vanitet för ett högre stelle skuldh att förvexla, huar ähn sådantt mig bleffue anmodedt och tilbudedt; att fördenskuldh iblandh dem andre aff Rijksens Rådh flere väl komme i betenkiande, men desse enkannerligen att vara till besinna: her Nijls Bielke och min broder her Gabriel Oxenstierna Gösteson. Her Nijls ähr den eldste i Råded, aff respect och authoritet, aff longlig tiänst, och den såm mänge och åthskillige embeten medh ähra hafuer betiäntt; her Gabriel sosom han icke ähr

[1] Egenh., bland Axel Oxenstiernas skrifvelser till K. M:t och rådet. 1633. vol. I. c.; å omslaget antecknadt (egenh.): »Mitt votum öfuer Drotzets och Skattmästarens embeten». En kopia af brefvet af sekr. Schillers hand bland Axel Oxenstiernas koncept. — Jfr ofvan, s. 10, n. 2.

den äldste i Råded, så åhr han eij heller ibland dem yngste; och ändoch jag för ded han min broder ähr, fuller haffuer betenkiande att nempna honom, mykedt mindre står mig an andre hans qualiteter anten att lasta eller beröma, lijkväl förorsakes jag icke att gåå honom förbij, för den orsak skuldh att han, efter S. Koug. M:tz egen förordning och till des contentament, uthij S. greffue Magnuses affgående åhr hoffretten och drotzetz embete en rum tijdh forestått och dirigerat haffuer. Medh her Nijls meenar jag ingen vara medh skäl att comparera, så vijdt hans giorde tiänster öfuervägas; men alldenstundh hans åhr så vijdt ähre lupne, att andre som i embeten haffue varitt och dem haffue nått, pläge gemenligen vedh den tijdhen anten sine embeten quittera eller där de ähn nampnen beholla, lijkväl sig uthur dageligtt arbete retirera; rijksens nährvarende lägenhett och sådan ähr, att embeten medh dem moste besettias som arbetedt uthstå kone, och där någon olägenhett opvexer att de kone taga medh machtt och hender tidigtt emott; därföre tvijfflendes om her Nijls sig sielff skall vele eller måge engagera, kan jag icke gåå förbij så vijdt mig att förklara, ded jag icke sijr honom jag min B. her Gabriel må därutbij föredraga; doch sosom jag dette mitt votum icke hafuer konett latha, anseendes allenast skäl och hennes M:tz samptt fäderneslandzens tiänst, eftersom andhre mine skäl, dem jag för orsaker skuldh förtiger, väl sielffue varde dömandes; alltså mädhan ded kan haffua skeen, sosom bevektte mig min passion, därföre steller jag dette altt till de andre godhe herrers godtyckio.

I lijke motte, finnes åthskillige personer till skattmästarens embete qualificerade, men besynnerligen her Nijls Bielke, her Gabriel Oxenstierne Benchttson och her Clas Fleming. Om her Nijls haffuer jag sagdt mitt betenkiande tilförendhe, och kommer altt ded samme här i consideration som tilförrende om drotzetens embete sagtt ähr; de andre tvenne ähre aff den qualitet, att hvilken dera som därtill setties, heller jag inted vara vilfarett uthij, uthan begge aff godhe qualiteter, godh intention, uthij deres rätte mogne åhr och arbetsame. Så vijdt holler jag her Clas Fleming vara därtill nährmare, som han aff S. Kong. M:tt ähr i cammarn till præsident förordnatt, och haffuer skattmästares embete nu en godh tijdh väl förestått, och fördenskuldh allerede intagett en fulkomlig vetenskap öfuer alle cammarsaker, dem en annan först moste lära; för hvilken orsak skuldh jag ingen medh honom hadhe comparerat, så framptt jag icke ammiralens her Carls så merkeligen antrengiende åhr, och att her Clas Fleming ammiralitetedz och skepsholmens stat och saker icke mindre ähn cammerens förstår och drijffuedt haffuer, därjemptte öfuervägede, besinnandes därhoos att en godh deel Rijksens försvar och välstondh simpeltt i denne tijdh aff flåtan och dess rätte administration henger. Mitt votum giffuer jag fördenskuldh på her Clas Fleming för orsaker skuldh, som förmälte ähre; men där han anten sielffuer ifrån ammiralitetedt inted vill, eller att samptlig Råded finner skadeligtt att taga honom dädhan, så holler jag därföre, ded her Gabriel Benchson medh Rijksens nytta skattmestarens embete kan förestå och ähr ded verd.

Dette åhr så min mening dem andhre aff Råded mine medbröder oförgripeligtt, öfuer desse tvenne höge embetens ersettiande. I uthdelanded aff dem andhre lather jag till Regeringens och Rådez egen disposition, och vill medh occasion frambdeles mine tankar dem omstendeligere förklara.

Actum Frankfurtt am Main den 7 Octob. An. 1633.

Eder godhe herrers
trogne tiänstvillige
broder, frände, svåger
och ven
Axell
Oxenstierna mp.

2. Johan Skyttes votum.[1]

Såsom tilbörligit är, det iagh icke mindre än de andre mine herrar colleger gifver mitt votum och betenckiande uthi de tvenne höghe ämbetens, som åhr drotzetens och skattmästarens, election, szå håller iagh så före:

Till det första, efter såsom man förnimmer hafve för dette brukeligit varet, och Rijksens stadgar det uthvijsa, att man till Rijksens höghe ämbeten hafver förordnet de som andre med manligheet, ålder och myndigheet hafve föregååt; szå synes rådeligit, att man det och in hoc passu observerer.

Till det andre, synes icke heller vara otienligit, att man eligendi merita in patriam pondererer och i acht tager, och der efter hvar och een avancerer.

Till det tredie, man pläger icke heller gärne gå dem förbii, som in senatu obtinere superiorem locum, serdeles när ofvanbemelte requisita tillijke hoos dem finnes.

Till det fierde är oppenbart, att man för gott förhållande avancerer een ifrån den ene dignitatis gradu till een högre, ut ita virtuti et meritis præclaris sua præmia tribuantur.

När iagh desse rationes hoos migh öfverväger och betrachter, så finner iagh inge skäll, hvarföre man marsken, ammiralen och cantzeleren in hac electione skall kunne eller vela gå förbii, mäden deres capaciteter nogsampt äre så synlige som approberede, jämväll meriteret hafve att bära drotzetens värdigheet. Håller fördenskull vara raisonnabelt, att drotzetens dignitet devolveres först in på marsken; men skulle marsken för skälige och merkelige orsaker skull kunna bedhan ifrån sigh och ingalunda vedertagen, devolveres då in på een hvre aff de andre tvenne höghe ämbeters personer ved samme vilkor som på marsken.

---

[1] Egenh., bland Strödda acta historica 1633—1644. A tergo (egenh.): Votum J. Skytt.

Uthi skattmästarens vaal menar iagh vara beqvemt att hålla samma sätet:

Och emädan hoos her Nils Bielke, her Gabriel Bengtson, her Gabriel Gustafson Oxenstiernar nominata requisita finnes, dirigerer iag så mine tancker, intentiones och votum, att iagh skattmästerens värde först tribuerer her Nils Bielke; men hvar han för ålder och oförmögenheet sådant kall skulle kunne refusera, håller iagh icke vara oskäligt, att man sigh vender till een af de andre.

Johan Skytte.

3. Jöns Kurcks votum.[1]

Efter hennass Ma:tz vår allernodigeste D[r]otningss så och Sväriges Rikess Regerande Rodz skriftelige befalning om drotzenss och skattmästarevahled ähr detta efterföliande min enfoldiga mening och betänckiande.

1. Till dedh första kan man uthi detta vahledt de välborne härrar, som de fäm högha ämbeten beklädhe och nu hvar för sigh uthi egen pärson sitt stelle besittia, icke förbigå, förmenar dem vara lika när uthi detta vahledt, kune väl ochså de godhe härrar hava den meningen att vilia sucsidera gradatim dedh ämbete därnäst ähr och sålunda skulle alla desse fäm högha ämbeten moveras. Endoch huru härom kan vara, ähr megh de godhe härrarss prætention och mening på en så vidt aflägen ort aldeless okunnigt. Doch syness megh, att hvart ämbete innan om desse fäm ähre uthaf segh sielfve nogsamt exellerade. Män på Ederss Ma:tz min allernodigeste Drotning[ss] nodige behagh och de andre gode härrarss betre betänckiande sätter jag uthi all underdonighet och tiänstvillighet innan om de fäm högha embeten desse godhe härrar och män uthi mitt vahl, sosom ähr Rikseenss marskn greeff Jacop och Rikss canslern här Axell Oxenstiärna.

2. Hvadh som fäldthärrn greeff Jacop anlangar, så sitter han uthi itt sodandt heroist och högt ämbete sosom hanss profession och kall ähr likmätigast, hvilked han medh stor ähra och reputation igånom gott haver, dedh samma ochså nu dageligen uthaf honom continueras, ähr altså min ringa mening, att han sitt nuhavande högha kall icke gärna skulle vila afstå, och dedh andra emottagha, dedh samma kan ochså väl ske, att de andra godhe härrar, som likmätige ämbeten beklädе och regerningen förestå, hava betänckiande uthi detta ämbete emottagha.

3. Canslern här Axell Oxenstiärna, som denne närvarandess tidz största och svoraste börda uthrikess upåligger och directionen därsammestedess medh stoor mödha och arbete förestå moste, kan man

[1] Egenh., bland Strödda acta historica 1633—1644. Votum är bifogadt en kort skrifvelse till K. M:t med meddelande om det insända yttrandet. — I mskr. saknas flerstädes tecken öfver bokstäfverna å, ä och ö, men då detta endast synes bero på rent slarf, ha vid återgifvandet inga särskilda anmärkningar därom gjorts.

honom medh drotzenss ämbetess annbiudande icke fogeligen och skäligen förbigå. Där han dedh icke sedhan sielf considererar och menar, att han sitt canslereämbete så högdt drivit haver och dedh solunda estimerar, att han dedsamma inte begärar att resignera och drotzenss ämbete emottagha.

4. Sosom och drotzetn iblandt andra sina högha och besvärlige arbeten moste justitiæ väsende administrera bodhe uthi den konunglige hofrätten i Stokholm medh præsidentien, och eliest hvadh hanss höga kall vidare uthi regerninge[n] vedhkomma kan, vill dedh ochså præsise fölia, att drotzen altidh moste i landedh och inrikess residera, dedh och hanss ämbete enkannerligen vedhkåmmer, hvilkedh nu inte uthi denne lägenheten skulle kuna ske, där så vore, att detta ämbete bleve canslern upålagt.

5. Där dedh och ändeligen skulle ske, att canslern bleve R. drotzet och han sedan uthrikess uthi denne besvärlige tidhen fördröija moste, ville följa, att hanss ställe och ämbete af en annan här inrikess bleve förestott, hvilkedh ochså kunde vara densamma försvårt, som dedh uthi hanss fronvara præstera skulle, oansedt att hvar och en som därtill vore fallin, ähr skyldigh till att göra och efterkåmma hvadh i så motto kunde bliva upålaght, doch menar jagh, att ingen sigh dedhsamma gärna skulle vila upotagha.

6. Där nu desse mina ringa skäl och motiver kune uthaf Ederss Ma:tz och de välborne fäm Riksenss regerande råådh prövass att göra tillfyllest till att hava en consideration om desse bägge välmeriterade härrarss vahl till drotzenss ämbete (hvilka man icke häller medh dess vahlss tillbindelse väl kan förbigå), stelless sådandt uthi all underdonighet till Ederss Ma:tz egen disposition och macht, så väl som de godha härrarss Rikssenss regerande råådss höghre och bätre betänckiande, om desse godha härrar hvar ifron sitt ämbete ähre till att mistandess.

Dätta ähr nu min enfoldige meningh, så vidt som de fem höga ämbeten angåår. Syness megh fördenskull vara nyttigst att välia drotzen uthan om desse fäm högha ämbeten.

7. Skall nu drotzen uthan om desse fäm höga ämbeten välijass och tagass, så ähre väl h. Nilss Biälke och h. Boo Ribbing de eldsta uthi rådhet, hvilka väl borde för derass gamla tiänster vara autoriserade, män för derass ålderdomss oförmögenhet skull menar iagh, att de dedh siälfve inte skule åstunda. Dernäst ähr h. Gabriäl Göstafsson Oxenstiärna, hvilken uthi en rum tidh justitiæ väsende i den konung[lige] hofrätten i Ståckholm och drotzenss ställe väl förestått haver och därsammestedess uthan tvifvel myken mödha och arbete uthestått, såsom och uthan dess till detta ämbete väl skickeligh. Ähr fördänskull härutinnan mitt ringa betänckiande, att han bliver Svärigess Rikess drotzet.

Till skattmästare, syness migh att desse välborne godhe härrar medh godh fogh skule kuna setiass i vahledt, sosom ähr h. Gabriel Bengtsson Oxesenstiärna, h. Jahan Skytte, h. Pär Baner och h. Claass Flaming.

1. Hvadh nu här Jahan Skytt anlangar, så ähr megh icke annars kunnigt, än att han ännu gubernamente uthi Lijff- och Ingermanland förestå måste och svårligen derifron skall kuna tagass, efter sosom han dersammestedess många godha årdningar såväl i städerna som på landedt, sosom och medh academiens i Dorft fortsätiande påbegyndt haver; där han nu skulle tagass därifron, så kan ske, att alt sodandt sädan, så väl som förr, inte hadhe sin fortgång.

2. Här Pär Baner ähr uthi denne tidzenss tillstånd, besynnerligen i canslernss fronvara aldeless ifron canselidt omistandess, efter han dedh och nu uthi några åhr väl och medh stoor flith förestått haver, kunde man icke häller någon annan så snart bekåmma, såm sakerne så kunnige vore som honom och dem sålunda uthi canslernss frånvara skulle kuna förestå. Åhr fördänskull min mening, att här Päär Baner ähr ifronn detta sitt nuhavande ämbete inte till att mistande[ss].

3. Hvadh här Gabriel Bängtson Oxenstiärna och här Claass Flämingss pärsoner vedhkommer, så ähre desse godhe härrar bägge nogsampt till skattmestare ämbete tiänlighe, doch considereras, att här Gabriel ähr äldre uthi rådhet och bör hava nästa tillträdet till skattmästare ämbete. Män huru sosom här Claass Fleming nu så väl som härefter skall kuna mistass ifron amıniraliteted, synnerligen uthi denne tidzenss tillstånd, kan man väl besinna och aftagha, sosom och till attföresto begge embete[n] ähr honom nästan odrägeliged, slutar altså efter min ringa mening, att här Gabriel Bengtsson Oxenstiärna bliver Svärigess Rikess skattmestare. Doch alt detta föreskreffne uthi all underdonighet till Ederss Ma:tz macht och godh disposition remitterat, såsom och tiänstvilligen uthi de välbårne härrarss Svärigess Rikess regerande råådz högre och bätre betänckiande hemstäldt. Datum Åboo den 13 Martij Anno 1634

E. Ma:tz
underdonighe, ödhminke och trogne
tiänare
Jönss
(Sigill) Kurck mp.

Strödda meddelanden och aktstycken.

En österrikisk diplomat om Sveriges inre förhållanden år 1797.

Året 1797 är som bekant i den svenska utrikespolitikens historia ett betydelsefullt år. Då uppstår mellan vårt land och Ryssland en konflikt, framkallad af ryskt öfvermod och innebärande en allvarsam krigsfara, då göras stora ansträngningar att åstadkomma en fast och fruktbringande vänskap mellan Sverige och Frankrike, ansträngningar hvilka på grund af franska missgrepp slå illa ut — i ett viktigt fall, nämligen i fråga om Sveriges försök att direkt deltaga i kongressen i Rastadt, genom Österrikes förvållande — och blott tjäna till att hos den svenske konungen grundlägga en misstro till Frankrike, som blef ödesdiger för framtiden, och då sträfvar Österrike med all makt att för sina intressen i Tyskland vinna Sveriges verksamma understöd.[1]

Under studier för ett större arbete om Gustaf IV Adolfs utrikespolitik i dess allmänna sammanhang fann jag i Haus-, Hof- und Staatsarchiv i *Wien* bland brefven från Österrikes sändebud i Stockholm till kejsarens utrikesminister Thugut ett par depescher, hvilka röra det ifrågavarande året och synas mig vara af nog allmänt intresse att förtjäna publiceras.

Österrike representerades denna tid i Stockholm af en chargé d'affaires, F. A. Swietezky, — de ömsesidiga missionerna voro tills vidare afbrutna, sedan Österrike vägrat att som svensk minister i Wien mottaga hofkansleren L. v. Engeström. Swietezky hade under en mer än tioårig vistelse i vårt land förskaffat sig god kunskap om svenska förhållanden. Enligt hvad Sveriges chargé d'affaires i Wien F. S. Silfverstolpe[2] berättar, sattes han af Thugut mycket högt. Hans depescher från Stockholm äro särdeles intressanta och i regeln mycket vederhäftiga. Han hade också för sina uppgifter en pålitlig källa i sin vän statssekreteraren för de pommerska ärendena grefve Nils Barck, hvars far varit svensk envoyé i Österrike och gift med en österrikiska och med hvars syster Katarina Ebba Swietezky 1797 blef förlofvad och tre år senare gift. Grefve Barck, hvilken 1796 och 1797 allvarligt var ifrågasatt att bli Gustaf Adolfs minister vid Wienhofvet och 1799

---

[1] Jfr mina uppsatser En blick på Sveriges förhållande till Österrike under tiden närmast före kongressen i Rastadt (Hist. tidskrift 1907) och Bonaparte och Fersen (Hist. studier. tillägn. prof. Harald Hjärne 1908).

[2] Silfverstolpes depesch d. 31 dec. 1796, RA.

utnämndes till president i Wismarska tribunalet, var enligt samtidas vittnesbörd en rättskaffens, fosterlandsälskande och konungatrogen man.

Swietezky följde under det kritiska året 1797 med synnerlig ifver allt af vikt som tilldrog sig i Sverige och försummade icke att ge sitt hof en så noggrann kännedom som möjligt om förhållandena härstädes. Särskildt uppmärksamt iakttog han det i främmande ministrars depescher från Stockholm denna tid mycket kommenterade hemliga besök, hvilket franske ministern i Köpenhamn. Grouvelle, under antaget namn af d'Yverny i början af september gjorde i Sveriges hufvudstad, samt öfver hufvud taget det närmande, som isynnerhet sedan m:me de Staëls vän och gäldenär Talleyrand blifvit utrikesminister i Frankrike, alltmera kom till stånd mellan denna makt och hofvet i Stockholm, ett närmande till hvilket man äfven ansåg höra den holländske ministern i Köpenhamn Huygens' mission hit i oktober.[1]

De antydda depescherna äro af den 31 mars och den 22 april. I dem lämnar den österrikiske diplomaten en ganska utförlig teckning af den svenske konungens allmänna situation vid denna tid, af hans karaktär och förhållande till sina närmaste och de olika samhällsklasserna, af hans förnämsta rådgifvare o. s. v. Brefvet af den 22 april, behandlande Gustaf Adolfs »situation domestique», utgör väsentligen ett referat af de åsikter i denna fråga, som uttalats till Swietezky af en svensk »homme instruit». Österrikarens svenske sagesman älskar sin konung och erkänner hans stora förtjänster, men är icke blind för de många faror, som hota den unge monarken. Han är en afgjord, om än icke fanatisk fiende till Reuterholms regim; vi behöfva nog icke länge leta efter hans namn, det är utan tvifvel Swietezkys blifvande svåger Barck. Skarpsynt nog anges här så pass tidigt en bland orsakerna till Gustaf Adolfs slutliga fall — dock icke en bland de väsentligast medverkande, ty dessa lågo, visserligen icke helt och hållet men till största delen *utanför* konungens personlighet —, nämligen hans oförmåga att göra sig älskad af de högre samhällsklasserna i landet. Denna oförmåga hade han gemensam med den konung han särskildt i tidigare år uppställde som sitt mönster i regeringskonsten, Karl XI.[2] Anmärkningsvärdt är

[1] Swietezky till Thugut d. 5 sept., d. 10 och 13 okt. samt d. 7 nov. Haus-, Hof- und Staatsarchiv i Wien. Jfr Preussens envoyé i Stockholm Tarrach till sin regering d. 5 (Tarrach skrifver här Duverni) och 8 sept. samt d. 11 och 20 okt.: Geheimes Staats-Archiv i Berlin.

[2] Det fanns dock många, som i konungens arbetsamma och plikttrogna lif sågo den kärlek till land och folk, åt hvilken hans slutna och skygga natur så sällan kunde ge uttryck. De breda lagren synas rätt väl ha förstått det inre sambandet mellan 16 mars 1792 och 13 mars 1809. Detta sakförhållande fingo revolutionsmännen af 1809 till sin häpnad oupphörligt erfara, Skjöldebrand allramest på sin ur denna synpunkt icke alldeles ofarliga utresa med den detroniserade monarken. — Om Gustaf IV Adolfs beundran för Karl XI berättar Swietezky (S. till Thugut d. 22 nov. 1796): »J'ai déjà eû occasion d'entretenir V. E. du penchant de S. M. pour l'épargne. Il ne passe pas de jour, où Elle n'en donne quelques preuves; Elle vient de faire suspendre dans sa chambre de conseil, outre les portraits de Gustave I et

också påpekandet af att konungen af politiska skäl borde ha gjort vida mera än han verkligen gjorde för sin farbror, f. d. regenten. Hertig Karl var svag och lättledd, men han var ingen dålig människa och nog icke någon konspiratör af böjelse; det hade uppenbarligen för Gustaf Adolf funnits synnerligt många möjligheter att binda honom vid sig med starka band af tillgifvenhet. Nu åsidosatte han visserligen ingenting i hänsyn och grannlagenhet gent emot farbrodern, men med den vänskapens värme, som, om den gifvits, kunnat göra det för den veke och godhjärtade hertigen omöjligt att någonsin ställa sig på hans motståndares sida — hvarigenom statshvälfningen sannolikt faktiskt förhindrats —, mötte han honom aldrig. En främling i svensk tjänst, vän till både konungen och hertigen, generallöjtnanten Suremain, påpekar också flerestädes i sina memoarer[1] detta missgrepp af Gustaf Adolf och gör, förmodligen med fullt skäl, gällande, att utan konungens ända in i det sista bibehållna förbehållsamhet mot farbrodern skulle denne trots all påverkan icke stått att vinna för sammansvärjningen.

Swietezkys mönstring med hofvets och den svenska förvaltningens spetsar — brefvet af d. 31 mars — är mera schablonartad, men äfven den af tillräckligt intresse för att tillsammans med depeschen af d. 22 april böra publiceras.

Richard Nordin.

I.

Monsieur le Baron!

Votre Excellence ne me sçaura peut-être pas mauvais gré, si, en attendant les événemens, que vont faire naître les dernières ouvertures du Roi de Suède à l'Empereur de Russie, je hazarde de tracer ici, et de transmettre à Sa connaissance quelques notions, que je me suis procurées, successivement, de l'histoire, de caractère et des principes des différentes personnes, qui forment en ce moment les alentours de Sa Majesté Suédoise, et qui jouissent ou semblent jouir de la confiance de ce jeune monarque.

Je vais commencer par le comte de Wachtmeister, Grandjuge du Royaume, connu sous le titre de Riks-drotz. Ce seigneur doit sa place éminente à ses connaissances des loix du pays et à la grace particulière du Roi défunt. Quoique membre du Sénat, lors de la suppression de ce corps si fameux dans les annales de la Suède, le

---

de Gustave Adolphe, le portrait de Charles XI, célèbre dans l'histoire de Suède par sa grande parsimonie, et par de réductions, et en montrant ce dernier à un de ses ministres, »Voici», dit-Elle, »la prototype bon et nécessaire à imiter».

[1] Generallöjtnant de Suremains minnen (Stockholm 1902), sid. 102, jfr F. S. Silfverstolpes berättelse om aftonen före statshvälfningen i hertig Carls hof (S. Clason, För hundra år sen, II, 1910).

comte de Wachtmeister ne voulût jamais se ranger du côté des aristocrates mécontens, et attaché inviolablement aux intérêts de son Roi et de son bienfacteur, il s'attira la haine de la Noblesse suédoise, toujours mutine et toujours aux prises avec le pouvoir suprême dès qu'elle n'y est point admise elle-même. Sa conduite sans reproche comme particulier et comme magistrat le mît à l'abri de la persécution du baron de Reuterholm pendant la dernière régence, époque fatale à la plupart des amis et des serviteurs de Gustave III. Il est vrai, qu'on l'accuse d'avoir un peu fléchi par foiblesse, sous l'autorité despotique de ce favori, lorsqu'il s'agissoit de faire grace aux complices du régicide Ankarström et de condamner pour crime de haute-trahison le baron d'Armfelt et ses adhérens; mais il paroit, que le Roi n'est pas fortement convaincu de ses torts, puisque ce Prince lui témoigne la plus grande confiance, et qu'il le consulte même en ce qui regarde ses négociations avec la Russie. Ceux, qui voudroient voir ces négociations se terminer par le mariage, reprochent au comte de Wachtmeister de se tenir trop strictement à la lettre de la loi et de ne point consulter assez les intérêts politiques de la Suède. Il est au reste d'un caractère tranquil et éloigné de tout ce qui est esprit de parti.

Le Grand-Chancelier est d'une trempe différente. Ennemi implacable du feu Roi et de sa mémoire, il eût à supporter sous le règne passé, toute la haine ou plûtôt tout le mépris de ce Prince et c'est là proprement ce qui lui a valu son élévation pendant la minorité. Dans l'enfance de Gustave III le baron de Sparre étoit un de ses menius, nommé pour cette place par les États du Royaume, qui dans ce tems-là se mêloient de l'éducation de l'héritier présomptif du thrône, et qui dans le choix des personnes, qui devoient la faire, ne consultoient jamais celui du père et de la mère. Le baron de Sparre, aristocrate dans l'âme et suivant les instructions que lui avoient données ses commettantes, ne prêchoit à son élève que l'utilité et la nécessité d'un Sénat aux flancs d'un Roi de Suède, et ni le jeune Prince, ni sa mère ne pouvoit gouter cette doctrine. Après plusieurs scènes la Reine parvint, moyennant l'influence de quelques membres du committé secret, à arracher son fils d'entre les mains du baron de Sparre et à le faire créer secrétaire d'État. Anciennement cette place conduisoit à celle de Sénateur, et Mr de Sparre, tenant à toutes les grandes familles du pays, l'obtint bientôt. Il l'occupoit lors de la révolution de 1772, qui ne laissa aux Sénateurs qu'une foible apparence d'autorité, et lorsqu'en 1789 Gustave III, étayé par les trois ordres inférieurs, détruisit jusqu'au nom du Sénat, le baron de Sparre marqua son mécontentement de ce coup de grace de la manière la plus prononcée et se jetta à corps perdu dans l'opposition. Il a, au reste, toujours été chapeau ardent, partisan zélé de la France, et pénetré de la conviction, que la Suède ne pouvoit subsister sans cet allié, il travailla avec ardeur, lui et ses amis Stael et Engeström, aux dernières liaisons scandaleuses du gouvernement suédois avec la prétendue république françoise et en fut récompensé par une forte somme. Son rôle ne fut pas de longue durée. Le baron de

Reuterholm s'étant emparé successivement de toute la correspondance étrangère, Mr de Sparre sentit bien sa nullité, mais, attaché à ses titres et à ses appointemens, il ne put jamais se décider à donner sa démission. Lors du premier rapprochement à la Russie, le favori du Régent, voulant se décharger sur le baron de Sparre de tout l'odieux de sa propre conduite passée, sçut faire en sorte auprès du Général de Budberg que pour toute l'époque des premières négociations relatives au mariage le Grandchancelier fut éloigné d'ici à la demande expresse de feue l'Impératrice; il n'est qu'après la chûte du baron de Reuterholm, que le Roi le fit revenir de son exil et qu'il lui rendit sa place en faveur de ses souffrances et pour chagriner son ennemi; mais il s'en faut beaucoup, que S. M. lui accorde une confiance illimitée. Pour déterminer avec justesse les bornes de cette confiance, je laisse parler ici le Grandchancelier lui-même. Il y a quelques jours seulement, que ce ministre a tenu à un de ses confidents les propos suivans. «Je ne sçaurois me plaindre du Roi. Il me témoigne de la bonté et des égards. En ce qui concerne son mariage, sa confiance est partagée entre Taube et moi; mais je la possède toute entière dans les affaires de mon département. Il est vrai, cependant, qu'il a l'air de tems en tems de me supposer encore quelque reste de l'ancien levain et qu'il m'observe attentivement, et qu'il me répond avec mesure toutes les fois, que je lui parle de la France ou de la Porte.»

Le Général Taube, que je viens de nommer, est regardé ici comme la personne à qui le Roi accorde le plus de confiance. Dévoué à la mémoire de Gustave III et à la constitution que ce Prince a donnée à la Suède, il a en horreur tout ce qui peut mener à des innovations. S'il ne connoissoit point l'épuisement extrême des finances du Roi et la malheureuse partialité de la nation suédoise pour la France actuelle, le Général Taube seroit beaucoup pour la bonne cause, d'autant plus, qu'il se trouve en liaison avec tous les émigrés de marque. Ses ennemis le taxent d'égoisme, de dûreté et d'un attachement aveugle à la cour de Russie. Sûr est-il, que le mariage du Roi avec la Grandduchesse lui tient fort à coeur, et qu'il prétend, que le bien-être de la Suède, l'intégrité de la constitution de ce royaume et la sûreté personelle du Roi en dépendent; mais c'est cependant lui, qui, à ce qu'on dit pour mieux cacher son jeu, suggère au jeune Prince toutes les difficultés, qui en retardent jusqu'ici l'accomplissement. Connoissant à fond le caractère de S. M. et la crainte de ce Monarque d'avoir l'air de se laisser mener, le Général Taube évite avec soin d'afficher son crédit affectant même de se plaindre de n'en avoir aucun, et déclinant toute tentative que font ceux, qui cherchent quelque chose de se mettre sous sa protection. Son seul client avoué est Mr de Zibeth, cidevant Secrétaire d'État, et une autre victime de son attachement au feu Roi, immolée par le Régent à la vengeance de Mr de Reuterholm au commencement de la minorité.

Mr de Zibeth brigue la place du comte de Barck, qu'il a déjà une fois occupé; et il l'aura probablement dès que la mission sera tombée en partage à ce comte. C'est un homme d'esprit et de

connoissance, royaliste très déterminé et en qui la bonne cause auroit à y être réadmis comme Secrétaire d'État. Il influit déjà essentiellement sur les affaires, moyennant l'ascendant qu'il a sur l'esprit du Général Taube, qui ne jure que par lui.

Le baron de Wachtmeister, cidevant Sousgouverneur du Roi et maintenant Grandmaître de la Reine mère, est aussi membre du conseil. J'ai eu différentes occasions de parler à V. E. de ce personnage lors des difficultés qu'avait souffert l'acquittement du contingent de la Poméranie. C'est lui qui en a fait naître plusieurs sous la régence, et qui voulut les perpétuer sous le règne actuel. Il n'y réussit point, et le Roi lui donna alors des marques très distinctes de son mécontentement. Au reste ni le Roi ni le baron de Taube peut lui pardonner de s'être mis à la tête de la maison des Nobles lors de la diète orageuse de 1789 pour contrarier les vuës du Roi défunt. Sa partialité pour la France perce dans tous ses discours, mais heureusement il ne jouit d'aucun crédit et se propose même de se retirer en Poméranie.

Il me reste à faire mention de Mr de Celsing, du Général Toll, du Président Kurck, de M^mrs de Rosenstein, Essen, Lagerheim et Flodin. V. E. connoit personnellement le premier. Comme disent ceux, qui l'ont connu alors, il n'a changé depuis que la fortune, ayant recueilli la riche succession de son frère ainé. Pour vivre dans l'indépendence Mr de Celsing refuse tout emploi qu'on lui offre, et c'est avec peine, qu'il se laissa persuader par ses amis à accepter une place au conseil du Roi, avec beaucoup de réservations. Il ne s'y rend que très rarement attendant toujours qu'on l'appelle exprès. Les absences fréquentes que lui font faire ses terres et ses forges sont causes, qu'on ne le voit presque jamais à la cour. Il donne à ce qu'on dit ses avis au Roi avec la franchise d'un homme qui n'a rien à espérer et rien à perdre. Comme il fait un commerce étendu des produits de ses fonderies et de ses forges, le système de neutralité adopté par le régence trouve fort son approbation, mais je ne lui connois pas cette partialité dégoutante pour la France moderne, qui caractérise la plûpart de ses compatriotes.

Le Général Toll était un des grands faiseurs sous le règne de Gustave III. Il avoit beaucoup de part à la dernière guerre contre la Russie, et c'était lui, qui avoit imaginé et conduit en partie le fameux projet de mettre le feu aux flottes russe et danoise dans le port de Copenhague. Le baron d'Armfelt ne l'aimoit point, et finit par le dégouter de la cour et des affaires; mais la mort du Roi et la conformité de leur sort pendant la régence opérèrent leur réconciliation. Le Général en fut bientôt la victime. Accusé d'avoir connu les plans révolutionnaires du baron, il pérdit sa place à Varsovie, son régiment, et enfin sa liberté. Exilé à Wismar il fut rappellé par le Roi d'aujourdhui et fait membre de son conseil pour le département de la guerre. Il n'est pas fort estimé pour son caractère moral, mais tout le monde convient, que c'est une excellente tête. Il est protegé par le Général de Taube.

Le Roi consulte aussi le baron de Kurck, ancien Sénateur et Président du Collège de la Chambre. C'est un bon caméraliste et travailleur assidu, qui, au reste, ne se mêle d'aucune affaire, qui ne soit de son ressort.

Au commencement de ce règne le baron de Fleming, que j'ai oublié de nommer plus haut, paroissoit être destiné à jouer un grand rôle, le Roi lui ayant témoigné pendant sa minorité tant de bienveillance, que Mr de Reuterholm, malgré sa présomption, ne dédaignait pas de se prévaloir de son crédit pour affirmer le sien. Mais à peine le Roi avait pris les rênes du gouvernement, qu'on reconnût l'aversion de ce Prince pour l'influence des favoris, et cette idée fit tomber toute la considération, dont avait joui le baron de Fleming. Le Roi lui conserve cependant beaucoup de bonté, et le jeune homme contenu de ce sort ne se mêle plus absolument de rien.

Il en est presque de même de Mr de Rosenstein, quoique sa nullité ne dérive point des mêmes causes. Il la doit moins à la répugnance du Roi de l'écouter, qu'à sa propre indifférence pour le maniment des affaires publiques. C'est un homme paresseux et fuyant tout ce qui peut mettre son esprit en agitation. Il n'ouvre la bouche que lorsque le Roi lui demande expressément son avis et ce n'est ordinairement, qu'après avoir bien pénétré celui de S. M., qu'il hazarde de dire son opinion. Ceux qui connoissent ses maximes politiques assurent, que la Monarchie limitée, telle qu'elle a été introduite en Suède par la révolution de 1772, est selon lui la forme de gouvernement, qui convient le mieux au Roi et à la Nation. L'acte de sûreté, cette constitution additionelle, et qui rend le Roi de Suède à peu près absolu, n'est pas de son goût. Il n'a aucune charge et n'en veut point avoir.

Le baron d'Essen, Grandgouverneur de Stockholm, passe aussi pour un homme en grand crédit. Issu d'une famille pauvre il commença par être page du feu Roi, devînt bientôt son écuyer et puis propriétaire d'un régiment de dragons. Pour ne jamais s'être immiscé dans les affaires publiques, il sçut conserver la grâce de ce Monarque, la bienveillance de son fils et l'estime générale de tous les partis. Sous la minorité du Roi d'aujordhui la régence, loin d'oser l'attaquer, eût soin de le cajoler.

Le Duc de Sudermannie, brûlant d'envie de décorer son favori Reuterholm, en dépit du testament de feu son frère, donna aussi le cordon bleu à M^r d'Essen, puis le Gouvernement de Stockholm et enfin le titre d'Excellence. Devant conjurer l'orage, qui menaçoit la Suède au printems de l'année dernière à cause des engagemens précipités du Roi avec la Princesse de Meklenbourg, Reuterholm eût recours à M^r d'Essen, pour l'engager à se charger des premières ouvertures à faire au Général de Budberg. Le baron ne s'y prêta qu'à condition que le Duc proposeroit à l'Impératrice comme base des négociations le mariage du Roi avec la Grandduchesse Alexandrine. Il a eu de tout tems pour principe, que la monarchie ne pouvoit subsister en Suède de nos jours, qu'à l'aide d'une alliance étroite

avec la Russie. Il défend encore la même thêse, et c'est lui, qui a combattu avec le plus de chaleur, les scrupules que cause au Roi la religion grecque de la Princesse qu'on lui destine. Mr d'Essen est d'un caractère franc et loyal, ennemi ouvert de la France et de la doctrine destructive sortie de cet odieux pays, idolâtrant la mémoire du feu Roi. On lui dispute l'esprit et le savoir, mais il est le premier à l'avouer ajoutant, que la Régence n'auroit pas dû faire Grandgouverneur de la capitale et négociateur un homme, qui a passé sa vie aux écuries et au corps de garde. Le Roi le distingue beaucoup à cause de son caractère droit, mais il a prié ce Prince, après lui avoir répété plusieures fois, que son salut dépendait de son alliance avec la Russie, de ne plus le consulter sur cette affaire, puisque rien ne pouvoit lui faire adopter un autre sentiment. Chaque fois qu'arrive un courier de Petersbourg le baron d'Essen part pour la campagne.

Mr de Lagerheim, Président au Comtoir d'État, est l'homme, sur lequel le Roi semble fonder l'espoir qu'il a de rétablir ses finances sans une diète. C'est lui qui, comme membre le plus actif et le plus intelligent du Committé de recherches et des réformes, constitué par S. M., doit constater les abus qui se sont glissés, sous les deux dernières administrations, dans l'emploi des deniers publics, qui doit trouver de nouvelles ressources par des épargnes à faire, et régler en conséquence les dépenses courantes de l'Etat pour l'avenir. J'ai déjà eu l'honneur de marquer à V. E. la manière, dont Mr de Lagerheim envisage les négociations actuelles du Roi avec l'Empereur de Russie, et quel résultat qu'il voudroit qu'on en tirât. Il est connu pour bon Gustavien et a toujours eu la réputation de galant homme.

Le docteur Flodin est confesseur du Roi, un de ses anciens informateurs, pasteur primaire de Stockholm, Évêque titré et Président du consistoire, homme habile, un peu jésuite et qui tâche de plaire à la fois à son Monarque et au Clergé. C'est lui que l'on soupçonne de prêcher à S. M. sous main la nécessité de ne pas admettre à sa cour l'exercise du culte grec; quoiqu'il n'entrave point le mariage. L'ambassadeur de Russie a tâché de mettre Mr de Flodin dans ses intérêts, mais il n'a jamais pu réussir.

Il résulte de ce tableau, que le Général de Taube est proprement la personne, qui influe le plus efficacement sur les déterminations du Roi de Suède; que, quand on en excepte le Grandchancelier et le baron de Wachtmeister, qui, par bonheur, ne jouissent pas d'un grand crédit, ce jeune Prince ne se trouve entouré, heureusement, que de gens attachés à la Royauté, et, qu'aussi longtems que cet ordre des choses subsistera, S. M. Suédoise très jalouse par elle-même de son autorité, ne sera pas entrainée dans des mesures dangereuses pour ses prérogatives, ni ne se prêtera à rien qui puisse marquer son adhésion à la France. Il est vrai, que le Roi approuve le système de neutralité adopté par Son oncle, qu'il l'appelle même un bijou précieux pour la Suède et que bon économe par goût et par nécessité, ce Monarque ne voudra jamais compromettre la paix dont jouit ce royaume; mais au moins la bonne cause n'aura-t-elle pas en

lui, ni en ses conseillers intimes, des adversaires clandestins, comme cela est arrivé sous l'administration précédente. Non seulement son caractère loyal et son aversion pour les François et pour la Prusse, mais aussi son amitié personelle pour mon auguste Maître m'en sont garants.

J'ai l'honneur d'être etc.

F. A. Swietezky.

Stockholm le 31 Mars 1797.

II.

Monsieur le Baron!

Ayant eu l'honneur d'informer V. E., moyennant mes derniers très humbles rapports, de la position actuelle du Roi de Suède à l'égard des puissances étrangères, position, qui ne dénote qu'avec trop de clarté et d'évidence l'isolement parfait de ce Monarque, et le danger même qui le menace de la part de ses voisins, il me reste encore à Lui présenter le tableau également affligeant de sa situation domestique.

Je crois, que pour bien remplir cette tâche, je ne sçaurois rien faire de mieux, que de rendre à V. E. une conversation que je viens d'avoir sur cette matière avec un homme instruit, et dont je connois à fond les bonnes dispositions pour son Roi et le zêle sincère pour le maintien de la constitution de sa patrie.

«Je rends justice, me dit-il, aux grandes qualités et aux intentions salutaires de notre jeune Monarque, mais je ne crois pas qu'il aura un règne bien heureux, puisque je ne lui connois point le talent de se faire aimer.

Voyons, sur quel pied ce Prince s'est déjà mis, dans le court espace de son règne, avec sa propre famille, avec ceux qui le voient de près, avec ceux qui le servent, ceux qui représentent les Etats du Royaume et enfin avec le peuple.

A la Reine, sa mère, près, je ne vois personne, qui de toute la maison royale lui soit attaché. Tous ceux, qui la composent, le regardent malheureusement comme un intrus, et chacun a, ou croire avoir quelque raison plus particulière et plus fraîche de se plaindre de lui.

Parlons d'abord du Duc de Sudermannie, Prince, à qui le trône de Suède seroit dévolu à la mort de Gustave trois, si ce Monarque après une stérilité de treize ans de son épouse n'eût réussi à se donner un héritier en ligne droite. Je conviens des fautes grossières, que le Duc Charles, écoutant les mauvais conseils de son favori, avait commis pendant sa régence et du mal qu'il a fait par là à son pupil. Je sçais qu'en éloignant de la cour et des affaires les serviteurs les plus affidés de son frère défunt, et en méprisant l'affection des trois ordres inférieurs du Royaume, il s'est jetté tête baissée dans les bras des aristocrates, ennemis constans d'une royauté vigoureuse

en Suède; je sçais, qu'au grand scandale de toute l'Europe, et non content de sa neutralité, qui encore auroit pu être excusée par notre épuisement, il s'est lié avec les régicides françois, liaison ingrate et qui n'a fait qu'achever la dépravation des principes politiques de la nation suédoise de tout tems inquiète et révolutionnaire; je n'ignore point, que par sa trop grande facilité à accorder des grâces et à réaliser ses fantaisies et celle du baron de Reuterholm, il a poussé le dérangement des finances de l'état à un point, où les dilapidations du règne précédent n'ont pu le porter, et je sçais enfin, qu'accumulant étourderie sur étourderie ce Prince a mis son neveu à l'égard de son mariage dans cet embarras cruel d'un double engagement, où nous le voyons aujourdhui et d'où il ne pourra se tirer qu'en compromettant, d'un côté ou de l'autre, son repos et celui du Royaume. Mais nous ne sçaurions disconvenir que ce même Prince avec le pouvoir qu'il avait comme régent et mal entouré comme il était, auroit pu veiller avec moins de zêle à la sûreté personelle de son pupil et à l'intégrité de ses prérogatives. Sous ces deux rapports, sa conduite a été sans doute irréprochable et auroit dû, me semble, lui servir d'un titre particulier à la reconnaissance du jeune Monarque, qui ne peut pas ignorer que des idées d'une telle nature ont réellement été suggérées au Duc de Sudermannie et que ce Prince les a toujours rejettées avec indignation. Il paroit cependant que le Roi ne sent pas bien vivement cette vérité. Dès son avénement au thrône il dépouille son tuteur de toutes ses charges et de la bonne moitié de ses revenus; il l'exclue ensuite de son conseil, appelle auprès de sa personne des gens odieux à ce Prince, révoque plusieures de ces ordonnances et s'appésantit nommément par son sisteme d'économie sur ceux, que son oncle avait cru devoir gratifier de places, de pensions, de donations et de survivances.[1]

Sans se trouver dans la même catégorie le Duc d'Ostrogothie, oncle cadet du Roi, n'en est pas mieux traité. Criblé de dettes, tout comme son frère ainé et accoutumé à se voir tirer de cet embarras de tems en tems soit par la libéralité du Roi défunt, soit par celle des Etats sur l'intercession de ce Prince, le Duc d'Ostrogothie a peu d'espoir de se procurer les mêmes secours sous le règne actuel. Le Roi ne paroit ni enclin à lui ouvrir ses propres coffres, supposé que moyennant sa parsimonie il parvienne à les remplir, ni à parler en sa faveur aux Etats, pour la convocation desquels il a d'ailleurs une

---

[1] Konungen synes dock från början ha iakttagit stor grannlagenhet gentemot sin f. d. förmyndare Detta uppmärksammades af många. Så skrifver Tarrach till Berlin d. 25 nov. 1796: «Le jeune Monarque suédois continue à voir et à examiner tout par lui-même avec une assiduité extraordinaire, mais il n'en est résulté jusqu'ici aucun changement essentiel. On suppose même que S. M. suédo se remet à dessein à un tems plus reculé ceux qu'Elle se propose de faire par la suite, par délicatesse pour le Prince Charles.» Och det är otvifvelaktigt, att dröjsmålet med J. A. Ehrenströms fulla rehabilitation nästan uteslutande berodde på hänsynen för hertig Karl: jfr Ehrenström, Hist. anteckningar, utg. af S. J. Boëthius, II. 474 ff., om konungens fordran att Ehrenström trots allt ovillkorligen skulle begära audiens hos hertigen.

répugnance décidée. Aussi le Duc, sentant la force de ce raisonnement désire-t-il de se marier avec quelque princesse riche. S'en étant ouvert au Roi vers la fin de sa minorité, S. M., loin de désapprouver ce projet, y consentit de bonne grâce, mais elle en empêche maintenant l'exécution, ne voulant accorder à Son oncle la somme nécéssaire pour son voyage à Londres qu'après avoir vu par le résultat des travaux de son committé de finance, que l'état pourra supporter une telle dépense. On dit, en outre, que la grossesse de sa belle sœur la Duchesse de Sudermannie pourroit mettre un nouvel obstacle au mariage du Prince Frédéric, le Roi y trouvant un prétexte plausible de le contrecarrer tout à fait comme devenu moins nécéssaire.

La Princesse que je viens de nommer et la Princesse Abesse de Quedlinbourg, tante du Roi, ont de tout tems été frondeuses. La première épouse naturellement les querelles de son mari, et la seconde celles de ses frères. Elles ont toujours eu, sous le règne passé, quelque lien tendre pour les membres les plus marqués de l'opposition et nous leur voyons aujourdhui les mêmes liaisons. Le feu Roi avoit eu au moins quelque soin de les cajoler par ses largesses et par les amusemens continuels d'une cour brillante, mais le règne actuel ne leur présente rien de pareil, et ces privations, réunies aux retranchemens que le Roi vient de faire de plusieurs agrémens dont elle ont joui jusqu'ici et même d'une partie de leur revenus, ne sont pas propres à leur inspirer de l'affection pour ce Prince.

Il en sera de même bientôt de toutes les personnes que le Roi par une suite de leur ancien attachement à feu son père semble honorer de sa confiance et qui tâchent de la gagner. Ils étoient dévoués sans doute à cet infortuné Monarque, mais en examinant de plus près les véritables motifs de leur dévouement, nous trouverons peut-être que rien que les libéralités de ce Prince, la part qu'ils ont eu au gaspillage toléré sous son règne et à l'exercice de son pouvoir lui ont valu leur adhésion. Les attraits d'une cour plongée dans le luxe et la profusion, les places données à eux et par eux à leurs protégés, les avancemens rapides, les décorations, les passe-droits, l'impunité des excès et la perspective d'un control superficiel de l'emploi des deniers de l'état, avoient des charmes irrésistibles pour eux et plus la source, d'où décontoient ces avantages pouvoit devenir abondante, plus ils s'évertuoient à la rendre telle. C'est de ces motifs, qu'il faut dériver les efforts constans des anciens Gustaviens, d'augmenter l'autorité et les ressources pécuniaires de leur Roi, efforts, qui ont fini par mener ce malheureux Prince au tombeau à la fleur de son age. Le Roi d'aujourdhui ne ressemble en rien à feu son père, et sa situation n'est pas la même. Content de l'autorité, que lui accorde la constitution de 1772 et le célèbre acte de sûreté, qui en fait le supplément, il ne voudra probablement pas courir les risques d'une seconde addition, et persuadé de la suffisance de ses revenus pour peu qu'ils soient bien administrés, il ne paroit pas se soucier beaucoup d'en trouver de plus grands. Ces deux principes le mettront en état de pouvoir se passer des moyens et des instrumens odieux,

dont feu son père, avide de pouvoir et d'argent, s'étoit servi, et il n'aura par conséquent besoin ni de se mettre dans la dépendance humiliante de quelques Satellites, ni de tolérer et de dissimuler leurs extravagances, leurs malversations et leurs crimes. Jaloux de son autorité, le Roi actuel ne la fera exercer par ses délégués que dans les bornes de sa propre dictée, et économe très déterminé, il ne donnera à ses serviteurs que les émolumens modiques attachés à leurs charges, sans souffrir, qu'ils s'en procurent par des voies illicites. Tout ici joint à la sévérité de ses mœurs, à son éloignement pour tout ce qui à l'air de caresse et d'intrigue et au silence à peu près claustral qui règne autour de sa personne, n'est pas bien séduisant pour des hommes intéressés et accoutumés sous le feu Roi à tout un autre train de vie et comme près de celui-ci ni leur ambition ni leur avarice ne trouvera beaucoup d'aliment, à en croire littéralement à ce qu'ils disent de leur amour pour ce jeune Prince pourroit fort bien être une erreur, et cela d'autant plus, que les réductions, qui se font en ce moment, ne les ont pas épargnés. Ajoutons y encore la résolution du Roi, annoncée en différentes occasions par sa propre bouche de ne créer pendant son règne que fort peu de chevaliers, de reformer plusieures charges à la mort de ceux qui les exercent, et de n'annoblir personne, et concluons sans difficulté, que le zêle de ces gens, dont nous parlons, ne pourra pas être de bon aloi ni de longue durée, et que le moindre nuage sur l'horizon politique de la Suède suffira pour les porter à l'abandonner leur Roi à sa propre destinée.

Examinons maintenant quelles puissent être les dispositions des différens collèges et d'autres départemens, des gouverneurs de provinces et des chefs de régimens et de flottes. Il y a fort peu de ses chefs, qui ne soient créatures du Régent et de son favori. Le Roi un peu lent dans ses innovations ne les a pas jusqu'ici déplacé tous; mais tous ceux, qui doivent à son oncle des augmentations de leurs appointemens, se trouvent réduits par la reforme qui se fait, aux gages minces portés sur l'état de 1779. Ils sont d'ailleurs pour la plupart tirés de l'ancienne opposition et cela suffit pour connoître leurs sentimens.

Jettons à présent les yeux sur les quatres ordres du Royaume et présentons leurs dispositions envers leur nouveau souverain. Dans les dernière années du règne de son père, ils s'étoient, comme nous savons, divisés en deux partis. L'ordre équestre à quelques individus près formit alors cette opposition acharnée, qui contrarioit toutes les vues du Roi, et le bourgeois, le prêtre et le paysan, quand on en excepte quelques uns qui tenoient à la noblesse, étoient tous dévoués à ce Prince. C'est à l'aide d'une pluralité si prépondérante que Gustave III sortit victorieux de deux diètes orageuses et qu'en se déchargeant sur les États d'une dette énorme contractée par lui sans leur garantie, il sçut donner et à son pouvoir et à ses revenus une forte augmentation. À la mort tragique de ce Prince son fils hérita toute l'affection que les trois ordres inférieurs du Royaume avaient vouée à son père. Ils auroient étendu ces sentimens sur le tuteur du jeune Monarque, si

le Duc de Sudermannie, oubliant jusqu'aux vérités arithmétiques, n'avoit pas préféré l'attachement d'un seul corps à celui de trois. Mené par les conseils perfides de quelques aristocrates il négligea de cultiver l'amitié du parti puissant qu'avoit son frère défunt et se jetta à corps perdu dans les bras de la noblesse Suédoise.

Vous connoissez l'esprit turbulent de cette classe ambitieuse et pauvre. Il y a longtems que voulant venger la chûte du Sénat, elle travaille à la perte du thrône et sans s'en apercevoir à la sienne. La constitution de 1772 et plus encore celle de 1789 ne lui paroissent rien moins que des empiétemens sur ses droits. Le Régent crût la captiver en lui faisant entrevoir les apparences de quelque altération de la forme du gouvernement, mais aimant lui-même à régner en Prince absolu et craignant le danger, il n'eût ni l'envie ni le courage d'y toucher, et hors d'état de pouvoir contenter par d'autres moyens les prétentions sans fin de tous ceux, qui s'étaient rangés sous ses drapeaux, le Duc de Sudermannie leur devint bientôt tout aussi odieux, que Gustave III et n'ayant rien fait pour gagner la bienveillance des autres ordres il se trouva au bout de son administration sans ami et sans parti.

Le caractère du Roi actuel, qui jette le plus grand jour sur son dessein de vouloir conserver dans toute leur intégrité ses prérogatives constitutionelles, a déjà fait évanouir tout l'espoir des grandes familles de pouvoir lui en arracher sans violence la moindre partie. Jugez par là, de leurs dispositions à son égard et de ce qu'elles seroient pour lui, si ce Prince s'avisoit ou se voyoit forcé par les circonstances de convoquer les États.

Je crois pouvoir répondre de bon sentimens de notre Clergé, aussi longtems que le Roi ne touchera pas à leurs bourses. Le corps a toujours penché pour la royauté moins circonscrite. Un Roi religieux, comme le nôtre, ne peut que lui plaire et ne risque rien en les convoquant. Je ne sçaurois dire la même chose de notre Tiers-État.

Il est vrai, que cette classe, très importante dans notre pays, éblouie par les prestiges du feu Roi et animée de tout tems contre l'ordre équestre et ses privilèges, a montré pendant tout le règne de ce Prince un dévouement marqué pour sa personne, et un assentiment aveugle à toutes ses entreprises bonnes ou mauvaises. Il est notoire aussi, que la plupart des succès, qu'a eu ce Monarque dans les contestations avec le Sénat et la Noblesse, sont dûs à ce dévouement et à ce concours; mais outre que les suites ont déjà prouvé à la bourgeoisie Suédoise, que sous plusieurs points de vuë cette complaisance lui a été pernicieuse à elle-même, et outre que échoquée de l'ingratitude du Duc-Régent, elle s'est refroidie visiblement en sa faveur pour les intérêts de la cour et de la famille royale, les principes françois ont fait taut de progrès en Suède, grâce à la liberté de la presse accordée pendant la minorité, et aux liaisons mercantiles des habitans avec ceux de la nouvelle République, qu'il est à craindre, que l'espèce de Jacobinisme, fomenté déjà par le feu Roi contre la Noblesse, ne se déclare de nos jours, et contre cet ordre et contre le

thrône. Cette crainte me semble fondée particulièrement sur la richesse et l'orgeuil de la bourgeoisie commerçante, et en partie aussi sur l'humeur du Roi. Il paroit qu'il ne connoit point une des maximes favorites de feu son père, celle: qu'un Roi de Suède ayant à faire à une nation vaine et frivole, doît être un peu comedien. Éloigné de tout ce qui a l'air de cajolerie, d'intrigue et de corruption et comptant sur la pûreté et la droiture de ses vuës, il ne daignera peut-être jamais s'abaisser jusqu'à employer ces moyens, ni à plus de popularité, que celle, que nous lui connoissons, et cette roideur, réunie à la rarité de récompenses, qui doit résulter de son penchant pour l'économie, et de son peu de facilité d'aunoblir et de décorer, n'avancera pas à coup sûr ses intérêts auprès de notre Tiers-État. Nous voyons déjà avec douleur la baisse sensible de l'enthousiasme pour ce jeune Prince partout où, dans ses excursions et ses voyages, il a eu occasion de se montrer à son peuple. On fait entre ses manières et celle de Gustave III des comparaisons, qui ne sont pas à son avantage, et ses réformes fiscales et une certaine rigeur dans l'administration de la justice vont, en quelques endroits, jusqu'à faire regretter l'administration plus libérale et plus douce de son oncle.

Il me reste encore à Vous parler de nos paysans. C'est en ce moment de toutes les classes en Suède la plus heureuse et la moins remuante. Les bonnes récoltes des dernières années, le soin qu'a eu le gouvernement d'empêcher la baisse du prix des blés, achetant le superflu pour être converti en eau de vie par les distilleries royales et en en favorisant l'exportation dans l'étranger l'emploi lucratif que fait le laboureur de ses bêtes de trait pendant les hivers en soignant le transport nécéssaire aux mines, aux forges et aux fonderies, qui dans ces derniers tems pouvoient à peine suffire aux demandes des nations en guerre, et la grande masse de papier monnoie, que nous avons et qui chez nous circule avec rapidité puisque nous sommes des dissipateurs, ont répandu une aisance sans exemple par presque tout le plat pays et comme cette richesse met le paysan en état d'acquitter ses contributions, quoique considérables, sans en être incommodé et que d'ailleurs la nouvelle doctrine françoise ne l'a pas encore atteint, il ne se plaint ni de son sort ni de son Roi, et accoutumé à la monarchie l'idée de changer cet ordre des choses ne peut lui venir qu'à l'instigation de quelque novateur. Par bonheur de la manière dont notre campagne est habitée elle ne se prête pas beaucoup aux insurrections. Au lieu de villages peuplés par plusieures familles nous n'avons que des hameaux, qui n'ont presque point de communication entre eux, et c'est par cette raison, que la séduction ne peut gagner que fort lentement les esprits de leurs habitans. Aux diètes seules, et aux diettines, cette classe peut être corrompuë. C'est à la vérité le Roi, qui en vertu de la constitution nomme l'orateur des paysans et lui adjoint un homme de loi, sous le titre de Secrétaire, mais l'expérience nous a appris que dans ces derniers tems Gustave III, malgré cette prérogative, n'auroit pas

le suffrage de cette classe, s'il n'avoit pas eu recours à d'autres expédiens en préparant sous main l'élection des députés représentans et en amadouant ceux-ci pendant les diètes par son affabilité et par son soin de les tenir constamment dans un état d'apathie, de crapule et de distraction. Le Roi, son successeur, plus délicat dans le choix de ses moyens et moins donnant et moins populaire, néglige et négligera peut-être toujours ceux, dont s'est servi feu son père, non seulement durant les diètes, mais aussi dans les intervalles, qui les séparoient, ayant des émissaires dans toutes les provinces, soudoyés pour prêcher son évangile et descendant bien souvent lui-même jusqu'à se prêcher en personne.»

Telle est selon la manière de voir du Suédois en question la situation domestique du Roi de Suède. Si ses données et ses raisonnemens étoient justes, ce Prince, sans être heureux au sein de sa famille, ne jouiroit que d'une affection précaire et transitoire de quelques individues intéressés et prêts à lâcher pied à l'approche de moindre danger, seroit servi par des employés mécontens, jalousé par une Noblesse mutine et avide de régner, exposé aux émancipations d'un Tiers-État imbu des principes françois et secondé mollement en cas d'une diète par deux ordres de son Royaume.

J'envois ce très humble rapport par un voyageur à M^r^ le baron de Buol, le priant, de le faire passer à Votre Excellence, et espérant, que ce Ministre lui en aura fait parvenir un autre, daté du 31 Mars, que je lui ai fait tenir par une semblable occasion, j'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect etc.

Stockholm le 22 Avril 1797.

F. A. Swietezky.

Det »Leopoldska» konstitutionsprojektet 1809.

Några anmärkningar.

Det har sedan länge varit kändt, att Leopold till 1809 års konstitutionsutskott, eller rättare uttryckt, till dess ordförande meddelat »sina tankar om grunderna för Vår constitution». Källan är ett bref till Leopold från Mannerheim, där denne med uttryck af tacksamhet för skaldens »meddelta tankar» återsänder desamma och samtidigt underrättar, att »redan innan detta meddelande var arbetet så långt avancerat, at instrumentet skulle in extenso upsättas».[1] Som ledning vid utskottets öfverläggningar har Leopolds projekt sålunda näppeligen tjänat; fråga är, om Mannerheim ens någonsin dit inlämnat detsamma.

[1] Mannerheims bref, som är odateradt, men med säkerhet från slutet af maj, finnes tryckt i Handlingar ur v. Brinkmanska archivet, II, s. 428. Jfr Sandegren, Till historien om statshvälfningen 1809, s. 51.

Det här omtalta Leopoldska förslaget har nyligen N. Höjer i sin uppsats »Hans Järta och Sveriges grundlagar» identifierat med ett författningsprojekt, förvaradt i riksarkivet,[1] samt lämnat en närmare redogörelse för detsamma.[2] Då handskriften saknar ursprungsbeteckning, är handstilen, hvilken förf. förklarar vara Leopolds, det afgörande beviset för att handlingen verkligen härstammar från denne. Vid en jämförelse med samtida bref från Leopold blir man dock betänksam inför detta påstående. Stilskillnaden är alltför stor, för att man här med någon säkerhet skall våga se det direkta spåret af skaldens penna. Äfven om andra skäl skulle göra det sannolikt, att Leopold är författaren, på grund af handstilen torde inga bestämda slutsatser kunna dragas. Emellertid tillkomma ytterligare omständigheter, två nyfunna exemplar af ifrågavarande konstitutionsprojekt, som äro ägnade att kasta ett nytt, hittills oanadt ljus öfver detsamma.

Af de nyfunna exemplaren, hvilka båda äfven sakna hvarje anteckning om sitt ursprung, finnes det ena i riksarkivet.[3] Det har karaktären af ett koncept, med strykningar, tillägg och rättelser utförda af samma hand, som skrifvit själfva konceptet. Handstilen är Mannerheims, hvilket omedelbart framgår vid en jämförelse med samtida skrifvelser af denne. Det andra exemplaret förvaras i Uppsala universitetsbibliotek[4] och är en renskrift af det förra, äfven den utförd af Mannerheims hand. För att vinna större korthet i diskussionen kallar jag dessa båda dokument resp. M1 och M2 samt det tredje, af Höjer använda och äldst kända exemplaret L.

Hvad först L. beträffar, framgår det vid en närmare granskning, att det är en afskrift af M1 eller M2 med så godt som alla i M1 förekommande rättelser införda i texten.[5] Men under det M2 är en fullt korrekt afskrift, är L. en ganska dålig sådan. Det saknas ej felskrifningar af ord och upprepningar af meningar, som af en slarfvig afskrifvare i hastigheten lätt kunna göras. Att döma af afskrifvarens oförstående behandling af förekommande latinska uttryck ser det ut, som om han knappast varit latinkunnig. Om redan stilen kunde ge anledning till grundade tvifvelsmål, synes af ofvanstående vara fullt klart, att L. åtminstone ej kan vara det ursprungliga förslag som af Leopold blifvit uppsatt och tillsändt konstitutionsutskottets ordförande. Det är helt enkelt en illa utförd afskrift af ett original, som emellertid, ej heller det, pekar på Leopold, och det finnes därför i själfva verket goda skäl för frågan, om denne öfver hufvud haft något med hela detta projekt att skaffa.

[1] I en bunt med påskrift: »Revolutionen 1809. Regeringsformen.»

[2] Hist. Tidskr. 1910, s. 86—88.

[3] Numera i ofvan citerade bunt. Det tillhörde förut en samling hufvudsakligen Mannerheimska papper, skänkta till riksarkivet 1897 af kammarjunkaren C. Silfverstolpe.

[4] I en bunt, signerad F. 840. b., tillsammans med en del möjligen Gahnska papper. För meddelande om tillvaron af denna handskrift är jag prof. S. J. Boëthius tack skyldig.

[5] Endast ett par högst obetydliga, rent formella tillägg ha ej upptagits

Ha vi ej här i stället att göra med ett konstitutionsförslag eller rättare ett slags grundritning till ett dylikt, uppgjordt af utskottsordföranden Mannerheim själf? Onekligen skulle det under sådana förhållanden vinna betydligt mera i intresse än om det endast, såsom hittills antagits, vore ett utslag af Leopolds grundlagsfunderingar eller »en exponent för de herrars åsikter, som samlades i hans salong». Utan tvifvel är också ett antagande af Mannerheims författarskap det härvidlag naturliga och närmast till hands liggande. Vi ha ett koncept af hans hand, därjämte en trogen renskrift af detta koncept, äfven af hans hand, och slutligen en afskrift n:r 2, utförd af okänd hand — dessa starka yttre grunder synas rent af framtvinga ett antagande af Mannerheim som författaren.

Inre skäl göra det åtminstone ej oantagligt. Visserligen tyda kanske de till inlednings- och afslutningsmåtto använda verserna af Horatius mera på Leopold; men den deklamatoriska stilen i öfrigt i förslaget är ej oförenlig med Mannerheims skaplynne. De hårda omdömena om Gustaf III passa bättre i den aristokratiske oppositionsveteranens mun än i den forne konungagunstlingens, äfven om denne ej var främmande för konsten att vända kappan efter vinden. Någon direkt kunskap om Mannerheims konstitutionella åsikter kunna vi endast mödosamt leta oss till med ledning af de sparsamma antydningar därom, som lämnas i det med anmärkningar af Mannerheims hand försedda exemplaret af Håkanssons förslag till regeringsform, för så vidt icke han får anses ha gillat allt, som här fått passera oanmärkt, ett antagande, som af åtskilliga skäl är högst osannolikt. De inskränkningar af konungamakten genom riksrådet och dettas beroende af ständerna, som höra till konstitutionsförslagets mest karakteristiska bestämmelser, äro sträfvanden, som ej böra ha varit främmande för en man, som själf vuxit upp i frihetstidens traditioner och varit med att göra dem gällande i kampen mot en despotisk konungamakt.

Hvad vi känna om konstitutionsutskottets arbete synes ej heller tala emot Mannerheims författarskap. I sin aldrig fullbordade berättelse om regeringsformen, skrifven 1832, har Järta visserligen betonat, att »ingen af utskottets ledamöter eller dess secreterare hade förut haft anledning at ordna ens något utkast», och att »den enda ledningen» vid arbetet var det Håkanssonska förslaget. Silfverstolpe — och hans ord förtjäna såsom samtida högre vitsord — har i sitt anförande till utskottets protokoll den 26 maj beklagat, att dess medlemmar måste gå till sitt värf, »utan att någonting förut legat beredt till vårt besinnande; ty två eller tre constitutioner, framställda till vår jemförelse, kunna ej kallas ett beredt arbete: de äro ej annat än ett förslag». Tydligen har Järta glömt bort alla andra förslag än det Håkansonska eller också har han ansett dem för obetydliga att nämnas. Äfven om Järtas ord skulle göra det oantagligt, att Mannerheim före utskottets bildande uppsatt sitt grundlagsprojekt, är det ju möjligt, att han under pågående arbete

fullbordat detsamma, och att det af Silfverstolpe räknats med bland de två eller tre konstitutioner, som utskottet haft sig förelagda.[1]

Återstår en möjlighet att undersöka: ett samarbete mellan Leopold och Mannerheim. Hur sannolikt än Mannerheims författarskap är på grund af de ifrågavarande handskrifternas karaktär, har man svårt att alldeles släppa tanken på Leopold. Det finnes åtskilligt — utom den bestämda underrättelsen, att Leopold verkligen skrifvit ett konstitutionsförslag — särskildt i föreliggande utkasts form, som talar för honom, äfven om Mannerheims koncept är ett otvetydigt bevis för åtminstone ett självständigt medarbetarskap af denne. Men kan ej detta koncept möjligen vara baseradt på ett ursprungligt projekt af Leopold, som Mannerheim under afskrifvandet försett med rättelser och tillägg och sedan själf afskrifvit och låtit andra afskrifva? Ehuru icke alldeles otänkbart, är detta antagande dock ytterst osannolikt. Utom hela karaktären af M1 talar däremot den omständigheten, att en dylik öfverarbetning af Mannerheim åtminstone för utskottsarbetet var skäligen ändamålslös, då det Leopoldska förslaget, såsom vi veta, kom honom tillhanda först vid en tidpunkt, då regeringsformen redan var uppsatt och färdig.

A. B—z.

Underrättelser.

— Den 12 januari afled i Heidelberg den berömde statsrättsläraren Georg Jellinek. Född den 16 juli 1851 i Wien, där hans far var en berömd talmudforskare, inträdde han 1874 i den österrikiska förvaltningstjänsten, blef 1879 docent vid Wienuniversitetet och 1883 extraordinarie professor därstädes. På denna plats verkade han till 1889, då han efter en kort sejour såsom privatdocent i Berlin utnämndes till professor i Basel. Två år senare kom han i samma egenskap till Heidelberg, där han förblef till sin död. 1882 utkom det första af hans större arbeten, den äfven hos oss välbekanta undersökningen *Die Lehre von den Staatenverbindungen*; 1887 följde *Gesetz und Verordnung* och 1892 *Das System der subjektiven öffentlichen Rechte* (ny uppl. 1905). Hans mest berömda arbete är dock hans äfven för historikern synnerligen intressanta och lärorika *Allgemeine Staatslehre* (1900, ny uppl. 1905), afsedd att utgöra första bandet af ett stort verk öfver *Das Recht des modernen Staates*, som sålunda nu kommer att blifva ofull-

[1] Jfr Höjers uppfattning af de olika konstitutionsförslagen a. a. s. [illegible] Som jag förut framhållit står det i vida fältet, om Leopolds projekt någonsin varit före i utskottet. Det Mannerheimska brefvet ger ingen bestämd underrättelse därom.

bordadt. Jellinek har räknats till de främsta nutida forskarne inom statsrättens område och har både såsom universitetslärare och vetenskaplig författare utöfvat ett vidsträckt inflytande. Den uppfattning af svenska konstitutionella förhållanden, hvaråt han i några af sina arbeten gifvit uttryck, har från svenskt håll ej stått oemotsagd.

— Den 22 jan. 1911 afled vid 94 års ålder i sitt hem i Kristiania antikvarien Nicolay Nicolaysen. Född i Bergen 1817 studerade han först juridik, inskrefs som kopist i revisionsdepartementet och fick 1850 uppdraget att ombesörja utgifvandet af den officiella publikationen *Norske Stiftelser*, innehållande aftryck af stiftelseurkunderna för milda stiftelser i Norge ända från 1500-talet. Redan år 1858 förelågo tre band, ytterligare tvenne utkommo 1875 och 1894. Under tiden 1858—70 utgaf N. tre band af *Norske Magasin* och lämnade äfven bidrag till åtskilliga lärda tidskrifter samt *Norske Samlinger*. År 1848 hade N. emellertid blifvit invald i styrelsen för den fyra år tidigare stiftade norska fornminnesföreningen och 1851 blef han dess ordförande. Härigenom fördes han in på hvad som blef hans egentliga lifsverk — undersökningen och vården af landets fasta fornlämningar. 1860 beviljade stortinget för honom en fast årslön såsom föreningens antikvarie och i denna egenskap kvarstod han till 1904. I denna ställning utvecklade han en omfattande och nitisk verksamhet både genom utgräfningar och undersökningar och genom utgifvande af en mängd betydande verk såsom *Mindesmærker af Middelalderens Kunst i Norge* (1853—54), *Norske Bygninger fra Fortiden* (1863—80) samt *Kunst og Haandverk fra Norges Fortid* (1881—89) jämte en mängd specialbeskrifningar, kataloger samt artiklar i Historisk Tidsskrift. N. var sedan 1866 korresponderande medlem af Vitterhets- historie- och antikvitetsakademien.

— Det senast utsända tredubbla häftet af *Historisk Tidskrift för Skåneland* (bd. 4: h. 1—3) utmärker sig genom ett synnerligen intressant innehåll. Tidskriftens utgifvare, landsarkivarien dr. L. Weibull har bidragit med icke mindre än trenne uppsatser. Den första behandlar det tack vare Knut Stjernas posthumt offentliggjorda undersökning (se denna tidskrift årg. 1909 s. 261) synnerligen aktuella problemet om *Staden Lunds ålder*. I förra delen af denna uppsats lämnas en öfversikt öfver de båda motsatta teorierna om stadens uppkomst, den från Mogens Madsen och Chytræus ända in i vårt århundrade härskande dogmen om stadens uråldrighet och dess ursprung från ett hedniskt offerställe och den af Stjerna häfdade uppfattningen om dess grundläggning genom Knut den store. Uppsatsens senare del utgör en antikritik af de filologiska argument, som mot Stjernas teori i en artikelserie i Sydsvenska Dagbladet (1910 $^{20}/_{2}$, $^{27}/_{2}$ och $^{6}/_{3}$) gjorts gällande af Theodor Hjelmqvist. Denne häfdar där, att Stjerna i sin teori ej tillräckligt beaktat den norröna vitterhetens vittnesbörd om Lund, i det att enligt Hjelmqvists åsikt Lund omnämnes i ett par redan på 900-talet författade verser,

af hvilka den ena tillskrifves Egil Skallagrimsson, den andra Einar Skålaglam. Weibull gör nu gällande, att Egils verser ej kunna tidsättas till någon bestämd tidpunkt af skaldens lif, och att det oafsedt detta är ovisst om de alls handla om Lund. Hvad den andra versen åter angår, så är den, om den nu rör Lund, till affattningstiden än mera obestämd: det kan ej ens afgöras, om den tillhör tionde, elfte eller t. o. m. tolfte århundradet. Stjerna går, slutar Weibull, väl något för vidt, då han häfdar, att Lund grundlagts af Knut den store och närmare bestämdt i början af hans regering. Detta kan ej bevisas. Men det föreliggande materialet pekar till tiden omkring år 1000 som grundläggningstid. Det är möjligt, att arkeologiska fynd i en framtid i någon mån kunna ändra detta resultat. Men det kullslås icke af isländska skaldevers af den art, som de hvilka tillskrifvas Egil Skallagrimsson och Einar Skålaglam. De båda andra undersökningarna af Weibulls hand — *Dråpen i Roskilde i Knut den stores och Sven Estridsens tid* och *Knut den stores skånska krig* — anknyta till problem ur den äldsta nordiska historien. I den förra uppsatsen söker förf. uppvisa, att mordet på Ulf jarl ej kan ha stått i sammanhang med något dennes uppträdande på svenskarnes sida i Knuts skånska krig, utan att hela detta motiv bör föras tillbaka på Plutarks berättelse om Alexander den store och Kleitos. Hvad åter skildringen af dråpen under Sven Estridsen angår, så är den enligt författarens mening helt enkelt en reduplikation af berättelsen om Ulf jarls dråp, vederbörligen utsmyckad med tillsatser ur Gratiani dekret. I den andra af de nämnda uppsatserna riktar förf. en söndersmulande kritik mot den skildring af krigshändelserna i Skåne, som lämnas af Snorre och Saxo, liksom han ock med skärpa vänder sig mot den af Friesen i hans uppsats om Forshedastenen i Småland (se denna tidskrift årg. 1907, s. 253) framställda hypotesen, att den afgörande striden till lands stått vid Gårdstånga. I slutet af uppsatsen ges en sammanfattning af den tämligen magra kunskap vi äga om Knuts skånska krig och framhålles, att följderna varit ganska betydande, hvilket framgår däraf, att Knut efter detsamma antog ej blott titeln normännens konung utan äfven titeln konung öfver en del svear. Bakom denna senare titel vill förf. med stöd af omskriften på ett af Knuts mynt se en realitet. — Utom dessa bidrag af utgifvaren ingå i häftet några Lagerbringiana, nämligen dels under titel *Några bidrag till Sven LagerBrings biografi*, några af G. Carlquist meddelade bref från den store häfdatecknaren till sonen Carl Lagerbring och dottersonen Fredrik von Schwerin, Lagerbrings testamente, dessa handlingar hämtade ur Skarhults arkiv, samt tvenne bref till Gjörwell från A. J. Retzius, dels en af F. Hjelmqvist författad redogörelse för *Några originalmanuskript av Sven LagerBring*, vidare en af V. A. Secher med kommentarier meddelad dom från 16.. belysande *Røverliv i Skåne i midten af 17. århundrede* samt slutligen några af Sam. Clason meddelade bref från C. H. Anckarsvärd, skildrande *En resa i Blekinge och Skåne 1817*. Hela häf-

tet afslutas med en af G. Clemensson lämnad redogörelse för *Antikvarisk-topografiska undersökningar i Skåne 1908—1909*, verkställda på uppdrag af Etnologiska föreningen i Lund.

— I det dubbelhäfte, hvarmed *Personhistorisk Tidskrift* afslutat sin tolfte argång (1910), upptages nära hälften af utrymmet af några ganska underhållande anteckningar om den berömda fysikern, generalfälttygmästaren friherre *Fabian Wrede*, författade af hans yngsta dotter fröken Agnes Wrede. I dessa anteckningar finnes intagen en betydlig mängd brefutdrag, af hvilka en del bref från Fredrika Bremer åren 1841—1848 äfvensom Wredes egna bref från vistelsen i Skåne under 1848 års danska krig och från en studieresa till Wien hösten 1854 erbjuda åtskilligt af ett ej ringa intresse. Till uppsatsen äro fogade åtskilliga porträtt af Wrede och hans närmaste; bland bilderna af honom själf må påpekas en teckning af Maria Röhl från 1848 samt ett förträffligt porträtt, måladt af Troili 1871.

Af dubbelhäftets innehåll för öfrigt märkes — utom den vanliga öfversikten af personhistorisk litteratur — *En autograf af drottning Kristina*, meddelad af tidskriftens utgifvare grefve C. M. Stenbock, och utgörande början af en för Kungl. Biblioteket nyligen förvärfvad handskrift, innehållande drottning Kristinas förutsägelser. De fyra första sidorna äro egenhändigt skrifna; ett fragment lämnas i facsimile och transskription, hvarefter följer transskription af allt hvad som härrör från drottningens hand. Fil. lic. A. B. Carlsson aftrycker *Magnus Gabriel de la Gardies valediktion till kanslikollegiet* och kollegiets svar därå, tvenne bref från åren 1647 och 1649, visande *Adler Salvius såsom rådgifvare åt Magnus Gabriel de la Gardie* samt slutligen *Ett »familjebref» från Jakob de la Gardie till Per Brahe*, hvilket bl. a. behandlar tvenne planerade högadliga giftermål nämligen riksrådet Åke Totts frieri till grefve Pers yngsta syster Kristina och riksrådet Clas Flemmings till fru Helena Bielke, änka efter riksdrotsen Magnus Brahe. Amanuensen A. Brusewitz meddelar en rätt intressant *Brefväxling om Gustaf Abraham Silfverstolpe* mellan öfverstekammarjunkaren C. D. Hamilton och grefve Adolf Göran Mörner, senare statsråd och excellens. Slutligen har registrator C. G. Edelstam bidragit med *Några brefbiljetter från år 1809*. Porträttbilagorna — frånsett de till den Wredeska uppsatsen hörande — utgöras af Bredas porträtt af Christoffer Springer samt vidare porträtt af myntmästaren Marcus Kock och hans maka Elisabeth von Eijck samt rikskammarrådet Isac Cronström och hans hustru Christina Tiesen.

— I tjugusjunde bandet af Upplands Fornminnesförenings Tidskrift har amanuensen Sven Tunberg utgifvit *Helgeandshusets i Uppsala jordebok af år 1528* efter en handskrift i Uppsala hospitals numera i därvarande landsarkiv deponerade arkiv. Editionen synes vara gjord med stor omsorg; i en kort inledning har utgifvaren lämnat dels en summarisk karakteristik af medeltidens helge-

andshus, dels en noggrann beskrifning af den svårlästa och delvis af fukt eller annan åverkan skadade handskriften. Efter själfva texten meddelas, i form af anmärkningar, upplysningar rörande de i jordeboken omnämnda jordagods, notiser rörande därstädes förekommande personer äfvensom ordförklaringar.

— I sist utgifna häfte af Dansk Historisk Tidsskrift (8 R. bd. 3: h. 1) publicerar professor Edvard Holm en kort undersökning öfver frågan *Har Admiral Cronstedt været Forræder i 1801 og hindret, at Sverige dengang kom Danmark—Norge til Hjælp?* Vid sin pröfning af källorna kommer förf. till det resultat, att denna af C. D. Hamilton framställda beskyllning saknar grund.

— Af den äldre serien *Svenska Riksdagsakter* föreligger nu tredje delen afslutad med ett i slutet af förra året utgifvet häfte (Stockholm, Norstedt 1910; VI s. + 5 s. + s. 701—1029), liksom de föregående redigeradt af riksarkivarien E. Hildebrand. Det nya häftet omfattar året 1596 samt af året 1597 tiden intill början af maj. Beträffande den tidsgräns, som sålunda satts för den tredje delen, framhåller utgifvaren i företalet, att på Arboga riksdag bl. a. bestämdes, att de franvarande ständerna inom sex veckor skulle tillkännagifva sin anslutning till eller sina gensagor emot beslutet. Då emellertid inom den utsatta fristen endast en mindre del af de äskade förklaringarna influtit och alltså åsyftadt resultat ej uppnåtts, medgafs genom ett den 2 maj utfärdadt öppet bref ett ytterligare uppskof på tre veckor, hvarpå nya förhandlingar vidtogo och slutligen ett ständermöte i Stockholm sammankallades. Det är med denna serie förhandlingar det befunnits lämpligt att låta fjärde delen börja. I företalet lämnas f. ö. en summarisk redogörelse för det handskriftsmaterial, som ligger till grund för bandet.

Främst i den nya delen meddelas en samling handlingar rörande ett beramadt men uppskjutet ständermöte i Stockholm våren 1596. Därefter följer en brefväxling mellan hertigen och några i Stockholm under sommaren sig uppehållande rådsherrar samt vidare handlingar rörande det ständermöte, som på hösten 1596 ägde rum i hufvudstaden.

Hufvudparten af de i häftet meddelade urkunderna hänför sig emellertid till den i februari och mars 1597 afhållna riksdagen i Arboga, som ju betecknar en vändpunkt i dessa års historia. Den första gruppen af hithörande handlingar utgöres af sådana, som sammanhänga med de landsortsmöten, som med anledning af Sigismunds mot hertigen utgångna bref afhöllos på senhösten 1596, vidare af själfva riksdagskallelsen och den däraf föranledda brefväxlingen mellan hertig Karl och åtskilliga enskilda personer, orter eller stånder samt slutligen af de akter, som belysa förhandlingarna med riksrådet och deras öfverläggningar inbördes före ständernas sammankomst. Därefter följa handlingarna från själfva riksdagen. Först bland dessa märkes en från obekant, sannolikt prästerligt håll härrörande berättelse om riksdagen, hvartill kommer en relation om

händelserna 17—26 februari i form af bref sannolikt till rådsherrarne i Östergötland. Så följa hertigens framställningar till riksdagen jämte ständernas svar, vidare riksdagsbeslutet jämte ett därtill hörande tidigare redaktionsförslag m. m. samt slutligen resultaten af vissa särskilda förhandlingar med krigsbefäl och allmoge äfvensom upplysningar rörande inför riksdagen förevarande rättegångssaker. Häftets sista afdelningar inrymma landsortsförhandlingarna liksom underhandlingarna med riksråden och deras inbördes brefväxling efter riksdagen. Såsom bihang och tillägg ha några aktstycken införts, som dels vid tryckningen ej voro tillgängliga dels sammanhänga med 1596 års ständermöte och Arboga riksdag. Hela volymen afslutas med en rådslängd 1592—1597 samt diverse andra förteckningar. Redigeringen är gjord efter samma grundsatser och med samma omsikt, som man känner från föregående delar.

Vi kunna ej underlåta att lyckönska utgifvaren till att nu omsider ha fullbordat det tredje digra bandet af den för vår inre historia så utomordentligt viktiga aktsamling, som han tillsammans med Oscar Alin för ett kvartsekel sedan började utgifva. Endast den, som haft tillfälle att genom självsyn skaffa sig inblick i arbetets art, kan fullt göra sig reda för de svårigheter och mödor, som med ett dylikt arbetes utgifvande äro förknippade, och därmed fullt uppskatta den omfattande lärdom och den målmedvetna arbetskraft, som kunnat öfvervinna dem.

— Till den festskrift, som på 65-årsdagen tillägnades domprosten Pehr Eklund i Lund, har professor Arthur Stille bidragit med en liten krigshistorisk undersökning om *Gustaf II Adolfs lifsfara vid Vittsjö den 11 februari 1612.* Efter en diskussion af källorna och tidigare forskares åsikter samt en undersökning af själfva terrängen kommer förf. till det resultat, att det var bland vakarna på Pickelsjöns is, som konungen sväfvat i lifsfara. Det finnes visserligen en folktradition om att konungens äfventyr skulle passerat vid öfvergången af den å, som förbinder Pickelsjön och Wittsjön, men förf. påvisar förekomsten af en annan äldre tradition, som »är i god öfverensstämmelse med de verkliga historiska källuppgifterna och passar in på situationen vid stridstillfället».

— Af *Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719* har ett nytt häfte — adertonde delens andra — utkommit, liksom de föregående redigeradt af landsarkivarien dr. G. O. Berg (Stockholm, Norstedt 1911; sidd. 243—529, V sid.; pr. 3,75 kr.). Med detta häfte föreligga protokollen från 1751—52 års riksdag afslutade. Då en del af protokollet för den 17 december 1751 och nästan hela den följande serien af nämnda riksdags protokoll aldrig synas ha blifvit ut- eller renskrifna utan endast memorialprotokoll finnas i behåll, merendels bestående af förkortade meningar och antydningar, ofta ytterst svårlästa, har det ej ansetts mödan värdt att in extenso trycka dessa memorialanteckningar, utan har af dem endast meddelats ett utdrag, hvaraf upplysning kan

vinnas, hvilka dagar plena hållits, hvilka ärenden därvid blifvit behandlade samt i allmänhet också hvilket beslut ridderskapet och adeln fattat i hvarje föredragen fråga. Större delen af det nyutgifna häftet upptages af bilagor. Bland dessa märkas ett tiotal yttranden till protokollet den 13 nov. 1751 rörande riddarordnarna, vidare rådets protokollsutdrag rörande införande af den gregorianska tidräkningen, en mängd yttranden till protokollet den 13 dec. 1751 rörande kanslipresidentsämbetets besättande samt slutligen en mängd memorial angående riksdagens flyttning från Stockholm.

— Såsom Historisk Tidskrifts läsare torde erinra sig, offentliggjorde framlidne amanuensen A. Hammarskjöld i tidskriftens trettonde (1893, s. 197—256), fjortonde (1894, s. 37—78, 279—340), femtonde (1895, s. 97—156) och sjuttonde (1897, s. 97—150) årgångar en serie undersökningar om *Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg.* Vid författarens den 27 november 1908 timade frånfälle förelåg dessutom i tryck en dock ej fullständigt afslutad serie i uppsatserna åberopade aktbilagor, hvilken på sin tid varit afsedd att såsom ett särskildt tilläggshäfte åtfölja Historisk Tidskrift, churu denna plan aldrig blef satt i verket. Hela den nämnda uppsatsserien — omfattande tretton afdelningar — äfvensom bilagorna ha nu amanuensen Hammarskjölds efterlefvande utgifvit i en diger volym, hvars användbarhet emellertid afsevärdt minskas genom frånvaron af såväl titelblad som innehållsförteckning. För forskningen är det emellertid en afgjord vinst, att det i bilagorna sammanförda rikhaltiga och värdefulla aktmaterialet nu omsider blifvit i tryck tillgängligt.

Att här lämna en redogörelse för innehållet i den Hammarskjöldska afhandlingsserien är obehöfligt, då den redan i ofvan anförda årgångar varit för tidskriftens läsare tillgänglig. Däremot torde ett summariskt angifvande af aktsamlingens innehåll icke sakna sitt intresse. Samlingens första afdelning innehåller handlingar rörande åländska fördelningen och kustarmén från striderna och underhandlingarna på Åland i mars 1809 till striderna vid Säfvar och Ratan i augusti s. å. Därefter följer en samling bref och anteckningar af generallöjtnanten friherre G. Lagerbring, bland hvilka hufvudutrymmet upptages af »anteckningar 1808- och 1809» samt »anmärkningar rörande kustarméens operationer i augusti månad 1809». Den tredje afdelningen innehåller excellensen grefve Hans Gabriel Trolle-Wachtmeisters anmärkningar öfver expeditionen till Västerbotten år 1809 och den fjärde en serie diplomatiska aktstycken. I det följande afsnittet meddelas en brefväxling mellan generalerna Adlercreutz och Wrede från tiden maj—september 1809 och det sjätte och sista upptager en samling bref och rapporter rörande norra armén. Af den sjunde afdelningen, som skolat inrymma bref och rapporter från öfveramiralen friherre Johan af Puke, finnes endast titelbladet. Det största antalet af de meddelade aktstyckena är hämtadt från krigsarkivets samlingar, många från riksarkivets; i ett ej

obetydligt antal fall gå de tillbaka till original bland enskilda familjepapper (Wredeska, Lagerbringska och Wachtmeisterska). I sin helhet är samlingen af stort värde för skildringen af krigsrörelserna under tidsskedet mars—september 1809.

De tre sista afdelningarna af själfva uppsatsserien framkallade, såsom man torde erinra sig, på sin tid ett genmäle af friherre G. Lagerbring, hvilket medföljde tredje häftet af Historisk Tidskrifts sjuttonde årgång. Amanuensen Hammarskjöld utarbetade under lifstiden ett vidlyftigt svar på detta genmäle. Det blef emellertid aldrig tryckt, men har det efterlämnade manuskriptet öfverlämnats till Kungl. biblioteket, där detsamma sålunda är för forskningen tillgängligt.

— Vi begagna tillfället att fästa uppmärksamheten å tvenne nyutgifna traktatverk af största intresse och betydelse för dem, som syssla med den nyaste tidens historia. Det ena är en af kanslirådet C. Sandgren under utrikesdepartementets auspicier utgifven *Recueil des traités, conventions et autres actes diplomatiques de la Suède entièrement ou partiellement en vigueur le 1 janvier 1910* (Stockholm. Norstedt 1910; xx + 1038 sid.; pr. 12 kr.), det andra en af Pierre Albin verkställd samling med titel *Les Grands Traités politiques. Recueil des principaux Textes diplomatiques depuis 1815 jusqu' à nos jours* (Paris, Félix Alcan 1910; XI + 570 sid.; pr. 10 frcs).

Det Sandgrenska traktatverket afser i främsta rummet att tjäna praktiska syften, att vara en uppslagsbok närmast för vårt lands diplomatiska och konsulära representanter i utlandet, men äfven för de kretsar af vårt folk (affärsmän, tidningsmän o. s. v.), som ha intresse af att känna de rättsnormer, som reglera vårt förhållande till andra länder, framför allt naturligen på det ekonomiska området. Men arbetet har själffallet också sin stora betydelse såsom handbok för historikern, om ock det rent historiska syften tjänande Rydbergska traktatverket, hvars andra serie, äfven den utgifven af kanslirådet Sandgren, snart torde vara framförd till 1905, här förblifver kunskapskällan par préférence.

Klart är, att hufvudmassan af de nu gällande och alltså i den Sandgrenska samlingen ingående aftal utgöres af sådana, som afse att reglera det internationella lifvet på samfärdselns, handelsförbindelsernas och privaträttens område; i de stora politiska aftalen har Sverige ju under det senaste århundradet jämförelsevis mera sällan uppträdt såsom kontrahent. Dock finner man äfven ett ganska afsevärdt antal dylika rent eller öfvervägande politiska aftal, äfvensom de stora internationella öfverenskommelser, som beteckna märkesstenar i den internationella publika rättens utveckling.

Samlingens gruppering är densamma, som vi finna i den i utrikesdepartementets kalender införda förteckning öfver sedan 1815 afslutade öfverenskommelser med främmande makter. Först märkas de mellan ett flertal stater slutna aftalen, begynnande med 1780 års

berömda neutralitetstraktat och — i utdrag — Wien-kongressakten med åtskilliga därtill hörande annexer och slutande med 1908 års Östersjö- och Nordsjö-aftal och den reviderade Bernkonventionen af samma år. Bland de öfriga akterna i denna afdelning må påpekas 1841 års traktat rörande Sundens stängning, 1852 års traktat angående arfsföljden till den danska monarkien, traktaterna rörande Öresunds-, Stade- och Schelde-tullarnes afskaffande af resp. 1857, 1861 och 1863, 1864 års Genève-konvention, Algesirasakten af 1906 samt de på de båda Haagkonferenserna antagna öfverenskommelser, som af Sverige biträdts. Därefter följa de med de särskilda länderna afslutna aftal, ordnade i bokstafsföljd efter de olika ländernas (franska) namn. Äfven bland dessa finnas traktater, som föra tanken till långt aflägsna epoker i vår historia. Bland aftalen med Danmark finna vi sålunda 1661 och 1751 års traktater om gränsen mot Norge samt 1809 och 1814 års fredstraktater. Listan öfver våra traktater med Förenta Staterna inledes med den af Creutz och Benjamin Franklin undertecknade handels- och vänskapstraktaten af år 1783 och under rubriken England finna vi handelstraktaterna af 1654, 1656, 1661 och 1766 samt 1812 års fredstraktat. Raden af våra öfverenskommelser med Norge inledes med konventionerna från 1905 och bland våra öfverenskommelser med Ryssland figurerar främst Fredrikshamnsfreden med därtill hörande gränsregleringsaftal. Bland de traktater, som äfven från historisk synpunkt äga intresse, må slutligen nämnas 1763 års freds- och handelstraktat med Marocko, äfvensom 1737 års kapitulation och 1739 års allianstraktat med Turkiet.

Hvad beträffar urvalet af de meddelade aktstyckena, synes nog utgifvarens förfaringssätt i vissa fall kunna omtvistas, hvarvid dock må medgifvas, att bokens ofvan angifna karaktär i en del fall kan göra det berättigadt att hellre fälla än fria. Såsom en lapsus måste väl i alla fall betraktas, att t. ex. det skiljedomstolsutslag, som afgjorde Grisbådatvisten och därmed definitivt reglerade vår gräns mot Norge, icke kommit att medtagas. I sin helhet måste emellertid kanslirådet Sandgrens traktatsamling betecknas såsom ett synnerligen vederhäftigt och förtjänstfullt verk, för hvilket äfven historieforskningen har all anledning att vara honom tacksam. —

Det Albinska arbetet är af en helt annan karaktär än det nyss omnämnda. Hvad utgifvaren afsett formuleras i företalet så: att i en volym, som ej kan vara en encyklopedi, sammanföra de traktater, som bilda det nuvarande underlaget för världens traktaträtt. Det förstås af sig själft, att det ej varit någon lätt uppgift att i den minsta möjliga volym samla och metodiskt klassificera det största möjliga antal af sedan Wienkongressen afslutade traktater af politisk karaktär. Men utgifvaren har genom sitt arbete obestridligen bevisat sin kompetens och han har haft att tillgå råd och ledning af den nuvarande franska utrikesministerns kabinettschef Herbette.

Arbetet har till sin hufvuddel en geografisk uppställning i fem böcker; inledningsvis meddelas det viktigaste af hvad som ännu be-

står af 1815 års Wien-aftal och såsom afslutning har tillagts en sjätte bok, innehållande den vid andra Haagkonferensen den 18 okt. 1907 afslutade konvention angående biläggande på fredlig väg af mellanfolkliga tvister. Den första boken behandlar Väst- och Nordeuropas förhållanden och meddelar först de akter, som reglera tillkomsten af en rad nytillkomna medlemmar af den europeiska statsfamiljen, konungarikena Belgien, Italien, Norge och kejsarstaten Tyska riket. Man finner här aftal sådana som belgiska neutralitetstraktaten af 1839, fredstraktaterna i Wien 1864, Prag 1866 och Frankfurt 1871 samt tysk-österrikiska förbundsfördraget af 1879, traktaterna i Zürich 1859, Turin 1860 och Wien 1866, Karlstadprotokollet och Stockholmsfördragen af 1905 samt Norges nya novembertraktat af 1907. Därefter följer en serie särskilda aftal af olika slag: 1856 års Ålandsdeklaration, Öresundstraktaten af 1857 samt 1907 och 1908 års aftal rörande status quo i Medelhafvet, Östersjön och Nordsjön. Den andra boken är ägnad åt Östeuropa. Där finna vi bl. a. samtliga de traktater, som reglera Greklands ställning och territorium, 1841 års traktat om Sundens spärrande, aftalen från Paris-kongressen 1856 samt 1871 års Londontraktat, vidare hufvudaftalen från 1877—78 års kris: San Stefano- och Konstantinopeltraktaterna samt Berlinkongressakten, samtliga af år 1878, samt slutligen de traktater, som inneburo lösningen af 1908—1909 års Balkankris. Härtill sluta sig hufvudakterna rörande Turkiets autonoma provinser (Samos, Libanon och Kreta). I tredje boken inrymmas vederbörande öfverenskommelser rörande Afrika under hufvudkategorierna: Tunis, Marocko (fransk-engelska ententen af 1904, Algesirasakten och 1909 års fransk-tyska deklaration), Egypten, Kongo (Berlinkongressens generalakt 1885) samt Röda hafvet och Abessinien. Fjärde boken upptager de asiatiska aftalen, ordnade under följande hufvudrubriker: mellersta Orienten (engelsk-ryska öfverenskommelsen om Persien af 1907), Tibet och Kina (1858 års Tientsin-traktat, Cassini-konventionen af 1895, aftalen rörande Port Arthur och Wei-Hai-Wei af 1898, 1905 års engelsk-japanska allians, samma års Portsmouthstraktat, Söulaftalen af 1905 och 1910 rörande Korea, japansk-ryska utjämningsaftalet af 1910 samt öfverenskommelserna rörande Kinas integritet). I femte boken slutligen finna vi hithörande handlingar rörande Amerika och Oceanien under fyra hufvudrubriker: Monroedoktrinen, de amerikanska floderna, Kuba och Filippinerna samt Aricaterritoriet.

Den summariska öfversikt af det Albinska arbetets innehåll, som ofvan lämnats, ger vid handen, att detsamma bör blifva af den största nytta för hvar och en, som sysslar med den nyaste tidens historia. Själfva urkundssamlingens värde förhöjes ytterligare af de historiska inledningar och noter, som fogats till texterna; man läse t. ex. utredningen rörande trippelalliansen å sid. 61, den summariska redogörelsen för annektionen af Bosnien och Herzegowina eller den med värdefulla akttexter dokumenterade framställningen af Casa-Blanca-affären. På en eller annan punkt kunde man kanske önskat

en något större frikostighet i meddelandet af aktstycken, men i stort sedt måste man beteckna urvalet såsom prägladt af både omdöme och sakkunskap och boken i dess helhet såsom af det allra största värde för hvar och en, som af vetenskapliga eller praktiska anledningar önskar orientera sig i det sista århundradets historia och det nuvarande utrikespolitiska läget.

— Under titeln *Povijest hrvatske protestantske knjiženosti za reformacije* — »Den protestantiska litteraturens historia i Kroatien under reformationen» — (Agram 1910; 246 sidor) har d:r Fr. Bučar i Agram, hvilken för öfrigt under flerårig vistelse i Sverige gjort sig väl förtrogen med svensk litteratur, samlat resultaten af sina ingående forskningar rörande ett ämne, som indirekt har ett stort intresse äfven för den svenska historieforskningen. På grundvalen af material från en mängd bibliotek i Europa har författaren här fullföljt de studier, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559—1565* (Wien 1874), om den sydslaviska protestantismen, som på sin tid utfördes af f. d. bibliotekarien vid Sydslaviska Akademien Ivan Kostrenčić. Utan att närmare ingå på den politiskt-religiösa frågan, har d:r B. genom systematiska biblioteksforskningar och genom samlandet af statistiskt och biografiskt material betydligt vidgat den historiska kännedomen om detta viktiga tidsskede och ytterligare påvisat, hvilken djup nationell och kulturell insats den luterska reformationen var på väg att göra och under andra förhållanden äfven skulle hafva gjort i de sydösterrikiska och ungerska länderna.

Genom att sprida religiösa skrifter på slaviska blef den protestantiska läran från början mycket populär i Krain och Kroatien. Redan 1527 hade den fått insteg i det förstnämnda landet, och i Kroatien blefvo städerna Karlovac (Karlstadt) och Metlika (Möttling) kulturhärdar för den nya rörelsen. I Karlovac hade protestanterna eget kapell, egen kyrkogård och en skola, som ägde bestånd ända till 1645. Nikola Zrinski och hans son Gjuro öfvergingo till den nya läran; biskop Matija Bruman i Agram gjorde ingen hemlighet af sina luterska sympatier och flerstädes blefvo katolska präster afsatta, ja, till och med katolska kyrkor förstörda. I Varaždin anlades ett kroatiskt tryckeri enkom för religiösa skrifter. Det mesta af dem utgick dock från de würtembergska tryckerierna i Tübingen (efter 1557) och Urach (efter 1560), där tack vare Trubars, Dalmatins och Konzuls religiösa nit samt Ungnads frikostiga understöd protestantiska andaktsböcker trycktes både med glagolitisk, cyrillisk och latinsk skrift på kroatiska och slovenska, till och med på italienska. Ensamt under åren 1561—63 utgingo därifrån 25,000 tryckskrifter, hvaraf 19,000 på kroatiska (ett par af dem finnas i Uppsala univ. bibl.). Men detta kulturella uppsving var af kort varaktighet. Den nitiske Ungnad dog 1564, och samma år infördes af Ferdinand I den strängaste censur på kroatiska böcker

jämte inkvisition. Biskop Gjuro Drašković i Agram hotade alla »kätterska affällingar» med de strängaste straff, och hans kollega Hren i Laibach vann sorglig ryktbarhet genom att på bal bränna massor af protestantisk-slaviska tryckskrifter. Det var först 1866 som protestanterna i Kroatien och Slavonien fingo religiös likställighet med Ungerns katoliker.

Intressant är ock d:r Bučars redogörelse för de slaviska boktryckens tillverkning, bindning, försäljning och distribuering. Från tryckeriet i Urach fördes böckerna medels kommissionärer öfver Tübingen, Augsburg, Ulm, Wien, Salzburg, Laibach och Villach i tunnor, hvilka naturligtvis måste öppnas vid hvarje tullgräns, så att varorna ledo stor skada. När denna väg till Kroatien blef stängd, befordrades böckerna genom Ungern öfver Debreczin.

Många faksimile pryda detta historiska arbete, hvars tillvaro medels dessa rader förtjänar komma till bibliofilers och historiska fackmäns kännedom. (*A—d J.*)

— Det är en synnerligen nyttig och tacknämlig, ehuru ingalunda lätt uppgift, som Leipzighistorikern Paul Herre sökt lösa i den *Quellenkunde zur Weltgeschichte* han tillsammans med A. Hofmeister och R. Stübe nyligen utgifvit (Leipzig, Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung; XII + 400 sid.; pr. 4,80 mark). Väl finnas för särskilda länders eller epokers historia förträffliga bibliografiska handledningar af olika slag — det må vara nog att här erinra om Dahlmann-Waitz', Monod's, Gross' eller för vår egen historia Warmholtz' och Setterwalls bekanta arbeten — och de nyaste framställningarna af den allmänna historien, Lindners Weltgeschichte, Lavisse-Rambauds Histoire générale och The Cambridge Modern History, innehålla — och i alldeles särskild grad gäller detta sist angifna arbete — rikhaltiga litteraturanvisningar. Ofvan uppräknade och andra likartade arbeten äro emellertid i allmänhet både vidlyftiga och dyrbara, och redan därför bör en bibliografisk handbok med det här föreliggande arbetets omfång och prisläge vara för historikern synnerligen välkommen.

I företalet redogöra utgifvarna för syftet och planen för sin handbok. De ha, heter det, satt sig till uppgift att åvägabringa en källhandbok, som sammanställer den historiska litteraturen beträffande alla jordens länder och folk i ett begränsadt urval och öfverskådligt anordnad efter kronologiska och systematiska synpunkter. Arbetets förnämsta syfte är att vara ett medel till orientering genom att ge kännedom om allmänna källor och framställningar, från hvilka läsaren sedan lätt och bekvämt kan finna vägen till specialliteraturen. Den tyska historien står som naturligt är på visst sätt i förgrunden, dock har den allmänhistoriska synpunkten städse varit normgifvande. Klart är, att den utförlighet, hvarmed olika länder under olika tidsskeden behandlats, skiftar med den betydelse, vederbörande land under olika perioder haft för den allmänna utvecklingen. Vid litteraturvalet ha utgifvarna med afsikt

inskränkt sig till arbeten på de ledande germanska och romanska äfvensom latinska språken, hvaremot litteraturen på de magyariska, slaviska och grekiska språken ej medtagits. Med hänsyn till själfva anordningen af stoffet, äfven den rent typografiska, har Dahlmann-Waitz' ofvan anförda arbete i hufvudsak fått tjäna såsom förebild.

Arbetet sönderfaller i fyra hufvudafdelningar: 1) en allmän del med de fyra underrubrikerna hjälpvetenskaper, universalhistoria, Asien och Afrika, Europa; 2) antiken, innefattande de särskilda underafdelningarna antikens allmänna historia, urhistoria, egypterna, den semitiska folkkretsen, Asiens indogermanska folk, Ost- och Centralasiens folk, grekerna, ibererna, kelterna, kartagerna, italikerna och etruskerna, romarna samt den kristliga religionen och kyrkan under antiken; 3) medeltiden med underafdelningarna medeltiden i allmänhet, folkvandringstiden, den medeltida världsrikesidéns tid och nationalstaternas uppkomsttid; samt 4) nyare tiden, fördelad på fem underafdelningar, nyare tiden i allmänhet, upptäckternas och religionskrigens tid, absolutismens och merkantilismens tid, de nationella författningsstaternas uppkomst- och utbildningstid samt världsstaternas tid. De tre utgifvarna ha fördelat arbetet sig emellan på följande sätt. Dr. Herre har inom den allmänna delen behandlat universalhistoria och Europa samt hela nyare tiden med undantag af Asiens historia, dr. Hofmeister har på sin lott haft hjälpvetenskaperna samt medeltiden med undantag af hvad som rör de slaviska länderna, det byzantinska riket, islam och Asien, samt dr. Stübe antiken i dess helhet, inom den allmänna delen partierna Asien och Afrika samt inom medeltidens resp. nyare tidens historia uppgifterna rörande de slaviska länderna, byzantinska riket, islam och Asien.

Så mycket om arbetets plan och allmänna uppställning. Ser man på utförandet, torde man utan tvekan kunna säga, att det vittnar om både insikt och omsorg. Uppställningen är redig och öfverskådlig och begagnandet underlättas af ett synnerligen utförligt register. Uppgifterna synas ock vara erkännansvärdt korrekta. Att här och där inadvertenser kunna påvisas, bör ej vara ägnadt att förvåna; att arbeten saknas, som man väntar finna, och tvärtom är likaledes obestridligt, om ock i en mängd fall det närmast torde få anses såsom en smaksak hvad som skall medtagas eller ej. Hvad särskildt Sverige angår, kunna naturligtvis åtskilliga invändningar göras och somliga af dem rätt allvarliga. Störande tryckfel saknas ej och beträffande arbeten, som utkommit under en följd af år, äro uppgifterna i åtskilliga fall ingalunda up to date. Urvalet är ock tämligen nyckfullt och ej så få viktiga arbeten saknas helt och hållet. Inom Karl XII:s historia finner man sålunda bland den upptagna litteraturen ett så dilettantiskt och klent opus som Adelskölds, hvaremot Hjärnes, Hallendorffs, Carlsons och Stilles viktigaste undersökningar helt och hållet saknas. Äfven i afseende på Gustaf Adolfslitteraturen kunna liknande anmärkningar göras, och bland arbeten rörande 1700-talets historia saknas tvenne sådana standard works som Malmströms och Odhners bekanta verk. Dessa anmärkningar skulle ytterligare kunna

ökas, men ett förstlingsarbete af sådan svårighet som det här ifrågavarande har en alldeles särskild rätt att blifva bedömdt ej efter sina fel utan efter sina förtjänster. Förbiseenden och inadvertenser af i det föregående angifvet slag kunna lätteligen rättas i en blifvande ny upplaga, och ingen torde kunna förneka, att utgifvarna i sitt arbete lyckats skapa en lika lätthandterlig som nyttig, att ej säga oumbärlig uppslagsbok, för hvilken historieforskningen har anledning att vara dem tacksam.

Ståndsstriden inom centralförvaltningen och statsrådets organisation enligt 1809 års regeringsform.

AF

ARNE FORSSELL.

Det har om 1809 års regeringsform blifvit sagdt, att det utmärkande för densamma var ett jämviktssystem af tvenne hvar inom sitt område begränsade och såvidt möjligt själfständiga statsmakter. En af regeringsformens egna upphofsmän, H. Järta, yttrar på ett ställe:[1] »Hvad ville det eniga konstitutionsutskott, som föreslog våra nu gällande grundlagar? Hvad ville de . . . . . ständer, som antogo dessa lagar»? Han gifver också själf svaret: »De ville, varnade af en dubbel erfarenhet, bevara nationen mot skiftande förtryck af de bägge högsta samhällsmakterna, hvilka inom en mansålder hade, hvardera i sin ensidiga riktning och hvardera till förhatlig ytterlighet, framgått, lika oåterhållna och lika förödande». Denna 1809 års R. F:s ledande princip, en kompromiss mellan de maktfaktorer, som vår historia alstrat, har äfven af de flesta andra statsrättsliga författare blifvit observerad företrädesvis på de allmänna konstitutionella frågornas fält.

Det är alltså kompetensfördelningen mellan den styrande, den dömande och den lagstiftande makten, som hufvudsakligen lockat intresset, och som därföre på ett mera ingående sätt karakteriserats.

Men R. F. reglerar icke blott allmänna konstitutionella frågor. Den innehåller äfven bestämmelser i andra hänseenden. Jag syftar här närmast på de frågor, som sammanhänga med statsrådets organisation enligt 1809 års R. F.

[1] Saml. skr. II, s. 556.

Denna organisation står ju vid gränsen mellan författnings- och förvaltningsområdena, och förhållanden inom båda dessa kunna inverka på utbildandet af densamma. I föreliggande uppsats vill jag emellertid påvisa möjligheten att ur fenomen inom särskildt det senare förklara de flesta bestämmelser, som i regeringsformen finnas därom. Det är ju likväl klart, att man vid behandlingen af detta ämne icke kan lösrycka det ur dess sammanhang med de rent konstitutionella problemen och medtaga endast hvad som kan falla under förvaltningshistorien. Ty för det första är gränsen synnerligen svår att i hvarje fall uppdraga mellan förvaltnings- och författningshistoria; och för det andra måste äfven afgjordt till författningens område hörande problem, såsom framförallt ansvarigheten, behandlas för att belysa organisationens ställning.

Det finnes emellertid flera skäl till att jag betonar den förvaltningshistoriska sidan af detta kapitel i regeringsformen. Till att börja med kanske ämnets förvaltningshistoriska natur förklarar, att det mera sällan behandlats i litteraturen, hvars uppmärksamhet mera varit riktad mot författningsutvecklingen. Det är nog sant, att sedan länge uppmärksamheten varit fästad vid de äldre förvaltningsformer, hvilka, mer eller mindre modifierade, fingo ingå såsom beståndsdelar i den nya regeringsorganisationen.[1] Men man synes ej fullt tillfredsställande hafva förklarat, hur det kom sig, att dessa förvaltningsinstitut utvaldes till att bilda integrerande partier af densamma. Vår regeringsforms genesis är visserligen i många punkter höljd i ett dunkel, som för öfrigt kanske aldrig skall skingras. Det förefaller dock, som kunde man säga, att de vanligen antagna, konstitutionella synpunkterna icke fullt räcka till för att motivera grundlagens brokigt sammansatta rådsinstitution. Jag ville därför söka anlägga andra, från hvilka man med större lätthet kunde finna den sökta förklaringen, och det återstod att efterforska den inom förvaltningen. Principen för regeringsformens reglering af de konstitutionella makternas verksamhet är redan antydd. Samma princip, en kompromiss

[1] Se t. ex. O. G. Blom, Det svenska statsrådets organisation 1809—1840. Upsala 1881.

mellan stridiga riktningar, synes ha varit rättesnöret äfven vid utformningen af den högsta regeringsmakten.

De bestämmelser jag härvid särskildt har i tankarna äro de, som röra rekryteringen af rådgifvareposterna, fördelningen af statsarbetet på och rangställningen mellan dessa (R. F. §§ 4, 5, 6 och 34); vidare de, som angå verksamhetsformerna (R. F. §§ 8, 10, 13, 26, 39—42); och slutligen de, som reglera ansvarigheten olika för olika element inom statsrådet (§§ 9, 38, 65, 106, 107).

Naturligtvis kan icke allt, som hörer under de anförda kategorierna, förklaras på det vis jag vill skissera. Här finnas förvisso företeelser, som bättre härledas ur en tradition, som icke, under brådskan vid grundlagsverkets tillkomst, hann närmare granskas och sofras (och särskildt från Gustaf III:s tid var ju förvaltningen riktad med många nya uppslag), eller också ur personliga önskemål hos vissa ledande män. Men mycket och kanske det mesta torde, som sagdt, kunna anses hafva sitt upphof i en sträfvan att gå en medelväg mellan allmänna motsatser, hvilka härskade inom centralförvaltningen, ehuru visserligen resultatet af denna sträfvan fick en öfvervägande aristokratisk färgning.

* * *

Den motsats mellan ett »sekreterareregemente» och ett »rådsvälde», som satte så skarpa spår i den äldre Vasatidens historia, förlorar i styrka under Gustaf Adolfs och Axel Oxenstjernas rikssamlande politik, för att under den sista aristokratiska förmyndarestyrelsen träda fram så mycket skönjbarare, fast i andra former. »Sekreterareregementet» får då sina förespråkare i en för sin tid demokratisk tjänsteadel. Det är ju denna, med hvilkens hjälp det kungliga enväldet grundas på den rika rådsaristokratiens ruiner. Men den adliga byråkrati, som trädde i den kungliga despotismens tjänst, ordnade sig, liksom all byråkrati, i en rangskala. Och då enväldet förgrep sig på de former, som helgade den högsta ämbetsmannavärldens inflytande, blef det ju närmast från denna den rörelse utgick, som, efter kung Carls bortgång, tog sig uttryck i frihetstidens principer. Riksdagen blef statens främsta organ och betrak-

tades ännu såsom en representation för förvaltningen. Ännu hade ej ridderskapet och adeln blifvit ett slutet stånd. Ett studium af t. ex. kansliets historia[1] efter 1719 visar visserligen, att en stor procent af dess tjänstemän ännu var af ofrälse börd, men också att de flesta af dessa blefvo adlade, många t. o. m. innan de nått en så pass låg post som expeditionssekreteraresysslan. Det fanns alltså stora utsikter för en ofrälse, som beträdde den civila tjänstemannens bana, att nå det eftertraktade politiska inflytande, som ett adelskap medförde, och riddarhuset var i själfva verket en ämbetsmannavärldens allsmäktiga fackförening. Åren efter 1762, då, som bekant, riddarhuset vägrade all ny introduktion, bilda ett afbrott.

Under Gustaf III:s första tider, till ett stycke in på 1780-talet, synes det gamla bruket att adla förtjänte ämbetsmän ha upptagits. Men mot slutet af det 18:e seklet var ställningen dock väsentligen en annan än förr.

Ståndsstriderna hade åter börjat: de ofrälse stodo gentemot de frälse och ville tillkämpa sig lika rättigheter med dem. Det gustavianska enväldet gjorde riksdagens makt illusorisk; alltså blef adelskapet i mindre grad af parlamentarisk betydelse.

Man ser också en ifver å de ofrälses sida att komma åt de högre ämbetena såsom ofrälse. År 1789 genomdrefvo de, att rikets högsta domstol skulle bestå af frälse och ofrälse. Om den »rikets allmänna ärendens beredning», som konungen samtidigt inrättade, blef enahanda bestämmelse gällande. Det förhöll sig ju så, att den gustavianska konungamakten icke blott reducerade ständernas makt, utan den upphäfde helt och hållet det gamla riksrådet, och dessa omhvälfningar genomförde den med stöd dels af en ganska nyligen adlad rojalistisk, dels af en ofrälse grupp. De konstitutionella utvecklingslinjer, som kunde ha legat förborgade i 1789 års författning, brötos i alla händelser den 16 mars 1792, och den regim, som därefter började, blef af olika skäl byråkratisk. Närmast under det 1789 försvunna riksrådet hade kansliet lagt hand vid de riksvårdande ärendena, och

[1] Rehbinder. »Biographisk etc. Beskrifning öfver Svenske Riksdanzlerer etc. jemte bifogad kårt Canzlihistoria» (Stockh. 1786), hvilken är den enda publikation, innehållande längder öfver kansliets tjänstemän, som var mig bekant.

redan före sagda år hade ju flera af dettas medlemmar, med förbigående af rådet, kallats till öfverläggningar med konungen. Efter 1789 kommo de att klart framstå som dennes betydelsefullaste regeringsorgan. Två af dem kommo att äfven till namnet placeras bland rikets högst uppsatte nedom tronen: det var justitiekanslern, som redan tidigare fått sin titel påbättrad till riksdrots och för öfrigt sin makt ansenligt utvidgad; och — då en sådan åter tillsattes — kanslipresidenten, som visserligen redan förut varit en af statens förnämste ämbetsmän, men som nu under några år t. o. m. prunkade med rikskanslers namn och värdighet. De andra kansliämbetena (jag tänker härvid speciellt på statssekreteraresysslorna) ägde alls icke någon hög rang, kringsväfvades heller icke af traditionens glans och hade under den förra perioden ofta skötts af till börden ofrälse män, som själfva förvärfvat sitt adelskap (sådant kräfdes i hvarje fall af statssekreteraren). Den mest bekante af dem är Johan Liljencrantz. Men framemot år 1800 måste dessa från början ganska lågt ställda poster med nödvändighet blifva eftersökta af en regeringshungrig adelsbyråkrati, eller rättare: en regeringslysten adlig byråkrati måste nöja sig med sagda tjänster, såvida den ville äga något inflytande, ty någon tillfredsställelse kunde den ej känna öfver att se sig nedpressad till deras laga nivå. Denna byråkrati bestod af två element: af rester af den gamla aristokratien och af den nyare, gustavianska adeln. Den senare hade förunderligt fort glömt sin borgerliga härkomst och stod ej den förra efter i själfmedveten högdragenhet. Om en Mattias Rosenblad skrifver H. G. Wachtmeister, att han var värre aristokrat än om han varit jarlson istället för professorsson.[1]

Den adliga byråkratiens sträfvan att konsolidera sig vid makten gick ju stick i stäf emot de idéer, som de ofrälse ämbetsmännen sett åtminstone till en del realiserade år 1789.

Undersöker man med denna utgångspunkt sammansättningen af Kungl. Maj:ts kansli under tiden närmast före statshvälfningen 1809, så får man ett resultat, som därmed står i öfverensstämmelse. Medan antalet kanslitjänstemän, som under frihetstiden och Gustaf III:s första tid blefvo

---

[1] Minnen och anteckningar (Stockh. 1889), I, s. 244.

adlade, som sagdt, var ganska stort, finner man i 1808 års hofkalender, att gruppen adlade reducerats till en obetydlighet. Vid denna jämförelse får man naturligtvis taga hänsyn till den omständigheten, att det förra jämförelseledet omfattar förhållanden under ett helt tidehvarf, det senare tillståndet under ett enda år; till de adlade kanslitjänstemännen räknar jag i detta sammanhang naturligtvis icke dem, som redan i barndomen nobiliserades, därför att de voro biskops- eller professorssöner, såsom bröderna von Troil.

Vidare gifver ifrågavarande undersökning vid handen, att från de viktigaste platserna voro de, som själfva förtjänt sitt adelskap, så godt som helt och hållet uteslutna.

Af trenne utrikesexpeditionssekreterare, tio civilexpeditionssekreterare och kabinettets två ämbetsmän utom chefen (kabinettssekreteraren), samt nedre justitierevisionens tre föredragande och två expeditionssekreterare, hade sålunda ingen blifvit adlad. Af de nio revisionssekreterarne hade en och af krigsexpeditionens fem sekreterare likaledes en blifvit upphöjd i adligt stånd.

Bland de förnämsta ämbetena förvånas man öfver att finna hofkanslerstjänsten förvaltad af en adlad uppkomling, Zibet. Men de öfriga: riksdrotsvärdigheten, posten som riksdrotsens biträde, statssekreteraretjänsterna samt chefskapet för kabinettet, innehades samtliga af frälse män, som icke genom egen förtjänst vunnit adelskap. Af Rehbinders »Canzlihistoria» att döma, torde man icke kunna uppleta maken till situation under något år i den föregående perioden.

I stort sedt ha platserna inom kansliet varit fördelade mellan en ofrälse grupp och en sådan adelsgrupp, som bestod dels af personer, som genom sin börd tillhörde adeln, dels af män, som först efter födseln blifvit delaktiga i ett åt fadern senare förlänadt adelskap (t. ex. Rosenblad, bröderna Adlersparre), dels slutligen af dem, som adlats i sin egenskap af biskopssöner (t. ex. bröderna v. Troil).

Man finner med ett ord en skärpning af motsatserna mellan de sociala grupperna inom kansliet; den förmedlande öfvergång, som förr utgjordes af den nyadlade gruppen, saknas år 1808.

Jag har redan sammanställt denna skärpning med de allmänna ståndskonflikterna, som bottnade i en större med-

vetenhet hos de ofrälse om deras eget inneboende värde samt äfven med riksdagens maktförlust, som ju borde sänka adelskapets vikt.

Men för ett politiskt inflytande upphörde icke de ofrälse ämbetsmännen att kämpa. Då riksdagen fallit i deras medvetande, blef föremålet för deras sträfvan ett garanteradt tillträde till de högsta förvaltningsposterna.

Det är en intressant och belysande motsats, som man i detta sammanhang kan observera mellan läget 1719 och 1809. Det förra året vilja de ofrälse ämbetsmännen förskaffa sig riksdagsmannarätt såsom ofrälse ämbetsmän. Det senare året komma petitioner om en representationsförändring från ofrälse bruksägare och ofrälse godsägare m fl., men någon dylik petition från ofrälse ämbetsmän, att de måtte få, såsom sådana, tillträde till riksdagen, kan icke upptäckas i riksdagsprotokollen för 1809.

Det finnes likvisst andra omständigheter, som mera positivt än denna *brist* på lust att få del i ständermakten visa, att de ofrälse ämbetsmännens hufvudintresse var att bli delaktiga af konungamaktens yppersta förtroendetjänster.

Flera uttalanden i det då ofrälse kanslirådet Eric Bergstedts kritik öfver »den projekterade konstitution» (det Håkansonska förslaget) röja ett dylikt hufvudintresse och visa, att det hägnades under en medveten opposition mot »aristocratien». Jag citerar några ställen och hänvisar för öfrigt till det såsom bilaga tryckta aktstycket.[1] — »Hvartill», frågar Bergstedt, »äro desse ministrar (som Håkanson föreslagit); är det väl för att under andra namn återställa de fordom fem höga riks-ämbeten, i svenska häfderna af föga hugnande minne, och igenom denna inrättning smeka den höga adeln, som dessa platser i sakernas naturliga gång väl komma att tillhöra? Skola dessa fem ministrar erhålla en afgörande inflytelse hvar på sitt departement? Hvilken aristokratisk despotism! Ty responsabilitén vid en flera år aflägsen riksdag, i allt fall obestämd, kan . . . . . icke skydda för . . . . . det förtryck mot enskilta, hvilka så mäktiga ministrar kunna utöfva; om de därtill sinsemellan äro förenade, utan allt möjligt värn däremot . . . . . hvar-

[1] Detsamma har styckevis ganska utförligt citerats af Sandegren men ej i sin helhet förut publicerats.

före vid en revolution att förena medborgare åter intruga de fem höga riksämbeten, den mäst aristokratiska, den mäst förhatliga inrättning, hvarunder Sverige fordom suckat?» — Man hör, att det icke är någon ytlig, utan en djupt rotad antipati mot adeln, som bryter fram hos prästsonen Bergstedt. — Vid innebörden i de förslag, till hvilka Bergstedts reflexioner om de ofrälse ämbetsmännens rätt äro anknutna, skall jag i annat sammanhang fästa uppmärksamheten. Nu betonar jag alltså i citaten endast de passus, som angifva dessa reflexioner.

»Jag skulle tro», säger Bergstedt vidare, »att ett riksråd på två kamrar, sammansatt af frälse *och ofrälse*[1] vore den bästa konselj . . . och vida mindre *aristokratisk*,[1] än fem regerande ministrar. Men om man helst vill antaga det föreslagna statsrådet, så tyckes mig, att äfven det bör ovillkorligen vara sammansatt af frälse *och ofrälse*,[1] ehuru ett *lika*[1] förhållande i antalet ej behöfver vara föreskrifvet.» — Måhända kan man våga den förmodan, att B. vill undvika detta »lika förhållande» för att om möjligt få de ofrälse i majoritet! — Sedan följer i Bergstedts kritik några meningar, som sätta i blixtljus den dåvarande tendensen hos de ofrälse tjänstemännen, som jag förut velat antyda, nämligen att försvara sina intressen genom en administrativ, men icke genom en konstitutionell maktställning. De lyda: »*Det är i administrativa ämnen långt mer än i egentliga lagfrågor, som ståndsintressen stöta emot hvarandra.*[1] De tider äro försvunna, då ett ärft eller förvärft adelsbref är ett nödvändigt villkor för att med insikter och duglighet kunna ernå hvad *ämbete*[1] som helst. Att nalkas regentens person, rättigheten att deltaga i Dess rådslag om riksangelägenheter bör ej mera vara ett mindre antal släkter förbehållen, den tillhör de upplystaste af nation, utan afseende på börd. Detta tillträde», fortsätter B., »denna yttre jämlikställning är det tid att rättvisa och förnuftsupplysning en gång införa och att aristokratiens sista bolverk af fördomar försvinner». — »Hvar skola väl de högt uppsatte statsministrarne tagas? Är det väl ifrån hoftjänsten med uppdrefven rang, eller skola ynglingar af herreklassen has-

[1] Kurs. af mig.

tigt upplyftas framför sina kamrater af lägre börd, för att, då desse gråna vid arbetet, i ungdomsåren ställas fram till befäl?» — — — »Icke» fortsätter memorialförfattaren, »bör en rikskonstitution innehålla ett slags nödvändighet att en viss klass skall framföras till vissa ämbeten.»

Slutligen önskade Bergstedt att i konstitutionen finna »i de mäst bestämmande och tydliga uttryck», »att ingen annan grund till antagande eller befordran i hvad verk, corps, tjänst eller uppdrag af hvad namn som helst än skicklighet och förtjänst» skulle få finnas.

Hela andan i Bergstedts skrift: hans ringaktande ord om nyadlandets betydelse och hans enständiga och irriterade kraf på de ofrälses rätt att såsom ofrälse få plats vid rådsbordet ge en tydlig bekräftelse på den uppfattning, till hvilken man föres redan af ett studium af kansliets sammansättning, och hvilken ofvan har blifvit framställd.

Några uttryck i Bergstedts erinringar emot Håkansons förslag kunde komma en att tro, att det endast var mot den allra högsta adeln och dess anspråk, som B. ville vända sig. Det är också troligt, att anspråk på en supremati inom förvaltningen hystes i de högättade kretsarna. H. G. Trolle-Wachtmeister berättar härom i sina »Anteckningar och minnen». Under den 20 april (1809) meddelar han: »man lämnar sig redan åt bekymret att tillsätta (de af Håkanson föreslagna) ministerplatserna. I synnerhet bryr dem utnämnandet af justitieministern» . . . . Sedan han antecknat, att riksdrotsen lofvat att för några månader emottaga dennes post, fortsätter han: »Endast två kunna komma i fråga, Rosenblad och Gyllenborg. Den senare nekar . . . . . Rosenblad nekar ock, men kan ej rätt väl dölja sin lust att komma dit upp; han föreger ganska modest fruktan för den afund och de kabaler, som från hofvet och högre adeln skulle komma att riktas emot honom, då han, själf utan härkomst och dessutom gift med en borgaredotter, blefve blottställd för en mängd förödmjukelser och kanske slutligen skulle falla offer för en hofintrig — hvilket dock allt frambäres från mindre uppriktigt hjärta.»

Den fiendskap, som den lågadlige Rosenblad skulle ansett sig riskera från den högre aristokratiens sida, framställes ju här blott som en genomskinlig, icke allvarligt

menad undanflykt. Men nog är det visst, att det fanns en högadlig klick, som i själ och hjärta såg ned på »monarkiens gamla riddare», såsom Wachtmeister kallar Håkanson och Lagerbring m. fl. För denna aristokrati tyckes redan romantikens slöja ha bredt sig öfver frihetstidens författning, som förmenades bäst bland alla författningar hafva värnat om dess makt. H. G. Trolle-Wachtmeister talar också om »den häftiga och smärtande strid», som riksdrotsen (hans far) utstod med sig själf i detta hänseende (i valet mellan konunga- och riksdagsmakt).

Dock torde denna förnäma grupp ha varit alltför fåtalig för att ha ett verkligen bestämmande inflytande. Också ser man ju riksdrotsen och hans son samverka med dessa »det gamla enväldets tillgifne», som åstadkommo det förslag, mot hvilket vi finna Bergstedt rikta en så hetsig kritik.

Det förefaller alltså, som om man måste draga den skiljande stridslinjen vid kampen om makten inom centralförvaltningen icke mellan en låg- och en högadel, utan, såsom Bergstedt på det hela taget tydligen vill, mellan adel och ofrälse. Ty, om också hans ton blir särskildt skarp, då han angriper den högsta adelns företrädesrätt, är det dock endast i de sistnämndes, de ofrälses, intresse, som han talar.

Det är mot denna bakgrund, som tecknas både af en i siffror påvisbar förändring i sammansättningen af kansliets ämbetsmän och af Bergstedts högt prononcerade, säkerligen med denna förändring sammanhängande klagomål, som jag tror, att regeringsformens bestämmelser om statsrådets organisation med fördel kunna ses.

Bergstedt icke bara gör sig till tolk för en negativ ofrälse opposition. Han framlägger äfven positiva förslag. Det är klart, att dessa förslag ha fått sin form och sin innebörd i den medvetna afsikten att genom dem föra de ofrälse tjänstemännen fram till makt.

»Det Bergstedtska förslaget» är också det klaraste uttrycket för ett af de program, mellan hvilka man år 1809 hade att välja vid den centrala förvaltningens organisation. Det är den lägre byråkratiens programskrift.

Det andra programmet finnes ju uttaladt i det omtalta Håkansonska förslaget, mot hvilket, som sagdt, Bergstedt

hela tiden vänder sig; och detta förslag är den höga ämbetsmannavärldens önskelista. I det senares anda går äfven Liljencrantz' »memorial om riksstyrelsens organisation». Alla dessa tre förslag ha varit kända af det grundlagsskrifvande konstitutionsutskottet. Om det Liljencrantzska förslaget får jag måhända tillfälle att tala utförligare å annat ställe.

Jag vill ställa de Håkansonska och de Bergstedtska förslagen emot hvarandra och båda gentemot regeringsformen, och jag fäster mig härvid vid de punkter, som jag i början af denna uppsats antydde. Sandegren har i sin afhandling om statshvälfningen i Sverige år 1809 vid framställningen af det förra förslagets och den slutliga regeringsformens innehåll begagnat sig af »kritikern i Platens Papper», såsom han uttrycker sig. Men, såvidt jag förstått Sandegren rätt, har han icke observerat de stridiga intressen, som kämpade inom förvaltningen, och som i de båda förslagen togo sina respektive uttryck för att i R. F. finna ett slags kompromiss. Icke heller lektor Nils Höjer synes ha iakttagit den verkliga karaktären af Bergstedts förslag. Han anser tydligen, att det är ett uttryck för alldeles samma anda, för hvilken en Jakob von Engeström gjorde sig till tolk.[1] Stavenow har likväl uppvisat den aristokratiskt-byråkratiska färgen på den senares idéer.[2] Bergstedt var visserligen byråkrat, men, som sagdt, representant för en låg-byråkratisk riktning.

Vi se först på de allmänna bestämmelserna om rekryteringen af rådgifvareposterna, om fördelningen af statsarbetet på och rangställningen mellan dessa och slutligen om verksamhetsformerna.

Det är karakteristiskt för det Håkansonska förslaget, att, medan det, beträffande de »tolf lagkunnige män», åt hvilka konungens »högsta domsrätt» (enl. I: § 15) skulle uppdragas, föreslog, att de skulle bestå »hälften af frälsemän och hälften af sådane, som adelskap icke innehafva»; och medan det om de »sex cancelli-råd» i den proponerade »civilrevisionen» (I: § 32) hade ett likartadt, ehuru alls icke så

[1] Hans Järta och Sveriges grundlagar. Hist. Tidskr. 1910, s. 94.
[2] Jakob v. Engeströms förslag till regeringsform. Hist. Studier, tillägnade Harald Hjärne, s. 465 ff.

klart förslag, försökte det att tiga ihjäl frågan om statsrådets rekrytering äfven med ofrälse.

Af de generella villkor, som förslaget i öfrigt uppställde. för att någon skulle kunna kallas till medlem af statsrådet. voro ju krafven på svenskt indigenat, luthersk trosbekännelse och en redlig vandel[1] de enda, hvilkas uppfyllelse kunde objektivt pröfvas. Resten: fordran på »kunskaper och mogen erfarenhet» lämnade väl mycket rum för subjektivt godtycke. Men ingen af dessa bestämmelser var ju af vikt för den betydelsefulla fråga, som här afhandlas.

Ledamöterna af konungens statsråd skulle, enligt Håkanson, som bekant vara tolf. Fem af dessa skulle bekläda statsministersämbeten: en skulle vara »justitieminister», en utrikes-, en krigs-, en sjöminister, och slutligen en föresta »inrikes civile ärenderne». För dessa fem var alls ingen kompetensfordran uppställd utöfver den generella, utom för justitieministern, som skulle vara medlem af högsta domstolen och alltså äfven »lagkunnig», enl. I: § 15. Af de öfriga sju ledamöterna i statsrådet skulle tre »hafva tjänt i militären och däraf en vid sjöväsendet samt fyra uti civile beställningar».

Om statssekreterarne talar Håkanson helt flyktigt. De skulle, jämte de redan nämnda kansliråden, vara medlemmar af en civilrevision, som skulle bereda krigs- och kammarfrågor »till lättnad vid ärendernas föredragning hos konungen i statsrådet» (I: §§ 31, 32). Ordförande i civilrevisionen skulle den statsminister vara, till hvilkens fördelning förekommande ärenden hörde. Under Gustaf IV Adolfs tid hade statssekreteraresysslorna såsom vi betonat hört till de inflytelserikaste i förvaltningen. Men till dem knöto sig, såsom vi äfven framhållit, inga föreställningar om en hög rangställning, och det var vid denna tid utan tvifvel af vikt, att de, som hade hand om regeringen, intogo en sådan gentemot de mäktiga kollegiecheferna. Det ser därför ut, som om den adliga byråkratien ville bygga åt sig en ställning, upphöjd öfver de nämnda ämbetena, hvilka skulle återtaga sin förra, underordnade plats och gifvas till pris åt en framträngande uppkomlingshop.

[1] Om med det senare menas en juridiskt oantastlig sådan.

Om de fem statsministrarne har också projektet föreslagit, att de skulle innehafva »rikets högsta värdigheter» (I: § 24).

Slutligen kan man observera, att i Håkansons förslag finnes intet förbud mot, att ett släktkotteri ockuperade regeringsposterna.

Jag har redan i ett annat sammanhang utförligt citerat Bergstedts yrkande på en de ofrälses allmänna rätt att »nalkas regentens person». Han häntyder också på ett slags specialkompetens.

I fråga om regeringsarbetets fördelning mellan rådets medlemmar skulle B. helst sett »ett riksråd på två kamrar» (förmodligen lika med frihetstidens rådsdivisioner). Synbarligen finner B. detta ogörligt och accepterar vissa grundformer i Håkansons förslag. Men Bergstedt vrakar flertalet af de mäktiga statsministrar, som denne föreslog. B. godtog endast H:s »justitieminister» (af B. kallad »högsta riksdomaren») samt hans »chef för utrikes ärenden». Det var det nyupprättade riksdrotsämbetet och den gamla kanslipresidentsvärdigheten, som gingo igen. I »det sålunda organiserade statsrådet» skulle i stället för de strukna statsministrarne statssekreterarne d. v. s. »föredraganderne för departementen» upptagas. Bergstedt ville på sätt och vis fixera det resultat, till hvilket förvaltningens utveckling kommit under Gustaf IV Adolfs tid, men med den skillnaden, att han vill släppa fram förut återhållna sociala element till de högsta posterna. Kanske har han velat underlätta de ofrälses uppmarsch genom att gifva departementscheferna den anspråkslösare titeln af statssekreterare.[1] »Ledamöter i statsrådet» skulle utfylla det föreslagna antalet af tolf. Åt dem var ju förbehållen en konsultativ ställning.

För att skingra all ovisshet om, hvilka meriter som borde berättiga till det åstundade tillträdet »till regentens

[1] Härutinnan påminner Bergstedts tanke om det förslag, som Johan Liljencrantz alternativt framställde till Gustaf III d. 24 nov. 1785: Om konungen icke ville använda några riksråd till statsministrar, borde statssekreterarne sättas på sådan fot, att det åsyftade ändamålet, regeringsärendenas bättre beredning o. s. v., kunde vinnas (se Geijer, Gustaf III:s Efterlämnade Papper, supplem. till saml. skr. 1876, s. 450).

person», förklarar Bergstedt, att »tjenstemän uppammade och bildade inom statsexpeditionerne eller collegierne äro de, bland hvilka ämnen till statssekreterare för civila ärenderna mäst sannolikt skola finnas. De kunna erhålla dessa platser så tidigt, att de med fullmognad ännu förena all ungdoms kraft».

Det är sålunda expeditionernas och kollegiernas tjänstemän, som B. anser framför andra böra kallas till statssekreterare för inrikes civila ärenden.

Emellertid säger han längre fram (i sammanhang med sitt bekanta förslag, att riksens ständer borde utnämna fyra kontrollerande statsråd), att dessa statsråd skulle vara »tagne ibland *embetsmän af samma värdighet*,[1] som till statsråd kunna kallas». Han tyckes således mena, att icke blott civilstatssekreterare, utan äfven de andra medlemmarne af statsrådet, skulle tagas — bland ämbetsmän. Det är ju också icke åt de ofrälse i allmänhet, han ägnar sin hufvudsakliga omsorg, utan åt de ofrälse ämbetsmännen.

I fråga om rangställningen tillerkänner Bergstedt en företrädesställning åt »högste riksdomaren» och åt utrikesministern. Förmodligen har det varit just gamla och nya traditioner, helgden af riksdrots- och kanslipresidentvärdigheterna, som åstadkommit, att Bergstedt intet anmärkte mot deras företrädesställning. Men åt cheferna för öfriga departement gifver han intet dylikt öfvertag. Dem ställer han alldeles i parité med statsrådets konsultativa ledamöter. Både statssekreterarne och de senare skulle hafva värdighet af »högtbetrodde män». På ett annat ställe talar han om att båda de senare kategorierna borde »personligen» kunna få »excellens värdighet».[2]

---

[1] Kurs. af mig.

[2] I dessa saker uttrycker sig Bergstedt en smula dunkelt. Han säger: »Högste riksdomaren och chefen för utrikes ärenderna böra äga excellens-värdighet. Den förre såsom den förste embetsman i inre civila styrelsen den senare för att vara lika och framför . . . . främmande . . . . sändebud. De öfriga statssecreterare äfvensom ledamöterna af statsrådet erhålla värdighet af högtbetrodde män» — »men jag . . . . tillägger . . . . till hvad senast blifvit sagt om statssecreterares och statsrådens värdighet, att de personligen och *med bibehallande af deras embeten*, kunna få excellens värdighet, utan att *som sagts deras embeten ega den.*» De sist kursiverade orden torde väl förklara saken så, att statssekreterarne och statsråden fingo excellens-*titel*, utan däremot svarande företrädesrätt.

Nils Höjers[1] anmärkning mot Bergstedt, att »det var han, som bröt sönder det Håkansonska förslagets departementalstyrelse och gjorde statsministerinstitutionen till en ranghistoria», torde ej vara tillräckligt motiverad.

För det första har icke B. uttalat sig mot departementsindelningen. Han tyckes tvärtom ansluta sig till H:s förslag i denna delen. Och för det andra är det Håkanson själf, som börjat med att göra statsministerinstitutionen äfven till en rangfråga. Det är ju H., som föreslår, att statsministrarne »innehafva rikets högsta värdigheter». Bergstedt har endast sammanställt dessa H:s rangförslag med förslagets allmänna aristokratiska tendens och har därför kommit med de anförda modifikationerna i dem. Något hinder för en departementalstyrelses införande har han ej genom dem velat uppbygga. Tvärtom! Bergstedt har haft allt skäl att bereda sina ofrälse expeditionstjänstemän allt det inflytande, som de, en gång vordne statssekreterare, kunde vinna. Departementalstyrelse var ju ett kraftigt medel till ett sådant inflytande, och Bergstedt kallar också statssekreterarne rentaf »föredragande för departementen».

Mot de höga släkternas faktiska privilegium på befordran till regeringsplatserna har Bergstedt, såsom vi förut hört, kraftigt uttalat sig: rätten att deltaga i konungens rådslag borde ej vara »ett mindre antal släkter» förbehållen.

Vi vända oss slutligen till de paragrafer i 1809 års regeringsform, som röra de här afhandlade problemen.

I hufvudsaklig öfverensstämmelse med Håkansons förslag står R. F. (§ 4), när den af statsrådsledamot kräfver svenskt indigenat, redlig vandel, kunskaper samt anslutning till ren evangelisk lära. Men det afgörande är i detta sammanhang den sociala frågans, ståndsfrågans lösning. Mellan det Håkansonska förslagets betydelsefulla tystnad i detta ämne och Bergstedts öppna kraf på frälses och ofrälses samtidiga tillträde till statsrådet, går R. F. sin egen väg och föreskrifver: »frälse eller ofrälse». Det var en väg, som mera såg ut som en kompromiss. På riddarhuset uttalade Hammarskjöld[2] sitt missnöje, att det ej närmare angafs, hvad för slags folk konungen skulle taga till stats-

[1] A. a., s. 94.
[2] R. o. A. prot. 1809, I, s. 471.

råd. »Hoffolk» och »favoriter» skulle bli nämnda. Man ser alltså Bergstedts ängslan delvis gå igen. Borgarståndet förenade sig om ett yrkande,[1] att statsrådet skulle bestå af »frälse och ofrälse» män. Konstitutionsutskottet svarade Hammarskjöld, att statsrådets kvalifikationer vore i § 4 »tydligt angifna».[2] Mot borgarståndet[3] genmälte samma utskott, att det velat betona skickligheten och förtjänsten. En bestämmelse om »frälse och ofrälse» skulle betyda »ett slags förbud» mot att adla ofrälse statsråd (man kan häraf förstå, att det icke var mycket mer än *ett* ofrälse statsråd man i hvart fall ville insläppa, ty något bestämdt antal ofrälse statsråd påyrkades icke). Ståndsstriderna, heter det slutligen, borde ej näras genom grundlagsdistinktioner.

---

[1] Borg. st. prot. 1809, I, s. 231 ff.

[2] K. U:s Memorialer 1809, s. 390 ff.

[3] Inom konstitutionsutskottet är det tydligen från borgerligt håll, som oppositionen mot Håkansons »statsministrar» har utgått. Ty att döma af de »anmärkningar» vid Håkansons förslag, som Höjer har aftryckt i sin edition af detta, synes assessor Gahn ensam ha öppet uttalat sig mot statsministerinstitutionen: »Inga ministrar» har han skrifvit helt lakoniskt och betydelsefullt. Mannerheim gör icke någon invändning mot densamma. Han endast fördelade ärendena mellan ministrarne på ett annat sätt än Håkanson. — Höjers tolkning (a. a. s. 114), att »han» betyder »statssekreteraren» i en fras af Mannerheim sådan som denna: »När kgn går emot konstitutionen, skall han nedlägga sitt embete», torde icke vara fullt bevisad. Med »han» kan Mannerheim lika väl afse statsministern. Det är fatalt, att Mannerheim i en anmärkning till H. F. I: § 39, där man annars kunde nått full visshet om, huru han ville ha det (statsministrar eller -sekreterare), skrifver endast: »föredrag. stats»; Höjer supplerar här utan vidare: sekreterare. Det är visserligen sant, att Mannerheims randglossa till I: § 12 visar, att han äfven ville ha statssekreterare, som skulle vara afsättliga. Men det ville ju också Håkanson; så att detta ådagalägger ingenting om, huru M. tänkte sig dessas ställning i förhållande till statsrådet. Icke en Järta gör opposition emot statsministrarna: »De 5 som bekläda statsministerembeten böra kallas excellenser», antecknar han. Gahn har däremot tydligt uttalat sig för statssekreterarnes delaktighet i regeringen: »Statssekreterarne nedlägga sina ämbeten», »en regering af 4 statsråd, just. minist. och statssecret.» — sådana uttryck vittna därom. Enär den förmodan blifvit uttalad, att man icke med säkerhet kunde veta, om de anmärkningar som förekomma i de olika exemplaren af Håkansons förslag, verkligen ytterst härstamma från dem, af hvilka de nedskrifvits, och att anmärkningarna lika väl kunde vara skrifna med anledning af förslag, som väckts af andra personer än antecknaren, torde häremot den invändningen kunna göras, att om något dylikt varit *regel*, så borde likartade anteckningar förekomma i alla eller de flesta exemplaren. Det enda, som med trygghet kan sägas, torde väl vara, att, när likartade anteckningar förekomma i de olika exemplaren, är det sannolikt, att de hafva en gemensam källa t. ex. i ett under utskottsdebatterna framställdt förslag, samt att i *sådana* fall ursprunget till anmärkningarna icke kan ur dem själfva utletas. Då emellertid assessor Gahns skarpa opposition mot ministrarne synes alldeles enastående, torde man vara berättigad att antaga, att den utgick från honom; och kanske har hans korthuggna: »Inga ministrar» nedkastats till minneshjälp vid en förestående debatt

Detta svar betyder ju, att K. U. svänger sig för att komma ifrån en obehaglig fråga, och att dess hjärtemening stämde öfverens med Håkansons.

Liksom i dennes förslag kan man nämligen i R. F. iakttaga, att en fördelning af platserna mellan frälse och ofrälse ägde rum för högsta domstolens och allmänna beredningens del, — så att nog gjordes sådana »grundlagsdistinktioner», som kunde »nära ståndsstriden».

I valet mellan den rådstyp, som Håkanson föreslog, och den, för hvilken Bergstedt gjorde sig till målsman, har regeringformens författare till att börja med kunnat taga det för båda typerna gemensamma. En sådan gemensam egendom var det redan nämnda arfvet från den äldre förvaltningen: Håkansons »justitieminister» (= Bergstedts »högste riksdomare») och »statsministern för utrikes ärenderne» (äfven af Bergstedt kallad så), hvilka i R. F. blefvo till respektive justitie- och utrikesstatsministrarne. En annan gemensamhet utgjordes af de konsultativa statsråden. De gingo ju också öfver till regeringsformen.

Det största intresset erbjuder likväl regeringsformens medelväg i valet mellan Håkansons och Bergstedts regeringstyper, sådana dessa för öfrigt gestaltade sig: Håkansons med trenne statsministrar, innehafvande rikets högsta värdighet, Bergstedts med statssekreterare, som i »anseende» skulle vara fullt jämställda med de konsultativa statsråden; hos Håkanson voro däremot statssekreterarne ställda utanför rådet och intogo icke någon framskjuten rangställning. Kompromissen — en kompromiss blef det naturligtvis — utfördes i R. F. § 5 på följande sätt: Håkansons tre återstående statsministrar slopades; statssekreterarne insläpptes i rådet, men detta steg togs — naturligtvis — icke fullt och helt ut: »Hvarje statssekreterare», heter det, »eller den hans embete förestår, äge säte och stämma i statsrådet, då han der föredrager eller då konungen låter der eljest förekomma mål, som till hans befattning höra».

Bergstedt talar, som sagdt, uttryckligen om »departementer» och pekar ju därmed på ett nytt sätt för regeringsärendenas handläggning; genom de föreslagna statsministerbefattningarna samt ärendenas fördelning på dem förordar äfven Håkanson en departemental reform. Grundlagen af 1809 behåller

emellertid det gamla systemet med statsexpeditioner, för hvilka statssekreterarne voro föredragande. Förklaringen härtill torde i mycket ligga i den oöfverskådliga omgestaltning, som den nämnda förändringen skulle medfört inom hela förvaltningen; och för denna omdaning drog man sig under dåvarande upprörda förhållanden. Likväl kan kompromissen mellan de rivaliserande adlige och oadlige ämbetsmännen i hög grad ha bidragit till regeringsformens bestämmelser. Sammanhanget skulle konstrueras så, att, då den adliga byråkratien ej kunde förbehålla för sig själf tillträdet till de planerade chefsposterna och icke ville medgifva ett sådant åt de ofrälse, och då likväl de senare ej helt kunde utestängas, föll man tillbaka på den äldre ordningen med ganska maktlösa statsexpeditioner,[1] för hvilka nu äfven ofrälse skulle bli sekreterare, samt reserverade det ordinarie medlemskapet i statsrådet för de adlige ämbetsmännen.

Det var i öfverensstämmelse med Bergstedts principer, då R. F. gaf de två, som blefvo kvar af Håkansons statsministrar (justitie- och utrikesstatsministrarne), »rikets högsta värdigheter» (R. F. § 34). Men det var bestämdt emot hans grundsatser, då statsråden (de konsultativa) enligt samma paragraf fingo ett »anseende» vida öfver statssekreterarne. Äfven i Håkansons principer, enligt hvilka departementscheferna skulle stått högst, betydde R. F. § 34 en fullkomlig omkastning, som naturligtvis berodde på den helt olika personal, som R. F:s författare tänkte sig på motsvarande chefsposter.

Statsrådets kärna kom alltså att utgöras af de två statsministrarne och de konsultativa statsråden, som voro till antalet sex. Regeringsformens paragraf fem nämner emellertid en nionde ständig medlem af rådet. Det var hofkanslern. Icke ens Håkanson, som tycktes vilja göra rent hus med de gamla kanslitjänsternas ställning såsom regerings-

[1] I anslutning till de faktiska förhållandena under Gustaf IV Adolfs tid omnämner Håkanson endast två hufvudgrupper af inrikes regeringsfrågor, med hvilka statssekreterare hade att skaffa, nämligen krigs- och civilärenden. Bergstedt sysselsätter sig icke med ärendenas fördelning på departementen. Regeringsformen § 6 splittrar civilärendena på tre expeditioner. Minnen af Gustaf III:s reformer torde härvid spelat största rollen. Kanske är det alltför djärft att framkasta den förmodan, att sagda splittring gjordes äfven i syfte att bereda expeditionernas tjänstemän ett soulagement förmedelst flera statssekreteraretjänster och alltså rikare befordringsmöjligheter.

organ — och till dessa tjänster hörde ju hofkanslersbefattningen —, kunde helt utestänga denna sysslas innehafvare från statsrådet. Likväl omtalar han honom endast såsom »närvarande» däri vid vissa frågors behandling (I: 25). Bergstedt yttrar sig ej om denna ämbetsman. Måhända leddes regeringsformens författare af personliga hänsyn, då de gjorde honom till ordinarie statsrådsledamot. Det är likväl att märka, att de icke bestämde någonting om hans rang, då de fixerade statsministrarnes och statsrådens »värdighet och anseende».

Hvad specialkompetensen angår, är det klart, att justitiestatsministern såsom medlem af högsta domstolen måste äga domarekompetens; för öfrigt nöjer sig R. F. i § 5 med, att »minst tre (af de sex konsultativa statsråden) böra hafva tjent uti civila beställningar». R. F. § 20 förutsätter emellertid, att det finnes två »militära ledamöter af statsrådet». Af fem af de sex kräfdes alltså specialkvalifikationer. T. o. m. Håkansonska förslaget var i detta fall gynnsammare stämdt mot förvaltningens män.

Bergstedt hade varnat för de aristokratiska ätternas uteslutande makt. R. F. löser sig från denna svårighet med ett förbud för »fader och son eller två bröder att på en gång vara ständiga ledamöter af statsrådet».

Nu hade Håkanson föreslagit och Bergstedt icke bestridit, att justitiekanslern »vid föredragning af justitieärender» skulle vara »tillstädes» i statsrådet. Regeringsformens författare behöfde alltså icke tveka att uppta detta förslag. Men vid denna tid tillmättes åt justitiekanslern en mycket större verkningsförmåga än åt själfva justitiestatsministern.[1] Likväl blef justitiekanslern icke ständig ledamot af rådet. Det var alltså möjligt att han var broder eller son till någon ordinarie medlem af rådet. Man finner också, huru den betydelsefulla justitieförvaltningen, då ämbetsrofven delades efter 6 juni 1809, liksom före revolutionen, förbehölls åt fadern Carl Axel och sonen Hans Gabriel Wachtmeister — den förre såsom justitiestatsminister, den senare såsom justitiekansler.

Det lyckades alltså i stort sedt för den gustavianska adelsbyråkratien att vinna det mål, som vi funno det Håkansonska förslaget åsyfta: nämligen att öfver statssekrete-

[1] Se Wachtmeister, a. a. under 20 april 1809.

raretjänsterna uppföra en mer lysande ämbetsbyggnad, dit dess spetsar, utlämnande de förra åt kansliets ofrälse element, kunde taga sin tillflykt. De ofrälse å sin sida hade dock åstadkommit, att i rådsinstitutionen »intrugades» ett ämbete, till hvilket äfven de för framtiden och såsom ofrälse skulle ha tillträde. Swalins matrikel öfver statssekreterare och statsråd efter 1809 ådagalägger också, huru genast, sommaren 1809, statssekreterareplatserna, som de föregående åren så ängsligt bevakats af adeln, började besättas med ofrälse (Börtzell[1]), medan det dröjde ännu två decennier, innan en ofrälse man blef »statsråd» (Schvan år 1829).

Vi ha funnit, att regeringsformens fjärde och femte paragrafer voro liksom en fällning ur brytningen inom statsförvaltningen. I dessa paragrafer blefvo grundvalarna lagda för den nya organisationen af konungens statsråd. Det återstår att se, huru de olika leden i densamma inordnades i den konstitutionella ritningen, d. v. s. i hvilka proportioner makt och ansvar utskiftades på desamma. Man får härvid ständigt ha i sikte det resultat vi vunnit: att statsminister- och statsrådsvärdigheterna voro ämnade åt en adlig byråkrati, men att statssekreterareposterna skulle stå öppna äfven för ofrälse ämbetsmän.

Huru stor makt regeringsformen ville gifva åt de särskilda slagen af statsrådsmedlemmar, kan man finna af de verksamhetsformer den föreskrifver, och vi öfvergå alltså till de allmänna verksamhetsformerna.

Bergstedt har icke haft något detaljeradt uttalande om dessa. Men han synes tänka sig, att statssekreterarna och de öfriga medlemmarne af regeringen gemensamt skulle behandla alla frågor. Med den ställning, som Håkanson ville, att statsministrarna skulle intaga, kom han ju att gifva dem det främsta inflytandet på regeringsärendenas gång. Vanliga frågor skulle föredragas inför konungen, hvarvid alltid den statsminister, till hvars fördelning förekommande mål hörde, samt minst två statsråd borde närvara. »Alla mål af vigt skulle, heter det dunkelt, »förekomma uti alla närvarande statsministrars och statsråds öfvervaro.» Till »mål af vigt» räknades framförallt omfattande åtgärder på den inre förvaltningens område.

[1] Järta själf medräknar jag icke.

Det är klart, att de allmänna former, som R. F. föreskref, voro beroende af det sätt, på hvilket denna generellt löst konflikten mellan Håkansons »statsministrar» och Bergstedts »statssekreterare» — en lösning, som vi ofvan framställt.

Regeringsformens princip är också den, att alla regeringsärenden skola i statsrådet föredragas och af konungen där afgöras. R. F. har från Håkanson upptagit skillnaden mellan handläggningen af vanliga mål och »mål af synnerlig vigt». De förra kunna afgöras i närvaro af tre statsråd, de senare skola föredragas i närvaro af »samtlige statsrådets ledamöter». I båda fall skall »vederbörande statssekreterare eller den hans tjänst förrättar» vara tillstädes.

Ty för statssekreterarnes deltagande i regeringen är R. F:s princip den redan en gång sagda: statssekreteraren har säte och stämma i statsrådet blott då han där föredrager eller då konungen eljest låter däri förekomma mål »*som till hans* (sekreterarens) *befattning höra*».[1] Det var tydligtvis icke meningen, att en statssekreterare skulle få det konstanta och äfven på andra ärenden än hans egna verksamma inflytande, som Bergstedt tillärnat honom. Af R. F:s upphofsmän var statssekreteraren alltså gjord till ett ganska underordnadt arbetsredskap.

Det Bergstedtska förslaget var ett helt kortfattadt memorial men innehöll dock i fråga om vissa speciella arter af statsrådets verksamhet några ganska mycket i detalj gående förslag. Det är behandlingen af vissa lagar, vidare regeringsärendenas beredning och slutligen frågor om förbund, krig och fred, som han närmare fixerar. Det Håkansonska förslaget däremot var ju utförligt och angaf i förhållande till Bergstedts förslag på ett omständligt sätt formerna för regeringen äfven i sådana fall, dem Bergstedt icke hann beröra.

»Vid föredragning af justitieärender», anser Håkanson, borde två af H. D:s ledamöter närvara jämte justitieministern, minst en af statsrådet samt justitiekanslern. Bergstedt höll före, att det borde sitta två »riksdomare» i alla de konseljer, där det förekom »administrativa, kammar- och ekonomiska ärenden», som hade sammanhang med »lagar, författningar och rättegångsordning». Bergstedts äfven på denna punkt synliga omvårdnad om de ofrälses rätt må här först och främst

[1] Kurs. af mig.

uppmärksammas. Han ville nämligen, att det skulle föreskrifvas, att af de två »riksdomarne» en skulle vara af ofrälse börd.

Beträffande justitiekanslerns närvaro uttalade sig B. hvarken för eller emot.

Regeringsformen stadgar i öfverensstämmelse med Håkansons förslag, att i »justitieärenden» skulle de af denne nämnda höras, dock minst två statsråd.

Men lika litet som Håkansons projekt förordnade R. F., att någon borde vara ofrälse af de H. D:s ledamöter, som uppkallades i statsrådet. Man finner R. F. skjuta undan denna fråga, hvarhelst den kan. Därför är denna passus af ett särskildt intresse. — Bergstedt önskade för öfrigt icke någon ändring i statsrådets sammansättning vid sagda ärendens föredragning. Han ville, att alla statssekreterare och andra statsrådsmedlemmar som vanligt skulle vara med. R. F. förbehöll »justitieärenden» för en konselj, i hvilken statssekreterarne i regel intet hade att skaffa. Så skedde ännu en begränsning af kompetensen hos de ämbeten, som äfven ofrälse skulle få förvalta.

Då Bergstedt angriper Håkansons förslag om, att staten skulle underhålla både statsministrar och statssekreterare, och förordar de förras strykande och de senares upptagande i statsrådet, sker det också af ekonomiska skäl: »Staten undgår (sic!) äfven en besparing i utgifter igenom det att den slipper löna två sysslor, ministrars och statssekreterares».

Men Bergstedt anfaller ännu ett af Håkansons centrala förvaltningsinstitut: civilrevisionen, i hvilken vissa regeringsfrågor skulle beredas.

Bergstedt handlar härvid icke af statsfinansiella skäl, utan han syftar, liksom han hufvudsakligen gjorde vid sitt försvar för statssekreterarne mot statsministrarne, enbart till en centralisering af den politiska makten till statssekreterare och statsråd: det vore bäst, om statsrådet formerade »ett utskott eller särskilt kammare», där ärendena diskuterades och bereddes. Skulle det likväl nödvändigt vara en särskild beredning, så föreslog Bergstedt att, utan afseende på personers värdighet, och om de vore i tjänst eller icke, kalla dem, som kunde »gagna och upplysa», — men egentligen borde kollegierna tillräckligt ha förbehandlat frågorna.

Håkansons civilrevision för kammar- och krigsärendens beredning var ett fast organiseradt ämbetsverk, där man, som sagdt, fann just statssekreterarna och kansliråden verksamma under vederbörande statsministers spira. Bestämmelserna om ståndsförhållandena inom revisionen voro af H. obestämdt formulerade: »tre (kansliråd) *kunna*[1] vara af adeligt stånd men *de öfrige böra*[1] bestå af sådane män, som adelskap icke innehafva».

Regeringsformens paragraf 10 följer, för en gångs skull, den af Bergstedt sist utstakade linjen: kollegier och ämbetsmän skulle först höras; därpå skulle ärendena beredas »af den föredragande statssekreteraren eller den hans tjänst förrättar samt åtta skicklige och oväldige män», hvilka skulle vara — här rättade R. F. Håkansons dunkla ord — »fyra af frälse och fyra af ofrälse stånd». De, som voro i tjänst, behöllo sina »ämbeten och beställningar». Det var en hel och full eftergift åt det senare af Bergstedts alternativa förslag. Hans hufvudyrkande skulle likväl icke dröja att tränga sig fram. I detsamma kastade väl den blifvande statsrådsberedningen sin skugga framför sig. Men detta senare förslag ägde politisk betydelse. Den »allmänna beredning», som B. ogärna accepterade, kunde af R. F:s författare mottagas välvilligt, ty de tillämnade densamma den gustavianska beredningens opolitiska uppgifter: handläggningen af sollicitationsmål o. d.

Håkanson lägger utrikespolitiken med allt hvad därtill hörer i konungens hand. Den hörde under »de ministeriella ärendena», som konungen lät »bereda och handhafva på sätt honom lämpligast syntes» och som afgjordes i närvaro af den statsminister, som med dessa frågor ägde befattning (I: §§ 26, 33). Hvarken för förbund, krigsförklaring eller fredsslut var någon annan form stadgad. Bergstedt företräder en helt olika grunduppfattning. Han vill, att statsrådet skall »utgöra beslutet» i dessa sista frågor, men att det kan göra det i förbundsfrågor endast, om det är »unanimt»; i krigs- och fredsfrågor skulle redan pluraliteten af statsrådet kunna framtvinga beslutet. Ett statsråd borde sättas vid utrikesministerns sida, med makt att under förhandlingars gång »göra representation» skriftligen, »men icke att hindra något».

[1] Kurs. af mig.

I en »Tilläggning» kommer B. med ett kompletterande förslag, som än mer visar, hvilken vikt han lade på statssekreterare-institutionen: »Ifall det skulle anses orådligt att åt en konselj af 12 eller 16 personer meddela öfverläggningen om fördrag, förbund, krig och fred, kunde det inskränkas till *statssekreterarne*[1] (eller ministrarna, om de bibehållas)».

Frågar man nu, huru R. F. ordnar formerna för beslut speciellt om krig och fred, så svaras i R. F. § 13, att »vill konungen börja krig eller sluta fred, kalle då till ett utomordentligt statsråd statsministrarne, statsråden, hofkanslern och *samtlige statssekreterarne*».[1] Han hör dessa öfver skälen för och emot men fattar själf sitt beslut. Det är, som man finner, en intressant kompromiss mellan de ofvan tecknade ytterligheterna. Statssekreterarnes inflytande har blifvit bevaradt i detta fall. Icke så i fråga om »afhandlingar och förbund»; dessa ärenden behandlades närmast efter Håkansons recept, liksom för öfrigt alla »ministeriella ärenden». Regeringsformen stadgar likväl (§ 11), att vid de ministeriella målens föredragning inför konungen skulle, jämte utrikesstatsministern, hofkanslern, eller, i händelse af förfall för denne, någon annan statsrådets ledamot vara tillstädes. Denna bestämmelse torde möjligen hafva sitt upphof i Bergstedts nyssnämnda förslag, »att ett statsråd sättes vid sidan af chefen för utrikes ärenderna, med full tillgång till hela ministeriella correspondancen».

De partier af Håkansons förslag till statsrådets organisation, hvilka Bergstedt ej upptagit till diskussion, rörde hufvudsakligen handläggningen af befordringsfrågor och kommandomål, vidare riksstyrelsens vård i vissa fall samt slutligen regeringsmedlemmars entledigande. Utgående från sin allmänna förmedlande ställning mellan den förres och den senares förslag, har likväl R. F. kunnat i denna anda verkställa modifikationer i nyss angifna fall.

Håkanson förbehöll befordringsfrågor (I: § 26) för »den statsminister, som med dessa ärender ägde befattning». R. F. förbehöll endast ett slag af befordringar åt en specialkonselj: utnämningen af sändebud och tjänstemän vid legationerna skulle ske i närvaro af utrikesstatsministern, men

[1] Kurs. af mig.

också af hofkanslern (§ 32). Andra befordringar, som konungen gjorde, skulle ske »i statsrådet» (R. F. § 28).

Med kommandomål skulle enligt Håkanson förhållas såsom med befordringsfrågor, d. v. s. det största inflytandet förbehölls resp. statsministrar för armé och flotta. Enligt R. F. § 15 afgjordes kommandomål »i närvaro af den embetsman, åt hvilken Konungen allmän befattning dermed uppdragit».

Regeringsformens modifikationer i fråga om de först nämnda ärendena (befordringsfrågorna) betydde ju en minskning i makt för de i statsministrarnes ställe trädda statssekreterarne, men på samma gång hade man likväl ägnat större uppmärksamhet åt den konstitutionella sidan (statsrådsprotokollen blefvo ju granskade). Med hänsyn till de sist nämnda ärendena (kommandomålen) splittrade R. F. statssekreterarnes befogenhet och gaf en del åt en särskild rådgifvare. Denna åtgärd kan man förklara ur den skilsmässa, som de gustavianska förvaltningsreformerna på krigsärendenas område medfört mellan ekonomi- och kommandomål. Men det är frappant, att man ignorerade detta resultat af utvecklingen, då det gällde att åt den högsta byråkratien skapa en vidare maktsfär, men åter drog fram det, när statssekreterarnes verksamhetsområde skulle fastställas.

Att riksstyrelsen skulle vårdas af statsrådet i de händelser, om hvilka vår R. F:s 39—42 paragrafer tala, var närmast uppfunnet af Håkanson. Då R. F. stadgar, att i dessa fall »samtlige statssekreterarne skulle i statsrådet vara närvarande och rösta» med samma makt och myndighet som öfrige statsrådsledamöter, var det den enda punkt, hvari arfvet efter de Håkansonska statsministrarne oafkortadt tillföll dem.

Om statsministrarnes, statsrådens och hofkanslerns afsättlighet hade Håkanson föreslagit, att dessa ämbetsmän skulle af konungen kunna entledigas, såsom honom godt syntes. Äfven statssekreterarne skulle jämte flera andra civile och militäre tjänstemän på enahanda sätt kunna skiljas från sin tjänst. Bergstedt har icke bestämdt uttryckt sin mening i dessa frågor. Det har dock blifvit anmärkt, att hans mening möjligen varit, att åtminstone statssekreterarne skulle vara oafsättliga.[1] Då han talar om, att

[1] Se prof. S. J. Boëthius' uppsats Till frågan om tillkomsten af 1809 års regeringsform, Statsvet. Tidskr. 1911, sid. 107.

statssekreterarne skulle nå sina platser »i unga år», visar det sig ju också, att han betraktade en befordran till dessa platser såsom till hvilket annat ämbete som helst. Regeringsformen ansluter sig, fast med förbehåll, till Håkansons förslag: ett afskedande får icke ske godtyckligt, utan blott då konungen »pröfvar rikets tjänst det fordra». Beslut därom skall kungöras i statsrådet, »hvars medlemmar vore skyldiga att deremot göra föreställningar, om de finna sig dertill skäl ega». Silfverstolpe har sagt, att »skulle någon fråga, om vår (konstitutionsutskottets) mening verkligen var, att statsråden borde vara i möjligaste måtto permanente, då, fastän vi ock vore ensamme innehafvare af vår hemlighet, skulle ändock moraliteten bjuda oss förklara, att sådan var denna mening».[1] Jag vill icke påstå, att det är Bergstedt, som är upphofvet till regeringsformens modifikationer, men att Bergstedts uppfattning, är befryndad med den, som talar ur de citerade orden af Silfverstolpe, torde vara tydligt.

* * *

Det återstår att behandla kapitlet om ansvarigheten. Det är ju en konstitutionell fundamentalfråga, och anordningen af densamma bör lämna ett vittnesbörd om de afsikter, regeringsformens fäder haft med statsrådets organisation.

Det är gifvet, att statssekreterarne enligt Håkansonska förslaget icke skulle stå under något slags riksdagskontroll. Det var endast statsministrar och statsråd, som voro utsatta för denna. Det var också alldeles i sin ordning, att de, som hade makten, fingo det lagliga ansvaret. Oantastliga voro likväl äfven statsministrarne i så viktiga saker som befordringsfrågor; ministeriella ärenden och kommandomål voro likaledes undandragna all granskning af riksdagens utskott. Protokoll i alla andra frågor än de sagda skulle till riksdagens hemliga utskott afgifvas; fann detta utskott, »att någon statsminister eller en eller flera af statsråden uppenbarligen handlat emot denna regeringsforms tydliga föreskrift, eller att tillstyrkanden blifvit gifna eller steg tagna, som däremot stredo», kunde utskottet

[1] Se K. U:s memorialer vid 1809—10 års riksdag (Sthlm 1874), s. 186 f.

låta justitiekanslern åtala den eller de skyldige inför riksrätt (H. F. II: §§ 42, 43). Denna bestämmelse motsvarades af de i statsrådet närvarande ämbetsmännens ovillkorliga plikt »att yttra och förklara» sina tankar. Den, som teg, ansågs samtycka. Statsrådets ansvar betonades särskildt i fråga om dess plikt att göra föreställning mot tillämnad afvikelse från den af riksdagen beslutade planen om statsmedlens användning. Ett specialansvar skulle åligga statsministrarne: på deras ansvar skulle vara, att »från Konungen utgående expeditioner och befallningar» instämde med i behörig ordning fördt protokoll.

Det är sålunda en ganska mager, rent juridisk ansvarighet, som Håkanson vill medgifva. Den »responsabilité», som Bergstedt förordar, synes vara af annat slag.

Hos honom är det naturligtvis statssekreterarne, som spela den största rollen: »statskonseljens ledamöters och *i synnerhet statssekreterarnes*[1] responsabilité bör noga och på ett bindande sätt bestämmas. Underdåniga föreställningar, möjligen öfverenskomna, göra ej tillfyllest. I England, där folksrepresentation samlas alla år, frikalla de ej ministrarna för ansvar, huru kunna de göra det i Sverige, der riksdagar skola hållas endast hvart 6:te år? Ministrarne[2] måste ovilkorligen ansvara för alla emanerande Kongl. författningar, hvilka ock alla böra af dem vara undertecknade. Gäller ej *statssekreterarens*[1] representation, bör han nedlägga sitt embete och erhålla sin halfva lön i pension till nästa riksdag, då fortsättningen af ofvannämnda pension beror af ståndens gillande af statssekreterarens steg. Han bör ej ställas emellan en närvarande fattigdom och en aflägsen obestämd ansvarighet; men han bör ej heller af hymör kunna lemna sitt embete och belasta staten med onödiga pensioner.» — — »Statsrådet äger endast göra föreställningar och *statssekreterarne*[1] att neka sin kontrasignation och lemna sina platser.»

Detta är något annat än en juridisk ansvarighet efter protokollsgranskning: föreställningar räcka icke till. Det är en solidarisk ansvarighet för regeringens hela politiska riktning, som styckevis skymtar fram. Bergstedt åberopar sig ju också på Englands förebild. Men denna tankegång

[1] Kurs. af mig.
[2] Med »ministrarne» menas tydligen statssekreterarne.

brytes af hans förslag om en enskild statssekreterares plikt att i nyss angifna fall och med sagda rättigheter nedlägga sitt ämbete, en plikt, som af Bergstedt icke i något afseende begränsats, utan af en statssekreterare kunde gjorts gällande vid alla meningsskiljaktigheter med konungen i både sakliga och formella frågor.

Vidare har Bergstedt tydligen haft en aning om oförenligheten af en ren ämbetsmannaministär med en parlamentarisk princip, helst som ju hela ledmotivet i hans memorial är rätt för de ofrälse ämbetsmännen att nå regeringsposterna, d. v. s. för sådana, som ej hade tillträde till riksdagen. Ty kanske får man såsom ett trefvande försök att bilägga konflikten mellan facksynpunkterna och de demokratiska krafven betrakta hans förslag, att riksens ständer skulle utnämna »4 statsråd, 2 frälse och 2 ofrälse tagne ibland embetsmän af samma värdighet som till statsråd kunna kallas, af hvilka åtminstone en vid hvar konselj bör vara närvarande». Detta eller dessa statsråds »närvara kan ej göra ett hinder för konungamakten; ej tjäna att inblanda lagstiftande makten i den verkställande; men den bör öka förtroendet och oberoende kunna göra föreställningar».

Regeringsformens författare skalade sönder statssekreterarnes makt. Med deras ansvar ställde de på följande sätt.

Man kan i regeringsformens bestämmelser om statsrådsmedlemmars ansvarighet finna icke bara en skillnad mellan ett juridiskt och ett politiskt ansvar, utan äfven en skillnad mellan å ena sidan det ansvar, som träffade både statsråd och statssekreterare (eller de föredragande, som deras tjänst förrättade), och, å den andra sidan, det, som träffade bara de sistnämnda.[1]

Intet statsrådssammanträde kunde enligt §§ 7 och 8 äga rum, utan att åtminstone en statssekreterare eller hans ställföreträdare var närvarande. Enligt § 9 ålåg det enhvar »hos konungen i statsrådet» närvarande att yttra och förklara

[1] Regeringsformen talar i §§ 5, 8 och 9 om statssekreterares ersättare (»den hans embete förestår»; »den hans tjenst förrättar»): § 38 talar allmänt om den »föredragandes» ansvar. Men att statssekreteraren tänktes såsom de i regel föredragande, torde framgå däraf, att, då regeringsformen reglerar den politiska ansvarigheten, den nämner en särskild art däraf för »statssekreterare, som icke med oväld etc. sitt förtroendeämbete utöfvat» — utan att låta ett sådant ansvar hvila på andra föredragande.

sig. Strede konungens beslut mot R. F. eller allmän lag, ålåge det »statsrådsledamöter» att däremot göra »kraftiga föreställningar». R. F. § 106, till hvilken också § 9 hänvisar, kompletterade dennas bestämmelser om ett juridiskt ansvar.

Äfven § 65 stadgar ett för enhvar af statsrådets ledamöter lika beskaffadt ansvar, om de, utan att göra föreställning, låta afvikelse ske från hvad riksdagen förordnat om bruket af statens medel (jmfr Håkanson). Ändtligen stadgar § 107, 1:a punkten, den bekanta politiska ansvarigheten, om »statsrådets ledamöter samfält eller en eller flera af dem uti deras rådslag om allmänna mått och steg icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta».

Allt detta ansvar var ämnadt att drabba äfven statssekreterarne, ty de hörde ju till »statsrådets ledamöter», när de bland dem hade »säte och stämma» enligt R. F. § 5.

Men statssekreterarne hade ett ansvar därjämte. Denna extra ansvarighet för statssekreterarne finnes fixerad i R. F. § 38 och § 107 mom. 1, 2:a punkten. Enligt den förra paragrafen är ju »den föredragande» [statssekreteraren] ansvarig för, att »alla ifrån Konungen utgående expeditioner och befallningar . . . . instämma med deröfver förde protokoll». Vidare gör denna § den föredragande statssekreteraren till den närmaste väktaren af regeringsformens helgd.

Här kommer en spillra af Bergstedts förslag igen: statssekreteraren skulle ju vägra kontrasignation och nedlägga sitt ämbete, om Konungen, mot den föredragandes föreställning, fattar beslut, som den senare finner strida mot R. F. Han fick ej återtaga sitt ämbete, »förrän riksens ständer hans förhållande pröfvat och gillat». Men Bergstedt hade icke begränsat statssekreterarens ifrågavarande rätt till endast de fall, då R. F. var i fara.

Slutligen stipulerar § 107 en politisk ansvarighet särskildt för statssekreterare, som »icke med oväld, nit, skicklighet och drift sitt förtroendeembete utöfvat».

Man finner sålunda R. F. på ett sällsamt sätt kompromissa mellan Bergstedt och Håkanson. Den förminskar makten för de af Bergstedt proponerade ämbetenas innehafvare men förenar det slag af ansvarighet, som han föreslagit, med det slag, som Håkanson utvecklat, och lägger bägge slagen på dessa tromäns skuldror. På samma gång göras stats-

råden mindre blottställda. Statssekreterarne torde alltså varit de regeringsmedlemmar, åt hvilka tillämnats den starkaste konstitutionella friktionen. Det var tydligen meningen, att de ofrälse ämbetsmännen skulle ganska dyrt få köpa sitt tillträde till regeringen.

»Dessa ämbetsmän»[1] — säger också konstitutionsutskottet om statsrådets ledamöter i sitt berömda memorial af den 2 juni 1809 — »äro dels sådana, som under Konungen närmast lägga hand vid regeringsärendena och följaktligen dela med honom hedern för det nyttiga, som sker, *nesan och hatet för det skadliga;*[2] dels ock sådana, som, *utan detta lifligare intresse i styrelsens anseende,*[2] bedöma kallt dess företag. Konungen blifver således på en gång upplyst af *och upplyst om sina ministrar*».[2] De förstnämnda ämbetsmännen äro naturligtvis inga andra än statssekreterarne. De uttryck, memorialet använder om dessa, bestyrka min uppfattning om regeringsformens afsikt med dem. De skulle, enligt mitt förmenande, blifva regeringens arbetsredskap: konstitutionsutskottet uttrycker saken så, att de skulle »närmast lägga hand vid regeringsärendena». Jag har tillåtit mig uttala den förmodan, att de skulle brukas till ett slags konstitutionella buffertar. Konstitutionsutskottet vill visserligen låta dem med konungen »dela hedern för det nyttiga, som sker»; men »nesan och hatet för det skadliga skulle, tvifvelsutan i än högre mått, vändas emot dem. Jag har slutligen påpekat den motsatsställning, som statssekreterarne alltigenom intaga till statsrådets öfriga medlemmar; och, enligt konstitutionsutskottets mening, skulle ju dessa senare, »utan lifligare intresse i styrelsens anseende, bedöma kallt dess företag» samt slutligen laga så, att konungen blefve »upplyst» om de sina ministrar, af hvilka han själf skulle mottaga upplysningar.[3] — Vändes ändtligen blicken på utvecklingen under tiden efter juni månad 1809, så träda tvenne företeelser till möte, som ådagalägga statse-

[1] Järta, Saml. skr. I, s. 47.
[2] Kurs. af mig.
[3] En invändning, att med dem, som »närmast lägga hand vid regeringsärendena», skulle afses äfven justitie- och utrikesstatsministrarne, attrubeas af det citerade styckets slutord. Det är otänkbart, att statsrådets konsultativa medlemmar, som hade lägre värdighet än de nämnda ministrarne, skulle vara satta att »upplysa» konungen om dem.

kreterareinstitutionens prekära läge såsom statsrådselement. Den ena är kanslistyrelsens återupprättande på hösten samma år. Sammanställdt med upplösningen af kanslikollegiet 1801, hvarvid de dåvarande statssekreterarne, som ju tillhörde den adliga byråkratien, befriades från sin subordination under ett kollegium, som visserligen faktiskt blifvit ganska maktlöst men dock alltid hade kraft nog kvar att neddraga sina medlemmar i nivå med de öfriga jämställda kollegiernas, torde detta kanslikollegiets återupprättande i kanslistyrelsens form utan allt för stor djärfhet kunna tolkas såsom ett försök att ånyo nedpressa de dåmera äfven ofrälse statssekreterarnes betydelse. Den andra företeelsen är ett kungligt förslag vid 1812 års riksdag, enligt hvilket statsministerbefattningen åter skulle införas i rådet, men statssekreterarne helt förlora sin rådgifvareställning. Det förefaller mig, som om konstitutionsutskottets auktoritativa uttalande, i ljuset af sist anförda omständigheter, bekräftade den satsen, att en af de starkast verkande krafterna, då man 1809 organiserade statsrådet och ordnade dithörande problem, var en ganska skarp motsättning mellan centralförvaltningens olika element, och denna motsättning synes icke ha inneburit någonting annat än en strid mellan de frälse och de ofrälse ämbetsmännen.

Bilaga.

Den i afhandlingen begagnade uppsatsen af kanslirådet Bergstedt örvaras i Riksbibliotekets handskriftsamling i en portfölj, beecknad: »Ur B. B. von Platens Efterlämnade Papper — Till Sveiges och Norges historia 1809—1829. Inskr. 1/12 1880». Nederst a uppsatsens första sida är med rödpenna skrifvet: »E. Bergstedts and». En jämförelse med handstilen i bref, som Bergstedt skrifvit r 1810, gör det också otvifvelaktigt, att det är han som nedskrifit följande kritik af Håkansons grundlagsförslag. Dokumentets ttre beskaffenhet med alla dess rättelser, såsom strykningar af rean nedskrifna ord och infogningar af nya satser förmedels klamer eller asterisker, bär för öfrigt vittne om, att det ej är en afrift, utan ett original, man här har framför sig.

Något om den projekterade konstitution.

Neppeligen finnes något land, hvilket så ofta som Sverige ombytt grundlag. Orsaken har varit att grundlagen aldrig afvägt eller riktigt bestämt rättigheter och plikter, aldrig försäkrat medborgaren om lugn och beskydd, äfven då den gifvit honom den mäst vidsträckta verkningskrets på allmänna ärender under riksmöten.

Månne den nu föreslagna konstitution lofvar hopp att se dessa fordringar uppfyllde? Jag tviflar derpå och vågar framställa följande anmärkningar; men jag bekänner tillika att jag endast haft tillfälle att genomögna visse artiklar af konstitution; och dessa anmärkningar, författade i hast, måste således bli högst ofullständige.

Fem ministrar och ett statsråd upställas såsom konungens konselj. Jämte dessa ministrar bibehållas statssekreterarne. Men hvartill äro desse ministrar? Är det väl för att under andra namn återställa de fordom fem höga riksämbeten, i svenska häfderna af föga hugnande minne, och igenom denna inrättning smeka den höga adeln, som dessa platser, i sakernas naturliga gång, väl komma att tillhöra? Skola dessa 5 ministrar erhålla en afgörande inflytelse hvar på sitt departement? hvilken aristokratisk despotism! Ty responsabilitén vid en flera år aflägsen riksdag, i allt fall obestämd, kan neppeligen sträckas öfver åtgärder i ämnen af almän inflytelse, och icke skydd för den väld, det förtryck emot enskilta, hvilka så mäktiga ministrar kunna utöfva; om de dertill sins emellan äro förenade, utan alt möjligt värn deremot. Äro (sic!) åter dessa ministerplatsers inflytelse hämmad igenom de bibehållna statssekreterarnes, hvarföre då införa sinicurer? Hvarföre vid en revolution att förena medborgare åter intruga de fem höga riksämbeten, den mäst aristokratiska, den mäst förhatliga inrättning, hvarunder Sverige fordom suckat.

Jag skulle tro att ett riksråd på två kamrar sammansatt af frälse och ofrälse vore den bästa konselj, som mäst uppfyllde ändamålet af en förmur båda emot despotism och anarki, och vida mindre aristokratisk, än fem regerande ministrar. Men om man helre vill antaga det föreslagna statsrådet, så tyckes mig att äfven det bör ovilkorligen vara sammansatt af frälse och ofrälse, ehuru ett lika förhållande i antalet ej behöfver vara föreskrifvet. Det är i administrativa ämnen, långt mer än i egentliga lagfrågor, som ståndsintressen stå emot hvarandra. De tider äro försvunna då ett ärft eller förvärfvadt adels bref är ett nödvändigt vilkor för att med insigter och duglighet kunna ernå hvad embete som helst. Att nalkas regentens person, rättigheten att deltaga i Dess rådslag om riks angelägenheter bör mera vara ett mindre antal slägter förbehållen, den tillhör de upplystaste af nation, utan afseende på börd.

Detta tillträde, denna yttre jämlikställning är det tid att rättvisa och förnuftsuplysning en gång införa och att aristokratiens sista bolverk af fördommar försvinner.

Till det sålunda organiserade statsrådet höra statssekreterarne eller föredraganderne för departementen. Högsta riksdomaren och chefen för utrikes ärenderna böra ega excellens värdighet. Den förre såsom den förste embetsman i inre civila styrelsen, den senare för att vara lika och framför i värdighet emot främmande hitkommande sändebud. De öfriga statssekreterare äfvensom ledamöterne af statsrådet erhålla värdighet af högtbetrodde män.

Tjänstemän, upammade och bildade innom statsexpeditionerne eller collegierne, äro de, bland, hvilka ämnen till statssekreterare för civila ärenderna mäst sannolikt skola finnas. De kunna erhålla dessa platser så tidigt, att de med fullmognad ännu förena all ungdomens kraft. Men hvar skola väl de högt uppsatte statsministrarne tagas? Är det väl ifrån hoftjensten med uppdrefven rang, eller skola ynglingar af herreklassen hastigt upplyftas framför sina kamrater af lägre börd, för att då desse gråna vid arbetet, i ungdoms åren ställas fram till befäl?

Detta är aldeles icke sagt af förtrytelse öfver det att ynglingar af börd hafva vunnit en hastigare befordran. De fläste hafva ägt en ypperlig och sällsynt skicklighet. Så att deras hastigare befordran ej allenast varit billig utan äfven en verklig vinst. Men icke bör en rikskonstitution innehålla ett slags nödvändighet, att en viss klass skall framföras till vissa ämbeten. I diskussioner öfver ämnen af vigt böra ej allusioner till personer få ega rum och icke heller påtrugas författaren. Men jag återgår till ämnet och tillägger då först till hvad senast blifvit sagt om statssekreterares och statsrådens värdighet, att de personligen och med bibehållande af deras embeten, kunna få excellens värdighet, utan att som sagt är deras embeten ega den. Staten undgår (sic!) äfven en besparing i utgifter i genom det att den slipper löna två sysslor, ministrars och statssekreterares.

Statskonseljens ledamöter (sic!) och i synnerhet statssekreterarnes responsabilité bör noga och på ett bindande sätt bestämmas. Underdåniga föreställningar, möjligen öfverenskomna, göra ej tillfyllest. I England, der folksrepresentation samlas alla år, frikalla de ej ministrarna för ansvar, huru kunna de göra det i Sverige, der riksdagar skola hållas endast hvart 6:te år? Ministrarne måste ovilkorligen ansvara för alla emanerande Kongl. författningar, hvilka ock alla böra af dem vara underteknade för att ega kraft. Gäller ej statssekreterarens representation, bör han nedlägga sitt embete och erhålla sin halfva lön i pension till nästa riksdag, då fortsättningen af ofvannämda pension beror af ständers gillande af statssekreterarens steg. Han bör ej ställas emellan en närvarande fattigdom och en aflägsen obestämd ansvarighet; men han[1] böra ej heller af hymör kunna lemna sitt embete och belasta staten med onödiga pensioner.

Som alla administrativa, kammar och œkonomiska ärenden, äfven som alt som icke egentligen är militäriskt af krigsdepartementets göro-

[1] »Han» är skrifvet öfver ett »de», som strukits utan att verbet ändrats.

mål, har ett nära sammanhang med lagar, författningar och rättegångsordning, böra i alla konseljer, der sådana ämnen förekomma, tvänne riksdomare, en frälse och en ofrälse, vara närvarande.

Jag hemställer dessutom om det ej skulle vara nyttigt och nödvändigt i ett land, der national representation så sällan och endast för korta tider samlas, att Riksens Ständer utnämde 4 statsråd, 2 frälse och 2 ofrälse, tagne ibland embetsmän af samma värdighet som till stat[s]råd kunna kallas, af hvilka åtminstone en vid hvar konselj bör vara närvarande. Dennas eller deras närvara kan ej göra ett hinder för konungamakten, ej tjäna att inblanda lagstiftande makten i den verkställandes göromål, men den bör öka förtroendet och oberoende kunna göra föreställningar. Statsrådet äger endast göra föreställningar och statssekreterarne att neka sin kontrasignation och lemna sina platser i alla andra frågor utom förbund med främmande magter, krig och fred. Dock så att om i de förra statsrådet är unanimt, utgör det beslut, men i de senare statsrådets pluralitet.

England, med en så godt som permanent representation, (denna omständighet bör vid all jämförelse med det landets statsförfattning, aldrig glömmas), kan öfverlämna åt regenten att göra förbund och krig. Igenom sitt läge och sin makt är dessutom England tryggadt att det kan erhålla fred, innan faran hotar dess sjelfständighet. Sverige icke så. Dess läge tyckes frikalla det ifrån att ofta deltaga i Europas krig; men det gör detta ock aldrig utan att sätta på spräng sitt bestånd ibland fria och sjelfrådande stater. Fåfängt sammankallas ständer genast efter utbrottet. Sedan svärdet är dragit, beror freden af fiendens anspråk och af vapnens framgång. Hvilken stor nödvändighet att förekomma lättsinniga och undvikliga härnadståg. Men för sent är det oftast att förekomma ett krig, sedan saken kommit så longt att fråga om krigsförklaringen uppstått. Det äro (sic!) oförståndiga och nyckförda negociationer, fåviska förhastade afhandlingar och förbund som böra hindras, och detta är så mycket svårare, som negociationer med fremmande magter och hela den ministeriella brefväxlingen måste hållas hemlig och ej kan meddelas åt en konselj. Den enda utväg jag vågar föreslå, är, att ett statsråd sättes vid sidan af chefen för utrikes ärenderna, med full tillgång till hela ministeriella correspondancen, med rättighet att skriftligen göra representiom (sic!) men icke att hindra något, som af konungen igenom chefen för ministeriella departementet anbefalles. Förbund och afhandlingar med främmande magter måste i statsrådet föredragas af chefen för utrikes ärenderna, som deröfver afger sitt betänkande, och kunna ej utan statsrådets gillande[1] afslutas, ännu mindre krig förklaras eller fred göras. Beträffande den föreslagna kanslirevision anmärkes öfvergripligen, att då det är collegiernas skyldighet att utreda ärenderna, tordo denna revision vara så mycket mindre nödig, som sjelfva statsrådet kan formera ett utskott eller särskilt kammare, der ärenderna

[1] Detta får väl icke anses motsäga Bergstedts förslag, att endast ett »unanimt» statsråd kunde »utgöra» beslutet i fråga om förbund med främmande makter.

diskuteras och beredas, innan de i Konungens konselj föredragas. Men skulle en särskild beredning likväl anses nödig, tror jag, att den nuvarande är för sitt ändamål inrättad efter en riktigare princip. Verk med en beslutande rättighet böra bestå af vissa tillförordnade embetsmän. Till de värk åter, som endast äro konsultativa och till- eller afstyrkande, bör regeringen kunna utan afseende på personernas tjänst värdighet, och om de äro i tjänst eller icke, kalla sådana som med sina insigter eller ,sin erfarenhet kunna gagna och uplysa. De kunna igenom arfvoden fästas för längre eller kortare tid och efter omständigheterna utbytas.

Den § af konstitution, hvarigenom Konungen updrages att förena Ständerna, då 2 stånd stanna i beslut emot 2, synes mig farlig och innehållande anledning till tvångs steg emot Ständerna. Månne ej ofvannämde svårighet bettre vore afhjelpt på det sätt att Ständers elektorer utnämde ett utskott af lika antal personer för hvart stånd, som antingen under ordförande af chefen för justitiæ ärenderna, eller efter skedd bortlåttning af en ledamot, voterade viritim och afgjorde beslutet.[1]

Att något band af nödvändighet skall vara lagt på Ständerna af sluta sina öfverläggningar och afgöra bevillningen, är högst nödigt; men månne det ej är bättre att låta 3 stånds pluralitet bli afgörande äfven i distribution af beskattningen, än att Ständerne lemna ifrån sig någon del af beskattnings rättigheten?

Justitiækansleren är högste fiskalen. Han bör tilltala revisionssekreterarne om de fela, men ej vara ordförande i något slags rätt. Bör han väl dessutom vara anklagare i riksrätten, justitiækansleren, som Konungen efter behag till och afsätter?

Slutligen en anmärkning. Ligger väl i konstitution ett tillräckligt skydd för enskilt säkerhet, är der något som svarar emot engelska lagen Habeas Corpus?

Tilläggning.

Ifall det skulle anses orådligt att åt en konselj af 12 eller 16 personer meddela öfverläggningen om fördrag, förbund, krig och fred, kunde det inskränkas till statssekreterarne eller ministrarna, om de bibehållas, jämte statsrådet för utrikes ärenderna; men af dem måste 4 röster vara jakande för att afgöra ett beslut.

---

[1] Någon generell befogenhet för konungen »att förena Ständerna då 2 stånd stanna i beslut emot 2» medgifves emellertid icke af Håkanssonska förslaget i den redaktion, som är bekant (se Håkanssons förslag II. § 22, Höjers edition i Hist. Tidskr. 1910). Sandegren synes anse, att Bergstedt missförstått förslaget: det förefaller dock icke omöjligt, att Bergstedt haft en tidigare formulering af det högbyråkratiska partiets projekt framför sig (se Sandegren, Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809, s. 77.)

Jag önskade att i[1] konstitution finna två artiklar i de mäst be-stämmande och tydliga uttryck:

Den första: att ingen annan grund till antagande eller befordra i hvad verk, corps, tjänst eller updrag af hvad namn som helst ä skicklighet och förtjänst (sic!). Den andre: att hvar ock en fritt oc utan ansökning om särskilt tillstånd eller afgift derför, må ega rättig het att köpa och besitta jord, egendom och lägenheter af hvad nam som helst.

Den första finnes i konstitution, men icke så bestämd, som de kunde och borde vara. Hvad den senare angår, så är det Konungen rätt att förunna tillåtelse att besitta säterier; en tillåtelse som i senar tider sällan lär blifvit nekad. Hvarför då ej en gång för alla gör denna tillåtelse allmän?

Angående statssekreterarne bör tilläggas, att om en statssekrete rare blir sjuk eller annars erhåller tjänstledighet, tillförordnar Kg (sic!) ett statsråd att under den tiden med lika ansvar och förbindels som statssekreteraren förvalta hans syssla.

---

[1] »I» är skrifvet öfver ett struket »framför»!

Strödda meddelanden och aktstycken.

England och det svenska Östersjöväldets fall.

George I and the Northern war. A study of British-Hanoverian policy in the North of Europe in the years 1709 to 1721. By J. F. Chance. XVIII + 516 s. London, Smith, Elder & C:o 1909.

Att det adertonde århundradets två första decennier voro en brytningstid af djupt ingripande art i hela det europeiska statssystemets historia, är en allmänt erkänd sanning. Den långvariga kamp, som fått sitt namn efter striden om det spanska arfvet, men hvars innersta karaktär förvisso ej uttömmes med detta ord, medförde i själfva verket förändringar, hvilkas betydelse sträcker sig vida utöfver den egentligt europeiska politikens råmärken.

Men uppfattningen af detta tidehvarfs betydelse blir mer eller mindre skef, om man förbiser den kris, som samtidigt med det spanska tronföljdskriget och de Alberoniska förvecklingarna utvecklades vid Östersjöns stränder och hvars omedelbara resultat var en väsentligt förändrad maktgruppering i norra och östra Europa. Man ma i Ryssland ännu tvista om, huruvida de snabba förändringar i det ryska rikets inre och yttre ställning, som blefvo en följd af kriget med Sverige, från rysk synpunkt äro att betrakta som fördelar eller ej; fastslaget är dock, att de, om ock ej af så genomgripande och djupgående betydelse, som en alltför ytlig betraktelse kunde gifva vid handen, dock bilda utgångspunkten för Rysslands nyare historia. Äfven i Preussens historia betecknar det stora nordiska krigets tid en viktig vändpunkt. Tiden mellan 1700 och 1713, då Preussen, tack vare Fredrik I:s fåfänga fastkedjadt vid Österrike och sjömakterna i kriget mot Frankrike, tvangs att »i väster föra krig utan politik, i öster politik utan armé» (Droysen), skildras åtminstone af den nationella preussiska historieskrifningen med ett ogillande, som endast i ringa mån mildras af den skyldiga vördnaden för hvarje monark af det hohenzollernska huset, såsom ett brott mot traditionerna från den store

kurfurstens dagar, medan däremot Fredrik Wilhelm I:s politik 1713—1720, förd i anslutning till Ryssland, men i ständigt skärpt motsättning till Österrike i det patriotiska syftet att utdrifva främlingarna från Tysklands jord, betraktas som den ärorika grundvalen för Fredrik II:s segrar.

Men det nordiska krigets verkningar sträckte sig längre än så. För Frankrike bildar år 1715 slutpunkten för det »système classique» inom utrikespolitiken, som utvecklats af Richelieu, Mazarin och Ludvig XIV, och från hvilket Filip Regentens och Dubois' allianssystem,[1] som blott afsåg att tillfredsställa Regentens personliga intressen och som också ifrigt motarbetades af den gamla skolans män, utgjorde det första ödesdigra afsteget. »Tout ainsi fut, en quelques années, sacrifié par le duc d'Orléans et l'abbé Dubois, son précepteur et son ministre, le passé de la France et son avenir, ses traditions et ses intérêts».[2] Icke minst ödesdigra blefvo denna politiks konsekvenser med afseende på de nordiska förhållandena, i det att Frankrike i Englands intresse måste uppgifva sina gamla förbindelser med Sverige (senast bekräftade genom subsidiefördraget 1715). »L'historien . . . est forcé de remarquer», skrifver en nationalistisk fransk författare,[3] »que la paix du Nord, telle qu'elle fut bâclée en 1719—1721, a été une étape importante dans la simplification de l'Allemagne, prologue de sa funeste unité . . . La Suède chassée de l'Allemagne par les Allemands et au plus grand profit des Prussiens, voilà le premier coup porté au chef-d'œuvre de la politique francaise, à notre sauvegarde et boulevard, aux traités de Westphalie».

Af kanske ännu större betydelse har det nordiska kriget varit för England.

Med det adertonde århundradet börjar en ny period i Storbritanniens historia. Den protestantiska tronföljden och det parlamentariska styrelsesättet, grundlagda genom »the glorious revolution» af 1688 och befästade genom hvad som blifvit kalladt «the supplementary revolution of 1714» (det hannoverska husets tronbestigning), bilda jämte den 1707 genomförda unionen med Skottland de inrepolitiska förutsättningarna för den kraftiga och i världspolitiken frejdigt ingripande, af hufvudsakligen ekonomiska och kommersiella intressen behärskade utrikespolitik, som tryckt sin stämpel på Englands historia alltsedan denna tid. Besittningen af Gibraltar och och Menorca, Akadien och New-Foundland, »Methuenfördraget» med Portugal (1703) och »Assientofördraget» med Spanien (1713) lade grunden till Englands öfvervälde på hafven. — Vann England sålunda genom det spanska tronföljdskriget fördelar af beståndande värde, medförde å andra sidan de öst- och nordeuropeiska förhållandenas samtida utveckling svårigheter, som i sinom tid skulle

[1] Fördragen mellan Frankrike, England och Holland 1716—1717 (»trippelalliansen») samt mellan dessa makter och Österrike 1718 (»kvadruppelalliansen».)

[2] E. Bourgeois, Manuel historique de politique étrangère, I, Paris 1901, s. 465.

[3] G. Syveton i Revue d'histoire diplomatique 1896, s. 528.

komma att höra till de allvarsammaste, som engelsk politik haft att öfvervinna. Rysslands hotande ställning, dess aggressiva utrikespolitik i söder såväl som i väster, i Persien och Turkiet såväl som i Polen och Tyska riket och vid Östersjöns kuster betraktades redan af samtiden som en allvarsam fara, icke minst för England, om ock det först varit en senare tid förunnadt att tillfullo uppskatta innebörden däraf. Den dåtida engelska politikens ställning till den nordiska krisen, dess andel i ansvaret för den förändrade maktgrupperingen i Nord- och Östeuropa är därför en fråga af den största betydelse och räckvidd.

Den nordiska krisens samband med och i synnerhet dess inflytande på den dåtida europeiska politiken har under senare tid i ökad omfattning beaktats af den historiska forskningen, som alltmer kommit till insikt om att ingendera af de båda kriserna fullt kan förstås ur sina egna speciella förutsättningar, utan att de stått i intim växelverkan med hvarandra. Nu senast har den flitige engelske forskaren J. F. Chance i ett antal artiklar i English Historical Review 1901—1908 publicerat en serie mycket uppmärksammade, på hufvudsakligen engelskt och hannoveranskt arkivmaterial baserade bidrag till det stora nordiska krigets diplomatiska historia med särskild hänsyn tagen till dess inflytande på öfriga samtida storpolitiska frågor. — En sammanfattande redogörelse för sina hufvudresultat har förf. redan tidigare offentliggjort.[1] Denna saknar emellertid all vetenskaplig apparat och har icke kunnat befria forskaren från mödan att ur tidskriftsårgångarna framleta och sammanställa de ursprungliga uppsatserna. Man måste därför vara förf. tacksam för att han nu sammanfört dessa uppsatser och fört framställningen fram till freden i Nystad.

Hufvudvikten i förf:s framställning ligger på tiden efter 1714, och det är endast mera inledningsvis, som han i korta drag tecknat den nordiska krisens utveckling från Poltavaslaget till Georg I:s tronbestigning. — Den för England viktigaste konsekvensen af katastrofen i Ukraina var faran för det nordiska krigets förflyttning in på Tyska rikets landamären. Med välvilja upptog därför den engelska whigregeringen de förslag, som väckts af Sveriges fiender,[2] att genom en formlig neutralitetsakt trygga Rikets fred. Då förhandlingarna härom kommit så långt, att det gällde att samla en här till neutralitetens häfdande, hade emellertid ledningen af den engelska politiken glidit öfver i andra händer, och den nya regeringens ledare, Henry St. John, sedermera lord Bolingbroke, var i princip emot intervention i kontinentens angelägenheter. I grund och botten sympatiserande med Sverige, men utan auktoritet vare sig hos dess vänner eller fiender, obeslutsam och vacklande, utan till-

[1] Transactions of the Royal Historical Society 1906, s. 79—107 (»The northern policy of George I to 1718») och 1907, s. 99—137 (»The northern treaties of 1719—20»).

[2] Ej af Preussen, som Chance, s. 12, uppger.

börligt samförstånd mellan regeringen och dess ministrar i utlandet, förlorade den engelska politiken på få år »that leadership in Europe which William III had conferred upon her and Marlborough by his victories had established» (s. 33). — Då de s. k. neutralitetsförhandlingarna nått så långt, att det föreslogs, att de trupper, som afsetts till neutralitetens skydd, i stället skulle få angripa den svenska styrkan i Pommern, kunde St. John visserligen förklara sig »extreamly surpriz'd at the unfriendly conduct of their Court [det sachsiska] in relation to the Act of Neutrality, since the chief aim seems to be an entire inversion of the design with which we enter'd into it»,[1] men måste ändå gifva sitt samtycke till det rysk-sachsiska angreppet. Profetiskt skref han vid samma tillfälle: »We are apt to fear that if Pomerania is once invaded with success, it will not be in the power of the Elector of Hanover nor perhaps of all the Allies to say to the princes engaged in that war, thus far shall you go and no further».[2]

Det bör fastslås, att svagheten i Englands politik sålunda var en af de viktigaste orsakerna till att det nordiska kriget spreds till tysk botten. Från Karl XII:s sida hade Rikets fred aldrig på allvar hotats. Det är bekant, att han upprepade gånger sökte fred med Danmark och begärde Englands understöd härför, och det nya arkivmaterial, som Chance framdragit, bestyrker i allo det kända förhållande, som emellertid ingalunda tillfyllest betonats i hans arbete,[3] att Karl XII:s afsikter ännu flera år efter Poltavaslaget voro rikade åt öster och enbart ditåt.

Det var först på våren 1713, som den nordiska krisens tyngdpunkt förlades från Östeuropa till Nordtyskland. Det var vid samma tid, som freden i Utrecht befriade England från många af de hänsyn, som förut tyngt dess politik. Men Bolingbroke aktade sig fortfarande för att taga några afgörande steg. Den preussiska sekvesterpolitiken, som behärskar den närmast följande tidens historia, understöddes lamt af England, som därigenom försatt en ny möjlighet att göra sig gällande och dref Preussen öfver i Rysslands armar.[4]

Att Preussen definitivt sällade sig till Sveriges fiender, dref också Hannover öfver i deras led. »George [kurfursten Georg Lud-

[1] S:t John till Scott 17 juli 1711. Chance, s. 23.

[2] S:t John till D'Alais 17 juli 1711. Chance, s. 25.

[3] Det är betecknande, att då Stenbocks uppträdande i Pommern 1712 (s. 30) omtalas, intet nämnes om den ursprungliga afsikten med hans företaget angreppet på Polen.

[4] I allt hvad som rör den preussiska politiken har Chance byggt på J. G. Droysen, Geschichte der preussischen Politik, IV: 2, Leipzig 1869, om han ock i mer än en punkt tagit afstånd från dennes ultrapreussiska uppfattning. Det må i detta sammanhang erinras, att förf. säkerligen kunnat haft mycket att hämta rörande Preussens förhållande till Ryssland i C. Schirrens recension af Martens, Recueil des traités et conventions conclus par la Russie avec les puissances étrangères i Göttingische gelehrte Anzeigen 1889, s. 41—112. Denna recension utgör en på stor förtrogenhet med

sig af Hannover] was left with the alternative of looking on at the expulsion of the Swedes from Germany, with the insupportable prospect of seeing Bremen and Verden ceded to Denmark, or of joining the despoilers, upon condition of those duchies for himself» (Transactions 1906, s. 85.) Tertium non datur! Närmandet påskyndades genom Karl XII:s hemresa, och den 11 november 1714 undertecknades ett preliminärt fördrag mellan Hannover och Preussen, som sedan under loppet af nästa år följdes af en hel serie af fördrag mellan Hannover, Preussen, Danmark, Sachsen och Ryssland, innehållande ömsesidiga förpliktelser till uppnående af det gemensamma målet, att beröfva Sverige dess transbaltiska besittningar, och ängsligt afvägda garantier åt de olika makterna för de delar af bytet, som de med minsta möjliga kraftförbrukning eftersträfvade.[1]

Den närmaste uppgiften för denna den tredje stora koalitionen mot Sverige var Stralsunds intagande. Ingen af makterna i koalitionen, utom möjligen Danmark, var emellertid i besittning af en flotta, som kunde bjuda den svenska spetsen, men utan en spärrning af staden åt sjösidan var dess intagande omöjligt. Då därför de öfriga mot Sverige förbundna makterna garanterade Georg Ludvig besittningen af Bremen och Verden, för hvilka han ännu icke offrat en man, var det under förhoppning om hans bistånd i detta afseende.

Vid tiden för koalitionens bildning var nämligen Georg Ludvig redan Englands konung. Den 1 augusti 1714 hade drottning Anna aflidit, och utan motstånd hade han i enlighet med Act of settlement hyllats som hennes efterträdare under namn af Georg I.

De löften Georg gaf om understöd af den engelska flottan voro emellertid mycket sväfvande. Förhållandet var nämligen, att han icke ägde att fritt disponera öfver den engelska sjömakten. Act of settlement bestämde uttryckligen, att om en främmande furste blef konung i England, landet ej för hans arflands skull fick indragas i krig. Men den engelska statskonsten var van att öfvervinna slika svårigheter. »It is much easier in England to do certain things than to make treaty engagements that they should be done».[2] Huruledes det lyckades Georg och hans »hannoveranska junta» (Bernstorff, Bothmer, Robethon m. fl.) att med stöd af de ansvarige ledarne af Englands utrikespolitik vid denna tid (Stanhope och Townshend) utnyttja engelska diplomatiska och militära maktmedel till förmån för rent hannoveranska intressen, Bremens och Verdens förvärf, det är kärnpunkten i historien om Georg I:s nordiska politik. Det är

den ifrågavarande tidens historia baserad sammanhängande framställning af Rysslands förhållande till Preussen 1709—1721.

[1] Chances skildring af Georg Ludvigs politik intill hösten 1715 är till stor del byggd på S. Schartau, Förhållandet mellan Sverige och Hannover 1709—1715, Ak. afh. Lund 1905 (rec. i Historisk Tidskrift 1906, Öfv. o. Gr. s. 43—45), ehuru han i en och annan punkt afviker från dennes uppfattning.

[2] Stanhope till Carteret 17 augusti 1719. Chance, s. 352.

emellertid ännu omtvistadt, i hvilken utsträckning dessa sidoinflytelser gjort sig gällande i strid med engelska intressen och bidragit till uppkomsten af fiendskapen mellan England och Sverige och sedan mellan England och Ryssland.[1] Chance har för sin del undvikit att taga någon bestämd position i denna fråga. Han häfdar visserligen, att »British action in the north in the years 1715 to 1718, while it served the electoral ambitions of the sovereign, was undertaken and pursued in the interests of Great Britain» (Transactions 1906, s. 107), och tyckes f. ö. ansluta sig till uppfattningen att förvärfvet af Bremen och Verden af handelspolitiska skäl var ett direkt engelskt likaväl som ett hannoveranskt intresse. Men han medgifver tillika, att engelska maktmedel ofta fingo tjäna de hannoveranska intressena till nackdel för de engelska. Det viktigaste af dessa maktmedel var de bekanta engelska flottexpeditionerna till Östersjön.

I ett inledningskapitel har Chance i korta drag tecknat Östersjöhandelns betydelse för Englands ekonomiska lif. Ehuru enligt gällande merkantilistisk doktrin ofördelaktig, var den faktiskt hardt när oumbärlig, särskildt med hänsyn till det skeppsbyggnadsmaterial (timmer, beck, tjära, hampa och lin), för hvilket man var så godt som uteslutande hänvisad till import från Östersjöländerna. »The prosperity of Great Britain and other sea-faring nations depended upon the produce of the Baltic regions» (s. 9). De svenska åtgärder som fr. o. m. 1710 vidtagits mot Englands handel på Rysslands nyvunna Östersjöhamnar hade därför orsakat en sådan misstämning gentemot Sverige, att redan drottning Annas regering fann sig föranlåten att afsända några örlogsfartyg till Östersjön till den engelska handelns skydd. Den misstämning, som sålunda förefanns och än mer ökades genom Karl XII:s kapareреglemente (februari 1715) men som ingalunda var af den art att den i och för sig kunnat föranleda krigiska förvecklingar, utnyttjades emellertid på ett utomordentligt skickligt sätt af Georg och hans förtrogna till vida mera vidtgående åtgärder, än den engelska handelns intressen kräfde. De medel, hvaraf han därvid begagnade sig, den tvetydiga ställning han intog mellan å ena sidan sina allierade på kontinenten, som förväntade ett aktivt ingripande af den engelska flottan vid blockaden af Stralsund, och å andra sidan det engelska parlamentet, som ej visste af annat än åtgärder till handelns skydd, hafva belysts af Michael i hans förträffliga skildring af Georgs nordiska politik under år 1715.[2] Chance har i sin skildring af amiral Norris' expedition framdragit flera källor, som varit Michael obekanta, bl. a. Norris' journal, och därför kunnat gifva en i detaljerna mera tillförlitlig skildring af expeditionens historia. — Ehuru i enlighet med sitt betonande af handelns kraf mera sympatiskt stämd än Michael mot den politik, som genom denna expedition inaugurerades, konstaterar han oförbe-

[1] Se härom i synnerhet A. W. Wards synnerligen läsvärda studie: Great Britain and Hanover. Some aspects of the personal union. Oxford 1899.

[2] W. Michael, Englische Geschichte im achzehnten Jahrhundert, I. Hamburg u. Leipzig 1896, s. 714 ff.

hällsamt, att den engelska flottsändningen, ehvad den nu — därom äro meningarna delade och därom uttalar sig ej Chance bestämdt — effektivt bidragit till den svenska sjömaktens neutralisering hösten 1715 eller ej, utgjorde en direkt fientlig handling mot Sverige. Och då han säger att Georg genom den vid samma tid skedda annektionen af Bremen och Verden gaf anledning till »an enmity which could not be expected to distinguish the elector of Hanover from the king of England» (s. 96), har detta uttalande knappast karaktären af ett klander mot Karl XII.

Det är mycket i Karl XII:s förhållande till Hannover och England under hans sista år, som osökt erinrar den svenske läsaren om hans förhållande till Sachsen och Polen under krigets första skede. I Townshends advokatoriska undanflykter vid förklaringen af flottsändningen 1715 genljuder klangen af Michael Radziejowskis långa deduktioner till försvar för den polska republikens neutralitet. Samma slugt uttänkta och skickligt genomförda spel med den polska republikens intressen och anspråk till stöd för den egna familjepolitikens kraf, hvarmed August II så länge kvarhöll Karl XII i Polen, blef nu under andra former principen för Georg I:s nordiska politik. Och liksom Karl XII gentemot Polens anspråk på en neutralitet, som icke var annat än fördold fiendskap, satte sina kraf på öppen anslutning eller ärlig fiendskap, utkräfde han nu af England ansvaret för dess konungs och ledande statsmäns politik.

Det kan synas som vore detta högt spel. Mer än en gång har det sagts, att Karl XII genom sin halsstarrighet i onödan dref England i armarna på Sveriges fiender, och äfven Chance uttalar dylika omdömen. Det måste dock ihågkommas, att Karl XII vid denna tid icke var ensam om att drifva högt spel. Kort innan Georg I mottog Englands krona, hade den engelska regeringen varit sysselsatt med allvarliga planer att kullkasta den protestantiska tronföljdsordningen. Dessa planer hade visserligen korsats genom Annas plötsliga död, och den regering, med hvilken Georg omgaf sig, bestod af idel utpräglade whigs. Men denna regerings åtgärder mot sina motståndare, de bekanta rättegångarna mot lord Bolingbroke och hans vänner för deras del i fredsslutet med Frankrike och planerna på Pretendentens inkallande, resulterade i att drifva torypartiet öfver i jakobiternas armar, och på våren 1715 kunde det berättas från London, att jakobiternas sak nu på åtta månader haft mera framgång än under de fyra år toryregeringen suttit vid makten. Georgs tron var således allt annat än säker och det är all anledning att antaga, att Karl XII till fullo uppskattat innebörden häraf. Härtill kom Englands påtagliga diplomatiska isolering vid denna tid. Georgs trontillträde hade med ett slag gjort slut på det goda förhållandet till Frankrike, och den nya regeringens försök att i stället i enlighet med gamla whigtraditioner rekonstruera den stora koalitionen mot Frankrike rönte icke den snabba framgång man väntat. Chance har, som nämndt, i allmänhet sträfvat att ställa den nordiska krisen i sammanhang med världspolitikens växlingar,

och man saknar därför så mycket mera denna synpunkt, då det är frågan om år 1715. Georgs långvariga tvekan från det första fördraget med Preussen hösten 1714 till krigsförklaringen och ockupationen af Bremen och Verden hösten 1715 måste väl hafva stått i något samband med växlingarna i hans ställning i öfrigt.[1] Det afgörande steget togs ungefär samtidigt med det jakobitiska upprorets utbrott, och den allmänna opinionen i England sammanställde ockupationen med planer hos Georg att från de nyvunna kustländerna öfverföra trupper till England till den vacklande tronens skydd.[2]

Georg I:s efter lång tvekan inslagna politik bestämdes i väsentlig grad af den vissa öfvertygelsen, att Stralsunds fall och Karl XII:s oundvikliga tilfångatagande måste göra ett snart slut på kriget. Tvistefrågor mellan de allierade, som i förhoppning på ett snabbt afgörande af kriget lämnats åsido, framträdde med förnyad styrka, då det småningom, sedan Karl XII lyckligen undsluppit till Sverige, visade sig, att man var långt ifrån det mål man sträfvade till. Är icke detta förhållande förklaring nog till den spänning inom de allierades led, hvars första spår möta redan tidigt under år 1716, och som småningom under årets lopp ledde till alliansens sprängning?

Denna brytning mellan Georg I och hans allierade har redan utförligt behandlats af Holm[3] och Hartman,[4] af hvilka den förre begagnat hufvudsakligen danska källor, den senare däremot ryska. Att de ryska truppernas uppträdande i Nordtyskland och tsarens misstänkta förbindelser med hertigen af Mecklenburg redan på våren 1716 orsakade misstämning hos hans allierade, som tänkt sig att efter Stralsunds fall få dela bytet i enlighet med fördragen af 1715 utan Rysslands besvärliga medverkan, och att denna misstämning tog sig särskildt starka uttryck vid hofven i Hannover och London, är sålunda redan förut väl bekant. Likaledes är det bekant, att den ryska Östersjöpolitiken vid denna tid började förorsaka ett sådant missnöje i England, att den engelska regeringen ej vågade fullfölja de förhandlingar som på våren 1716 påbörjats om förbund och handelsfördrag med Ryssland. Hvad som ännu fattades var en systematisk granskning af den engelska politiken, baserad på engelskt arkivmaterial. En sådan har nu gifvits af Chance, men det måste medgifvas, att den icke erbjuder mycket nytt. Rörande exempelvis

[1] Särskildt rörande de för dessa frågor synnerligen viktiga förhandlingarna med kejsaren är mycket att hämta ur Michaels ofvan anförda arbete och O. Weber, Die Quadrupelallianz vom Jahre 1718, Wien 1887. Båda antyda flerstädes sammanhanget mellan dessa förhandlingar och den nordiska frågan.

[2] Michael, a. a., s. 731. En sådan åtgärd föreslogs verkligen af en engelsk diplomat. Ward, a. a., s. 82.

[3] E. Holm, Studier til den store nordiske Krigs Historie. I—II [Dansk] Historisk Tidsskrift V: 3, s. 1—160, 569—700.

[4] K. J. Hartman, Tsar Peters underhandlingar 1716 om landgång i Skåne. Ak. afh. Helsingfors 1887.

de betydelsefulla förhandlingar, som det ryska sändebudet furst Kurakin på våren 1716 dref i London och Hannover och under hvilka Hartman med skäl ansett sig kunna konstatera den afgörande svängningen i den engelsk-hannoveranska politiken och de första tecknen till brytningen mellan den nya alliansens hufvudmakter, har Chance icke funnit några upplysningar i engelska eller hannoveranska arkiv (s. 102 n. 4). Han påpekar emellertid, att denna omsvängning till stor del kan tillskrifvas de förändringar, som vid denna tid timade i Georg I:s ställning såväl inåt som utåt.

Ett af de hufvudsyften, som ledt Georg vid hans förhandlingar med de nordiska makterna, hade, som ofvan nämnts, varit att vinna garantier för den protestantiska tronföljden, och detta kraf hade varit bland Georgs förnämsta äfven vid förhandlingarna med Ryssland. Det jakobitiska upproret misslyckades emellertid och faran för dess förnyande syntes ej stor. Rysslands vänskap fick under dessa omständigheter minskad betydelse, så mycket mera som just vid denna tid (den 25 maj 1716) de långvariga underhandlingarna mellan England och Österrike resulterade i fördraget i Westminster, som förskaffade Georg det långt värdefullare stödet af kejsaren, icke blott för hans ställning i England utan i viss mån också för hans nordiska politik.

Det var emellertid ej blott gentemot Ryssland, som Georgs ställning på våren 1716 väsentligt stärktes. Det jakobitiska upproret gaf honom, sedan det väl misslyckats, möjligheter att utnyttja den tämligen allmänt spridda misstanken om Karl XII:s samförstånd med jakobiterna till kraftigare åtgärder mot Sverige, än som annars skulle lyckats honom. I hvad mån dessa misstankar voro berättigade, därom har väl forskningen ännu ej sagt sitt sista ord. Chance, som behandlat frågan i ett särskildt kapitel, har icke funnit anledning att frångå den numera allmänt gängse uppfattningen, att de märkliga förhandlingarna 1715—1716 väsentligen voro »a money negotiation» och att Görtz konsekvent vägrat att inlåta sig på några löften samt att Karl XII icke var »privy to his machinations» (s. 184). Det bör emellertid erinras, att denna uppfattning nyligen bestridts af en svensk forskare, som kommit till helt andra resultat och bl. a. häfdat, att Karl XII åtminstone till en tid »haft vetskap om och samtyckt till planen att hjälpa pretendenten».[1] Vare därmed hur som helst, visst är att misstankar mot Karl XII för dylika planer voro en god hjälp för Georg, och den eskader, som 1716 afsändes till Östersjön, fick order att vid behof hindra en svensk invasion i Skottland, medan skyddet för handeln sattes i andra rummet.

[1] P. Sörensson, Sverige och Frankrike 1715—1718, I. Ak. afh. Lund 1909. s. 144, 169 ff. Det bör påpekas, att Sörensson för sin framställning af de svenska förbindelserna med jakobiterna haft att tillgå den värdefulla publikationen Calendar of the Stuart papers belonging to His Majesty the King, preserved at Windsor Castle I-III, London 1902—1907, som besynnerligt nog icke begagnats af Chance. Den utgör en synnerligen rikhaltig samling af jakobitisk korrespondens i synnerhet under tiden 1715—febr. 1717. Den nyligen (London 1910) publicerade fjärde delen går fram till aug. 1717.

För denna expeditions historia har Chance i hufvudsak stödt sig på Holms och Hartmans framställningar, till hvilka föga varit att tilllägga ur engelska arkiv (hufvudsakligen Norris' brefväxling och journal): den bild, man redan genom dem fått af den engelsk-hannoveranska politikens hart när otroliga tvetydighet, har icke kunnat utplånas. Icke heller skildringen af landstigningsplanernas utveckling och slutliga uppgifvande samt af de förhandlingar mellan England och Ryssland (från september 1716 till januari 1717), som ledde till den definitiva brytningen mellan Georg och Peter, erbjuder så synnerligen mycket nytt utöfver nämnda arbeten.

Hufvudanledningen, hvarför Georg ansåg sig kunna taga risken af en öppen brytning med tsaren och rentaf, om så behöfdes, låta vapnen slita tvistefrågorna (se s. 224) var den förändring, som under hösten inträffade i hans ställning i Europa. Det var på sommaren 1716, som Dubois företagit sin bekanta resa till Hannover; på hösten samma år återupptogos de fransk-engelska underhandlingarna och den 28 november undertecknades den traktat mellan England och Frankrike, som utgjorde basen för trippelalliansen af den 4 januari 1717 mellan dessa makter och Holland. Chance framhåller att »the leading phenomenon of the reign of George I was the substitution of alliance with France for the accustomed hostility», och anser att »the determining cause thereof was the sudden resolve of Peter the Great to abandon the invasion of Sweden» (s. V).[1] Visst är att den fransk-engelska ententen förskaffade Georg Frankrikes värdefulla stöd i hans nordiska politik, liksom han förut försäkrat sig om Österrikes, och omintetgjorde Görtz' förhoppningar på fransk medling mellan Sverige och Ryssland.

Men Georgs franskvänliga politik hade allvarsamma konsekvenser i den inre politiken. Den bidrog nämligen att aflägsna från honom åtskilliga grupper af whigpartiet, och i slutet af året kom det till en afgörande brytning. Säskildt betydelsefullt blef, att Townshend, som småningom också kommit i opposition mot konungens nordiska politik, i december 1716 afskedades från sitt statssekreterareämbete. Missnöjet med denna politik hade i England vuxit i styrka allteftersom tsar Peters planer kommo till synes. »The state of domestic politics made necessary something sensational» (s. 183). Ur denna synpunkt ser Chance, i likhet med flere andra nyare författare,[2] den uppseendeväckande häktningen af Gyllenborg den 9 februari 1717, och han anser att »it can hardly have

[1] En liknande uppfattning, om ock med vissa rätt betydelsefulla skiljaktigheter, uttalas af L. Wiesener, Le Régent, l'Abbé Dubois et les Anglais d'après les sources britanniques, I, Paris 1891, s. 301 ff., E. Bourgeois, La diplomatie secrète au XVIII:e siècle. Ses débuts, I. Le secret du Régent et la politique de l'Abbé Dubois (1716—1718), Paris 1909, s. 120 ff., Weber, a. a., s. 21 ff., Michael, a. a., s. 761 ff.

[2] Så Syveton i Revue d'histoire diplomatique 1896, s. 521, Th. Bussemaker, De arrestatie van Gyllenborg en Görtz in 1717 (enligt recension af T. Westrin i Historisk Tidskrift 1901, Öfv. o. Granskn. s. 61 ff.), Bourgeois, a. a., s. 192.

been apprehension of real danger from the plot that impelled the British government to act as it did», så mycket hellre som regeringen genom uppsnappade bref hade synnerligen väl reda på den verkliga innebörden af hvad som försiggick. Visst är att denna åtgärd gjorde det möjligt för Georg att förmå parlamentet till beslut, som annars näppeligen skulle hafva fattats, och den flotta, som den 2 april 1717 afseglade till Östersjön under amiral Byngs befäl, var vida större än de, som stått under Norris'. Hans instruktioner gingo också vida längre än dennes. Men expeditionens historia är trots detta af ringa intresse. De dansk-ryska landstigningsplanerna voro redan nedlagda för att icke mera upptagas, och från och med ingången af år 1717 får den nordiska krisens historia uteslutande prägeln af diplomatisk historia, medan de militära operationerna träda i bakgrunden. I sammanhang härmed står den nordiska frågans allt intimare sammanflätning med de problem, som till följd af Alberonis politik begynte uppdyka vid Medelhafvet, till en enda härfva af diplomatiska intriger.

Det har redan ofvan omnämnts, att Englands anslutning till Frankrike åtminstone delvis framkallades af hoppet om understöd i den nordiska frågan. Detta understöd gafs bl. a. genom afsändandet af ett franskt sändebud, grefve De la Marck på våren 1717, som fick till uppgift att hos konungen af Sverige »ménager principalement les intérêts du roi d'Angleterre dans la paix du Nord» (s. 197). Genom hans bemedling blef tvisten rörande de fängslade ministrarna bilagd och dessa frigifna. Emellertid hade Frankrike naturligtvis därjämte egna intressen att förfäkta, framför allt att förhindra att kejsaren fick ett alltför stort inflytande på pacifikationen i Norden; i detta syfte var det som det fortfarande underhöll den vänskap med Preussen, som inledts genom fördraget af den 14 september 1716, och försökte skilja det från den intima förbindelsen med Ryssland samt af England utverka dess upptagande i trippelalliansen. Därtill kom att det inlät sig på misstänkta förbindelser med tsaren. Då denne definitivt misslyckats i sina försök att komma till en uppgörelse med Georg, inleddes de förhandlingar, som ledde till afslutandet af traktaten i Amsterdam, mellan Ryssland och Frankrike (augusti 1717). Tsaren nödgades visserligen uppgifva sin nordtyska politik och draga sina trupper från Mecklenburg, men Frankrike lofvade å andra sidan, om ock i allmänna ordalag, sina bona officia för en fred mellan Sverige och Ryssland. Hvilka den franska politikens innersta afsikter än hafva varit — de order De la Marck mottog gingo framför allt ut på att »temporisera» — den kunde icke väcka fullt förtroende vare sig hos England eller Ryssland. Frankrike kom därför att spela en underordnad roll, och tyngdpunkten var från och med sommaren 1717 förlagd till de separata och direkta underhandlingarna mellan Sverige och å ena sidan England, å andra sidan Ryssland.

Ehuru äfven förhandlingarna mellan Sverige och Ryssland delvis belysts med förstahandsmaterial (framförallt ryska källpublikationer), har förf. helt naturligt ägnat hufvudintresset åt förhandlingarna mellan Sverige och England-Hannover, och hans undersökningar härom höra till de värdefullaste partierna af hans framställning. Ämnet har från svenskt håll knappast behandlats, sedan F. F. Carlson skref sitt epokgörande arbete.[1]

Redan före Görtz' frigifvande hade genom landtgrefvens af Hessen-Cassel förmedling förbindelser med Sverige anknutits, i det en general Rank afsändts till Karl XII. Denne dref emellertid dubbelt spel; han innehade ett ryskt pass såväl som ett engelskt, och hos Karl XII förordade han rent af fred med Ryssland. Det förnämsta resultatet af hans resa var att grefve Vellingk fick order att underhandla med konung Georg under landtgrefvens medling. I själfva verket blefvo formerna enklare. För att hemligheten så mycket som möjligt skulle kunna bevaras fördes förhandlingarna hufvudsakligen mellan Fredrik Ernst Fabricius, Karl XII:s kamrat från Bender, såsom Vellingks ombud, och Weipart Ludvig F., den förstnämndes fader, å Georgs vägnar. Af F. E. Fabricius' resa till Nordtyskland och England sommaren och hösten 1717 och hans förhandlingar med engelska och hannoveranska statsmän, som förut varit synnerligen ofullständigt kända, har Chance med begagnande af hans depescher (i svenska riksarkivet) gifvit en utförlig framställning.

I början af år 1718 visade konung Georg ett ovanligt lifligt intresse för förhandlingarna med Sverige. Knappt hade Fabricius rest tillbaka till Sverige, förrän Georg till Karl XII afsände ett särskildt sändebud, en hannoveransk ämbetsman vid namn Schrader, med instruktioner, som gifva vid handen en synnerligen stor ifver att snart få freden afslutad. Orsaken härtill är att söka i Georgs ställning i England och inom den europeiska politiken. Det förbud mot handel på Sverige, som han lyckats genomdrifva efter Gyllenborgs häktning, hade endast haft till resultat att gynna den konkurrerande holländska handeln och hade därför gifvit anledning till stort missnöje i ledande handelskretsar. Härtill kom, att förhandlingarna om den s. k. kvadruppelalliansen inom vissa kretsar i Frankrike[2] voro synnerligen impopulära och vid mer än ett tillfälle hotade att helt och hållet afstanna. T. o. m. Dubois visade vissa sympatier för ett förbund mellan Spanien, Ryssland, Sverige, Frankrike och Preussen riktadt mot England och kejsaren. Under dessa omständigheter hade Georg all anledning att om möjligt komma öfverens med Sverige. — Men framemot sommaren var läget ett annat. Inom loppet af några få veckor undertecknades freden i Passarowitz, som gaf kejsaren fria händer i kriget mot Spanien, och den »tractatus ad pacem publicam stabiliendam» som är känd under namn af kvadruppelalliansen, samt

[1] F. F. Carlson, Om fredsunderhandlingarna åren 1709—1718. Stockholm 1857.

[2] Hit hörde den officielle ledaren för utrikespolitiken, d'Huxelles, och af ministrarna i utlandet framför allt Chateauneuf (i Haag) och De la Marck

vann den engelska flottan under Byng segern öfver den spanska vid Kap Passaro. »It was the strong position of George now at home and abroad that enabled him to make up his mind to disregard the danger of an adverse coalition between Sweden, Russia and Prussia» (Transactions 1906, s. 98). Och då Schrader och Fabricius i maj anlände till London med förslag som icke voro acceptabla, var det slut med de engelsk-svenska förhandlingarna. I de order, som gåfvos åt den engelska Östersjöexpeditionen 1718, var det framför allt fråga om åtgärder i syfte att hindra ett befaradt angrepp på de brittiska kusterna och att neutralisera verkningarna af den svenska och ryska flottans när som helst väntade förening. Att ett förbund mellan Ryssland, Spanien, Sverige och jakobiterna var nära att afslutas, därom var man på sommaren 1718 fullt säker i England.[1]

Men faran gick öfver. Redan i midten af september trodde sig den engelska regeringen veta, att intet resultat vidare var att vänta af Ålandskonferenserna. Denna underrättelse föranledde omedelbart ett närmande mellan England och Ryssland, men det blef af kort varaktighet. Tsar Peter torde fortfarande i främsta rummet hafva hoppats på fred med Sverige, och Georgs tänkesätt gentemot Ryssland och hans uppfattning om dess afsikter framgå tydligt nog af alliansen i Wien af den 5 januari 1719 mellan kejsaren. Hannover och Sachsen, som direkt afsåg att bevara Tyska rikets fred gentemot den fara, som tycktes hota från Ryssland, Sverige och Preussen, och väl alldeles särskildt var riktad mot de anfallsplaner, som uppgjorts vid Ålandskongressen.

Sådant var läget, då Karl XII:s död med ett slag förändrade situationen. »The death of the King of Sweden is a plain declaration, I think, that our Cause is a just one, since God has so visibly espoused it», skref en engelsk statsman, då han mottagit bekräftelse på den uppseendeväckande nyheten.[2] Vägen var banad för den engelska interventionen.

Den följande tidens historia är för svenska läsare väl känd genom Malmströms bekanta skildring.[3] Egendomligt nog har Chance, som i öfrigt visar ganska stor förtrogenhet med den nordiska litteraturen,

[1] Om dessa förbindelser meddelar förf. åtskilliga spridda notiser, delvis baserade på i British Museum bevarade intercipierade bref. Han har emellertid förbisett några af de säkraste hittills tillgängliga källorna för dessa synnerligen outredda frågors bedömande. Hit höra framför allt de bref, som publicerats i den äfven i Sverige alltför litet beaktade (och t. ex. i Setterwalls bibliografi ej upptagna) aktsamlingen: The jacobite attempt of 1719. Letters of James Butler, second duke of Ormonde. Edited by W. K. Dickson (Publications of the Scottish History Society XIX), Edinburgh 1895. Särskildt af det s. 15 ff. meddelade brefvet från Ormonde till »Jakob III» hösten 1718 framgår, hur nära det var att en allians slutits mellan Sverige och Spanien. Ej heller Bourgeois (a. a., II. Le secret des Farnèse. Philippe V et la politique d'Alberoni. Paris 1910), som s. 311 ff. 330, 353 ger en intressant skildring af den spanska politikens förhållande till de nordiska makterna, synes hafva känt detta arbete.

[2] Craggs till Stair 29 dec. 1718. Chance, s. 290.

[3] C. G. Malmström, Sveriges politiska historia, I. 2 uppl. Sthlm 1893.

icke känt detta arbete, hvilket bl. a. förorsakat honom det onödiga besväret att ånyo genomforska lord Carterets brefväxling från hans verksamhet i Norden 1719—1720. Malmströms arbete skulle f. ö., om det kommit till användning, på åtskilliga punkter hafva möjliggjort en fylligare framställning än den Chance kunnat gifva. Detta gäller i all synnerhet i fråga om den svenska politikens planer och sträfvanden. Chance har för sin framställning af dessa i stort sedt endast haft tillgång till, utom Stavenows bekanta arbete,[1] mer eller mindre tillförlitliga uppgifter i främmande ministrars depescher, medan Malmström i dessa punkter bygger på ett omfattande svenskt arkivmaterial. Några exempel må anföras. Chances uppfattning (s. 294, 334), att ett »starkt parti» i Sverige under ledning af Cronhielm ifrigt verkade för fred med Ryssland, och hans därmed sammanhängande öfverskattning af de svårigheter, Carteret hade att bekämpa i Stockholm under sommaren 1719, skulle tvifvelsutan hafva modificerats vid ett studium af Malmströms framställning, ur hvilken med all önskvärd tydlighet framgår, huru man i Sverige fullkomligt okritiskt litade till Englands hjälp.[2] — Den svenska politikens andel i planerna på en europeisk »concert» mot tsaren har föga beaktats. Att ett formligt utkast till en sådan »concert» utgått från Sverige och att en vidlyftig diplomatisk aktion i dylikt syfte igångsattes från Stockholm hösten 1719 har sålunda undgått honom,[3] och rörande Erik Sparres betydelsefulla rundresa till Europas hof 1719—1720 har han endast ofullständiga och knapphändiga notiser att meddela. Hos Malmström finner man t. ex. (s. 278), huru missnöjd Sparre var med resultatet af sitt besök i Wien på nyåret 1720, medan Chance utan kommentar meddelar (s. 412), huru han efteråt i Paris sade sig vara »contented with his reception at the latter court [Wien] and with the disposition shown there to aid Sweden against the tsar», om blott »France showed readiness to give effective help», uttalanden som naturligtvis ej bevisa annat än hans angelägenhet att vinna Frankrike för »concerten». — Den hessen-casselska politikens arbete för »concerten», som af Malmström belysts med material ur arkivet i Marburg, har i Chances arbete föga beaktats, och rörande hertigens af Holstein planer skulle mycket hos Malmström kunnat tjäna till att komplettera Chances framställning. Detsamma gäller om de engelska expeditionerna till Östersjön 1719 och i synnerhet 1720 och 1721 samt om de svenska underhandlingarna med Ryssland under samma tid. Hvad de sistnämnda angår kan exempelvis påpekas, att Malmströms upplysningar (s. 279 f.)

[1] L. Stavenow, Frihetstiden (Sveriges historia intill tjugonde seklet VII). Sthlm 1903.

[2] Malmström har (s. 211) sett sig nödsakad att »lämna därhän, i hvad mån egennyttan inverkade på deras [rådets] beslut». Chance lämnar (s. 3..) i denna fråga upplysningar, som ej äro ägnade att öka aktningen för 1700-års män.

[3] Å andra sidan vill det synas, som om Chance med rätta tillerkänner den engelska regeringen större intresse för »concertpolitiken» än Malmström. Se nedan sid. 120.

om tsarens benägenhet på hösten 1719 för fred med Sverige utan engelsk medling synas ägnade att styrka Jefferyes' tvifvel på uppriktigheten i hans försäkringar till konung Georg vid samma tid (Chance, s. 398 f.).

Tyngdpunkten i Chances framställning ligger emellertid icke i skildringen af förhandlingarna med Sverige och den svenska politiken, utan i hans omfattande undersökningar rörande den allmänt-europeiska bakgrunden för dessa förhandlingar.

Hvad som sätter prägeln på den diplomatiska historien under denna tid är som bekant Englands sträfvanden att med stöd af kvadruppelalliansens makter »pacificera södern och norden». Det första ledet i denna politik var, hvad norden angick, fredsmedlingen mellan Sverige, Hannover, Danmark och Preussen. Rörande förhandlingarna härom särskildt i Köpenhamn och Berlin har Chance haft mycket nytt att meddela utöfver Holms och Droysens framställningar.

I Köpenhamn fördes sedan lång tid tillbaka förhandlingar, under hvilka England förgäfves försökte förmå Danmark att definitivt bryta med Ryssland. Danmark hade nämligen som villkor uppställt vidtgående fordringar, särskildt på garanti för de omfattande landafträdelser från Sverige, på hvilka man räknade, och på engelska flottsändningar, fordringar, som voro omöjliga att tillfredsställa. Möjligen skulle emellertid resultat hafva uppnåtts, om icke den franska politiken kommit emellan.

Englands och Frankrikes intressen vid den nordiska pacifikationen voro som ofvan antydts ingalunda identiska.[1] Medan England framför allt önskade återställa Sveriges välde öster om Östersjön, var Frankrike mera angeläget att bevara dess ställning inom Tyska riket som en motvikt mot kejsaren. I liknande syfte hade Frankrike emellertid redan (i det ofvan omnämnda fördraget af 1716) garanterat Preussen Stettin och ständigt visat sig angeläget att häfda denna makts intressen. I enlighet härmed påyrkade Dubois, att Georg skulle försöka att skilja konungen af Preussen från förbindelsen med tsaren och medla fred mellan honom och Sverige på basis af Stettins afträdelse. Men skulle detta kunna ske, måste Danmark, som oafvisligen fordrade Stralsund och Rügen, offras. — I slutet af april 1719 beslöt sig konung Georg efter stor tvekan härför, och i maj s. å. började Whitworth sina betydelsefulla förhandlingar i Berlin.

Det är redan fastslaget, att det var genom ett synnerligen skickligt dubbelspel, som den engelska politiken lyckades slutföra de svåra förhandlingarna i Stockholm, Köpenhamn och Berlin, som resulterade i Englands och Hannovers fördrag med Preussen i augusti 1719 samt Sveriges freder med Hannover, Preussen och Danmark under loppet af samma och följande år. Äfven Chance medgifver, att den engelska regeringen begagnade åtskilliga »discreditable expedients» (s. 309) eller, som han på ett annat ställe något kraf-

[1] Om den franska politikens andel häri se Bourgeois, a. a., III. Le secret de Dubois, Cardinal et Premier Ministre. Paris 1910.

tigare uttrycker det, »a course of action which, had he [Georg] been a private person, would have earned for him the epithets of robber and cheat» (Transactions 1906, s. 106).

I sammanhang med denna verksamhet stod det andra momentet i den engelska pacifikationspolitiken, nämligen försöket att på basis af fredssluten åstadkomma en stor koalition i syfte att drifva tsaren ur den starka ställning han vunnit vid Östersjön.[1] Chances redogörelse för dessa planers öden utgör en af de värdefullaste delarna af hans arbete så mycket mera som han i fråga om viktiga delar af dessa förhandlingar haft att arbeta på så godt som obruten mark.

Det har ofta påståtts, att denna politik ej var förenlig med Englands välförstådda intressen, som ingalunda kräfde, att Ryssland tillbakadrefs från Östersjön, utan i denna punkt liksom förut beroende af de hannoveranska intressena. Och det har i detta sammanhang sagts, att då Sverige betingade sig Englands hjälp mot tsaren, denna hjälp liksom hela det engelska fredsverket betraktades som ersättning för afträdelsen af Bremen och Verden, och att den engelska aktiviteten påtagligen minskades, sedan väl hertigdömena genom freden 1719 kommit i Georgs hand.[2] Chance häfdar däremot att »the great and necessary design of driving the Czar out of the Baltick»[3] af de engelska statsmännen omfattades som ett verkligt engelskt lifsintresse, icke blott med hänsyn till Östersjöhandeln och dess kraf utan äfven i betraktande af den ännu fruktade möjligheten af en förbindelse mellan tsaren, Alberoni och jakobiterna. Och man har, påpekar Chance, så mycket mindre anledning att vid denna tidpunkt misstänka ett otillbörligt hannoveranskt inflytande på engelsk politik, som just vid denna tid en så stark spänning hade uppstått mellan konung Georgs tyska och engelska ministrar (hufvudsakligen i följd af fördraget med Preussen), att den vid vissa tillfällen närmade sig en fullständig brytning (s. 409).

Det torde sålunda få anses, att det ej var på Englands bristande intresse som planerna strandade. Orsaken låg fastmera i bristande understöd från öfriga makter, på hvilkas hjälp man räknat och på oförutsedda svårigheter i den inre politiken.

Den största svårigheten var den under loppet af åren 1719—1721 alltjämt ökade misstron mellan England och Österrike. Redan fördragen med Preussen hade väckt missnöje i Wien. Och än mera harmades man öfver den engelska och franska fredsmedlingen

[1] »The King's thoughts are, by an alliance to be concluded between Sweden, Denmark, Prussia, Poland, the Emperor and His Majesty, to the content of those Parties to recover to Sweden what the Czar has taken from her, and let him come into the treaty nolens volens upon these terms.» Craggs till Stair 9 mars 1719. Chance, s. 299.

[2] Så t. ex. Ward, s. 100 ff. Betecknande är Carterets belåtna försäkran efter afslutandet af freden mellan Sverige och Preussen: »There is not a scrap of publick paper in the world that can shew that this treaty has been dependent upon that of Bremen and Vehrden.» Chance, s. 3[illegible].

[3] Uttrycket är Carterets. Chance, s. 372.

Norden, som icke tog tillbörlig hänsyn till riksöfverhufvudets kraf att få deltaga i afgörandet af frågor rörande Riket. I samband härmed stodo kejsarens förbindelser med Ryssland och hertigen af Holstein-Gottorp, som inleddes i början af år 1720 och som utgjorde en ständig källa till oro för den engelska statskonsten. Förhållandet skärptes ytterligare genom de religiösa stridigheter, som vid samma tid utbröto inom Riket. De katolska sträfvandena understöddes från Wien, medan det gemensamma intresset för protestantismens sak stärkte det goda förhållandet mellan Preussen och England. Dessa makters, i synnerhet Preussens, anspråk på investitur å de nyvunna besittningarna i Riket möttes i Wien af det gamla krafvet på en allmän kongress i Braunschweig, där alla dessa frågor skulle afgöras. Det band af gemensamma intressen gentemot Spanien, som förut förenat England och Österrike, hade brustit, då Alberoni aflägsnats och freden med Spanien slutits. Vid tiden för freden i Nystad hade nästan fullständig brytning inträdt.

Härtill kom den aldrig slocknande misstron mellan Österrike och Frankrike, som gjorde det omöjligt för kejsaren att utan säkerhet från Frankrikes sida deltaga i företaget mot tsaren. Äfven England ansåg sig ha anledning att misstro Frankrike, som fortfarande underhöll misstänkta förbindelser med Ryssland och Sverige och som troddes hysa planer att ensamt öfvertaga den nordiska fredsmedlingen för att därmed göra tsaren sig förbunden och kanske låta honom intaga Sveriges plats i Frankrikes gamla allianssystem.

Men äfven på andra punkter misslyckades den engelska politiken. Så visade det sig, att Preussen icke var sinnadt att offra något för Sverige och England, sedan det själf vunnit hvad det åstundade, för så vidt det icke kunde påräkna ytterligare reell ersättning. Försöken att få sådan i Pommern (anspråk härpå hade framställts i Stockholm på hösten 1719) misslyckades, och den preussiska politikens gamla planer på landvinningar från Polen motarbetades af England.

Det låg nämligen i Englands intresse att icke stöta sig med den polska republiken, hvars medverkan var af afgörande betydelse för det stora anfallets framgång, sedan man så småningom fått klart för sig, att Ryssland ej stod att betvinga annat än från landsidan. Det var anarkien i Polen, som hade gjort det möjligt för tsaren 1711 och 1716 att inblanda sig i Tyska rikets angelägenheter. Dylik inblandning hade alltid mött opposition särskildt från England och Hannover, och sedan tsaren 1717 dragit sina trupper tillbaka från Nordtyskland, blef det för den engelska politiken ett mål af den största vikt att genom förbindelse med Polen sätta en dam mot alla dylika försök. Den första frukten af dessa sträfvanden var den ofvan omnämnda Wienalliansen af den 5 januari 1719. Den andra var Preussens löfte i fördraget med Hannover s. å. att respektera den polska republikens integritet och frihet. Sedan England sålunda lyckats förmå Preussen att afstå från sina gamla planer på landförvärf från Polen, var en basis vunnen för ytterligare

närmanden, och i december 1719 sändes ett engelskt sändebud till Polen för att förmå det att deltaga i det tillämnade företaget emot tsaren. Men han motarbetades af andra makter, i synnerhet Österrike och Ryssland, och i november 1720, då den polska riksdagen upplöstes utan något beslut, var det tydligt, att den engelska politiken lidit ett definitivt nederlag äfven på denna punkt.

Ända till Konstantinopel sträckte sig den engelska diplomatiens trådar. Det gällde här att förekomma afslutandet af ett fredsfördrag mellan Porten och Ryssland, som kunde göra det möjligt för tsaren att koncentrera sitt intresse på den nordiska frågan. Äfven här misslyckades den engelska diplomatien, så mycket mer som den på detta liksom på många andra håll, motarbetades af den franska.

Till alla dessa missräkningar kom den inre politikens vanskligheter. Ungefär samtidigt med John Laws bekanta flykt från Paris (hösten 1720) inträffade i England den ekonomiska krasch, som betecknas af Söderhafskompaniets fall. Den gjorde det omöjligt för England att fullfölja sin nordiska politik, och Stanhope hann att före sin död (den 4 februari 1721) se den makt, hvars undandrifvande från Östersjön han två år tidigare betecknat som varande af största betydelse för såväl »the trade and security of Our[1] British Dominions» som för »the peace and tranquillity of Christendom», gäcka alla hans beräkningar. Stanhope fick aldrig, som en entusiastisk kollega förespått, då fördragen med Preussen afslutats, »the honour of being the projector and finisher of the peace both in North and South».[2]

Intet kan väl skarpare belysa innebörden af detta fullständiga nederlag för engelsk politik än det förhållandet, att allt hvad denna uträttade efter koalitionsplanernas uppgifvande har en rent defensiv karaktär. »Instead of forming a league to drive Peter back from the Baltic, he [Georg] found himself threatened by an union of the emperor and the tsar in support of the duke [af Holstein] and of the catholics and had even to fear an attack upon himself in Germany» (s. 468). Det gäller nu att gentemot holsteinska anspråk stadga den hessiska tronföljden i Sverige. Det gäller att förmå tsaren till en garanti för Tyska rikets fred, och det väckes af England förslag om ett fördrag af tyska furstar till skydd för Rikets neutralitet och de protestantiska intressena. Det är betecknande, att man härvid refererade till fördraget af år 1710, och man gör ovillkorligen den reflektionen, att mycket skulle hafva varit annorlunda om England 1711 häfdat Rikets kraf på neutralitet lika energiskt som nu.

[1] Uttrycken äro hämtade ur konung Georgs hemliga instruktioner för Carteret 6 maj 1719. Chance, s. 334.

[2] Sunderland till Stanhope 14 augusti 1719. Chance, s. 326. På hvad sätt äran och ansvaret för Englands nordiska politik bör fördelas mellan Georg och Stanhope, därom tyckes förf. ej hafva någon stadgad mening. Han vitsordar emellertid flerstädes Stanhopes utomordentliga diplomatiska skicklighet och betonar huru svag den engelska diplomatien tedde sig efter hans död.

Farhågorna voro ogrundade. Det dröjde länge, innan ryska trupper ånyo hotade Tyska rikets fred. Men mellan England och Ryssland hade en misstro uppstått, som skulle blifva ödesdiger för en lång framtid.[1] Den politik, som upptogs under Stanhopes efterträdare, blef visserligen i stånd att i någon mån minska vådorna af det vanskliga förhållande, som härigenom uppstått. Åtgärder vidtogos nämligen för främjande af importen af skeppsbyggnadsmaterial från kolonierna i Amerika (s. 486). England blef därigenom i kommersiellt afseende mindre lidande af fiendskapen med Ryssland än man skulle hafva väntat, ett förhållande, som emellertid icke hindrar, att Georg I:s och Stanhopes nordiska politik ändå till sist från engelsk synpunkt lidit ett fullständigt nederlag.

Utrymmet har icke tillåtit mer än några antydningar om en del af de problem, som den ifrågavarande tidens historia erbjuder, och om huru förf. ställt sig till dem. Då det sålunda varit nödvändigt att inskränka sig till en redogörelse för ledande synpunkter och allmänna resultat, har full rättvisa icke kunnat göras åt de förtjänster, som äro mest framträdande i Chances arbete. Dessa ligga nämligen otvifvelaktigt i främsta rummet i en mer än vanligt omfattande materialsamling och en synnerligen stor rikedom på detaljuppgifter, förtjänster, som komma att göra Chances arbete ovärderligt för framtida forskningar,[2] men om hvilka en kort anmälan icke kan gifva en föreställning. — Och det kan icke nekas, att intresset för detaljerna ofta, som en engelsk granskare[3] uttryckt det, gjort förf. »severely parsimonious in his own handling of the broad aspects and issues raised by the northern question». Utan att begära nya och öfverraskande slutsatser och synpunkter i länge och ofta diskuterade frågor kunde man ju ända hafva rätt att fordra en icke alltför kortfattad kommentar till det rikhaltiga källmaterial, som meddelas. Exempel hafva redan anförts i det föregående. Särskildt kännbar är denna brist i sådana delar af arbetet, där förf. rört sig på tämligen obruten mark; hans framställning nedsjunker där till ett minutiöst och tröttande referat af diplomatiska handlingar, där läsaren tvingas att utan förf:s ledning bilda sig ett omdöme om lägen och händelseförlopp. Särskildt typiska för detta skrifsätt äro de båda kapitel, som bära de betecknande intetsägande titlarna »Difficulties of the situation elsewhere 1719—20» och »Further developments in 1720». Det får naturligtvis icke förbises, att i en tid af så mångskiftande och omfattande diplomatiska förhandlingar som Görtz', Alberonis, Stanhopes och

[1] En nyligen publicerad uppsats af Chance om »George I and Peter the Great after the Peace of Nystad» (English Historical Review 1911, s. 278—309) behandlar utförligt den franska politikens fruktlösa bemödanden under åren 1721—1725 att åstadkomma ett närmande mellan England och Ryssland.

[2] Deras värde ökas ytterligare af det förträffliga [illegible] register, som afslutar boken.

[3] C. G. Robertson i English Historical Review [illegible]

Dubois' det är förenadt med stora svårigheter att ur den brokiga mångfalden urskilja det väsentliga, de verkliga afsikterna och de ärliga förslagen. Men en sådan sofring och värdering måste dock göras. Frankrikes politik under denna tid blir t. ex. obegriplig, om man ej utgår från hvad Sörensson (a. a., s. 110) kallat dess dubbelpolighet, i detalj undersöker den återverkan, som striden mellan det gamla och det nya systemet haft på utrikespolitiken, och observerar skillnaden mellan den officiella och den hemliga politiken.[1]

Äfven i ett annat afseende synes det rikhaltiga material af diplomatiska aktstycken af allehanda art, som förf. framdragit, vara i behof af en kritisk värdering. I en tid af så utpräglad diplomatisk aktivitet som den ifrågavarande ligger faran för ett öfverskattande af det diplomatiska intrigspelets betydelse och räckvidd nära till hands, i synnerhet när just diplomatien göres till det hufvudsakliga föremålet för framställningen. Förf. har visserligen på sina ställen gjort ansatser till bredare teckningar af de maktfaktorer och intressekonflikter och också de personligheter, som ändå i sista hand bestämma det diplomatiska spelets utgång. Men de ha ej fullföljts. Värdet af de intressanta inledande uppgifterna angående den engelska Östersjöhandelns betydelse skulle t. ex. hafva ökats, om förf. parallellt med de diplomatiska förvecklingarna tecknat dess vidare öden under inflytande af den svenska och ryska handelspolitiken. Särskildt rörande den sistnämnda, som som dock erbjuder mycket af intresse för förf:s ämne, skulle säkerligen åtskilligt hafva varit att hämta ur den rikhaltiga litteraturen om Peter I och hans tid. Dessa och dylika förhållanden beröras vanligtvis endast i den mån källmaterialet ger omedelbar anledning därtill.

Särskildt påtaglig för svenska läsare är denna brist i hvad som rör Sveriges historia. Man må icke heller vänta sig att i Chances arbete finna nya synpunkter till belysning af det s. k. Karl XII:s-problemet. I sin uppfattning och tolkning af Karl XII:s personlighet afviker han i intet afseende från den traditionella. Men för så vidt tyngdpunkten i Karl XII:s-forskningen ej ligger häri, utan i att utröna och klarlägga den roll, som det svenska Östersjöväldet och dess fall spelat i hela det europeiska statssystemets historia, och därigenom vinna en fördjupad uppfattning af Sveriges insatser i världspolitikens utveckling, så har Chance trots begränsningen i sin uppgift lämnat ett bidrag härtill, för hvilket svensk historieskrifning måste stanna i stor tacksamhetsskuld till honom.

[1] Se härom ofvan anförda arbeten af Wiesener (I—III), Sörensson och framför allt Bourgeois, af hvilka de två sistnämnda utkommit så sent, att förf. ej kunnat taga hänsyn till dem.

Nils Herlitz.

Underrättelser.

— Med geheimelegationsrådet juris doktor **Peter Vedel**, död den 4 februari 1911, bortgick en mycket framstående man, som gjort en betydande insats i Danmarks utveckling under senare hälften af 1800-talet. I egenskap af departementschef och direktör i utrikesministeriet utöfvade han under fyra årtionden (1858—1899) ett hufvudinflytande på den danska utrikespolitiken. Men han fann äfven tid för historiska forskningar och har på detta område inlagt stora förtjänster. Efter att ha dels anonymt dels under namn offentliggjort några smärre undersökningar utgaf han 1871 *En brevsamling mellem J. H. E. Bernstorff og Hertugen af Choiseul* samt 1882 sitt största arbete *Correspondance ministerielle du comte J. H. E. Bernstorff*, hvartill anknöt sig en framställning af den äldre Bernstorffs ministerium, som ännu utgör hufvudarbetet på området. I Nordisk Tidskrift skref han 1893 anonymt en uppsats om sin vän *A. F. Krieger* och i Tilskueren 1904—1905 har han lämnat *Bidrag til Monrads Biografi*. Enligt hvad en minnestecknare i Dansk Historisk Tidsskrift meddelar, efterlämnade han sammanhängande framställningar af Danmarks utrikespolitiska historia 1858—1864, af dess utrikespolitiska ställning sommaren 1870 samt af Danmarks förhandlingar med Tyskland rörande nordschlesvigska frågan 1865—1879.

— Den 15 februari 1911 afled arkivsekreteraren i danska riksarkivet **Gerhard L. Grove**, känd såsom författare och urkundsutgifvare på personal- och marinhistoriens område. Född 1855 blef G. 1884 assistent i Riksarkivet och 1892 arkivsekreterare. Under åren 1895—1897 samt från 1900 till sin död var han utgifvare af *Personalhistorisk Tidsskrift*; därutöfver har han framför allt verkat såsom urkundsutgifvare. Frukter af denna hans verksamhet äro editioner af *Viceadmiral Just Juels Dagbogsoptegnelser paa hans Rejse til Rusland* (1893), en värdefull källa till Peter den stores historia, samt af *Obdams og de Ruyters Journaler 1658—1660* (1907). Af hans självständiga arbeten märkas *Oversigt over Københavns Havns Udvikling fra Christian IV:s Tid til vore Dage* (1908) samt *Til Orlogs under de Ruyter* (1909).

— Till docent i historia vid Uppsala universitet har förordnats fil. dr **Sven Tunberg**.

— I *Statsvetenskaplig Tidskrift* (N:o 2, s. 73 ff.) har professsor **S. J. Boëthius** publicerat en omfångsrik och skarpsinnig undersökning *Till frågan om tillkomsten af 1809 års regeringsform*, hvari han till kritisk granskning upptagit vissa sidor af den

uppfattning af Hans Järtas medverkan vid tillkomsten af vår nu gällande regeringsform, som för ett år sedan framställdes af N. Höjer i hans i denna tidskrift införda studie öfver »Hans Järta och Sveriges grundlagar». Som professor Boëthius' uppsats erbjuder synnerligen mycket af intresse, torde det vara lämpligt att utförligare redogöra för densamma. Den inledes med en kort öfversikt af källmaterialet, hvartill fogats en lista öfver i det hela ej synnerligen betydelsefulla tillägg och rättelser till den såsom bihang till Höjers uppsats tryckta nya editionen af det Håkansonska förslaget; viktigast bland dessa rättelser är den, som hänför sig till § 12. Efter att ha gjort gällande, att någon omvärdering i afseende på Hans Järtas förmenta »författarskap» till regeringsformen vore obehöflig, enär numera knappast någon historisk författare hyllade en sådan uppfattning, framhåller förf., att Järta genom sin bekanta promemoria »gett riktlinjer åt arbetet på regeringsformen och haft den hufvudsakliga förtjänsten af dennas redigering», och att det därför är fullt befogadt att tillerkänna honom den »största andelen» i eller »i första rummet äran» af regeringsformens skapande.

Förf. öfvergår därefter till frågan i hvad mån detaljbestämmelsernas innehåll kan anses ge uttryck åt Järtas konstitutionella idéer. Därvid gör förf. till en början gällande, att Höjer snarast öfverskattat Järtas allmänna inflytande. Detta gäller både korsandet af Adlersparres plan att omedelbart utropa hertigen till konung, opinionens bearbetande för Järtas konstitutionella idéer genom ströskrifter och slutligen själfva valet af ledamöter i konstitutionsutskottet. I detalj kritiseras de grunder Höjer i ofvannämnda afseenden anfört för sin uppfattning.

Förf. kommer så till själfva kärnpunkten i sin studie, kritiken af hvad han betecknar såsom själfva »clou'n» i den Höjerska uppsatsen, försöket att »uppvisa, det 1809 års regeringsform till sitt innehåll i stort sedt alls icke är ett uttryck för Järtas idéer». Granskningen inledes med en kort sammanfattning af tankegången i den nämnda uppsatsen. Förf. vänder sig därefter först mot uppfattningen, att Järta 1809 »skulle i hufvudsak stått kvar i den af frihetstidens liberalism färgade tankekrets, hvari han 1791—92 infördes af sin dåvarande omgifning» (Pechlin och hans krets). Han framhåller därvid, att gentemot den på naturrättslig grundval hvilande monism, som utgör den teoretiska förutsättningen för frihetstidens statsrätt liksom för Pechlins politiska åskådning, framträdt en maktfördelningsteori, som »1809 mer eller mindre slagit igenom inom det politiskt tänkande Sverige — t. o. m. i regeringskretsar». En anhängare af denna maktfördelningslära var Benjamin Höijer, hvars inflytande »i stället för den Pechlinska kretsens blef bestämmande för Järtas utveckling» från medlet af 1790-talet. Det var, slutar förf. denna del af sin utredning, »så långt ifrån att de ledande krafterna i 1809 års konstitutionsutskott — Järta inbegripen — hyllade frihetstidens parlamentariska monism, att de snarare voro benägna för en motsatt ytterlighet».

Efter denna mera allmänna undersökning går förf. öfver till frågan rörande samtida källskrifters vittnesbörd om Järtas politiska åskådning 1809 och gör först och främst gällande, att de i Höjers uppsats omnämnda broschyrerna samt Leopolds, Poppius', eventuellt äfven Bergstedts förslag ej kunna godtagas såsom autentiska källor för kunskapen om Järtas politiska uppfattning 1809. Sådana källor äro åter, enligt författarens mening, konstitutionsutskottets ryktbara memorial, det bekanta Korsbergerska memorialet, vidare med vissa inskränkningar Järtas promemoria för arbetet i utskottet samt slutligen hans eget kommenterade exemplar af det Håkansonska förslaget, hvari ej »endast hvad Järta bekämpat» utan »lika mycket hvad han accepterat» ger »nyckeln till hans teori». Samtliga dessa källor visa, att han 1809 omfattat maktfördelningsteorien.

Från denna utgångspunkt gör nu förf. en detaljerad jämförelse mellan hufvudpunkterna i det (Pechlin-)Engeströmska programmet och Hans Järtas program. Särskildt utförligt uppehåller han sig vid de af Höjer närmare behandlade frågorna om statsrådens oafsättlighet, rätten att förklara krig, kreditivets lyftande och dispositionen öfver statsmedlen, konungens sanktionsrätt i lagstiftningsfrågor samt den ekonomiska lagstiftningen och polemiserar mot den framställning. Höjer gifvit af Järtas ståndpunkt till dessa frågor liksom ock till frågan om den permanenta riksdagskommittén. Af denna jämförande granskning drar förf. den slutsats, att Järta 1809 intog en verkligt liberal ståndpunkt, men att hans liberalism dock innebar en principiell motsats mot frihetstidsliberalismen och att det var i fullkomlig öfverensstämmelse med hans uppfattning, att de Engeströmska gengångareidéerna icke fingo »göra sig breda» i 1809 års regeringsform.

Sin egen uppfattning af Järtas andel i regeringsformens tillkomst har prof. Boëthius sammanfattat i slutet af sin uppsats. Järta har kämpat för, att riksdagen skulle få det inflytande på författningsverket, som möjliggjorde dess genomförande i frisinnad riktning. Han har öfvervägt hvad som i det Håkansonska förslaget kunde vara antagligt och hvad ej, och hans program har i båda hänseendena genomförts i utskottet, ehuru man ej vet, huru han därvid i detalj verkat. Genom diskussionspromemorian har han i enlighet med sitt program gett riktlinjer åt utskottets arbete och i det väsentliga skrifvit utskottets memorial samt slutligen redigerat det mesta af detaljbesluten. Han kan ej »i vanlig mening» kallas regeringsformens författare, men hans verk rättfärdigar till fullo Platens ord, att Järta i regeringsformens tillkomst »haft en ganska stor, ja kanske den största andel, som någon enskild man kunde hafva».

— Årets första häfte af *Personhistorisk Tidskrift* innehåller flera särdeles intressanta och värdefulla uppsatser och utredningar. I en studie med titeln *En fransk kondottier i Sverige på Karl IX:s tid* skildrar H. Almquist, med utgångspunkt i en i ett äldre franskt arbete förekommande notis och på grundval af material från

Riksarkivet, den franske krigsöfversten De la Borde's mellanhafvanden. med Karl IX, en episod af intresse redan därför att den, såsom förf. uttrycker saken, »speglar flera typiska drag i tidens internationella värfningstransaktioner». Af stort intresse är äfven den samling aktstycken, som nyssnämnde forskare jämte en sammanfattande inledning meddelar under rubriken *Karl Karlsson Gyllenhielm mot Oxenstiernorna 1639—40*. Dessa urkunder, alla utom en hämtade från den DelaGardieska samlingen i Dorpats universitets bibliotek, belysa de försök den gamle riksamiralen Gyllenhielm gjorde att vinna riksmarsken Jacob De la Gardie och hans broder Johan för hvad förf. kallar en partiell författningsrevision. Till utgångspunkt eller närmaste förevändning togos de öfverläggningar, som i aug. 1639 höllos i rådet rörande val af efterträdare till Gustaf Horn och hvarvid riksrådsvärdigheten tillföll Johan Oxenstierna. Men därmed blanda sig ock dunkla häntydningar om intriger mot det pfalziska husets arfsrätt och om en planlagd motaktion från Gyllenhielms sida. Episoden har tidigare på grundval af ett ofullständigt material behandlats af Odhner; förf. har nu kunnat fullständiga och beriktiga hans framställning. — Den genom flera årgångar löpande serien *Stockholms öfverståthållare* har ökats med en teckning af Carl Wilhelm Modeé. G. Upmark framhåller med utgångspunkt i de nya personhistoriska upplysningar, som vunnits från ett par vid Strängnäsutställningen exponerade föremål, betydelsen af *Kyrksilfver såsom personhistoriskt material*, och G. Elgenstierna lämnar en ingående utredning rörande *Ätten Galle i Sverige*. Af häftets innehåll f. ö. märkas, utom den rikhaltiga litteraturafdelningen, sex porträttbilagor, utgörande på Lindholmens gods förvarade, af L. Pasch utförda bilder af Adolf Fredrik och Sofia Albertina, generallöjtnanten friherre F. K. Wrede och hans maka född Fleming samt riksrådet friherre Otto Fleming och hans maka Katarina Charlotta Gyllengrip.

— Det under förra våren stiftade Karolinska förbundet, för hvars syften och tillkomst vi tidigare (1910, s. 152) redogjort, har nu utsändt sin första publikation *Karolinska förbundets årsbok 1910*. Den nya publikationen presenterar sig i en mycket tilltalande typografisk utstyrsel och prydes af en reproduktion af det bekanta, af Schwartz i Alt-Ranstadt 1707 målade porträttet af Karl XII. Innehållet är både intressant och värdefullt. Årsboken begynner som sig bör med en redogörelse för Karolinska förbundets tillkomst och syften, hvartill sluter sig en förteckning öfver dess ledamöter. Uppsatsernas rad inledes med *Några blad ur en rysk dagbok från 1709*, meddelade vid förbundets möte den 30 nov. 1910 af T. J. Petrelli. Den ifrågavarande dagboken, för första gången publicerad i Kejserliga Krigshistoriska sällskapets förut i denna tidskrift (1910. s. 52 ff.) omnämnda Poltavapublikation, skildrar händelserna på krigsskådeplatsen kring Poltava under tiden från 1 april till 11 juli 1709, d. v. s. fram till kapitulationen vid Perevolotschna och där-

på närmast följande händelser. Förf. är okänd, men på några håll har man gissat på kommendanten i Poltava Kelen. Petrelli lämnar ett kritiskt referat af dagbokens innehåll under uppvisande af dess många oriktigheter genom oaflåtliga jämförelser med de svenska källornas uppgifter och framställer i slutet af sin uppsats den förmodan, att dagbokens författare varit en den ryska hären medföljande präst. Till uppsatsen äro fogade flera kartor öfver slagfältet vid Poltava. Delvis på grundval af källmaterial från baltiska arkiv meddelar Uddgren i en uppsats med titeln *Något om Karl XII:s ställning till kriget med Ryssland och försvaret af Östersjöprovinserna under åren 1702—1706* en del nya synpunkter och samtida uttalanden rörande hithörande omdiskuterade problem. Bring har bidragit med *Några anteckningar om och af generalmajoren och kaptenlöjtnanten vid drabanterna Karl Wrangel*; största intresset knyter sig till den första gången efter Wrangels originalmanuskript verkställda editionen af hans bekanta relation om slaget vid Narva. Originalmanuskriptet har påträffats i den handskrift af Adlerfelts Histoire militaire, för hvilken för några år sedan Hallendorff i denna tidskrift (1908, s. 111—113) lämnat en summarisk redogörelse. Ett egenartadt intresse har den orienterande öfversikt öfver *De turkiska arkiven*, som lämnats af Kolmodin — en frukt af en studieresa till Orienten. I en fängslande studie med titeln *Vid Prut* har Quennerstedt lämnat ett nytt bidrag till historien om Karl XII:s vistelse i Turkiet — på sätt och vis en fortsättning på författarens i denna tidskrift förut (1910, s. 226) påpekade skildring af kalabaliken vid Bender. Därefter följa ett par nya bidrag till kännedomen om den roll folkuppbåden spelade i krigföringen under den senare delen af Karl XII:s regering nämligen Hjelmqvists redogörelse för *Det finska folkuppbådet sommaren 1710* och Schartaus anteckningar *Om försvarsväsendet på Gotland 1710—1721.* Årsbokens sista fjärdedel upptages af smärre meddelanden och aktstycken. Ur kanslikollegiets nyordnade arkiv i riksarkivet har Sondén meddelat *Två karolinska meritförteckningar.* Westrin har bidragit dels med *Öfverste Axel Patrik Thomsons tjänsteförteckning* dels med några meddelanden om *Nyare rumänsk och ungersk Karl XII:s-litteratur* (arbeten af Iorga och Péterffy Lajos). Hallendorff har lämnat en liten biografisk skiss öfver *Carl Schirren* och till densamma knyter Stille en summarisk öfversikt öfver *De Schirrenska samlingarne till det stora nordiska krigets historia.* Under rubriken *En fransk ambassadörs omdöme om Karl XII* har Sörensson publicerat ett par utdrag ur bref från Croissy år 1715. Slutligen äro att anteckna en studie af Kuylenstierna om *Karl XII:s personlighet och den nyare forskningen* samt en redogörelse för tvenne *Karolinska kalkar*, af hvilka den ena är Västmanlands regementes af Snoilsky besjungna kalk.

Karolinska Förbundet är att lyckönska till denna sin förstlingspublikation, som, med afseende både på innehållets intresse och om-

växling och på dess vederhäftighet och gedigenhet, i det hela synes fylla äfven ganska högt ställda anspråk.

— I *Bibelforskaren* (sid. 144—172) har dr. Edgar Reuterskiöld publicerat en historisk-metodologisk undersökning om *Religionshistoria*. Den ståndpunkt förf. företräder är koncentrerad i slutmeningens betonande af att religionshistorien bör häfda sin själfständighet såsom en rent historisk vetenskap.

— I *Fataburens* andra häfte meddelar P. G. Wistrand en serie *Anteckningar af en småländsk prästfru, förda under åren 1751—1810*, hvilka mest innehålla »uppsatser» på antecknarinnans och hennes döttrars kläder och nipper och hemmets lösören men därigenom ock, såsom utgifvaren anmärker, »på sitt vis skildra några sidor af lifvet i ett välbehållet prästhem på landet under 1700-talets fem sista årtionden».

— Ur *Finsk Tidskrifts* på grund af den finska typografstrejken försenade första dubbelhäfte för året är att anteckna en uppsats om *Gustaf Mauritz Armfelt såsom Åbo akademis kansler*, författad af C. von Bonsdorff.

— I senast utgifna halfband af *Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte* (bd. 23, h. 2, s. 55 och ff.) har Ferdinand Hirsch i en uppsats med titeln *Die Beziehungen des Grossen Kurfürsten und seines Nachfolgers zu der Königin Christine von Schweden in den Jahren 1687—1689* gifvit en detaljerad skildring af de förhandlingar, som från de brandenburgska kurfurstarnes sida fördes med den svenska exdrottningen under hennes sista år med syfte att förmå henne att insätta sina Hohenzollern-fränder till universalarfvingar, och som efter hennes frånfälle fortsattes med testamentstagarne af familjen Azolino nu med ändamål att mot en skälig lösesumma komma i besittning af arfvet. Underhandlingarna ledde som bekant ej till något resultat, men den af Hirsch lämnade redogörelsen för deras förlopp innehåller icke dess mindre mycket af intresse, särskildt med hänsyn till de upplysningar den ger rörande den roll Olivecrantz spelade i desamma. Uppsatsen är — utom på Arckenholtz bekanta verk — byggd på rapporter från brandenburgska sändebudet i Stockholm Falaiseau, hvilken förmedlade förbindelsen med Olivecrantz och på grund af sin delaktighet i saken på Karl XI:s begäran förflyttades till annan plats, och kurfurstarnes diplomatiska mellanhand i Rom Dobrzinski. Värda att lägga märke till äro några meddelanden i Falaiseaus rapporter rörande missnöjet i Sverige med den under Karl XI härskande regimen.

— Under titeln *Ur källorna till Sveriges historia under nyare tiden* har af E. Hildebrand och C. Grimberg utgifvits första delen

af en historisk textsamling, i främsta rummet afsedd att tjäna som läsebok vid gymnasier, seminarier och högre flickskolor i enlighet med den nya undervisningsplanens kraf, men äfven ämnad för »enhvar som vill lefva sig in i flydda tiders lif». Den utgifna delen (Stockholm, Norstedt 1911; V+320 sid.; pr kr. 3,50) omfattar tiden 1520—1721 d. v. s. från Gustaf Vasas vandringar i Dalarne till freden i Nystad. I företalet ha de båda utgifvarne redogjort för de grundsatser, som varit ledande för deras behandling af de aftryckta texterna. Mot desamma synes, när fråga är om ett arbete sådant som det här föreliggande, intet vara att invända. Möjligen skulle med hänsyn till åtminstone det ena af arbetets syften kunna ifrågasättas, om icke några kortfattade bibliografiska upplysningar ibland varit på sin plats, t. ex. efter återgifvandet af Peder Svarts bekanta teckning af Gustaf Vasas äfventyr i Dalarne en hänvisning till Samuelssons populära studie öfver ifrågavarande källkritiska problem, efter texterna från Västerås riksdag en hänvisning till Hjärnes bekanta teckning o. s. v. o. s. v. Måhända är frånvaron af dylika upplysningar allenast ett offer åt den svenska allmänhetens ännu blott delvis öfvervunna rädsla för all s. k. lärd apparat.

Hvad själfva urvalet af texter angår, synes det vara gjordt med den sakkunskap och den pedagogiska smak, som utgifvarnes namn ge läsaren rätt att vänta. Från Gustaf Vasas tid finna vi sålunda bl. a. Peder Svarts bekanta skildring af Dalaäfventyren, ett urval af akter och skildringar från Västeråsriksdagen 1527, brefvet till Upplandsallmogen 1539, en samling karakteristiska urkunder rörande Dackefejden, de viktigaste delarna af Västerås arfförening och konungens testamente, brefutdrag belysande den store konungens ställning till Sveriges näringar, hans sista tal till ständerna samt slutligen Per Brahes bekanta teckning af hans personlighet. Från tiden 1560—1611 äro medtagna skildringar af Nils Stures behandling 1566 samt Sturemorden, anteckningar och handlingar från Uppsala möte, berättelser rörande 1594 års riksdag, Sigismunds kungaförsäkran, de viktigaste delarna af Söderköpings förening, Aschaneus' saftiga skildring af 1597 års ständermöte i Stockholm, utdrag ur Norrköpings arfförening äfvensom en samling lagbestämmelser mot främmande trosbekännare 1593—1617. Från Gustaf Adolfs tid märkas 1617 års s. k. riksdagsordning, konungens tal till riksdagen 1617 ang. ryska freden, utdrag ur hans krigsartiklar, hemliga utskottets förklaring 1628 angående tyska kriget, Gabriel G:son Oxenstiernas skildring af mötet i Ulfsbäck, det viktigaste af de berömda rådsöfverläggningarna hösten 1629 om tyska kriget, slutet af afskedstalet till ständerna 1630 samt utdrag ur konungens och Oxenstiernas bref. Från drottning Kristinas tid har man hufvudpartierna af 1634 års regeringsform samt af Brömsebrotraktaten, Chanut's bekanta teckning af Kristina med drottningens egna randglossor och en samling handlingar om den sociala krisen vid 1650 års riksdag samt angående tronafsägelsen. Karl X Gustafs tid representeras af protokollet rörande den afgörande öfverläggningen om andra kriget med Danmark. Från Karl XI:s regering meddelas först handlingar

angående konungens uppträdande under kriget med Danmark, vidare ett urval af de betydelsefullaste akterna från 1680 och 1682 års riksdagar, 1689 års kassationsakt, 1693 års suveränitetsförklaring samt slutligen en samling handlingar ang. Karl XI såsom regent och människa. Handlingarna från Karl XII:s tid inledas med några anteckningar från hans undervisning; följa så skildringen af hans myndighetsförklaring, en samling brefutdrag och anteckningar rörande fälttågen fram till Perevolotschna äfvensom angående Stenbocks fälttåg, ett liknande urval rörande vistelsen i Turkiet, handlingar belysande Sveriges tillstånd under krigets senare skede samt angående konungens död, hvarefter bandet afslutas med akter om Armfeltska härens återtåg, de ryska härjningarna på ostkusten, Nystadsfördraget och de svenska krigsfångarne i Ryssland.

Ett akturval sådant som det här föreliggande blir naturligtvis alltid ytterst en subjektiv sak, och en historiker skulle kanske som öfverflödigt utmönstra ett aktstycke, som en annan skulle sakna om det ej funnes där. Landshöfdingerapporternas värde såsom källa för kunskapen om tillståndet i Sverige under Karl XII:s sista år t. ex. är ju ganska omstridt, och man skulle därför möjligen kunna tycka, att de fått för mycken plats sig tillmätt. Å andra sidan vill det synas, som om ett prof på Karl IX:s kärft mustiga och starkt personliga brefstil väl skulle kunnat försvara sin plats. Men — *de gustibus non est disputandum.* Allt som allt torde man kunna säga, att urvalet är förträffligt, och att boken synes väl ägnad att fylla den dubbla uppgift utgifvarne tillärnat densamma.

— Såsom »ett försök att tillämpa modern historisk metod på ett område af nordisk historia, där detta endast i få fall förut egt rum» har dr Lauritz Weibull utgifvit en serie *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000* (Lund, C. W. K. Gleerup; VIII + 195 sid; pr. kr. 3,75).

— Såsom bilaga till redogörelsen för Svenska Fornskrift-sällskapets allmänna årsmöte 1911 har sällskapets högtförtjänte sekreterare dr Robert Geete utgifvit *Nio handlingar rörande Vadstena klosters fridlysta område, dess inhägnad, tomter och byggnad samt frihet från intrång.* Åtta af de meddelade akterna äro hämtade ur en af de viktigaste Vadstena-kopieböckerna, den å Uppsala universitetsbibliotek förvarade C. 46, den återstående är aftryckt ur klostrets af Silfverstolpe utgifna jordebok från 1447. Den till tiden äldsta af handlingarna är konventens förbindelse den 8 sept. 13[illegible] att ej afhända klostret tomter i eller nära inhägnaden, yngst i samlingen är Karl Knutssons förbud mot bebyggande af tomter i klostrets omedelbara närhet den 27 febr. 1451. Samlingen afslutas med en kommenterande efterskrift, tillika innehållande nödiga upplysningar om handskrifterna.

— En boknyhet af mycket stort intresse har från Amerika via Salzburg kommit oss till handa. Det är ett exemplar af

ropa af den i Sverige födde amerikanen, docenten vid Pennsylvanias universitet filosofie doktorn Amandus Johnsons efter fem års forskningar fulländade stora verk *The Swedish settlements on the Delaware. Their history and relation to the indians, dutch and english 1638—1664 with an account of the South, The New Sweden, and the american companies, and the efforts of Sweden to regain the colony.* Arbetet, med en på svenska skrifven tillägnan till H. M. Konung Gustaf V, omfattar 2 ståtliga volymer på 879 sidor, innehåller en mängd illustrationer, kartor och faksimilen, är försedt med ett utförligt person-, ort- och sakregister och ger ett starkt intryck af både vetenskaplig och typografisk gedigenhet. Rörande verkets uppgift meddelar författaren i företalet, dateradt Philadelphia i mars 1911: »It will not be a complete history of the Swedish settlements on the South river, for a complete account of New Sweden, or of any other colony, will never be written; but it will present in as clear a light and as extensive a manner as the documents at hand allow, the rise and progress of the Delaware settlements, not only as to their political, but also as to their social, economic and religious aspects.» Ett utförligare omnämnande i denna tidskrift af verket i fråga torde vara att emotse inom den närmaste framtiden.

(*T. W.*)

— Såsom bihang till det för ett par år sedan fullbordade andra bandet af *Upsala universitets historia*, hvilket på sin tid utförligt omnämndes i denna tidskrift (1909, Öfvers. och granskn., sid. 59 och ff.) har förre universitetsbibliotekarien C. Annerstedt först i en serie rektorsprogram, senare såsom en själfständig volym utgifvit en samling »Handlingar 1655—1694» (Upsala 1910; (VI) + 402 sid.; pr. 8 kr.). Urkundssamlingen, hvilken tillika med den tidigare utgifna editionen af Olof Rudbecks bref bildar ett oundgängligt komplement till själfva framställningen, ansluter sig på det närmaste till denna förträffliga skildring af universitetets historia. Den omfattar ej mindre än 123 nummer, såsom man kan vänta till den största delen hämtade från akademiska konsistoriets arkiv i Uppsala samt universitetskanslerns nyordnade arkiv i Riksarkivet. Innehållet är synnerligen olikartadt. Åtskilliga af aktstyckena hänföra sig till omarbetningen af konstitutionerna och till brydsamheterna i universitetets ekonomi, som vi känna från utgifvarens skildring. Men hufvudparten af handlingarna belyser dock de akademiska stridigheterna: både de mera personliga såsom det hart när konstanta bråket mellan Rudbeck, Schütz och de akademiska myndigheterna och lärostriderna såsom kampen mot den kartesianska filosofien, som i akterna intager en ganska vidlyftig plats, och striden rörande disputationen »De origine imperii civilis». Det behöfver icke sägas, att editionen synes vara gjord med all den omsorg man kan vänta af en så rutinerad utgifvare som bibliotekarien Annerstedt. Rubrikerna äro måhända något knapphändiga, f. ö. ibland rätt originellt formulerade: »Konsistoriets

modiga svar på kanslerns häftiga bref» (s. 177), »Konsistoriets beslutsamma svar på tvenne kanslerns skrifvelser» (s. 183). »Olof Rudbecks sarkastiska svar till inkvisitionskommissionen» (s. 235) o. s. v. Liksom själfva framställningen är äfven urkundssamlingen i saknad af register, hvilket onekligen försvårar användningen af ett så omfattande verk som det föreliggande, hvilket ju bl. a. utmärker sig genom sin oerhörda rikedom på sakuppgifter.

— Såsom n:r 4 bland »Skrifter, utgifna af Personhistoriska Samfundet» har lektor K. Enghoff publicerat en serie *Personhistoriska anteckningar rörande Kristianstads magistrat och andra stadens tjänstemän under åren 1700—1800* (Stockholm 1910; 132 sid.; pr. 2 kr.) Inledningsvis lämnas en skisserad öfversikt af kommunalförvaltningens organisation. Därefter följa längder öfver stadens ämbetsmän under nyss angifna tidrymd och så själfva de biografiska anteckningarna, ordnade under rubrikerna borgmästare, rådmän, stadsnotarier och aktuarier, stadsfiskaler och stadskassörer. Författarens källor äro så godt som helt och hållet att söka i Kristianstads rådhusrätts arkiv. Därjämte ha naturligtvis Sjöströms bekanta nationsmatriklar flitigt anlitats. I allmänhet äro, som man ju kan vänta, de meddelade biografierna tämligen summariska och utan annat intresse än det rent lokala, men i några har förf. fått tillfälle att redogöra för en del kommunala strider i Kristianstad, som icke sakna intresse, samt meddelat åtskilliga aktstycken, som erbjuda en ganska underhållande läsning. Särskildt är detta fallet med den å sid. 102 aftryckta, af vice auditören Herván till magistraten ingifna ansökan till en ledig rådmansbefattning, en plumpt rolig skrift, som emellertid diskvalificerade sin författare för platsen och dessutom beredde honom ett icke oförtjänt bötesstraff. Hvad angår de meddelade aktstyckenas återgifvande i tryck, må den anmärkning ej tillbakahållas, att det ibland icke faller sig så alldeles lätt att utfinna skälen till de ganska talrika utropstecken, hvarmed texterna af utgifvaren försetts.

— En värdefull tillökning till vår genealogiska litteratur föreligger i de anteckningar om *Arfwedh Larsson och Karin Utter samt deras afkomlingar släkterna Weidman Lagerheim Weidenhielm*, som utgifvits af friherre E. Lagerheim (Stockholm 1910; 114 sid.; pr. 6 kr.). Hufvuddelen af arbetet innehåller en, så vidt man kan döma, med utmärkt noggrannhet och omsorg utarbetad ättartafla öfver Söderköpingsborgmästaren Arvid Larssons afkomlingar, i motsats mot hvad som med dylika arbeten plägar vara fallet försedd med rikliga källhänvisningar. Till denna stamtafla har anknutits en ganska afsevärd serie bilagor innehållande dels aftryck af handlingar m. m. dels ock, i den mån sådant varit möjligt, utredningar rörande ingifta släkter, för så vidt nämligen dessa ej redan finnas i tryck behandlade, då en enkel hänvisning till vederbörande arbete ansetts tillräcklig. Det hela afslutas med ett ut-

förligt register. Arbetet prydes af en mängd väl utförda porträtt och den typografiska utstyrseln är i sin helhet synnerligen smakfull.

— Ursprungligen i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, sedermera i något utvidgadt skick i bokform har dr S. Aberstén publicerat en serie anteckningar om *Göteborg i utlandets litteratur* (Göteborg, Wettergren & Kerber 1911; 104 sid.; pr. 2 kr.). Förf. lämnar där en särdeles underhållande redogörelse för hvad utländska iakttagare från olika länder och olika tider haft att säga om Göteborg. För sin framställning har förf. anlitat Göteborgs stadsbiblioteks äfvensom Köpenhamns-bibliotekens samlingar. De båda första afdelningarna behandla Usselinx och Söderkompaniet — såsom förf. själf upplyser i en efterskrift hade han för dem än ej varit i tillfälle att begagna Bothes i denna tidskrift (1910, öfvers. och granskn., s. 77) anmälda arbete. Den tredje afdelningen berör i korthet Whitlocke's och den yngre d'Avaux's bekanta skildringar. I nästa kapitel har förf. sammanställt hvad geografisk-statistiska handböcker ha att meddela. Så komma Göteborgsskildringarna från Karl XII:s tid och därefter såsom den sjätte och vidlyftigaste afdelningen en axplockning ur litteraturen från hvad förf. kallar Göteborgs glansperiod. Denna skildring, afdelad under en mångfald olika rubriker och innehållande en mängd lustiga detaljer, inledes med en orienterande litteraturöfversikt. Hela framställningen afslutas med en litteraturförteckning för tiden 1815—1876, för hvilken forskaren har all anledning att vara förf. tacksam.

— Af den framställning af *Värmlands Regementes Historia*, som under medverkan af officerare vid regementet 1903—1904 utarbetades af dåvarande öfverste C. O. Nordensvan, har nu andra delen, innehållande personalhistorien, utgifvits i en ny upplaga (Sthlm, Norstedt 1911; 329 sid.; pr. 5 kr.) Såsom inledning meddelas en öfversikt öfver regementets öden under den tid, som förflutit från den första upplagans utgifvande, eller snarare under tioårsperioden 1901—1910, under hvilken öfvergången ägde rum till 1901 års härordning. Hvad själfva den personhistoriska delen beträffar, har den flitige medarbetare, från hvars hand motsvarande partier i den första upplagan härrörde, kapten C. E. Nygren, företagit en revision, respektive ett fullständigande af de förut meddelade uppgifterna, hvadan den nya upplagan — äfven hvad bildmaterialet angår — är en utvidgad sådan. Såsom å omslaget finnes angifvet, kan arbetet erhållas endast på rekvisition från Värmlands regementes expedition, Karlstad.

— Under de senaste åren har — delvis af kända politiska orsaker — intresset för lapparnes kultur och lefnadsförhållanden varit synnerligen afsevärdt, och åtskilliga betydelsefulla publikationer på området ha ock under denna tid sett dagen — erinras må blott om lappen Johan Turis teckning af lapparnes lif, hvilken trots det jäm-

förelsevis höga priset utgått i flera upplagor, och om Wiklunds och Qvigstads stora aktsamling. En annan hithörande publikation är den af docenten E. Reuterskiöld utgifna samlingen af *Källskrifter till lapparnes mytologi*, hvilken ingår i den af Nordiska museet utgifna serien »Bidrag till vår odlings häfder» (Stockholm 1910; XLIV + 120 sid.; pr. 3 kr.). Vid sitt arbete har utgifvaren, hvilken som kändt länge varit sysselsatt med studier i lapparnes religion, haft förmånen af professor K. B. Wiklunds sakkunniga hjälp, i det att denne utarbetat alla språkliga anmärkningar jämte det förträffliga registret äfvensom närmare klargjort det inre sammanhanget emellan handskrifterna.

Den utgifna samlingen innehåller femton nummer. Den inledes med den bekante norske lappmissionären Thomas von Westens bref till Jämtlands prästerskap den 11 mars 1723, hvartill sluta sig lappkvinnan Kerstin Jakobsdotters och den lappfödde studenten Paulus Samilins uttydningar af de lapska orden i brefvet. Därpå följer Solanders relation om den norska lappmissionen och lapparnes hedendom. Icke mindre än sju af samlingens nummer (n:r 5—8, 11, 12 och 13) utgöras af skrifvelser och anteckningar härrörande från den bekante Torneåprosten Henrik Forbus. De återstående fyra handlingarna utgöras af missionären L. Sidenius' bref till kyrkoherden Joh. Tornberg, samma missionärs och Simon Kildals bestyrkande af en den nämnda Forbus' relation samt slutligen utdrag ur missionären Jens Kildals Appendix till hans verk »Afguderiets Dempelse» och ur Westens medhjälpare Hans Skankes »Epitome historiæ missionis Lapponicæ».

I en synnerligen vidlyftig inledning skisseras forskningens gång på området och lämnas utförliga arkivaliska upplysningar rörande de aftryckta aktstyckena och biografiska notiser om deras upphofsmän. Skarpt framhålles, att innehållet i de under n:ris 4—15 meddelade skrifterna i allt väsentligt återgår på von Westens samlingar, och i inledningens sista fjärdedel lämnas en såsom nämndt af Wiklund verkställd utförlig utredning af aktstyckenas förhållande till dessa och till hvarandra. Editionen synes vara gjord med omsorg och den typografiska utstyrseln är förstklassig.

— Af *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold* har utkommit ett nytt band, liksom de föregående redigeradt af L. Laursen (Köpenhamn, Reitzel, 1910; 837 sid.; pr. 8 kr.). Det nyutkomna bandet omfattar åren 1593—1596.

— Vi anse oss böra fästa uppmärksamheten å ett par under senaste tiden utkomna intressanta bidrag till den danska monarkiens historia vid midten och under senare hälften af 1600-talet, arbeten som f. ö. äfven för vår egen historia — direkt eller indirekt — äro af betydelse.

Det ena är en skildring af *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642—1651*, författad af dr Oscar Alb. Johnsen (Kristiania, Aschehoug & C:o 1909; X + 189 sid.; pr. 3,25 kr.), och delvis

byggd på hans undersökningar rörande de norska ständerna 1537—1661. Det andra är intet mindre än en ny lefnadsteckning öfver *Griffenfeld* af dr Knud Fabricius (Köpenhamn, Lybecker 1910; 316 sid.; pr. 6 kr.)

Dr Fabricius' studie öfver Griffenfeld har intresse redan därigenom, att förf. för sin framställning varit i tillfälle att använda hittills outnyttjadt material — nämnas må särskildt diplomatiska aktstycken ur saxiska och spanska arkiv äfvensom en del af Griffenfeld under fängelsetiden på Munkholmen i ett exemplar af Epiktets Enchiridion gjorda anteckningar, hvilka kasta ljus öfver hans inre lif under fångenskapen. Arbetet visar afsevärd förmåga af klar och åskådlig gruppering af ett stort material, framställningssättet är ledigt och behagligt men har ej sällan en dragning åt det pretiösa och kan knappast fritagas från en viss anspråksfullhet (se t. ex. sid. 14). Den allmänna uppfattningen är för Griffenfeld förmånligare än man är van att finna i nyare arbeten; också polemiserar förf. flerstädes mot sina närmaste föregångare på området, Fridericia och A. D. Jørgensen; särskildt är han mot den sistnämnde tämligen onådig.

Men utom det att författarens totaluppfattning utgör ett medvetet försök att så att säga åstadkomma resning i målet, så framlägger han äfven beträffande enskilda problem i Griffenfelds historia nya uppgifter och uppfattningar. Om den nya belysning han förmått ge G:s fängelsetid på Munkholmen är nyss taladt. Ny är äfven hans teori, att G. vid sitt utarbetande af Kongeloven stått under inflytande ej af Hobbes, såsom påståtts, utan af Grotius. I fråga om G:s yttre politik utvecklas den uppfattning, som framlagts och motiverats i förf:s i denna tidskrift (1909, s. 264) uppmärksammade, intressanta och värdefulla studie öfver Griffenfeld och Fuenmayor. Enligt densamma skulle det varit just denne behändige spanske diplomat, som störtade G. genom ett meddelande till konungen om det af honom bedrifna dubbelspelet med Ludvig XIV bakom Danmarks allierades rygg. Den af Fabricius företrädda uppfattningens riktighet, både hvad beträffar Kongelovens tillkomst och orsaken till G:s fall, har nyligen — och efter hvad det vill synas knappast utan skäl — i en för öfrigt erkännande anmälan i Historisk Tidsskrift ifrågasatts af Fridericia, hvilken som bekant för Danskt biografiskt lexikon författat en förträfflig sammanträngd lefnadsteckning öfver G. Beträffande anledningarna till dennes störtande — den fråga som ju för vår historia har det största intresset — gör Fridericia med en viss skärpa gällande, att Fuenmayors meddelande om förhandlingar, som fördes med konungens vetskap och gillande, omöjligt kunde haft den af förf. angifna effekten och vara *hufvudanledningen* till ingripandet mot G. Det högsta Fridericia vill medge är, att Fuenmayors åtgärd kan ha inverkat på valet af tidpunkt för aktionens inledande. I Fabricius' skildring har ett litet moment skjutits fram i förgrunden såsom det väsentligaste.

Om sålunda anledning synes förefinnas, att gentemot vissa af dr Fabricius' uppfattningar ställa sig skeptisk eller åtminstone afvaktande, så erkännes å andra sidan villigt, att hans arbete läses med både nöje och behållning. Det har framför allt den ej alldeles vanliga förtjänsten och behaget att ställa gamla problem under förnyad debatt genom framdragande af nytt material och framläggande af hittills för litet beaktade synpunkter.

Den bok dr Johnsen utgifvit om Hannibal Sehesteds norska ståthållareskap afser äfven den att på sitt område bana väg för nya uppfattningar, att omvärdera vissa värden. Den ger i fyra hufvudafdelningar en minutiös skildring af Sehesteds verksamhet i Norge. Den första afdelningen skildrar hans anträde till ståthållareskapet och hans verksamhet åren 1642—1643; där ges en karakteristik af den nye ståthållaren liksom ock en beskrifning öfver dåtidens Kristiania, äfvensom en redogörelse för län och länsmän i Norge vid Sehesteds ankomst. Andra afdelningen skildrar krigsåren 1643—1645 — den s. k. Hannibalsfejden. Tredje afdelningen innehåller teckningar af Sehesteds storhetstid som norsk ståthållare 1645—1647. Där redogöres sålunda för hans ekonomiska ställning och myndighet, för ständernas verksamhet 1645—1647, försvarets ordnande samt finansernas självständiga organisation genom inrättande af generalkommissariatet. Den fjärde och sista afdelningen slutligen behandlar Sehesteds kamp för sin ställning och hans fall åren 1648—1651; där afhandlas omslaget i Kristian IV:s norska politik, tronskiftet 1648 och dess återverkan på ståthållarens ställning, Norges skuld och Sehesteds godstransaktioner, angreppen på hans förvaltning, revisionen af Nils Langes räkenskaper samt slutligen undersökningen rörande ståthållarens förhållande samt hans entledigande. Författarens skildring hvilar på ett omfattande tryckt och otryckt material och innehåller också åtskilligt nytt — Fridericias bekanta skildring är ju tämligen summarisk och gjord från andra synpunkter. Det största intresset har dock dr Johnsens arbete genom den nya hufvudsynpunkt, som anlägges på Sehesteds ståthållareskap och dess betydelse i Norges utveckling. Den framställes i bokens inledning och slutkapitel och kan i korthet resumeras på följande sätt. Af gammalt har man betraktat åren 1660—1661 som en epok i Norges historia, innebärande en djupgående förändring i dess ställning: »lydrikestiden» aflöses af »tvillingrikenas tid». De djupare orsakerna till denna förändring har man emellertid så godt som uteslutande sökt i de förändringar den danska staten vid denna tid undergick. I motsats härtill vill förf. nu göra gällande, att den förändring till det bättre, som ägde rum i Norges ställning och styrelse vid det sjuttonde århundradets midt, var en naturlig frukt, ja en nödvändig följd af landets egen ekonomiska och nationella utveckling, som med nödvändighet medförde en centralisering af styrelsen, hvari riksständernas sammankallande, ståthållareämbetets införande och uppsättandet af en norsk armé utgöra de viktigaste leden. Händelserna 1660—61 inneburo i själfva verket ett erkännande och

fullbordande af en utveckling, som redan tidigare kommit till genombrott. Själfva förändringen, om den ock formellt bör hänföras till 1660—61, försiggick i väsentliga delar mer än ett decennium tidigare — under Hannibal Sehesteds ståthållareskap, som sålunda betecknar en epok i Norges historia. Men det är enligt författarens mening i Norges förändrade inre förhållanden, ej i Sehesteds personliga äregirighet eller maktlystnad man har att söka grunden till hans nydaning af Norges styrelse, det är detta som förklarar dess lifskraft äfven efter hans fall.

— Det torde knappast råda någon oenighet om att lord Rosebery icke blott är en af det nutida Englands yppersta vältalare — mången skulle kanske vilja säga i sitt slag den störste — utan äfven vid sidan af sin forne kollega lord Morley en af dess främste i den politiska lefnadsteckningens konst. Om hans för jämnt ett par årtionden sedan utgifna biografiska skiss öfver den yngre *Pitt* har dennes senaste tyske biograf Felix Salomon, hvars styrka liksom i allmänhet tyska historikers snarare ligger inom eruditionens än inom karaktärsteckningens område, fällt det omdöme, att den är ett mästerstycke af historisk »Kleinkunst». Lord Roseberys för öfrigt omstridda teckning af det sista skedet i Napoleons lif torde vara för svenska läsare väl bekant, och hans korta minne af ungdomsvännen lord Randolph Churchill är skrifvet med stor finhet och smak, om det än står tillbaka vid sidan af det *monumentum aere perennius*, som sonen Winston Churchill i en i denna tidskrift på sin tid omnämnd lefnadsteckning rest sin fader. I slutet af förra året har nu Rosebery utgifvit ett nytt arbete, denna gång öfver fadren Pitt, hvilket värdigt ställer sig vid sidan af, om det ej, i vissa afseenden åtminstone, rent af öfverträffar den mästerliga teckningen af sonen. Den nya boken, hvars fullständiga titel är *Chatham, His Early Life and Connections* (London, Humphreys 1910; XII + 526 sid.; pr. 12 sh.), skildrar hvad man skulle kunna kalla Chathams beredelsetid, hans läroår intill hans inträde såsom statssekreterare och ledande kraft i hertigen af Devonshires ministär 1756.

Det finnes få gestalter inom den engelska historien, som till sin personlighet för eftervärlden stå mera gåtlika och främmande än den äldre Pitts. »En lefnadsteckning öfver Chatham», heter det i författarens företal, »är utomordentligt svår att skrifva, ja noga taget kan den helt enkelt aldrig skrifvas. Det är svårt på grund af den artificiella atmosfär, hvarmed han städse ansåg sig böra omge sig, svårt äfven därför att de sparsamma glimtar vi få af mannen sådan han verkligen var uppenbara ett så sammansatt skaplynne, så valdsamt och så behärskadt». Bättre än med dessa ord kan företagets svårighet knappast karakteriseras.

På samma gång kan väl sägas, att den vanskliga uppgiften svårligen kunnat tillfalla någon lämpligare än lord Rosebery. Hos honom finnas förenade den fina psykologiska blicken, den grundliga kännedomen om Englands politiska förhållanden under 1700-talet,

den genom egen politisk erfarenhet vunna, statsmannamässigt vida öfverblicken och kanske också en viss lynnesfrändskap med skildringens föremål — att nu inte tala om den konstnärliga förmågan att skrifva elegant, ja behagfullt utan att förfalla till ytlighet eller retorik. Resultatet har också blifvit ett till innehåll och form lika fängslande arbete, som nog länge kommer att blifva en af hufvudkällorna för vår kunskap om Chatham.

Först och främst har förf. för sin framställning kunnat tillgodogöra sig, respektive för första gången publicera en ej ringa mängd hittills obegagnadt och därtill betydelsefullt material: de Foxska familjepapperen på Dropmore och i Holland House samt hertigen af Newcastle's papper i British Museum. De förstnämnda innehålla bl. a. de för kännedomen om Chathams personlighet så viktiga brefven till systern Ann Pitt, de båda senare samlingarna ha lämnat aktstycken, som belysa hans förhållande till Henry Fox och Newcastle särskildt vid kabinettskrisen efter Henry Pelhams död (1754).

Med stor konst har förf. förstått att på grundval af det visserligen både intressanta och omfattande, men ändå fragmentariska och ojämna material, som stått honom till buds, få fram en bild af den giktbrutne och nervsjuke poseur, hvars fosterlandskärlek, snille, viljekraft och äregirighet gjorde honom till en af sitt lands största statsmän, af hans ungdoms och mannaålders långa och hårda kamp för makten, som på en gång har så mycket gemensamt med och ändå står så högt öfver den intrigerande streberns. Den sammanfattande karakteristik förf. i slutkapitlet ger torde förmodligen vara det bästa som hittills skrifvits om människan William Pitt d. ä.

Men ej nog härmed. Redan i sin första lilla bok om den yngre Pitt visade förf. en sannskyldig virtuositet uti att med några penndrag skissera de präktigaste porträtt och karakteristiker af hufvudpersonens omgifning, vänner och fiender, och äfven det nya arbetet har att uppvisa förträffliga saker i den vägen — man läse teckningarna af Robert Walpole, Henry Fox, Newcastle, Robinson och framför allt kanske teckningen af konung Georg själf — den typiske tyske småfursten, som i »le Roi soleil» såg sitt kungaideal liksom i Versailles mönstret för alla slottsanläggningar, och som, enligt författarens skildring åtminstone, organiserade ett kungligt mätressväsende ej af böjelse utan af pur pliktkänsla.

Af mycket stort intresse är äfven författarens skildring af den intrasslade ministerkrisen efter Pelhams död, hvilken nytt och viktigt material och hans egen grundliga kännedom om engelskt partilif på 1700-talet och i våra dagar satt honom i stånd att skildra på ett oöfverträffligt sätt.

Här har endast varit utrymme för ett mera flyktigt påpekande af lord Roseberys nya bok. Men af hvad som sagts torde framgå att den på samma gång den utgör en mycket fängslande läsning äfven för fackmannen erbjuder ofantligt mycket af intresse.

— På grund af ett förbiseende ha vi hittills försummat att fästa uppmärksamheten å den lilla bok om *Striden för freden*, som för ungefär ett år sedan publicerades af Emil Svensén (Stockholm, Geber 1910; 149 s.; pr 2,25 kr.). Arbetet är försedt med följande mätto från den berömde juristen Ihering: »Rättens mål är frid, medlet hvarigenom det nås är kamp», och själfva grundtanken har förf. formulerat i inledningen. Den kan i korthet och med förf:s egna ord sammanfattas i följande satser: »Ju mindre samhällena äro och ju färre alltså de som lyda under samma lag, dess oftare måste det vädjas till vapnen, och kriget är där regel, freden undantag. Men till freden, där ej styrkan ensamt råder, trå dock alla, mot den starkes förtryck sluta sig de svage samman och striden för rätten, förd med lagens eller våldets vapen, faller ytterst samman med striden för freden. För att nu rätten och freden skola hållas vid makt, är det nödigt att kretsen af dem, som lyda samma lag och ej behöfva böjas med våld, vidgas allt mer och mer. Ju flere och smärre stater, dess flere och smärre krig. Ju färre och större stater, dess färre och större krig. Som en röd tråd går därför genom hela världshistorien en oftast dunkelt känd, någon gång hos stora andar klart medveten, men alltid verksam sträfvan att binda stater och folk samman i allt större och större knippen för att främja mänsklighetens framåtskridande mot ett gemensamt mål. Fullföljd till slutet, syftar denna sträfvan hän mot världsförbrödringen, mot alla jordens folks församlande till ett enda stort gemensamt helt under gemensam lag och rätt.» Från denna utgångspunkt vill förf. i sin framställning »följa den utvecklingsgång genom häfderna, som låter samhällen af lägre grad och inskränktare omfång aflösas genom andra af högre grad och med vidsträcktare omfattning» samt se till, »huruvida och i hvad mån den för mänskligheten fram mot världsfredens stora mål».

Med denna grundtanke som ledstjärna gör förf. i fyra kapitel — med hänsyn till det något brokiga innehållet kanske ej fullt adekvat rubricerade forntiden, medeltiden, nya tiden och vår tid — en hastig vandring genom världshistorien från de egyptiska och babyloniska världsväldena fram till Edward VII:s ententepolitik, och i sista kapitlet »framtiden» ger han sig in på den för en historiker ofta lockande och alltid vanskliga uppgiften att söka ställa en prognos för den kommande utvecklingen. Till större delen af sitt innehåll faller sålunda detta kapitel utom området för en *historisk* tidskrifts betraktelser.

Svenséns lilla bok är — som hans arbeten i allmänhet — särdeles fängslande, lifligt och väl skrifven, rik på uppslag och idéer, ibland slående och fruktbara, ibland djärfva och paradoxala ja rent fantastiska, men oftast intressanta och tankeväckande. Några af de ledande synpunkterna känner man från författarens tidigare arbeten, så det skarpa och följdriktiga framhållandet af de geografiska förhållandenas och samfärdselns roll i utvecklingen (s. 35 och ff., 66 och ff., 109 ff.) än hejdande, än befordrande fredens herra-

välde bland folken. Från klarhetens synpunkt lämnar nog arbetets anordning ett och annat öfrigt att önska; och äfven stoffurvalet är onekligen ibland en smula nyckfullt. Dantes De monarchia hedras så t. ex. med ett omnämnande på nära en sida, under det att Augustini för ämnet väl oändligt mycket viktigare bok »Om Gudsstaten» alls ej nämnes. Kristenhetens universella organisation under medeltiden genom pafvedömet och kejsardömet behandlas alldeles för knapphändigt och har därför ej fått tillbörlig belysning och relief, under det åtskilliga f. ö. i och för sig ganska intressanta utvikningar, därest för utrymmes vinnande så ansetts behöfligt, kunnat bortskäras. Öfver hufvud synes väl liten uppmärksamhet ha ägnats åt den äldre folkrättens utveckling; den betydelse, som den Westfaliska freden i detta afseende har såsom en märkessten, förbigås visserligen ej men pointeras ej tillräckligt, och en så viktig utvecklingsfaktor som principen om den europeiska jämvikten beröres icke: på här ifrågavarande område skulle t. ex. Nys' och Dupuis' arbeten kunnat ge ledning. Ej heller stå förf:s uppgifter eller synpunkter alltid i jämnhöjd med den nyaste forskningen. Den gamla, äfven af förf. återgifna satsen, att den svenska stormaktsstaten för sitt bestånd var hänvisad till fortsatta krig och att vi här ha drifffjädern till Karl Gustafs polska politik (s. 73) har i denna tidskrift kritiskt belysts af Edén. Väl subjektiva synas påståenden sådana som de, att Cecil Rhodes varit den anglosachsiska stammens störste statsman efter Chatham (s. 98) eller att Alabamafrågans fredliga lösning fyller »det skönaste bladet i det nittonde århundradets historia» (s. 96).

Välgörande är å andra sidan att iakttaga, huru omildt förf. skjuter åt sidan mer än en flack historieuppfattning, som fått allmän spridning, t. ex. hvad han själf (s. 65, jfr s. 104) kallar den »fåkunniga historietolkning», som så godt som uteslutande i furstarnas eller hofvens ärelystnad söker krigens orsaker utan blick för de oupplösliga intressemotsatser, som förhållandena, ej minst de ekonomiska, skapat och skapa. Med synnerligen nykter och kritisk blick, präglad af skarpsinne och bon sens, betraktar förf. äfven vissa af den moderna pacifismens manifestationer.

Om än, som af det sagda torde framgå, anmärkningar kunna riktas mot förf:s framställning, skall dock villigt erkännas, att en dylik öfversikt, skrifven som den är af en verklig historiker med blick för utvecklingens inre sammanhang och klädd i en lättillgänglig och fängslande form, borde kunna göra nytta och åtminstone i någon mån bidraga att utrota en del lika skadliga som allmänna vanföreställningar i afseende på mellanfolkliga förhållanden i forntid och nutid.

Bröderna Momma-Reenstierna.

Ett bidrag till den svenska handelns och industriens historia på 1600-talet.[1]

AF

PER SONDÉN.

Det är väl bekant, ehuru icke alltid tillbörligen beaktadt, att Sveriges politiska storhetstid tillika var en tid af rik utveckling för dess handel och industri. Väl finner man det industriella fältet vid denna tid också rikt beströdt af ruinerade illusioner, men på det hela var framåtskridandet utomordentligt. Under Gustaf Adolfs och Axel Oxenstiernas hägn slogo åtskilliga industrigrenar rot, som sedan väsentligen bidrogo att stärka landets ekonomiska bärkraft.

Ett yttre tecken på denna handelns och industriens växande betydelse var uppkomsten af den handels- och industriadel, som särskildt under 1600-talets midt förstärkte riddarhusets tredje klass. Det är rätt betecknande, att det är för att tillskapa en sådan adel, som de båda aristokratiska förmyndarestyrelserna, särskildt Karl XI:s, se sig nödsakade att öfverskrida den befogenhet, som regeringsformen tilllade dem.

[1] Anledningen till föreliggande uppsats har gifvits genom författarens sysselsättning med ordnandet i riksarkivet af de sedan någon tid dit från kammararkivet aflämnade Momma-Reenstierna-papperen. Uppsatsen, som från början afsetts att vara en historisk inledning till den öfver denna samling upprättade katalogen, måste betraktas endast såsom en konturteckning, då en uttömmande behandling af det rika materialet både skulle erfordra längre tid, än som stått till förf:s disposition, och taga större utrymme, än tidskriften torde vara benägen att lämna. — För anvisning på litteratur rörande Mommafamiljer utom Sverige står författaren i förbindelse till Herr Direktören G. Indebetou.

Från Gustaf Adolfs tid finner man blott några få adlade affärsmän, såsom t. ex Erik Larsson von der Linde. Peter Grönberg (svensk faktor i Hamburg) och svenska generalhandelskompaniets direktör Peter Crusebjörn (förut Kruse), men dessa åtföljdes sedan af en rätt talrik skara hufvudsakligen holländare såsom Louis de Geer, Arnold du Rees, Gillis de Besche, bröderna Kock-Cronström i Avesta, Stockholmsköpmännen Claude Hägerstierna (förut Roquette), Daniel Leijonancker (förut Young), Joachim Lillienhoff (förut Pötter), Peter Trotzenfelt (förut Trotzig), Johan von Grotjohan (förut Grotjohan), Henrik Rosenström (förut Thuen), kommersepresidenten i Göteborg Abraham von Eych, borgmästaren i Uppsala Claes Edenberg (förut Eden), borgmästaren i Kalmar Hans Sölfverlåås (förut Vergloes), borgmästaren i Viborg Johan Hansson Rosencroël (förut Croël) o. s. v. samt slutligen de båda bruks- och handelsidkarna Abraham och Jakob Momma-Reenstierna. Af dessa adlades icke mindre än *åtta*, däribland Reenstiernorna, under de för regeringen i finansiellt afseende så bekymmersamma åren 1665—69.

Vid uppräknandet af dessa namn faller det genast i ögonen, hvilken betydande roll det holländska elementet spelade: Erik v. der Linde, Du Rees, De Besche, bröderna Kock-Cronström, von Eych, Leijonancker, Lillienhoff, Trotzenfelt, von Grotjohan, Sölfverlåås och Reenstiernorna voro alla holländare. Och nästan hvar och en af dessa handlande och bruksidkare (samt en hel del af deras medbröder, som icke blefvo adlade) bildade medelpunkten i en liten koloni af landsmän, merendels släktingar och anförvandter, hvilka af dem användes såsom bokhållare, kassörer, uppsyningsmän o. s. v. Mommornas arkiv bildar en utmärkt illustration härtill.[1]

Inbördes höllo dessa familjer (af hvilka ej sällan borgmästareplatserna i de viktigare stapelstäderna, såsom Stockholm, Nyköping, Kalmar, Göteborg, besattes) nära ihop, befryndade sig med hvarandra genom giften och understödde

---

[1] Så användes till ex. af Jakob Momma hans svåger Frans Bruyn såsom förvaltare på ett bruk, en brorson Jan Momma först såsom kassör på hans kontor och sedan såsom tullnär på Gottland, en systerson Caspar Isaksson Muysenhol såsom bokhållare i Norrköping, en annan systerson Peter Simons fick i samma egenskap biträda en annan släkting Johan Colwin på kontoret i Stockholm o. s. v.

hvarandra med råd och dåd. Det torde icke vara någon öfverdrift om man säger, att man under 1600-talet oftare hörde holländska talas särskildt på Stockholms och Göteborgs gator, än man i våra dagar hör tyska eller engelska.

Det industriella område, där holländarnas verksamhet i synnerhet varit epokgörande är, som bekant, bruksrörelsen, och härvid rönte den en liflig uppmuntran af regeringen.

Redan samma år, som Gustaf Adolf uppsteg på tronen, grundlades Skultuna mässingsbruk, hvilket ett tiotal år senare eller 1621 bortförpaktades till en man ifrån Aachen Arent Toppengiesser,[1] som emellertid efter ett par år 1623 fick utbyta Skultuna emot Vällinge vid Mälaren.[2] Samtidigt härmed besökte ett par holländska affärsmän, Samuel Loot och Wilhelm Momma, af hvilka den senares familj också härstammade från Aachen, Göteborg för att undersöka möjligheterna att äfven där anlägga ett mässingsbruk i Mölndalsån. Utaf detta sistnämnda företag blef emellertid ingenting, ehuru de båda främlingarna, såsom de meddelade Axel Oxenstierna, funno läget mycket gynnsamt.[3]

Detta är första gången vi höra namnet Momma i Sverige omtalas, men härpå försvinner det åter för nära 20 år. 1640 dyker det åter upp och denna gång i förbindelse med Arent Toppengiessers namn. Det omtalas nämligen i rådsprotokollet för den 19 sept. detta år, att Toppengiesser talat med bergsrådet Johan Berndes om, att han önskade öfverlåta Vällinge mässingsbruk till Momma i Amsterdam. Med denne Momma menas sannolikt just samme man, som på 1620-talet, då säkerligen såsom helt ung, besökt Sverige för att sondera dess resurser just för anläggandet af ett mässingsbruk.

Att familjen Momma hade gamla brukstraditioner är visst, då den redan på 1500-talet tillhörde en af de i Aachen och i dess närhet boende gamla bruksidkande protestantiska släkterna.[4]

---

[1] De svenska källorna skrifva hans namn sålunda. Släktens rätta namn var Düppengiesser af Düppen (= kruka). Se Macco, Aachener Wappen und Genealogien. B. I (Aachen 1907).

[2] Cronholm, Gustaf II Adolfs historia, IV, s. 346.

[3] Se Samuel Loots och Willem Mommas bref till Axel Oxenstierna dat. Göteborg 6 Sept. 1621. Oxenst. saml. RA.

[4] Macco, Aachener Wappen und Genealogien. B. II. (Aachen 1908), s. 5. Redan 1559 hörde Wilhelm, Karl och Gilles Momma till kopparslagareskrået i Aachen.

Många af bröderna Mommas närmare anförvanter finna vi i midten af 1600-talet ännu bosatta i Eschweiler och Eupen, så till ex. en morbroder Henrik Baur, en svägerska Guetgen Sijmons, omgift med W. Peiper, kusinerna Henrik och Petter Corman o. s. v.

Wilhelm Mommas fader dog omkring 1631. Modern hette Maria Baur och öfverlefde sin make. Af en talrik barnskara syntes Wilhelm hafva hört till de äldre och Abraham och Jakob, de båda, som vi här mest skola sysselsätta oss med, till de yngre.[1]

Wilhelm bosatte sig tidigt såsom affärsman i Amsterdam utan att dock där blifva medborgare och tog efter faderns död vård om sina yngre bröder, hvilka han, såsom han själf säger, uppfostrade såsom sina egna barn, höll dem i skola och försåg dem med kost och kläder. Han gifte sig med en rik köpmansdotter i staden, Maria Bruyn, och utverkade, att bröderna med tiden fingo plats på svärfaderns kontor, ehuru han själf fortfarande sörjde för deras behof af mat och kläder.[2]

---

[1] I en handling dat. den 4 april 1649, hörande till rättegången mellan Willem Momma och Matt. Römer, klagar Momma, att Römer »auch seinen seligen Vater, welcher ein erlicher und frommer Mann gewesen *und nun über 18 Jahren gottselig erstorben*, nachgeredet». Fadern skulle således ha dött omkr. 1631.
Att modern hette Maria Baur och 1638 lefde i Eschweiler framgår af ett bref från hennes broder Henrik till Jakob Momma, dat. Eupen d. 18 aug. 1666. Det angår en mindre penningsumma, som systern lånat och som morbrodern önskar återfå af hennes son.
Dessa data göra det emellertid omöjligt att passa in de svenska Mommorna i den familj med detta namn, som Macco upptager, ehuru de otvifvelaktigt hörde dit. Maccos Leonard Momma (f. 1580, död 1624; gift med Gerlach Beck) hade visserligen söner med namnen Wilhelm, Abraham och Jakob samt bland döttrarna en med namnet Maria, allt namn, som återfinnas i den svenskblifna grenen, men, då af handlingarna framgår, att de i Sverige bosatta bröderna också hade en broder Niklas (Klas) och systrar, gifta en med Henrik Seimons och en med Isak Muysenhol, så måste man uppge tanken, att de hört till denna Mommas familj.
I Sverige var samtidigt med ofvannämnda bröder en Arendt Momma på 1650-talet bosatt som köpman i Stockholm.
Föröfrigt äro en hel del »kusiner» representerade i Reenstiernornas korrespondens såsom Guillaume, Henrik, Matthias och Volqwin Momma, Niklas Arnold, Anna och David Blawer, Henrik och Petter Corman (Eupen), Henrik, Jan och Maria Juyst, Lambert Kip (Amsterdam), Philips Mayer (Amsterdam), Niklas och Maria Notteman, Christina Prym, Matthias och Niklas van Theenen (Danzig) o. s. v.
Äfven till England hade Mommasläkten under 1600-talet utbredt sig, som framgår af The Publications of the Huguenot Society of London, vol XVIII: Denizations and naturalizations of aliens in England and Ireland 1603—1700 by W. A. Shaw (1911).

[2] Se Wilhelm Mommas egen berättelse i en af de odaterade inlagorna till K. M:t vid processen mellan honom och hans bröder.—»Affärs- och processhandlingar» i Mom.- Reenst. saml.

Willem Momma hade med flit uraktlåtit att söka medborgarrätt i Amsterdam, enär enligt hans egen uppgift hans håg alltjämt (förmodligen ända sedan resan till Göteborg och bekantskapen med Axel Oxenstierna) stod till Sverige,[1] om hvars hjälpkällor han tydligen hade höga tankar.

I Nyköping och trakten däromkring synes han redan hafva haft släktingar. En sådan torde borgmästaren i staden Paul Simons hafva varit, och innehafvarne af Skeppsta, Hargs och Morpans bruk, belägna ej långt från Nyköping, bröderna Jakob och Nicolaus Notteman, kalla honom kusin.[2]

Förmodligen var det dessa och andra holländare (såsom t. ex. handelsmannen Petter Potter eller Pötter i Nyköping m. fl.), som förmedlade de järnaffärer med Torshälla bruk, som vi finna Willem Momma 1640 hafva afslutat.[3]

Det var väl också dessa svenska affärer, som föranledde den sistnämnde att 1644 sända sin unge driftige broder Abraham öfver till Nyköping.[4] Denne unge man synes ha varit i ovanlig grad förslagsrik, energisk och duglig, men också mycket sangvinisk. Att hans erfarenheter i Sverige varit en väsentligen bidragande orsak till, att Willem själf 1645 tog steget ut och öfverflyttade hit i af-

[1] I en af handlingarna i en process med »kusinerna» Jan och Nicolaus Notteman om Hargs bruk (vid Norrköping) säger Willem M. på tal om holländare, som ägt del i bruk i Sverige: »Och är det med mig hel en annan sak, ty jag därute i Holland aldrig borgare varit, och då strax ärnat mig här i riket att nedsätta, hvilket ock fyra år, efter samma bruk blef inrättadt, skedt är». »Affärs- och processhandl.».

[2] Willem Momma afslöt d. 31 aug. 1640 i Nyköping ett kontrakt med Nikolaus Notteman d. ä. om försträckning af 10,000 rdr för att sätta den sistnämnda i stånd att inköpa några järnbruk, belägna under Skeppsta. »Affärs- och processhandl.». — Af samme Willem M. finnes ett memorial för hans svåger Frans Bruyn, dat. Amsterdam d. 17 april 1642 vid den sistnämndes resa till Sverige. Häri föreskrifves, att Bruyn i Nyköping skulle taga in hos Paul Simons, hvarest han skulle träffa Jan Notteman. — Bland korrespondensen till bröderna Momma förekomma en svåger och flera andra släktingar med namnet Sijmons eller Seimons. I ett bref till F. Bruyn, dat. Nyköping d. 9 jan. 1645, talar Paul Simons om »cousijn Abraham».

[3] Den 1 juli 1640 afslöts ett kontrakt mellan Jörgen von Emersson och Wilhelm Momma, enligt hvilken den sistnämnde skulle uppköpa hälften af allt det knipjärn, som tillverkades i Torshälla (Momma-Reenst. saml.). Kontraktet förnyades d. 23 april 1641.

[4] Det äldsta bref, som författaren funnit af Abraham Momma, är dateradt den 20/30 sept. 1644 »in Schip de Waetermoelen» och ställdt till Willem Mommas svåger Frans Bruyn, som då vistades i Stockholm. Han underrättar häri om sin ankomst den föregående dagens morgon och skrifver om en last af koppartråd. Se en vol. »Skrifvelser till Frans Bruyn», Momm.-Reenst. saml.

sikt att starta någon bruksaffär, är troligt. Följande år finna vi den sistnämnde i kompani med en landsman, Matthias Römer, af regeringen erhålla privilegium på anläggande af *mässingsbruk i Nyköpings ström*, dateradt d. 24 november 1646, och året därpå fick han åt sig upplåten Väderbruns gård, väster om staden, där han åtminstone tidtals synes haft sin bostad.[1] Från sin kompanjon, som icke har spelat någon vidare roll, skildes han snart (skilsmässan åtföljdes naturligtvis af process), och inom kort finna vi honom också såsom ägare till Skeppsta, hvarvid Notteman synes hafva sjunkit ned till förvaltare.

Emellertid sträckte sig snart hans vyer ännu längre. I Västmanlands bergslag vid den väg, som går nordväst ut från Köping, ligger ett bruk, *Färna*, som vid denna tid ägdes af borgmästaren i Falun, en tysk vid namn Kristoffer Neuman, hvars svåger Hans Kinninmund innehade ett annat bruk, sydväst om Hedemora, Norn. Dessa båda bruksägare laborerade emellertid med stora finansiella svårigheter, och för att rädda sig kallade Neuman till hjälp sin broder, borgmästaren i Halmstad Hans Neuman, som i Färna och Norn insatte en betydlig del af sin förmögenhet. (De stora afstånden i vårt vidsträckta land synas, märkvärdigt nog, spelat en mycket mindre roll i affärsverksamheten vid denna tid, än hvad vi föreställa oss.)

Trots detta understöd hotade affärerna i alla fall att gå i kull, och nu vände man sig till Willem Momma, hvilken, som man hoppades, både genom sina egna tillgångar och genom sin vidsträckta kredit skulle vara i stånd att sätta dem på säkra fötter. Momma afslöt också d. 20 jan. 1647 med Hans Neuman, som då ansågs som ägare till Färna, ehuru broderns samtycke också inhämtades, ett kontrakt, enligt hvilket han mot pantförskrifning försträckte ett större penningebelopp.[2]

Oaktadt detta synes det ekonomiska utbytet af bruksdriften här icke blifvit synnerligen lysande, i synnerhet

[1] Se riksregistraturet d. 24 nov. 1646 och d. 29 mars 1647.

[2] I en inlaga heter det, att Willem Momma med dess kompani 1647 gjorde ett kontrakt med Neuman om disposition och förvaltning af Färna bruk för fyra år i hopp att kunna »arbeta sitt gamle förskott därut». Däraf synes, som om M. redan tidigare gjort penningeförsträckningar till brukets skötsel.

som Willem Momma själf var för mycket upptagen med sitt eget för att ägna densamma någon mera ingående uppmärksamhet. Det var då hans tankar föllo på brodern Abraham såsom den rätte mannen att sätta bruksrörelsen i godt skick.[1]

Redan då Willem afslöt kontraktet af 1647, hade Abraham åtagit sig att förse bruket med spannmål, och nu afslöt han den 23 nov. 1650 det ödesdigra kontrakt med Willem Momma, Hans Neuman och Hans Kinninmund om öfvertagande såsom »faktor» (vi skulle kanske säga disponent) af Färna och Norns bruk, som skulle medföra för bruken en tid af rik och blomstrande utveckling, men för alla kontrahenterna olycka och slutligen ruin.

En källa till olycka var, att ägoförhållandena blefvo mycket invecklade, så att man till sist icke rätt visste, hvem som var den verklige ägaren. Ursprungligen hade det varit Kristoffer Neuman, men han försvinner snart, och i stället drifves bruket i hans broder Hans' namn. Då Willem Momma emellertid försträckt en så stor summa, att dess återbetalande af Hans Neuman knappast kunde anses sannolikt (Neuman gjorde efter några år konkurs), betraktades han såsom ägare. Slutligen kom uppgörelsen med Abraham, hvilken kontraktsenligt blott skulle vara faktor i sex år, men som faktiskt blef den, som både ledde bruksrörelsen, anskaffade det för driften nödiga kapitalet och försåg bruken med förnödenheter under de följande 25 åren.[2]

* * *

Från denna tid är det nu som Abraham träder i förgrunden. I honom fingo bruken en initiativkraftig och i

---

[1] Abraham M. hade, troligen samtidigt med att Willem bosatte sig i Nyköping, etablerat sig som grosshandlare i Stockholm. Som han tydligen »låg» åt bruksverksamhet, ehuru han därom ännu ej hade någon synnerlig erfarenhet, synes han hafva varit ganska villig att öfvertaga Färnaaffärerna. Kontraktet den 23 nov. 1650 finnes i många afskrifter i Momma saml.

[2] Vid uppgörelsens afslutande hade Willem M. åtagit sig att af det stora handelshuset Henrik och Louis Tripp i Amsterdam anskaffa ett lån för brukets räkning af 10.000 rdr., ett lån som äfven af Tripparne beviljades mot att dessa erhöllo fastebrefven på de båda bruken i pant. Dessa fastebref inlöstes sedan af Willem Momma (enl. hans egen uppgift i inlagorna under processen), och denne torde också därföre lagligen bort anses som ägare. Detta tyckes också varit domstolarnas slutliga uppfattning. — Se »Affärs- och processhandl.»

högsta grad driftig disponent. Längre fram, då olyckornas tid kommit, ger Svea hofrätt honom det intyg, att han varit en flitig, nykter och stilla man, och en hans allt annat än välvillige brorson säger om honom, att han »dag och natt trälat och noga eftersett sina saker».[1]

Han tyckes hafva fortsatt att hafva sin egentliga bostad i Stockholm, men vakade det oaktadt oaflåtligen öfver bruksrörelsens utveckling vid Färna och vid en hel del af honom dels inköpta dels arrenderade närliggande bruk såsom Bovallen, Bastmora, Gisslarbo, Silbo, Flena, Kedjebo, Trummelsberg, Finnbo, Nähla, Meling. (Norns bruk åter tillbakalämnades till Hans Kinninmund på dennes begäran efter några år.) Nya masugnar, hamrar och verk anlades, och de gamla utvidgades, dugligt arbetsfolk anskaffades från in- och utlandet, nya tillverkningsgrenar igångsattes o. s. v.

Abraham Reenstierna skildrar själf i en senare tid, då den ekonomiska krisen stod för dörren,[2] den utveckling som vid Västmanlandsbruken ägt rum. Vid Färna voro 3 stångjärnshammare, 2 stålhammare, 1 järnplåtshammare; vid Nähla en hammare, vid Flena en, vid Kedjebo en, vid Landforsen en, vid Trummelsbo en, vid Bommersbo(?) en; summa 12 hamrar. Dessutom fanns vid Färna en skeppsankarsmedja och 8 »stästabbar», därvid kontinuerligen räcktes allehanda spik. Bastmora, Sillbo, Trummelsberg och Finnbo hade hvar sin masugn, hvarest göts tackjärn och större och mindre järnstycken[3] samt dessutom »grytor, pannor, kittlar, mortlar, pottor, kulor och allehanda andra sortimenter samt statuer och andra mera specerier (bl. a. kakelugnar), som tillförne här i landet icke skedt är».

* * *

[1] Se en odat. skrifvelse från Svea hofrätt till K. Maj:t (från 1684?) Hofrätten säger, att han »icke af yppighet eller slöseri kommit uti sådan vidlyftighet, utan mera af olycka uti sin handel och faillerande af hans debitorer». Affärs- och processhandl.

Se äfven Jakob Reenstierna d. y:s skrifvelse till Abraham såsom svar på dennes bref af d. 12 okt. 1678.

[2] Odat. inlaga till K. Maj:t 1673. »Skrifvelser till K. Maj:t.»

[3] Redan d. 14 jan. 1654 hade Willem, Abraham och Jakob Momma erhallit privilegier på *styckegjuterier*, hvar helst i landet de ville anlägga sådana. I händelse af krig skulle utländska kreditorer, som därtill gjort försträckningar, vara skyddade i sin rätt lika med de svenska.

All denna utveckling hade emellertid icke varit möjlig, om Abraham Momma icke haft ett mycket kraftigt ekonomiskt stöd i sin yngre broder Jakob, som sedan 1647 äfven var svensk handelsman i Stockholm.[1] Denne hade genom öfverenskommelse med brodern Willem förbundit sig att arbeta på kontoret i Amsterdam under vissa år, men, då bröderna öfverflyttat till Sverige, grep honom lusten att göra dem sällskap, och, då Willem gifvit sitt samtycke, begaf han sig till Stockholm och grundade här en *grosshandelsaffär*, som tillföljd af egna och brödernas vidsträckta affärsförbindelser blef en af de största (om icke den största) i landet. Uti en mängd af Europas större sjöstäder hade han sina »faktorer» d. v. s. köpmän, hvilka förmedlade varuutbytet mellan honom och det land, där de bodde. De flesta af dessa voro holländare, en del voro bröderna Mommas nära släktingar. Naturligtvis var Amsterdam den viktigaste stödjepunkten för denna handel och en brödernas kusin, Philip Mayer, samt Willem Mommas svåger, Caspar Bruyn, voro här i många år de, som bevakade sina svenska släktingars intressen. För öfrigt funnos faktorer i Hamburg, Lübeck, Danzig, Riga, London, Rouen, Bordeaux, Lissabon o. s. v., och handelsartiklarna omfattade såsom utförselvaror järn, koppar, mässing, spannmål, trävaror, tjära, skinn, läder, lin o. s. v. och såsom införselvaror salt, vin, kramvaror, kryddor, allehanda tyger m. m.[2]

Att Jakob Mommas handel under den första tiden varit mycket vinstgifvande, säger han själf, och hans ekonomiska ställning stärktes ytterligare genom den giftermåls-

---

[1] Enligt egen uppgift i en odaterad inlaga till K. Maj:t kom Jakob 1647 till Sverige, hvilket bekräftas genom en Willem M:s deduktion under processen med bröderna.

[2] Bland namn på utländska köpmän, med hvilka en utförligare korrespondens fördes, må, utom de ofvanstående, nämnas »kusinerna» Guillaume, Henrik, Matthias och Volqwin Momma i Holland, vidare »kusinerna» Henrik och Jan Juyst (synas hafva bott i Amsterdam), »kusinen» Lambert Kip (Amsterdam), »kusinerna» Matthias och Nicolas van Theenen (Danzig), köpmanshuset Bucka & Marescoe samt därefter Charles Marescoe och hans änka (London), köpmannen Lucé eller firman J. Lucé & E. van Bommel (London), Thomas Legendre (Rouen), Joao Maximilian (Lissabon), Jeronimus Möller och hans änka (Lubeck), O. Preussman (Riga) och framför allt Hamburger köpmannen J. Hiebenaer m. fl. — Korrespondensen fördes företradesvis på holländska, men äfven på tyska. Utom dessa hade bröderna naturligtvis äfven sina »faktorer» och affärskorrespondenter i de svenska städerna, särdeles Västerås, Köping och Falun

förbindelse, som han 1651 knöt med en dotter till den rike myntmästaren och bruksidkaren i Avesta Marcus Kock, äfven han holländare till börden. (Hans söner, Jakob Mommas svågrar, adlades sedermera med namnet Cronström.)

Den ekonomiska betydelsen af detta giftermål sträcker sig emellertid icke allenast till Jakob utan äfven till bröderna. För Willems mässingsbruk i Nyköping blef Avestakopparen af stor vikt, och för Abrahams vidtomfattande planer blef Jakobs ökade kapitaler af så mycket större värde, som han och Jakob 1652 ingingo formligt kompaniskap med hvarandra.

* * *

För de nya företag, som Abraham vid denna tid planerade, behöfdes i sanning också kapitaler. Det var i 1600-talets förra hälft, som talet om Norrlands slumrande millioner började höras. I början af 1640-talet hade en bonde, Lars Larsson i Junosuando, upptäckt *järnmalmsstreck i Öfver-Torneå socken.*[1] På dessas brytande hade Torneå borgare till en början fått privilegium, men då de saknade driftkapital, öfverläts privilegiet 1646 till en Stockholmsköpman af tysk börd Arent Grape.[2] Äfven denne råkade emellertid inom kort i ekonomiska svårigheter, men då man icke gärna ville se företaget gå under, sökte och lyckades Bergskollegium intressera bröderna Abraham och Jakob Momma därför. Redan om hösten 1652[3] kom saken allvarligt på tal, och att döma efter senare fällda yttranden var det Abrahams lifliga sinne, som i synnerhet tilltalades af den storslagna planen. Den 14 febr. 1653 afslöto bröderna kontrakt med Grape om gemensamt drifvande af Kengis

---

[1] Se en afskrift af landshöfdingen Frans Cruschiörns order till befallningsmannen Hans Olofsson, dat. d. 17 febr. 1648, att »förste inventor till järnbrukens uppfinnelse i Öfver-Torneå socken» Lars Larsson i Junosuando enl. K. Maj:ts utgångne mandat skulle i sin och sina barns lifstid vara fri för gästning och skjutsning samt för vissa och ovissa större utlagor. I arbetet »Lappland» af O. Bergqvist och F. Svenonius (Sthlm. 19[illegible]) angifves året 1644 som upptäcktsår. Se sid. 211.

[2] Se afskrifter af privilegier för Arent Grape och participanter d. 4 dec. 1646 och ytterligare d. 20 jan. 1648.

[3] Se Bergskollegii protokoll d. 25 okt. och d. 12 nov. 1652. RA. I det förstnämnda heter det: »Bergmästaren H. Philip berättade, att där är god förhoppning till ett stadigt järnbergverk».

järnbruk, i hvilket de tre delägarne skulle äga hvar sin tredjedel. Bergskollegii privilegier, som meddelats redan d. 6 nov. 1652, bekräftades d. 27 okt. 1653 af drottning Kristina. Naturligtvis måste, för att locka någon att inlåta sig i ett sådant företag, om hvilket här var fråga, privilegierna vara ganska fördelaktiga. Den viktigaste bestämmelsen var befrielsen från stora sjötullen, en befrielse som först beviljades på 10 år, men som sedan förnyades på nya tioårsperioder.

När det stora beslutet var fattadt, var det Abraham, som genast satte sig i gång för att personligen gifva bruksrörelsen fart. Det gällde att se med egna ögon, hvad som kunde göras, och därför reste han själf utan dröjsmål upp till de lappländska obygderna. Innan han for, hade han samtalat om saken med den gamle rikskansleren, hvilken naturligtvis hade lifligt intresserat sig för detta liksom för alla dylika företag. Därföre sänder han också Axel Oxenstierna en berättelse från Kengis, dat. den 26 maj 1654, om sina iakttagelser däruppe.[1]

Brefvet är ganska karakteristiskt. Han finner, att mycket skulle kunna göras, om man icke träffade på så mycken tröghet och oförtagsamhet på alla håll. Torneå älf skulle lätt kunna fördjupas och göras segelbar för båtar, som lastade 20 à 30 sk℔., då f. n. båtarna där endast kunde lasta 6 à 7 sk℔. Han ville bevisa, att detta *kunde* göras, fastän han vore öfvertygad, att både landshöfdingen och borgerskapet skulle förklara det omöjligt. En bekväm landsväg borde också utmed älfven kunna utan svårighet åstadkommas, så att båtarna kunde dragas uppför strömmen såsom t. ex. skedde vid Rhen och Maas.

Han hade för afsikt att låta bygga en dubbel masugn för att kunna gjuta kanoner och att uppsätta 2 stångjärnshammare. Järnmanufakturer skulle här som vid Liège väl kunna inrättas, om det blott funnes bönder, som ville blifva klensmeder, men icke ens till grofarbeten, vedhuggning eller hammarsmide ville de låta bruka sig. »De ligga», skrifver han, »hela långa vintern i sina pörten och sofva, och de finnas, som säga, att bruken snarare böra hindras

[1] Se Abraham Mommas bref till Axel Oxenstierna, dat. Kengis den 26 maj 1654. Oxenstiernska saml., RA.

än befordras. Det såge ut, som om norrländingarna icke vore benägna att förtjäna någonting. De voro icke som schweizerbönderna, hvilka med sina hästar fore öfverallt för att skaffa sig inkomst.»

Torneåborgarna å sin sida sökte också på allt sätt hindra bruken, bland annat af fruktan för öfverbefolkning, hvarigenom brist på proviant skulle komma att uppstå — en farhåga, tillägger brefskrifvaren, som måste anses bero på stor okunnighet.

Men Abraham Momma nöjde sig icke med utforskande af det närmast liggande området. Han ville, såsom han säger, »bese hela landets lägenhet», och därför företog han en ganska märkelig expedition, sannolikt den första i sitt slag, dels till fots och dels med båt uppför Torne älf, öfver Torne träsk och fjällen ända till västerhafvet, »till att recognoscera, huru där tillstår, och hvad man sedan för handel dit hänöfver kunde praktisera».[1] Den märkeliga resans resultat meddelades genom brodern Jakob till den gamle rikskansleren.

Ett uppslag till ny och utvidgad bruksrörelse däruppe, hvilket kunde bli af största betydelse för hela landet, hade också därunder vunnits. Under färden hade nämligen Abraham erfarit, att en lappman (han skall ha hetat Olof Tolk) vid *Svappavara* upptäckt kopparfyndigheter, och han dröjde icke att göra sig närmare underrättad härom samt träffa anstalter för malmens exploaterande.[2]

Axel Oxenstierna lärer själf försträckt betydande belopp för bruksdriftens sättande i gång, om man så får tolka Abraham Mommas ord, att rikskansleren »en stor del af

---

[1] Måhända är det denna Abraham Mommas resa, som förevigats i den bild af en man i lappdräkt, åkande efter en ren, som finnes på Drottningholm, och som enligt en anteckning på en kopia i Reenstiernska familjens ägo föreställer Abraham Reenstierna. Man har förmodat, att taflan är målad af Ehrenstrahl, hvilken var måg till Abraham R:s broder Willem Momma. Jämför Bergqvist och Svenonius, Lappland, sid. 214, hvarest taflan är återgifven.

[2] Privilegierna äro daterade d. 8 dec. 1655. Namnet på upptäckaren uppgifves i Hugo Samzelius' »Studier och Anteckningar om den äldre Svenska kolonisationen i Norrbottens finnbygder» (Personhist. Tidskr. 1902, sid [illegible] hafva varit Olof Tolk. En annan person vid namn Jonas Bode sökte i Bergskollegium förfäkta sina anspråk på upptäckareäran, men hans påståenden bestredos på det bestämdaste af Abraham Momma. Se Bergskoll. prot d. 19 mars 1659. — Angående de begärda privilegierna se Bergskoll. prot. d. 10 nov. 1655.

sin timliga välfärd i dessa bruken nederlade och likväl icke därvid gärna tröttades». Dessutom öfverlät han för ett antagligen förmånligt arrende på bröderna sin lagmansränta i Norrland, en förmån, som dock icke länge torde kommit dem till godo, alldenstund, som bekant, rikskansleren redan i augusti 1654 afled. Men han har sannolikt också bidragit till, att K. M:t beviljade Mommorna rätt att på vissa år arrendera kronoinkomsterna af Öfre och Nedre Torneå socknar, ett arrende, hvaraf dessa torde hafva skördat åtskilliga fördelar, men som åter väckte stort missnöje hos borgarna i Torneå stad.

Emellertid var Abraham Momma ej särdeles nöjd med sina iakttagelser vid *Kengis*. Han säger, att han fann bruken där fordra större kostnad, omsorg och omak, än man någonsin tänkt, och att han och brodern »önskade, att de dem aldrig hade begynt». Järngrufvorna voro i vida sämre skick, än Grape förespeglat dem, och detta hade säkerligen blifvit en anledning till kontraktets upphäfvande, om man sett någon möjlighet att få de redan nedlagda kostnaderna igen af Grape.[1] Nu fanns ingen annan utväg än att fortsätta företaget med så stort eftertryck som möjligt.

Att det fordrades jätteenergi för att göra detta med någon framgång kan man förstå, då man hör, att fraktkostnaderna t. ex. för en tunna spannmål upp till Kengis voro lika höga som inköpssumman, att assurans för fartygen på Östersjön i Holland icke beviljades, emedan farvattnet var okändt utomlands,[2] och att Torneåborgarna alltjämt af alla krafter arbetade att hindra brukens uppkomst. De sistnämnda klagade oupphörligt dels öfver att Grape och Mommorna begagnade arrendet af socknarnas inkomster till att af lapparna uppköpa en mängd varor, som eljest brukade föras till Torneå, dels att de, fastän privilegierna endast medgåfvo dem att till sitt eget bruksfolk sälja spannmål, salt, salt fisk, blaggarn och vadmal, likväl i öppna bodar i Ken-

[1] Abraham M:s »deduktion öfver kompanihandeln med Arent Grape» bl. »Affärs och processhandlingar». Grape hade arrenderat en del kronoinkomster i Norrland, men hade därigenom åsamkat sig en stor restsumma, för hvars betalande en hans borgesman blef tagen i arrest. Bröderna Momma skaffade ... snarare: köpte då ut denne och slöto med Grape kontraktet af den 4 febr. 1653, enligt hvilket hvarje af de tre delägarna skulle hafva en tredjedel i bruket.
[2] Odat. inlaga till K. M:t, troligen från 1655.

gis och Svappavara läto försälja allehanda varor till förfång för borgarnas egen handel i Torneå, dels slutligen öfver att bruksägarna, då reda penningar däruppe vore svåråtkomliga, läto utfärda poletter och polettsedlar, ursprungligen afsedda blott för deras eget folk, hvilka poletter genast borde inlösas på kontoret i Torneå, men som hade kommit att löpa man och man emellan såsom ett slags mynt.[1]

Åtskilligt berättigadt torde det nog kunna varit i dessa klagomål, men visst är, att Torneåborna hade en ganska kortsynt blick för verkens betydelse för Norrlands utveckling. Då de emellertid också ville göra sig till målsmän för lapparna, lära dessa hafva protesterat, vittnande, att de haft stor fördel af bruket och »tackade Gud som deras landsgränser med bergverk välsignat hade».[2]

För att förekomma olägenheterna med poletterna och polettsedlarna medgaf K. M:t Reenstiernorna sedermera 1674 att själfva utmynta kopparen från Svappavara, »så att», säger Abraham, »där vår Herre ville välsigna koppargrufvan, intet stort kapital till förlag behöfdes». Enligt en uppgift från 1680 hade då myntats vid Kengis 70,287 d. k. m.[3]

En stor svårighet vid bruksdriften här uppe var att anskaffa folk. Väl hade K. Maj:t beviljat användningen af ett visst antal knektar, men dessutom måste nästan allt arbetsfolket tagas söder ifrån, en stor del från Dalarne.

[1] Se bl. a. Torneå stads besvär i saml. »Städernas besvär». RA.

[2] Inlaga under processerna med Torneå stad af d. 30 jan. 1672. Lapparna användes i stor utsträckning för brukskörslorna. I en af Mommornas olika suppliker till K. M:t begäres, »att lapparne, som bo kring Jockasjerfvi marknadsplats, måge oss arrendevis efter kronans taxt vara efterlåtne»; . . »Ty lättare faller där att hålla och handla renar än hästar.» — I Bergskoll protokoll d. 25 jan. 1661 omtalas, att bergmästaren Olof Larsson gjorde relation om Mommornas koppar- och järnbruk uti Lappmarken »såsom ock huru såsom lapparne, därigenom att bruk där inrättadt är, blifva storligen civile, mera än tillförende, och begynna veta af lag och rätt och därhän sökja, om de öfver någon egendom äre sinas emellan tvistige, det de intet tillförende gjort hafva».

[3] Enligt en specifikation, undertecknad af Christian Eriksson, Reenstiernornas förvaltare vid Norrlandsbruken, dat. 11 jan. 1681, hvilken insändes till Abraham R., funnos *sedlar* utestående från 1662 till och med 1680 till ett belopp af 9.721 daler (k. m.) och *poletter* till ett belopp af 2,272 d. (k. m.). Enligt en af samma man utfärdad sedel öfver *myntning vid Kengis*, dat. Hollela d. 18 aug. 1680, hade under *1675* myntats 28,24[illegible] dal.; *1676:* 16,440 dal.; *1677:* 10,038 dal.; *1678:* 6,192 dal.; *1679:* 5,78[illegible] *1680:* 3,576 dal. S:a 70,287 dal. k. m. Myntningen synes ha försiggått dels vid Svappavara och dels vid Kengis. Jämför Samzelius, a. a., sid. 50 samt Bergqvist och Svenonius, a. a., sid. 215.

För det kvalificerade arbetet användes många utländingar, hvaraf en del af Abraham uppskickades från Färna.[1]

Det dröjde till 1657, innan alla byggnader, flodupprensningar, väganläggningar m. m. (i sig själf storartade arbeten, af hvilka ännu minnesmärken däruppe finnas), voro så långt komna, att den första kopparmalmen kunde börja utskeppas. Men redan vid den första skeppslasten, 60 skꝼ koppar, fick man erfara, hvad det betydde, att assurans icke kunde erhållas. Skutan led nämligen skeppsbrott, och kopparen gick till botten, dock lyckligtvis på sådant vatten, att den kunde, ehuru med stora kostnader, åter uppfiskas. Emellertid gick brytningen vid Svappavara så pass bra, att under åren 1657—1674 5,000 skeppund koppar därifrån utfördes.

För bruksfolkets bästa synas bröderna hafva sörjt, så mycket görligt var. Präst och skolmästare och äfven läkare anskaffades.[2] Genom fyra inspektionsresor, som räckte många månader hvardera gången, tillsågo de hvad bruken kräfde.[3] »Bönderna», säger Jakob Momma i en berättelse, »så uti Öfver och Nedre Torneå socken som uti Kemi, hvilka tillförene uti sådan fattigdom lefde, så att de kronans utlagor

[1] Ej sällan gällde processerna vid denna tid tvistigheter, som uppstått genom att personer »utan pass» (d. v. s. utan bevis att de voro lediga från sin föregående tjänst) anställts vid bruken. — Af de anställda utländingarna synas flera ha varit mera tvifvelaktiga personer. Så hade t. ex. en fransk kolare, som skrifves Petter Servio, efter att för otillständigt uppförande mot en sin principal Johan Ditmar i Södermanland hafva af Bergskollegium dömts till landsförvisning, af Mommorna anställts vid Kengis. Han blef dem där mycket besvärlig, anklagades i Bergskollegium (se protokollet d. 19 och 20 nov. 1661) att ha velat slå sina husbönder och att hafva öfverfallit dem med grofva injurier och skällsord», hvarföre han nu för andra gången dömdes »att sättas på ett skepp och föras af riket». — Med en annan fransman, Nicolaus Le Moine, som äfven anställts vid lappländska bruken, råkade bröderna äfvenledes i process (Se Bergskoll. prot. d 22 nov. 1660). Om en tredje utländing, förvaltaren vid Kengis Denis Joris, som förut varit anställd vid Färna, heter det, att »han dricker gärna» o. s. v. — Af utländingar anställda här må för öfrigt nämnas murmästaren i Kengis Nicolas du Chaine, murmästaren i Svappavara Balthasar Joris, tysken J. Bulle, som förestod kontoret i Torneå o. s. v.

[2] Den 25 juli 1654 begärde participanterna af superintendenten i Hernösand, att en präst, Henrik Tyrison, skulle förordnas till Kengis, emedan det vore af nöden »att, förr än man sig något vidare om det världsliga bekymrar och flera personer dit förskaffar, man då först och främst sig beflitar om en rättsinnig god predikant och själasörjare». — Brukskirurg eller, som han kallades, »bruksbarberare» var A. Fleischer, som 1663 antog en »gesäll». Henrik Cordt, hvilken skulle vistas vid bruken, medan Fleischer själf var i Torneå. (Som denne gesäll emellertid snart rymde sin kos, blef han till föga gagn.)

[3] Abraham Momma besökte Lappland 1654—55 och 1660—61; Jakob Momma åter 1659—60 samt 1663.

ej tillbörligt betala kunde, äre förmedelst bruken så vida komne, att de icke allenast kronan sine utlagor betala kunna, utan de hafva ock så mycket i förråd, att de en ärlig främmande man logera kunna». —

* * *

Vid sidan af de nu skildrade arbetena i Norrland pågick och utvecklade sig brödernas affärsverksamhet på andra håll på storartadt sätt. Ända till midten af 1660-talet synes det varit en tid af så godt som oafbruten framgång. Abraham hade 1664 satt i gång *stålsmide* vid Färna, som uppfyllde honom med stora förhoppningar, och för hvars skull han 1663 företagit en resa till Danzig. Han ville lägga an på ståltråd och svärdsklingor, som hittills mest tillverkades i Tyskland. Han hoppades att genom sina bruk kunna »utkladda» de utländska, »så att man kunde komma till den effekt, som sal. Herr Rikskansleren en gång till de Danziger sade, då de sig beklagade, att man hade dragit deras hammarsmeder därifrån in i Sverige. H. Excell. frågade dem, huru många af sådana mästare de hade kvar, och då de dess kvantum hade nämnt, svarade han, att man ville se till att få också desamma med hit in uti landet».[1]

Jakob å sin sida synes mest sysselsatt sig med sina stora handelsaffärer, hvarvid naturligtvis de norrländska brukens förseende med spannmål o. s. v. spelade en viktig roll. Dessutom hade han utsetts till en af direktörerna i Västerviks skeppsbyggnadskompani och möjligen äfven i Tjärukompaniet.

---

[1] Se Abrah. Mommas odaterade supplik till K. Maj:t i okt. 1663 — Frågan föredrogs i Bergskollegium d. 15 och 16 okt. 1663. (Se protokollen.) A. Momma kom emellertid genom denna ansökan i kollision med Petter de Besche i Nyköping, som 1659 fått monopol på ståltillverkningen mot vissa villkor, hvilka dock kollegiet ansåg, att han ej på ett tillfredsställande sätt uppfyllt. I protokollet heter det, att Abr. Momma erbjöd sig att årligen vid Färna tillverka 2, 3 à 4,000 centner. »Tillböd att göra sin flit att kladda ut Danzigerne och ej se i förstone på profiten.» — Den 21 dec. 1664 erhöll Abr. Momma af K. M:t de sökta privilegierna på *stålsmide*, hvarpå han genast satte anläggningen i gång utan att underrätta kollegiet, hvarföre detta d. 13 juni 1665 (se prot.) förbjöd byggnadens fortsättande, ett förbud som naturligtvis snart upphäfdes. — Den 6 dec. 1666 fick Momma ytterligare privilegier på *ståltrådstillverkning*.

Med Västervikskompaniet, hvilkets fartyg Jakob hittills torde hafva i väsentlig mån användt för sina befraktningar, kom han emellertid 1666 i process angående en saltaffär, och detta föranledde såväl hans som hans vänners och meddirektörers, Daniel Leijonanckers och Henrik Thuens (adlad Rosenström), utträde ur kompaniet.[1] Måhända var det denna omständighet, som nu förmådde Mommorna att starta eget *skeppsbyggeri* i Jakobstad, ett företag som dock efter några år nedlades.[2]

Detta år 1666 beslöto bröderna af någon anledning att formellt upplösa sitt kompaniskap, hvilket emellertid icke betydde, att de skilde sina affärer helt och hållet från hvarandra.[3] Tvärtom fortforo de att samverka på det intimaste, hvilket i synnerhet var fallet i afseende på Lapplandsbruken, i hvilka de nu till följd af ett nytt kontrakt med Arent Grape ägde två femtedelar hvar, medan Grape endast behöll en femtedel.[4]

Ett bevis för det sociala anseende båda bröderna vid denna tid vunnit är, att båda utnämndes, den ena 1665 och den andra 1667, till e. o. kommissarier i Kommerskollegium, en utnämning, hvarmed regeringen plägade hedra framstående handlande och industriidkare, och som medförde förpliktelse att vid anfordran afgifva utlåtanden i kommersiella frågor. (Abraham blef sedermera 1672 ordinarie s. k. manufakturkommissarie i samma kollegium).[5] — Ett ännu större

[1] Se »Affärs- och processhandlingarne» i Momma-Reenst. saml.

[2] Föreståndare för detta varf var Elias Eliasson Gavelius. Här byggdes bl. a. det snällseglande furuskeppet »Het gravelycke huys De la Gardie», afsedt att kunna föra 24 eller 26 kanoner (jämför Kommerskoll. prot. d. 20 aug. 1669, där det säges om detta skepp: »är där hos en fregatt till örlog duglig»): likaså »Finlandske vapnet», afsedt att kunna föra 34 kanoner.

[3] I en inlaga, dat. d. 17 mars 1681, skrifva Jakob Reenstiernas barn: »Vår salig fader var med berörde sin broder Abraham åren 1652 till 1666 uti en kompanihandel, så att Abraham Reenstierna hade alltid alle böcker om händer, gaf ut alle obligationerne och disponerade alldeles härutinnan, hvaraf är händt, att ej allenast vår sal. faders egna till 600,000 daler, utan ock mänge andres medel äre komne i hans händer».

[4] Emellertid väckte Grape efter Jakob Reenstiernas död 1678 process mot dennes sterbhusdelägare och Abraham R., emedan de orättmätigt skulle hafva utträngt honom från hans egendom. Se nedan sidan 176.

[5] Jakob Mommas fullmakt såsom e. o. kommissarie i Kommerskoll. är dat. d. 16 mars 1665. Den 14 april s. å. presenterade han på samma gång som Henr. Thuen (adl. Rosenström) densamma i kollegium (se Kom. koll. prot. denna dag.) Abrahams fullmakt är daterad d. 29 april 1667 och presenterades i kollegiet d. 22 maj s. å. (se prot denna dag). Hans uppgift angafs af presidenten i kollegiet vara »*att låta sig vara angeläget på-*

erkännande från stadens sida följde 1669, då båda bröderna adlades, hvarvid de till minne af sin verksamhet i Lappland antogo namnet *Reenstierna.*

* * *

Sannolikt var det för att hvar på sitt håll vinna större rörelsefrihet, som den ofvannämnda skilsmässan hade ägt rum. Jakob planerade nämligen vid denna tid nya stora företag, hvilka han synes hafva velat leda ensam. Den 13 september 1666 inköpte han af Johan de Geer *Norrköpings mässingsbruk* för att drifva detta för egen räkning,[1] och vid samma tid inlät han sig i en ännu mer vidtutseende affär, hvilken under de följande åren skulle komma att bereda honom många bekymmer och göra alla hittills vunna framgångar så godt som fruktlösa.

Det hade alltid varit en kinkig sak att på ett tillfredsställande sätt ordna drottning Kristinas svenska affärer. För att åt sig betrygga vissa bestämda årsinkomster beslöt drottningen på inrådan af sina förtroendemän att utarrendera några af sina underhållsländer, och arrendet af *Gottland och Ösel* erbjöds åt Jakob Momma, ett bevis på att han nu ansågs såsom en af Sveriges solidaste köpmän.

Anbudet, som öppnade vida utsikter för hans verksamhetsifver, syntes honom lockande, och kontraktet rörande Gottland afslöts den 27 mars 1667 samt rörande Ösel den 1 juli samma år. Under titel af *administrator* skulle han öfvertaga öarnas ekonomiska förvaltning med rätt att utnämna vissa funktionärer, genom hvilka han skulle uppbära kronoinkomsterna. Dessutom skulle han ha rätt att på

---

minna, hvad han finner nödigt vara och kan lända kollegiet till underrättelse och bistånd». — Hans fullmakt såsom ordinarie manufakturkommissarie är dat. d. 24 april 1672 och presenterades i kollegium d. 20 maj s. å. (se prot.).

Af Kommerskollegii protokoll finna vi, att bröderna Momma åtskilliga gånger varit jämte andra c. o. kommissarier tillkallade för att afgifva utlåtanden i handelsfrågor. Se t. ex. Kom:koll. prot. d. 2 nov., 21 nov. 1665, d. 1 aug. 1666, d. 31 jan., 7 aug. 1668 o. s. v.

[1] Föreståndare för mässingsbruket i Norrköping blef en man från Aachen, Adam Kalckberner. Han tillhörde den hos Macco i hans »Aachener Wappen und Genealogien» (I, sid. 212—216) upptagna släkten.

öarna inrätta manufakturer, idka handel, anlägga skeppsvarf o. s. v. Till hans skyldigheter hörde att utbetala till alla ämbetsmän deras löner enligt stat.[1]

Med afslutandet af dessa kontrakter inträder vändpunkten i Mommornas ekonomiska historia, dock icke så att deras företagsamhet i någon mån minskas; tvärtom kan man säga, att den ökas nästan mer, än mänskliga krafter förmådde behärska. De årliga utbetalningar, för hvilka man nu engagerat sig för 15 års tid (så länge skulle kontrakten räcka), gingo löst för Gottland och Ösel på 40,000 rdr specie, och för att det hela skulle blifva vinstgifvande, måste man söka utveckla alla öarnas hjälpkällor.

Själf misströstade Jakob tydligen att ensam komma ut med det hela. Brodern Willem och svågern Isak Kock hade såsom borgesmän för Gottlandsarrendet gifvit honom sitt stöd. Men för företagets närmare utförande förband han sig genom kontrakt af den 29 jan. 1668 med brodern Abraham och vännen Daniel Leijonancker, hvarvid bestämdes, att hvar och en af dem skulle erhålla en tredjedel af ländernas inkomster samt bidraga med en tredjedel till arrendesumman. Alla affärer skulle bedrifvas gemensamt, hvarvid Jakob skulle hafva direktoriet och administrationen, Abraham hafva uppsikt öfver bokhållare och skrifvare samt förvara arkivet

---

[1] Se »Handlingar rörande arrendet af Gottland och Ösel» i Momma-Reenstierna-samlingen. Kontrakten finnas i flera afskrifter. De skulle gälla till sommaren 1682. Jakob Momma skulle på *Gottland* äga: att 1:o uppbära alla räntor samt stora sjötullen »och lilla tullen i Visby och landthamnarne», konfiskationer, sakören m. m.; 2:o för uppbärandet tillförordna »sådana personer, som honom och hans arfvingar bäst kunde behaga»; 3:o förordna tullnär och kontrollör vid stora sjötullen samt öfverstrandridare, andra strandridare och besökare (dock skulle H. Maj:ts generalguvernör äfven utse en kontrollör, beroende endast af honom); 4:o idka handel på främmande orter, men ej med bönderna på Gottland); 5:o ha ombud vid jordransakningar samt kunna uppsäga och ändra arrendekontrakt vid ladugårdar. Hennes Maj:t förbehöll sig endast nya skatter och strandrättigheterna. Arrendesumman var 22,000 riksdaler att betalas två gånger årligen till Kristinas resident i Hamburg Texeira. Borgesmän för Gottlandsarrendet voro Jakobs svåger Isak Kock (adl. Cronström) och brodern Willem Momma. Borgensförbindelsen är daterad d. 28 mars 1667.

På *Ösel* ägde J. M. att 1:o likaledes uppbära landsräntorna, stora sjötullen, småtullar och acciser; 2:o att efter behag förnya eller uppsäga alla arrendekontrakt eller låta sköta godsen genom egna förvaltare (drottningen förbehöll sig endast två gods, som förut tillhört M. G. de la Gardie); 3:o att utnämna alla ämbetsmän utom dem som afsågo justitiens administration; 4:o rätt att inrätta allehanda manufakturer. — Arrendesumman var 18,000 riksdaler.

samt Leijonancker vid hofvet, i kollegierna och hos tjänstemännen uträtta hvad som påfordrades.[1]

Med lif och lust hängaf sig Jakob åt de nya uppgifter, som dessa öfverenskommelser gåfvo honom. Genom nya tjänsteorgan ordnade han den ekonomiska föValtningen af öarna. En direktör, Anton Kohl, med tvenne inspektorer, J. Kube och J. von Stedten, tillsattes på Ösel; på Gottland sköttes affärerna närmast genom bokhållare, af hvilka må nämnas N. Marcussen och Anders Arosius, till tullförvaltare där utnämnde han brorsonen Jan Momma o. s. v.

Af de nya anläggningarna var skeppsvarfvet vid Slite den viktigaste, dit holländska skeppstimmermän och arbetare införskrefvos, och där verksamheten under en följd af år bedrefs med rask fart.[2]

Vidare anlades sågerier och smedjor för att förse de nyssnämnda varfven, Gottlands-kalksten utfördes till främmande land, ullspinneri, »bommersijnsverk»[3] och tjärubrännerier anlades på Ösel o. s. v., hvarjämte åtgärder vidtogos till åkerbrukets upphjälpande därstädes.

Jämte mässingsbruket anlades också i Norrköping ett *saxsmideri* samt en *klädesfabrik*,[4] och då Jakob nu fått så stora intressen i denna stad att bevaka, beslöt han äfven här upprätta ett kontor samt inredde åt sig stadens präktigaste byggnad, dit han nu själf för långa tider öfverflyttade, fastän han samtidigt lät åt sig bygga ett ståtligt hus vid Wolmar Yxkullsgatan i Stockholm. Kontoret i Stockholm öfverlät han mest åt sina högtbetrodda bokhållare.[5]

* * *

[1] Se processhandlingarna med Daniel Leijonancker i Momma-Reenst. saml.

[2] Vid valet af föreståndare för skeppsbyggeriet i Slite tyckes Jakob R. icke alltid varit rätt lycklig. Så beskylldes en, »Mäster Paul», för okunnighet och fylleri, hvarföre folket »ville till Holland igen» (N. Marcussen till Jakob R. i april 1669).

[3] »Bommersijn» = ett slags tyg, hvartill garn införskrefs från England. Se Kommerskoll. prot. d. 26 okt. 1671.

[4] Privilegium på klädemakeri för Jakob Reenstierna, dat. d. 30 april 1669; likaledes på saxsmideri samma dag.

[5] Den mest betydande af dessa synes hafva varit Johan Colwin (född omkring 1639 och död såsom borgmästare i Visby 1702). I ett bref d. 3 mars 1699 talar denne om »den förvandtskap, som emellan det välförnäma huset (Reenstierna) och mitt hus är». Han hade 1667 börjat som informator för Jakob R:s söner Isak och Jakob. Sedan 1671 antogs han att förestå J. R:s »vidtbegrepne handelskommissioner», då honom »största delen af deras utrikes affärer, som på Stockholm gingo, i händer stältes och därtillmed

Den ofantliga utsträckning, som emellertid Mommornas affärsverksamhet nu hade fått: bruksrörelsen i Västmanland, bruksrörelsen i Norrland, mässingsbruket och klädesfabriken i Norrköping och Nyköping, den stora köpmansrörelsen på in- och utlandet, skeppsrederirörelsen samt slutligen den ekonomiska administrationen af Gottland och Ösel — allt detta kräfde oerhörda förlagskapital, som blott voro att påräkna, så länge ett godt förstånd ägde rum mellan Sverige och det rika förlagslandet Holland, där Reenstiernorna alltjämt hade sina bästa affärsvänner. Trippelalliansens tider voro därföre för dem och deras affärer synnerligen gynnsamma.

Men en ny tid kom med nya politiska kombinationer. Man kan säga, att Doverfördraget 1670 mellan England och Frankrike var det första förebudet till 1670-talets olyckor för Reenstiernorna.

Den af de båda bröderna, som hade svagaste ekonomiska grundvalen att stå på, var Abraham. Den storartade industriella byggnad, som han uppfört, var för hög för att motstå påkänningarna af de stormar, som dessa politiskt oroliga tider medförde. Väl fortsatte han oafbrutet att utvidga sin bruksrörelse med nya slags tillverkningar. Så erhöll han den 28 mars 1670 privilegium på *ankargjuteri* och samma dag på ytterligare »stålmakeri». Men att ställningen för honom redan före krigets egentliga utbrott var hotande, visade sig af vissa åtgärder, som han i slutet af 1671 vidtog. Så begärde han i november detta år i Bergskollegium befrielse från 100 d. s. m. till skeppshjälp, »emedan hans bruk sticker

dess inrikes handel och beställningar, såsom särdeles Öselske arrendet och däraf fallande revenyer uti spannmål och proviantpersedlar, därhos alla manufakturer och effekter, som därifrån kommo, bestående i bred parkum, bomsin (ɔ: bomersin), buldan, lärft, dräll, blaggarn och annat mer, dessutom ock en del af Gottlandske arrendet (och) Norrköpings mässingsbruk, detsamma med koppar och andra materialier att fournera och däremot att anamma den tillräkning, som af bemälte bruk i mässingsvaror till Stockholm kom, att förytra sammaledes därifrån kommande effekter af det där af . . . . . Herr Reenstierna inrättade klädemakerier med andra små kramvaror; så var honom ock i kommission gifvet Lapplands koppar- och järnbruk: för ankommande och afgående skeppsladdningar och utredningar måste han draga försorg, rättegångssaker och korrespondens på vederbörliga orter måste han ock bevaka och underhålla». Denna tjänst beklädde Colwin i 6$^1/_3$ år till april 1677 (jämför »Affärs- och Processhandl.» i Momma-Reenst. saml.). Jakob R:s arfvingar trodde, att C. blifvit mycket rik i sin tjänst, men själf försäkrade han, att detta så litet var förhållandet, att han vid afflyttningen hade måst sätta sig i betydlig skuld.

i stor skuld och han ingen gewinst där af njuter», en ansökan, som kollegiet dock icke ansåg sig kunna bifalla.[1]

Af mera betecknande art var emellertid en annan åtgärd, som med skäl ansågs vara mycket betänklig. Genom en afhandling af den 19 dec. detta år transporterade han nämligen *all* sin egendom, lös och fast, på brodern Jakob, ehuru han fortfor under våren 1672 att draga växlar på Amsterdam till betydliga belopp.[2]

Själf var han uppenbarligen af den öfvertygelsen, att, om han bara finge tid på sig, skulle han kunna både inlösa dessa växlar och tillfredsställa sina öfriga kreditorer. För att skaffa sig ett sådant rådrum ingick han till K. M:t med ansökan om ett »dilatoriebref», som under tre års tid skulle skydda honom för alla borgenärers kraf. Med hänsyn till de fruktansvärda förluster, som hans ruin skulle medföra så för kronan som för enskilda, understöddes hans ansökan af 19 af de förnämsta borgenärerna, och K. Maj:t beviljade hans ansökan den 3 aug. 1672.[3] Men detta hindrade icke, att i sinom tid de under våren utsläppta växlarna skulle komma att visa sig som mycket farliga papper, om det också för ögonblicket satte honom i tillfälle att ännu några år hålla affärerna gående.

Emellertid ingaf Abraham Reenstierna kort efter erhållandet af sistnämnda kungl. bref en ny ganska märkelig inlaga till K. Maj:t, i hvilken han ej allenast begärde för

[1] Se Bergskoll. prot. den 23 och 25 nov. 1671.

[2] Förskrifningen af A R:s egendom finnes på många ställen åberopad, särdeles i handlingarna till John Strothers process med Abr. Reenstierna angående de af denne utfärdade växlarna af den 10 april och 1 maj 1672. Andra växlar af A. R., daterade den 10 febr. och 10 april 1672, omnämnas i Margareta Usslers process med Abr. Reenstierna. Se »Affärs- och processhandlingarne». Abraham R:s förskrifning var emellertid så långt ifrån någon hemlighet, att Jakob d. 21 juni 1672 begärde och erhöll, »så vida bruken och dess appartinentier angick», dess officiella införande sig till säkerhet i Bergskollegii protokoll (se detta.)

[3] Intercessionsskrifvelsen, utan datum, finnes i orig. bland »Handl. rörande Abraham Reenstiernas lefnadsförhållanden» i Momma-Reenst. saml. Underteeknare voro: Vincent Reyser. P. Lillienhoff, Louis och Liebert Wolters, Niklas Keder, Johan Frick, Claes Wilckens, Egidius Pincier, Ant. Henriques, Lor. von Brobergen. Didr. van Wijk, Gerh. Solinger, Abr. Brayne. Henr. Metzner, Sam. von Breda, Jean Benoit, Johan Clapmeyer, Jakob Brandberg. Johan Brakels. Peter Schult (»för Bastian Köler»). Dessa anhålla dels, att han kunde utfå, hvad han hos *kronan* hade att fordra, dels att han måtte erhålla K. Maj:ts nåd och hjälp »för att förekomma total ruin och därmed större skada», ehuru han icke så precis som växelstadgan bjuder kunde betala sina växlar.

sig och sin broder förläning af Lapplandsbrukens den 19 juni detta år utlupna frihet för stora sjötullen utan äfven utvecklade ett med verklig entusiasm motiveradt förslag »till Lappmarkens excolerande» genom bruksprivilegiernas utsträckning för en tid af 30 år »till *alla i gemen*, som hafva lust att upptaga några bruk därsammastädes».

Han skildrade, huru »naturen besatt lappmarken med berg, klippor och fjäll så ymnigt och hopigt(!), att, om ett land skulle bära sin största berömmelse och glorie af sådant anseende och beskaffenhet, så skulle detta i den felicitet och naturlige faveur öfvergå alle andra». Han talade om dess rena och hälsosamma luft för både folk och kreatur (»besynnerligen för det berömmelige tam- såväl som vilddjuret renen»), men framför allt talade han om dess förborgade rikedom på mineralier och metaller, som blifvit denna del af jordenes klot» gifven till ersättning för den »fruktbarhet, som är Lappmarken uti andre förmåner och kvaliteter af naturen nekad blifven».

Han framhöll den oförnekliga sanningen, att de begärda frihetsåren vore att räkna för ingenting i jämförelse med den tid, som förflutit från världens begynnelse och intill nu, under hvilken tid K. Maj:t dock saknat alla inkomster från Lappmarken.

Med exempel från deras egna bruk visade han, hvilka fördelar kronan och landet skördade genom dessa naturliga rikedomars exploaterande: skickliga handtverkare inflyttade utifrån, lapparne och bönderna bereddes arbetsförtjänst genom körslor och dylikt, vid bruket sysselsattes »smeder, timmermän, grufdrängar, smältare, gårmakare, plåt- och blecksmeder samt andre enskilde ordinarie tjänare och arbetare, som sig, sine hustrur, barn och husfolk vid samma bruk ernära och uppehålla». En naturlig följd häraf var, att kronans skatt och inkomster ökades. Så hade »bönderna uti Öfre- och Nedre Torneå socknar mera än deras utlagor, som sig bedraga till 13 à 14,000 daler om året, igenom arbete (vid bruken) sig årligen förtjäna kunnat», likaså bönderna i Kemi socken, hvarförutom dalkarlar kommit dit och förtjänat sig »vackra penningar nog». Dessutom växte inkomsterna af tullarna, accisen, skutfrakterna i Torneå, lilla tullen, tolagen, vågpenningarna o. s. v., »hvilke kommo-

diteter och fördelar skulle multipliceras och så mycket mångfaldigare och fast större varda, som ju flere bergsvärk här och där inrättade blifva».

Härtill kom, att genom bruksrörelsen skogarna skulle komma till användning, röjningsplatserna blifva uppodlade, strömmarna reglerade, utförseln af koppar, järn »och kanske annat gods» komma att upphjälpa Sveriges handelsbalans gentemot utlandet, skeppsrederirörelsen och seglationen uppblomstra, ja en och annan skulle tilläfventyrs, »efter en långlig utstånden möda och använd otrolig mycket bekostnad», ändtligen kunna »uppsticka sig därvid en penning, icke allenast ingen till nackdel och last, utan hellre [att] samma för K. Maj:t och fäderneslandet härligt och gagneligt vore». Förslagsställaren vore också öfvertygad, att om bergsbruket här visade sig vinstgifvande, skulle icke allenast inländska kapitalister där nedlägga penningar, utan ock »månge ifrån Tyskland och andra orter, som lust hafva till sådana värk», skulle dit inlockas, »besynnerligen i krigstider och under varande oroligt väsende utomlands».

Slutligen andrager han ett politiskt argument, som pekade framåt mot kommande tider. »Skulle ock», säger han, »genom Guds vilja lyckan så tillbäras, att dominium af Västersjön och dess strand blefve med tiden hörande till Sveriges krona, såsom det tillförne lär varit hafva . . ., hvilket ock till Lappmarkens upprättelse och välstånd visserligen mycket kontribuera skulle, så vore icke orådsamt utan fast mer mycket angeläget, att där emellan fjällen åt norska sidan — öfver hvilken trakt (nämligen mellan Torneå lappmark och Västerhafvet) förmodligen efter fredsfördraget, som anno 1613 den 20 jan. emellan Sverige och Danmark upprättadt är, E. K. Maj:ts jurisdiktion sig sträcker, hvarest ock de svenska fjällappar sina renar om sommaren drifver och i bet hafva — blefve bebyggdt och med gode svenska underdåner(!) besatt och populeradt, besynnerligen med dalekarlar och Tornefinnar, som icke allenast till allehanda arbete väl fallne äre, utan och till järnsmideri helt snälle. Dessa borde ej besväras hvarken med knekte- eller båtsmanshåll, ej heller borde de betungas med andra utskylder än ordinarie lappskatt och borde i förstone af kronan erhålla någon hjälp till inköp af boskap, till dess de komme

sig något före. Härigenom skulle man »allestädes närmare Västerhafvet kunna vinna en stadig och odisputerlig häfd» och »spörja god fördel och fromma af en sådan koloni».[1]

Efter alla dessa allmänna skäl för det föreslagna *generella* privilegiet på 30 år framhöll brefskrifvaren äfven, att för honom och hans broder under närvarande konjunkturer det var ett ekonomiskt lifsvillkor att erhålla K. Maj:ts understöd genom förlängda privilegier på sjötullsfriheten och friheten från tionde och afrad. Som bevekande omständigheter framhöll han, dels att han var »den förste, som personligen där i Lappmarken hittade och uppenbarade kopparmalm», dels att brukens drifvande årligen kostade stora summor, och att deras exempel, om man såg dem framgångsrika, skulle tjäna andra till uppmuntran, hvaremot deras ruin skulle afskräcka alla från liknande företag, då »hvar och en skulle spegla sig däruti, och för exempels och faras skull näppeligen någon töras dit».[2]

Ett sådant bombardemang af skäl kunde icke förfela att göra intryck på K. Maj:t och Bergskollegium, i hvilket förslaget fick flera förespråkare. Presidenten framkastade emellertid den misstanken, att Reenstiernorna »föregofve sin olycka, på det de matte erhålla privilegier, skrämmande därmed andre», hvilket åter förorsakade Abraham att inför kollegium rent ut förklara att, »så framt han intet blifver hulpen, måste han låta värket stanna och ödeläggas, och, om det låge till evig tid öde, så hade H. K. Maj:t intet däraf».[3] Slutet blef, att brödernas privilegium af K. Maj:t

---

[1] Förslagställaren tillägger här: »Man menar ock således fordom skett vid Torne strand, och där nu Öfver- och Neder-Torneå socknar äro, att icke allenast finske bönder från Birkala (Pirkala) by hafva sig begifvit dit in, utan ock en hop svenska därifrån norråt och dit såsom nybyggare förskickade blifvit och sig där faste satt, därigenom orten sedan och med längden är folkrik, excolerad, fruktsam och säker gjord vorden».

[2] Abr. Reenstiernas skrifvelse till K. Maj:t, dat. 1672, men utan dag och månad (Saml. »Skrifvelser till K. Maj:t»). Se ock en supplik d. 31 okt. 1672.

[3] Bergskoll. protokoll d. 6 och 12 nov. 1672 samt 13 jan. och 29 maj 1673. — Just vid samma tid, som Bergskoll. diskuterade A. Reenstiernas förslag rörande Lappmarken, flammade dennes hopp om nya vinstgifvande företag däruppe i Lappland upp, i det han af sitt folk i Svappavara och Kengis fick meddelande om deras upptäckt af nya, såsom man trodde, oerhördt rika kopparfyndigheter vid *Kanavara* i Ofoten. Regering, kollegier och diplomater sattes nu under några år i rörelse för att åt Sverige och Reenstiernorna vindicera detta obestridligen i Norge belägna område. Tvisten ingick bland de frågor, som ledde till kriget med Danmark, men, då fyndig-

förnyades på 20 år den 17 febr. 1672. Något *generellt privilegium* för hvem som ville idka bergsbruk i Lappmarken synes däremot icke hafva blifvit utfärdadt.

Det är betecknande för Abraham Reenstiernas sangviniska natur, att han midt under den svåra kristiden sommaren 1672 var i full färd med att sätta i gång ett nytt företag, icke mindre kapitalkräfvande än de föregående. Det gällde nu skapandet af »*ett realt skeppsbyggeri*» invid Stockholm. I den inlaga till K. Maj:t, troligen från slutet af föregående år, hvari han begärt privilegier för denna anläggning, uppräknar han med vanlig ifver alla de industrigrenar, som genom detta skeppsbyggeri skulle komma att uppblomstra: styckegjuteri, spiktillverkning, ankarsmide och annat smide, bildhuggeri, blockmakeri, repslageri, tjärbränneri, »en rätt timringskonst», o. s. v. förutom åtskilliga handtverkerier såsom skrädderi, bageri, linväfveri, skomakeri, köttmångleri m. m.[1] Privilegierna beviljades och äro daterade den 16 mars 1672. På sommaren och den följande vintern gjorde han, såsom han själf säger»,[2] sin flit med timmerplatsens inrättande, några hus uppsättande, redskapens tillagande, folkets förtingande samt trävirkets uppköpande och huggande». En byggmästare och en hop manskap hade han sändt »till lofgifna skogar här och där i skärgården att förtinga, utsöka, hugga och utkora allehanda för skeppstimringen tjänligt virke af furu», hvaraf en stor del också beställts ifrån Finland och Norrland. Vi se, att det icke bara var fråga om luftslott.

En af de väsentliga förutsättningarna för dessa företag var emellertid, att deras upphofsman skulle återfå hvad som återstod af en af honom gjord betydlig försträckning till kronan, något hvarom han också i sina inlagor enträget, men förgäfves, anhåller. K. Maj:t försatt honom med de ofvannämnda »dilatoriebrefvet» (se sid. 164

heterna icke synas ha motsvarat förväntningarna, blef af det hela ingenting (se bl. a. Arendt Grapes och Christian Erichsons relation till bröderna R. dat. 18 nov. 1672, samt Arendt Grapes relation till desamma d. 7 juni 16.. i Momma-Reenstierna saml.) I Bergskoll. behandlades Ranavarafrågan d. .. och 18 mars, d. 3 dec. 1673, d. 23 jan. 1674 och d. 18 jan. 1675.

[1] Se odat. inlaga till Kungl. Maj:t (»Skrifvelse till K. Maj:t»): — ... ock skrifvelse d. 11 maj 1672 till K. Maj:t. Här angifves Sickla by såsom tillärnad plats för detta skeppsvarf. —

[2] Odat. inlaga till K. Maj:t 1673.

till skydd mot hans kreditorer, men af penningar synes han nu icke ha erhållit något, och hela företaget afstannade i brist på medel.

Att svenska sjöfartsnäringens utveckling vid denna tid alldeles särskildt låg Abraham R. i tankarna synes emellertid bland annat däraf, att han nu i tvenne somrar lät en ingeniör på sin bekostnad undersöka möjligheten af en kanalanläggning mellan Hjälmaren och Mälaren.[1]

Men konjunkturerna blefvo, som bekant, långt ifrån bättre. Det europeiska kriget utbröt, och förstörde ohjälpligen krediten. I Holland gjorde Caspar Bruyn och många andra konkurs, och några växlar på det hållet voro icke vidare att draga. — 1674 gjorde Abraham dock ännu en gång ett försök att påkalla Kungl. Maj:ts hjälp. Han förespeglade, hurusom bruken i Västmanland skulle kunna tillverka årligen 5,000 sk℔ stångjärn, 2,000 sk℔ järnstycken, 2,000 centner stål, 300 sk℔ harnesk- och andra plåtar, 5 à 600 sk℔ spik, 5 à 600 sk℔ skeppsankare, utom ett godt parti järn- och ståltråd, »jämte åtskilligt annat, som gjutes af järn», om blott K. Maj:t ville genom ett nytt dilatoriebref på *sex* år, trygga arbetets ostörda gång.[2] Denna gång vågade emellertid K. Maj:t sig icke på ett så våldsamt ingrepp, och med sorg i hjärtat måste Abraham Reenstierna afstå från förvaltningen af sina kära bruk i Västmanland, samtidigt med att en bitter strid om äganderätten till Färna utbrutit mellan Willem Momma och hans båda bröder. Det egendomliga i denna vidlyftiga process var, att alla ville komma ifrån äganderätten till bru-

---

[1] Se en odat. inlaga till K. Maj:t 1673. I denna vädjar han på det bevekligaste till K. Maj:t att rädda honom och de många, som af honom vore beroende, genom att förunna honom betalning för sin innestående kronofordran. Om detta icke kunde beviljas begär han: 1:o att i 5 år få innehålla tullen på 2 skeppsladdningar franskt vin om året, 2:o likaså tullen på alla järnstycken, som tillverkades vid hans bruk; 3:o likaså tullen på stångjärn och ankare från hans bruk och slutligen 4:o tullen på 1,000 sk℔ koppar årligen. — Denna tullfrihet afstyrktes dock af Bergskollegium (se dettas prot. d. 23 mars 1674). — A. R:s ursprungliga förskott till kronan lärer varit 150,000 dal. s. m.

[2] Se odat. inlaga till K. Maj:t 1674. Samtidigt begärde R., att den som **sist** gjorde försträckning till verkens drifvande skulle åtnjuta *företräde* vid betalningen, ett förslag som dock afstyrktes af Bergskollegium (se dettas protokoll d. 27 mars och 1 april 1674). — Den enda fördel, som bröderna detta år synas hafva erhållit af kronan, var privilegiet att utmynta kopparen i Svappavara på stället, dat. 20 nov. 1674, ett privilegium som Abraham dock ansåg mycket värdefullt. Jämför ofvan sid. 156.

ket. Willem yrkade blott att utfå sitt från början insatta kapital med ränta, hvaremot bröderna yrkade, att han efter Hans Neumans död måtte anses som rätte ägare och fordrade å sin sida ersättning för sina nedlagda kostnader, Abraham såsom faktor och Jakob såsom långifvare.[1] Det definitiva slutet, som dock icke kom, förr än både Jakob och Willem voro döda, synes hafva blifvit, att Willem förklarades för ägare, men skulle ha ersättning för sitt innestående kapital af Abraham, som emellertid då längesedan varit förklarad insolvent. Från början af år 1676 öfverlät Abraham förläggandet af Västmanlandsbruken åt stockholmsborgaren Claes Wilckens, men för skötseln af dessa torde hans person varit så oumbärlig, att han därmed fortfor ända till sin död.

* * *

Att äfven Jakob Mommas förhållanden skulle kännbart påverkas af de dåliga konjunkturerna är naturligt. Själf räknar han öfvertagandet af Gottland-Ösels-arrendet som källan till de svårigheter, hvari han sedermera råkat.

Så godt som från första början kom han på spänd fot med de båda landshöfdingarne, Lennart Ribbing på Gottland och Per Fleming på Ösel.[2] Uppenbarligen tålde dessa icke den konkurrerande befogenhet, som »administratorn» hade fått sig tillagd. Med Ribbing råkade han genast i process

[1] Brödernas förhållande till hvarandra synes ända till krisåret 1672 varit godt. Då Willems mässingsbruk i Nyköping 1665 af vådeld lades i aska, understöddes han kraftigt af brodern Jakob, som försträckte medel till dess återuppbyggande. Till gentjänst gick Willem 1669 i borgen för Jakobs arrende på Gottland. Ömsesidiga obligationer och likvidationer växlade sålunda utan några slitningar ända till nyssnämnda år. Huruvida misshälligheterna stodo i något samband med, att den numera gamle Willem merändels företräddes af en vuxen son, Willem d. y., kan ej afgöras, men synes icke osannolikt. I Bergskollegii protokoll möta vi Jakob och Willem såsom tvistande 1673 (se prot. d. 30 okt. 1673). Den 31 dec. 1675 beräknade Abraham och Jakob sin fordran hos Willem till 343.420 d. k. m. — Hvad Färna bruk angår, så anhöll Abraham Momma 1659 i Bergskollegium om värdering på detta bruk, »som», heter det i protokollet d. 21 febr. 1659, »*honom lagligen af Hans Nyman är tillfallet*». Denna begäran upprepades sedan flera gånger (se prot. d. 18 mars 1659 och d. 6 okt. s. å.), men afslogs, emedan laga fasta icke kunde företes.

[2] Se »Handl. rör. arrendet af Gottland och Ösel» i Momma-Reenst. saml. — Ribbing gick så långt, att han förbjöd, att någon fick »leverera till Mommas parti till en skillings värde», och befallde, att alla skulle rätta sig efter hans kommando (N. Marcussen till Jakob Reenstierna i april 1669). — »Hvad som varit salig kommissariens största och första knäck», säger sterbhusets juridiska ombud H. Schæfer i en relation till kreditorerna, dat. [illegible] okt. 1680, var det 1667 med drottning Kristina ingångna kontraktet.

om en obetydlighet, Fleming ej allenast vägrade att immittera i honom de amt, som honom tillkom, utan lade alla möjliga hinder i vägen för de planer till åkerbrukets och handelns upphjälpande, hvilka han sökte genomföra på Ösel.

Att allmogen på öarna däremot synes varit belåten, framgår af korrespondensen. Så hette det i ett bref från Gottland, skrifvet sedan Jakob lämnat ifrån sig arrendet: »Jag kan den klagan icke förtiga, som allmogen i landet nu äre stadde uti, att de sakna Välborne Herrens emot dem ertedde godhet så med skattens betalning som saltets lindriga pris».[1]

För att vinna ett stöd emot de båda landshöfdingarne erbjöd Reenstierna vid generalguvernörsskiftet 1669 den nye generalguvernören Gustaf Kurck icke mindre än 15,000 d. s. m. årligen, för att han skulle skydda honom vid hans privilegier, och, då han märkte, att detta icke hjälpte, fördubblade han summan. 12,000 d. s. m. utbetalades också, men, då administratorn det oaktadt endast af generalguvernören sporde illvilja och förtret, inställdes betalningarna. Märkvärdigt nog drog sig icke Kurck att genom process söka utfå bl. annat denna sin »lön», som dock synes väl mycket besläktad med mutor.[2]

Vi ha redan talat om tvenne processer för Gottland-Ösel-arrendets skull. Värst var dock, att Reenstierna 1671 också råkade i tvist med den ena af sina kompanjoner, Daniel Leijonancker. Denne, hvars affärer synas ha rönt alltför stor inverkan af de dåliga tiderna, hade dels företagit sig att sälja ett till Reenstierna pantsatt hus åt annan person, dels hade han gjort sig skyldig till åtskilliga egenmäktigheter vid arrendet, hvaraf följden var, att den forna intima vänskapen förbytts i bitter ovänskap, åtföljd af allehanda den tiden brukliga invektiver inför rätta.[3]

Och så kom då det kritiska året 1673, då de ekonomiska grundvalarna bäfvade för en mängd af landets affärs-

---

[1] N. Marcussen till Jakob R. den 31 aug. 1676.

[2] Se H. Schæfers ofvan anförda relation d. 10 okt. 1680; äfvensom »Affärs- och processhandlingar».

[3] Se handlingarna rörande processen med Leijonancker bland »Affärs- och processhandlingar». Den person, till hvilken huset blifvit pantsatt, och som därpå oaktadt Reenstiernas protest erhöll fasta, var grefve Pontus Fredrik de la Gardie. — Vid Jakob R:s död ansåg sterbhuset sig äga en fordran för Gottland-Ösel-arrendet af Abraham Reenstierna och Leijonancker gemensamt på 80,000 dal. k. m.

män. Abrahams undergräfda affärsställning, var ingen hemlighet, och man visste ju, att brödernas ekonomi var mycket sammanblandad. Borgenärernas oro visar sig i en massa krafbref, somliga i ganska ohöfliga ordalag, som just detta år haglade öfver Jakob.[1] Äfven hans utländska affärsvänner öfvervakade honom med knappt dold misstro. Då han vid denna tid behöfde en ny språkkunnig bokhållare, erhöll han en sådan, Johan de Homel, från R:s faktor köpmannen Hiebenaer i Hamburg, hvilken bokhållare sedan visade sig blott vara en spion åt den sistnämnde. Trots lysande lönevillkor (500 rdr om året med åtskilliga naturaförmåner), ådagalade han snart försumlighet i sin tjänst, och, hvad värre var, han visade sig som en farlig utspridare af rykten, hvilka voro ytterst betänkliga för principalens kredit. Så hviskade han i örat på dels markisen del Monte, Kristinas ekonomiska sändebud i Sverige, dels generalguvernören Gustaf Kurck, att Reenstiernas affärsställning vore sådan, att han »aldrig vore man att sig redressera».[2] När under trycket af den svåra penningeställningen det också visade sig omöjligt för R. att på rätt tid betala arrendesummorna, såg man däri en bekräftelse på de onda ryktenas sanning och slutet blef, att arrendet uppsades till i juni 1674.[3]

Väl afskedades den otrogne tjänaren, men skadan kunde icke repareras hvarken därigenom eller genom de följande processerna med Kristina och Gustaf Kurck.

---

[1] Se Jakobs korrespondens bl. a. bref från H. Metzner, H. Peerman, Joel v. Qvantens änka, D. Richter, Eva Magd. Richter, Gustaf Soop, Strong, Michel Jönsson Strömberg, Wattrang & Hammarin m. fl.

[2] Se »Affärs- och processhandl.»: Processen med Jean de l'Homel. Enligt Jakob R:s uppgift erhöll han vid sitt anställande 60 rdr i respenning och en äreskänk på 100 rdr till hans hustru. I årlig lön skulle han erhålla 500 rdr samt kost för honom själf i 10 månader, för hans son i tre månader och för »hans pojke» i två månader. Kort efter sitt antagande begynte han emellertid gå hvar dag på källaren och lämna arbetet försummadt. Då han förebråddes härför, svarade han: Ich gaen waer my belieft sonder ijmant te vraegen (se en odat. inlaga af Jak. Reenstierna). Trots att R. fick honom fälld i både underrätter och hofrätt, lyckades han dock 1675 i rådet utverka, att domen uppsköts, »hvaröfver han sig storligen förhäfver och »söker den lilla upphållning, som krediten öfrig vara kunde, alldeles att förspilla, så att», slutar Jakob R., »jag icke tror, att någon vara värre i världen stälter, än jag för denna människan utkommen är».

[3] Arrendet uppsades till den 30 juni 1674. — Gustaf Kurck hade »genom löften» öfvertalat Jakob R. att med sig äfven dela arrendet af vissa Kristinas inkomster (laxfiske m. m.) från Norrköping. Också med detta arrende förfor nu Kurck lika summariskt som i fråga om Gottlands och Ösels-arrendet (se H. Schæfers relation af d. 10 okt. 1680).

Allt hvad som nedlagts på näringarnas uppmuntran på öarna, främst det värdefulla skeppsvarfvet vid Slite, måste nu anses som så godt som förloradt kapital. Väl fanns, sedan arbetet upphört, och folket afskedats, en massa järnredskap, bräder, timmer, bjälkar, krumboltar, »knän», tågverk, dref o. s. v. kringspridda öfverallt på Gottland liksom på Fårö, och Reenstiernas trogne bokhållare Anders Arosius sökte med tillhjälp af sin broder Johan rädda hvad som räddas kunde, men det var blott ringa del, som på det sättet bragtes i säkerhet. Då Gottland 1676 föll i danskarnes händer, gick *allt* förloradt.[1]

Icke heller mässingsbruket i Norrköping fick fortgå utan störande inverkan utifrån. Bördsanspråk, som genast efter köpets afslutande väcktes af Carl de Besche, hade knappast lyckligen afvärjts, förr än säljaren Johan de Geer, själf bankruttör, hittade på anledning att väcka process om köpeskillingen.[2] Och hvad slutligen beträffar Jakob Reenstiernas troligen mest betydande inkomstkälla, rederirörelsen, var det väl den, som genom kriget löpte mesta risken. Enligt en förteckning från 1671[3] ägde Reenstierna icke mindre än 5 större med kanoner bestyckade fartyg, hvilkas redare han ensam var; ett sjätte ägde han tillsammars med andra. Af dessa voro »Gottlandia» och »De tre Patriarker» på 250 läster hvardera; det förra hade 40 mans besättning och var beräknadt att kunna föra 44 kanoner; det senare hade 54 mans besättning och beräknades kunna föra 54 kanoner; båda gingo på Spanien och Portugal. »Finlandske vapnet» var ett fartyg på 150 läster, hade 40 mans besättning och förde 40 kanoner, »Het gravelike Huys dela Gardie» (»öfvermåttan snällt att segla») lastade 90 läster, hade 11 man och 2 kanoner samt gick liksom det minsta »Arensburg» (60 läster med 9 mans besättning) på Nantes. Det sjätte skeppet,

---

[1] Johan Arosius till Jakob Reenstierna d. 28 aug. 1675 och 6 maj 1676.

[2] Se »Affärs- och processhandlingar».

[3] Den är daterad d. 21 april 1671. Se »Handl. rör. skepp och befraktingar» i Momma-Reenst. saml. — Den 17 mars 1673 anhöll Jakob R. Kommerskollegium (se prot. denna dag) om permission att sälja sina skepp till främmande, efter som han här ingen köpman kunde få »och dock dagligen plågas af sina kreditorer», men detta fann kollegiet betänkligt att tillåta. Den 19 april s. å. förnyade han emellertid sin begäran, som kollegiet nu tillstyrkte dock med reservation (se Kom:koll. prot. denna dag).

i hvilket Jakob R. var medredare, »Johannisborg», gick på Frankrike och Skottland; det var lika stort som Arensburg och hade lika stor besättning.

Ett elakt symptom af den försämrade affärsställningen på 1670-talet var emellertid bl. annat, att Jakob Reenstierna midt under alla sina andra rättegångar också kom i vidlyftiga och bittra processer med befälhafvarne på de två största af hans fartyg. Han misstänkte dem för att under sina expeditioner hafva handlat egennyttigt och att hafva förskingrat hans egendom.[1]

Det fanns under denna tid knappast någon affärstransaktion, som icke gaf anledning till process. Till och med då Jakob Reenstierna byggde sitt präktiga hus på Söder, stämde honom en grannhustru, för att han dämt för hennes rännstenar. Det var ej underligt att han ansåg sig böra anställa en advokat med 600 d. s. m. i årslön, Jonas Planck, men, då denne under den kritiska rättegången med De l'Homel rest sin väg och därigenom hade försummat principalens intresse, så slutade äfven hans engagement med rättegång.[2]

Hvad man under allt detta emellertid kanske mest bör förundra sig öfver är, att den så hårdt på alla håll ansatte mannen trots allt icke gjorde konkurs. Ja, den kanske svårskötttaste affären, Lapplandsverken, drefs alltjämt af honom och Abraham med all fart. Förklaringen torde vara, att han kraftigt stöddes af sina rika svågrar, Cronströmmarne i Avesta.[3]

---

[1] De voro Jonas Christoffersson på Gottlandia och Nils Persson på Finlandske vapnet. Se »Affärs- och processhandlingarne». Se äfven Kommerskollegii prot. d. 18 juni, 9 och 19 aug. 1673, 3 febr., 12, 26 och 27 aug., 3, 4 och 22 sept. samt 3, 7, 15, 17, 22 och 26 okt. 1674.

[2] Jonas Planck antogs d. 12 febr. 1673. — Se »Affärs- och processhandlingar».

[3] Det hade utan tvifvel kunnat lända till betydlig lättnad i det ekonomiska betrycket, om *kronan* varit en pålitlig betalare af sina skulder, men det är nogsamt bekant, att så icke var förhållandet. Det gick naturligtvis icke an för en stor köpman, som väntade att skörda fördelar af K. Maj:ts privilegier, att slå döförat till för regeringens lånekraf. I likhet med brodern Abraham hade Jakob R. också gjort kronan betydliga försträckningar, hvaraf 1673 ännu återstodo 19,554 dal. s. m. obetalda. Fåfänga voro emellertid alla suppliker om återbetalning. Förmodligen försvann hela summan i reduktionens moträkningar. — Ett karaktäristiskt bevis för det sätt, hvarpå kronan förstod att skaffa sig »frivillig» hjälp af dem som något ägde, återfinnes i Bergskoll. prot. d. 11 maj 1677. Kollegiet fordrade å kronans vägnar af Jakob Reenstierna 8 knektar. Han svarade: »Om jag skall gifva 1,000 d. k. m. härtill (fast jag intet vet, hvar jag dem skall taga), vill jag

Emellertid torde nog arbetet och omtanken i förtid brutit hans krafter, och ännu på dödsbädden oroad af tanken på, huru alla affärer skulle uppklareras (sina fordringar ensamt hos brodern Abraham beräknade han till 600,000 d. s. m. och hos Willem till omkr. 300,000), och huru framtiden skulle gestalta sig för hans efterkommande, afled han i Norrköping den 27 mars 1678, medan de äldre sönerna befunno sig på resor utomlands.[1]

Dessa hade nu att söka reda upp affärerna och fullfölja processerna. Med farbrodern Willem, som för sin höga ålders skull mest företräddes af sin son Willem, fördes redan från början en bitter polemik inför rätterna, och det dröjde icke länge, förr än sterbhusets i förstone någorlunda goda förhållande till Abraham också ändades med rättegång. Ehuru på kreditorernas anmaning boets utredning sköttes af sönerna, funno dessa inom kort det rådligast att göra sig urarfva.[2]

Lapplandsbruken, hvilka man till en början fortfarande hoppats kunna drifva, och rörande hvilka Jakobs söner, Isak och Jakob d. y., under de närmaste åren efter faderns död förde en liflig och ännu vänskaplig korrespondens med farbrodern Abraham, inspekterades på hösten 1678 personligen

tillse dem att förskaffa, *efter jag intet annat vet, än att det skulle vara en frivillighet*».

[1] H. Schæfer i sin förut anförda relation af d. 10 okt. 1680 säger, att Jakob R. talat om, huru han förgäfves sökt göra klart sina affärer med brodern Abraham, »hvilket sal. kommissarien några timmar före sin död med ängslikt klagemål och gråtande hade tillkänna gifvit».

[2] I bref af d. 17 mars 1681 säga sterbhusdelägarne: »Med vår sal. faders kreditorer är på det sättet convenerat, att all sterbhusets egendom, rörlig och orörlig, redbar och oredbar dem är efter hvars och ens hafvande fordran dem tillslagen». Den 11 nov. 1680 hade arfvingarne haft sammanträde med kreditorerna, hvilka utsågo sönerna till kuratorer af faderns egendom på tre år, hvilket uppdrag sedan d. 3 dec. 1683 förlängdes på ytterligare två år. Den 1 juli 1685 afsade sig emellertid Reenstiernorna kuratelet, hvilket de synas handhaft till fordringsägarnes stora belåtenhet, och det uppdrogs då åt notarien H. Schæfer samt Sylvester Phrygius. Att de icke fört sina processer förgäfves framgår bl. a. däraf, att De Geererna framställt fordran på en resterande köpeskilling för Norrköpings mässingsbruk å 34,394 rdr och dömdes af K. Maj:t *skyldige att betala* 14,000 rdr; Gustaf Kurck fordrade för en pantförskrifning å samma mässingsbruk 80,000 d. s. m. K. Maj:t *nedsatte summan* till 27,000 d. s. m., Willem Momma fordrade 156,778 rdr., men dömdes i stället *skyldig att betala* 510,910 d. k. m., Leijonancker fordrade 46,221 d. k. m., men *dömdes skyldig* 30,000 d. k. m. o. s. v. — I hvilken skala Jakob Reenstiernas förluster gått visas däraf, att endast förlusterna på *sjön* uppskattades till 146,989 dal. k. m., hvarjämte han lidit »hundrade andra skador utaf eld, vatten, bedragare och bankrutterare» (H. Schæfers relation 10 okt. 1680).

af Isak, som därvid mottog många goda råd af sin farbroder. Gemensamt lyckades de afvärja ett försök af landshöfdingen Johan Gran att för kronans räkning lägga beslag på verken, och gemensamt förde de process med Arent Grape, som nu framkom med fordran att sättas i besittning af sin ursprungliga tredjedel, hvilken han påstod med orätt frånhändts honom. Ehuru kontraktet med Grape uttryckligen hade stadgat, att alla tvister skulle afgöras genom skiljedom, drog han saken inför Bergskollegium, som den 21 dec. 1680 lyckades åstadkomma en uppgörelse, hvilken tillförsäkrade Grape 45 sk㎗ järn årligen med Kengis bruk som underpant.[1]

Sedan emellertid Jakobs sterbhusdelägare sett sig nödsakade att förklara sig urarfva, uppgåfvos bruken snart helt och hållet. Byggnaderna fingo förfalla, de dyrbara verken öfvergåfvos, och bruksgården utanför Torneå stad, Hellela, där Reenstiernorna haft sitt kontor, försåldes.[2] Att emellertid dessa bruksanläggningar djupt ingripit i lifvet däruppe i Västerbottens finnbygd, framgår däraf, att, såsom Samzelius berättar, ännu i dag i trakten förekommer uttrycket: »det var i Mommas tid».[3]

Tack vare bl. a. K. Maj:ts ingripande till förmån för Jakobs änka, Elisabet Kock-Cronström, i det hennes *arfvegods* genom Kungl. resolution den 29 sept. 1687 undantogs från borgenärernas kraf, räddades familjen från ruin.

* *
*

Kort efter Jakob skattade äfven gamle Willem Momma åt förgängelsen, troligen 1679. Också hans lif hade under

[1] Se korrespondensen mellan Abraham R. och brorsönerna Isak och Jakob i Momma-Reenst. saml. — Rörande processen med Arent Grape se »Affärs- och processhandlingar» i Momma-Reenst. saml. samt Bergskoll. prot. d. 3 okt., 4 och 19 nov. samt 13 dec. 1679 samt 28 febr., 15 april, 18 maj samt 13 och 21 dec. 1680. — Förlikningshandlingen är dat. 28 dec. 1680. Då emellertid Grape själf af brist på medel ej kunde drifva Kengis bruk, som han fått i pant, torde Reenstiernornas obestånd för honom varit rätt ödesdigert. Han afled d. 20 dec. 1687. Se Samzelius, anf. arb., sid. 50.

[2] I Bergskollegii af Samzelius (a. arb., sid. 51 not.) anförda relation 30 sept. 1697 heter det, att Jakob Reenstiernas broder »öfvergaf verken handlöst, och ha sedan deras efterlämnade barn och sterbhusintressenter intet vidare kunnat sig därom vårda». Samzelius uppgifver också (sid 50), att verken skola ha bearbetats till 1686. Man skulle därför föreställa sig, att brukens nedläggande stod i samband med Reenstiernornas afsägelse 1685 af kuratelet i faderns konkursmassa.

[3] Se Samzelius a. arb., sid. 50.

de senaste åren varit rikt på olyckor och missräkningar. 1665 hade hans mässingsbruk i Nyköping fullständigt ödelagts genom vådeld. Samma år låg han i tvist med Peter de Besche och Nyköpings stad med anledning af det af honom upprättade valsverket i Nyköpings ström. Följande år förde han process om Hulta bruk i Södermanland, af hvilket han genom transaktioner med bröderna Notteman kommit i besittning. Då emellertid brodern Jakob kraftigt understödt honom vid återuppbyggandet af hans mässingsbruk, såg han sig 1667 förbunden, att åtaga sig borgen för det olycksaliga Gottlandsarrendet, hvilken blef en af anledningarna till den långa och förbittrade rättegången med bröderna, som han under de svåra åren i början på 1670-talet inledde, och som varade under hela hans lif.[1]

Efter hans död sågo sig äfven hans efterlefvande föranledda att göra sig urarfva.[2] Skeppsta bruk öfvergick till Jakobs barn såsom betalning för faderns fordringar. Men Willems söner torde vid denna tid redan hafva hunnit till den ålder, att de grundlagt egen förmögenhet, och Hargs bruk i Södermanland lärer ända till 1744 hafva varit i släkten Mommas ägo.[3]

* * *

[1] Se »Affärs- och processhandl.» med Willem Momma, Bergskoll. prot. 19 och 22 okt. 1663, 29 april och 5 maj 1665; 4, 6 och 31 okt., 6 och 17 nov. 1666. Den 9 febr. 1675 säger Willem Momma, att han vore genom Jakobs »unbruderliche proceduren um alles dasseinige gekommen». »Affärs- och processhandl.»

[2] K. Maj:ts ändtliga resolution i tvisten mellan Willem Mommas sterbhus å ena och Abraham Reenstierna samt Jakob Reenstiernas sterbhus å andra sidan, dat. 15 dec. 1682, var af följande lydelse: »Såsom hofkonterfejaren Ehrenstråle [Willem Mommas måg] tillförende och Willem Mommas söner nu genom deras supplikation afsäga sig sin faders arfskap och ansvar såsom arfvingar, och eljest ingen uti så många år, särdeles nu på en lång tid efter åtskilliga K. Maj:ts förordningar och resolutioner, vigilerat uti saken som sig bort, alltså förklarar K. Maj:t ofvanbemälde parter emellan afsagde hofrättsdom hafva vunnit laga kraft, remitterandes den till en behörig och prompt exekution, det vederbörande hafve sig hörsammeligen att efterrätta». —

[3] Se Historiskt-Geografiskt och Statistiskt lexikon öfver Sverige: artikeln Harg. — I en uppsats af P. M. G. »Svenska familjer från Ystad till Haparanda» i tidningen Dagen för d. 7 maj 1911 meddelas, att en Willem Mommas son Jakob [månne Willem?] ärfde Hargs bruk, och att den andre Isak afled som notarie i Stockholm 1689. Den sistnämndes sonson var den bekante direktören för kungl. boktryckeriet Peter Momma († 1772), hvars spirituella dotter Elsa († 1826) var gift med faderns efterträdare Henrik Fougt d. ä.

Den ende kvarlefvande af de tre bröderna var sålunda nu Abraham, och för honom blefvo ålderns dagar, ekonomiskt sedt, ganska tunga, helst sedan brodern Jakob, som varit hans stöd, och med hvilken han, trots allt, hållit troget tillsamman, gått bort.

Redan i broderns lifstid hade han önskat få göra konkurs, men, då kreditorerna förmodligen icke ansågo någon annan än han själf kompetent att utreda affärerna, medgåfvo de ej detta, hvarför han fortfarande måste hålla den stora förvaltningen gående. Brefven till brorsönerna efter Jakobs död visa ock, att åtminstone i afseende på bruksrörelsen i Lappland hans intresse och energi voro oförminskade. Trots att han nu icke längre var ung, talar han om sin afsikt att resa dit upp. Att emellertid utan tillräckligt rörelsekapital drifva dessa penningekräfvande verk befanns snart för alla delägarne vara ett olösligt problem, och hvad Abraham beträffar, såg han sig snart ur stånd att bevara sin andel. Med början af 1680-talet nalkades för honom den kris, som gjorde konkursen oundviklig.[1] Hvad som gaf sista stöten åt hans vacklande affärsställning var uppdykandet af de olyckliga växlarna från våren 1672 (se ofvan sid. 164).

Dessa hade, såsom vi erinra oss, utfärdats strax efter, sedan han pantförskrifvit all sin egendom åt brodern, och strax före utverkandet af K. Maj:ts »dilatoriebref», som skyddade för tre år mot borgenärernas kraf. De hade varit ställda på Caspar Bruyn och hade accepterats, då han vid denna tid aflidit, af en hans arfvinge, Jean von Vlecq. Enligt Abrahams berättelse hade han genom öfverenskommelse med en annan köpman, som äfven hade affärer på Holland, tryggat acceptanten mot förlust på växlarna. Olyckan hade emellertid varit, att von Vlecq också hade dött, hvarföre växlarna hade på något sätt »nakne och utan bevis» kommit ut i världen. En i Stockholm boende engelsman, Strother, hade fått dem.

[1] Om hans ekonomiska betryck vittnar bl. a. hans bevekliga anhållan 1680 i Bergskollegium om förskoning för 200 d. s. m. i kontribution för sina bruk (se Bergskoll. prot. d. 10 dec. 1680). Personligen gjorde han relation om sin nöd och ruin, »förmodades, att H. Maj:t ej lärer begära hans undergång». Ehuru det under diskussionen yttrades, att »Reenstierna sitter där (i Färna) allenast som en gratist», resolverades, att »A. R. kan ej förskonas för den kontribution han i proportion af sina verk är på listan uppförd för».

dock först efter åratal, i sina händer, och han tänkte synbarligen med dem förskaffa sig ett godt kap.[1]

Förgäfves påpekade Abraham R., att växlarna saknade transport, och att han icke var skyldig Strother någonting. Som det dock var klart, att han var trassenten, dömde alla rätter honom skyldig att betala. Justitierevisionens dom föll emellertid först den 16 mars 1683, och K. Maj:ts resolution, som bekräftade exekutionsordern samt på Strothers yrkande eventuellt dömde Reenstierna till bysättning, afkunnades den 12 okt. s. å. Då inga betalningsmedel funnos, häktades den fordom för rik ansedde mannen några dagar senare, den 15 okt., och fördes till gäldstugan.[2]

Härifrån riktade han (nu ändtligen den 10 sept. 1684 försatt i konkurs) till K. Maj:t en ödmjuk böneskrift, hvari han anhöll, att, då arresten till ingen nyttta för hans borgenärer beröfvade honom all möjlighet att aflägga den räkenskap för Färna bruks förvaltning, som blifvit honom ålagd, blifva frigifven.

Denna ansökan beviljade också K. Maj:t den 7 april 1685, hvarpå han omedelbart afreste till Färna, hvilket han icke mera skulle komma att lämna. Såsom en fullständigt ruinerad man afled han här den 10 juli 1690.[3]

---

[1] Se »Affärs- och processhandl.»: processen med John Strother.

[2] I supplik till K. Maj:t 1684 säger A. R.: »jag förtryckte fattig man, som till hörsamt följe af E. K. Maj:ts den 12 okt. gifna resolution sedan den 15 okt. 1683 till närvarande tid uti arrest suttit» etc. — I en promemoria uppges A. R:s förluster (utom af sjöskador samt vid Färna och Lapplandsbruken) till 1,012,815 dal. k. m.

[3] Ännu under de sista åren af sitt lif sysselsatte sig Abraham R. med uppfinningar och förslag till nya anläggningar. Sålunda begärde han 1685 i Bergskollegium privilegium för sin hustru och sina döttrar å s. k. »gjutstenar» och klockor. En »specifikation på hans inventioner» upplästes i kollegiet (Bergskoll. prot. d. 8 o. 19 dec. 1685). Kollegiet fann dock icke skäl att bevilja ansökan. — Processen med brodern Jakobs sterbhus hade pågått ända till det sista året af Abrahams lif. Den 12 dec. 1689 befallde K. Maj:t Svea hofrätt att »göra ett sådant slut på rättegången, som lag och rätt kräfver». — En af de under processen oupphörligt upprepade beskyllningarna mot Abraham var, att han »aldrig velat sluta en riktig och general räkning» (se Jakob d. y:s bref d. 12 okt. 1678) med sin broder samt, att han behöll hos sig alla böcker, papper och dokumenter deras kompani angående, »varandes underligt och mera än grymt handteradt» (H. Schæfers relation d. 10 okt. 1680).
Om Abraham Reenstiernas död skrifver hans brorsson Marcus den 27 juli 1690 till brodern Jakob: »Jag ser gamle Abraham Reenstierna med döden vara afgången ..... Gud gifve han den vägen gått för 40 år sedan, så hade det så väl för oss som många andra varit bättre.»

Inventeringen öfver kvarlåtenskapen angifver, af hvilken torftighet den gamle de sista åren omgifvits. Guld, silfver och dyrbarare husgeråd hade längesedan gått sin kos, och de få prydnadsföremål, som funnos, voro anskaffade af döttrarna »genom eget arbete och träl» samt såldes af dessa för anskaffande af sorgkläder.[1]

* * *

Men en rikedom lämnade han dock efter sig och det var — arkivalier. Af sådana fanns vid Abraham R:s död »en stor hop», som borgenärerna icke brytt sig om att göra anspråk på. En del befann sig på Färna, en annan del låg i förhyrd lokal i Stockholm. En af sönerna Mårten, bruksidkare liksom fadern, hade nog pietet att taga vara på både de ena och de andra. »Efter han ej kunde dem på gatan utkasta», lät han föra de i Stockholm befintliga papperen till sitt bruk Gislarbo. — Då emellertid kronan hade kraf på båda bröderna för obetalda arrenden i Västerbotten, rekvirerades 1697 alla deras papper till Exekutionskommissionen. Sex à sju hästlass forslades i sept. 1698 från Färna och Gislarbo och anlände i oktober till Stockholm,[2] där de, liksom nyss förut brodern Jakobs papper, hamnade i nyssnämnda kommissions arkiv, hvilket sedan uppgått i kammararkivet. Det är från detta sistnämnda den samling kommit, som nyligen ordnats i riksarkivet, hvilken samling dock, såsom af det sagda framgår, tydligen blott är en mindre del af de massor af papper, som ursprungligen funnits.

---

[1] »Inventarium öfver fordom kommissarien sal. Abraham Reenstiernas efterlämnade fasta och lösa egendom, böcker, skrifter, bref och handlingar, sådant som det vid hans dödelige afgång fanns beskaffat vara och härefter följer»; dat. Gislarbohammar d. 28 aug. 1697, undertecknadt Mårten Reenstierna. Denne son förskotterade enligt sin egen berättelse begrafningskostnaderna. Abraham Reenstierna hade varit gift med Ingrid Johansdotter, borgmästaredotter från Söderhamn, som enligt Anrep aflidit d. 10 april 1686. Han hade med henne fått 1/3 i en gård, som systern Anna (gift Plantin) löst till sig, 1/3 i ett bruk, som svågern Albrekt Behm löst till sig, samt en gård på Ladugårdslandet, som samme Albrekt Behm 1668 köpt af honom. Med åberopande af K. Maj:ts ofvan (se sid. 176) anförda dom för Jakobs änka, begärde sönerna att få räkna sig så mycket af fadrens gods tillgodo, som belöpte sig på denna moderns fasta egendom.

[2] Se Mårten Reenstiernas redovisning bland »Handl. rör. Abr. Reenstiernas lefnadsförhållanden och egendom». Momma-Renst. saml.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Henrik IV i sitt förhållande till Polen och Sverige.

Den för öfrigt lifaktiga polska historieskrifningen har ännu knappast på allvar börjat brottas med de svårigheter, som möta vid försöket till en modernt vetenskaplig framställning af Sigismund III:s historia. I fråga om källpublikationer är en begynnelse gjord med riksdagsakter från åren 1587 och 1597, en samling aktstycken rörande det stora upproret 1606—07 samt delar af ätterna Radziwills och Sapiehas papper; den stora editionen af Jan Zamoyskis brefväxling[1] skall ju också med tiden nå fram till Sigismunds epok. Utan att afvakta detta har den polske historikern Eugeniusz Barwinski, vid sidan af en fortsatt utgifning af riksdagsakterna, planlagt en framställning af Sigismunds tidigare regering, och jag har mig bekant, att detta arbete, som lofvar mycket också för Sveriges historia, är att förvänta inom den närmaste framtiden. Till öfriga forskare på samma fält hör Waclaw Sobieski, utgifvaren af Zamoyskis brefväxling, som vid sidan af andra arbeten lämnat bidrag till Sigismund III:s historia med en skildring af det ömsesidiga religionshatets excesser under hans tid[2] och en framställning af hans förbindelser med konung Henrik IV. Detta senare arbete, som bär titeln *Henrik IV i sitt förhållande till Polen och Sverige 1602—1610*[3] och som sålunda närmast är skrifvet från den franska politikens synpunkt, berör lika mycket vår egen historia och är delvis af så stort intresse, att det i det följande skall göras till föremål för en utförlig kritik.

I inledningen till sitt arbete framhåller förf., att den polska historieskrifningen lämnat alldeles å sido Polens förbindelser med Frankrike under den period, som infaller mellan prins Henriks val till konung år 1573 och Charnacés beskickning år 1629, och att den för Henrik IV:s tid nöjt sig med en antydan, att dennes hållning gent emot Polen präglats af fiendskap eller i bästa fall af likgiltighet. Utan att närmare undersöka denna fråga har man

---

[1] Archiwum Jana Zamoyskiego, I—II. Warszawa 1904, 1909.
[2] Nienawiść wyznaniowa . . . Warszawa 1902.
[3] Henryk IV wobec Polski i Szwecyi 1602—1610. Kraków 1907.

enbart fäst sig vid Henriks vänskapliga förbindelser med Sverige och därvid särskildt litat till framställningen i Sullys memoarer, hvilken af W. Ekblom, i dennes numera föråldrade afhandling,[1] blifvit fullständigad ur svenska källor. Sobieski har föresatt sig att revidera denna historiska tradition, dels positivt genom att i möjligaste mån genomforska Henriks förbindelser med Sigismund, dels negativt genom att på detta område genomföra den misstroget kritiska granskning af Sullys memoarer, hvars nödvändighet särskildt M. Ritter i en märklig uppsats[2] framhäft.

Det är väsentligen på franskt källmaterial, som Sobieski stöder sin framställning; i polska källor har han endast funnit några torftiga notiser, och af svenska har han användt endast de tryckta, förnämligast en samtida urkundspublikation,[3] Ekbloms redan nämnda afhandling och de hithörande arbeten af olika värde, som representeras af namnen Werwing, Sprinchorn och Strindberg. Af det franska källmaterialet föreligger en del sedan gammalt i tryck, diplomatiska korrespondenser sådana som Lettres du Cardinal d'Ossat I—V (Amsterdam 1732) och Lettres et ambassade de Messire Philippe Canaye, Seigneur de Fresne (Paris 1635—36); en annan del har utgifvits i modern tid, såsom Correspondance inédite de Henri IV ... avec Maurice-le-Savant, landgrave de Hesse (utg. af Rommel, Paris 1840), Recueil des lettres missives de Henri IV (I—IX, Paris 1843—76) och Lettres et négociations de Paul Choart, Seigneur de Buzanval ... (utg. af G. G. Vreede, Leiden 1846).

Detta tryckta material, som Sobieski med stor flit genomarbetat, har han haft tillfälle att komplettera genom studier i franska handskriftssamlingar, framför allt Bibliothèque Nationale, och han har därvid särskildt tillgodogjort sig den till Sverige och sedan (omkring år 1600) till Polen utvandrade franske kondottieren Jean de la Blanques brefväxling, i någon mån också den vid diplomatiska uppdrag till Sverige använde Stephen de S:te Catherines papper. Den förra är särskildt viktig därigenom, att De la Blanque å ena sidan hade en inflytelserik ställning i krigs- och hoftjänst hos Sigismund, särskildt betrodd i allt, som rörde förhållandet till Frankrike, men å andra sidan också användes af Henrik IV såsom ett slags diplomatisk agent och såsom politisk korrespondent vid ett hof, där Frankrike icke ägde någon ständig representant; han utnämndes för öfrigt till fransk konsul i Danzig år 1610. Hans reformerta tro hindrade honom icke från att känna sig knuten med tillgifvenhetens band till Sigismund, och tiden såg intet ovanligt eller tvetydigt i hans ställning som tjänare hos två herrar. Det franska sändebudet i Venedig, Canaye de Fresne, med hvilken han underhöll en oaf-

[1] Negotia inter Henricum IV. Galliæ Navarræque, et Carolum IX. Sveciæ reges, acta (Diss. P. I—V). Stockholm 1840.

[2] Die Memoiren Sullys und der grosse Plan Heinrichs IV (Denkschriften de K. Bayr. Akad. der Wissensch. München 1871).

[3] Warhaftiger Abdruck der Missiven ... Stockholm 1607 (se Kungl Bibl. Handl. 3. Stockholm 1881, s. 14).

bruten brefväxling,[1] var hans närmaste mellanhand i förbindelsen med det franska hofvet, och på denna egendomliga omväg fordes mången gång det för öfrigt sällan lifliga meningsutbytet mellan Varsjava och Paris. — Vid sidan af det dominerande franska källmaterialet har Sobieski i enskilda punkter användt afskrifter från Vatikanarkivet, särskildt vissa depescher från den påflige nuntien i Polen, Rangoni.

Sobieskis arbete består af två delar, den första och större behandlande »den franska medlingen mellan de båda Vasagrenarna», den andra utgörande ett »bidrag till frågan om Henrik IV:s s. k. stora plan». Sammanhanget mellan dessa båda delar ligger däruti, att enligt författarens mening den vidtutgrenade franska medlingspolitiken, hvaraf endast *en* sida här skildras, utgjorde själfva det reella materialet för Sullys diktande politiska fantasi, då han långt efter Henrik IV:s död uppdrog grundlinjerna till dennes sällsamma »kristna republik». — Det är naturligtvis den första delen af Sobieskis bok, som från svensk synpunkt har anspråk på det största intresset och som här med någon utförlighet skall kritiskt refereras; därvid skola enskilda punkter belysas med en del aktstycken, företrädesvis ur Riksarkivet, till hvilka förf. ej haft tillgang.

Sobieski antyder i förbigående, att planen på medling i den nordiska krisen hade en förespråkare äfven i den brandenburgske kurfursten, men att denne därvid endast åtrådde Sigismunds gunst och som belöning för eventuella tjänster motsåg tillmötesgående i fråga om den preussiska förläningen. Jag skall icke här ingå på den brandenburgska medlingspolitiken, som för öfrigt hade också ett annat motiv, farhågan att det preussiska hertigdömet skulle blifva direkt indraget i kriget. Men i det följande skola vissa detaljer belysas med det för öfrigt rätt sparsamma material, som Geh. Staatsarchiv i Berlin bevarar rörande de brandenburgska medlingsprojekten. Det må emellertid från början framhållas, att det [illegible] till någon direkt samverkan mellan den franska [illegible] och den brandenburgske kurfursten i denna fråga; med båda parterna [illegible] intressera hertig Karls vänner i Tyskland, särskildt landtgrefven af Hessen, för den påtänkta medlingsaktionen.

Sobieski inleder sin framställning med några antydningar om Frankrikes handelsintressen i Östersjön, därvid äfven [illegible] framhållande sjöfarten på Danzig och Narva. [illegible] just af handelsintressen dikterade medlingsplaner på det nordiska sjuårskrigets tid; Dançay framhålles såsom [illegible] för denna politik, hvars uppslag senare återupptogs och användes. Efter hugenottkrigens nedgångsperiod blef den franska handeln, äfven den i nordiska farvatten, särskildt [illegible] af Henrik IV, men därvid måste denne känna sig oroad af den spanska politikens föregifna

[1] Venedig synes hafva varit den franska [illegible] närmaste observationsort i fråga om händelserna i Polen; Haag synes hafva gjort motsvarande tjänst för Sveriges del.

planer att vinna fast fot vid Östersjön; den svenske gubernatorn var den, som ifrigast slog allarm vid ryktet om dylika spanska intriger. Under intrycket häraf var den franske konungen vid tiden för det sjuttonde seklets ingång icke obenägen att inleda vänskapliga förbindelser med Sverige, men detta berodde på de politiska konjunkturerna och ingalunda på någon varaktig sympati för hertig Karl. Minst af allt var han benägen att underkänna Sigismunds anspråk att alltjämt gälla såsom Sveriges laglige konung, och denna hans lojala hållning led intet intrång af hans religiöst-konfessionella åskådning, ty liksom de franska hugenotterna åberopat den år 1573 stadgade polska religionssämjan såsom ett mönster för sitt eget land, så jämförde Henrik IV inför den romerska kurian (1597) sin egen politik gent emot hugenotterna med den religionsfrihet, som Sigismund i enlighet med sina kröningslöften beviljade Sveriges och Polens protestanter. Som ett bevis för hans påstådda sympati för den svenske gubernatorn får man icke anföra planen på ett giftermål mellan prins Henri af Rohan och prinsessan Katarina, ty äfven om den franske konungen stödde denna plan, hade initiativet utgått från annat håll, och liknande kombinationer återfinnas i förbindelserna mellan det franska och det polska hofvet.

Den spanska faran hade emellertid för tillfället närmat Henrik IV och hertig Karl, och att Sigismunds politik var orienterad åt det håll, som de båda fruktade, tycktes blifva tydligt, då han år 1601 mottog en spansk ambassadör, som närmast hade att öfverlämna det gyllene skinnets orden,[1] och då samtidigt rykten började spridas, att han ånyo tänkte taga en drottning ur kejsarens hus. Den franske konungen ansåg det under sådana förhållanden ligga i sitt eget intresse, att den svenske gubernatorn befunne sig i godt krigsberedskap, och han drog i sådant syfte försorg om att ett antal franska officerare reste till Sverige för att ställa sig till hertig Karls förfogande (1601). Sobieski förmår dock icke att sprida någon klarhet öfver denna franska hjälpaktion; han kan hvarken påvisa de order af Henrik IV, som här skulle komma i fråga, eller angifva namnen på de officerare, som skulle hafva trädt i svensk tjänst. Han anmärker fullt riktigt, att franska kondottierer redan tidigare och på eget bevåg begifvit sig till Sverige liksom till Polen och till andra valplatser, där solden och äran lockade, utan att man däraf kan draga några slutsatser i fråga om skiftningarna i den franska politiken. Han synes vilja på enbart indirekt väg bevisa, att Henrik IV understödde hertig Karl på angifvet sätt, och han anför därvid de klagomål, med hvilka den polska diplomatien framträdde i denna fråga. Sigismund afärdade nämligen samma år (1601) Henryk Firlej till Rom, närmast i syfte att underhandla om den dispens, som konungen behöfde för ett giftermål med sin svägerska, ärkehertiginnan Konstantia; men vid sidan af detta och andra uppdrag begagnade

[1] En utförlig relation om denna ceremoni, som ägde rum i Warschau 25 febr. 1601, finnes i Geh. Staatsarchiv, *Berlin*, Rep. IX: 13, 10.

den polske legaten tillfället att knyta förbindelser äfven med Henrik IV:s representant i Rom, kardinal d'Ossat. Han gaf inför denne uttryck åt sin kunglige herres förvåning, att det franska hofvet på framställning af hertig Karl ställt officerare till dennes förfogande, ehuru Polens konung och folk städse visat Frankrike stor tillgifvenhet. D'Ossat förklarade sig icke sätta tro till dylika rykten, och han lät förstå, att konung Henrik, om han öfver hufvud ville taga parti i den nordiska tvisten, snarast skulle ställa sig på Sigismunds sida. Han befarade, att klagomålen egentligen varit afsedda att förmå påfven till ett ingripande i saken, och han försummade icke att i en framställning till den franska utrikespolitikens ledare, Villeroy, ifrigt afstyrka hvarje steg, som kunde innebära en uppmuntran till den svenske kättaren och usurpatorn; i stället talade han för en anslutning till Sigismund, hvilkens intima förbindelser med Habsburg han i detta sammanhang syntes ignorera. För en sådan ståndpunkt kunde han påräkna stöd af det mäktiga katolska partiet vid det franska hofvet, främst af Villeroy, vidare af Canaye och Jeannin, medan visserligen det protestantiska partiet under Sullys ledning var böjdt att söka anslutning också till den svenske gubernatorn, då det gällde att mobilisera alla krafter mot Spanien och Rom. Det är en afgjord förtjänst hos Sobieski, att han på denna punkt och sedermera öfver allt framhåller sammanhanget mellan dessa partibildningar vid det franska hofvet och konung Henriks politik i den nordiska frågan, ehuru det därvid naturligtvis är svårt att utöfver sannolikheten nå till visshet. D'Ossats framställning till Villeroy hade enligt Sobieskis mening så stor betydelse, att det katolska partiet för tillfället fick öfvervikten och förmådde konungen att hålla inne med den i svenskt intresse började hjälpaktionen, så mycket hellre som budskap från Polen samtidigt gåfvo vid handen, att Sigismund ingalunda vann genklang inom szlachtan och hos kanslern Zamoyski för en af huset Habsburg inspirerad politik. Det bör säkert räknas Sobieski till förtjänst, att han på denna punkt framhäfver och sedan genomför en distinktion mellan Sigismunds personliga politik och det af Zamoyski ledda nationalpartiets; dessas inbördes konflikt, som medverkade till den stora adelsresningen år 1606, är visserligen ett välkändt faktum, men det är intressant att här finna den speglad i Frankrikes politik.

Sobieskis synpunkter äro sålunda ofta nya och fyndiga, men hans skarpsinne, som vill till sista droppen pressa ett ensidigt och fragmentariskt material, leder stundom till spetsfundighet och konstruktion; man måste anmärka detta redan i fråga om nyss refererade del af hans arbete. Antagandet, att Henrik IV år 1601 försett hertig Karl med officerare, hvilar på Firlejs klagomål i Rom; men kunde icke Sigismund misstaga sig, så mycket hellre som de franska kondottiererna ofta utbjödo sina tjänster på eget bevåg? Kardinal d'Ossats framställning till Villeroy säges hafva brutit det svenskvänliga partiets inflytande vid hofvet; men hvad vet man i själfva verket därom, och skulle icke konung Henrik hafva gjort sig

beredd på dylika lamentationer? Firlej och d'Ossat hade i Rom något ordat om möjligheten att Sigismund kunde kasta blickarna på Frankrike i stället för Österrike, då han såg sig om efter en ny drottning. Sobieski förmenar, att det franska hofvet bemäktigade sig detta uppslag, och han tror sig därmed hafva funnit en förklaringsgrund till den ovanliga händelsen, att en fransk prins (följande år, 1602) aflade ett besök i Polen. Det var en nära frände till konung Henrik, hertig Karl af Gonzaga-Nevers, hvilkens dotter Marie Louise för öfrigt en gång skulle blifva Polens drottning, efter allt att döma en fantastisk natur, som drömde om att en gång förverkliga vissa arfsanspråk på den bysantinska kejsarkronan, men tills vidare nöjde sig med att spela en roll i kristenhetens kamp mot den osmaniska usurpatorn. På vägen till den stora valplatsen i Ungern besökte han flera europeiska land, till sist också Polen, där han ett par veckor var konung Sigismunds gäst i Krakau, ståtligt mottagen såsom fransk prins, men utan karaktär af konung Henriks ambassadör. Sobieski bemödar sig att i denna hittills obeaktade episod inlägga en viktig historisk betydelse, ehuru intet visar, att det franska hofvet öfver hufvud hade någon del i prinsens resor och korsfararpropaganda; i hvarje fall lade denne i dagen en viss lust att göra diplomati på egen hand — med sin kungliga börd som kreditiv. Han sökte därvid sin förtrogne, icke bland de höga riks- och hofämbetsmännen, utan i en ännu relativt okänd magnat, Zygmunt Myszkowski, som i Italien fått markgrefvetiteln af påfven och adopterats af dynastin Gonzaga i Mantua. I samtal med denne, sålunda på visst sätt hans frände, lät prinsen förstå sin önskan att stifta en närmare vänskap mellan Frankrikes och Polens konungar, och för att besegla denna skulle de förmäla prinsessan Anna med en fransk prins och låta en fransk prinsessa blifva Polens drottning. Efter afsluten allians skulle konung Henrik framträda som *medlare* i striden mellan Sigismund och den svenske usurpatorn, och om denne visade förhärdelse, skulle under fransk påtryckning värfningsmarknaderna äfven i England, Skottland och Holland stängas för honom. Dessa projekt framburos till Sigismund och prinsessan Anna, men båda förhöllo sig kallsinniga mot den självgjorde diplomatens inviter; det polska hofvet var redan alltför fånget i den habsburgska dynastipolitikens garn. Större uppmärksamhet ägnade honom vissa af nationalpartiets magnater, som med särskildt intresse fäste sig vid planen på fransk medling i det inom deras krets aldrig populära nordiska kriget, men också gärna sett de österrikiska giftermålsförhandlingarna korsade. Det synes, som om den franske prinsen åtminstone från detta håll haft att till Henrik IV frambära uttryck af sympati och löften om samverkan.

Innan den franske konungen erfarit något om sin frändes diplomatiska bedrifter i Krakau, hade han haft tillfälle att öfverlägga om den nordiska krisen med en af de tyska furstar, som tillhörde det af honom understödda protestantiska och antikejserliga partiet inom romerska riket. Detta skedde under det besök, som landtgref-

ven Moritz af Hessen i slutet af år 1602 aflade i Paris, och därvid synes man hafva enat sig om möjligheten och nyttan af en fransk medlingsaktion. Sobieski uppkastar frågan, hvarför man icke föredrog att se den svenske gubernatorn i fortsatt kamp mot huset Habsburgs bundsförvant, därvid understödjande honom efter bästa förmåga, och han finner svaret däri, att å ena sidan hertig Karl själf vid denna tid sades vara benägen för fredlig uppgörelse, och att det å andra sidan var omöjligt för en katolsk monark att öppet stödja en protestantisk usurpator. Men sedan freden i Norden återställts genom franskt ingripande, skulle hertigen vara oförhindrad att ställa sig i den småningom organiserade antihabsburgska unionens tjänst. Sobieski antyder dessutom, att det brandenburgska huset, som hade ett särskildt intresse af en dylik medlingsaktion,[1] genom sitt inflytande bidrog till att den franska politiken slog in på denna kurs.

Tanken på en fredlig uppgörelse hade samtidigt också på krigsskådeplatsen i Livland framträdt i de underhandlingar, som Zamoyski inledt med hertig Karl och som stundom visserligen urartade till ett hetsigt ordbyte; Sobieski antager ett visst sammanhang mellan dessa förhandlingar och den franske prinsens inviter i Krakau, därvid framhållande, att det på båda hållen var det polska nationalpartiet, som gent emot hofvet förde fredspolitikens talan.

De upplysningar om stämningen i Polen, som hertigen af Nevers vid sin återkomst till Frankrike (i början af 1603) kunde meddela sin frände konungen, hade enligt Sobieskis mening ett bestämmande inflytande på hans politik i den nordiska frågan. Han trodde numera på möjligheten att vinna också Polen för sin antihabsburgska politik, och han blef så mycket mer benägen att mäkla en uppgörelse, hvaröfver ingen af parterna skulle hafva att beklaga sig. Han vände sig omedelbart (mars 1603) till landtgrefven Moritz med en skrifvelse i detta ämne, åberopande både hertigens af Nevers erfarenheter och Zamoyskis fredsinviter, och han bad landtgrefven att till den svenske gubernatorn öfverbringa hans erbjudande att framträda som medlare, blott denne anmälde en sådan önskan vid det franska hofvet och betrodde detta med upplysningar om sin verkliga ställning. Konungen lät denna hänvändelse ledsagas af en direkt till den svenske gubernatorn ställd skrifvelse, som dock numera synes vara förlorad. — Det föll sig så lägligt, att hertig Karl just vid denna tid hade ett ombud, hofkanslern Nils Chesnecopherus, vid hofvet i Kassel; det franska medlingsprojektet kunde sålunda där muntligen dryftas i sammanhang med den svenske diplomatens ärenden, och denne fick att till sin herre frambära landtgrefvens tillstyrkande af den franske konungens anbud.

Man finner trots detta, att hertig Karl i det längsta lämnade medlingsinviten obesvarad, och Sobieski söker efter orsaken till denna

[1] Detta intresse hade föranledt dess medlingsförsök år 1598 (och 1599). Jfr Historiska Handlingar 23 (Stockholm 1910), s. XIII ff.

stötande och afvisande tystnad. Han ser förklaringen, troligen fullt riktigt, i Karls vid denna tid mognade plan att gifva sin maktställning dess enda passande yttre uttryck, konungadömets namn och symboler, ty för ett sådant steg, som trots sin konsekvens måste utåt framstå som den djärfvaste af usurpationer, kunde han icke påräkna den franske monarkens stöd; minst af allt kunde han önska fredsförhandlingar, innan han genom ett nytt ständerbeslut genomfört den nya statsrättsliga ordningen. Henrik IV måste känna sig sårad öfver ett sådant beteende, och det kyliga förhållandet markerades ytterligare, då hertig Karl på intet sätt underrättade den franske konungen om den plan, som sålunda sattes i verket, och då denne till landtgrefven af Hessen uttalade sin förvåning öfver denna nya usurpation. Först den 31 maj 1604 fann konung Karl tiden vara inne att besvara det franska medlingsanbudet; han ställde sig icke alldeles afvisande, men lät samtidigt förstå, att polackerna dittills visat föga af uppriktig fredsvilja och att han själf befunne sig i godt krigsberedskap. Men kort därpå (den 9 aug. 1604) gjorde han en ny hänvändelse till den franske konungen och visade sig därvid eftersträfva ett återknytande och stärkande af det goda förhållandet till denne; han föreslog nämligen ett förnyande af de på Gustaf Vasas tid slutna fördragen.

Sobieski menar, att just detta sista uppslag, med de utsikter som därmed öppnades för den franska handeln i nordiska farvatten, förmådde Henrik IV att ånyo upptaga sina medlingsplaner, ty vid traktatsförhandlingar med Sverige måste den dynastisk-statsrättsliga tvistefrågan komma fram och kräfva ett vanskligt partitagande, om den icke dessförinnan bilagts genom godvillig uppgörelse. Men de nya inviter, som han i sådant syfte torde hafva gjort Karl IX, besvarades af denne afböjande, särskildt med den invändningen, att Sigismund numera fullständigt gått i huset Habsburgs tjänst och ingalunda uppriktigt önskade den franske monarkens inblandning.

Vid samma tid (1604) hade Sigismund, ställd inför nödvändigheten att vid en stundande riksdag söka förmå szlachtan till nya uppoffringar för kriget, låtit den ofvannämnda De la Blanque hos den franske ambassadören i Venedig efterhöra, om icke det redan af hertigen af Nevers dryftade medlingsprojektet kunde leda till något resultat. Det franska hofvets svar löd i början pessimistiskt, under hänvisning till hertig Karls senaste usurpation, och Canaye lät det åtföljas af några betraktelser öfver Sigismunds allt tydligare framträdande böjelse för det habsburgska huset. Under intrycket af de svenska traktatsanbuden anslogs senare en mer förhoppningsfull ton, men samtidigt kräfdes en uttrycklig förklaring af Sigismund själf, att han verkligen åtrådde och ämnade respektera den franske monarkens ingripande. Sobieski låter i detta sammanhang förstå, att denne i själfva verket gjorde anspråk på *skiljedomarens* värf, medan polackerna däremot på sin höjd tänkt sig honom som *medlare*; denna fråga hade nog förtjänat en något skarpare belysning. I hvarje fall erhöll De la Blanque (maj 1605) från franskt håll upp-

drag att göra utkast till det förberedande instrument, som skulle innehålla de båda parternas bifall till den franske konungens skiljedom; men från det polska hofvet svarades, att Sigismund omöjligen kunde underteckna en dylik akt före hertig Karl, ty han skulle därigenom framstå som angelägnare än denne.[1]

Då man på fransk sida öfverlagt om möjligheterna för en medlingsaktion, hade man betraktat det som en gynnsam omständighet, att den svenske gubernatorn stod under trycket af Danmarks hot, och under loppet af år 1605 blef hans läge genom den falske Dmitrijs framträdande än mer kritiskt.[2] Men samtidigt skymtade den spanska faran på nytt öfver Östersjöns vatten; en uppskrämd inbillning kunde redan se tsar Dmitrij såsom Narvas herre öppna dess hamn för en spansk flotta. Inför dylika utsikter måste Henrik IV:s statskonst för att ögonblick låta medlingsprojektet träda tillbaka och i stället besinna sitt intresse att icke låta den habsburgska politikens handtlangare alldeles kväfva det nyss emanciperade Sveriges frihet. Det var enligt Sobieski i afsikt att ändå träda något hjälpande emellan, som den franske konungen lämnade fritt respass och rekommendation åt en af sina kaptener, De Coulogne, hvilken med en afdelning fotfolk drog åstad för att erbjuda Karl IX sina tjänster. Denne insåg själf det kritiska i sitt läge och lät därför genom sina vänner bland Tysklands furstar kungöra sin önskan att komma till fredlig uppgörelse med Sigismund,[3] samtidigt med att det polska fredspartiet genom Myszkowski gjorde nya inviter i samma riktning hos Henrik IV. Men just då vann Sigismund triumfen vid Kirkholm och hämtade därur nytt hopp att icke blott häfda sitt välde i Livland, utan att rent af återvinna sitt förlorade arfrike; huset Habsburgs biträde tycktes honom säkert, då han samtidigt firade sin förmälning med ärkehertiginnan Konstantia. Hans förbindelser med Frankrike måste visserligen blifva lidande på denna nya dynastiska union, ty det båtade föga, att han samtidigt med notifikationen lät Henrik IV höra försäkringar om sin vänskap; å andra sidan hade visserligen det katolska partiet i Frankrike genom ambassadören Canayes mun yttrat sin glädje öfver slaget vid Kirkholm.

---

[1] På samma sätt hade Sigismunds diplomati under förhandlingarna om medling af tyska furstar år 1598 för sin del afböjt hvarje synligt initiativ.

[2] Att omstörtningen i Ryssland ansågs bidraga till att göra hertig Karl mottaglig för de medlandes inviter, framgår otvetydigt af uttalanden från brandenburgskt håll, af hvilka ett här må anföras till bestyrkande af Sobieskis framställning. I sin instruktion för Hieronimus von Disskau, som sändes till Kurpfalz och Hessen för att intressera dessas härskare för medlingsplanerna (dat. Köln a. d. Spree 26 juli 1605, or. Rep. IX: 5 d. Geh. Staatsarchiv, *Berlin*) nämner kurfursten Joachim Friedrich bland de omständigheter, som borde göra hertig Karl benägen för fred, också den, »das wegen der mutation in der Musskau, indem der Demetrius nicht allein dieselben weitleufftigen lender erlanget, sondern sich auch grosser sachen gratitudinis ergo kegen der K. W. erbotten haben solte, wan er auch pacatum statum, gewisslich ein ahnsehenliches in und durch Lieflandt thun könte».

[3] Sobieskis enda källa för denna uppgift är ett bref från Canaye till Villeroy af 24 aug. 1605.

Vid sin återkomst till Stockholm på hösten 1605 fann Karl IX där S:te Catherine, hvilken såsom Henrik IV:s sändebud anländt redan på sommaren. Han hade att frambära sin konungs bifall till Karl IX:s tidigare invit, att förbundet från Gustaf Vasas tid skulle förnyas, men han skulle också framhålla såsom en förutsättning, att tvisten med konung Sigismund först uppgjordes under fransk medling. Öfver de följande förhandlingarna mellan Karl IX och S:te Catherine har Sobieski icke förmått att sprida något klart ljus; den franske konungens instruktioner hafva icke återfunnits, och en senare af S:te Catherine uppsatt relation om Sveriges politiska läge synes vara rent allmänt hållen. Sobieski redogör (efter Ekblom) för det förslag till fredlig kompromiss, som den franske legaten på Karl IX:s begäran uppsatte och som i sin viktigaste punkt innehöll en kuriös successionsordning: efter Karl IX och Gustaf Adolf skulle arfsrätten återgå till Sigismunds linje, till den son, som skulle framgå ur ett projekteradt äktenskap mellan denne och prinsessan Katarina. I sammanhang därmed diskuterar Sobieski frågan, om detta förslag var ett foster af S:te Catherines egen politiska fantasi eller om det härrörde från Henrik IV själf; han kommer till den slutsatsen, att möjligen successionsprojektet är att återföra till det franska hofvets ingifvelser, men att i hvarje fall förslaget i sin helhet måste stå för S:te Catherines räkning. Det synes mig emellertid som om Henrik IV:s gunstiga behandling af denne efter det diplomatiska fiasko, hvari förhandlingarna utmynnade, måste tala för hans delaktighet i detta kompromissförslag.

Karl IX:s skriftliga svar på denna hänvändelse har hvarken Ekblom eller Sobieski återfunnit; den senare tror sig på indirekt väg kunna draga vissa slutsatser om dess innehåll. På visserligen oväntadt håll i Riksarkivet har jag emellertid funnit ett koncept till denna skrifvelse, om också ofullbordadt och naturligtvis endast af hypotetiskt värde såsom historiskt dokument.[1] Karl IX ställer sig där icke afvisande mot det franska medlingsanbudet, ehuru han förutsätter deltagande äfven af andra medlande furstar, och han erbjuder sig att sända ombud till tid och ort, som senare kunna fastställas. Men han uttalar sig ytterst skarpt om S:te Catherines ingifna kompromissförslag, som på nytt skulle gifva hans fiender svärdet i händerna, och han framhåller med skärpa, att Henrik IV omöjligen kan hafva intresse af att stödja Sigismund, som slutit förbund med Spanien och nu senast ånyo tagit en drottning ur kejsarens hus.[2] En-

[1] Påträffadt bland Handlingar rörande polska kriget 1600—1601, numera lagdt till konceptsamlingen. Det är odateradt, men orginalets datum (Stockholm 11 nov. 1605) framgår af andra uppgifter.

[2] »Och der bredevidh före Iders K:t till sinnes att betencke, att hva- Konungen i Polandh skulle blifve dette konungerijket mechtig, den der ut- förende ähr confoedereret medh Konungen i Hispanien och nu åther på ny uthi svägerskap hafver sig medh honom förbundet, om han skulle E:rs K:t vare någett synnerligen affectioneredt dervedh, uthan snarere, i hvad män han kunne dett komme tillväge, bijplichte Konungen i Hispanien, hvilket och visseligen skiedde, hvar han blefve dette rijkett mechtig, uthaf hvilket

ligt Sobieski har skrifvelsen dessutom innehållit ett betonande af, att de medlande på inga villkor finge sätta sig till doms öfver Karl IX:s rätt till den svenska kronan, och slutligen — detta antagande torde bero på ett missförstånd[1] — också vissa förespeglingar om de förmaner, som Henrik IV kunde vinna genom att göra denne till sin vän. — Om den återverkan, som S:te Catherines förslag hade på den svenska politiken, kan man icke vänta sig några närmare upplysningar i Sobieskis bok; han meddelar endast i korthet, att både riksrådet och universitetet i Uppsala ställde sig afvisande mot detsamma. Man synes mig emellertid ingenstädes hafva rätt fattat innebörden af de hänvändelser, som Karl IX i denna fråga gjorde till nämnda institutioner och andra; hvad det i själfva verket gällde för honom, var icke att erhålla råd och sakkunniga utlåtanden, utan fast hellre att diskreditera fredspolitiken, att förma dennas talmän att erkänna dess vådor och icke knota öfver det nödvändiga krigets bördor.

Det svar, som S:te Catherine sålunda hade att frambära till sin kunglige herre, tycktes för franska öron präglad af en högdragen och självsäker ton, som med hänsyn till Sveriges kritiska läge föll sig särskildt oväntad. Det blef föremål för öfverläggningar i statskonseljen, och Sobieski är nog subtil att ur den torra notisen därom framkonstruera hela debattens gang, en ny fas af partistriden mellan Villeroys och Sullys anhängare! I hvarje fall besvarade Henrik IV omedelbart Karl IX:s hänvändelse med ett nytt bref (af d. 10 febr. 1606),[2] med hvilket S:te Catherine ånyo sändes till Sverige, och märkligt nog begagnade den franske konungen icke tillfället att desavuera dennes kompromissförslag. I en på det hela taget ganska kallsinnig ton uttrycker han visserligen sin tillfredsställelse öfver Karl IX:s benägenhet att komma till fredlig uppgörelse med Sigismund, som han kallar för sin käre kusin och allierade, och han betygar S:te Catherines goda afsikt med sina propositioner, hvilka närmare kunna diskuteras vid den blifvande fredskongressen. Vidare tackar han i högdragen ton för Karl IX:s omsorg om Frankrikes intressen — därmed kunna endast afses varningarna för den spanska faran[3] —, men ber denne att endast hafva sitt och Sveriges väl för ögonen; för egen del litar han till Gud, att denne ej skall vända hans rena afsikter honom till skada. Han säger sig slutligen vänta närmare meddelanden om Karl IX:s förberedelser till den påtänkta fredskongressen.

han ingen ringe befordring kan hafva att tillföge E:s K:t skade, efther dette konungerijket medh allehånde krigzmunition synnerligen till siöss således ähr försorgdt, att man dervedh något merckeligitt kunde uthrette.»

[1] Sobieski tror, att Karl IX förespeglat den franske konungen vissa handelsförmåner; hans enda skäl till detta antagande är en vändning i dennes nedan nämnda svarsbref af 10 febr. 1606 (uttryckande tacksamhet för omsorgen om Frankrikes intressen), men detta syftar säkerligen på Karl IX:s varningar för den spanska faran.

[2] Tryckt som bilaga af Sobieski efter en samtidig kopia.

[3] Jfr ofvan.

Innehållet i detta svar lät Henrik IV genom Canaye och De la Blanque meddela till det polska hofvet, visserligen med smärre utsmyckningar, och han uppbar också därifrån en tacksägelse för sina ansträngningar, ehuru Sigismund samtidigt lät förstå, att konjunkturerna syntes honom gynnsammare för en krigisk uppgörelse än för en fredlig. Situationen i Sverige, sådan S:te Catherine fann den vid sin ankomst (i mars 1606), var enligt Sobieskis mening i själfva verket ganska kritisk, emedan krigsledan tilltagit under intrycket af olyckan vid Kirkholm och de franska medlingsanbuden;[1] på det just vid denna tid sammanträdande riksmötet i Örebro gällde det för Karl IX att öfvervinna yttringarna af denna misstämning. Han lät ständerna taga del både af S:te Catherines tidigare propositioner och af den franske konungens senaste skrifvelse, och han drog sig därvid icke för att öppet förklara, att den franske legaten gått polackernas och »den papistiska hopens» ärenden.[2] Om den egendomliga abdikationskomedi, som fick tjäna såsom ytterligare påtryckningsmedel, har Sobieski ingenting att förmäla, men han berör en annan episod i tidens inrikespolitik, då han något talar om räfsten med de katolska konspiratörerna Peder Eriksson (»Petrosa») och Laurentius Borlangius. Denna är också af ett icke obetydligt intresse, särskildt då den gamla torftiga traditionen därom blir utfylld med de hittills förbisedda rannsakningsprotokollens uppgifter; dessa gifva bland annat vid handen, att Peder Eriksson utfrågades om den förbindelse, hvari han troddes hafva stått till S:te Catherine.[3] Enligt Sobieskis mening har Karl IX med särskild glädje låtit det blifva allmänt kändt, att det ombud, som han sändt till kejsaren för att ansöka om dennes medling, på vägen tubbats till kättaremord af polska jesuiter, bland hvilka Sigismunds biktfader Bartsch skulle hafva särskildt framträdt. Mot en sådan beskyllning tager Sobieski dem i

[1] Jag har för min del ofvan framhållit, hur Karl IX i stället använde S:te Catherines inlaga till att misskreditera fredskrafven.

[2] Såsom särskildt belysande och till fullständigande af Sobieskis framställning må anföras följande utdrag ur konungens proposition till mötet i Örebro (dat. 13 apr. 1606, Riksdagsacta): »Till thet tridje, om the fridzmedel, som S. Chatarina hafver föreslagit, the ähre uthaf the påler och den papistiske hopen tillsamman satt, och efter Riksens Rådh och Ständer dem ogille och konungen i Frankrike icke annorlunde hafver resolverat sigh på H. K. M:tz schrifvelse, ähn som Riksens Rådh hafve seedt, så veet H. K. M. icke, huru dedh skulle komma till någon handel, att begynna någon tractation om fridzmedel, oansedt att på deras fridh, som the papister göre, ähr litet till att bygge, när den regelen skall hålles vidh macht, den the högt achta: Hæreticis non est servanda fides. Derföre vore nu nödiget att Riksens Rådh och Ständer gofve sitt betänkiande, om the viste några andre medel, huru det kunde komme till någon tractation heller afhandhlingh. Ty på the förslagh, som S. Catharina hafver giordt, ähr intet till att liite, aldenstundh konungen i Frankriike sigh icke annorlunde emot H. K. M., som för:t, förklaradt hafver. Derföre moste man i denne tidh giöre sigh beredd och fast att medh macht giöre fienden motståndh, så frampt att alle Ständer icke vele settie H. K. M. och sigh sielfve i alsomstörste fara.»

[3] Om processen mot Peder Eriksson hoppas jag få tillfälle att på annat håll lämna en framställning.

försvar, och han synes mig med full rätt betrakta hela denna räfst närmast som ett led i Karl IX:s agitatoriska kamp mot dem, som i sin krigsleda gingo den religiöst-nationella själfuppgifvelsens ärenden. Resultatet af riksmötet i Örebro blef en hänvändelse från de svenska ständerna till de polska, hvari de visserligen under hänvisning till det franska medlingsanbudet föreslogo fredsunderhandlingar på närmare angifven tid och ort, men i sitt bilagda förslag till uppgörelse lämnade S:te Catherines propositioner fullständigt å sido och såsom främsta fordringar nämnde uppgifvandet af Sigismunds svenska arfsanspråk och titel samt utlämnandet af alla svenska emigranter. Samtidigt (d. 6 mars 1606) svarade Karl IX på Henrik IV:s senaste skrifvelse och hänvisade därvid till sin förut betygade villighet att låta tvisten med Sigismund komma till skälig uppgörelse, men han betonade med skärpa, att en sådan under inga förhållanden skulle köpas med den lagligen afsatte konungens återtagande till riket, därvid särskildt framhållande dennes ovärdiga förbindelser med de nyss afslöjade lejda missdådarna.

Under loppet af år 1606 förbättrades Karl IX:s läge i väsentlig grad därigenom, att tsar Dmitrijs herravälde kom till ett brådstörtadt slut och konung Sigismund samtidigt fick att kämpa med det stora adelsupproret (rokosz), i hvilket de polska protestanternas missnöje med jesuitmonarken och nationalpartiets opposition mot hofkamarillans utrikespolitik till sist togo sig utlopp. Sobieski gör det intressanta antagandet, att Karl IX på olika sätt trädde i förbindelse med de upproriska och underblåste denna rörelse, och han stöder sig därvid bland annat på det faktum, att en af rokoszanernas flygskrifter, särskildt riktad mot jesuiterna, angifver sig såsom första gången tryckt i Uppsala år 1607. Men äfven om icke tryckorten vore falsk, hvilket måste anses som säkert[1], skulle detta förhållande knappast bevisa något annat, än att Karl IX för egna syften begagnade den polska agitationsskrift, som kommit i hans händer. Sobieskis antagande torde sålunda förblifva gällande endast i den mån, att (såsom han själf påpekar) Karl IX och de svenska ständerna i skrifvelser till de polska förordade den af munkar och jesuiter förförde Sigismunds afsättande. I hvarje fall fick det polska upproret stort inflytande på den nordiska krisen, och såsom Sobieski framhåller, återverkade det bland annat på det sättet, att det franska hofvet inställde medlingsaktionen för den tid, under hvilken Sigismunds botade läge skrufvade hans motparts anspråk alltför mycket i höjden. Det må här tilläggas, att man också vid det brandenburgska hofvet, medlingssträfvandenas andra brännpunkt, behjärtade denna synpunkt; det är intressant att finna kurfursten Joachim Friedrich

---

[1] Broschyrens titel är Consilium de recuperanda et in posterum stabilienda pace regni Poloniæ . . . (jfr Estreicher, Bibliografia Polska, XIV, (Krakau 1896), s. 372 ff.). Någon boktryckare med på broschyren angifvet namn fanns ej i Uppsala. — Redan Cl. Annerstedt har i Upsala Universitetsbiblioteks katalog antecknat sitt tvifvel i fråga om tryckortens äkthet.

uttryckligen betona den i ett bref (från dec. 1606) till en af sina partivänner i Polen.[1] Vid det polska hofvet synes man emellertid just vid samma tid, under de svåra pröfningarnas tryck, hafva tagit det franska medlingsprojektet under ny ompröfning, och man hörde sig för hos kurfursten, om han ville uppträda såsom Sigismunds advokat vid eventuella förhandlingar.[2]

Sobieski framhåller emellertid, att upproret i sista hand måste skada Sigismunds prestige vid det franska hofvet, så mycket hellre som rokoszanernas agitation särskildt tog sikte på hans habsburgska sympatier. Denna vändning kom i sin ordning Karl IX:s intressen till godo, då han, efter att hafva funnit den holländska värfningsmarknaden stängd på grund af de förenade provinsernas fortsatta krigsberedskap, i stället måste tänka på att sända sina värfningsagenter, vid detta tillfälle särskildt Coulogne, till Frankrike (1606). Det polska hofvet bjöd visserligen till att genom den påpasslige De la Blanque motverka denna plan, och i upprepade bref sökte den senare samtidigt öfvertyga Canaye, att Sigismund alltsedan sin ungdom vore en vän af Frankrike, en beundrare af allt franskt; därvid anför han särskildt konungens förkärlek för sin franske hofskräddares arbeten! Men sådana ingifvelser vunno icke vidare afsedt gehör, äfven om franska diplomater af Villeroys riktning, såsom ambassadören Jeannin i Haag, äfven senare uttalade betänkligheter mot hvarje öppet understödjande af den till konung vordne usurpatorn.

Sobieskis framställning af Karl IX:s värfningsbekymmer och den franske konungens växlande tillmötesgående lider enligt min mening af ett par ensidigheter, som äro ägnade att göra den delvis skef och missvisande. För det första måste det betonas, att icke Frankrike utan Holland var den egentliga värfningsmarknad, som den svenske konungen åtrådde och tidvis kunde använda, och att det var där, som de franska

[1] Joachim Friedrich t. Nicolaus Wolski, Köln. a. d. Spree 14 dec. 1606 (kop., Rep. IX, 5 d, Geh. Staatsarchiv, *Berlin*): ›. . . Und weill die missverstende in der Cron Pohlen mit eingefallen, ist bey idermenniglichen und sonderlich denjeningen, so Ihrer K. M. alles gutes gonnen, dafür geachtet worden, es währe die handelung bey Herzog Carln nicht zu urgiren, es würde ihn mehr muttig machen, auch ahnlass geben, unerhortte med unleidtliche conditiones vorzuschlagen; wehre besser, so lange in ruhe zu stehen, biss die missverstende gestillet, so könte maiori fructu et reputatione was angefangen continuirt werden . . .›

[2] Nikolaus Wolski t. Joachim Friedrich, Krakau jan. 1607 (svar på föreg.) Konungen hoppas på kurfurstens medverkan som fredsstiftare. ›Danebenst geliebett E. Churf. G. zu wissen, das der durchleichtigste König in Franckreich zum offtern mitt besonderer instendigkeitt I. M. dahin zu bewögen trachtett, damitt I. K. M. ihrer sachen scheinbahre billigkeitt zu unttersuchen undtt dieses werk zu erörttern jemandts der ihrigen auffzutragen geruhen woltte. Was nhun ihn diessem I. M. auss Franckreich anlangen E. Churf. G. wolmeinung ist undtt wie weitt demselben nachzusetzen beduncket begeret I. K. M. auffs erste genedigst zu wissen; ebenmessig ob E. Churf. G. Ihrer K. M. partes auff sich zu nehmen undtt den durchleuchtigen hochgebornen Fürsten undtt Herren Mauritium, Landtgraffen zu Hessen, nebenst sich zu diesen tractaten fueglich ziehen wollen . . .›

kondottiererna (liksom spanska och andra) utbjödo sina tjänster. Öfver dylika förlupna söners göranden och låtanden hade den franske konungen icke alltid möjlighet att befalla, och det var i stället generalstaterna, som hade att afgöra, om krigsfolk finge föras öfver landets gränser till en viss annan valplats. Från denna synpunkt var det af större vikt för Karl IX att stå på god fot med generalstaterna än med den franske konungen, och då han därjämte i hög grad var hänvisad till Holland såsom penningmarknad, föranleddes han att ägna en långt större omsorg åt förbindelserna med detta land än åt Frankrike. Vidare kan man göra gällande, att om det å ena sidan kunde anses som ett tillmötesgående af Henrik IV att tillåta svenska värfningar i Frankrike, så är det å andra sidan icke uteslutet, att denne kunde hafva ett intresse att se en eller annan af sina kondottierer, som han särskildt gynnade, vinna utkomst och ära på den nordiska krigsskådeplatsen; stundom kunde ju en sådan äfven göra god tjänst som diplomatisk kunskapare. — Karl IX:s sporadiskt besvarade brefväxling med sina diplomatiska agenter i Holland och med de franska kondottiererna, till hvilken Sobieski icke haft tillgång, lämnar stöd för dessa båda synpunkter. Stundom på Karl IX:s tillskyndan, men oftare af eget initiativ trädde franska kondottierer i förbindelse med de svenska agenterna i Holland för att senare genom bref eller ombud direkt hänvända sig till dessas kunglige herre.[1] Sedan aftal träffats, gällde det emellertid för den svenske konungens representant att vinna generalstaternas bifall till krigsfolkets exporterande, och svaret berodde företrädesvis på konjunkturerna för krig eller fred mellan Holland och Spanien; år 1606 hade man ställt sig afvisande, och Karl IX hade då i stället varit betänkt på att låta värfva i Frankrike; år 1607 tvekade man icke att erbjuda Karl IX 4—5 redan uppsatta kompanier, hvarvid nationaliteten ställdes i hans fria val. Vare sig de till fransmän utdelade värfningsuppdragen gällde Holland eller själfva Frankrike, kunde en sådan situation inträda, att Henrik IV gjorde sig räkning på en viss soldatexport till Sverige under ett visst år och att han som en missräkning upptog ett återbud från den svenske konungen. Med förtrytelse hade han i hvarje fall sett denne under långa tider hålla en diplomatisk representant hos generalstaterna, medan han själf däremot aldrig uppvaktades på samma sätt.[2]

[1] Hans Nilsson t. Karl IX, Amsterdam 4 aug. 1607. Or. Hollandica.

[2] Hans Nilsson t. Karl IX. Amsterdam 29 juli 1607. Or. Hollandica. »... Men om E. K. M. inthet folck i thette åhr ifrå Franckrike hafve vill, såsom thet ock nestan varder fallandes för seent, att E. K. M. då ville nadigst komme i bågh att lathe thet genom någhen E. K. M:tz eigen tienare hoos Konungen i Franckrike ursechta. Ty migh är för visse sanningh berättat, att månge papistiske H. K. M:tz tienare, som äre K. i Polen fast beväghne, beflitha sigh myeket ther om, hure the måge afvende H. K. M:tz hierte ifrå E. K. M., föregifvendes, att the af alle omstendigheeter see och förnimme, thet E. K. M. drifver spee med K. i Franckrike och honom förachtar, allthenstundh så många äre komne med commissioner ifrå E. K. M., och doch hafver E. K. M. alldrigh besökt H. K. M. med nagot budhskap

Karl IX erhöll från Holland underrättelse om den franske konungens missnöje, och det var troligen med särskild hänsyn därtill som han i aug. 1607 beslöt affärda ett sändebud till denne; därtill utsågs Jakob van Dijk, som efter ett långt uppehåll i Holland anlände till Paris d. 31 jan. 1608 och d. 12 febr. fick audiens hos Henrik IV.[1] Han hade att frambära en skrifvelse, i hvilken Karl IX ånyo föreslog ett återknytande af alliansen från Gustaf Vasas tid, och han mottogs med vänlighet af den franske konungen. Han märkte emellertid hos det katolska partiet en stor afvoghet mot sin kunglige herre, hvilken man på detta håll ännu betraktade såsom usurpator, men han ansåg sig hafva verksamt motarbetat dess ingifvelser genom de framställningar, som han gjorde till Henrik IV själf, till Sully och till hertigen af Bouillon.[2] I hvarje fall märkes tillräckligt af Villeroys inflytande i det besked, som van Dijk till sist erhöll: man undvek att lämna ett skriftligt svar, emedan den vanskliga titelfrågan då måste komma upp, och man uppsköt behandlingen af alliansförslaget, tills Karl IX finge tillfälle att affärda en ny beskickning; man väntade sig därvid närmare upplysningar om hans rättsanspråk på den svenska tronen. Om sålunda detta svar kunde tolkas som ett bemantladt afböjande af Karl IX:s alliansinviter, visar det sig å andra sidan, att den franske ambassadören i Holland samtidigt anmodades att konferera med den återvändande van Dijk om en handelstraktat och att afgifva utlåtande om fördelarna af en förbindelse med Sverige; alliansfrågan behandlades också af Villeroy, med vidlyftiga *pro* och *contra*, i ett särskildt memorial.

sitt eiget, hvilken ähre lickväll ehn fast ringare potentat, än som K. Franckrike är, väl vore verdigh. Ty hafver ock K. i Franckrike befallt M:r Regis, att så snart E. K. M:tz commissarier vore ankomne i Franckrike, skulle H. K. M. therom blifue tillkennegifuet, så ville han hafue latedt hempta them till sigh på thet han måtte ehn gångh få (hade H. K. M sagt) then ähran till att taela med E. K. M:tz uthskickede. Till att beflitha sigh att H. K. M. måtte continuere i ehn godh affection till E. K. M. kunne thet väl dughe. Migh synes ock, efter mitt ringe förståndh, att thet inthet skulle vare orådeligt, thet E. K. M. ville lathe besollde ännu i åhr här uthe till tree eller 400 man, om thet än skulle kosta E. K. M. mycket, och thet mest till att handhafue E. K. M:tz reputation. Elliest skole E. K. M:tz missunnare mycket ondt uthspy.»

[1] Ekblom (s. 26) och Sobieski (ss. 174, 177) hafva, då de ej beaktat van Dijks långa uppehåll i Holland, konstruerat *två* successiva hänvändelser till den franske konungen.

[2] Jag kompletterar här Sobieskis framställning med van Dijks bref t. Karl IX, Fontainebleau 22 mars 1608. Or. Gallica. »... Ihre Ma:te kan ich nicht verhalten und bin genuttieht ontherthanichst zu thun verstendigen, das ich alhie gefunden furnemlichen bey den Jesuitischen viel præiuditia so anlangende Ihre Ma:te gerechtichkeit zu der Krönne als betreffend de gelegentheit des Reichs Sweden; jedoch ich habe bei den Koningk, den Hertzogh van Bouillion den Hertzogh van Suilliy, Herr van Rosni, zarvei de furnembsten der Koninckl ychen Raden und bei andren der gereformieter religion Ihre Ma:t. und des reychs Sweden sachen der massen verdediget, das deselbige in also sein vergeneuget und vollencommentlich contentirt. De obgenamte Hertzoghen haben sich zum hooehsten erbotten om in alle furfallende gelegentheit Ihre Ma:ten alzeit guette diensten und frundschafft zu erzeigen ...

Om det franska hofvets stämning gent emot Sveriges regerande herre gifva sådana diplomatiska förhandlingar säkrare upplysning än alla rekommendationer eller restriktioner, med hvilka det ingrep i dennes förhandlingar med franska kondottierer. Sobieski lägger emellertid särskild vikt vid den omständigheten, att en af dessa, Henri de la Borde (eller, som han själf skref sig, Luxe la Borde) vid denna tid fick tillåtelse att utan inskränkning föra krigsfolk till Sverige, men han har därom endast ett par torftiga notiser ur franska källor att meddela. Med svenskt arkivmaterial kan man komplettera dessa uppgifter, och jag har på annat håll[1] lämnat en framställning af Karl IX:s förbindelser med denne kondottier — en episod af rätt stort historiskt intresse, bland annat emedan den ger flera typiska drag i tidens internationella värfningstransaktioner. Här må det vara nog att framhålla, hur De la Borde på egen ansökan och i likhet med flera af sina landsmän fick Karl IX:s värfningsfullmakt (redan i juni 1607), men att saken under tvist om besoldningsvillkoren drog långt ut på tiden; att han varmt rekommenderades och fick särskilda värfningsprivilegier af Henrik IV, i hvilken många anade hans naturlige fader, men att han i Sverige icke gjorde väntad karriär, råkade i delo med vissa sina landsmän och förlorade sin krigsherres gunst; att han i häftigt missnöje återvände till Frankrike i början af 1609 och vid hofvet började en bitter agitation mot den svenske konungen. Sobieskis mening, att Henrik IV med De la Bordes affärdande inledde en ny hjälpaktion till Sveriges fromma, synes mig sakna tillräckligt stöd af dessa fakta; men man kan med mindre risk antaga, att den franske konungen efter brytningen mellan sin skyddsling och Karl IX blef mindre benägen att gynna sina undersåtars inträde i svensk tjänst — kanske också, att denna sak blef en trumf på hand för Villeroy emot Sully!

Från Henrik IV:s två sista regeringsår har Sobieski icke mycket att meddela till belysning af sitt ämne; han anför endast, hvad som förut är kändt om De Boissises beskickning till Sverige 1609 och den stora svenska beskickningen till England, Holland och Frankrike följande år, hvilken ju icke träffade Henrik IV i lifvet. Det material, som Sobieski haft till sitt förfogande, visar sig här särskildt fragmentariskt och bristfälligt; jag skall icke söka fylla ut luckan, men vill dock såsom särskildt intressant påpeka, att enligt en svensk källa det franska hofvet år 1609 besöktes af polska sändebud, som hade att frambära en formlig anhållan om medling, hvarjämte de gjorde föreställningar mot den franska soldatexporten till Sverige.[2]

[1] »En fransk kondottier i Sverige på Karl IX:s tid», Personhistorisk Tidskrift 1911.

[2] Herman Borgerinck t. Erik Jöransson, Rouen 3 aug. 1609. Or Gallica. Det heter, att »alhier zwey Pollische gesandten liegen, die welche begeren von dem Konig von Franckreich, I. K. M. wollen ein mittler sein zwischen der Cron Sweden undt Pollen, undt was I. K. M. von Franckreich in der sachen don wollen die Pollen gentzlich zufriden sein; auch begert, I. K. M. wollen kein volck aus Franckreich stedigen nach Sweden zu fueren». Med denna uppgift har man att sammanställa följande passus i ett bref från

Måhända stod denna beskickning i sammanhang med det nya medlingsanbud, som Henrik IV samma år genom De Boissise lät framföra till Karl IX.

I den andra afdelningen af sitt arbete framhåller Sobieski, att Henrik IV:s död icke betecknar något afbrott i den franska medlingspolitiken, att denna tvärtom fullföljdes under Ludvig XIII och omsider medverkade till stilleståndet i Altmark år 1629. Men hans egentliga ämne är i denna del en analys af Henrik IV:s »stora plan», sådan den framställes i Sullys memoarer, ett försök att skilja det sanna från det falska i detta egendomliga minnesmärke af politisk erfarenhet och diktande politisk fantasi. Jag har ofvan antydt grundtanken i Sobieskis uppfattning af denna fråga, hur han betraktar Henrik IV:s medlingspolitik såsom den egentliga kärnan i Sullys idealiserande framställning; men under det att Henrik IV i själfva verket för egen räkning har gjort anspråk på att blifva kristenhetens fredsstiftare och höfvitsman, har Sully velat häfda hans öfver det egna intresset höjda åskådning och därför låtit honom afträda dessa anspråk till »den kristna republikens» rådsförsamling. I sin argumentation öfver detta ämne visar Sobieski åtskillig fyndighet och kombinationsförmåga, men man har ibland svårt att känna sig öfvertygad af alla hans subtiliteter; han synes mig bland annat visa någon benägenhet att till Henrik IV:s karakteristik begagna konventionella åskådningar och fraser, som hörde alla kristna furstar till. I en därmed besläktad öfveransträngd sträfvan att pressa vidtgående slutsatser ur ett fragmentariskt och ensidigt källmaterial har jag funnit Sobieskis svaghet som historiker, äfven hvad den första och viktigare delen af hans arbete angår; åt hans därmed korresponderande förtjänster har min kritik afsett att lämna ett oförbehallsamt erkännande.

De la Borde till Karl IX (dat. Amsterdam 8 aug. 1609, or. Bref t. Karl IX fr åtsk. pers.): »... J'ay veu dernierement le Grand Marechal de Pologne et le Prince Rageuil en France que quoy que l'on m'aye presenté jamais je n'aye rien voulu promettre. Quand l'on m'a dit que l'on me fairoit comander par le Roy d'aler en Pologne, j'ay respondu que ce seroit à condition donc que je ne mettrois jamais la main à l'espée contre votre service». — Jag förmodar, att beskickningen utgjordes af hofmarskalken Myszkowski och Janusz Radziwill, som båda hade gamla förbindelser i Frankrike; hos Sobieski söker jag fåfängt efter upplysningar.

Helge Almquist.

»Norma futurarum actionum.»

Det aktstycke, som är kändt under beteckningen »Norma futurarum actionum», har sedan det år 1842 publicerades af Söltl[1] varit föremål för lifligt intresse, såsom naturligt är, då det gäller en sammanfattning af Gustaf Adolfs tyska planer. Frågan om dess *datering* har besvarats olika. Klopp ansåg, att det härrörde från tiden före Gustaf Adolfs öfvergång till Tyskland. Det tedde sig därför för honom såsom ett slags program för hela det tyska företaget, vittnande om de äregiriga, vidtutsväfvande eröfringsplaner, för hvilka enligt hans åsikt religionskriget fick tjäna som förevändning.[2] Redan ett uppmärksamt genomläsande af akten visar emellertid, att denna datering är orimlig. För öfrigt hade man, då Klopp (1895) utsände andra upplagan af sitt verk, nått vida riktigare, af denne förbisedda resultat. Wittich hade nämligen riktat uppmärksamheten på sambandet mellan den ifrågavarande akten och Leipzigkonventet, ja, han såg däri t. o. m. ett uttryck för det sätt, hvarpå Gustaf Adolf upptog dettas beslut. Till detta sistnämnda resultat leddes han emellertid af en oriktig hypotes, antagandet, att Gustaf Adolf förbisett vidden af motsatsen mot Sachsen och därigenom låtit hänföra sig till alltför stora förhoppningar.[3] Äfven Struck lägger ganska stor vikt vid de sangviniska uttalanden, som i svenska högkvarteret fälldes efter sammankomsten i Leipzig — i verkligheten kanske mera afsedda att vidga klyftan mellan kejsaren och ständerna än uttryck för de invigdes uppfattning — och då han ändå funnit sig föranlåten att frångå Wittichs datering och hänföra akten till tiden före konventet, torde detta blott bero på vissa uttryck, som — oaktadt det talas om flera möten — ansetts syfta på Leipzigkonventet och som ej kunna afse afslutade sammankomster.[4] Kretsch-

[1] Söltl, Der Religionskrieg in Deutschland III (Hamburg 1842), s. 275—280.

[2] O. Klopp, Tilly im dreissigjährigen Kriege II (Stuttgart 1861), s. 62 och ännu i andra upplagan: Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. III: 1 (Paderborn 1895), s. 319. Det »förtydligande», Klopp ansett nödvändigt att göra (se W. Struck, Gustav Adolf und die schwedische Satisfaction (Leipzig 1899), s. 22. anm. 2), visar, att han aldrig fattat det ändrade ställets mening (nedan mom. 10). Gustaf Adolf säger sig nämligen dar kunna visa sig medgörlig mot Sachsen och Brandenburg i fråga om ersättning för krigskostnaderna. »excepta Pomerania», hvartill Klopp fogat: »welches als schwedisches Land nicht belastet werden darf». Meningen är naturligtvis den motsatta: just sina anspråk på ersättning för Pommerns befrielse ville Gustaf Adolf ej efterskänka. Orsaken därtill är ocksä lätt att finna: det var i kraft af dessa anspråk han våren 1631 fordrade, att Brandenburg skulle medge Sverige att behalla pommerska kustområden som pant.

[3] Wittich, Magdeburg, Gustav Adolf und Tilly (Berlin 1874), s. 622

[4] Struck, a. a., s. 36, s. 22 anm. 2.

mar har vederlagt Strucks antagande genom att påvisa slående öfverensstämmelser mellan »norma futurarum actionum» och den politik Gustaf Adolf följde i april 1631. Utan att förbise de svårigheter, Struck velat undvika, anser han det därför nödvändigt att hänföra akten till tiden för eller strax efter Leipzigkonventets slut.[1] Att den är uttryck för den politik, som då inleddes, alltså kärnpunkten i Kretzschmars teori, bekräftas af de upplysningar från Gustaf Adolfs och Grubbes brefväxling med Salvius, jag förut haft tillfälle att meddela i denna tidskrift. Affattningstiden ligger emellertid något senare än Kretzschmar antagit: aktstycket sändes den 11 maj 1631 (g. st.) till Salvius för att tjäna denne till ledning och därpå vidare befordras till Camerarius i Haag. Äfven de svårigheter för dateringen, som aktens sätt att omtala ständermöten förorsakat, lösas genom nyss anförda brefväxling: det är ej fråga om Leipzigkonventet utan om de olika möten, som höllos eller ifrågasattes till följd af detta.[2]

Af dateringen framgår aktens karaktär: den politik, som däri skisseras, är Gustaf Adolfs svar på Sachsens hållning under Leipzigkonventet. Johan Georg skulle beröfvas ledningen af det tillfälliga förbund, som nu tycktes på väg att bildas. I hans ställe skulle Gustaf Adolf träda för att föra kriget till slut, ej genom några halfva kompromisser utan genom en seger, så fullständig, att den satte katolikerna ur stånd att vidare oroa de tyska protestanterna. Så skulle den svenske konungen bli den sachsiske kurfurstens efterträdare såsom dessas ledare, bli »neu evangelisch Haupt», och säkerligen ej endast under kriget. *Så länge detta varade*, skulle ständerna underordna sig Sverige på villkor liknande dem, som med samma giltighetsbegränsning föreskrifvits i de pommerska fördragen och den hessiska »eventualkonfederationen». Om de former, hvari det ledande inflytandet *efter* freden skulle utöfvas, säger oss »norma futurarum actionum» däremot intet. Det framgår dock, att man varit på det klara med att detta inflytande kunde vinnas endast tack vare den makt, den planerade sammanslutningen skulle lägga i Gustaf Adolfs händer. Äfven om de mindre väl afvägda uttryck, hvari detta i aktstycket (se nedan punkt 1) säges, och som gåfvo anledning till förhastade slutsatser, äro att tillskrifva sekreteraren, doktor J. Steinberg,[3] visar hela Gustaf Adolfs politik, att den militära makten

---

[1] Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland und die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg (Hannover och Leipzig 1904), s. 168.

[2] Se min uppsats »Salvius i den nedersachsiska kretsen maj—dec. 1631» (Hist. tidskrift 1910), Bil. 2 och 4 samt s. 160. Det var endast med tvekan jag vågade identifiera de af Salvius som »odieusa» betecknade orden »contestare» och »oppressio» med orden »aufzumahnen» och »unterdrückung» i Söltls förtyskning, helst punkternas numrering där utelämnats. Den anträffade handlingen visar, att antagandet var riktigt och därmed är det fullkomligt klart, att det är »norma futurarum actionum», som åsyftas i den anförda brefväxlingen.

[3] Hist. tidskr. 1910, s. 163.

skulle blī medlet att genomdrifva hans planer, hvilka dessa än voro.[1] — Till den roll, »norma futurarum actionum» spelat som instruktion för Salvius i Nedersachsiska kretsen, hoppas jag få tillfälle att återkomma.

Man har hittills endast haft tillgång till Söltls starkt förvanskade edition af »norma futurarum actionum». Aktstyckets vikt synes emellertid till fullo motivera att bokstafstroget[2] aftrycka det. Det finnes i Kungl. hof- och statsbiblioteket i München, i Camerariussamlingen vol. 51, N:o 124 (fol. 433 f.). Stilen, som är synnerligen vårdad och lättläst, är alltigenom enhetlig. Den är hvarken Salvii eller hans sekreterares. Å första sidan ha vidare, såsom nedan synes, några ord utskrapats. Då Salvius fick befallning att sända Camerarius akten, och då det var Salvius, som ansåg raderingen nödvändig,[3] synes det antagligt, att det exemplar, som nu finnes i München, är detsamma, som från högkvarteret skickades till Salvius.

* * *

Finis ultimus siue summus omnium
Actionum.
Ein new euangelisch haupt.
Penultimus.
Newe verfassung unter den euangelischen stenden
und solchem haupt.
Dieselbe bestehet in volgenden
Mediis.

1.

Generali belli directione, qui enim illam habet, ...[4] si modo tempore commodum utitur.

2.

Fundetur.
In jure clientelari.

3.

Confirmetur.

1. Concessione siue cessione, et occupatione munitorum locorum.

[1] Motiveringen för den uppfattning, som här utvecklats, återfinnes i Hist. tidskr. 1908, s. 80 ff., 1910, s. 159 ff. med bil. 5.

[2] Bruket af stor bokstaf — men ej interpunktionen — har normaliserats.

[3] Hist. tidskr. 1910, s. 198, s. 199.

[4] Här ha några ord utskrapats, enligt Salvii uppgift: »facile rerum potitus» (Hist. tidskr. 1910, s. 198 [Bil. 4]). De svaga rester af skriften, som ännu kunna urskiljas, tyckas visa, att dessa ord i samma ordning ej kunna ha stått där. Man är emellertid berättigad att antaga, att Salvius riktigt återgifvit meningen af ett så viktigt ställe i ett aktstycke, som han nyss mottagit, äfven om han ej exakt följt dess ordalydelse eller ordföljd i sitt citat.

4.

2. Quota aut militum propriis sumptibus alendorum, aut sumptuum bellicorum.

5.

3. Libero introitu et transitu in et per electoratus principatus etc. Item conscriptione, collectione, lustratione militum et commeatu necessario.

6.

4. Denegatione contributionum pro hoste.

7.

5. Facultate concitandi, convocandi, et armandi omnes et singulos subditos, quandocunque id utile et necessarium visum fuerit.

8.

6. Electorum ac principum peculiari obligatione, qvod velint nimirum ac debeant civitates munitas, quæ non sunt plane in ipsorum arbitrio, pro virili, tam amicabilibus tractatibus, quam armis, obstructione inprimis commerciorum eo adigere, ut non tantum hosti omnem denegent opem; sed etiam ad Euangelicorum, bellique directoris partes reali fide propediem transeant, in quo potissimum belli robur in imperio consistit.

9.

7. Mutuis pactis iisque validis, ne scilicet alterutri parti â foedere hoc, antequam ultimus belli scopus (oppressio Pontificiorum talis, quæ Euangelicos contra illorum insidias, alias inuictas, in vado prorsus collocet) omnibus et singulis præstò non sit, insciâ et invitâ parti altera fas sit resilire, idque ullo modo restringere aut limitare.

Diess consilium ist zwar schwer zu practiciren, zum fugligsten aber folgender gestalt.

1.

Per extensissimam repromissionem conseruandæ pristinæ Euangelicorum ordinum libertatis: restituendorum item munitorum locorum. etc.

Wie biessher nun diess geschehen kan, et quidem semper ab initio, je mehr wirt ess dass consilium befurdern.

Maximopere autem cauendum erit;[1] quid aut lingua aut re ipsa designetur: quod Euangelicos in sinistrarum suspicionum pelagus altius immergat.

[1] Söltl har, såsom hans öfversättning visar, antagit, att »ne» har utfallit.

2.

Per ordinationem sive erectionem peculiaris belli et status communis consilij sive senatus, qui continuo et perpetim castra S. R. M. equeretur. Duo enim sunt in bello consideranda, ratio rectè gerendi? atio recte exequendi. Prior animæ, posterior corpori similis videtur, quoad illam S. R. M. nihil decerneret citra commune consilium: quoad hanc eidem libera esset manus.

3.

Diess desto mehr zuerheben konte man pro principali fundamento sezen, welcher gestalt der Pontificiorum und Euangelicorum intentiones so scharff in summis gradibus gegen einander angefewret wehren, dass pro puero zuhalten, der nit ungezweifelt erkennen und bekennen muste, dass ein theil dass andere per arma ruiniren muste, keinen mittel diagen aber, alss den guhtlichen compositionen, getrawet werden konte. Nuhn wehre der feindt unter einem haupt in executione belli zum wenigsten stabilirt, wass aber die Euangelische biess dato vorgenommen, von einem solchem haubt noch zur zeit ganz bloss, der papistischen macht in dehme ungleich sei lauterer confusion, alss scopæ dissolutæ, und dahero nichtes gewissers, alss dass, wan der feindt nuhr resolut darauf ginge, dass fewr eadem facilitate wieder gedempft, und eingeeschert werden könte, alss ess aufgeblasen worden.

4.

Beuorab wen I. K. Maytt: dem feinde nicht diuertendo saltem in den eisen sässen.

5.

Wen nun Ihr Königl. Maytt: in diesem fœdere, in primis ratione absoluti directorij, keine furdersahme satisfaction wiederfuhre, mussen sie ihren statum belli uff ihren eignen statum regni versezen, die gemeine euangelische sache, wieder ihren herzlichen willen quietieren, und mit Gottes hulffe sehen, dass sie sich in kurzen anderwerts versicherten, wass dan den Euangelicis darauss entstehen wurde, konte man mit handen leicht greiffen, dass erste muste entweder geschehen, und geschwinde, oder aber dieses schleunig erfolgen worten und tractaten wolten den sack nicht fullen.

6.

Deweil leider in Germaniâ quoad consilia immer tagk und keine nacht, quoad executionem aber immer nacht und kein tagk, so wirt zwar von den conventibus et dictis nichts, so fundamental, zu hoffen sein, ess gibt ess auch præsens rerum facies sonnenklar; gleichwohl aber fält dennoch viel nuzliches, und hulffreiches darinn offter fur. Ob nun wohl solche conuentus, dahero in ihrem alten gange zulassen, so ist doch danebenst hochnötig, dass Ihr Königl. Maytt: einen standt

nach dem andern decerpiren, mit demselben seperatim schliessen, und also per gradus ad solidum fastigium conscendiren.

7.

In hoc ordine wehre elector Brandenburgicus, ut primus (wen derselbe zu guhtem vertrawen könte gebracht werden) gewiess rei quis fax et tuba, und die brucke Chur Sachssen recht beizukommen. muss derohalben auss allen præconcipirten suspicionen, so viel mensc und muglich eilents gesezt werden. Diess aber kan besser nicht als durch personliche zusammenkunft, und Ihr K. Maytt: selber geschehen.

8.

Chur Sachssen ist cum suis meticulosus, und pro modo metus et causis metus mutabilis; deinde seruit pecuniæ et delicijs. Ehe er nun auss der furcht nicht gebracht, und extra præsentium meticulosorum consiliariorum nicht vestgebunden wirt, ist zubefahren, dass er so balt schaden alss nuzen möchte. Diess zu practiciren, welte mit der armee also zu gehen sein, dass man alzeit eine freije seite an dem churfurstenthumb Sachsen behielte, den churfursten zum gespräch selber bekähme, und gehörter massen vinculirte, dan mit seinen truppen sich coniungiren könte, anfenglich aber wehre ihm per literas aut legatum zu notificiren, idque cum electore Brandenburgico, welcher gestalt man sich hinc inde versichert, verglichen, und coniungirt. Nun wehre der status belli also beschaffen, dass dessen sedes leider in seinem lande verwelzet werden musse, und keine andere ratio eluctandi wehre, alss sich eodem modo mit Ihr K. Maytt: und Chur Brandenburgh einzulassen, Wittenbergh pro fundando et firmando bello zu eröfnen, und mit seiner armee also zugehen, dass ein theil dem andern allweg succurriren könte. Nisi enim hoc aut tale quippiam fiat, metus in varias Saxonem abripiet partes, nunquam sibi constantem, et nihil plane, quod masculum sit, ne animo quidem præconcipere audebit.

9.

His factis ist allem rest geholfen, neglectis einn harter obex gesteckt.

10.

Schliesslich ist zubedencken, wofern Brandenburgh und Sachssen sich im übrigen woll accommodiren, de sumptibus belli refundendis (excepta Pomeraniâ) parcius zu reden, weil ihnen und ihren landen doch dieselbe ohne dass meistentheilss an den halss wachssen werden.

Norma futurarum actionum, welche die Königl. Maytt zu Schweden dictirt.[1]

[1] In tergo, med samma stil som det öfriga aktstycket.

B. Boëthius.

Återfunna delar af ett svenskt kungaarkiv.

Det kan af åtskilliga handlingar, bland annat drottning Hedvig :lisabeth Charlottas dagbok, konstateras, att konung Gustaf IV dolf, då han natten till den 14 mars fördes fången från Stockholms .ott till Drottningholm, tilläts medföra ett skrin med enskilda apper; och uppgifterna hafva gjort antagligt, att dessa papper äfven ngo atfölja honom ur landet. I betraktande af den tillintetgörelse,)m synes ha öfvergått ej så litet handlingar från dessa krisår — ıskilda arkiv förete ej sällan betydande luckor just rörande de ktigaste tilldragelserna — borde det vara af ett visst intresse att :erfinna dessa papper, som mahända kunde väntas ge upplysningar, vilka ej stode att erhålla hos den andra sidans män. Det kunde 'nas sannolikt, att efter konungens död i S:t Gallen 1837 hans varlåtenskap tillvaratagits af hans anhöriga inom huset Baden, och r att söka utröna, om detta varit förhållandet med hans då kvarırande papper, har jag i sommar haft tillfälle att göra en underkning i Storhertigliga Familjearkivet i Karlsruhe, som tack vare . M. Drottningens nådiga bemedling för detta ändamål öppnades r mig. Förhoppningen sveks emellertid. Arkivet innehöll visrligen åtskilligt af intresse för konungens historia både före h efter afsättningen, men af papper, som tillhört honom, fanns så dt som intet. Däremot kunde det fastställas, att vid hans död å ombud från släktingarna infunno sig i S:t Gallen för att omberja nödiga atgärder, och att af desse ombudet för hans son prins astaf, som den tiden vistades i Wien, en hr Georg Blanc, fick omındertaga och till Wien medföra f. d. konungens i S:t Gallen beıtliga papper och öfriga kvarlåtenskap. Om dennas närmare beskafnhet funnos dock i Karlsruhe inga vidare upplysningar; en samtida ıseltidning uppgaf emellertid, att konungen skulle hafva efterlämnat khaltiga materialier till biografiska »Denkwürdigkeiten».

Resultatet blef sålunda, att spåret närmast förde till Wien. ɜt är naturligtvis min afsikt att söka följa detsamma, men ännu .r jag ej haft tillfälle därtill. Det är emellertid kändt, att efter ottning Carolas af Sachsen död 1907 — hon var som bekant Gustaf Adolfs sondotter — en del familjepapper rörande hennes farfar h far öfverlämnades till dels Kungliga Familjearkivet i Stockholm ls Storhertigliga Familjearkivet i Karlsruhe, men dessa papper ınna icke på långt när utgöra allt, som Gustaf IV Adolf kan angas hafva lämnat efter sig 1837. I hvad man det öfriga, bland ns kvarlåtenskap i S:t Gallen då ännu befintliga materialet hittills bevaradt, är dock gifvetvis en fråga, omöjlig att besvara, förrän året till Wien i detalj utforskats.

Så mycket större öfverraskning väckte det därför, då jag under rtgången af mina forskningar på ett helt annat håll påträffade en icke

obetydlig del af den svenske konungens efterlämnade papper. Det var i *Archives Nationales* i Paris. Jag sysselsatte mig med att söka utröna, hvilka hemliga förbindelser kejsar Napoleon under åren 1807—1814 möjligen kunnat hafva i Sverige, och fördes då bl. a. till forskningar i arkivets väldiga F-serie (»Administration générale de la France») och särskildt dess afdelning 7 (F^7), som omfattar revolutionen, kejsardömet och restaurationen, och i hvilken betydande partier afse det napoleonska polisministeriets verksamhet. Det var en högst imponerande organisation, som där mötte. På alla hufvudpunkter i det väldiga riket hade centralpolisen (»la police générale») sina specialorgan, sina general- eller specialkommissarier, som i oupphörliga rapporter meddelade henne allt, som passerade inom deras områden, och med omgående fingo mottaga hennes order med anledning af det meddelade. Vill man studera det inre lifvet i någon del af riket, kunna dessa kommissariers veckorapporter bjuda ett synnerligen rikhaltigt material: främlingars ankomst och afresa; in- och utklarerade fartyg; införsel och utförsel; handtverk och industri; tillgången på lifsmedel; uppbringadt kontraband; spel; lotteri; rättskipning och fängelser; den allmänna meningen inom orten; tidningarnas hållning o. s. v. — för allt sådant redogöres i de regelbundna veckorapporterna, och däremellan beröras dessutom särskilda tilldragelser i ständiga specialrapporter. Till sist sammanfattade slutligen »la police générale» det viktigaste från hela riket i dagrapporter, som hvarje kväll afgåfvos till kejsaren själf.[1]

Den spänning, som efter Carl Johans ankomst till Sverige efterhand allt mer framträdde mellan Sverige och Frankrike, gaf under sådana förhållanden de franska poliskommissarierna i norra Tyskland anledning till många både rapporter och åtgärder. Man kan sammanfatta situationen — till hvilken jag en annan gång måhända kan återkomma — däri, att så fort en resande från Sverige, som kunde misstänkas hafva någon politisk betydelse, rapporterades från t. ex. Helsingör eller någon annan utpost under Napoleons lydsfär, så blef svaret en order till polismyndigheterna i Hamburg, Lübeck, Stralsund o. s. v. att öfvervaka honom, ofta äfven att omhändertaga hans papper. Att privatbref brötos och afskrefvos — när de ej behöllos — faller af sig själft. Och särskildt den centrala polismyndigheten i nordvästra Tysklands franska områden, generalkommissarien d'Aubignose i Hamburg, hade under ett sådant sakläge mycket både att inberätta, insända och utföra.

Sålunda kunde han den 13 mars 1812 i sin veckobulletin för den 1—8 mars meddela polisministern i Paris, att »deux caisses et un paquet adressés au Comte de Gottorp ont été visités», och att »ce qui en a été retiré, a été envoyé au Ministère».[2] Äfven special-

[1] För tiden 12 juli 1804—11 juli 1805 finnas dessa dagrapporter i sammandrag offentliggjorda i Ernest Hauterive, La police secrète du premier empire 1804—1805, Paris 1908, ett äfven för vissa svenska spörsmål upplysande arbete.

[2] Arch. Nationales, Paris, F^7 3060.

rapporter ägnades åt saken, men då den eller de första af dessa, där själfva upptäckten tidigast måste hafva omnämnts, trots noggrant sökande ej kunnat återfinnas, är det mig icke möjligt att för närvarande med bestämdhet uppgifva de närmare detaljerna, på hvad sätt dessa den f. d. svenske konungens lador och paket fallit i Hamburgpolisens händer. Enligt ett koncept af den 21 mars 1812 från polisministern, hertigen af Rovigo, till kejsaren själf om fyndet skall emellertid Hamburgpolisen, som fått veta, att lador till hertigen af Gottorp befunno sig i tullen (»à la douane»), låtit visitera dem och »en a extrait toutes les pièces qui sont comme la chancelerie particulière du cidevant Roi de Suède». Men hvarifrån de sändts, och huru de kommit till tullen i Hamburg, får tillsvidare lämnas osagdt.

D'Aubignose sände åtskilliga specialrapporter om fyndet. Den 8 mars äro två — de första hittills kända — daterade; då sändes till Paris några bref till Gustaf IV Adolf från medlemmar af husen Bourbon och Rohan. Dagen därpå sändes hufvudrapporten i frågan; då hade den nitiske generalkommissarien verkställt »le triage des papiers du Comte de Gottorp» och öfver en stor del däraf upprättat en utförlig »analyse» samt sänder med särskild kurir sju bundtar — »liasses» — af hvad som syntes honom af speciellt intresse, däraf sex bundtar franska bref och en bundt engelska. Sju andra »d'un intérêt personel au Comte» sändes samtidigt med den vanliga posten, och en bundt, svenska bref, behölls ännu något för att närmare undersökas, så att äfven de vid öfversändandet skulle kunna atföljas af en resumé. Den 16 mars sändes slutligen de sista papperna jämte denna slutresumé i koncept — tiden hade ej tillåtit en utskrift. I Paris underrättade, såsom redan nämnts, polisministern kejsaren själf om fyndet, som angafs delvis kunna intressera utrikes- eller krigsministerierna, och utbad sig närmare order. Tillika uppsattes d. 25 mars af en Fournier — måhända densamme, som var verksam vid marskalk Bernadottes val — en kort anteckning angående de svenska brefven, hvilka af honom bl. a. betygas vara i stort sedt ordentligt extraherade på franska, ett vitsord, som torde gälla endera af d'Aubignose's analyser. Fournier anmärker äfven bl. a., att ett af papperen, en handling, som tillförsäkrade f. d. konungen andelar i ett silfvermalmstreck i Sverige, kanske kunde återställas till honom; detta har emellertid ej skett, ty handlingen ligger ännu kvar i sin bundt i Paris.

Det första beslaget väckte aptit efter mera. I ett af brefven från prinsessan Charlotte de Rohan till Gustaf IV Adolf omnämndes dels åtskilliga andra »pièces», dels ock ett porträtt af hertigen af Enghien, hvilket allt väckte d'Aubignose's särskilda begärelse. De öfriga »piecerna» lyckades han dock ej påträffa bland de i Hamburg beslagtagna papperen, men väl porträttet — en ganska liten bröstbild i kopparstick, — som genast insändes och ännu kvarligger i samlingen. Men ungefär samtidigt rannsakades äfven annorstädes efter svenska föremål, och d. 11 april kunde general Morand från

Stralsund underrätta polisministern i Paris, att han i Stralsund påträffat »28 grosses caisses», tillhörande f. d. konungen af Sverige, hvilka han noggrant läte undersöka, och i hvilka han funnit, äfven han, ett porträtt af hertigen af Enghien, dennes liktal samt åtskilliga broschyrer, tryckta i London och riktade mot »vår store monark och hans visa styrelse». Hvad som vore af intresse, torde, säger han, kunna fylla en liten lada, som skulle öfversändas. Några dagar senare, d. 17 april, sändes en lista på de »libelles», som han låtit skilja ut ur hertigens af Gottorp »bibliotek», och hvilka han lofvar att jämväl öfversända. Listan finnes i behåll vid brefvet. Det är äfven från annat håll — arkivet i Karlsruhe — bekant, att den kungliga familjen vid sin utresa från Sverige i slutet af 1809 lät en del af sitt bagage tillsvidare stanna kvar i Pommern; det är tydligen detta, som Morand lagt beslag på, men hvad som blifvit af allt det, som han ej sände till Paris — d. v. s. hela den stora hufvudmassan — får för närvarande lämnas därhän.[1]

D'Aubignose's och Morands rapporter samt den förres leveranser fylla för närvarande i Archives Nationales dess kartong F^7 6544 till allra största del.[2] Kartongens särskilda konvolut äro till och med till stor del desamma, i hvilka d'Aubignose insände handlingarna, och hvarje handling bär ännu det nummer, som den åsattes vid den första upptäckten i Hamburg. D'Aubignose meddelar d. 9 mars, att numreringen, som gjordes af polisen och tullen vid själfva beslagtagandet, verkställdes i den ordning, i hvilken papperna kommo i deras händer, och att dessa lågo »dans un désordre complet parmi les effets de corps du Comte»; numreringen är alltså mycket godtycklig, och det kan inträffa, att de två olika arken af samma bref hafva skilda nummer. Tack vare numreringen och d'Aubignose's olika

[1] Hvad som fanns af betydelse i arkivväg har han emellertid säkerligen sändt. — Osäkerheten, huru d'Aubignose gjort sitt första beslag, kunde frestа till antagandet, att äfven detta stått i samband med de i Stralsund kvarlämnade effekterna, helst Stralsund synes åtminstone i vissa hänseenden hafva lydt under den franska regeringen i Hamburg. Att så ej varit förhållandet, framgår dock af två fakta: 1:o) d'Aubignose's beslag har gjorts mellan d. 1 och 8 mars 1812; Morands af effekterna i Stralsund däremot först i början af april; 2:o) bland d'Aubignose's fynd befinner sig en stor mängd handlingar af senare datum än öfverresan till Tyskland vid årsskiftet 1809—1810, hvilka Gustaf Adolf alltså ej då kunnat kvarlämna i Pommern. Däremot hade ju konungen i sept. 1811 rest från Tönningen öfver Altona till Basel, och det låter tänka sig, att någon del af hvad han då medförde, stannat under de franska Hamburgmyndigheternas domvärjo.

[2] I vanliga fall rymmer hvarje dylik kartong ett flertal aktnummer. Här upptar akten, hvars nummer är 1969, hela kartongen F^7 6544. I akten ligga emellertid äfven dels en del andra handlingar angående Gustaf IV Adolf efter afsättningen, dels åtskilligt med rapporter och beslagtagen enskild korrespondens rörande en på kontinenten kringresande svensk Gustaf Mauritzson (Aminoff), som den franska polisen synbarligen ägnade stort intresse. Aktens hela titel är »Police générale. Affaires politiques an V—1830. 1969. Correspondance de Gustave-Adolphe, roi de Suède, avec Louis XVIII et d'autres personnages souverains 1805—1812»; dess arkivsignum »F^7 6544 (1.969)». Uppgifter i texten, för hvilka ej annan källa angifves, äro hämtade ur denna akt.

nalyser kan man emellertid konstatera, att den allra största delen f det 1812 beslagtagna och till Paris insända ännu är i behåll; om ndantagen mera nedan. Har däremot d'Aubignose vid sitt »triage» f papperna låtit något stanna i Hamburg, så saknas det naturgtvis äfven nu; hans egna ord antyda dock icke något dylikt, och fven karaktären af det insända talar däremot, så som det mer och aindre viktiga är blandadt om hvartannat.[1]

Sista ännu behållna nummer är 204; så många nummer har samingen alltså ursprungligen omfattat. Tre nummer, 5, 183 och 238, hafva essutom placerats hvartdera på två bref. Ett nummer anges i en af de amtida förteckningarna hafva saknats redan 1812. Dessutom saknas n tjugutre. Elfva af dessa kunna enligt förteckningarna konstateras afva varit bref, möjligen med bilagor, från sedermera Ludvig XVIII ill konungen, det första från Mitau af d. 20 juni 1805, det sista från Iosfield af d. 28 mars 1811. Referat af d'Aubignose gifva någon öreställning om deras innehåll, hvilket, särskildt hvad angår åtta bref öre statshvälfningen, ej saknat politisk betydelse. När och hvarför le skilts från samlingen, samt hvar de hamnat, kunde trots efterspaningar ej utrönas. Svenska Riksarkivet äger dessutom från ämnda tid (1805—1808) 18 bref från Ludvig till Gustaf IV Adolf; ära en tredjedel hafva således behållits af konungen vid hans utesa. Sju af de numera saknade brefven hafva vidare varit från Irottning Fredrika till f. d. konungen, skrifna från Karlsruhe och Basel mellan d. 30 april och 5 aug. 1810 och enligt uppgift af l'Aubignose rörande hufvudsakligen husliga detaljer samt förhållandet nellan de båda makarna personligen, men utan politisk betydelse. De hafva skilts från samlingen genom att på särskild order d. 23 mars 1812 hafva aflämnats till kejsarens kabinett och hafva, trots underökningar, lika litet som de nyssnämnda numera kunnat återfinnas.[2]

[1] Alldeles uteslutet är emellertid ej, att d'Aubignose blott lagt beslag på en del af konungens papper och låtit en annan del passera vidare. Sedan han i sin hufvudrapport talat om de sju bundtar, som sändes med särskild kurir, och de ytterligare sju, som afgingo med den vanliga posten, fortsätter han nämligen: »J'aurais négligé de retenir celles-ci, si je n'eusse pensé que ce qui peut me paraître insignifiant, peut quelquefois présenter à Votre Excellence un nom, qu'elle aurait besoin de connaitre», ett uttalande, som kan innebära att icke allt ovillkorligen borde tagas i beslag.

[2] Måhända hafva de delat öde med andra handlingar från början af 1812, som förstörts under det ryska fälttåget. I Archives Nationales' karlong AF^IV 1700, som innehåller handlingar rörande bl. a. Sverige år VIII — 1814, står sålunda på konvolutet Suède 1812: »Les pièces qui manquent à ce dossier, ont été brulées par ordres de S. M. pendant la campagne de Russie», och i AF^IV 1657, korrespondens från fursten af Eckmühl dec. 1811—febr. 1812, står likaledes: »Les pièces, qui peuvent manquer à ce dossier, ont été emportés en Russie et brulées pendant le retrait par ordres de l'Empereur». Möjligen förklarar detta jämväl oanträffbarheten af d'Aubignoses första rapporter om Gustaf Adolfs papper. Äfven 1814 kort före de allierades intåg i Paris hafva för öfrigt i det kejserliga kabinettet handlingar förstörts, som ej ansågos böra falla i händerna på fienden eller andra kejsarens motståndare; och äfven ministeriernas arkiv gallrades vid denna tid af liknande skäl. Jfr Correspondance du duc d'Enghien par Boulay de la Meurthe, III, Paris 1910, sid. XV ff.

Ett slutligen, af grefve Blacas, från konungens vistelse i England 1811, har enligt anteckning i aug. 1812 öfverlämnats till en särskild tjänsteman för stiljämförelser och stannat hos honom. Blott fyra nummer af de tjugutre saknade återstå sålunda, om hvilkas beskaffenhet någon upplysning för närvarande ej stått att erhålla. Det låter ock tänka sig, att dessa nummer tillhört ett andra ark till några af de öfriga brefven.

* * *

Den nuvarande samlingen kan, oberoende af d'Aubignose's konvolut och nummer, sägas omfatta följande hufvudgrupper.

1. Bref från svenska furstliga personer till Gustaf IV Adolf.

A. Från hans moder, drottning Sophia Magdalena.

34 bref, alla original, på franska, det första af d. 16 mars 1801, det sista af den 4 maj 1810, däraf från 1801: 3, 1802: 1, 1803: 3, 1806: 3, 1808: 6, 1809: 13 och 1810: 5. Brefven, daterade Stockholm eller Ulriksdal, äro i allmänhet korta, utan politisk vikt, ej sällan ganska hjärtliga.

B. Från hans faster, prinsessan Sophia Albertina.

13 bref, alla original, på franska, det första af d. 11 juni 1801, det sista af 8 dec. 1809, däraf 1801: 4, 1802: 5, 1808: 2 och 1809: 2. Dateringen är från Quedlinburg, Tullgarn eller Stockholm, innehållet privatangelägenheter.

C. Från hans farbror, hertig Fredrik Adolf.

5 bref, alla original, samtliga från Montpellier, det första af d. 18 sept. 1802, det sista af d. 9 aug. 1803. Privatangelägenheter.

D. Från hans faster, hertiginnan, sedermera drottning Hedvig Elisabeth Charlotta.

3 bref, original på franska, af resp. 18 okt. och 1 nov. 1808 samt 11 mars 1810.

E. Från hans farbror, hertigen, sedermera konung Carl XIII.

15 bref, alla original, på svenska, af resp. d. 28 april och 24 juni 1801, d. 28 juni 1803, d. 14, 16, 25 och 28 mars, d. 16 och 27 april, d. 2 maj, d. 9 och 19 juni, d. 15 aug. samt d. 11 och 18 okt. 1809. Af dessa äga särskildt brefven under revolutionsåret ett visst intresse.

2. Bref och handlingar från andra svenskar till Gustaf IV Adolf.

A. *Från prins Gustafs guvernör friherre M. Ramel.*

9 bref eller »bulletiner», original, det första af d. 26 jan. 803, det sista af d. 28 febr. 1810, näml. 1803: 5, 1808: 2, 809: 1 och 1810: 1. Af intresse för prinsens barndom och uppostran.

B. *Från konungens adjutant under första tiden i Tyskland, stallmästaren Axel Ekstedt.*

Diverse promemorior, kvitton o. d. ang. konungens affärer, original, ıars—juli 1810.

C. *Diverse bref från svenskar.*

Däribland original från

Armfelt, G. M., Nynäs d. 27 jan. 1809 (trohetsförsäkringar ·. d.);

Aminoff, J. F., Brahestad d. 12 juni 1808 (förtrytelse öfver örräderiet på Sveaborg m. m.);

Cronstedt, C. Olof, Sveaborg d. 2 febr. 1802 (tacksägelse för n undfången gåfva, trohetsförsäkringar);

Fredenheim, C. Fr., Drottningholm d. 28 aug. 1799 (erkänıande ang. af konungen inbetalda andelar i ett silfvermalmbrott);

af Håkanson, Anders, Karlskrona d. 20 dec. 1809 (kvitto å ;åfva af konungen vid hans afresa till stadens fattiga);

von Platen, Achates Carl, Göteborg d. 23 febr. 1809 (om en ıåbörjad rundresa för undersökningar ang. möjligheten att få in krigs;ården);

Silfversparre, Isaac Lars, Stockholm resp. d. 13 febr. och 3 maj 1810 (ang. afslutandet af hans uppdrag att ombesörja utsändıingen af konungafamiljens enskilda tillhörigheter, uppgöra vissa ıffärer o. s. v.);

af Tibell, G. W., Stockholm d. 16 jan. 1809 (begäran om entıediĝande från generaladjutantsbefattningen).

Dessutom bref eller promemorior af C. Bunge, A. N. Edelcrantz, A. F. Skjöldebrand, C. von Stedingk, E. Vegesack m. fl. (ang. kriget 1808, konungens affärer, privatförhållanden m. m.).

D. *Andra handlingar uppsatta af svenskar.*

Däribland

Promemoria angående affären vid Helsinge. (Tyvärr blott första arket; synbarligen den angifvelse rörande gardena m. m., som föranledde deras degradering).

Förteckning af C. Fr. von Breda öfver porträtt, utförda f.. konungens räkning (bil. till Silfversparres bref d. 8 maj 1810, se ofvan
Redogörelse för drottningens färd från Haga till Gripsholm 180. och angående vistelsen därstädes (på franska, i rojalistisk anda); m. m.

3. Koncept af Gustaf IV Adolf.

A. *Till hertigen, sedermera konung Carl XIII.*

20, alla egenhändiga, näml. af d. 14, 25 och 30 april, 6, 9 och 18 juni, odat. i juni, 3 juli, 13 och 24 aug., 7 okt., 25 nov. samt 17 och 30 dec. 1809; d. 14, 17 och 20 jan., d. 6 aug. samt två odat. 1810. Delvis af ganska stort intresse. Af åtskilliga, ehuru icke alla, finnas originalen i Upsala Universitetsbibliotek.

B. *Till drottning Fredrika.*

Odat. maj 1810.

C. *Till svärmodern, markgrefvinnan Amelie af Baden.*

Odat. dec. 1809(?), maj 1810.

D. *Till sonen Gustaf.*

Odat. efter ankomsten till England. Äfven i franskt utkast. Af intresse.

E. *Till stallmästaren Axel Ekstedt, bankiren Haber m. fl.*

Diverse promemorior och order ang. affärer, mars—juli 1810.

F. *Ang. konungens planer och önskningar efter afsättningen.*

P. M. af d. 31 dec. 1809 ang. hans underhåll, rekommendationer för hans följeslagare till utlandet, begäran om nåd för dem, som under hans regering dömts för majestätsbrott m. m.

De två första arken af en uppsats ang. konungens önskningar om sin vistelseort i utlandet (går till vistelsen i Hamburg i jan. 1810).

Båda af intresse.

G. *Till diverse personer.*

15 koncept, egenhändiga, delvis odaterade eller med okänd adress, hufvudsakligen från 1810 och 1811, bl. a. till markis Wellesley (2), förste amiralitetslorden Yorck(2), mr Alexander Cockburn, Louis XVIII, drottning Hedvig Elisabeth Charlotta, olika släktingar i utlandet m. m.

4. Bref från utlänningar till Gustaf IV Adolf.

A. Från svärmodern, markgrefvinnan Amelie af Baden.

13 bref, original på franska, det första af d. 10 dec. 1797, det sista af d. 12 jan. 1810, nämligen odat: 2, 1797: 1, 1801: 4, 1802: 1, 1803: 3, 1806: 1, 1810: 1.

B. Från drottningens farfar, markgrefve Carl Fredrik af Baden.

4 bref, original, på franska, samtliga 1802.

C. Från svågern, hertig Wilhelm af Braunschweig-Oels och hans gemål hertiginnan Marie.

4 bref från hertiginnan 1801—1804, och
6 bref från hertigen 1808—1811.

D. Från andra tyskar.

Bref från svågern, kurfursten Max Josef af Bayern (1802), ärkehertig Carl af Österrike(?) (1801), storhertig Fredrik Franz af Meklenburg (1810), furst F. af Hessenstein (2, 1802 och 1805), m. fl.

E. Från medlemmar af husen Bourbon och Rohan.

Bref från prinsessan Charlotte de Rohan (1804: 3), från Louis Joseph af Bourbon (1804), Charles Ferdinand af Bourbon (1810), Louis Antoine af Bourbon (1810).

F. Från engelsmän och fransmän.

Från markisen af Wellesley (1811: 2), förste amiralitetslorden Yorck (1811: 4), mr J. H. Mainwaring (1811: 1), mr Alex. Cockburn (1811: 6 jämte bilagor), mr Charles R. Broughton (1810: 2, 1811: 1), grefve Blacas (1811: 1) m. fl.

Afskrifter togos af samtliga handlingar inom grupperna 3) A, D och F, af de viktigaste inom 1) A (för 1809) och E, 2) C och D samt af d'Aubignose's hufvudrapport af d. 9 mars 1812; och är det väsentliga häraf för närvarande under utgifning i en publikation om »Den kunglige fången på Gripsholm», hvari jämväl en journal från fängelsetiden på Gripsholm kommer att offentliggöras. Äfven andra bidrag till vår historia kunna emellertid hämtas ur de franska polisarkivserierna för nu ifrågavarande tidsskede, till hvilka jag sålunda torde få återkomma.

Sam. Clason.

Underrättelser.

— Den 24 september afled i Paris den bekante franske historikern Henri Houssaye. Född 1848 ägnade han sig från början åt litteratur- och konstkritik. Senare öfvergick H. till forskningar i den Napoleonska tidens historia, särskildt dess krigshistoria. På detta område har han utgifvit en rad betydande arbeten, bland hvilka märkas *1814. Histoire de la campagne de France et la chute du premier empire* (1888), *1815* (4 bd, 1893—1905) samt *Napoléon homme de guerre* (1904).

— I den löpande årgången af *Fornvännen* har amanuensen A. Lindblom offentliggjort en vidlyftig och rikt illustrerad uppsats om *Björsäters Stafkyrka och dess målningars ställning inom vår medeltidskonst* — en uppsats som f. ö. äfven lämnar värdefulla bidrag till den svenska vandalismens historia under det sista seklet. De resultat, till hvilka förf. kommit vid sina ingående undersökningar af hvad som finnes bevaradt af och om den år 1800 rifna gamla kyrkan, har han själf sammanfattat på följande sätt. Mellan 1320 och 1390, sannolikt omkring 1350, uppfördes i Björsäter en stafkyrka, bestående af kor med apsis (?) och långhus, genom stolprader deladt i tre skepp, täckta med tolf krysshvalf af bräder. Väggarne hade en inre panel med målningar, jämnåldriga med kyrkan. Dessa målningar, af hvilka några rester ännu är bevarade, tillhöra samma stilriktning som de bekanta målningarna i Edshult och Rada kyrkor och äro vittnesbörd om ett franskt inflytande, som till Sverige sannolikt förmedlats af norskt ung- eller höggotiskt måleri.

— Ur majhäftet af *Finsk Tidskrift* äro att anteckna några af P. Nordmann under rubriken *Från 1808* meddelade utdrag ur en »Journal förd af kaptenen J. Hollstén under Finska kriget.»

— Historisk Tidskrifts värderade finske medarbetare dr. P. O. von Törne har i *Historiallinen Arkisto* (bd 22: 2) skrifvit en längre studie *Om Finlands skattskyldighet till påfvedömet under medeltiden.* Uppsatsen inledes med en ganska utförlig källhistorik, där förf. naturligtvis särskildt uppehåller sig vid de Fredenheimska, Munchska och Karlssonska afskrifterna. Därefter behandlas i olika underafdelningar de särskilda skattetitlarna, och början göres, som naturligt är, med peterspenningen. Efter att ha redogjort för denna beskattningsforms uppkomst och införande i Sverige öfvergår förf. till frågan om dess förekomst i det finska stiftet och kommer efter en vidlyftig analys af det bevarade materialet — påfliga skatte- och uppbördslängder samt bref — till samma resultat som före honom Porthan och senast H. Hildebrand nämligen, att Åbo stift icke deltagit i den nämnda afgiftens utgörande. Förf. öfvergår därefter till de själfva prästerskapet påhvilande bördorna, påfvehjälpen (*subsidium*

domini papæ, *caritativum*), tionden, de under termen *jus spolii* kända rättigheterna, annaterna samt slutligen servispenningarna. I detalj redogöres för hvad ur det bevarade källmaterialet kan hämtas rörande dessa afgifter, och i detta sammanhang är förf. i tillfälle att lämna åtskilliga bidrag till det kyrkliga befordringsväsendets historia i Finland under medeltiden. Resultatet af sina forskningar på sist antydda område har förf. själf sammanställt på följande sätt. Sedan år 1366 ha biskoparna i Åbo utnämnts af påfven genom provision samt enligt af dem afgifven obligation till den påfliga skattkammaren erlagt servispenningar och andra öfliga afgifter. Domprostarna i Åbo ha — sannolikt sedan samma tidpunkt — regelbundet tillsatts af påfven samt enligt afgifven obligation betalat annater till den påfliga kammaren. Trots den år 1366 Åbobiskopen medgifna rätten att tillsätta lägre präster ha påfvarna fortfarit att i särskilda fall på grund af företagna reservationer eller beviljade suppliker besätta prästsysslor i Finland, hvarvid dessas innehafvare med all sannolikhet varit skyldiga att till påfvestolen erlägga annater. Författarens undersökning hvilar, så vidt man kan döma, på omfattande studier och förråder god kännedom om den nyaste utländska litteraturen på området, men vanprydes af ett påfallande stort antal visserligen ej meningsstörande, men för ögat obehagliga tryckfel.

— I sista häftet af *Historische Zeitschrift* (Dritte Folge, Bd. 11, H. 3) offentliggör fil. lic. G. Rexius en längre intressant uppsats med titel *Studien zur Staatslehre der historischen Schule.* Efter några allmänt orienterande anmärkningar rörande den historiska skolans statslära i dess samband med den historiska utvecklingen, särskildt i Tyskland, öfvergår förf. till sitt egentliga tema: att lämna några bidrag till utredningen af inslagen i den tankeväfnad, som föreligger i Savignys programskrifter från 1814 och närmast följande år. De faktorer, som möjliggjort utvecklingen af den teori, som där framställes, äro först och främst vissa företeelser inom den tyska vetenskapen mot slutet af 1700-talet, närmast den positiva, från naturrätten sig alltmera frigörande strömningen inom den tyska rättsvetenskapen och historieskrifningen samt Kants rättsfilosofi; vidare inflytande från Edmund Burke's politiska idéer; och slutligen inverkan från romantiken och därmed besläktade filosofiska riktningar. Det är med de båda första faktorerna förf:s undersökning egentligen sysslar. Beträffande den ofvannämnda positiva riktningen inom häfdaforskningen och rättsvetenskapen framhålles inledningsvis, att densamma hade sitt hufvudsäte vid universitetet i Göttingen, där dess förnämste märkesmän juristen Pütter och historikern Spittler verkade, och sannolikt stod under inflytande af engelskt tankelif. Såsom en tänkare, som hos sig upptog både nyssnämnda riktning och Kants rättsfilosofiska spekulation, framhåller förf. Gustav Hugo och ger en karakteristik af hans rättsfilosofi, som i vissa stycken innebär en principiell brytning med naturrätten och som till en viss grad gjort

honom till en förelöpare till den historiska skolan, ehuru i det hela mera besläktad med 1700-talets tänkande än med 1800-talets.

Förf. kommer därefter öfver till Burkes inflytande och påvisar, att äran af att ha öfverflyttat hans idéer till Tyskland icke så uteslutande som hittills antagits tillkommer hans öfversättare och kommentator, den sedan så bekante Friedrich von Gentz, utan att stora förtjänster i detta afseende äfven inlagts af den hannoveranske statsmannen Rehberg. Förf. papekar, att denne öfverfört Burkes tankar till Tyskland redan innan ännu hans »Reflections on the French revolution utkommit. Han framhaller vidare, att en undersökning af Rehbergs litterära verksamhet belyser Hannovers och Göttingens betydelse som förbindelseled mellan engelsk och tysk kultur, och han betonar slutligen, att Rehbergs vänskap med Stein mahända kan ge ett bidrag till lösningen af problemet om den sistnämndes politiska askadning, liksom det a andra sidan ej synes osannolikt, att Rehbergs skrifter påverkat Savigny. Det är denna uppfattning af Rehbergs förhallande till Burke och af hans insats i idéutvecklingen pa stats- och rättslärans omrade, som förf. söker motivera genom en ingaende analys af Rehbergs författarverksamhet på här ifragavarande omrade. Därvid vänder han sig bl. a. mot den tyske forskaren Lessing, som i Rehbergs tidigaste arbeten i främsta rummet vill finna paverkan ej fran Burke utan fran Möser. Uppsatsens sista del behandlar den historiska skolans politiska tendens och belyser densamma genom en jämförande sammanställning med Steins, Humboldts och Dahlmanns politiska idéer. Härtill anknytas till slut några antydningar om de franska doktrinärernas — Guizot's och Royer Collards — uppfattning på stats- och rättslärans omrade. I sina slutord betonar förf. omöjligheten af att i Frankrike realisera den historiska skolans lära om kontinuiteten, »att gestalta historiens efter-hvartannat till ett bredvid-hvartannat» i ett land, där konflikten mellan det förflutna och det närvarande, för att begagna Guizots ord, blifvit en kamp pa lif och död, som slutat med en definitiv seger på ena sidan och ett definitivt nederlag a den andra.

— Den bekante österrikiske historikern Heinrich Friedjung har ur förarbetena till andra bandet af sitt stora verk *Österreich von 1848 bis 1860* (jfr denna tidskrift årg. 1909, s. 191), i Historische Zeitschrift (Dritte Folge, Bd. II, s. 540 ff.) publicerat en studie öfver *Fürst Felix Schwarzenberg und Graf Albrecht Bernstorff.* Uppsatsen, som är byggd pa de i statsarkiven i Berlin och Wien förvarade statsakterna äfvensom pa Ringhoffers urval ur Bernstorffs efterlämnade papper, tecknar Bernstorffs ministertid i Wien 1848—1851 samt hans underhandlingar med Schwarzenberg om den tyska krisens afveckling.

— I slutet pa förra aret påbörjade fyra tyska häfdatorskare Th. Schiemann, O. Hötzsch, L. K. Goetz och H. Uebersberger utgifvandet af en *Zeitschrift für osteuropäische Geschichte*, af hvilken hittills en fyra häften omfattande första argang samt första häftet

af en andra årgång utkommit. Tidskriften, i hvilken medarbeta många slaviska, särskildt ryska forskare, utkommer med fyra häften årligen samt innehåller uppsatser och undersökningar, intressantare aktstycken, äfvensom en fortlöpande öfversikt öfver vetenskapliga tidskrifter och andra publikationer, som på grund af spraket äro otillgängliga för den västeuropeiska forskningen, och hvilkas innehåll regelbundet och systematiskt refereras. Härtill komma i hvarje häfte en bibliografisk afdelning samt en vetenskaplig krönika. Tillåtna sprak äro tyska och franska, hvaremot bidrag på ryska eller polska språken öfversättas.

Ur tidskriftens första årgång (1910—1911) äro att anteckna åtskilliga värdefulla uppsatser. Schiemann, hvilken som bekant för närvarande är sysselsatt med ett stort arbete öfver Rysslands historia under Nikolaus I, har bidragit med två uppsatser, den ena behandlande *Die Sendung des Feldmarschalls Diebitsch nach Berlin September-November 1830*, den andra *Kaiser Alexander und die Grossfürstin Ekaterina Pavlovna.* En annan af utgifvarne, Goetz, publicerar en längre undersökning rörande *Der Titel »Grossfürst» in den ältesten russischen Chroniken.* Af synnerligen stort intresse är Karges utförliga redogörelse för *Das russische Arkivwesen.* Bland innehållet i öfrigt märkas några intressanta aktstycken, näml. dels en af Bailleu meddelad politisk promemoria af Talleyrand, dels några bref från kejsarinnan Maria Feodorovna till hennes son kejsar Alexander från åren 1806—1807, meddelade af storfurst Nikolaj Mikhailovitch, bekant bl. a. för sina storartade historiska publikationer till Rysslands historia under Napoleonstiden.

Den nyss påbörjade andra årgångens första häfte innehåller början på en af Recke författad utförlig studie öfver *Die Verfassungspläne der russischen Oligarchen im Jahre 1730 und die Thronbesteigung der Kaiserin Anna Ivanovna.* I denna uppsats kommer förf. naturligen också in på frågan om författningsprojektens härkomst och vänder sig därvid mot den uppfattning, som framlagts af Hjärne i en i denna tidskrift (årg. 1884) offentliggjord afhandling om »Ryska konstitutionsprojekt år 1730 efter svenska förebilder». Utan att närmare inga på någon detaljerad bevisföring gör förf. gällande, att de s. k. »konditionerna» icke äro utformade efter förebilder i Sverige utan att dessa äro att söka i Rysslands egen historia.

Ehuru såsom af det sagda framgår många af de i tidskriften meddelade uppsatserna äro af stort intresse, torde dock det för historikern värdefullaste vara litteraturafdelningen, framför allt tidskriftsöfversikterna, äfvensom de redogörelser för forskningens organisation m. m., som meddelas i den vetenskapliga krönikan. Äfven för svensk häfdaforskning torde där åtskilligt vara att hämta, som eljest lätt nog skulle undgå uppmärksamheten. Tidskriften, som utgifves från Reimers förlag i Berlin, kostar 20 mark per år.

— I *Archiv für slavische Philologie* (Bd. 33, H. 1 2) förekommer en uppsats af dr. Alfred Jensen om *Die Anfänge der*

Schwedischen Slavistik. Den 30 sidor starka afhandlingens första del meddelar upplysningar rörande Selows ryska boktryckeri i Stockholm samt om de under Kristinas regering uppdykande planerna på åstadkommande af en rysk-svensk ordbok. Uppsatsens senare del sysslar nästan uteslutande med den berömde J. G. Sparwenfelts verksamhet såsom slavisk filolog samt hans till Uppsala universitets bibliotek öfvergångna slaviska böcker och handskrifter. Författarens framställning är naturligen tämligen summarisk — den rör sig ju på hittills af forskningen oplöjd mark — och han betecknar själf blygsamt sin studie som ett medel att draga den slaviska språkvetenskapens uppmärksamhet på den svenske lärde och hans verk.

— Af *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* har trettioandra årgången (1909) utkommit, den nya årgången, liksom de närmast föregående, under redaktion af arkivrådet dr. G. Schuster. Den svenska litteraturen är äfven i denna årgång behandlad af dr. T. Höjer.

— I skrifvelse den 18 maj 1905 anhöll riksdagen om en fullständig utredning rörande behofvet under den närmaste framtiden af lokaler för statens ämbetsverk i hufvudstaden äfvensom beträffande statens därinom belägna fastigheter, som kunde för beredande af plats för eller medel till ämbetslokalers inrättande tagas i anspråk. Då för sådant ändamål var af vikt att erhålla fullständig kännedom om statens ägande- och dispositionsrätt till mark och tomter i hufvudstaden, uppdrog Kungl. Maj:t under den 26 okt. 1906 åt riksarkivarien att, med tillkallande af erforderliga biträden, verkställa för ändamålet nödiga arkivforskningar samt inkomma med redogörelser för dessa forskningars resultat. Arbetet igångsattes genast — utom riksarkivarien deltogo däri dr. S. Bergh och dr. L. M. Bååth — och under tiden 1906—1909 öfverlämnades — en sak som också påpekats i de i denna tidskrift gifna redogörelser för riksarkivariens årsberättelser för nämnda år — till finansdepartementet en serie (sammanlagdt ej mindre än 22) utredningar och promemorior rörande mark och tomter af ofvan nämnda slag. Återstående staten tillhöriga tomter komma att efter hand behandlas, för såvida de ej från annat håll gjorts till föremål för utredning, såsom fallet är med Helgeandsholmen samt Skeppsholmen med Galärvarfvet. På riksarkivariens förslag har Kungl. Maj:t beslutit, att de gjorda utredningarna skola publiceras, och hittills föreligga tvenne häften utgifna under titel *Utredningar rörande statens mark och tomter i Stockholm*, det ena innehållande riksarkivariens utredning rörande Riddarholmen, det andra dr. S. Berghs rörande Kungsholmen (Stockholm 1910; 136, resp. 199 sid.).

I sitt företal redogör riksarkivarien för den plan som följts. Utgångspunkten har varit kronans nuvarande markinnehaf i hufvudstaden, uppgiften att visa huru detsamma tillkommit och hvad det rätteligen omfattar. Då och då ha undersökningarna gifvetvis kommit in på tvistiga rättsfrågor; i allmänhet ha de dock inskränkt sig

till försök att klargöra de faktiska förhållandena utan att draga några bindande rättsliga konklusioner eller föregripa eventuella domstolsutslag. Till själfva de egentliga framställningarna ansluta sig samlingar af belysande aktstycken; dessa urkundsamlingar äro ganska vidlyftiga och intaga i de båda utgifna häftena ett utrymme uppgående till mellan hälften och en tredjedel af hela omfanget. De båda häftena äro äfven försedda med afbildningar af typiska tomtkartor, resp. figurer, äfvensom större plankartor, utan hvilka det skulle vara svårt att vinna en klar uppfattning af de ofta inveckla̦de frågorna. Källmaterialet är sammanfördt från en mängd olika håll; särskildt nämnas riksarkivet, kammararkivet och kammarkollegii advokatfiskalskontors arkiv, rådhusarkivet, stadsingenjörskontoret samt Westinska och Palmsköldska samlingarna i Uppsala universitetsbibliotek.

Uppställningen är i de båda undersökningarna densamma. Båda inledas af allmänna historiker öfver de resp. stadsdelarna, hvarefter följer redogörelse för de olika tomterna. Noter förekomma i riklig mängd, numrerade inom hvar afdelning för sig och placerade i slutet på det afsnitt till, hvilket de höra. Det är öfverflödigt att tillägga, att de båda utredningarna ge intryck af minutiös noggrannhet i forskningen, liksom ock att de naturligtvis lämna särdeles värdefulla bidrag till Stockholms stads historia.

— Till den i ett föregående häfte omnämnda festskriften för domprosten P. Eklund har professor Hj. Holmquist, hvilken som bekant tidigare gjort den protestantiska domkapitelsinstitutionen i vårt land till föremål för en omfattande specialundersökning, lämnat en teckning af *Lunds domkapitels första svenska form.* Till utgångspunkt för sin framställning tar förf. kapitlets organisation vid 1600-talets midt och påpekar, att det egentligen ej var ett organ för stiftsstyrelsen, utan att denna utöfvades af biskopen ensam eller i förening med »landemoderne», ett slags stiftssynoder eller prostmöten. Efter 1658 behölls domkapitlet först i sin danska form, men snart framträdde tanken på dess upplösning. Genom en förordning af 1671 upphäfdes kapitlets domsrätt och öfverflyttades jämte öfriga ärenden till ett consistorium ecclesiasticum efter Uppsalakonsistoriets föredöme med biskopen såsom preses och teologie professorerna såsom bisittare. Det 1676 utbrytande kriget upplöste det nya domkapitlet men efter fredsslutet påbjöd Karl XI organiserandet af ett nytt konsistorium bestående af biskopen och lämpligt antal bisittare. I början organiserade biskop Hahn under sina visitationsresor provisoriska konsistorier, men så småningen uppväxte från våren 1681 i Lund ett konsistorium i regelbunden verksamhet. Med universitetets återupprättande återgick man till den form, som skapats genom 1671 års förordning, ibland förstärkt med några landsprostar. 1687 fick kapitlet sin definitiva organisation och från 1693 upphörde adjunktionen af utomstående såsom normal företeelse i dess verksamhet.

— I den bekanta Engeströmska samlingen i Kungl. biblioteket finnes en från kanslirådet Jakob von Engeströms litterära kvarlåtenskap stammande volym, som innehåller dels ett projekt till regeringsform, dels en samling utkast och uppsatser af politiskt och statsrättsligt innehåll, det hela af stort intresse för en närmare kännedom om de konstitutionsplaner, som voro förenade med sammansvärjningen mot Gustaf III:s lif. Åt studiet af dessa källskrifter har professor L. Stavenow redan tidigare ägnat ett par mindre uppsatser, dels en i den år 1908 utgifna festskriften för professor Hjärne (jfr Hist. Tidskr. 1908, öfvers. och granskn. sid. 94) publicerad afhandling med titel *Jacob von Engeströms förslag till regeringsform och kungamördarnes författningsprogram*, dels ett i denna tidskrift (årgång 1908) meddeladt kommenteradt aftryck af *Tvenne utkast till oppositionsprogram från slutet af Gustaf III:s regering*. Såsom rektorsprogram till årets jubileumshögtidligheter vid Göteborgs högskola har nu professor Stavenow utgifvit en samling aktstycken ur nämnda volym under titeln *Ur kanslirådet Jacob von Engeströms papper, förslaget till regeringsform jämte därmed samhörande uppsatser och utkast* (Göteborg 1911; 27 sid.). Denna publikation innehåller först och främst själfva konstitutionsförslaget och vidare uppsatser angående utlagor, ämbeten, ärendenas behandling vid riksdagarna, häradsmöten samt riksdagsfullmäktige och deras val. De meddelade uppsatserna utgöra förarbeten, resp. kommentar till själfva regeringsformen eller ock utkast till delar af en riksdagsordning. I sin helhet bildar samlingen, såsom utgifvaren säger, »en ganska viktig källa för vår kunskap om det politiska tankelifvets utveckling i vårt land under de årtionden, som närmast föregingo tillkomsten af vår nuvarande regeringsform.» Utgifvaren har försett urkundsamlingen med en kort inledning, hvilken dels meddelar erforderliga upplysningar rörande själfva handskriften, dels ock ger en kortfattad analys och värdesättning af själfva de aftryckta aktstyckena.

— En af våra flitigaste och sakkunnigaste militära skriftställare, generalmajor C. O. Nordensvan, har i ett nyss utgifvet, synnerligen intressant arbete sökt ge en på samma gång sammanträngd och populärt hållen öfversikt öfver *Krigsväsendet och den militära uppfattningen i Sverige under de femtio åren 1860—1910* (Stockholm, Norstedt 1911; V + 344 sid.; pr. 4,50 kr.). Till utgångspunkt för sin framställning har förf. tagit hvad man skulle kunna kalla ett tvärsnitt genom den svenska arméorganisationen på Karl XV:s tid, jämte de därunder framlagda reformförslag, en teckning som ger ett lifligt intryck af det datida svenska militärsystemets efterblifvenhet liksom af bristen på allvar i dess ledning och anda. De tre följande kapitlen skildra under framhållande af den lyftning i militär uppfattning, som blef en följd af fransk-tyska kriget, den rad af försök att bringa vår försvarsfråga till en tillfredsställande lösning, som gjordes alltifrån det för sin tid så märkliga 1875 års

stora härordningsförslag fram till den »förbättrade härordning», hvilken såsom en hopkompromissad produkt efter oändliga vedermödor framgick ur 1892 års urtima riksdag. Men förf. sysslar ej blott med försöken att reformera själfva härordningen i dess helhet, han lämnar ock öfversiktliga redogörelser för arméns beväpning och öfning, de vid olika tider härskande taktiska uppfattningarna, officerarnes utbildning, generalstabens skapande och utveckling, befordringssystemet o. s. v. Följer så ett kapitel, där förf. i det hela efter nyss angifna schema behandlar den förbättrade härordningens tid (1892—1901). De tre nästa kapitlen behandla utvecklingen under de tio senaste åren alltifrån genomdrifvandet af 1901 års härorganisation. Härtill sluta sig dels ett kort kapitel om flottan och fästningarna dels en återblick på hela femtioårsskedet.

Det svenska krigsväsendets historia under 1800-talet, att nu inte säga ända från Karl XII:s död, är just icke lysande eller ärorik — såsom ett *monumentum ære perennius* öfver sina upphofsmän står beslutet att år 1870 indraga andra klassens beväringsmöte (sid. 5) — och författarens kritik, så behärskad än dess form, är just icke mild, vare sig det gäller planlöst organiserande regeringar eller planlöst ekonomiserande riksdagar. Med all sakrikedom är framställningen liflig och fängslande. Om någon gång t. ex. resonnemangerna om taktikens utveckling kunna vara en smula hårdsmälta för icke fackbildade läsare, så erbjuda å andra sidan de många citaten och utdragen från krigsvetenskapsakademiens årsberättelser och från uppsatser och diskussionsinlägg i dess tidskrift så mycket mer af intresse — äfven för lekmannen. Man har därför alla skäl att vara författaren tacksam för hans bidrag till kännedomen om en hufvudsida af vår politiska utveckling under det sist förflutna halfseklet.

— Till Albert Sorels stora arbete *L'Europe et la révolution française* har nu af Albert-Emile Sorel utarbetats ett fullständigt personalregister (Paris, Plon 1911; 140 sid.; pr. 4 frcs).

— Af den i en föregående årgång (1910, s. 303, 304) omnämnda öfversättningen af G. Lenôtres bekanta essaysamling från franska revolutionens dagar *Gamla byggnader, gamla papper*, har nu den tredje samlingen utkommit, liksom de föregående på ett förtjänstfullt sätt försvenskad af A. Börtzell (Stockholm, Norstedt 1911; 252 sid.; pr. kr. 3,50). För hvad angår arbetets allmänna karaktär är tillräckligt att hänvisa till ofvan anförda ställe i denna tidskrift. Af den nya samlingens innehåll må särskildt påpekas bl. a. serien »Trenne hustrur» — Le Bon's, Fouché's och Le Bas', den verkligen dråpliga skildringen af bryggaren och generalen Santerre, teckningen af Doktor Belhommes »sjukhem», under skräcktiden tillflyktsort för så många till lifvet hotade, historien om grefvinnan Villirouet, som genom sin modiga och vältaliga plaidoyer räddade sin man från döden, skildringarna från chouanupproren samt slutligen teckningen af

Madame Bouqueys hjältemodiga försök att rädda lifvet på de flyktade girondisterna.

— Den kanske bästa befintliga öfversikt öfver Europas historia efter Wienkongressen utgör som bekant den schweiziske historikern Alfred Sterns bredt anlagda *Geschichte Europas seit den Verträgen von 1815 bis zum Frankfurter Frieden von 1871.* Till de fyra band, som förut förelågo, ha nu på en gång utgifvits ytterligare tvenne (Stuttg. & Berlin, J. G. Cotta'sche Buchhandlung 1911: XIV + 455, XVIII + 638 sid.; pr. resp. 9 och 12.50 mark). Därmed har förf. nått fram till år 1848 och afslutat verkets andra afdelning. De båda senast utkomna delarne utmärka sig för samma vederhäftiga forskning och samma lidelsefria, väl afvägda framställningssätt som sina föregångare. Förf. har haft tillfälle att för sin framställning utom den tryckta litteraturen begagna en del hittills ej publiceradt material, särskildt från arkiven i Berlin, Köpenhamn och Wien, och har liksom i de föregående banden så ock i de nu föreliggande till texten fogat ett mindre antal aktstycken såsom bilagor. De under texten meddelade källhänvisningarna äro liksom förut tämligen sparsamma, och förteckningar öfver den begagnade litteraturen saknas helt och hållet, hvilket måste betecknas såsom en brist. I sjätte bandet finnes inrymdt ett tämligen knapphändigt kapitel om de skandinaviska rikena; drygt hälften af utrymmet är ägnadt åt en framställning af schleswig-holsteinska frågans utveckling intill februarirevolutionen.

— I en af de snart sagt otaliga tyska afhandlingsserierna, de af Brandenburg, Seeliger och Wilcken på Quelle & Meyers förlag utgifna *Leipziger Historische Abhandlungen* ha under senaste år utgifvits ett par beaktansvärda bidrag till Tysklands nyaste historia. Det ena af dem, O. Bandmanns undersökning om *Die deutsche Presse und die Entwicklung der deutschen Frage 1864—66* (Leipzig 1910; XI + 193 sid.; pr. 5 mark) är en frukt af de sträfvanden att metodiskt tillgodogöra sig pressen såsom historisk källa, hvilka under de sista åren börjat göra sig gällande inom den tyska häfdaforskningen och bl. a. togo sig uttryck i Spahns på sin tid refererade föredrag på historikerkongressen i Berlin 1908. Förf. har ansett sig böra koncentrera sin undersökning på den tyska pressens ställning till en bestämd historisk fråga under en bestämdt fixerad tid och valt att belysa strömningarna inom den tyska pressen med hänsyn till tyska frågan under perioden mellan dansk-tyska och preussisk-österrikiska krigen. I sin ganska detaljerade framställning redogör han för den ståndpunkt tidningar af olika färger intagit i sex hufvudfrågor: freden i Wien och krigsresultatet, den schleswig-holsteinska frågans lösning, förhållandet mellan Preussen och Österrike, fördraget i Gastein, det hotande kriget samt kritiken af Bismarcks författningsreformförslag. Det hela afslutas med en kort sammanfattning, och till själfva framställningen ansluta sig dels en exkurs med titeln »Bismarck i pressen 1864—1866» dels en bilaga

innehållande en värdefull sammanställning af notiser rörande de viktigaste tidningarna och deras hufvudredaktörer och ledande politiska medarbetare under den behandlade perioden. — Den andra af de ofvan afsedda afhandlingarna sysslar med en af de egendomligaste gestalterna ur Preussens historia under 1800-talet, Fredrik Wilhelm IV:s vän, den bekante diplomaten och vetenskapsmannen Christian Karl Josias von Bunsen. Arbetet har till författare W. Ulbricht och behandlar *Bunsen und die deutsche Einheitsbewegung* (Leipzig 1910; XI + 146 sid.; pr. 4,80 mark). Förf., som för sitt arbete haft tillgång till det Bunsenska familjearkivet, ger först en allmän karaktäristik af Bunsens personlighet och världsåskådning och öfvergår därefter till den egentliga teckningen af hans ställning till den tyska enhetsrörelsen. Denna skildring har af förf. uppdelats på tre afdelningar, behandlande tiden före krisen (1813—1848), själfva krisen (1848—49) samt tiden efter krisen 1849—1860. Arbetets sista afdelning skildrar Bunsens ställning till de mest betydande politiska maktfaktorerna: konung Fredrik Wilhelm IV, den s. k. kamarillan samt enhets- och frihetssträfvarna i Frankfurt.

— I ett arbete med titeln *Nordslesvig 1864—1909* (Köpenhamn, Gyldendalske Boghandel 1910; 319 sid.; pr. 4,50 kr.) har museumsdirektör dr. M. Mackeprang lämnat en populär men vetenskapligt hållen öfversikt öfver den nordschleswigska frågan ifrån Wien-freden fram till dess allra senaste fas. Framställningen är byggd dels på den tryckta litteraturen (särskildt må nämnas Manuel historique de la question de Slesvig, Hanssen-Nörremölles skrifter, Sybels och Jansen-Samwers bekanta arbeten o. s. v.), dels och kanske framförallt på de schleswigska tidningarna, »hvilka», såsom förf. anmärker, »innehålla ett synnerligen omfattande, rent objektivt material, officiella aktstycken o. s. v.» De tidningar, som särskildt användts, äro för den äldre tiden »Dannevirke», från början af 1880-talet »Flensborgs Avis» samt från 1893 »Heimdal». Dessutom har till förf:s förfogande stått en del bref från ledarne af den danska befolkningen i Nordschleswig. Förf. har fördelat sitt arbete i fem afdelningar: den första behandlar tiden 1864—1870, den andra tiden fram till 1878 års traktat, den tredje det närmast följande decenniet fram till 1888, den fjärde tiden till 1897, den femte slutligen de följande tolf åren, afhandlande Köllerpolitiken och dess verkningar, den därpå följande mildare kursen samt tiden efter 1907 års konvention. Hufvudvikten har lagts på tiden före 1888. Framställningen ger intryck af stor samvetsgrannhet och dokumenteras af en mångfald noter, efter det något omtvistliga danska maneret placerade efter texten. Möjligen skulle man kunnat önska själfva uppställningen något mera systematiserad, nu gör den kronologiska anordningen, att man får söka de olika faserna af de särskilda frågornas utveckling på olika håll, hvilket, när det gäller så invecklade spörsmål som t. ex. optantfrågan, ej kan undgå att vålla svårigheter. I sitt företal betonar förf., att han gentemot »motståndarne» (= den officiella

preussiska politikens tillskyndare och verktyg) efter förmåga sökt undvika alla starka ord, liksom att han »aldrig glömt att det tyska folket ej sammanfaller med den preussiska regeringen». Framställningen är också hållen i en lugn och dämpad ton utan alla öfverord, men ingen kan å andra sidan ett ögonblick sväfva i ovisshet om, att det är de danska nordschleswigarnes sak, som har författarens sympatier. Och företalets vemodiga slutord med deras karaktäristik af boken som en »Rømningsmands Haandsrækning til dem der blev dernede» kunna sägas ge den grundstämning, som genomgår förf:s sakrika och intressanta teckning af den sega kamp, som den danska befolkningen i Nordschleswig under snart ett halfsekel utkämpat och ännu utkämpar för att bevara sin nationella egenart.

— Af Max Lenz' ursprungligen för Allgemeine Deutsche Biographie skrifna, år 1902 separat utgifna *Geschichte Bismarcks*, hvilken då den utgafs utgjorde det första försöket till en vetenskaplig Bismarckbiografi, har nyligen tredje förbättrade och utvidgade upplagan utkommit (Leipzig, Duncker & Humblot 1911; 497 sid.; pr. 8 mark). Den rätt afsevärda ökningen i volym faller uteslutande på teckningen af tiden 1866—1870, hvilken på grundval af det nytillkomna omfattande materialet helt och hållet omarbetats. Men äfven i andra punkter har förf. tillgodogjort sig de nyaste forskningarnas resultat. Däremot har den helt knapphändiga vetenskapliga apparat, som var fogad till de båda tidigare upplagorna, i den nya helt och hållet uteslutits.

— Af den bekante reformationshistorikern Gottlob Egelhaaf-hand föreligger nu en öfversiktligt hållen monografi öfver *Bismarck* (Stuttgart, Carl Krabbe, 1911; 456 sid.; pr. 7,50 mark), afsedd att, såsom förf. själf säger, i öfversiktlig och lättillgänglig form bibringa läsaren forskningens viktigaste resultat och äfven ge honom en inblick i, huru dessa resultat vunnits. Med hänsyn till sitt omfång och allmänna stoffurval för Egelhaafs nya bok närmast tanken till Lenz' bekanta Bismarck-monografi. Framför denna erbjuder den en fördel dels genom sin större tillgänglighet för icke fackmannen, dels genom sina rikliga källhänvisningar och problemdiskussioner i noterna. Förf. visar sig ock väl behärska den väldiga litteraturen på området, äfven den allra nyaste, han lämnar äfven själfständiga bidrag till behandlingen af hithörande frågor; i bokens senare partier skattar han dock ibland åt den hos den modernaste historiens framställare ej alldeles sällsynta ovanan att för vissa — ibland ganska viktiga — uppgifter nöja sig med hänvisningar till anonyma men »väl underrättade» sagesmän! En anmärkning som — för öfrigt ingalunda oförtjänt — af tyska granskare riktats mot arbetet, närmast dess sista partier, gäller bristande objektivitet: förf. upphör alltför ofta att vara Bismarcks biograf för att bli hans advokat, ehuru han i sitt något patetiska företal uttryckligen betonar historikerns plikt att höra och söka förstå motsidan. I detta afseende står det Egelhaafska verket långt efter Lenz' nyss omtalade arbete, hvilket ock har en fastare

och mera harmonisk komposition, en enhetligare genomarbetning af stoffet och ett knappare och förnämare framställningsätt. För en icke okritisk läsare utgör emellertid Egelhaafs lefnadsteckning en i åtskilliga afseenden värdefull tillökning till Bismarcklitteraturen.

Ungefär samtidigt med Bismarcksmonografien har samma förf. utgifvit tredje upplagan af ett annat öfversiktsarbete *Geschichte der neuesten Zeit vom Frankfurter Frieden bis zur Gegenwart* (Stuttgart, Carl Krabbe 1911; X + 594 sid.; pr. 9 mark). Den nya upplagan har förts fram till den 15 juli 1911.

— Ett synnerligen betydelsefullt bidrag till Tysklands historia under senare hälften af 1800-talet föreligger i professor H. Onckens förra året utgifna stora biografi öfver *Rudolf von Bennigsen, Ein deutscher liberaler Politiker* (Stuttgart & Leipzig, Deutsche Verlags-Anstalt 1910; 757 + 660 sid.; pr. 24 mark) Någon af de egentliga förgrundsgestalterna i Tysklands nyaste historia är ju Bennigsen som bekant icke, men han spelade en mycket betydande roll först såsom själen i »Nationalverein», och sedan såsom den förnämsta ledaren för det nationalliberala partiet under dess glansdagar. En lefnadsteckning öfver honom sprider därför tillika ljus öfver mycket betydelsefulla skeden af det tyska enhetsverkets och det nya tyska rikets inre utveckling på 1860-, 1870- och 1880-talen.

Den Onckenska lefnadsteckningen är i främsta rummet fotad på Bennigsens egna efterlämnade papper samt på den af honom ledda Nationalföreningens arkivaliska kvarlåtenskap. Materialet har varit synnerligen omfångsrikt men också ganska ojämnt. Några dagböcker eller självbiografiska anteckningar har den förtegne hannoveranaren ej efterlämnat, och bristen på dylika är beträffande vissa centrala tilldragelser i hans lif i hög grad kännbar. Så mycket mera omfattande är i stället det bevarade brefmaterialet, och nekas kan ej, att man ibland tycker, att utgifvaren-författaren ej fullt lyckats bemästra detsamma, eller kanske rättare, att han varit nog så frikostig med aftryck eller utdrag, helst Bennigsen, hur ypperlig talare han var, ej kan sägas ha haft någon däremot svarande rent litterär begåfning och hans bref genomgående sakna både den temperamentsfulla friskhet och det stilistiska behag, som prägla både de politiska aktstycken och de mera förtroliga brefmeddelanden, som flutit ur en Bismarcks eller en Disraelis penna. Men om man ock kan ifrågasätta, huruvida Oncken i urvalet af bref och brefutdrag, träffat det rätta måttet, måste man å andra sidan ge sitt fulla erkännande åt det sätt, hvarpå han gifvit den historiska bakgrunden och miljön för Bennigsens lifsverk, hvad han ger af antydningar om eller synpunkter på den utveckling, hvari Bennigsen var en betydelsefull faktor, det må nu gälla förhållandena i Hannover på 1850- och 1860-talen, det tyska enhetsverkets genomförande eller den tyska parti- och riksdagshistorien efter 1870. Allt är här beundransvärdt väl afvägdt, och tillika visar förf. sig stå på jämnhöjd med de nyaste forskningarna.

Arbetet är indeladt i fyra hufvudafdelningar. Den första skildrar Bennigsens ungdom och tidigaste politiska verksamhet fram till 1858. Hufvudintresset knyter sig därvidlag till teckningen af hans parlamentariska läroar, upptagna af kampen mot reaktionen i Hannover. Den andra afdelningen behandlar nationell och liberal politik i Tyskland och Hannover 1859—1866. Under detta afsnitt faller redogörelsen för Nationalföreningens uppkomst och Bennigsens verksamhet inom densamma, vidare för föreningens konflikt med Bismarck och Schleswig-Holsteinska frågan samt slutligen skildringen af kampen om hegemonien i Tyskland och den hannoveranska statens undergång. Den tredje afdelningen — den mest omfattande — tecknar den nationella och liberala politiken i Tyska riket och Preussen under tidsskedet 1867—1883, det tidsskede som tillika innesluter den betydelsefullaste och fruktbaraste delen af Bennigsens offentliga verksamhet. I här ifrågavarande del af arbetet behandla de fyra första kapitlen Nordtyska förbundets grundande 1867, Bennigsens ställning till frågan om provinsen Hannovers organisation 1867—1868, liberalerna och det tyska enhetsverkets fullbordande, samt den nationalliberala æran 1871—1877. Afdelningens tre återstående kapitel utgöra hela arbetets måhända intressantaste parti, i det där behandlas den inre krisen 1877—1878 och Bismarcks anbud till Bennigsen att inträda i regeringen, vidare händelserna 1878—1880, kursomläggningen i Bismarcks finansiella och kyrkliga politik och det gamla nationalliberala partiets däraf framkallade sprängning, samt Bennigsens försök under de följande åren att med resterna af sitt gamla parti föra en förmedlande justemilieu-politik, intill dess han 1883 resignerad tills vidare uppgaf all riksdagspolitisk verksamhet. Förf:s framställning är i samtliga dessa punkter synnerligen fängslande, och man kan endast beklaga, att den nästan fullständiga frånvaron af anteckningar af Bennigsens hand i stor utsträckning gjort det omöjligt att i enskildheterna belysa hans ståndpunkt och handlingssätt, särskildt hans förhandlingar med Bismarck. Lefnadsteckningens sista afdelning, hvilken förf. gifvit titeln »Med den nya generationen 1884—1902», är fördelad på tre kapitel. Det första behandlar det nationalliberala partiets rekonstruktion, 1887 års valkartell, Bennigsens återinträde i riksdagen samt hans utnämning till öfverpresident i fäderneprovinsen Hannover. Det andra kapitlet meddelar en mängd aktstycken ur Bennigsens brefväxling under tiden 1892—1902, sammanförda under vissa hufvudrubriker såsom den preussiska finansreformen, 1892—93 års handelsfördrag, 1892—93 års arméreform o. s. v. Slutkapitlet behandlar Bennigsens personliga lif samt hans död 1902; däri ges bl. a. en kortfattad, men fint skuren karaktäristik af honom.

Onckens biografi öfver Bennigsen intager otvifvelaktigt en rangplats bland den biografiska eller autobiografiska litteratur, som under de senaste åren uppväxt kring de tyska »riksfäderna» från striderna om det tyska enhetsverkets genomförande; det må vara nog att förutom om Bismarckslitteraturen erinra om hvad som utgifvits af

·h om Moltke, Roon, Delbrück, Hohenlohe, Lasker, — och många ii minores. Boken är tillskuren efter de stora engelska lefnads-·ckningarnas mönster och är liksom de något lös i kompositionen ι grund af den betydande mängd aktstycken som inryckts. Men ·rtalet af de meddelade urkunderna har tillräckligt intresse och ›rfattarens sammanbindande text tillräcklig vetenskaplig vederhäftighet ·h äfven tillräckligt af formell elegans för att göra boken i hög rad både underhållande och gifvande — äfven om bandens t. o. m. ›r ett tyskt arbete betydande omfång gör dem en smula ohandterliga. ıstyrseln är för öfrigt vårdad och de meddelade porträtten fint tförda.

———

Alsnö stadga

Några kritiska synpunkter

AF

SVEN TUNBERG

Alsnö stadga [1] är som bekant en af vår tidigare medeltids viktigaste statsrättsliga urkunder. Den betecknar ett af de första afgörande stegen på vägen till den svenska enhetsstatens fullständiga genomförande. Vi se i den framför allt, huru den centrala konungamakten höjer sig öfver den landskapliga partikularismen och sträfvar att lösa de uppgifter, som för den unga riksstyrelsen i allt högre och högre grad måste göra sig gällande.

Med den eminenta historiska betydelse, som måste tillmätas Alsnöstadgan, är det för den vetenskapliga forskningen synnerligen beklagligt, att stadgan blifvit bevarad till vår tid i ett synnerligen bristfälligt skick. Själfva originalexemplaret har gått förloradt, och vi känna stadgan endast i afskrifter. Den ursprungliga texten kan sålunda ej längre fastställas, och i åtskilliga fall kunna tvifvel råda rörande stadgans ursprungliga mening. Det är äfven antagligt, att direkta felaktigheter föreligga; med säkerhet gäller detta åtminstone stadgans datering.

För den historiska kritiken är det angeläget att i möjligaste måtto söka öfvervinna dessa svårigheter. En noggrann analys af stadgan under jämförelse med öfriga samtida källor bör härvid kunna gifva åtskillig ledning. I det följande vill jag söka lämna några bidrag till en dylik

---

[1] Dipl. Suec. N:o 799.

undersökning; det blir då naturligtvis fråga endast om en diskussion af vissa omstridda punkter, ej om problemets behandling i hela dess omfattning.

* * *

Den närmare tidpunkten för Alsnöstadgans utfärdande har sedan länge varit omtvistad. Själf anger sig stadgan vara tillkommen i Alsnö år 1285, och med detta årtal har den också blifvit tryckt af senare utgifvare. Redan tidigt observerades emellertid, att stadgans datering stod i strid med öfriga uppgifter i källorna, och man såg sig nödsakad att afvisa densamma såsom felaktig. Åtskilliga försök hafva sedermera gjorts att finna en annan och mera tillfredsställande tidsbestämning.

Strinnholm[1] anser sig böra förlägga det Alsnö möte, från hvilket stadgan framgått, till tiden före år 1281 — »troligen år 1280, eller tilläfventyrs redan derförut». Han påpekar härvid, att några af de personer, hvilka i stadgan omnämnas såsom delaktiga i beslutet, enligt andra urkunders vittnesbörd aflidit redan år 1281. Ärkebiskop Jacob dog år 1281, och samma år är äfven Ulf Carlsson antecknad som död. Vissa krönikor uppgifva äfven, att Benedictus, ärkedjäkne i Uppsala, afled detta år. Strinnholm framhåller dessutom, att då konungens broder Benkt i stadgan ej benämnes »Dux Finlandiæ», tyder äfven detta i sin mån på en tidigare affattningstid.

Strinnholms resultat accepteras af Tengberg,[2] hvilken förslagsvis hänför Alsnöstadgan till herredagen på Alsnö i maj 1279. En utförlig undersökning har frågan ägnats af Kjellén.[3] Denne kommer vid sin granskning till samma terminus ad quem som de båda föregående forskarne och fastslår, att Alsnöstadgan ej kan tillhöra tiden efter september 1281. Han söker därjämte att vinna en terminus a quo genom hänvisning till konungens titel i stadgan: »Magnus sweæ konungær oc götæ.» Det bevarade urkundsmate-

[1] Svenska folkets historia, IV. n. 1330.

[2] Om den äldsta territoriala indelningen och förvaltningen i Sverige s. 34, n. 13.

[3] Om dateringen af Alsnö och Skeninge herremöten under Magnus Ladulås (Hist. Tidskr., 1894, s. 247 ff.).

rialet visar nämligen, att konungen ända till och med den 15 maj 1279 konsekvent kallar sig »rex sweorum», under det att han sedermera lika konsekvent skrifver »rex sweorum gothorumque». Kjellén drager häraf den slutsatsen, att stadgan måste vara utfärdad efter midten af maj 1279. Han tror sig äfven i likhet med Tengberg böra stanna just vid maj månad 1279 såsom den antagliga tidpunkten för stadgans utfärdande, ty den då på Alsnö hållna herredagen är det enda stormannamöte på Alsnö, som man för ifrågavarande tidsperiod (maj 1279—september 1281) känner. Kjellén anser dessutom konungens nya titulatur stå i samband med Alsnöstadgans tillkomst. Sedan Magnus förenat hela Sverige under sin spira, har han »utan tvifvel afvaktat ett lämpligt tillfälle att proklamera sig som det samlade rikets konung. Detta tillfälle är kommet, då han första gången går att i de viktigaste frågor lagstifta för hela sitt rike». Alsnöstadgan är därför »den första statshandling, som emanerat under den ärorika skylten Sveriges och Götes konung».

Mot Kjelléns bevisföring opponerar Westman.[1] Denne fasthåller visserligen tidsgränserna maj 1279 och september 1281, men anser Kjelléns närmare datering misslyckad. Åtskilliga förnäma män, hvilka bevisligen varit närvarande vid Alsnömötet i maj 1279, omnämnas ej såsom vittnen i Alsnö stadga. Särskildt är i detta afseende påfallande, att de mäktiga Filipssönerna saknas, ehuru dock deras brytning med konungen först inträffade i slutet af år 1279. Konungatitelns nya form torde äfven lämpligen kunna förklaras af Valdemars afsägelse och behöfver ej stå i något direkt samband med Alsnöstadgan.[2]

Vid dessa olika försök att fastställa tidpunkten för Alsnöstadgans utfärdande har man ej observerat en enligt min mening synnerligen betydelsefull omständighet. Vissa af de bestämmelser, som träffas i Alsnöstadgan, *åberopas i en annan samtida urkund*, och med ledning af dennas datering kan den omtvistade frågan med full säkerhet afgöras.

[1] Svenska rådets historia till år 1306, s. 208, n. 1.
[2] Jfr Kjellberg, Den äldsta svenska konungatiteln (Bidrag till Sveriges medeltidshistoria), s. 20.

Vid kyrkomötet i Tälje i oktober år 1279, vid hvilket konung Magnus var närvarande, fattades åtskilliga beslut angående kyrkan och prästerskapet. Vi äga dessa beslut i sin helhet bevarade.[1] Ett af dem rör en vid denna tid brännande fråga, nämligen om gästningstungan,[2] och lyder sålunda:

»Item statuimus quod clerici teneantur clericis et seruientibus clericorum transeuntibus necessaria vendere vel venalia inuenire nisi ipsos colligere voluerint intuitu karitatis alioquin trium marcharum pena puniantur, jta quod duas marchas percipiat loci ordinarius et terciam cui necessaria inhumaniter fuerint denegata Si vero clerici transitum facientes, per se vel seruientes suos in curiis sacerdotum seu eciam laycorum aliquod per violenciam raperint, pena XL marcharum quemadmodum layci si rapinam fecerint puniantur jta quod XXVI marchas XVI solidos percipiat loci ordinarius et XIII marche et VIII solidi remaneant cui violencia fuerit irrogata, nec minus qui in curiis sacerdotum violencias fecerint ipso facto sentenciam excommunicacionis incurrant, a qua nisi prius satisfaccionem exhibuerint cum effectu, cum ipsorum manifesta sit offensa, nullatenus absoluantur. quare eciam singulis diebus dominicis et festiuis cum hoc constiterit precipimus per vniuersas ecclesias huius hæradi in quo violencia facta fuerit puplicari. ac eciam si fuerit opus pulsatis campanis et accensis candelis solempniter aggrauari.»

Det faller genast i ögonen, att vi här ha framför oss ett stadgande fullkomligt parallellt med den del af Alsnöstadgan, som behandlar våldgästningen. I Alsnöstadgan lämnas föreskrifter rörande resandes befordring genom landet och om allmogens skyldighet att för skäligt pris tillhandahålla förnödenheter. Den resande, som med våld tillägnade sig bondens egendom, straffades med böter af fyratio mark, af hvilka senare konungen, häradet och målsäganden erhöllo hvar sin tredjedel. Motsvarande bestämmelser träffas i Tälje angående kyrkans tjänare. Likheten framträder direkt i fråga om den för brott mot lagen stipulerade böte-

[1] Dipl. Suec. N:o 692; jfr äfven Reuterdahl, Statuta synodalia. s. 29 ff.

[2] Denna fråga uppdyker ungefär samtidigt i Danmark; se Constitutio Erici regis Glipping, mense Martio, 1283, § 3: »taberne sufficientes pro transeuntibus ordinentur» (Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv, 5 s. 17). Jfr Holberg, Konge og Danehof i det 13. og 14. Aarhundrede, I. s. 121.

summan, i det denna fixeras till fyratio mark, om också böternas fördelning af naturliga skäl måste blifva en annan.

Afgörande är emellertid det i Täljestatutet efter bötessumman gjorda tillägget: »quemadmodum layci si rapinam fecerint puniantur.» Vid regleringen af de andliges straffskyldighet för våldgästning har man funnit för godt häntyda på den motsvarande straffskyldighet för lekmän, hvilken *förut* blifvit lagfästad. Men angående denna tidigare lagstiftning, till hvilken sålunda refereras, äro vi i själfva verket väl underrättade. *Det är just Alsnö stadga, som träffat de åberopade bestämmelserna angående straff för våldgästning, och det är därför Alsnö stadga, som med Täljestatutets yttrande direkt åsyftas.*

Fasthåller man detta senare faktum, får man en betydligt pålitligare utgångspunkt vid försöken att bestämma Alsnöstadgans datering. Då i Tälje beslut fattas angående gästningsbesväret, har detta beslut utan tvifvel i väsentlig grad framkallats just af det motsvarande beslutet i Alsnö. Alsnöstadgan måste i tiden ligga före oktober månad år 1279, men rimligen att döma ej långt före. Då man därjämte tar i betraktande, att stadgan, såsom af Kjellén uppvisats, ej kan hafva tillkommit före midten af maj månad 1279 och man af andra handlingar känner, att ett stormannamöte just under slutet af maj månad 1279 afhölls i Alsnö, måste man stanna vid *senare delen af maj månad år 1279* såsom den tidpunkt, till hvilken Alsnö stadga rätteligen bör hänföras.

Det resultat, till hvilket jag ofvan kommit, öfverensstämmer med det af Tengberg och Kjellén vunna; dock torde genom det nya i diskussionen indragna materialet frågan få anses hafva blifvit ställd på en helt säkrare grund än som förut varit möjligt.

Spörsmålet angående Alsnöstadgans datering är dock ännu ej löst. Då vi uppvisat, att stadgan med all säkerhet utfärdats år 1279, återstår att förklara, huru stadgans slutmening: »oc war þættæ skippæt. oc scriwæt .i. alnu æptir wars hærræ føzllo ðagh. þusæn arum. oc tu hundræð. oc attatighi. oc fæm arum», kan tänkas hafva tillkommit.

Åtskilliga författare, såsom Strinnholm[1] och Schlyter,[2] hafva uppställt den hypotesen, att själfva stadgan utfärdats år 1285, ehuru Alsnömötet afhållits redan flera år tidigare. Denna hypotes är dock, såsom Kjellén[3] och Westman[4] framhållit, alldeles ohållbar, då det är en orimlighet att antaga, att lagändringar beslutits, hvilka först efter flera år gifvits gällande kraft. Öfriga förklaringsmöjligheter pröfvas af Westman, hvilken särskildt tar i betraktande de olikheter, som förefinnas mellan Alsnöstadgans båda handskrifter, cod. B 59 och cod. B 10. Som slutresultat af sin undersökning finner Westman, att »det enklaste och sannolikaste sättet att lösa svårigheten synes likväl vara att med stöd af vittnesraden förkasta dateringsformelns uppgift som en felskrifning eller missuppfattning».[5]

Den bevisföring, Westman förebragt till förmån för sin åsikt, anser jag fullt öfvertygande. Det är otvifvelaktigt, att årtalet 1285 i Alsnö stadga måste bero på en felaktighet i handskriften. Då vi nu emellertid med bestämdhet veta, att årtalet 1279 i stället bör insättas, låter problemet närmast formulera sig så: huru har årtalet 1279 kommit att utbytas mot årtalet 1285?

Då Alsnöstadgan endast föreligger i afskrifter, bör en felaktighet i första hand antagas bero på afskrifvarens försumlighet. Såsom dateringen är formulerad: »æptir wars hærræ føzllo ðagh. þusæn arum. oc tu hundræð. oc attatighi oc fæm arum», är det genast tydligt, att någon omedelbar misskrifning ej kan föreligga. Ett eventuellt »siutighi oc niu» kan omöjligen hafva tolkats såsom »attatighi oc fæm». Felaktigheten måste bero därpå, att afskrifvaren på något sätt omformulerat och därvid oriktigt uppfattat den i originalet förefintliga dateringsuppgiften. Originalets datering bör sålunda antingen hafva varit affattad på ett annat språk, d. v. s. på latin, eller åtminstone hafva varit tecknad medelst romerska siffror. Då mot den första eventualiteten samma anmärkning kan göras som nyss ofvan, kommer man

[1] Svenska folkets historia, IV, n. 1371.
[2] Förctal till Glossarium, p. XVII f.; jfr Kjellén, a. a., s. 248, n. 2.
[3] A. a., s. 248, n. 2.
[4] A. a., s. 208 ff.
[5] A. a., s. 211.

med nödvändighet till den slutsatsen: Alsnö stadgas »þusæn arum. oc tu hundræð. oc attatighi. oc fæm arum» måste återgås på det latinska MCCLXXIX. Frågan blir då, huru MCCLXXIX kunnat uppfattas såsom MCCLXXXV.

Härvid är det af vikt att iakttaga, huru sagda årtal MCCLXXIX i tidens handlingar skrifves. Jag meddelar här nedan några fotografiska afbildningar.

Dipl. Suec. 657 (Riksarkivet).

Dipl. Suec. 658 (Riksarkivet).

Dipl. Suec. 684 (Riksarkivet).

Dipl. Suec. 690 (Riksarkivet).

Man ser genast, huru lätt en missuppfattning af IX såsom XV kan äga rum. Siffrorna x och v äro som vanligt i medeltidshandlingar synnerligen lika, och ett misstag ligger på denna punkt nära till hands.[1] Men just därigenom att det ena tvärstrecket i x drages ut nedåt till vänster och korsar den föregående I, får denna i sin ordning en viss likhet med X. Man behöfver endast antaga en något vårdslösare dragning af X:s längdstreck än som föreligger å afbildningarna ofvan, för att finna, att en felläsning på grund af denna likhet är fullt förklarlig.

Af paleografiska skäl är det sålunda tydligt, att det felaktiga årtalet 1285 å Alsnö stadga måste bero på en af-

[1] Detta påpekas senast af Erslev. Historisk Teknik, s. 18.

skrifvares missuppfattning af det med romerska siffror skrifna årtalet 1279.

*

Alsnöstadgans bevarade text är liksom den några år yngre Skeningestadgans[1] affattad på svenska. I och för sig är det förvånande att redan vid denna tid finna det svenska språket användt i en offentlig urkund. Latinet är eljest det allenahärskande språket ända till ett godt stycke in på 1300-talet.

Af Westman[2] har framhållits möjligheten af att viktiga mötesbeslut uppsattes äfven på svenska för att kunna föreläsas för stormännen, innan dessa beseglade den för dem obegripliga latinska urkunden; åtminstone är det tänkbart, att stadgor sådana som Alsnöstadgan, hvilka voro afsedda att kungöras för landskapens menigheter, af praktiska skäl utfärdades från det kungliga kansliet i obeseglade afskrifter på svenska och att sålunda de bevarade afskrifterna af Alsnöstadgan gå tillbaka på svenska officiella dokument. I hvarje fall ser Westman i Alsnöstadgans språkbruk intet hinder för antagandet af en ursprunglig svensk stamtext, samtidig med stadgebeslutet.

Den ofvan gjorda undersökningen ger oss måhända tillfälle att komma detta spörsmål något närmare in på lifvet.

Vi hafva funnit, att Alsnöstadgans original ägt en dateringsformel affattad med romerska siffror, under det att den bevarade afskriften återger dessa romerska siffror med utskrifven årtalsbeteckning på svenska. Den frågan måste då med nödvändighet inställa sig, af hvad orsak afskrifvaren vidtagit denna förändring. Kan det antagas, att detta afvikande från originalets text endast beror på en ren slump eller tillfällighet?

Om man supponerar, att stadgan i sin helhet varit affattad på svenska men med datobeteckning i romerska siffror, är det ej möjligt att utfinna något plausibelt skäl för en korrigering från afskrifvarens sida. Denne följer originalets text slaviskt från början till slut; endast en oberäk-

[1] Dipl. Suec. N:o 813. Jfr Kjellén, a. a., s. 253 ff.
[2] A. a., s. 212 f.

nelig nyck skulle hafva förmått honom att vid dokumentets sista ord plötsligt lämna sin passivitet och omsätta dateringen i helt andra uttryck.

Ett annat blir däremot förhållandet, om man antager, att Alsnöstadgan ursprungligen förelegat på latin. En afskrifvare, som samtidigt är öfversättare, har ord för ord öfversatt originalets latinska uttryck till motsvarande svenska. Hvad är naturligare då än att han fortsätter på denna väg ända till slutet, d. v. s. omskrifver äfven den latinska datobeteckningen på svenska? Man skulle nästan kunna säga, att denna sista åtgärd var nödvändig för erhållandet af en fullständig svensk öfversättning.

En hypotes af denna art torde i självfva verket vara den enda, som kan lämna en rationell förklaring af dateringsformelns förändring. Men vi komma då samtidigt till den slutsatsen, att *Alsnöstadgan ursprungligen affattats på latin.* Som ofvan påpekats är detta just hvad man a priori hade att vänta. Förhållandet har sannolikt varit detsamma med de båda samtida äfven i svenska afskrifter bevarade biskop Brynolfs stadga[1] och Skeningestadgan.[2] De svenska öfversättningarna hafva som sådana betingats redan af en önskan att lämpligen kunna infoga vederbörande stadgor i de gamla laghandskrifterna.

* * *

Som resultat af den föregående undersökningen kunna vi först och främst framhålla, att Alsnöstadgans datering numera låter sig med full säkerhet fastställas. Det är från det i slutet af maj månad år 1279 församlade mötet å Alsnö, som denna stadga emanerat. Vi kunna äfven med tämligen stor säkerhet sluta oss till, att den till vår tid bevarade afskriften af stadgan är en öfversättning: Alsnöstadgan har otvifvelaktigt liksom tidens urkunder i allmänhet ursprungligen varit affattad på latin. Det har dessutom påvisats, att just Alsnöstadgans karaktär af öfversättning betingat de bevarade handskrifternas oriktiga datering och vållat Alsnöstadgans hänförande till ett årtal, med hvilket den i realiteten ej har någon som helst förbindelse.

[1] Dipl. Suec. N:o 709. Jfr dateringsformeln i codex B 10: »Oc þætta war giort oc skipæt oc staðuæt þusand arum oc tu hundrad arum attatighi aar. oc æn eet ar æftir wars hærra födslo tima.»

[2] Dipl. Suec. N:o 813.

Drottning Dorotheas svenska morgongåfva

AF

GOTTFRID CARLSSON.

Striden om drottning Dorotheas morgongåfva var under Karl Knutsson och Sten Sture d. ä. en brännande skandinavisk fråga. Den senare förföljdes af den danska drottningens kraf under hela den långa tid, som han i kraft af segern vid Brunkeberg lyckades afvärja hvarje försök att återinsätta en oldenburgare på tronen. Och när han slutligen måste ge vika, torde morgongåfvoaffären ha varit en bidragande orsak därtill, att de svenska herrarne läto kung Hans ändtligen tillträda den så länge väntade och åtrådda regeringsmyndigheten i Sverige.

Saken har varit föremål för tämligen ingående behandling af Styffe.[1] Det torde dock icke vara obehöfligt att här ånyo till skärskådande upptaga striden i dess olika utvecklingsskeden, helst som en del nytt material framdragits genom den senare tidens forskningar i Vatikanarkivet.

Då kung Kristofer i sept. 1445 ingick äktenskap med den unga brandenburgska prinsessan Dorothea, utfärdade han också i enlighet med tidens sed en morgongåfvourkund. Denna, som är daterad den 15 sept. 1445,[2] tillförsäkrar drottningen »in dotem et loco dotis», utom åtskilliga danska och norska domäner och städer, af svensk jord Örebrohus

[1] Styffe. Bidrag till Skandinaviens historia, IV, inledn., s. 78—8. Styffes framställning grundar sig hufvudsakligen på aktstycken, som af Plesner publicerats i fjärde bandet af Danska Geheimearchivets Aarsberetninger (s. 369—430) och som äfven här — och något mera i detalj — tagits i betraktande. Jfr Styffe, a. a., III, inledn., s. 45 f.

[2] Diplomatarium norvegicum, VII, s. 423.

med Närke och Värmland. För den händelse drottningen skulle öfverlefva sin man, borde hon få behålla sina gods, förutsatt att hon fortfarande ville bo i någotdera af de tre rikena, eljest skulle hon utlösas med 15,000 rhenska gyllen från hvartdera. Konungen utfärdade detta bref å egna vägnar, och intetdera af rikenas råd synes ha fått tillfälle att yttra sig. Såsom förläning erhöll drottningen dessutom redan under detta äktenskap Noraskogs bergslag.[1]

Så drabbades den unge kungen trettondagen 1448 af bråddöd. Vid affattandet af morgongåfvourkunden hade man icke tänkt sig in i den möjligheten, att unionen efter Kristofers död skulle kunna söndersprängas. Men nu inträffade detta. Kristian af Oldenburg insattes såsom konung i Danmark och äktade samtidigt sin företrädares änka. I Sverige däremot valde man en inhemsk konung, Karl Knutsson. Under sådana förhållanden måste det synas högst tvifvelaktigt, huruvida drottningen fortfarande ägde rätt till sitt svenska lifgeding. Det kunde ju för öfrigt vara farligt att låta henne behålla ifrågavarande domäner, belägna i hjärtat af Sverige, och de blefvo henne också fråntagna, troligen redan under änkeståndet. Saken var helt visst ett af tvistefröna vid kongressen i Halmstad 1450. På mötet i Avaskär följande år träder den i förgrunden: danskarne vägrade att öfver hufvud inlåta sig på några underhandlingar, så länge ej drottningens rätt i ifrågavarande hänseende erkänts. Svenskarne anhöllo förgäfves om tillfälle att närmare sätta sig in i frågan och måste till sist anmäla appell till påfven, »den högste domaren på jorden», med anledning af danskarnes förhandlingsvägran. Ärendet anmäldes vid kurian och uppdrogs åt den framstående kardinalen Juan Carvajal. Men tvisten om morgongåfvan synes icke ha hänskjutits till påfven förrän år 1455, då Norges tyskfödde ärkebiskop Henrik Kalteisen efter ett treårigt martyrium i Norden afsade sig ärkebiskopsvärdigheten och återvände till Rom. Han bemyndigades därvid bl. a. att å det danska kunga-

[1] Kristian I:s förläningsbref å »gamble Norebergshslag», dat. 21 dec. 1457 (Dipl. Chr. primi, s. 82). Utan tvifvel åsyftas Noraskogs bergslag, såsom framgår af rådets stadfästelsebref af 29 maj 1458 (Dipl. Chr. primi, s. 93), och ej, såsom Styffe antagit, Norbergs bergslag i Dalarne. Jfr äfven Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 398 (»Narreskouw»), och Johansson, Noraskog, II, s. 76 f.

parets vägnar ingifva klagomål öfver det svenska lifgedingsrofvet. Biskopen af Lübeck Arnold Westfal — förtrogen vän och rådgifvare till kung Kristians morbror, hertig Adolf af Holstein — borde rekommenderas såsom »iudex in partibus». Det vore hans helighets plikt att i egenskap af änkors och faderlösas försvarare åtaga sig drottningens sak, ty det var under Dorotheas änkestånd, kung Karl indragit hennes gods.[1]

Får man tro Hvitfeld, skall verkligen Kalteisens mission ha krönts med framgång. Nämnde historieskrifvare uppger under år 1455, att kung Kristian förvärfvat »paffuelige buller oc breffue» mot kung Karl för undanhållandet af Örebro slott, drottningens lifgeding.[2] Några sådana »buller oc breffue» hafva emellertid icke gått till eftervärlden.

När de svenska herrarne ett par år senare drefvo Karl Knutsson i landsflykt och inkallade kung Kristian, var det klart, att drottningen skulle återfå sitt lifgeding. Men icke nöjd härmed, ville hon äfven utkräfva hämnd på Karl för de framfarna åren. Medan Kristian år 1457 befann sig i Stockholm, kom för honom i sittande råd Dorotheas prokurator med klagomål öfver Karl Knutssons undansnillande af morgongåfvan, hvilket varit så mycket brottsligare, som denne, enligt hvad man nu uppgaf, själf beseglat kung Kristofers bref härom.

Så långt Hvitfelds framställning,[3] som i själfva verket blott är ett återgifvande af en ännu på historieskrifvarens tid bevarad urkund i denna affär. Det är, såsom Styffe[4] konstaterat, troligen utkastet till den stämning mot Karl, som kung Kristian utfärdade med anledning af Dorotheas och det svenska riksrådets klagomål. Detta utkast har sedan ej i allo blifvit följdt, hvilket tydligt visar sig af den försvarsskrift, Karl Knutsson aflät. Han bemöter där, som det synes, beskyllningarna punkt för punkt och nämner därvid först den, att han i Kristofers lifstid skulle ha lofvat drottningen »hullskap och manskap» och i följd häraf bort

[1] Kalteisens kopibog, utg. af A. Bugge, s. 170.
[2] Hvitfeld, s. 861; jfr Lindbæk, Pavenes Forhold til Danmark under Kongerne Kristian I og Hans, s. 34.
[3] Hvitfeld, 876 f.
[4] Anf. arb., III, inledn., s. 133.

hålla morgongåfvegodsen henne tillhanda. Han förnekar emellertid detta: han hade endast i hennes egenskap af Kristofers gemål visat henne skyldig underdånighet, det var allt.[1]

Redan vid redigeringen af den slutliga stämningsurkunden torde man alltså ha betydligt mildrat beskyllningarna i berörda hänseende. Det är där ungefär samma argumentering, som Kalteisen hade att använda i Rom 1455. Det heter där på tal om indragningen af drottningens gods: »Et hoc fecit (Karolus), dum actu iuratus servus illius reginæ esset.» Det är ju icke alldeles uteslutet, att en dylik allmän »hullskaps- och manskaps»-försäkran verkligen förekommit, men det är då påfallande, att i den dom, som i maj 1458 fälldes öfver kung Karl, ingenting nämnes om dennes brottslighet med hänsyn till morgongåfvan. För öfrigt sparas där icke på hätska tillvitelser, och resultatet blef i alla fall det åsyftade: att den afsatte konungen miste sina gods. Samtidigt — det var den 29 maj — bekräftade Kristian och 27 riksråd kung Kristofers morgongåfvobref i alla dess artiklar samt den förläning af Noraskogs bergslag, som Dorothea under sitt första äktenskap erhållit och som Kristian redan för sin del stadfäst.[2]

Drottningen var sålunda i oförkränkt besittning af hela det lifgeding, som från början varit henne tilldeladt. Man känner namnen på ett par af hennes förtroendemän å de svenska godsen. Erik van Lipen, en andlig man och kapitelmedlem i Strängnäs, var hennes »amtman» å Örebrohus och Otte Torbjörnsson å hennes vägnar ståthållare i Värmland.[3] Men lyckan räckte ej längre än till 1464, då hennes gemål förlorade den svenska kronan och hon själf sitt kära lifgeding.

Den unionella frågan kom åter i krigs- och osäkerhetstillståndets stadium, tills slaget vid Brunkeberg för ett fjärdedels sekel återställde lugnet. Under mellantiden hade morgongåfvan åtminstone en gång varit föremål för underhandling. Det var på mötet i Halmstad 1468, där förslag var å bane från dansk sida, att drottningens domäner skulle

[1] Styffe, Bidrag, III, s. 110.
[2] Dipl. Christierni primi, s. 82, 93.
[3] Styffe, Skandinavien under unionstiden, tredje uppl., s. 304, 186.

återlämnas mot det att de fästen, Kristian ännu innehade i Sverige, uppgåfves. Svenskarne vägrade emellertid. På fredskongressen i Kalmar 1472 träffades den för sakens senare utveckling ej betydelselösa öfverenskommelsen, att 12 svenska och 12 danska riksråd skulle döma mellan rikena följande år, och att under tiden Örebro slott och län skulle öfverlämnas åt svensk man, tills det afgjorts, hvem som vore den rätte innehafvaren. Därmed var principen om användandet af en unionell skiljedomstol i frågan antagen och urgerades allt framgent från svensk sida, äfven om någon mellanriksdom ej kom till stånd vid den utsatta tiden.

Genom direkta underhandlingar ville det emellertid icke lyckas för Dorothea att återvinna det förlorade, och hon fattade därför till sist det beslutet att liksom en gång tidigare vädja till påfvestolen. Nu hade hon tvist af ekonomisk art äfven med sina brandenburgska släktingar. Hon beklagade sig öfver att icke ha utfått något arf efter sin 1464 aflidne fader Johan Alkemisten, och farbrodern Albrecht Achilles, numera kurfurste, ville ej medgifva, att hans broder efterlämnat någon förmögenhet. Dessutom hade Johan Alkemisten för hennes räkning i Nürnberg förvärfvat en årlig lifränta å 2,000 gyllen, men ej heller den blef ordentligen utbetald.[1] Då Dorothea under vallfartsåret 1475 fann sig föranlåten att begifva sig till »den eviga staden», åsyftade hon att hos påfven vinna understöd såväl mot dem, som förhöllo henne den svenska morgongåfvan, som mot brandenburgarne. Hon var mycket uppretad mot dessa senare; vid ett besök, som hon under nedresan aflade i det kurfurstliga residenset i Ansbach, visade hon sin afvoghet särdeles tydligt, klagade bittert öfver kurfursten, som då var borta såsom deltagande i neusserkriget, och lade beslag på första bästa smycke e. d., som hon varseblef. Hon ansåg sig äga rätt därtill, då hon så skamligt blifvit af kurfursten bedragen.[2]

Den 4 maj anlände drottningen till Rom, och den 9 maj förvärfvade hon af påfven Sixtus IV två bullor, som motsvarade hennes önskningar. Den ena var ställd till ärke-

[1] Lindbæk, Dronning Dorothea og Familien Gonzaga ([Dansk] Hist. Tidsskr., VII: 3, s. 461—465).
[2] Riedel, Codex dipl. Brandenburgensis, III: 2, s. 160—163.

biskoparne af Magdeburg, Ragusa och Lund. De hade att vidtaga rättsliga åtgärder mot dem, som förhölle drottningen hennes egendom — »mobilia et immobilia bona ad eam ratione personæ suæ ac successionis hereditariæ patris et matris ac aliorum parentum et consanguineorum suorum defunctorum, quorum heres exstitit, nec non dotum suorum et donationum propter nuptias spectantia». De skyldiga skulle instämmas genom offentlig kallelse i kyrkorna (»coram populo») och förehållas att inom en viss, bestämd tid återställa drottningens egendom samt dessutom gifva henne tillbörligt skadestånd. I fall af tredska borde exkommunikation afkunnas.[1]

Af de citerade ordalagen framgår tydligt, att bullan i fråga icke, såsom Styffe[2] synes hålla före, riktar sig blott mot svenskarne utan kanske ännu kraftigare mot de tyska släktingarna. Det talas ju om fäderne- och möderneärf, och uttrycket »consanguineorum» erinrar gifvetvis om drottningens anspråk på den aflidna systern Elisabets af Pommern-Stettin kvarlåtenskap. I den andra bullan af nämnda dag framstå däremot uttryckligen Sten Sture och hans »medbrottslingar» ensamt såsom skyldiga. Påfven vänder sig här till ärkebiskopen af Magdeburg — de båda öfriga domarne skulle sålunda icke taga befattning med detta mål — och denne skulle kalla inför sig Sten Sture och medbrottsliga lekmän och klerker samt fälla dom »appellatione remota», d. v. s. i högsta instans. Däremot medgifves ej i denna bulla användandet af offentligt stämningsedikt (edictum publicum).[3]

Ännu en bulla, ställd till ärkebiskop Johannes af Magdeburg, utverkade drottningen samma dag,[4] men då denna blott gäller svenskarnes uppstudsighet mot deras rätte herre,

[1] Dipl. norv., VI, s. 620 f. Styffe har i sin framställning (Bidrag, IV, inledn., s. 79) utan grund ändrat Ragusa till Riga. Dåvarande ärkebiskopen af Ragusa Johannes Veneris var vid denna tid anställd i det påfliga kansliet och utgjorde tydligen den af kurian utsedde tredje executor, medan Dorothea själf efter öflig sed säkerligen föreslagit de båda andra (Eubel, Hierarchia catholica, II, s. 243, och Lindbæk, Pavernes Forh., s. 90).

[2] Styffe känner tydligen icke till det brandenburgska trasslet, ej heller Dorotheas vallfart 1475, ty han sätter bullans utfärdande i samband med kung Kristians besök i Rom 1474.

[3] Acta pontificum danica, IV, s. 114 f.

[4] Acta pontif. dan., IV, s. 115 ff.

kung Kristian, finnes ingen anledning att här ingå på densamma.

Från den danska sidan väntade man sig säkerligen mycket af prelaten i Magdeburg, boren pfalzgrefve. Denne man synes ha stått på förtrolig fot med det oldenburgska furstehuset. Då Kristians broder, grefve Gert, 1463 varit hårdt ansatt, i det att Delmenhorst belägrades af bremiska trupper, hade Johannes, vid den tiden biskop i det närbelägna Münster, bistått honom med penningförsträckningar; ja, biskopen hade t. o. m. i förening med hertig Vilhelm af Braunschweig satt sig i spetsen för en större här, så att bremensarne funno för godt att aftåga.[1] Och i samband med Kristian I:s Romresa 1474 hade han, tydligen på konungens förslag, af påfven erhållit det delikata värfvet såsom executor i ett mål mot Kristians fordringsägare i furstendömena.[2] Emellertid afled ärkebiskopen redan den 13 december 1475[3] utan att veterligen ha åtgjort något i de åt honom uppdragna processerna, liksom öfver hufvud intet resultat förmärkes af de den 9 maj förvärfvade bullorna. Och så hade Dorotheas ansträngningar och vid kurian vunna segrar varit förgäfves.

Men den sega hohenzollernska energien förnekade sig icke. Medelst sina försänkningar i Rom, främst systersonen, kardinal Francesco Gonzaga, skaffade sig drottningen alltjämt gehör för klagomål rörande den svenska morgongåfvan. Genom tvenne bullor af den 11 febr. 1477 öfverflyttades nämligen ärkebiskop Johannes' uppdrag såväl beträffande morgongafvan som i anledning af svenskarnes upproriskhet i, såvidt det gäller den förra frågan, oförändrad form på biskoparne af Halberstadt och Merseburg.[4]

Dorothea var emellertid ännu icke belåten. Omkring ett år senare, den 14 febr. 1478, utfärdades ett »breve apostolicum» — en billigare form än bulla — hvari det först omtalas, med hvilken risk det ansågs vara förenadt att uppsöka svarandena med stämning i deras hemland. Till komplettering af den förut utfärdade bullan stadgar därför par-

[1] Urkundensamml. schlesw.-holst.-lauenb. Geschichte, IV, s. 495; Meibom, Rerum germanicarum scriptores, II, s. 180.
[2] Dipl. Christierni primi, s. 306—310.
[3] Monumenta Germaniæ, scriptores, XIV, s. 479.
[4] Acta pontif. dan., IV, s. 151—154.

ven, att delegaterna efter inhämtande af kärandens personliga försäkran om nämnda risk måtte ha rätt att delgifva stämningen allenast genom edictum publicum. För publiceringen borde emellertid sådana städer väljas, som låge väl till för svenskarne, så att ryktet om stämningen bekvämligen kunde nå dem inom kort tid.[1]

Biskop Gebhard af Halberstadt afsade sig dock snart all befattning med saken. Det berodde då säkert på hans afsikt att afgå från sin episkopala verksamhet: den 19 juli 1479 insattes den nye ärkebiskopen af Magdeburg som stiftets administrator.[2] Thilo af Merseburg stod sålunda ensam kvar.

Men han åtog sig att i enlighet med den påfliga fullmakten inleda rättegången. Stämningsbref mot Sten Sture och medskyldiga utfärdades den 19 januari 1479. Det skulle offentligen uppläsas och därefter anslås på kyrkdörrarna i åtta angifna orter, hvaraf sju, bland dem Lübeck, voro belägna söder om Östersjön och endast en, nämligen Abescher (Avaskär) i »Linköpings stift», norr därom. Inom 60 dagar efter det publikationen skett skulle Dorotheas lifgeding återställas, och inom en ny, omedelbart påföljande termin af 60 dagar borde domhafvanden erhålla skriftligt bevis därom. Skedde icke detta, hade de instämda att senast vid dessa 120 dagars utlöpande infinna sig i Merseburg och där stå till svars för sitt beteende vid äfventyr att eljest ohörda bli dömda. Det märkvärdiga är, att oaktadt domsorten enligt stämningsdokumentet skulle vara Merseburg, biskop Thilo samma dag i en särskild fullmakt öfverlät målet åt biskop Johannes Parkentin af Ratzeburg. Förflyttningen gör onekligen ett egendomligt intryck, helst som drottningen måste ha en betydlig fördel af att få saken afgjord i det närbelägna Ratzeburg.[3]

Dorotheas prokuratorer i den blifvande rättegången voro på förhand utsedda. Bland dem finna vi domprosten i Ham-

[1] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 371 f. Uttrycket »per proprium ipsius reginæ iuramentum», tvifvelsutan oriktigt uppfattadt, har gifvit Styffe anledning till en hypotes om en af Dorothea 1478 företagen Romresa (Bidrag. IV, inledn., s. 80).

[2] Monumenta Germaniæ, script., XIV, s. 480; jfr Riedel, Cod. dipl. Brandenb., III: 2, s. 194, 202; 3, s. 105.

[3] Styffe, Bidrag, IV, inledn., s. 81 efter utdrag i Langebeks dipl., Danska riksark.

burg Albrecht Clitzing, konungafamiljens ofta anlitade rådgifvare och diplomatiska biträde, samt vikarien i Slesvig Paul Santbeck.[1] Man kunde väntat, att processen genast skulle taga sin början. Men så skedde icke. Man synes ha dröjt med publiceringen af den i januari utfärdade stämningen till långt fram på året. Också klagade svenskarne sedermera öfver att de härigenom, oaktadt processens anhängiggörande så länge varit en afgjord sak, först på höstsidan fått kännedom om kallelsen. Följden hade blifvit den, att de till bannlysningens afvärjande utskickade sändebuden på grund af årstidens beskaffenhet voro utsatta för stora besvärligheter, ja, t. o. m. lifsfaror under färden öfver land och haf. Ej underligt, om klagomål läto höra sig öfver biskop Thilos partiskhet.[2]

Det gällde att inom de fastställda 120 dagarna inträffa i Merseburg och där genom framställdt vad förekomma bannlysningen. Tiden var helt visst knappt tilltagen, ty om det är sant, som man från svensk sida påstod, att publiceringsåtgärden först efter månader kommit till svarandenas kännedom — den sena årstiden har tydligen verkat fördröjande — och att Merseburg låg på 60 dagsresors distans från svarandenas hemvist, så var det sannerligen ingen tid att förlora. Sten Sture hade efter erhållen underrättelse om publikationen anmält appell inför biskop Henrik Tidemansson i Linköping,[3] och säkerligen medförde de utskickade bevis härom. I delegationen befann sig törhända äfven Hemming Gadh. De bevarade aktstyckena i målet nämna honom visserligen ännu icke, men det framgår bl. a. af hans egna uppgifter,[4] att det måste ha varit vid denna tid, som han första gången i riksens ärenden afgick till Rom.

Den svenska beskickningen hann Merseburg inom den utsatta tiden, och då de ej funno Thilo. hemma, inlade de

---

[1] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 372 ff.

[2] Svenska riksrådets bref till det danska 20 maj 1480, Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 375 ff.

[3] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s 386.

[4] Bref af Hemming Gadh den 1 maj 1509 (Styffe, Bidrag V, s. 359 f.). Jfr Messenii uppgift (Scondia illustrata, IV, s. 38) i samband med omnämnandet af processens anhängiggörande: »Steno protinus Romam disertissimo viro Hemmingo Gadd transmisso suam manifestat Sixto et executoribus, Herberstatensi et Merseburgensi, innocentiam.» Se härom äfven Allen, De tre nord. Rigers Hist., I, s. 638.

inför hans ställföreträdare i sittande kapitel rekusation (ungefär = jäfsanmärkning), vädjande till påfven. Jäfvet synes ha grundat sig icke blott på biskopens egna, uppenbart partiska åtgärder utan äfven på stiftets belägenhet inom kurfurstendömet Sachsens territorium, hvars furstefamilj genom den danske tronföljaren, prins Hans' giftermål var på det närmaste befryndad med käranden.[1] Intet båtade, ty biskopen af Ratzeburg utslungade kort därpå bannstrålen mot herr Sten, emedan denne ej vid den bestämda tiden infunnit sig hos honom och ingått i svaromål på den af Dorothea inlämnade anklagelseskriften.[2] Och dock lär han icke ha varit okunnig om den i Merseburg anmälda appellen.

Sändebuden fortsatte till Rom. De funno där före sig en svensk klerk, som väl ägnade sig att blifva deras taleman: den bekante ärkedjäknen i Uppsala Ragvald Ingemundsson. Efter mångåriga studier vid italienska universitet hade han ungefär vid det laget bragt det så långt i sina kyrkorättsliga insikter, att han vunnit doktorsgraden inom denna disciplin. Han var därför både väl förtrogen med förhållandena i Rom och bevandrad i den kanoniska rättens irrgångar.[3] I sin egenskap af ett slags svensk minister vid kurian hade han 1477 utverkat påfvens bifall till Uppsala universitets grundläggning och var nu sysselsatt med underhandlingar angående Katarina Ulfsdotters kanonisering, för hvilket ändamål han synes ha vunnit ett ryggstöd hos den mäktige kardinalen af Milano, Stefan Nardini. Tillika höll han sig väl underrättad om den danska diplomatiens stämplingar vid påfvehofvet.[4]

---

[1] Acta pontif. dan., IV, s. 435 f.

[2] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 380.

[3] År 1478 är han antecknad som studerande i Bologna, sålunda vid det universitet, som skulle vara mönster för det nyinrättade svenska (Acta nationis germanicæ universitatis Bononiensis, s. 225).

[4] Härom vittnar bl. a. ett bref fran Birgittas hus i Rom till Vadstena kloster, afsändt vid pingsttiden 1479, hvari det heter: »Marinus (den bekante påflige tiondeinsamlaren, som nu i egenskap af kung Kristians »orator» vistades i Rom) impetraverat multa ex parte regis contra Svecie regnum, sed dominus Ragvallus excopiabit totum post extraccionem bullarum» (Pappersbref. RA.). Att detta, sasom E. Hildebrand antager (Hist. Tidskr., II, s 235), har afseende på Dorotheas bref, är knappast troligt; snarare gäller det härvidlag Kristians klagomål öfver svenskarnes ohörsamhet. Man vet, att Marinus af denna grund instämde det sv. riksrådet för sitt tribunal i Greifswald den 31 dec. 1479.

Svenskarne fullföljde nu det inlagda vadet. Man framhöll lögnaktigheten i de från danska sidan lämnade uppgifterna, i hvilka bl. a. afståndet mellan de anklagades hemvist och de utsedda kommissariernas residens bagatelliserats. I svekfullt uppsåt hade de danske särskildt understrukit klerkers medbrottslighet i lifgedingsstölden, nämligen för att påfvestolen desto mer måtte känna sig intresserad i saken. Herr Sten själf titulerades blott riddare af Räfsnäs i Uppsala stift — nämnda gods låge ju för öfrigt i Strängnäs stift — men han vore dessutom och framför allt Svea rikes föreståndare, hvarigenom hans sak vore Sveriges: detta hade danskarne visligen förtegat. Man klagade äfven öfver biskopen af Ratzeburg, som dömt svarandena på en anklagelseskrift, hvars innehåll de icke det minsta kände till. I allmänhet går den uppfattningen igen i hela den svenska argumenteringen, att saken icke hörde under andlig domstol utan rätteligen borde afdömas af de 24 skiljedomarne. Men i ärendets dåvarande läge hemställde man, att påfven måtte öfverlämna målet åt någon af sina auditörer. Bannlysningen borde så upphäfvas och ny undersökning inledas, sedan Dorothea blifvit instämd genom offentligt edikt.[1]

Samtidigt sökte man från svensk sida få saken bilagd genom att direkt hänvända sig till det danska riksrådet. Det skedde genom bref af den 20 maj 1480, utfärdadt från Uppsala, där de svenska herrarne då voro samlade, helt visst med anledning af den vid denna tid firade Eriksmässan. De göra danskarne den samvetsfrågan, om deras erfarenhet bekräftade Dorotheas uppgift om risken för danskar att uppträda i Sverige. Användandet af edictum publicum hade naturligtvis tillgripits endast för att på allt sätt försvåra inläggandet af appell inom den fixerade tiden. Slutligen hemställdes, huruvida det passerade skett med det danska rådets goda minne. Det kunde väl icke vara möjligt efter de »eviga bebindningar», som knutits mellan rikena. Man begagnade också tillfället att erinra om det ädelmod, Sverige visat efter slaget vid Brunkeberg genom frigifvandet af de talrika danska fångarna.[2]

[1] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 378—381.
[2] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 375—377.

Det danska rådet synes verkligen ha aflåtit en svarsskrifvelse, i hvilken man sökte bevisa, att Dorothea med all rätt gjorde anspråk på sin morgongåfva. Detta skall ha skett vid ett möte i Kallundborg.[1]

Vid kurian hade de svenska föreställningarna framgång. Ärendet uppdrogs åt den ofvannämnde kardinal Stefan Nardini med den befogenhet, som i suppliken begärts. Kardinalen i sin tur anbefallde genom bref af den 26 september 1480 åt ärkebiskop Jens i Lund och biskop Henrik i Linköping att lösa herr Sten från bannet. Om endera förklarade sig förhindrad, skulle den andre ensam fullgöra befallningen.[2] Vidare lät kardinalen genom herr Stens utskickade instämma drottning Dorothea för sin domstol, »alldeles som om vi varit herr Sten något skyldiga», klagar drottningen sedermera. Stämningen uppspikades på kyrkdörrarna i Lübeck och andra orter.[3]

Kardinalens skrifvelse till de båda nordiska biskoparna befordrades genom de svenska sändebudens försorg till sina adressater. Herr Jens uppvaktades med densamma af en »familiaris et nuntius episcopi Lincopensis».[4] Ärkebiskopen skall då hafva uttryckt sin afsikt att efterkomma kardinalens bud och önskade endast genom bref kunna öfverenskomma med biskop Henrik om tid och ort för sammanträffande.

Men i Rom började det snart att blåsa andra vindar. Dorothea sände dit sina prokuratorer, som i största hemlighet hos påfven utverkade, att målet återkallades från kardinalen och alla andra domare samt ånyo öfverlämnades åt biskopen af Ratzeburg. Datum för påfvens bref — man använde nämligen denna gång brefformen — är den 8 mars 1481. Biskop Johannes utfärdade den 20 juni s. å. en notifikationsskrift öfver det honom lämnade uppdraget. Först

[1] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 392.

[2] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 378, 381 f. Absolutionen finge emellertid ske endast »ad cautelam», d. v. s. först sedan Sten Sture lofvat underkasta sig resultatet af kardinalens blifvande undersökning. Ett sådant förfaringssätt var vanligt, då misstankar uppstått angående exkommunikationens berättigande (jfr Hinschius, Kirchenrecht. V, s. 149 f.). Den exkommunicerade återfick därmed »communicatio forensis», utan hvilken sakens förnyade rättsliga behandling ej var möjlig.

[3] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 392, 421.

[4] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 407.

gällde det förhindra, att herr Sten löstes från bannlysningen. Men uppsökte därför ärkebiskop Jens den 15 september och lyckades förmå honom att ej vidare taga någon befattning med saken.[1] Biskopen af Linköping däremot bodde i Sverige, och man tog däraf anledning att underrätta honom allenast genom edictum publicum, hvilket ej hindrade, att herr Henrik verkligen löste Sten Sture från bannet.[2]

Det blef nödvändigt, att något åtgjordes från den svenska sidan i sakernas nya läge. Den 25 september finna vi ofvannämnde doctor Ragvald i Lübeck, där han »in ecclesia sanctæ Katharinæ virginis» å herr Stens vägnar begär och erhåller intyg af en tillkallad notarius publicus om därstädes skedd rekusation mot den insatte domaren och appellation till kurian. Sista gången, Ragvald med säkerhet spåras i Rom, är den 27 januari 1481.[3] Kanhända befann han sig nu på hemresa. Får man tro hans försäkring vid appellationen att icke 10 dagar ha ägt kännedom om förnyelsen af ratzeburgarens domsrätt, har man kanske rättighet antaga, att han händelsevis, på genomresa i de trakterna, sport detta — möjligen var ett edikt i saken uppspikadt i själfva Lübeck eller ock hade han blifvit underrättad af Dorotheas i staden närvarande prokurator, den ofvannämnde Paul Santbeck — och då ansett sig genast böra inlägga protest. Som skäl anfördes, att Ratzeburg låge på öfver 40 dagsresors afstånd från herr Stens hem, och att stiftet ej vore försedt med någon stad, som skyddades af murar och andra försvarsverk, hvarförutom hela trakten vore ödslig och stråtröfvare där grasserade. Det kunde sålunda icke komma i fråga, att herr Sten infunne sig där. För öfrigt vore biskopsdömet beläget inom drottningens eller hennes släktingars och vänners dominium, hvarför rekusationen vore synnerligen välgrundad. Vid domkyrkan funnes ej heller några rättslärda, blott tre eller fyra munkar ur premonstratensorden.[4]

---

[1] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 383—385.

[2] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, sid. 408, 421. Då det på sistnämnda ställe heter, att aflösningen skett »per deputatum ab eodem cardinali in partibus illis subdelegatum», måste man väl härmed förstå biskop Henrik, ty om Jens Brostrup finnes ingen anledning tro något sådant.

[3] K. H. Karlssons afskriftsamling från Vatikanen: supplik af 27 jan. 1481, RA.

[4] Ragvalds appellationsskrift. Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 385—388. Bland vittnena vid själfva appellationsakten åberopas Petrus Jo-

Appellationen meddelades nyssnämnde Paul Santbeck. Däremot blef biskopen af Ratzeburg icke personligen underrättad. Ragvald ansåg den offentliga notifikationen t. v. tillräcklig, som vanligt förebärande »tutum accessum non patere».

Ratzeburgsprelaten synes icke ha tagit notis om den ånyo inlagda appellen. Efter en tid fällde han återigen å exkommunikation lydande dom mot Sten Sture. Denne lät då den 22 febr. 1482 genom sin prokurator Johannes Nagell, en andlig man, som senare i egenskap af ombud för Jüllich deltog i korstågskongressen 1490[2], ännu en gång i Lübeck, offentliggöra sin appellation, som nu, tillika med den af Ragvald inlagda, tillställdes biskop Johannes personligen. Det skedde redan efter tre dagars förlopp, den 25 febr., och den 8 mars nödgades biskopen utfärda bevis om delgifvandet.[3]

Det dröjde ej länge, förrän hela målet t. v. nedlades. Kristian I var död, och kung Hans sträfvade efter spiran öfver hela Norden, för hvilket ändamål han måste söka ett närmande med de svenska herrarne. Änkedrottningens kraf på sin morgongåfva och den däraf föranledda bannlysningen var en stötesten, som måste undanrödjas. Dorothea var svår att komma tillrätta med, ty hon fann intet skäl att afstå från sin förmenta rätt och trodde, att bannlysningen, »det skarpa svärdet», just var bästa sättet att bringa Sverige i sonens hand.[4] Den 3 maj 1482 affärdade det svenska riksrådet en skrifvelse till det danska, hvari det begärdes, att med processen måtte få anstå, tills det beramade unionsmötet i Kalmar gått af stapeln.[5] Saken var också före såväl vid detta möte (augusti 1482) som vid Halmstadmötet i början af 1483, där det bestämdes, att processen skulle nedläggas, om Hans antoges till svensk konung före mor-

---

hannis, »presbyter Lincopensis», troligen samme linköpingskanik, som enligt Link. Bibl. Handl., I, s. 94. var Sten Stures sekreterare.

[1] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 389.

[2] Schneider, Der Türkenzugskongress zu Rom 1490 (Programm des Realprogymnasiums zu Gumbinnen 1893, s. 1) efter Nagells egna i Düsseldorfs arkiv förvarade depescher.

[3] Nagells appellationsskr., Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 385—388.

[4] Bref från Dorothea till kung Hans 15 nov. 1482, Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 391—393.

[5] Priebatsch, Korrespondenz des Kurfürsten Albrecht Achilles, III, s. 178 f., efter det i Dresdens Hauptstaatsarchiv förvarade originalet.

mässan (8 sept.) det året. Reträtten blef definitiv, då genom Kalmar recess den 7 sept. 1483 Dorothea och hennes båda söner förpliktades att göra »en fullkomlig ända om det bann, som den högb. furstinna begynt och förvärfvat mot herr Sten och Sveriges inbyggare». Hela affären skulle vara »en aftalad sak».

Men allt eftersom situationen i Norden åter tillspetsades, döko Dorotheas gamla fordringar ånyo upp. Det är möjligt, att domprosten i Slesvig Enwald Søvenbroder, som 1485 i änkedrottningens och kung Hans' ärenden afgick till Rom, då också bland sina »secreta negocia» hade att bringa morgongafvoaffären på tal. Man vet, att han pläderade för Dorotheas tyska arfskraf.

Först följande år bröt emellertid processen med Sten Sture åter ut på allvar. I själfva verket torde denne aldrig ha blifvit löst från det bann, som biskopen af Ratzeburg efter processens förnyade öfverlämnande åt honom år 1481 utslungat; ej heller hade biskop Johannes, efter hvad det vill synas, någonsin åter beröfvats sin domsrätt. Och så återupptogos nu förhandlingarna inför honom, som om de aldrig varit afbrutna. Emellertid fann sig Johannes af obekant anledning föranlåten att göra en resa till Rom och öfverlämnade då målets vidare handläggning åt sin kanik, decretorum doctor Albrecht Make, hvilken ock afkunnade »sententiam diffinitivam» öfver Sten Sture och de medskyldiga. Häremot inlades, enligt hvad som senare från svenskt håll påstods, protester och appellerades till påfven, hvilken appell sedan i laga tid lär ha fullföljts vid kurian. Vare därmed hur som helst, Make ansåg, att hans dom, som naturligtvis gick ut på återställande af Dorotheas förmenta egendom, äfven Noraskogs bergslag, hade vunnit laga kraft. Han fastställde därför en termin, inom hvilken Sten Sture eller hans prokuratorer skulle infinna sig i Ratzeburg och taga del af det exekutorialbref, som vid den tidpunkten komme att utfärdas, eller ock anföra probabla motskäl. Kallelsen uppspikades å sankt Laurentii kyrka i Schonenberg, Ratzeburgs stift. Vid fataliernas utlöpande den 8 maj 1486 infunno sig icke några ombud för Sten Sture men väl Paul Santbeck på Dorotheas vägnar. Denne fordrade nu ett exekutorialbref, och ett sådant blef också utfärdadt. Då detta

är det enda veterligen bevarade aktstycke i sitt slag från denna process, kan ett referat måhända vara af intresse.

Det kom i första hand an på Dorothea själf och hennes prokuratorer, huruvida Sten Stures exkommunikation skulle blifva af någon effektivitet. De hade att för detta ändamål anlita dels notarii publici, dels abboter, domprostar och kyrkoherdar, hvilka kunde något åtgöra för exekutorialediktets publicering. Ediktet skulle först och främst anslås å sankt Laurentii kyrka i Schonenberg, Lunds och Lübecks domkyrkor, Köpenhamns kollegiat och Mariakyrkan i Rostock. Om så Sten Sture trots allt framhärdade, hade de anmodade klerkerna att i sina resp. kloster, kyrkor och kapell i samband med gudstjänsten nämna hans och medhållarnas namn samt brännmärka dem såsom exkommunicerade. Sedan på detta sätt tio dagar förflutit, utan att någon ändring till det bättre förmärktes, skulle proceduren vid dessa denuntiationer skärpas. Under klockornas klang borde tända ljus kastas mot marken och så utsläckas, vigvatten stänkas för att förjaga de demoner, som hölle de arme så fjättrade; man skulle sjunga responsoriet: »Revelabunt celi iniquitatem Iude» (himlarne skola uppenbara Judas' orättfärdighet) med hymnen »Media vita in morte sumus totaliter» (midt i lifvet äro vi kringhvärfda af döden) såsom antifon. Härefter borde officianterna med sina ämbetsbröder och församlingsbor i procession gå till kyrkdörrarna och där kasta tre stenar i riktning mot de trotsigas boningar »till tecken på den eviga fördömelsen, som Gud beredde Dathan och Abiran, hvilka jorden ej förmådde bära utan efter Guds rättvisa dom lefvande uppslukade, på att de, lefvande, måtte nedstiga till helvetet». Om så tio dagar åter förflöte utan ansatser till sinnesändring, borde alla kristtrogna och särskildt de brottsligas tjänare och vänner förmanas att afbryta hvarje förbindelse med dem: de finge icke tala med dem, icke laga mat eller göra upp eld åt dem eller öfverhufvud bereda dem »aliquod humanitatis solatium», allt naturligtvis vid äfventyr af exkommunicering. Nästa bestraffningsgrad, likaledes med tio dagars mellanrum, var interdiktet, för hvilket de tredskande nu ansågos mogna, då de »täflade med Farao i förhärdelse och liksom döfva ormar tillslöto sina öron för besvärjarens röst». Interdiktet afsåg dock endast

sådana orter, som besöktes af de brottsliga, men skulle verka till och med tredje dagen efter deras afresa. Det var sålunda ett s. k. interdictum ambulatorium. För öfrigt skulle de vanliga bestämmelserna iakttagas. Sakramentenas utdelande suspenderades utom beträffande boten och dopet samt nattvarden, hvilket sistnämnda sakrament blott skulle meddelas de sjuka. Naturligtvis finge icke kyrklig jordfästning förekomma. Efter ytterligare tio dagars förlopp ansågs kyrkans arsenal uttömd. Det återstod att anropa den världsliga makten, »bracchium seculare». Bland de många åkallade storheterna nämnas sex vid namn: kejsar Fredrik III Johan, »konung af Danmark, Sverige och Norge», Karl VIII af Frankrike, Mattias Corvinus af Ungarn, Ladislav af Böhmen och Kasimir af Polen. Och därmed lämnar den myndige ratzeburgkaniken Dorotheas sak åt sitt öde. Det återstår blott att tillägga, att man denna gång ej nöjde sig med blotta återställandet af lifgedinget. Det var en oeftergiflig fordran, att Sten Sture återbetalade hvad som influtit från bemälda gods under de 21 år, drottningen varit desamma beröfvad, och dessutom såsom skadeersättning erlade 6000 mark svenska för hvartdera af dessa 21 år. Albrecht Make hade visat sig vara en sträng domare.[1]

Men af hela exekutorialbrefvet torde intet annat ha kommit till utförande än att detsamma uppspikades å de fyra därtill särskildt utsedda orterna. Emellertid återkom biskopen från sin långresa. Han utfärdade då själf ett exekutorialbref af, som det synes, samma innebörd som Makes. Men äfven nu vädjade de svenske till kurian.[2]

Prästerskapet i Sverige lystrade icke till något exkommunikationsedikt, och så länge voro alla bannlysningar i verkligheten skäligen illusoriska. Det var klart, att drottning Dorothea ej kunde känna sig belåten härmed. Under dessa förhållanden kom det väl till pass, att hon ånyo ämnade företaga en from pilgrimsfärd. Egentligen lär hon ha lofvat att besöka det heliga landet, men det fick räcka med en resa till Rom, hvilken företogs under förra delen af år 1488. Vistelsen i påfvestaden varade mellan den 26 april och 8 maj d. å. Alldeles som tretton år tidigare ihågkom hon

[1] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, sid. 393—406.
[2] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 408, 422.

nu såväl Sten Sture som de tyska blodsfränderna. Och samtidigt med att de brandenburgska markgrefvarne erhöllo en påflig förmaningsskrifvelee, så visade sig Innocentius VIII äfven i den svenska affären tämligen tillmötesgående. Drottningen utverkade nämligen ett till Sveriges ärkebiskop och öfriga biskopar ställdt, nu förloradt breve apostolicum rörande morgongåfvan. Det torde ha innehållit en uppfordran att, åtminstone under vissa förutsättningar, undvika förbindelse med de anklagade och utestänga dem »ab ingressu ecclesiæ».[1] Det var dock, såsom det längre fram skall visas, icke utan vidare baseradt på domsluten i Ratzeburg utan snarast af samma art som bullan af den 6 juli 1489 (se nedan), hvarför det ingalunda tillfredsställde Dorothea.

Ehuru drottningen snart återvände till Holstein — hon träffas i Segeberg den 15 juli[2] — torde det ha dröjt ganska länge, innan hon befordrade nämnda breve apostolicum till dess adressater, och när dessa ändtligen erhöllo det, var Sten Sture borta, sysselsatt med att i Finland träffa anstalter mot de ryska härjningstågen.[3] Vi känna något närmare till delgifvandet genom ett bref från det svenska riksrådet till kung Hans, dateradt Enköping den 11 december 1488. Några rådsherrar voro nämligen församlade i denna stad och uppträda i skrifvelsen å hela riksrådets vägnar. Det var ärkebiskopen, biskoparne Kort Rogge i Strängnäs och Olof i Västerås,

[1] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 416, Olavus Petri, Klemmings edition, s. 281 f., Rasmus Ludvigsson, Scr. rer. suec., III: 1, s. 83 samt Messenius, Scond. ill., IV, s. 45, där Hemming Gadh också framställes såsom den där redan nu afvärjde de danska stämplingarna i Rom. Styffes hypotes (Bidrag, IV, inledn., s. 84) om detta påfvebrefs identitet med den från svensk sida utverkade bullan af 16 sept. 1488 är ohållbar. — Efter en uppgift hos Svaning har man antagit, att drottningen under sitt besök i Rom utom brefvet till biskoparne lyckats vinna en ny bannlysningsbulla, riktad direkt till Sten Sture (så senast Lindbæk, Pavernes Forh., s. 103). Men oafsedt att urkunderna härom icke ha något att förmäla, är det i sig själf föga troligt, att herr Sten, som redan var belagd med exkommunikation, nu återigen skulle ha bannlysts.

[2] Riedel, Cod. dipl. Brandenb., III: 3, s. 122.

[3] Sten Stures vistelse i Finland vid tidpunkten för brefvets öfverlämnande betygas, utom genom hans blotta frånvaro vid mötet i Enköping, såväl af Olavus Petri som af Rasmus Ludvigsson och J. Messenius. Jfr fyra pergamentsbref från Finland af 16—20 okt. 1488 (Arwidsson. Handlingar till upplysning i Finlands häfder, V, s. 123—128), hvilka antingen äro utfärdade af Sten Sture själf eller också omnämna hans närvaro vid utfärdandet. Den 9 januari 1489 träffas herr Sten åter i Stockholm (pergamentsbref, RA). Messenius berättar om ett möte i Telge juli 1488, där man skulle ha afhandlat såväl förhållandet till Ryssland som Dorotheas process; fram på höstsidan skulle så Sten Sture ha dragit öfver till Finland.

riddarne Nils Bosson Sture och Nils Fadhersson samt väpnaren Erik Trolle. Brefvet förtäljer, att några dagar dessförinnan en tysk klerk ankommit till Uppsala, tydligen till ärkebiskopen, medförande ett breve apostolicum, som ej kan vara något annat än det under Romresan utverkade, tillika med en skrifvelse från Dorothea själf. Tysken hade omedelbart efter öfverlämnandet i hemlighet rest sin väg. Dorotheas skrifvelse befanns handla om några domar, hvilka fällts af vissa suspekta och rekuserade tyska domare. De svenska herrarne taga sig häraf anledning till den förmaning, att vid dylika processer stämningar, edikt o. d. ej måtte anslås å aflägsna danska eller tyska kyrkor utan komma vederbörande direkt tillhanda. Kalmar recess innehölle ju, att hvar och en, som tillhörde ettdera af de tre rikena, fritt skulle kunna färdas inom de båda andra. För öfrigt göres gällande, att drottningens manipulationer vore ett brott mot den mellan rikena slutna freden och fördenskull lätt kunde ge anledning till ett förödande krig. Danmarks och Sveriges styresmän hade sålunda ett gemensamt intresse att bevaka mot de dåliga rådgifvare, som ingåfve Dorothea dylika funder.[1]

Samtidigt afsändes en utförligare skrift i ärendet till det danska riksrådet. Tyvärr har denna ej blifvit bevarad. Det är tydligen på något uttalande i densamma, Dorothea syftar, då hon ej långt därefter i bref till sin kansler Birger Gunnarsson, den blifvande ärkebiskopen, konstaterar, att Jakob Ulfsson rättar sig efter det till honom ställda breve apostolicum och ej fäster afseende vid den i Ratzeburg förda processen (»regit se secundum illud breve apostolicum, quod nos misimus sibi, et non secundum nostrum processum, quem non potueramus prosequi in causa nostra»). Häraf är det uppenbart, att nämnda påfvebref dock gaf de svenska biskoparne någon självständig befogenhet och stod i motsatsförhållande till de i Ratzeburg fällda domarna. Missbelåten

[1] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 411—412. En af Dorotheas män har vid den passus i brefvet, där det talas om Kalmar recess och den ingangna freden, i margen anmärkt: »Nil ad papam et suam curiam, ubi est fons institiæ, cuius potestas et auctoritas nullatenus per pacta et contractus inferiorum personarum excluditur, nisi sedes suam auctoritatem interposuisset et se ipsam exclusisset per expressum.» Det är sannerligen ej låga tankar om den romerska stolen, på samma gång som Dorotheas ståndpunkt därmed på ett karaktäristiskt sätt framställes.

ärmed, uppmanar drottningen sin kansler att jämte Paul Santbeck sörja för att bud strax måtte sändas till Rom. Där skulle då utverkas, att ratzeburgarnes ukaser finge bestå i full rättskraft, på samma gång det borde förhindras, att affären uppdroges åt nya domare.[1]

Under tiden hade Hemming Gadh drifvit sitt spel i Rom. Vi finna honom fortfarande aldrig nämnd i de bevarade urkunderna men kunna ana honom bakom kulisserna. Den 14 juni 1488 omtalas han i ett påfligt bref rörande den hel. Katarinas kanonisering, en fråga, som nu genom den samma dag påbjudna skrinläggningen tycktes nalkas sin lösning.[2] Man märker mycket väl, att Gadh vid denna tid, på samma gång han i Rom dref juridiska studier, var Sveriges förnämste företrädare vid kurian och intog ungefär samma ställning som Ragvald Ingemundsson några år tidigare. De speciellt svenska synpunkterna fingo nu vind i seglen vid påfvehofvet. Principen om de 24 skiljedomarne framfördes åter. De kunde icke blifva rekuserade, och dessutom vore det ingen svårighet för dem att inom 10—14 dagar efter utfärdad kallelse infinna sig till möte: hela apparaten vore så bekväm. Den 16 sept. 1488 aflät påfven en bulla i den önskade riktningen till ärkebiskoparne af Uppsala och Lund samt biskoparne i Strängnäs och Roskilde. Dessa samtliga eller, vid förfall för någon eller några, de öfriga skulle kalla inför sig parterna i målet, hvarvid Sten Sture och de med honom exkommunicerade borde »ad cautelam» lösas ur bannet för att kunna föra sin talan. Vidare skulle adressaterna tillika med de 24 »arbitri» pröfva de appellationer, som inlagts mot de i Ratzeburg fällda domarna, och upptaga målet till slutgiltigt afgörande samt »appellatione remota» exekvera det blifvande domslutet. De mellan rikena slutna föredragen skulle utgöra basis för undersökningen.[3]

När bullan kom de båda svenska prelaterna tillhanda, skref man redan 1489. Ragvald Ingemundsson uppträdde nu återigen som herr Stens prokurator. På hans begäran

---

[1] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 412.
[2] Translatio Katharinæ, Scr. rer. Suec., III: 2, s. 269, och Celse, Bullarium, s. 208.
[3] Acta pontificum danica, IV, s. 431—439.

utfärdade ärkebiskop Jacob och biskop Kort gemensamt ett öppet bref, hvarigenom de instämde drottning Dorothea och alla öfriga, som med saken hade att skaffa, inför det af påfven stadgade forum till förhandlingar i Vadstena den sista juli. Ärkebiskopen i Lund, biskopen i Roskilde och det danska rådet erhöllo troligen särskilda skrifvelser med inbjudan att deltaga såsom domare. Tillika träffades anstalter för att underrätta biskopen af Ratzeburg om det förändrade sakläget.[1]

Hvad angår val af ort och tid för rättegången, så är det tydligt, att man ville kombinera denna med de storartade högtidligheter, som den 31 juli skulle gå af stapeln med anledning af den hel. Katarinas skrinläggning (translatio) i Vadstena kloster. Kanhända tänkte man, att åtminstone de båda danska prelaterna gärna skulle vilja vara närvarande vid detta enastående tillfälle.

Men man bedrog sig. Visserligen fingo vederbörande ordentligen kännedom om den i Vadstena beramade rättegången. Men drottningen vädjade nu i sin tur till kurian.[2] Och så kom det sig, att vid Katarinafesten i Vadstena den 31 juli infunno sig visserligen många svenska honoratiores, eliten af andliga och världsliga stormän, men de väntade danskarne lyste med sin frånvaro.[3]

Emellertid anlände drottningens appellationsskrift till Jakob Ulfsson, som i anledning af densamma lät det t. v. anstå med rättegångens öppnande och äfven med herr Stens frisägande från bannet. Härom underrättade han också de båda danska kollegerna i ett bref af augusti, hvarvid han dock på samma gång uppmanade dem att ej undandraga sin medverkan, på det att saken i frid och endräkt måtte kunna afdömas.[4]

Det är en ovisshetens period, som närmast följer. Ärkebiskop Jakob löste icke Sten Sture ur bannet; kanhända var förhållandet dem emellan redan vid denna tid ej det allra bästa.[5] Å andra sidan tycks Dorothea ej ha haft alltför

[1] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 418.
[2] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 416.
[3] Diarium Vazstenense, Scr. rer. suec., I: 1, s. 197 f.
[4] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 418.
[5] Det föreligger en märklig påfveskrifvelse af 7 okt. 1488, hvari Almarstäk, som befästs af framfarna ärkebiskopar, »motu proprio» ställes under

ort medhåll hos de styrande i Danmark. Det föreligger :t från någon Dorotheas troman, måhända, såsom Plesner ıtagit, den nyssnämnde Birger Gunnarsson utgånget kon-'pt till inlaga hos påfven, hvilket skulle föreläggas kun-ꝫn och prins Fredrik till undertecknande. Det gick naturgtvis ut på att kraftigt och med utförlig motivering unerstödja Dorotheas sak inför kurian och tycks vara affatıdt i augusti månad. Den kunglige kanslern synes i börın ha halft lofvat att utverka kungens underskrift, men i jälfva verket förhalade han därmed. I slutet af september ȓckte koncipisten, att det var lönlöst vänta längre, och ınde utkastet till drottning Dorothea att af henne underkrifvas mutatis mutandis. »Notetur, quomodo regius cancelırius tunc mecum practicavit», tillägger han i förargelsen.[1]

Han visste då ännu icke, att Dorothea vid den tiden edan hade vunnit en triumf öfver Sten Sture i kurian. lennes prokuratorer i Rom hade kommit med de gamla anliga resonnemangen, att saken redan vore afgjord genom atzeburgarnes dom och att de 24 nordiska skiljedomarne ej ıade med föreliggande fråga att skaffa. Och så fann kurian ig föranlåten att ånyo ändra ståndpunkt. Den 6 juli 1489 ıfläẗs en påflig bulla till de redan med ärendet ombetrodda yra biskoparne med anmodan till dem att instämma herr Sten ch hans medanklagade och så verkligen undersöka, om saken redan vore slutagerad genom domsluten i Ratzeburg. I så fall ägde de blott att sörja för dessas verkställande och naturligtvis ånyo exkommunicera Sten Sture och hans medbrottslingar, i händelse aflösning skett. Å Dorotheas vägnar hade det alternativt föreslagits, att målet skulle öfverlämnas »alicui probo viro in partibus» i st. f. åt de fyra förutvarande delegaterna, men påfven fann ej skäligt bifalla detta.[2]

---

påfvens särskilda beskydd med anledning däraf, att det understundom kunde hända, att de världsliga store under sken af vänskapliga besök och midt i djupaste fred bemäktigade sig dylika platser och utdrefvo den biskopliga innehafvaren. Naturligtvis måste ärkebiskop Jakob ha gjort anhållan om en dylik påflig förklaring och man kan knappast värja sig för den misstanken, att det skett för att förebygga eventuella attentat från riksföreståndarens sida (Karlssons afskr., bullor, RA.)

[1] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 415—417.

[2] Acta pontif. dan., IV, s. 465—467. Raynaldus, Annales eccl., XI, s. 167 f., Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 423 f.

Drottningen och hennes vänner voro emellertid ej riktigt belåtna ens med denna påfveukas. Man har bevarad en skrifvelse från denna tid, säkerligen härrörande från samme Dorotheas förtroendeman, som tidigare affattat utkastet till den önskade kungliga suppliken i änkedrottningens intresse. Man märker nu hos honom en stark tvekan, huruvida man borde åtnöjas med julibrefvet eller hålla fast vid den mot Vadstenakallelsen inlagda appellen och fullfölja den i Rom. Brefskrifvaren tycks luta åt det senare, förmenande, att de båda danska biskoparne ej vore så lämpliga att afdöma saken som kurian och dess auditörer. Han föreslår, att om hans åsikt vunne anklang äfven hos Dorothea och hennes öfriga medhjälpare, bemälda biskopar skulle förmås att gifva Jakob Ulfsson det svar på hans bref af augusti 1489, att drottningen visserligen ej hade något emot vänskapliga underhandlingar i saken mellan de båda danska delegaterna å ena samt Sveriges ärkebiskop å andra sidan, men dessa öfverläggningar borde ske vid sidan om den egentliga processen, eftersom Dorothea ämnade i Rom fullfölja sin appellation.[1]

Dit afgick också i slutet af år 1489 den förut omtalade Enwald Sovenbroder. I hans instruktion ingick bl. a. att förhindra hvarje attentat mot drottningens förmenta rätt till sin svenska morgongåfva, försåvidt något uppsåt i den vägen kunde spåras i Rom: hans helighet borde informeras till drottning Dorotheas förmån. I allmänhet hänvisades Enwald att anlita understöd af Ludovico de S. Gimignano, som var drottningens förespråkare i Rom under många år och äfven vid andra tillfällen skymtar fram i denna process.[2]

Emellertid föranledde turkarnes oafbrutna framgångar, att korstågsropet åter vann gehör, och den 3 juni—30 juli 1490 hölls i Rom inför Innocentius VIII den bekanta stora korstågskongressen. Man beslöt där, att en af de tre blifvande hufvudhärarna i kampen mot de otrogna skulle upp-

[1] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 417 f. När det i denna skrifvelse talas om en viss doctor Johannes, hvars hjälp drottningen särskildt borde taga i anspråk, menas kanske samme Johannes Lupi, som afgått i beskickning till Jakob Ulfsson i aug. 1489, »notarius publicus et familiaris reginæ». Jfr Acta pontif. dan., IV, s. 315, 548, Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 427.

[2] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 428 f. Jfr Lindbæk, Pavernes Forh., s. 104.

ättas, förutom af Tyskland, Ungarn och Polen, äfven från le skandinaviska länderna. Det måste då ligga i påfvens ntresse att ena alla makter mot den gemensamme fienden. Och den svenska diplomatien synes vid denna tid ha arbeat med rastlös ifver. Man förvärfvade sig en förespråkare biskop Johannes af Tournai, hvilken beklädde den ansedda värdigheten som påfvens teologiska rådgifvare, »palacii apostolici magister». Sten Sture tillkännagaf genom denne sin afsikt att »pro usu domus papæ» afsända till Rom sex hästar, och för dem samt deras förare utfärdade påfven den 7 juli lejd- och tullfrihetsbref.[1] Den 8 juli aflätos från det påfliga kansliet tvenne skrifvelser, den ena till ärkebiskopen i Trondhjem och den andra till biskopen af Ösel men f. ö. af enahanda innehåll. Å Sten Stures vägnar hade det som vanligt gjorts gällande, att tvisten om morgongåfvan genom Kalmarfördraget 1472 en gång för alla vore hänskjuten till de 24 skiljedomarne, och man skulle därför ej tåla, att saken öfverlämnades åt någon påflig kommissarie, helst som Sverige innevarande år låge i fejd med de schismatiska ryssarne och behöfde vara i fred för danska trakasserier. Med anledning häraf befaller påfven de båda adressaterna att hvar för sig söka utforska verkliga sakförhållandet — biskopen af Ösel hade kanske valts till kunskapare på grund af sitt grannskap med ryssarne — och så meddela påfven resultatet.[2] Två dagar senare, den 10 juli, riktade Innocentius anmaningsskrifvelser till parterna i målet. Brefvet till Sten Sture äga vi ingen direkt kännedom om, men det omnämnes bl. a. i det till Dorothea afsända. Af herdeomsorg och kärlek till freden uppmanar påfven här de båda antagonisterna att förlikas.[3] Från samma dag förskrifver sig äfven ett bref till ärkebiskop Jakob. Påfven hade sport det stora inflytande, denne ägde öfver herr Sten, och uppmanar honom därför att söka förmå riksföreståndaren till fredlig uppgörelse.[4] Det är väl också troligt, att en skrifvelse i

[1] Karlssons afskr., bullor, RA. Enligt Eubel, anf. arb., II., s. 278 afled biskop Johannes af Tournai redan 11 aug. 1491.
[2] Dipl. norv., XVII, s. 1128 f.
[3] Danska Geheimearch. Aarsberetn, IV, s. 429 f. (i strid mot brefvets ordalydelse uppgifves dock här i rubriken datum för brefvet till den 14 juli). Jfr Arwidsson, Handl. till upplysning af Finlands häfder, I, s. 74.
[4] Skand. Handl., XXII, s. 1 f.

samma riktning, som Innocentius veterligen afsände till Jens Brostrup, äfvenledes daterar sig från denna tidpunkt. Huruvida Hemming Gadh biträdt vid utverkandet af alla dessa påfveskrifvelser, kan ej med säkerhet afgöras. Visst är, att en finsk klerk af ansedd börd, Peder Bengtsson, i juli 1490 befann sig i Rom och att det också var han, som vid sin återkomst till Sverige, troligen i slutet af sept. s. å., till ärkebiskop Jakob öfverbragte det till denne ställda brefvet.[1] kanske medförde han äfven de öfriga brevia. Jakob Ulfsson rådförde sig med biskop Magnus i Åbo, och denne i sin tur meddelade sig i saken med ärkebiskopen af Riga.

Å dansk sida tycktes man önska förlikning, och Dorothea beslöt att i detta syfte sända sina fullmäktiga till Halmstad, där hon hoppades, att herr Sten tillika med ärkebiskop Jakob ville möta vid Dionysii tid (den 9 oktober) 1491. Riksföreståndaren underrättades härom af ärkebiskopen i Lund såsom den där innehade påfligt förordnande att verka för förlikning. Jens Brostrups ifrågavarande skrifvelse, känd allenast genom Sten Stures svar, torde ha varit daterad omkr. den 14 augusti, på hvilken dag ett bref från herr Jens till Jakob Ulfsson med enahanda innehåll är utfärdadt.[2] Inbjudningen tycks emellertid ha kommit för sent fram till Sten Sture, som för tillfället vistades å Borgholms slott, så att han den 20 sept. i sin svarsskrifvelse tillkännagaf, att han dels icke själf, för andra ärendens skull, kunde infinna sig i Halmstad, dels ej till den utsatta tiden hunne rådföra sig med ärkebiskop Jakob, hvilken törhända befunne sig på visitationsresor i Hälsingland eller andra aflägsna delar af sitt stift.[3]

I Sverige hade Raimund Peraudis korstågsedikt[4] blifvit publiceradt. Häraf föranleddes Sten Sture att i bref till

[1] Bref från Jakob Ulfsson till Magnus Stiernkors, odateradt men utan tvifvel från slutet af sept., bref från biskop Magnus till ärkebiskopen af Riga 8 okt. och svarsskrifvelse från Magnus till Jakob Ulfsson 7 nov 1490 (Arwidsson, anf. arb., I, s. 74 f., 79 f., 81 f.) Jfr Karlssons afskr., supplik af 17 juli 1490, RA.

[2] Slutet af detta lundaprelatens bref till Jakob Ulfsson (med utsatt datum) i J 13 (Magnus Stiernkors' kopiebok), bl. 42, RA.

[3] Skand. Handl., XXII, s 2 f., där dock brefvets datum oriktigt angifves vara den 23 febr. i st. f. den 20 sept., som är det rätta. Jfr Styffe, Bidrag, IV, inledn. s. 84. Det är icke troligt, att det danska förslaget afsåg konstituerandet af någon egentlig skiljedomstol i Halmstad.

[4] R. Peraudi var påflig legat i Tyskland, Liffland, Preussen, Ryssland och de nordiska länderna. Jfr Meibom, Opusc. hist. rer. Germ., s. 313.

Innocentius uttrycka sitt intresse för det beramade korståget och utfästa sig att understödja Raimunds agenter och tiondeinsamlare i Sverige, bland hvilka märktes Antonius Mast och Mikael Peraudi. Han erhöll därför två tacksamhetsskrifvelser från hans helighet af 17 febr. och 3 maj 1491, hvari han på det högsta prisas »pro pia mente et catholicis operibus suis» samt beviljas åtskilliga förmåner, hvarom han anhållit.[1]

Den man, som gjorde påfvestolen sådana tjänster och från densamma mottog så ampla loford, förtjänade väl knappast att vara hemfallen åt exkommunikation. Vare sig nu ärkebiskopen af Trondhjem och biskopen af Ösel verkligen afgifvit en för herr Sten förmånlig rapport eller icke, visst är, att påfven fann rådligt att lösa honom från bannet. Den härom utfärdade bullan föreligger tyvärr allenast i en afskrift, som saknar uppgift om tid för utfärdandet. Kanske tar man ej alltför mycket fel, om man hänför densamma till slutet af 1490 eller början af år 1491. Bannets upphäfvande motiveras framför allt med ryska fejden, i hvilken den svenska regeringen så väl förtjänade kyrkans välsignelse. Sten Sture vore fast besluten att återföra ryssarne till den rätta tron, blott den med Danmark afslutna eviga freden ej på något sätt från dansk sida kränktes. I starka färger utmålas de sista årens ryska härjningståg, enkannerligen det allra senaste årets, i Euräpää, Jäskis och Jokkas af Karelen samt i Kim (Kemi) m. fl. områden. I morgongåfvoprocessen vore hela det svenska folket enigt med Sten Sture: om bannet längre upprätthölles, skulle allmänt raseri bryta ut öfver de andliga. Herr Sten frikallades därför utan alla villkor från bannet, men för öfrigt lämnades det åt de fyra vanliga svensk-danska delegaterna, till hvilka bullan är adresserad, att med de 24 skiljedomarne fälla slutlig dom och därefter ålägga parterna »perpetuum silentium».[2]

---

[1] Brefvet af 17 febr. tr. i Grönblad, Nya källor till Finlands medeltidshist., s. 83; skrifvelsen af 3 maj i J. 13, bl. 2, RA.

[2] Danska Geheimerarch. Aarsberetn., IV, s. 419—427. Man känner äfven eljest till ryska infall i Euräpää, Jäskis, Jokkas och Kemi under vintern 1489—1490; jfr Styffe, Bidrag, IV, inledn., s. 165. Bullan innehåller f. ö. en del orediga och oriktiga uppgifter om svenska företag mot ryssarne: samtidigt med Ivan III:s kasanska fälttåg, som företogs 1487, skulle Sten Sture ha varit beredd att med stor härsmakt inbryta i Ryssland men blifvit hejdad af en ofördelaktig påfveskrifvelse, som ej kan vara någon annan än den 6 juli 1489 utfärdade. Dessa uppgifter gå tydligen ej alls ihop med hvarandra.

Någon dylik rättegång har dock knappast kommit till stånd.

Men det dröjde ännu en god tid, innan »den eviga tystnaden» inställde sig. Dorothea måtte snart ånyo ha anmält saken vid kurian, ty Gadh fann sig föranlåten att ingripa. Måhända redan under Innocentius VIII:s lifstid — han afled den 25 juli 1492 — hemsände Gadh till det svenska riksrådet förslag till fullmakt för honom själf och biskopen i Mondovi (norra Italien) Hieronymus Calagrani att å rådets vägnar drifva processen med Dorothea. Rådet borde tillika förbinda sig att svara för de kostnader, som Gadh för ändamålet måste ikläda sig. Om detta fullmaktsförslags mottagande hos rådet känner man intet med bestämdhet; af bref från biskop Magnus Stiernkors i Åbo, som först synes ha erhållit detsamma, framgår emellertid, att denne ej var så gynnsamt stämd. Det var i synnerhet den nyssnämnda klausulen om ansvarsskyldighet för åsamkade kostnader, som ej föll på läppen, och biskop Magnus fruktade, att Hemming Gadh blott ville locka rådet i fällan.[1] Det är dock icke osannolikt, att han verkligen fått den begärda fullmakten,[2] och man vet, att ofvannämnde Peder Bengtsson från ett förnyadt besök i Rom under förra hälften af år

[1] Afskrift af Gadhs koncept till fullmakt jämte originalet till biskop Magnus' däraf föranledda skrifvelse till Jakob Ulfsson, daterad 5 okt. (år ej utsatt), finnas bland odaterade pappersdokument från medeltiden: Domkapitlen och stiften, RA. Terminus post quem för de båda handlingarna, hvilka äro tryckta såsom bilagor till denna uppsats, utgöres af Hemming Gadhs utnämning till domprost i Linköping efter Simon Gumundsson, som afled den 12 maj 1491 (Link. Bibl. Handl., I., s. 94). Och ehuru Hemming redan 18 febr. 1487 blifvit providerad med ifrågavarande beställning, kom den faktiska utnämningen först den 21 aug. 1491. Sistnämnda år kunna således de båda dokumenten ej gärna vara utfärdade. Terminus ante quem är biskop Nikolai i Växjö frånfälle, som torde ha inträffat under senare hälften af 1493, enär efterträdaren, biskop Ingemar, den 1 febr. 1494 erhöll påflig konfirmation (Karlssons afskr.: supplik af 28 febr. 1494 och obligation af 28 mars s. å.). I valet mellan 1492 och 1493 för dateringen af de båda urkunderna synes det förra året sannolikare, särskildt med hänsyn till det breve apostolicum, som 1493 utverkades; påpekas bör, att Hieronymus Calagrani var Innocentius VIII:s cubicularius, hvilket kanske antyder, att Hemmings fullmaktsförslag tillkommit under dennes lifstid.

[2] Den af Gadh begärda fullmakten skulle gälla ej blott processen mot Dorothea utan äfven mot lübeckaren Otto Brachel, som redan 1487 i Rom anfört klagomål mot Sten Sture i ett skuldfordringsmål. Och i ett ofvan citeradt bref af 1 maj 1509 säger Hemming själf, att han innehade förbindelse af rådet att hålla honom skadeslös för all kost och täring såväl i morgongåfvoaffären som i Brachels process (Styffe, Bidrag, V, s. 360). Kanhända åsyftas därmed just den fullmakt, som möjligen har utfärdats med anledning af Hemmings här afhandlade koncept till en sådan.

1493 hemförde ett breve apostolicum till herr Stens förmån.[1] Förvärfvandet af detsamma stod nog i samband med en present, som Sten Sture enligt den 4 mars 1493 gjord anmälan förärade hans helighet, bestående af sex hästar samt skinn af mård och hermelin.[2]

I Sten Stures »förskrifning» af den 22 augusti 1494, hvari han till sist måste ge sitt bifall till Hans' antagande som regerande konung i Sverige, anföres bland motiven äfven »thet baan och interdict, som rädandes är at komma kan inpa Sweriges riike, som nu nylige kungiordt är fran Rom».[3] Det var kanske ej blott ett skrämskott, såsom Styffe vill göra troligt. Däremot är det tvifvelaktigt, huruvida detta befarade bann hade afseende på morgongåfvan eller på klagomål, som kung Hans måhända redan nu inför Alexander VI anfört öfver svenskarnas obenägenhet att trots gifna löften upplåta åt honom faktisk regeringsmyndighet.[4]

Drottning Dorothea afled den 22 nov. 1495. Men morgongåfvoprocessen öfverlefde henne. Under detta sista skede var kardinalen Georgius Costa förordnad att handhafva ärendet. Någon dom hade emellertid icke fallit, då kung Hans, som nu kommit i besittning af Sverige, den 31 juli 1498 genom sitt ombud i Rom, biskopen i Slesvig Eggert Durkop, hvilken tidigare, ovisst när,[5] af påfven varit förordnad

[1] Bref från biskop Magnus i Åbo till Peder Bengtsson af 22 juli 1493, tr. i Arwidsson, anf. arb., I, s. 135 f. Biskopen prisar Peder Bengtsson för hans nitiska och framgångsrika arbete i denna sak. Den vikt, Magnus Stiernkors nu synes fästa vid processen, står i skarp kontrast till den likgiltighet och låtsade okunnighet om innebörden af det hela, som framträder i hans nyss citerade bref till ärkebiskopen, och vittnar i sin mån för, att detta senare föreskrifver sig från det tidigare året 1492.

[2] Karlssons afskr.. bulla af 4 mars 1493. RA. (Äfven refererad af Porthan, Accessio. s. 106, men med den oriktiga dateringen 4 aug. 1492.

[3] Rydberg, Sveriges traktater, III, s. 437, 655.

[4] Vid sammankomsten i Tillinge 6 jan. 1495 mellan ärkebiskopen och några herr Stens ombud (bl. a. Svante Nilsson) beslöts, att man före det till nästa sommar beramade mötet med de danska i Kalmar skulle »forwerffua pawens breff paa then Commissæ, som her Hemingh heem sendhe» Skand. Handl., XVIII, s. 22). Detta kan ha afseende antingen på Dorotheas eller också på kung Hans' process, försåvidt denna senare redan anhänggigjorts.

[5] Danska Geheimearch. Aarsberetn., IV, s. 409 f., 427 f. Tidpunkten är svår att bestämma. Det sammanhang, hvari Durkops förordnande till domare i handlingarna omnämnes, för tanken på den appell, Dorothea inlade mot Jakob Ulfssons och Kort Rogges stämning till Vadstena af år 1489. Men för en senare tidpunkt talar den omständigheten, att Durkop kallas »episcopus Slesvicensis», ehuru han just år 1489 och de närmast följande åren, visserligen redan af påfven utnämnd till denna beställning, ifrigt

till domare i saken, lät anmäla sin önskan om nedläggande af såväl denna process som ock af den ansvarstalan, han numera hos påfven framställt mot de svenska herrarne rörande undanhållandet af Sveriges krona. Och påfven biföll kungens begäran.[1] Hans hade sålunda gjort allvar af det löfte, han vid öfverenskommelsen med Sten Sture den 6 okt. 1497 gifvit denne, att icke återkräfva någon uppbörd af Dorotheas lifgeding för de gångna åren.[2] Den långrandiga affären var ändtligen bragt ur världen.

Vid en öfverblick öfver den egentliga processen, begynnande år 1475, skall man göra åtskilliga intressanta iakttagelser. Först och främst märker man en betydlig åtskillnad i ställningen före och efter den af Kalmar recess vållade, korta pausen. Så länge Kristian I lefde, hade Dorotheas anspråk kraftigt understöd från den danska regeringens sida. Klagomål öfver morgongåfvans undansnillande förekommo ju så ofta vid kurian jämsides med Kristians egna jeremiader öfver de svenskas upproriskhet och edsbrott: unionskonungens och den bestulna drottningens anspråk gingo hand i hand. Det danska rådet skall ju under denna tid ha betygat rättmätigheten af Dorotheas klagomål. Vidare var det danska inflytandet på Sixtus IV ojämförligt mycket starkare, än hvad det blef öfver hans efterträdare, något som äfven Lindbæks undersökning tydligt ådagalägger.[3]

När drottningen efter ofvanberörda uppehåll ånyo försökte sig på processuella åtgärder, var hennes ställning betydligt försämrad och hon själf mera isolerad. Bad hon konungen inlägga ett godt ord för henne i Rom, uppehölls hon en tid bortåt med halfva löften, som icke infriades. De allra sista åren torde dock Hans ha något mera intresserat sig för hennes sak. Hos påfven fann Dorothea icke heller ett villigt öra för sina innersta önskningar. De gingo nämligen ut på förordnandet af tyska domare, hos hvilka hon

---

motarbetades i sina anspråk på stiftet af det danska hofvet och först 149? kunde personligen taga biskopsstolen i besittning och uppnå laglig vigning. Det är att märka, att D. tjänstgjorde i Rom såsom påflig auditör. Jfr Lindbæk, Pavernes Forh., s. 250 ff. m. fl. ställen.

[1] Karlssons afskr., suppliker. RA.

[2] Hvitfeld, s. 1018.

[3] Lindbæk, Pavernes Forh. til Danmark under Kongerne Kristiern I og Hans.

nade något insteg, och med sådana kom hon också längst. Därför voro hon och hennes medhjälpare föga belåtna, när Innocentius visade så stort tillmötesgående mot henne, att han i en för Sten Sture ofördelaktig form uppdrog saken åt de fyra biskoparne jämte de 24 svenska och danska rådsherrarna. I hennes krets önskade man icke ens, att ärkebiskopen af Lund och roskildebiskopen skulle hafva med detta ärende att skaffa, ty de skulle kanhända för fridens skull göra eftergifter åt de svenska.

Sten Stures hufvudargument i sina försvarsskrifter — uppriktigt menadt eller icke — var beslutet om de 24 skiljedomarna i 1472 års fred. Han poängterade detta redan vid appellen till påfven 1480 och fortsatte därmed allt framgent. Egentligen såg han det hela tiden med oblida ögon, att saken drogs under andlig jurisdiktion.

Bilaga I.

Bref från biskop Magnus i Åbo till ärkebiskop Jakob Ulfsson, dat. Kustö den 5 oktober (1492?). På papper, RA.

Cum nostri recommendacione devota paratum in omnibus animum complacendi. Reverendissime pater, fecimus hic includi unam cedulam, quam nuper de curia Romana recepimus, et timemus, quod circumveniamur per illum dominum Hemmingum Gadh, ita quod suo tempore stabimus in turbacione propter eum. Numquam enim constabat nobis de huiusmodi causis seu negociis, neque scimus, qua racione nominat nos in huiusmodi littera, cum numquam fuimus desuper requisiti. Hec, reverendissime pater, scribimus vobis ad partem cupiens cerciorari, quid paternitati vestre de huiusmodi littera poterit constare. Hiis bonissimis felicissime vivat et valeat paternitas vestra reverendissima. Ex castro nostro Kusto in crastino s. Francisci confessoris. Nostro sub signeto.

Magnus eadem gracia Episcopus Aboensis.

Utanskrift:

Reverendissimo in Christo patri et domino domino Jacobo dominica miseracione archiepiscopo Upsalensi domino et fautori nostro precipuo.

Bilaga II.

Fullmaktskoncept af Hemming Gadh i afskrift, som ombesörjts af biskop Magnus och åtföljt ofvanstående bref. På papper, RA. (Åbobiskopens egna tillägg äro här nedan kursiverade).

Copia cedule, secundum quam dominus H. Gadh impatiens voluit extendi quoddam instrumentum constitucionis procuratorium.

In nomine Domini etc. Reverendissimus reverendique patres Jacobus archiepiscopus Upsalensis, Henricus Lincopensis, Olavus Arosiensis, Conradus Strengenensis, Nicolaus Vexionensis, Brynolphus Scarensis, Magnus Aboensis, Dei gracia episcopi, Steno Sture, vice rex regni Swecie, Nicolaus Sture, Ako Jönsson, Nicolaus Erici, Arvidus Trolle, milites et militares, ceterique omnes et singuli regni Swecie principes et consiliarii, animo deliberato matura cum deliberacione in nostrum ac tocius regni Swecie in et ad omnes causas motas et in posterum movendas suscipimus et creamus reverendissimum in Christo patrem et dominum dominum Ieronymum de Caligranis, archiepiscopum Montisregalem[1], in nostrum et dicti regni verum et indubitatum defensorem ac cum venerabili viro magistro Hemmingo Gadh, preposito Lincopensi, procuratorem signantem in causam et causas motas et movendas dictis consiliariis per illustrem dominam Dorotheam, olim Dacie reginam, et quendam Ottonem Brachel, assertum clericum Lubicensem, ratificando omnia acta et gesta per dictum magistrum H. Gad etc. ac de novo etc. Prefatum reverendissimum patrem ac dictum magistrum H. etc. Cum clausula substituendi etc. Clausula ratificacionis etc. Etiam obligandi se ad quamcumque summam pecuniariam idem magister Hemmingus nomine dictorum consiliariorum in dictis causis vel aliis emergentibus pro dicto regno et non alias erogandam etc. In forma meliori extendendo.

In illa mala clausula obligandi etc. est mala latinitas, quam nolui corrigere, quia ita habebatur in originali per propriam manum domini H. conscripta, que est in manibus Almanorum, unde hanc extraxi.

---

[1] Enligt Eubel, Hierarchia Catholica, II, s. 263, var Hieronymus biskop, ej ärkebiskop.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Den gustavianska oppositionens grundlagsförslag vid 1809—10 års riksdag.

Af vår grundlagstiftande riksdags i så många delar ännu outforskade historia hör en så viktig sida som frågan om partiställningen till de allra mörkaste. Bristande kännedom om det partipolitiska spelet bakom kulisserna, de motsatta riksdagsfraktionernas verkliga mål och afsikter försvårar eller nära nog omöjliggör en fördjupad uppfattning af riksdagsarbetets gång och den egentliga innebörden af de inom och mellan stånden uppstående striderna vid lösningen af de flerfaldiga viktiga frågor, som vid detta riksmöte förevoro. Spridda underrättelser om partikampen förekomma visserligen i en hel del äldre både historiska och kanske ännu mer kvasihistoriska framställningar, men antydningarna äro mestadels sväfvande och deras ursprung dunkelt. Svårigheten att i detta afseende komma till klarhet är desto större, som äfven källornas vittnesbörd härvidlag äro både njugga och osäkra.

Så mycket större uppmärksamhet äro därför de nya och i flere afseenden synnerligen intressanta bidrag till frågan om partistriden ägnade att tilldraga sig, som stå att finna i den till dato senast föreliggande skildringen af 1809—10 års riksdag i nionde delen af Sveriges historia intill tjugonde seklet. Särskildt är den redogörelse, som prof. Clason med ledning af drottning Hedvig Elisabeth Charlottas dagböcker lämnat af den gustavianska oppositionens verksamhet under hösten 1809 och den följande vintern och våren 1810 af anmärkningsvärd art. Alldeles okända, åtminstone till syftet, äro förut visserligen icke de planer, som här framdragas i ljuset, men hvad man genom flyktiga omnämnanden i bref och anteckningar från denna tid hittills endast gissningsvis kunnat sluta sig till erhåller här sin fulla bekräftelse och detaljerade beskrifning. Det framgår af denna framställning, att gustavianerna, hvilka under riksdagens första månader närmast inriktat sin energi på att bibehålla tronföljden inom den gamla kungafamiljen, så småningom koncentrerade sina ansträngningar på ingenting mindre än genomdrifvande af en fullständig författningsrevision, i samband med hvilken fortfarande stod realiserandet på ett eller annat sätt af deras gamla planer till förmån för prins Gustaf. Konungen själf blef vunnen för planen, och fr. o. m. oktober månad påbörjades ett hemligt författningsarbete, hvilket af Karl XIII personligen dirigerades. Me-

ningen var, att riksdagen skulle hemsändas och den nya grundlagen därpå oktrojeras. Af åtskilliga anledningar blef förslaget emellertid uppskjutet, tills konungens slaganfall i slutet af november och därpå följande långvariga svaghetstillstånd kom de tilltänkta planerna att tills vidare inställas. De återupptogos sedermera i februari följande år, och den nya regeringsformen skulle denna gång på gammalt gustavianskt manér med föredöme från 1772 och 1789 proklameras af konungen på rikssalen. Äfven nu stannade dock det hela vid blotta afsikten, dels på grund af konungens vacklande, dels på grund af motpartiets vaksamhet; sedan ett tillärnadt försök den 13 mars 1810 misslyckats, förföll saken alldeles.[1]

Hvad som i denna skildring i främsta rummet är ägnadt att ådraga sig intresse är de meddelanden, som förekomma angående grunderna för det af oppositionen tillärnade nya statsskicket. Hurudan var den grundlag beskaffad, som skulle ersätta den helt nyligen af riksdagen högtidligt antagna regeringsformen, och för hvars realiserande man ej tvekade att anlita utvägen af en kunglig statskupp? Drottningens anteckningar innehålla flera upplysningar, ehuru delvis något sväfvande, i denna del, och äro beträffande vissa punkter, såsom i fråga om införandet af en förändrad representation efter engelskt mönster, ganska utförliga. Ett mera slutgiltigt svar på frågan kan emellertid numera erbjudas efter upptäckten af nedan publicerade, i Uppsala universitetsbibliotek förvarade aktstycke,[2] hvilket, såsom jag tror mig kunna uppvisa, utgör själfva originalet till här omordade grundlagsprojekt.

Det är ej min mening att i detta sammanhang ingå på en närmare redogörelse för detta förslags tillkomst och författningshistoriska genesis. Jag hoppas framdeles få återkomma till ämnet och inskränker mig här till att med några ord upptaga till behandling ifrågavarande dokuments karakter och ursprung beträffande tid och författarskap.[3]

Såsom af det föregående framgår, ha oppositionens hemliga revolutionsplaner upptagits så att säga i tvenne repriser, först på hösten 1809 och därefter på våren 1810. Sedan konungen blifvit vunnen för saken, genom påstötningar i främsta rummet af Adlercreutz och Lagerbring, åtog han sig att själf utarbeta ett grundlagsprojekt, som han hastigt nog hoppades göra färdigt till antagande.[4]

---

[1] Se Sveriges historia, 9, s. 114 f.

[2] I en bunt Handlingar till Sveriges hist. 1809—1836, sign. F. 840, b

[3] Det följande stöder sig väsentligen på drottningens månatligen förda dagboksanteckningar för åren 1809 och 1810, hvilka välvilligt ställts till mitt förfogande från Eriksbergs arkiv af frih. Carl Carlsson Bonde. Angående trovärdigheten af drottningens underrättelser förtjänar påpekas, att de enligt hennes egen utsago grunda sig dels på förtroliga meddelanden af konungen, dels på samtal med oppositionens chefer, med hvilka hon stod i nära förbindelse, och för hvilkas asikter hon får betraktas som ett språkrör

[4] För okt. refererar drottningen ett samtal med konungen, »qui me dit qu'il voulait travallier à écrire une nouvelle forme de Gouvernement et que dans une 15 aines de jours, il ferait ce changement».

Grefve Ruuth, »qui avait jusqu'ici été eloigné de la confiance du Roi», tillkallades som rådgifvare, och arbetet påbörjades i medio af oktober (»dez la mie de ce moi»).[1] Vid månadens slut var det redan delvis färdigt[2] och synes ha hunnit sin fullbordan före konungens sjukdomsanfall den 24 nov. Drottningen omförmäler nämligen, att grefve Ruuth kort före Karl XIII:s sjukdom erhållit kännedom om den nya regeringsform, som konungen själf skrifvit, och att Ruuth varit synnerligen nöjd med den. Två dagar före slagattacken hade denne återställt manuskriptet.

Af åtskilligt att döma är det här fråga om ett första utarbetadt koncept till regeringsform. Den slutgiltiga redaktionen ägde rum först sedan författningsverket efter en längre tids hvila åter upptogs i slutet af februari 1810. Äfven nu är det konungen, som personligen gör den sista öfverarbetningen.[3] Allt var förberedt, och i början af mars var konungen besluten att låta planen gå i verkställighet.

Det kan knappast lida tvifvel om, att detta i slutet af februari eller möjligen i början af mars slutredigerade projekt är identiskt med det nedan publicerade. Själf angifver det sig, såsom af §§ 77 och 79 framgår, härstamma från år 1810. Datum är naturligt nog ej utsatt, men luckor äro lämnade för dess ifyllande. Hvad som gör detta antagande yttermera visst är, att handlingen är egenhändigt skrifven af Karl XIII själf. Jämförelse med konungens handstil från denna tid gör det otvetydigt. Pikturen, som i handskriften alltigenom är densamma, verkar ansträngt vårdad, nästan textad, men blir mot slutet mer lik konungens vanliga, särskildt i sista paragrafen, hvilken synes blifvit hastigt utskrifven. Strykningar och rättelser förekomma på ett ytterst obetydligt undantag när ej alls, och handskriften bär hela prägeln af en renskrift eller slutredaktion — som ofvan nämnts med all säkerhet just den, hvars utarbetande drottningen daterar från slutet af februari månad.[4]

I hvad mån denna slutredaktion 1810 öfverensstämmer med det redan i slutet af nov. 1809 uppgjorda konceptet är en fråga, som tills vidare må lämnas därhän. Att i en väsentlig punkt ändring blifvit vidtagen synes emellertid vara tydligt. Det ursprungligen tillärnade tvåkammarsystemet, hvilket enligt drottningens utsago skulle bestämmas i den nya författningen genom »un article separé»,[5] blef

[1] Att konungen redan långt förut varit utsatt för påtryckningar att företaga en regementsförändring, framgår bl. a. af bref från Posse till Adlersparre 19 aug. 1809 (Clason, För hundra år sen, II, s. 24).

[2] »— — le Roi eut ecrit en partie deja vers la fin de ce mois le changement» (Drottningens dagbok för okt.)

[3] »Il ce mit de nouveaux à l'ouvrage pour rediger le projet dejà formé avant de la nouvelle forme du Gouvernement, et un discourt qu'il devait prononcer et qui devait être aplaudis par ceux, qui était de ce partis» (Drottningens dagbok för febr.).

[4] Tvifvelsutan är det detta förslag, som Jacob de la Gardie våren 1810 omtalar att han sett, och som han förklarar var af konungen »egenhändigt skrifvet» (De la Gardieska archivet, XIX, s. 55).

[5] Drottningens dagbok för jan. 1810.

aldrig förverkligadt; fyrståndsrepresentationen, något modifierad, bibehölls (jfr nedan § 61 f.). I öfrigt stämmer förslaget, så långt man kan se, väl tillsammans med hvad man af drottningens dagbok och andra spridda uppgifter vet om innehållet i gustavianernas författningsplaner.[1]

Äfven den frågan, i hvad mån konungen ensam bär ansvaret för själfva författarskapet, kan ej här upptagas till slutgiltigt besvarande. Måhända kan den aldrig fullt utredas. Så mycket synes dock stå fast, att han tagit verksam del i arbetet, kanske utfört hufvudparten. Drottningens upprepade meddelanden, att han var sysselsatt med den nya regeringsformens författande kunna ej jäfvas. Som direkta medarbetare nämnas endast de båda bröderna landshöfdingen och biskopen af Nordin, och detta egentligen blott i samband med den tilltänkta representationsförändringen, hvilken man önskade utföra enligt ett redan af Gustaf III skriftligt uppsatt men sedermera förloradt förslag, och som dessa gamla gustavianer ansågos ha kännedom om. Att konungen af flera andra rådgifvare mottagit både starka uppmaningar och ingifvelser är äfven säkert, särskildt af de båda oppositionscheferna Ruuth och De la Gardie samt äfven Armfelt.[2] Sannolikt är ju för öfrigt, att dessa och andra deras anhängare hjälpt till med delar af förslaget. Antydningar saknas ej, som peka i den riktningen.[3]

Sveriges Rikes Regerings Form.[4]

1:o §.

Sveriges rikes inbyggare äro ett fritt och sjelfständigt, men lagbundit folk. Det är deras urgamla och oförändrade rätt att genom sine fritt valde fullmägtige med deras konung gemensamt och med dess bifall och samtycke föreskrifva sig grundlagar sam(!) frivilligt understödja fäderneslandets behof.

2:o §.

Sveriges rike skall styras af en magtägande konung och skall vara ett arf rike med den successions ordning för den afledne konungens manliga bröst arfvingar, som Vesterås arfförening af år 1544.

---

[1] Jfr De la Gardies karakteristik af det honom visade projektet till regeringsform: »i det närmaste lik 1772 års, men utan rådkammare och med några tillägg af 1789 års säkerhets act» (s. 271, n. 4).

[2] De la Gardie skrifver 25 febr. 1810 till brodern: »Jag har ofta under det uppriktigaste samtal visat honom felen i, ja omöjligheten för denna regeringsform och representation att bibehållas» (Enl. orig. i Lunds universitetsbibliotek. Jfr De la Gardieska archivet XIX, s. 254, där ordet »regeringsform» är uteslutet).

[3] Se uttalande af Armfelt i bref af den 12 jan. 1810 (Gömdt är icke Glömdt, IV, s. 58.)

[4] Originalets text, som både i fråga om satsbildning och ortografi flerstädes företer stora bristfälligheter, är här återgifven med normalisering endast i afseende å interpunktion samt bruket af stora bokstäfver.

Norrköpings beslut af år 1604 och den år 1810 fastställde och stadgade thronfölgd föreskrifver och förmår.

3:o §.

Konungen skall alltid vara af den rena evangeliska lutherska tro och lära, som den oförändrade Ausburgiska bekännelsen samt Upsala mötes beslut af år 1593 antagen och förordnad är; den skall hädanefter som tillförene af alla rikets ämbetsmän och infödde undersåtare bekännas, efterlefvas och uti obrottslig helgd och vördnad hållas; dock tillåtes för de utlänningar, som i riket åstundar inflytta, fri religions öfning, för dem och deras afföda, med de förordnade inskränkningar, som riksens ständers beslut af den 16 januari år 1779 stadgar och förordnar.

4:o §.

Konungens majestät skall i helgd, lydnad och vördnad hållas, hans gjerningar vare emot allt åtal. (sic!)

5:o §.

Konungen allena, han och ingen annan, äger att riket styra, som rikets allmänna lag och denna regerings form stadgar och föreskrifver; honom åligger att rätt och sanning styrka, älska och gjömma samt att vrångvisa och orätt förbjuda, allom freda vid deras lagligan rätt, ingen förderfva till lif eller lem och egendom, utan han lagligen förvunnen och dömder är, samt ingen afhända eller afhända låta dess gods, fast eller löst, utan laga domm och ransakning.

6:o §.

Konungen allena tage och utvälje sig till riksens angelägna värfs skjötande sådane redelige, ärfarne, kunnoge och allmänt acktade infödde svenske män, som äro af den rena evangeliska lutherska tro och lära, stats ministrar, åtta till antalet, hvaribland inbegripes den Konglig Majestät utsedt till högsta befälhafvare för dess håf, hvilka Konglig Majestät och riket med huldhet, trohet och obrottslig tillgifvenhet förbundne äro. Deras samt och synnerliga flit, omsorg och skyldighet skall vara att gå Konglig Majestät tillhanda med trogna och uppricktiga råd uti riksens angelägna värf och ärender, då de af Konglig Majestät rådfrågas, att styrka till all riksens rätt, råda honom det honom och riket gagneligt är efter deras bästa förstånd, styrcka ständerne, allmogo och folket till trohet och villighet, alltid låta sig vårda om konungens magt och rikets rätt, höghet och sjelfständighet, gagn och välstånd och således, som 1602 års riksdags beslut talar, råda, som deras ämbeten kräfver, men icke regera. För öfrigt äro desse höge ämbetsmän konungen allena förbundne och endast honom ansvarige för deras råd, och ehuru konungen äger magt att dem ifrån deras ämbeten endtlediga, enär det honom godt synes, kan han dem ej ändock någon olycklig utgång, som emot deras råd, för-

modan, mening, tanka och på skäl grundade tillstyrkan hända kan, förebrå eller tillräkna; särdeles som värkställigheten af goda rådslag icke ärnår sitt påsyftade ändamål genom dess vållande, som det ålegadt och varit anbefalt att utföra och förrätta.

7:o §.

Dessa stats ministrar och högste ämbetsmän utgjöra konungens enskildta råd, hvartill han kallar den af dem, som med gjöromålen som förehafves gemenskap äga, Konglig Majestät icke(!) obetagit att, om han nödigt pröfvar, äfvenledes till sig kalla den eller de ämbetsmän, hvars utlåtande han vid ärendernes afgjörande han (sic!) åstundar inhämta.

8:o §.

Och på det alla hoss Konglig Majestät förefallande mångahanda rikets ärender och förrättningar med så mycken större drift och ordning måge afgjöras, så kommer sysslorne och gjöromålen att emellan desse konungens högste ämbetsmän att (sic!) fördelas på sätt som det Konglig Majestät nyttigast finnes, emedan Konglig Majestät allena som hufvudet för hela riket är ansvarig Gud den aldra högste för dess styrsel och alla dessa mål. Sedan Konglig Majestät hördt de herrar stats ministrars tankar, som om desse ärender befattning äga, och som konungen dem uppdragit att handhafva, så äger Konglig Majestät att efter egen pröfning taga de beslut och de samma till värckställighet befordra låta; dock härifrån undantagas alla justitie mål, hvilka af håfrätterne och alla domstolar i riket afgjöras och sedan under konungens högsta domstol(!) sluteliga afdömmande höra; samt hvarest Konglig Majestät nu som förr alltid anses sjelf vara närvarande, ägande där blott tvenne röster samt, då meningarne äro lika, votum decisivum.

9:o §.

Desse åtta stats ministrar och rikets högsta ämbetsmän äro följande:

Stats ministern för justitie ärenderne, som tillika skall vara ordförande i konungens högsta domstol;

Stats ministern för utrikes ärender;

Stats ministern för krigs ärenderne till lands;

Stats ministern för krigs ärenderne till sjöss;

Stats ministern för inrikes ärender;

Konungens högsta ombudsman vid dess håf, slott, lustgårdar och parker;

Stats ministern för rikets drätsel, inrikes och utrikes handel, slögder och manufacturer;

Stats ministern för rikets ecclesiastique värk, allmänna uppfostran och barmhertighetsinrättningar. Och skola desse åtta högste ämbetsmän bekläda rikets högsta värdighet.

10:o §.

Stats secreterare skola vara fyra, nemligen: en för krigs ärenderne, en för cameral, landthushållnings, bergshandterings samt andre

lärmed gemenskap ägande inrikes civile ärender, en för mål rörande justitie ärender, inrikes och utrikes handeln, slögder och manufacturerne samt en för de ärender, som angå religionen, eclesiastique värket, allmänna uppfostran och den offendteliga fattig vården.

11:o §.

Öfver alla regerings mål, som konungen låter sig föredraga, så väl af stats ministrarne som af stats secreterarne eller andre, som föredragning ombetrodde äre, skall protocoll föras. Den eller de tillstädes varande stats ministrar, tillkallade ämbetsman, håf cantseler samt stats secreterare vare ovillkorligen förplicktad att sin mening yttra och till protocollet förklara; konungen dock förbehållit att allena besluta och det till värkställighet befordra låta.

12:o §.

Till föredragning hoss konungen skola ärenderne, sedan nödiga upplysningar där öfver ifrån vederbörande värk och ämbetsmän blifvit infordrade och inkommit, af den föredragande stats secreteraren eller den dess tjenst förrättar beredas af åtta skickelige och oväldige män, fyra af frälse och fyra af ofrälse ståndet. Dem förordne konungen att utgjöra rikets allmänna beredning; till det protocoll, som uti denna riksens allmänna beredning föres, skall uti alla där förekommande mål förrut den föredragande och sedan de öfrige ledamöter, hvar i sin ordning, gifva sitt yttrande, hvilka de sedermera hoss konungen anmäla.

13:o §.

De ministeriela mål må konungen låta bereda och handhafva på det sätt honom lämpeligast synes. Stats ministern för utrikes ärender eller håf cantselern i dess frånvaro tillhör att i dessa mål gå Konglig Majestät till hando.

14:o §.

Konungen äger att uti afhandlingar och förbund med utländska magter ingå. Öfver desse mål vill Konglig Mayestät inhämta stats ministern för utrikes ärender och håf cantselerens underdåniga yttranden.

15:o §.

Vill konungen börja krig, sammankalle då samtelige dess stats ministrar och håf cantselern till ett utomordenteligt råd uti sitt cabinett och framställe för dem de skäl och omständigheter, som härvid till öfverläggning förekomma, samt äske däröfver deras underdåniga yttranden, hvilka de skola hvar för sig med den ansvarighet, som denne regerings forms sjette paragraphe bestämmer, till protocollet afgifva. Konungen äger därefter magt att fatta och utföra det beslut, som han för riket nyttigast finner.

16:o §.

Öfver rikets krigsmagt till lands och sjöss äger konungen högsta befälet.

17:o §.

Commando mål afgjörer konungen med den ämbetsman, till hvilken konungen uppdragit att i krigs ärender föra dess befallningar.

18:o §.

Konungens högsta domstol skall bestå af tolf af honom utnämde lagkunnige män, sex af frälse och sex af ofrälse ståndet, hvilka fullgjordt hvad författningarne föreskrifva dem, som uti dommare ämbeten må nyttjas, samt i sådane värf ådagalagdt insigt, ärfarenhet och redlighet. De kallas justitie råd. Stats ministern för justitie ärenderne förer där ordet uti konungens stad och ställe, som alltid anses där vara närvarande.

19:o §.

Denne högsta domstol tillkommer det äfven att upptaga och afgjöra alla anmärkningar, som angå att konungen må bryta dom åter, som vunnit laga kraft, eller återställa laga tid, som försuten är, eller det, som under namn af fataliers återvinnande bemärkes.

20:o §.

Inkomma till konungen ifrån domstolarne och dess ämbetsmän förfrågningar om lagens rätta mening i sådane fall, som dommarenas åtgjerd höra (sic!), äga högsta domstolen att de sålunda sökte förklaringar gifva.

21:o §.

Uti freds tider skola de mål, som ifrån krigs domstolarne dragas under konungens pröfning, uti högsta domstolen föredragas och afgjöras. Tvenne generals personer, hvilka konungen utser och förordnar, böra sådane mål i högsta domstolen öfvervara och däröfver rösta. Dock bör dommarenas antal, inbegripne desse tvenne generals personer, icke öfverstiga åtta ledamöter, oberäknat justitie stats ministern. Under krigs tid förhålles här med efter krigs articlarne.

22:o §.

Konungen äger tvenne röster i de mål, hvilkas föredragning och afgjörande han för godt finner att uti högsta domstolen öfvervara. Alla frågor om förklaringar öfver lagen skola hoss konungen anmälas och dess röster där uti inhämtas och beräknas, änskjönt han icke uti högsta domstolens öfverläggningar derom deltagit, och uti alla de så kallade general auditeurs föredragnings mål äger konungen, sedan högsta domstolen sig yttratt, utan rösternes beräknande, votum decisivum.

23:o §.

Uti högsta domstolen kunna ringare mål pröfvas och afgjöras af fem ledamöter, så ock af fyra, där alla fyra äro om slutet ense; öfver viktigare saker skola minst sju dömma. Ej må flere än åtta ledamöter,

yra af frälse och fyra af ofrälse ståndet, tjenst gjörande vara; i alla mål skola minst två frälse och två ofrälse ledamöter, oberäknadt stats ministern för justitie ärenderne, vara närvarande.

24:o §.

Alla högsta domstolens beslut utfärdas i konungens namn och med dess höga underskrift.

25:o §.

Uti konungens nedre justitie revision skola justitie målen till föredragning uti högsta domstolen beredas.

26:o §.

Konglig Majestät allena tillkommer att gjöra nåd, återgifva ära, lif och till konungen förvärkadt gods. Dock må i ansökningsvägen högsta domstolen därom höras och konungen sitt beslut efter det han visliga fattat värkställa låta.

27:o §.

Då justitie ärender konungen föredragas, skall stats ministern för justitie ärenderne, då han närvarande är, samt alltid tvenne högsta domstolens ledamöter, en frälse och en ofrälse, med justitie cantselern dem öfvervara, med den skyldighet att till protocollet sig yttra.

28:o §.

Justitie cantselern utnämnes och tillsättes af konungen. Han välje därtill en skickelig, lagfaren och oväldig man, som i dommare värf nyttjad varit; honom som konungens högsta ombutsman åligger förnämligast att föra genom de under honom stälde fiscaler konungens talan i de mål, som röra allmän säkerhet och kronones rätt, samt att å konungens vägnar hafva tillsyn öfver rättvisans handhafvande och i sådan egenskap beifra de fel, som af dommare och ämbetsmän begångna blifva.

29:o §.

Konungen äger att utnämna och befordra infödde svenske männ till alla de ämbeten och tjenster innom riket, högre och lägre, hvilka äro af den egenskap, att konungens fullmagter därå utfärda (sic!). Vare likväl konungen obetagit att till militaira ämbeten antaga utländske män af pröfvad skicklighet, men dock icke till commendanter i fästningarne.

30:o §.

Till ärke biskopp och biskoppar, med hvilkas val förhålles efter förra vanligheten, utnänner(!) konungen en af de tre, som föreslagne blifvit.

31:o §.

Konungen äger på det sätt ölligit varit tillsätta kyrkoherde beställningar i regala pastorater. De såkallade consistoriela gäll vare uti deras valrätt bibehållne.

32:o §.

Städernes borgerskap åtnjuta framgent den rättighet de hittils innehaft att till borgmästare tjenster föreslå trenne behörige män, då konungen af de tre föreslagne en utnämner. På lika sätt förhålles med rådmans och magistrat secreterare syslorne i Stockholm.

33:o §.

Sändebud hoss främmande magter och tjenstemän vid beskickningarne, consuler och handels agenter utnämner konungen.

34:o §.

De uti denna regerings form bestämde nya ämbeten, stats ministrar och justitie råd, skola uppföras i rikets stat, och må icke någon justitie råd bekläda tillika på en gång något annat civilt ämbete.

35:o §.

Stats ministrar, presidenter, öfver ståthållaren, under ståthållaren och politie mästaren i hufvud staden, justitie och håf canselern, stats secreterarne, landshöfdingar och ståthållarne i landet och på konungens slott, fältmarskalken, general och öfver amiralen, generaler och amiraler af alla grader, general fält tygmästaren, general och öfver adjutanter, commendanter på fästningarne, capitain lieutnanter och officerarne, så högre som lägre, vid konungens lif drabanter, öfverstar vid regementerne och flottorne, secund cheferne och majorerne vid konungens gardes regementer till häst och fot, öfverste lieutnanterne vid lif regements brigaden, chefen för artilleriet, fortification, fält och sjömätnings corpsen, tygmästare, place majorer samt de uti krigs collegium och uti sjö förvaltningen förordnade så högre som lägre militaire och civile ämbets och tjenstemänn, ministrar och sändebud till främmande magter samt tjenstemän vid beskickningarne, consuler och handels agenter och de högre som lägre ämbets och tjestemänn(!), som uti konungens cantseli och cabinett för dess utrikes brefväxling nytjade äro, hafva förtroende tjenster, hvarifrån konungen må dem endtlediga, när det honom för godt synes.

36:o §.

De som bekläda dommare ämbeten, så högre som lägre, samt alle andre civile och militaire ämbetsmän, som icke uti föregående trettionde femte paragraphe nämde äro, kunna icke utan medelst ransakning och dom ifrån sine innehafvande syslor af konungen afsättas.

37:o §.

Konungen allena äger att upphöja till adeligt stånd och värde de, som igenom trohet, dygd, tapperhet, studier och förtjenst sig af Konglig Majestät och riket väl förtjente gjordt, och må konungen med grefveligt och friherreligt stånd benåda män, som genom stora och utmärkta förtjenster där till värdige anses, och kunna ridderskapet och adeln ej vägra desse såväl som föregående introduction.

38:o §.

Konungens håf står under dess enskildta styrelse, kunnandes han der uti förordna, såsom honom godt synes; alla beställningar vid sitt håf må konungen efter behag till och afsätta. Riks eller öfverste marskalken är den, som konungen uppdrager vården af sitt håf.

39:o §.

Alla ifrån konungen utgående expeditioner och befallningar utom kommando mål skola för att blifva gällande contrasigneras af den föredragande, som vare ansvarig, att de instämma med däröfver förde protocoll.

40:o §.

Då konung främling är, rese ej utom rikets underlydande provinser utan riksens ständers bifall och samtycke; men är han infödd, sammankalle då samtelige dess stats ministrar till ett utomordenteligt öfverläggnings råd uti sitt cabinett och meddele dem då sin föresats och äske däröfver deras underdåniga yttranden, hvilka de skola hvar för sig, med den ansvarighet som denne regerings forms sjette paragraphe bestämmer, till protocollet afgifva; konungen äger därefter magt att taga och utföra de beslut, som han nyttigast finner.

41:o §.

Går konungen i fält eller företager en resa till rikets aflägsnare orter, förordne han då en provisorisk styrelse af tre, högst fyra stats ministrar, som under dess frånvaro och till dess han återkommer bestyrer om ärendernes gång efter den föreskrift Konglig Majestät genom särskildt instruction dem under denna tid förordnar att handhafva, och för hvilkens efterlefnad de Konglig Majestät ansvariga blifva.

42:o §.

Skulle konungen så hastigt sjukna, att han ej kan sig med rikets ärender befatta (det dock den Högste Guden nådeligen afvände), då blifva expeditionerne underskrifne gemensamt af alla stats ministrarne, hvilka sammfält utöfva konungens magt i alla de saker, som fordra skyndsam åtgjerd, men kunna ej tjenster borttgifva eller förbund med utländske magter afslutas, förr än konungen till hälsan så återställd är, att han med regerings ärenderne sjelf sig syslosätta kan, och stånde då stats ministrarne Konglig Majestät till ansvar för det sätt de rikets ärender förvalltadt hafva.

43:o §.

Men är konungen död och kronprintsen späd och öfvermage, då blifve stats ministen(!) för justitie ärenderne, stats ministern för utrikes ärenderne och stats ministern för krigs ärenderne till lands förmyndare och förvalte rikets värf och ärender på åfvanstående sätt, om ej den aflidne konungen någon testamentarisk dispotition(!) gjordt hafver, som

om förmynderskapet och om regeringen under den omyndiga konungens minderårighet förordnar, då det förblifver vid den afledne konungens testamentariska dispotition(!); dock kan ej under den omyndiga konungens minderårighet någon till grefveligt, friherreligt eller adeligt stånd upphöjas eller till riddare värdighet befordras.

44:o §.

Konungen vare myndig och tillträde rikets styrelse, då han fyllt aderton års ålder. Vid femton år må han besöka och bevista håfrätterne och collegiernes sammanträden och öfverläggningar, och vid sjutton års ålder må han öfvervara högsta domstolens och stats ministrarnes öfverläggningar för att på det nogaste blifva underrättad om rikets ärenders gång och förvaltnings sätt.

45:o §.

Skulle den olyckan hända, att hela konunga huset, innom hvilken arfsrätten till riket räknas, på manliga sidan utginge, då förvalte (sic!), som uti denne regerings form(!) fyrationde tredje paragraphe sagdt är, regerings ärenderne af stats ministern för justitie ärenderne, af den för utrikes ärender och af den för krigsärenderne till lands, in till rikssens ständer hinna sammankomma, som skola utan drögsmål sammankallas att sammanträda åtta dygn efter den afledne konungens död af desse trenne statsministrar i hufvud stadens kyrkor och femtionde dagen därefter därstädes vara församlade.

46:o §.

Landet skall blifva indeladt i höfdingedömen under den vanliga landt regeringen.

47:o §.

Rikets håfrätter och alla domstolar skola efter lag och laga stadgar dömma, rikets collegier, landt regeringen tillika med alla andra värk samt högre och lägre ämbetsmän skola förvallta de dem åliggande syslor och värf enligt de instructioner, reglementen och föreskrifter, som redan gifne äro eller framdeles kunna af konungen gifvas; de äro förpligtade och skyldige att lyda, hörsamma Konglig Majestäts bud och befallningar, dem utan drögsmål värkställa och räcka hvarandra handen till fullgiörande där af och allt hvad rikets tjenst utaf dem fordrar, blifvande konungen allena i laga ordning ansvarige, om något utaf dem underlåtes och försummas eller olagligen behandlas.

48:o §.

Alla commissioner och deputationer med domsrätt eller extraordinaira domstolar vare sig tillsatte af konungen eller af ständer äro hädanefter afskaffade och förbudne såson(!) stridande emot lagen och rättskaffens frihet, men endast befordrings medel till förhateligt envälde och tyrannie; utan skall hvar och en svensk man njuta den rätt att blifva dömder af den domstol, under hvilken han efter svensk lag

hörer. Men skulle det så hända, att någon af hög börd eller och stats minister eller en hel hofrätt eller ett helt collegium sig så förság, att konungen, riket eller kronones rätt och majestät anginge, och de brottslige hvarken af håfrätten eller högsta domstolen dömmas kunde, då skall en riksrätt sättas; hvarest Konglig Majestät sjelf eller i hans ställe kronprintsen, om han fullmyndig är, eller i dess ställe den förste af arf furstarne, eller i dess saknad statsministern för justitie ärenderne förer ordet och presiderar, och till bisittare samteliga stats ministrarne, fältmarskalken, general eller öfver amiralen, presidenterne för rikets håfrätter, alla tjenstgjörande justitie råder, den äldste generalen, amiralen, general lieutnanten, vice amiralen, general majoren och contre amiralen, de tvenne håfrätts råder af hvar och en håfrätt, de fyra tjenstgjörande stats secreterare; justitie cantselern är altid actor, och uti dess frånvaro den, som dess ämbete vicarierar. Protocollet föres af den revisions secreterare, som Konglig Majestät därtill förordnar. Denne riksrätt, sedan ransakningen blifvit behörigen förrättad, afkunnar dommen för öppna dörrar, och äger sedan ingen rätt att den samma ändra, mindre att den skärpa, Konglig Majestät obetagit att gjöra nåd.

49:o §.

Svea rikes kronprints, arf furste och printsar af det kongeliga huset kunna ej hafva något lif geding, men åtnöja sig med det underhåll i penningar, som dem rikets stat består, och bör ej understiga för arf furstarne en summa af aderton tusende sexhundrade sextio sex riksdaler banco från den dag de myndige äro förklarade, som är då de fyldt aderton års ålder. Printsarne af det svenska konunga huset, som äro längre borta ifrån kronan, skola åtnjuta årligen en summa penningar af rikets stat till deras underhåll, som svarar emot den värdighet deras börd tillkommer och är öfverestämmande(!) med rikets heder och anseende. Dock kunna de med hertigdömens och furstendömens tittlar benämnas, såsom fordom brukeligt varit, dock utan någon rättighet på de provinser, hvilkas namn de bära, som altid oskilgaktiga och utan minskning skola stå under konungens lydnad och oförandrade förblifva osöndrade förknippade med Sveriges rike.

50:o §.

Med kronprintsens underhåll skall förhållas på lika sätt, som om högst salig konung Adolph Fredrichs son, konung Gustaf den III, glodvördigst(!) i åminnelse, dåvarande kronprints underhåll blifvit stadgadt.

51:o §.

Ingen prints af det kongliga svenska huset, vare sig kronprints eller arf furste, må gifta sig utan konungens vetskap och samtycke. Sker sådant ändock, hafve han förverkadt sin arfsrätt till riket både för sig och sine barn och efterkommande, och vare giftermålet ogilt förklaradt.

52:o §.

Svea rikes kronprints, arf furstarne och printsar af det kongliga svenska huset må icke undandraga sig konungens och rikets tjenst, då Konglig Majestät sådant af dem äskar. Vid sådane tillfällen må de utom hva(!) staten dem redan består ärhålla ett särskildt arfvodsvarande emot deras anförtrodde förrättning. De kunna ock uti militaira ämbeten nyttjas, om konungen det för godt finner.

53:o §.

Svea rikes kronprints, arf furstarne och printsar af det kongliga svenska huset må icke utan konungens vetskap och samtycke resa utur rikets gräntsor. Skulle sådant emot förmodan hända, vare den, som sådant gjör, underkastad det samma, som föregående femtionde andra paragraphe stadgar och befaller, konungen dock obetagit att gjöra nåd.

54:o §.

Rikets inkomster förvaltas och disponeras af konungen till rikets behof. De ordinaira ikomster(!) äro jus(!) regalia och bestå i sjö och landt tuls afgifterne, post medlen, charta sigillita(!) inkomsten, båk afgiften, lotteri medlen och den inkomst, som uppstår och inflyter till kronan af hammarskatten och dess underlydande lägenheter. Hvad som till statens underhåll utöfver desse ordinarie inkomster fordras, uppfylles af den frivilliga bevillning, som riksens ständer vid hvar och en riksdag anslår till statens behof, och som varar ifrån riksdag till riksdag.

55:o §.

Kongs gårdar och kongs ladugårdar med därtill hörande och underlydande hemman och lägenheter, krono skogar, parker och djurgårdar, krono och stall ängar samt lax fisken och andra kronans fisken samt kronans öfriga lägenheter skola som före 1680 af konungen förvaltas och disponeras, men må ej af honom utan riksens ständers vetskap och samtycke från kronan abalieneras. Dock kunna odlingar eller odlingbar mark å krono skogarne i vanlig ordning efter nuvarande eller framdeles blifvande författningar till skatte försäljas.

56:o §.

Ej må någon del af riket därifrån afsöndras genom försälgning, förpantning, gåfva eller under hvad namn det vara må.

57:o §.

Krigsmagten till häst och fot så väl som båtmanshållet förblifver vid deras indelning och rotering samt fördelning enligt de med landet och städerne upprättade och ingångne contracter och skola till deras hufvud grunder orubbade vara; dock skulle Konglig Majestät genom tidernes förändrade skick och omständigheter pröfva nödigt

att därutinnan någon förbättring göra, må han då sådant ej utan med rust och rothållarnes fria samtycke och bifall en förnyad öfverenskommelse göra.

58:o §.

Det är konungens tillhöriga rätt att låta slå mynt. Dock kan ingen förändring i rikets mynt till skrot eller kon(!) göras, det vara(!) sig till förhöjning eller afslag, hädanefter utan riksens ständers bifall och samtycke.

59:o §.

Riksens ständers banque förblifver hädanefter, som hittils varit, under deras egen garantie och vård, skolandes den förvaltas efter de reglementen och stadgar, som redan gjorde äro eller framdeles af riksens ständer göras kunna.

60:o §.

Riksens ständers riksgälds contoir förblifver, såsom hittils varit, under riksens ständers egen styrelse, inseende och förvaltning; och då riksens ständer åtagit sig ansvaret för riksens gäld, hvilken contoiret ombesörjer, så kommer riksens ständer, sedan deputerade öfver contoirets tillstånd och behof sig utlåtit, att genom särskildt bevillning tillskjuta de medel, som för betalande af denna gäld, till ränta och capital, oumbärligen finnas, så att riksens credit varda bibehållen och vårdad, hafvandes konungen ett särskildt ombud, som bevistar fullmägtigas sammankomster.

61:o §.

Riksens ständer äro svenska folkets representanter uti utöfningen af deras riksdagsmanna befattning, och äro de skyldige rikets grundlagar obrottslig lydnad. Deras sammankomster kallas riksdag, hvartill folket innom sine särskildte districter utvälja sine deputerade af svenska folkets fyra hufvud classer, hvilka genom ett sådant val undfå rikdagsmannarätt.(!)

62:o §.

Riksens ständer kunna ej undandraga sig att sammankomma, då Konglig Majestät dem sammankallar på den ort och tid, som dem antydes, till att där rådslå med Konglig Majestät om de ärender, för hvilka Konglig Majestät äskar deras närvaro; och bör ingen, för hvad ordsak det vara må, hafva magt att kalla riksens ständer till allmän riksdag utan Konglig Majestät allena, undantagandes i konungens omyndiga år, då dess förmyndare utöfva denna rättighet, och då thronen blifver ledig genom hela konunga husets utgång på svärds sidan (för hvilken olyckeliga händelse den Högste Guden oss nådeligen förskona ville), så äro riksens ständer skyldige att sammanträda på den kallelse, som enligt denna regerings forms fyrationde femte paragraphe då skall utfärdas med utsättande af det straff, en sådan skall

undergå, som vid detta tillfälle genom stämplingar och sammangaddningar torde söka att något intrång gjöra uti riksens ständers fria val.

63:o §.

Riksens ständer skola med trogen ömhet lämna allom konungsligan rätt, som Sveriges lag beskrifver, uti full magt och myndighet aldeles oförkränkt och hvad på det sättet den konungsliga myndigheten tillhörer med nit, försorg och omvårdnad handhafva, försvara och styrcka samt därföre ej något af desse fundamental lagar förbättra, ändra, tillöka eller förminska utan konungens sammråd och samtycke, så att ingen olag skall gå öfver rätt lag eller undersåtares frihet och konungens rättigheter blifva vanskjötte och undertryckte, utan hvar och en åtnjute sine laglige rättigheter och välfångne privilegier, blifvande från denne dag alle andre från 1680 till närvarande tid såsom grund lag anseddo stadgar härmed afskaffade och förkastade utom de, som uti denna regerings form nämde äro.

64:o §.

Svenska folket hafver ifrån urminnes tider varit fördelade (!) i fyra stånd, nemligen ridderskap och adel, biskoppar och prästerskap, borgare och menige allmoge; denne fördelning oförändrad stadfästes evärdeligen och utgjör genom deras befullmägtigade riksens ständer, som i följe där af indelas i fyra kammrar, hvilka hvar och en särskildt hafver en röst vid de förekommande öfverläggningar och beslut, som röra de rikets angelägenheter, som Konglig Majestät behagar riksens ständer förelägga.

65:o §.

Första kammaren utgjöres af ridderskapet och adeln och ingen annor. Desse väljas af frälse och berustade säterier, af rå och rörs eller insockne hemman samt af frälse och frälse skatte hemman till följe af upprättade mantals längder uti länen, så att 100 till 150 mantal förente utvälja en till representant innom en district af adelig ätt bofast man af 25 års ålder, antingen vare sig grefve, friherre, riddare eller vapen svenn, lagligen introducerad på svenska riddarehuset. Innehafvaren af åfvannämde hemman äga valrätten sig förbehållne, churu de ej sjelfve äro frälsemän, men kunna ej till deputerade välja andre än de, som af adeligt stånd äro, och som äga de egenskaper, som åfvan och som den sextionde åttonde paragraphen föreskrifva.

66:o §.

Andra kammaren utgjöres af prästeståndet. Utom ärke biskoppen, biskopparne, pastor primarius i Stockholm och superintendenten i Carlskrona, som äro sjelfskrefne riksdagsmän, välja hvarje stift på det sätt dess prästerskap öfverenskommer följande antal fullmägtige, nemligen kyrkoherdar: Upsala stift för Stockholms stad två samt för stiftet fem, Lindköpings stift fem, Skara stift fyra, Strägnäs(!) stift fyra.

Västerås stift fem, Vexiö stift tre, Lunds stift fyra, Göteborgs stift tre. Calmar stift två, Carlstad stift två, Härnösands stift tre, Gottlands stift två. Två cominiatrar i hvarje stift, äfven som comministrarne i Stockholm, vare berättigade, om de det åstunda, att välja innom sig en fullmäktig, den de sjelfve aflöne.

67:o §.

Tredje kammaren utgjöres af borgare och af sådane personer, som uti städerne äga hus utan att vara borgersmän, dock härifrån undantagne de af adeligt stånd och präster. Hvar och en stad välje sin eller sine fullmägtige på sätt som förr brukeligt varit, nemligen Stockholm äge att sända tio riksdagsmän, hvaraf tvenne skola vara magistrats personer, två gross handlare, en fabriqueur, två minut handlare och två af ämbeten och handtvärkerier. De öfrige rikets städer välje fullmägtige af stadens rätta borgare eller sådane magistrats personer, som borgerlig näring idka och för densamma borgerlig tunga draga, och Fahlu bergslag af fierde parts ägare, som tillika äro brukande bergsmän, hvarvid de väljande i städerne beräkna sina röster efter beloppet af hvad de till staden skatta och Fahlu bergslag efter fjerde parts grufvudelarne. Göteborg äger rätt att sända tre, Norrköping, Gefle, Carlskrona, Malmö, Calmar, Vestervik, Visby och Uddevalla hvardera två samt de öfriga städer, jemte Fahlu bergslag, hvardera en fullmägtig; af de ringare städerne må äfven två, högst tre, där dem så godt synes, förena sig om en person. Ingen må för städerne till riksdagsman utses, som ej minst tre år varit borgare i staden, ej eller må någon för Fahlu bergslag väljas, som ej lika tid varit därstädes brukande bergsman.

68:o §.

Fjerde kammaren utgjöres af svenska allmogens deputerade, och skall för den skuld allmogen, som innehafver krono skatte hemman, uti hvart härad välja till riksdagman af bondeståndet en innom häradet boende och bofast man, hvilken tillförene icke hört till annatt riks stånd eller någon ordinair beställning i rikets tjenst innehaft. Vilja flere härader sammansätta sig om en och samma fullmägtig, vare sådant dem obetagit; dock äge densamme fullmägtige blott vid öfverläggningarne en enda röst.

69:o §.

Till riksdagsman må ej i något riks stånd, det vill säga i de fyra kammrar, godkännas en person, som icke fylt 25 års ålder, ej eller den, som fast äldre står under förmynderskap, ej den, som icke sjelf är bofast man, ej den, som efter gifven cessions ansökning och utfärdad proclama icke blifvit från sina borgenärers kraf genom laga dom befriad, icke eller den, hvilken genom laga kraftvunnen dom blifvit förklarad ovärdig medborgerligt förtroende och att föra andras talan, eller den eljest något nesligt straff blifvit ådömt. Personer af någon främmande lära, undantagande den reformerta, kunna hvarken välja eller blifva valde till riksdags fullmägtiga.

70:o §.

Uti riksdagsmanna valen må icke någon ämbets och tjenstemän med sin ämbetsmyndighet obehörigen värka; gjöre någon det, miste ämbetet sitt.

71:o §.

Den riksdagsmann, som till riksdagen och de därvid förefallande rådslag sig i rättan tid ej inställer, åtnöjer(!) med de närvarandes beslut och hafve ingen magt att där på tala.

72:o §.

Riksdagsmän af alla stånd skola dagen efter den, hvartill riksdagen på konungens befallning genom riks härolden med pukor och trumpeter utblåst och pålyst blifvit, sine fullmagter uppvisa, ridderskapet och adeln inför riddarhus föreståndarne; präster, borgare och bonde ståndets ledamöter angifva sig och styrcke sin behörighet inför stats ministern för justitie ärenderne eller den af stats ministrarne, konungen i hans frånvaro där till förordnar. Sådan granskning, hvars föremål är att undersöka, huruvida fullmagterne blifvit utfärdade i den form, som nästföljande paragrapher föreskrifver, skall sist innom fyra dagar därefter vara fulländade. Stats ministern för justitie ärenderne eller den dess ställe i dess frånvaro förättar skall vara biträdd af fyra justitie råder, som af konungen förordnar(!), två frälse och två ofrälse män. Vid anteckningen och då inträdes polett ärhålles, tilldelas äfven hvarje ledamot ett exemplar af rikets grundlagar, på det ingen må till sin undskyllan okunnighet därom förebära.

73:o §.

Fullmagterne för att vara gällande bör lyda sålunda:

Till den allmänna riksdag, som i — — — skall hållas och taga sin början den — — — befullmägtigas härmed efter föregångit val N. N. att deltaga i rådslagen och besluten om därstädes förekommande ärender, hvarvid han ovilkorligen förpligtas att ställa sig till efterrättelse Sverges rikes regerings fom(!) af den — — — och öfriga grundlagar. Fullmagterne underskrifvas: för ridderskapet och adeln af landshöfdingen i länet och den som förrättat valet, för prästeståndet af biskop och consistorium, för borgareståndet af stadens magistrat och äldste, och hvad Fahlu bergslag angår och särskildt beträffar af grufvurätten och bergslagens deputerade, samt för bonde ståndet af val förrättande domhafvanden; börandes tillika för detta stånd vid protocollet af electorerne undertecknadt medfölja.

74:o §.

Samma dag då riksdagens öpnande på konungens befallning af riks härolden med här pukor och trumpeter på stadens torg och gator kundgjöres, utnämner konungen landtmarskalken för ridderskapet och adeln, som aflägger i konungens händer sin ämbets ed, samt till ta-

man för prästeståndet ärke biskoppen eller, om han är sjuk eller frånvarande eller om dess ämbete är ledigt, någon annan af biskopparne, som likaledes uti konungens händer aflägger talmanseden.

75:o §.

Sedan borgare och bonde stånden hvar för sig på behörigt sätt genom godkännandet af deras fullmagter blifvit inmatrickulerade, begära de hoss konungen medelst deputationer deras talemänn, hvilka konungen då förordnar, och aflägga de uti deputationens närvaro deras talmans ed inför konungen.

76:o §.

Enär landtmarskalk eller talemänn under riksdagen af sjuklighet eller andre anmälte laglige förfall hindras att sitt ämbete förrätta, företrädes deras ställen af en vice landtmarskalk eller vice taleman, som på lika sätt vid riksdagens början utnämnes af konungen och sin ämbets ed inför honom aflemnar.

77:o §.

Den ed, som landtmarskalken eller talemännen och deras vicarier aflämnar inför konungen, skall lyda som följer:

Jag N. N., utnämd och förordnad att vid det allmänna riksmöte vara landtmarskalk (talman för N. N. stånd), lofvar och svär vid Gud och hans heliga evangelium, att jag vill och skall med all min förmåga upprätthålla konunga magten och riksens ständers rättigheter i öfverensstämmelse med den af konung och ständer den — — — 1810 till efterlefnad antagne regerings form. Jag skall och ställa mig till ovillkorlig efterlefnad rikets öfrige gällande grundlagar. Detta alt lofvar jag att redeligen hålla, så sant mig Gud hjelpe till lif och själ.

78:o §.

Uti hvart och ett riks stånd eller kammare skall vara en secreterare, som förer protocollet och ansvarar för vården af där ingifne handlingar; hoss ridderskapet och adeln riddarhus secreteraren, hoss präste ståndet och borgare ståndet de personer, hvarom de sjelfve öfverenskomma samt hoss bonde ståndet en skickelig, lagfaren och i landthushållningen kunnig man, den konungen därtill förordnar. Hvarje secreterare tillhör att allt det som förefaller och beslutas ordenteligen och noga uppteckna och för ståndet justera samt, då antingen hela ståndet eller någon ledamot in pleno det fordrar, protocollet uppläsa, äfven som i öfrigt alla protocoll jemte utdragen där af underskrifva; åliggande secreteraren för bonde ståndet särskildt att biträda talemannen vid målens behandlande och gjöra påminnelse, om något mot grundlagarne stridande skulle försökas; dock utan att i ståndet äga röst. Så väl ståndens som utskottens secreterare jemte den under riksdagar biträdande betjening i ståndens kantselier samt riksens ständers utskott njute samma säkerhet med riksdagsmän och ärhålle vid

riksdagens slut en efter göromålens vigt och mängd lämpad vedergällning af stats medlen, hvilken af landtmarskalken och talemännen föreslås och i sammanhang med den öfrige stats regleringen af rikse... ständer bestämmes. Till nämde betjening räknas hoss ridderskapet och adeln fyra cantselister, i prästeståndet en notarius och två cantselister, i borgare ståndet sammaledes och i bonde ståndet två notarier och fyra cantselister, hvilka af konungen förordnas, i hvardera af utskotten för hvarje division en cantselist, hvilken jemte secreteraren förordnas af utskotten sjelfva, med undantag af det hemliga utskottets secreterare och cantselister, som förordnas och tillsättes af konungen.

79:o §.

Bonde ståndets secreterare skall, innan han sitt ämbete tillträder, uti ståndets närvaro låta uppläsa konungens förordnande, hvarefter honom åligger att aflägga följande ed:

Jag N. N., utnämd och förordnad att vid detta allmänna riksmöte vara det hedervärda bonde ståndets secreterare, lofvar och svär vid Gud och hans heliga evangelium, att jag vill och skall med all min förmåga iaktaga konunga magten och riksens ständers rättigheter, i öfverensstämmelse med den af konung och riksens ständer till efterlefnad antagne regeringsform af den — — — år 1810. Jag skall ställa mig till ovilkorlig efterlefnad rikets öfrige gällande grundlagar, och ej till det hedevärda(!) bonde ståndets protocoll utan min uttryckeliga anmärkning och reservation föra eller föra låta, ännu mindre till expedierande befordra eller befordra låta något, som emot de gällande grundlagar stridande är. Åfven skall jag vid riksdags ärendernes afgjörande med goda råd och underrättelser samt upplysningar om hvar och ens lagliga rättigheter och skyldigheter ståndets ledamöter tillhandagå samt med all min förmåga söka att bringa desse ärender till ett med grundlagarne istämmande(!) slut. Detta allt lofvar jag att troligen hålla, så sant mig Gud hjelpe till lif och själ.

80:o §.

Sedan landtmarskalken och talmännen af konungen blifvit förordnade, utnämner riks standen utan dröjsmål sine deputerade, hvilka anförde af landsmarskalken och talemännen, hvart stånd för sig, inför konungen må nedlägga ståndens vördnad och lyckönskan; likaledes skola de uppvakta drottningen, kronprintsen och de öfriga af det kongeliga huset. Ständen utse därjemte deputationer att inbördes hvarandra hälsa och lyckönska.

81:o §.

Konungen låter sedan genom riks härolden med pukor och trumpeter och med hittils öfrige(!) ceremonier på stadens torg och gator utlysa dagen, då ständerne efter förrättad gudstjenst må sammankomma på rikssalen. Gudstjensten, hvartill alla riks ständen böra enhälligt in finna sig uti stadens hufvud kyrka, förrättas af en biskopp. Efter dess slut uppträda å riks salen först bonde ståndet, däruppå borgare

tåndet, vidare präste ståndet, anförde af deras talemän; ridderskapet
·ch adeln, anförde af landtmarskalken, vare konungen följacktig, och
ntage de fyra ständen deras anviste ställen. För konungen skall
ängst fram i salen stå en thron, omkring hvilken kronprintsen och
e öfrige kongelige printsarne skola hafva sine platser; därnest taga
ramför alla andra stats ministrarne sine rum, och förhålles i öfrigt
nligt det ceremonial Konglig Majestät vid det tillfället låter utfärda.
lärefter förer konungen sjelf ordet till riksens ständer, eller om han
å för godt finner, låter stats ministern för utrikes ärender gjöra det
sitt ställe, hvarefter konungen genom håfcantselern låter uppläsa sin
ådiga proposition till riksens ständer och hvaruti nämnes de skäl,
om gifvit ordsak till deras församlande. Landtmarskalken och tale-
nännen träde sedermera, hvar efter sin ordning, inför konungen och
ramföre i ståndens namn deras underdåniga vördnad. När konungen
ämnar rikssalen, beledsagas han till sine rum af ridderskapet och
deln, hvarefter de öfrige ständen i föreskrefven ordning afträda.

83:o §.[1])

Riksens ständer utvälje därefter dem, som skola sitta uti det ut-
kott, med hvilket Konglig Majestät vill öfverlägga om de ärender,
om honom finnas böra hemligen hållas, samt det, som angår rikets
tat och dess behof, och äro desse personer aldeles uppdragne alle
e rättigheter, som riksens ständer sjelf innehafva. Men i alla mål,
om uppenbara kunna vara, blifva de, sedan de vederbörligen af ut-
kottet blifvit välberedde, till riksens ständers rådplägning understälte
ch till deras afgjörande beslut hänskutne.

84:o §.

Tolf ledamöter af hvarje riks stånd eller kammare, oberäknadt
andtmarskalken och talemännen, skall utgjöra detta utskott, hvilka be-
tämt fördelas uti två divisioner, bestående af sex ledamöter af hvarje
tånd. Den första divisionen hafver sig ombetrodt att med konungen
ådgjöra och afgjöra om de riksvårdande ärender, som böra hemligen
ållas, och den andra divisionen äger att med konungen rådpläga det
om af nöden tarfvar till bestridande af rikets stats värk.

85:o §.

Stats värkets tillstånd uppvises vid hvarje riksdag för detta riksens
tänders utskott, med hvilka Konglig Majestät vill om rikets tarf och
angelägenheter öfverlägga. Efter rikets och stats värkets behof och till-
tånd behagar Konglig Majestät framställa hvad staten utöfver de or-
dinarie inkomster kan tarfva, och hvilket behof genom bevillningen
ör uppfyllas.

86:o §.

Riksens ständer utvälje ett lag utskott, ett bevillnings utskott
ch ett banco utskott, det första af 3 ledamöter af hvarje stånd, det

[1]) I originalet har § 82 vid numreringen öfverhoppats.

andra af tolf ledamöter af hvarje stånd och det tredje af sex ledamöter af hvarje stånd.

87:o §.

Ej må konungen någon ny grundlag utan riksens ständers bifall och samtycke gjöra eller afskaffa.

88:o §.

Uti frågor om nya grundlagars antagande eller grundlagars afskaffande eller förändring fodras de fyra riks håndens öfvenstämmande(!) beslut och konungens samtycke och bifall, men i alla andra frågor gälla tre stånds mening med konungens. Stadna två stånd emot två stånd, anses ärendet uppskutit till nästa riksdag.

89:o §.

Då ny grundlag gjöras skall eller då gammal grundlag förbättras eller afskaffas skall, låte Konglig Majestät först höra öfver den proponerade lagen dess högsta domstol, som skall däröfver afgifva dess underdåniga utlåtande, och sedan dess närvarande samtelige stats ministrar yttradt deras underdåniga tankar och meningar till protocollet öfver samma lag, sänder konungen en af dess stats ministrar med alt sammans på riks salen, därest han genom vanlig kallan församladt(!) låtit riksens ständer, då han genom bemälte stats minister gifver dem del af sin nådiga proposition. De fyra stånden begifva sig då på sina kammare och meddele lag utskottet befallning att däröfver sig yttra. Sedan lag utskottet till de fyra riks stånden aflämnat deras utlåtande, tage stånden särskildt saken i betänkande och stadge deras beslut. Blifver Konglig Majestäts proposition bifallen, skall landtmarskalken och talemännen begära dag af konungen att på rikssalen få aflemna deras underdåniga bifall svar, men finna riksens ständer betänkeligheter, då lämna de genom sina talemän skriftelig afslag med de skäl och ordsaker, som därtill anledning (sic!). Vid ändring med civil och criminel lag förhålles likaledes.

90:o §.

Ej må vid riksdagar förehafvas och hoss riksens ständer till öfverläggning förekomma andre ämnen än dem konungen propone[r]ar på sätt, som för 1680 brukeligt varit. Alle andre öfverläggningar vare ansedde för ogille.

91:o §.

Inga andre protocoll än de, som angå de ärender, hvilka Konglig Majestät med riksens ständer öfvervarit, måge dem öfverlämnas eller af dem äskas.

92:o §.

Ett lika folk bör äga lika rätt, och därföre äga alla stånden rätt att besitta och förverfva jord i deras gemensamma fädernesland. Dock må i öfrigt jorden ej ändra sin urgambla natur och skilnad af säter

:relse, skatte, insokne och krono. Med skjutsnings besvär och inquartering fördelas lika på alla hemman och husägare i riket.

93:o §.

Som den rätta friheten består att fritt gifva till riksens underhåll hvad finnes nödigt, så äge svenska folket därom en ostridig rätt att med konungen rådslå, jemka, afslå och öfverenskomma.

94:o §.

Grundlagar kallas denne antagne regerings form samt den successions ordning, som denne 1810 riksdag stadgad och föreskrifven är.

95:o §.

Konglig Majestät äger frida och frälsa riket särdeles mot utrikes och fiendens magt, men må ej emot lag, konunga försäkran och sin aflagde ed pålägga undersåtarena någer(!) krigshjelper, nya gärdar och andra afgifter utan riksens ständers vetskap och fria vilja, dock undantagande den olyckliga händelse att riket med härs magt angrept(!) blef; då äger Konglig Majestät rätt att taga de mått och steg, som med rikets säkerhet och undersåtarenas frommo öfverensstämmande äro. Och som hvarje svensk man är förpliktad att försvara sin fosterjord, och alle Sveriges inbyggare uti den allmänna faran äro skyldige att gripa till vapen och med förfäders mannamod försvara deras sjelfständighet, så kommer i sådan händelse den af riksens ständer år 1809 tagne författning att äga rum; men så snart kriget är slutadt, böra riksens ständer sammankallas och alla de nya gärdar, som för krigets skull pålagde blifvit, genast upphöra.

96:o §.

Utom riksens ständers samtycke kan konungen icke någott utrikes lån göra.

97:o §.

De till riksgälds värket hörande och dit anslagne medel må icke under hvad förevändning som hälst eller med hvad vilkor som kunna uppgifvetes därifrån ryckas eller utan riksens ständers särskildta bifall och samtycke användas till andra behof än de, som riksens ständer i högsta nöd bestämt till rikets angelägnaste behof.

98:o §.

Riksens ständers sammankomster skola ej längre räcka än trenne månader, räknade från den dagen då Konglig Majestät aflemnadt sin nådiga proposition angående stats värket; och på det ej landet må besväradt varda som fordom skedt af långa riksdagar, så kan Konglig Majestät efter den tredje månadens förlopp afkunna riksdagen och riksens ständer hemförlofva; och skulle i sådan händelse ingen bevillning vara faststäld, då förblifve det vid den gamle.

99:o §.

Konglig Majestät låter samteliga riksens ständer deras privilegier, förmoner, rättigheter och friheter åtnjuta, beroende det på samteliga riks ståndens öfverensstämmelse och konungens bifall att låta dem undergå de förändringar och jemkningar, som rikets behof kunna fordra. Inga nya privilegier et riks stånd rörande kunna utan konungens och alla riks ståndens vetskap och samtycke utgifvas och meddelas.

100:o §.

Blifver någon riksdagsman oförskyldt under påstående riksdagar eller under fram och återresan med ord och gjerningar antastad och illa bemött och handterad, då han tillkännagifvit, att han i sådane ärender vore, så skall sådant med edsöres plickt afstraffas.

101:o §.

Då riksdag varat i tre månader, må Konglig Majestät efter det tredje månadens förlopp enligt föregående nittio åttonde paragraphens innehåll efter sitt godt finnande låta genom riks härolden med pukor och trumpeter på stadens torg och gator aflysa riksdagen och kalla riksens ständer på rikssalen, hvarvid sedan förhålles som vid riksdagens öppnande befalt blifvit; dock med den skilnad att först landtmarskalken och ståndens talemänn hvar i sin ordning aflägga sin underdåniga vördnad på deras stånds vägnar, och sedan uppläses riksdagsbeslutet af håf cantselern, hvarefter Kongl. Majt. sjelf behagar betacka och hemförlofva riksens ständer hvar till sin ort. Sedan på detta sätt riksens ständer blifvit upplöste, skola de innan de åtskiljas gjöra medelst deputationer sine afskedsuppvacktningar hos drottningen, kronprintsen och de öfrige kongelige personer af det kongelige huset, hvarefter de likaledes genom deputationer taga afsked af hvarandra; och då sluteligen landtmarskalken på riddarehuset nedlagt sitt ämbete, begifver sig den äldste närvarande grefven, anförandes en deputation af tolf af ridderskapet och adeln, att öfverlämna landtmarskalks stafven med underdåning tacksägelse till Konglig Majestät.

Axel Brusewitz.

Underrättelser.

— Den 11 juni 1911 afled den bekante nationalekonomen och statistikern Emile Levasseur i den höga åldern af inemot 83 år. L. har som bekant författat mycket ansedda och använda arbeten rörande Frankrikes ekonomiska historia — nämnas må *Histoire des classes ouvrières et de l'industrie en France* (påbörjad 1859; 2 uppl. 1901—1904) samt hans sista arbete *Histoire du commerce de la France*, hvaraf första (och enda) bandet, behandlande tiden intill 1789, innevarande år utkommit.

— Den 6 oktober afled i Köpenhamn vid 37 års ålder underbibliotekarien dr Axel Bjørnbo, bekant för sina omfattande forskningar rörande matematikens och astronomiens historia under forntiden och medeltiden äfvensom rörande äldre tiders kartografi. På historikermötet i Lund 1905 väckte B. förslag om en systematisk undersökning af utlandets bibliotek och en frukt af detta initiativ blef den danska kommissionen för registrering af litterära källor till dansk historia i utlandet, hvars sekreterare B. var.

— Den 2 nov. afled professor Oswald Holder-Egger, en af det moderna Tysklands främste urkundsutgifvare. Född 1851 inträdde han 1875 i kommissionen för utgifvande af *Monumenta Germaniæ historica* och var under det sista decenniet af sitt lif arbetets ledare. För dess publikationsserier har han utgifvit en mängd mönstergilla textupplagor, under de senaste åren bl. a. en fullständig edition af Salimbenes bekanta krönika (1905—1908).

— I de två senaste häftena af Arkiv för nordisk filologi (Ny följd. Bd. 24 H. 1 och 2) offentliggör Nat. Beckman en serie *Studier till Vestgötalagarnas historia.* Inledningsvis påpekar förf. den rika utvecklingen på samhällslifvets olika områden under den tidrymd, som ligger mellan den första redaktionen af den äldsta vestgötalagen under lagman Eskil och lagens nedskrifvande under biskop Brynolfs tid i den enda relativt fullständiga handskrift som bevarats och framhåller intresset af att få klarhet om, hvad som i vår kodex är gammalt och hvad som är nytt, och hvad som kan ha undanträngts af det nya, som vi kunna konstatera. Att söka utreda några dithörande frågor anger förf. såsom sina undersökningars syfte. Här är icke plats att lämna något utförligare referat af själfva gången i utredningarna, utan må det vara nog att ge en föreställning om de viktigaste resultaten, sådana de angifvas i den sammanfattning, hvarmed den omfångsrika undersökningen afslutas. Där framhåller förf. själf såsom punkter, på hvilka han anser sig ha påvisat en utveckling eller ombildning af rätten under nämnda tidrymd, följande: borttagandet af oäkta barns arfsrätt, införandet af bestämmelser genom hvilka det kyrkliga äktenskapet och dopet

blefvo tillräckliga betingelser för arfsrätt, borttagandet af den legaliserade tvekampen (och möjligen järnbörden) äfvensom en nästan fullständig omarbetning af de stadganden, som utgöra den s. k. rättlösa balken, därvid bl. a. en ny bevisningsmetod gjort sitt intåg i vår rätt. Beträffande de i laghandskriften införda excerpten anser sig förf. ha gjort sannolikt, att dessa ingalunda tillkommit för sina nedskrifvares eller andra privatmäns räkning utan fastmera för någon institution, som hade med lagarbetet direkt att skaffa, en institution, som ej var något kloster och som då ej gärna kan vara någon annan än Skara domkapitel. Författarskapet till de s. k. Vestgötalängderna torde tillkomma någon lekman, snarast lagman Folke eller Peter Näf. Slutligen har författaren trott sig kunna visa, att Västgötalagens yngre kyrkobalk hufvudsakligen är att betrakta som ett verk af biskop Brynolf, som lyckades genomföra reformen steg för steg under sin långa ämbetstid. Hela undersökningen afslutas med en äfven i tabellarisk form uppställd utredning rörande lagens redaktioner och handskrifter, sådana de enligt författarens mening te sig.

— I sin dels såsom universitetsprogram (Lund 1911), dels i Arkiv för nordisk filologi (N. F. Bd 24: H. 2) publicerade undersökning *Etymologisk belysning av några nordiska ord och uttryck* har professor Axel Kock bl. a. också behandlat de bekanta uttrycken »kung Orre» och »i kung Orres tid». Först vänder sig författaren kritiskt mot den hittills gängse åsikten, att uttrycken uppstått genom folketymologisk ombildning af ett presumeradt »i årelds (arilds) tid», och fastslår, att något uttal »årelds» i nämnda uttryck ej kunnat påvisas. Han framhåller, att redan under 1500-talet kung Orre omtalas såsom ett slags sagofigur, och detta utan att hans namn ingår i frasen »i (på) kung Orres tid». Denna sagofigur är han benägen att sätta i förbindelse med en på ön Man omtalad kung Orry (eller Gorry), hvilken liksom kung Orre betraktas såsom representant för en aflägsen forntid och torde vara identisk med Gudröd Crovan. Med den lifliga förbindelse, som under den äldre medeltiden ägde rum mellan Man och de skandinaviska länderna, ligger nära till hands att antaga, att sagan om kung Orre redan under medeltiden från nämnda ö införts till Sverige. En mera populärt hållen framställning af sin teori har professor Kock gifvit i en uppsats i Sydsvenska Dagbladet den 3 dec. 1911.

— Ur senast utkomna häfte af *Jämtlands läns Fornminnesförenings tidskrift* (Bd. 5: H. 2) må — utom fortsättning å den af S. J. Kardell utgifna serien af *Fornhandlingar rörande Jämtlands län* — antecknas dels en af J. Nordlander författad utredning *Om underlagmannen Evert Hindersson*, dels några *Anteckningar om släkten Skunck* af V. Behm.

— I sist utgifna häfte af dansk *Historisk Tidsskrift* (8 Række Bd. 3: H. 4) lämnar Ellen Jørgensen en *Meddelelse om* e

Psalterium, som fordum var i norske Eje. Förf. gör det sannolikt, att psalteriet tillhört Margareta Skulesdotter, Håkan Håkonssons gemål samt senare (midten af 1300-talet) hertiginnan Eufemia af Mecklenburg, Magnus Erikssons syster. Handskriften innehåller en serie nekrologiska notiser, närmast af intresse för Norges medeltidshistoria. En af dessa notiser ger för Magnus Erikssons moder hertiginnan Ingeborg dödsdagen den 17 juni 1361. — Inom den som vanligt rikhaltiga litteraturafdelningen märkes en af en ung dansk historiker, cand. mag. Axel Linvald skrifven öfversikt öfver den nyaste svenska forskningen om Karl XII, en karakteristik af de strömningar som på detta område för närvarande bryta sig mot hvarandra inom vår häfdateckning.

— I Finsk tidskrift (bd. 71, sid. 436 och ff.) lämnar C. M. Schybergson en redogörelse för *Karolinska Förbundet* och dess sträfvanden äfvensom för den första årgången af dess årsbok.

— I första häftet af *Hansische Geschichtsblätter* för år 1911 har statsarkivarien i Lybeck, dr Johannes Kretzschmar genom en öfversiktlig och innehållsrik framställning af *Schwedische Handelskompanien und Kolonisationsversuche im sechszehnten und siebzehnten Jahrhundert* velat rikta intresserade kretsars uppmärksamhet på den tyvärr alltför sparsamma litteraturen rörande dessa frågor. Uppsatsen — ett föredrag från våren 1909 — har länge förelegat i definitivt utarbetad form; förf. har därför tyvärr ej kunnat taga ståndpunkt till Bothes i denna tidskrift på sin tid (årg. 1910 sid. 77) anmälda arbete: »Gustav Adolfs und seines Kanzlers wirtschaftspolitische Absichten auf Deutschland» (Frankfurt a. M. 1910), hvars ämne till stora delar sammanfaller med hans. I motsats mot Bothe har dr Kretzschmar ej egna forskningar att framlägga, men medan i den förres arbete alltför djärfva konstruktioner och ett ensidigt betonande af de ekonomiska frågorna i viss mån försvårar begagnandet af de nya resultaten, träffar dr Kretzschmar långt bättre proportionerna mellan de olika sidorna af den svenska statens verksamhet. Förf:s hufvudintresse knyter sig till Gustaf Adolfs och Oxenstiernas tid; en sammanträngd öfversikt öfver utvecklingen under Gustaf Vasa och Karl IX ger bakgrunden. Att referera en sammanfattning af denna art är naturligtvis lönlöst; blott några af förf:s synpunkter må antydas. Han betonar, att Sverige ännu vid Gustaf Adolfs tronbestigning i ekonomiskt hänseende måste anses i hög grad efterblifvet. Utlänningarnes, särskildt holländarnes, insats är föremål för stort intresse. En jämförelse ges mellan Gustaf Adolfs och Oxenstiernas ekonomiska åskådning. För båda voro de fiskaliska synpunkterna afgörande och båda sökte i stor utsträckning ersätta bristande kapitalkraft och företagsamhet med statens understöd och statens förmyndareskap. Men medan Gustaf Adolf med otålig och hänsynslös energi grep in allestädes, fann Oxenstierna, vägledd af en ej alltid uppmuntrande erfarenhet och holländska åskådningar, en större frihet och själfverksamhet nödvändig. Lämnade

man ej handeln dess naturliga lopp, kunde den ej blomstra. Skillnaden var dock endast relativ: äfven Oxenstierna nödgades af förhållandenas makt att utöfva ett ganska hårdhändt förmyndareskap. Både Gustaf Adolf och hans kansler ha ofta tillgripit monopol och handelskompanier, detta det sjuttonde århundradets älsklingsmedel att skaffa kapital och tillförsäkra statskassan en bekväm inkomst af handel och industri. Men Oxenstiernas blick öppnades snart för olägenheterna i detta system; lämnad åt sig själf gaf han i möjligaste mån den inre handeln fri och använde kompanierna företrädesvis i den utländska konkurrensen, särskildt vid stora, vågade företag, som kräfde enhetlig ledning, t. ex. kolonisationsförsöken.

Förf:s slutomdöme blir, att om konungen såsom fältherre och politiker var kanslern vida öfverlägsen i tankens säkerhet och djärfhet, stod denne framför sin herre som förvaltnings- och organisationsgeni tack vare sin förmåga att kallt och nyktert bedöma de reala tingen och de i dem inneboende krafterna. Ett bevis därför lämnar hans friare uppfattning af närings- och handelsfrågor.

— I *Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte* (Bd. 24: H. 1) förekommer en af R. Krauel författad undersökning om *Die Haltung Preussens in Fragen des Seekriegsrechts von 1783—1799*, som bl. a. lämnar bidrag till historien om 1780 och 1794 års beväpnade neutralitet.

— Det nyligen utkomna senaste häftet af *Meddelanden från svenska riksarkivet* (Ny följd I: 25—27) innehåller riksarkivariens årsberättelse för 1910, en samling handlingar rörande arkivväsendet samt en af amanuensen J. Sandström gjord utredning med titel *Studier rörande Dalarnes administrativa indelning 1539—1650*.

Inledningsvis berör riksarkivarien i sin årsberättelse de utlåtanden han under året afgifvit rörande ett par i sammanhang med arkivtjänsten stående allmänna förvaltningsfrågor, nämligen dels skapande af en för administrativa tjänstemän afsedd statsvetenskaplig examen, dels anställande å stat af kvinnliga biträden. Likaså omnämner riksarkivarien den framställning om de båda för riksarkivets publikationer utgående anslagens sammanslående till ett gemensamt anslag i syfte att större rörelsefrihet vid publikationernas utgifvande måtte vinnas.

Samlingarnas tillväxt företer intet anmärkningsvärdt; bland den extra ordinarie tillväxten liksom bland depositionerna intaga de från Svea hofrätt härrörande serierna (tidrymden 1801—1850) det mest betydande rummet.

Hvad riksarkivets arbeten angår, ha de i föregående årsberättelser (1907—1909) omtalade utredningarna om statens ägande- och dispositionsrätt till mark och tomter i hufvudstaden fortgått: en promemoria angående det s. k. Preisiska huset vid Drottninggatan har fullbordats och en utredning rörande statens tomter i kvarteren Beridarebanan, Sporren och Fyrmörsaren äfvensom rörande Hötorget begynts. För de utredningar af här ifrågavarande slag, som under

ret offentliggjorts, har i föregående häfte redogörelse lämnats (sid. 18).

Rörande de på riksarkivets numera fyra sektioner bedrifna ar-etena torde följande äga större intresse. Förteckningen öfver högsta omstolens protokoll i lagärenden 1809—1848 har reviderats i och ör tryckning, och register till densamma upprättats. De oinbundna erierna af kollegiernas skrifvelser till Kungl. Maj:t ha börjat genomås, ombuntas och förtecknas, och en liknande revision har utsträckts fven till generalguvernörers, guvernörers och landshöfdingars samt diverse verks och myndigheters» skrifvelser till Kungl. Maj:t. Från issa departements årsserier ha vissa grupper af handlingar för ventuell gallring uttagits. Ordnandet och förtecknandet af revisionskter har fortsatts till 1692; behållna justitiehandlingar rörande inland ha förtecknats till 1773. Utslagshandlingarna för tiden 1793 li—1797 okt. ha granskats och ombuntats. Arbetet med komitteers och kommissioners handlingar har fortgått men ännu ej unnit fullständigt afslutas. Förtecknandet af brefskrifvare till venska diplomater i äldre tider har fortsatts. En förteckning öfver amlingarna af kartor öfver riksgränsen Sverige—Norge och Sverige —Ryssland har upprättats. Ordningsarbetena inom samlingarna Diplomatica» och »Livonica» ha fortgått. Ordnandet af kanslikollegii, anslersgillets och kanslistyrelsens arkiv har slutförts och förteckingar upprättats. Öfver den stora Hartmansdorffska samlingen öreligger en detaljerad förteckning i tvenne band. Ordnandet af Iomma-Reenstierna-arkivet har i det närmaste afslutats — den i ärmast föregående häfte af denna tidskrift publicerade uppsatsen m bröderna Momma-Reenstierna är en frukt af detta ordningsarete. Ny lappkatalog öfver skrifvelser till M. G. De la Gardie ar uppgjorts äfvensom förteckningar öfver några smärre samlinar, som ansluta sig till hans arkiv. Revisionen af samlingen Biographica» har fortgått, likaså den i föregående berättelse omnämnda tredningen rörande kommerskollegii organisation och personalstater. erien »Acta privatorum» 1800—1890 har reviderats. Statskontorets rkiv föreligger omsider färdigordnadt och motsvarande arbeten å iksgäldskontorets arkiv ha bedrifvits. Svea hofrätts arkiv har inenterats och konceptförteckningar upprättats öfver dess flesta serier.

För under år 1910 af riksarkivet utgifna publikationer ha i successive förut redogjort.

Vidkommande arkivväsendet i allmänhet torde böra påpekas edogörelsen för hvad som ytterligare åtgjorts i gallringsfrågan fvensom i fråga om den administrativa arkivdepan. —

Bland de aftryckta handlingarna angående arkivväsendet förtäna att framhållas riksarkivariens skrifvelse om nådig proposition örande upprättande af ett landsarkiv för Norrland samt de rapporter öfver förrättade arkivinspektioner, som afgifvits af arkivaierna vid landsarkiven i Lund och Vadstena. Ett studium af dessa istnämnda synes skänka godt stöd åt arkivarien Weibulls påpeande, att »i de lokala, på ort och ställe förvarade arkiven ligger

en af det svenska arkivväsendets svagaste punkter», och hvarje vän af vår häfdaforskning kan blott önska, att något måtte kunna göras för att på ett effektivt sätt råda bot på de genom inspektionerna blottade missförhållandena. —

Den af amanuensen Sandström gjorda utredning rörande Dalarnes administrativa indelning under perioden 1539—1650, som afslutar det föreliggande häftet af Riksarkivets meddelanden, var ursprungligen tänkt såsom inledning till en utredning om Falu länsstyrelses äldre arkiv men växte så småningom ut till en självständig uppsats, i främsta rummet byggd på det i kammararkivet och det nyssnämnda länsarkivet förvarade materialet. Inledningsvis har förf. förutom några förvaltningshistoriska och kamerala detaljfrågor (jordebokssocken och ecklesiastik socken, bergen såsom administrativa enheter, sockenfjärdingarna, bondelaget) till diskussion upptagit det omstridda spörsmålet om hvad som ursprungligen och sedermera under den behandlade perioden innefattas under benämningen Dalarne. Därvid vänder sig förf. i vissa stycken mot den uppfattning, som af N. Höjer framlagts i en undersökning i denna tidskrift (1897); han gör gällande, att »all sannolikhet talar för att just bygderna kring Siljan och Dalälfvens källarmar äro de äldsta i Dalarne», att »intet tvifvel finnes, att det är dessa 'dalar', som gifvit landskapet sitt namn,» och att det material, som af Höjer framdragits, visar tillvaron af en motsättning mellan bergslagen och »Dalarne». Däremot ansluter han sig till den af nyssnämnde forskare häfdade uppfattning, att alltifrån 1300-talets början bergslagssocknarna inräknats i Dalarne. Efter denna inledning lämnas en ingående redogörelse för fögderiindelningen 1539—1620. Förf. visar där, hur skiftande organisationen varit, ofta med genomgripande växlingar från år till annat, men huru mot den behandlade periodens slut större stadga börjar inträda, tills omkring 1620 fögderiindelningen når en gestaltning, som ligger till grund för den nuvarande. I uppsatsens sista del redogör förf. för ståthållare- och landshöfdingedömen i Dalarne från Johan Gustafsons (1581) till 1600-talets midt, då genom sammanslagning och omreglering af befintliga landshöfdingedömen i Dalarne och Vestmanland det nuvarande Kopparbergs län bildades.

Till utredningen äro fogade dels tvenne kartor dels såsom exkurs en öfversikt öfver vissa delar af fogderäkenskaperna för Dalarne i Kammararkivets serie Vestmanlands handlingar.

— I den nyligen utkomna voluminösa *Annual Report of the American Historical Association for the year 1909* (Washington 1911; 8.. sid.), som inrymmer flera historiska uppsatser af intresse, ingår äfven (sid. 323 ff.) en årsberättelse från sällskapets arkivkommission. Till denna rapport ansluter sig såsom bilaga — utom inventarier öfver staterna Illinois' och Nya Mexicos arkiv — en redogörelse för de amerikanska arkivmännens första årsmöte i New York den 30 dec. 19.. Vid denna sammankomst behandlades åtskilliga amerikanska arki-

problem, hvarjämte några amerikanska historiker redogjorde för de lärdomar, som kunde hämtas från arkivorganisationen i ett flertal europeiska länder — England, Tyskland, Italien, Nederländerna, Spanien och Sverige. Sistnämnda lands arkivorganisation behandlades med erkännansvärd sakkunskap af dr. Amandus Johnson, författare till ett i föregående häfte omnämndt arbete om svenskarna vid Delaware och under långliga tider en trägen gäst i flera af våra stora centrala arkiv. Redogörelsen omfattar fyra dryga sidor — intet land har fått större utrymme sig tillmätt — och förf. summerar själf upp innehållet i sin framställning i följande satser: hänsynen till forskarens bekvämlighet tillmätes i Sverige synnerlig vikt, ty arkivalier skola användas, ej endast förvaras; endast utbildade arkivmän och specialister på de olika områdena anställas, hvarigenom organisationen blir effektiv; tillträdet till arkiven är lätt, nästan alltför lätt, hvarigenom tid och besvär sparas; arkivalier utlånas från en institution till en annan, ett i hög grad efterföljansvärdt system, ehuru förf. å annat ställe i sin framställning visar sig ej vara blind för dess olägenheter; för kataloger öfver arkivalierna användes bokformen mer än kortsystemet — enligt författarens mening den bekvämare formen; officiella afskrifvare användas, som utföra afskrifter efter fastställd taxa; forskarerummen äro väl försedda med referenslitteratur, hvarigenom forskarens arbete underlättas; ett lättfattligt klassifikationssystem användes, en kombination af hvad förf. kallar det »historiska» och det »logiska» systemet med hänvisningar mellan de olika grupperna, hvarigenom det blir lätt att finna de handlingar som önskas.

Bland värdefulla saker för öfrigt i den digra volymen må framhållas redogörelser för historiska sällskap i England, Nederländerna, Frankrike och Spanien, författade af Prothero, Colenbrander, Enlart och Altamira, äfvensom den allmänna årsbibliografi öfver Förenta staternas och Kanadas historia, hvarmed volymen afslutas. Bibliografien, som utarbetats af Grace G. Griffins, omfattar cirka 250 sidor och 3,735 nummer.

— Vid sin bortgång den 20 mars 1908 efterlämnade bibliotekarien C. G. Styffe — ehuru visserligen ej i tryckfärdigt skick — en reviderad tredje upplaga af sitt klassiska verk *Skandinavien under unionstiden* och anvisade medel att utgå af sin kvarlåtenskap för bestridande af kostnaderna för densammas utgifvande från trycket. Detta arbete anförtroddes åt arkivarien dr L. M. Bääth, hvilken i somras kunde utsända den nya upplagan under den enligt författarens önskan något modificerade titeln *Skandinavien under unionstiden med särskildt afseende på Sverige och dess förvaltning åren 1319 till 1521* (Stockholm, Norstedt 1911; XV + 536; pris 6 kr.) Utgifvaren har inskränkt sin hufvuduppgift till att befordra arbetet till trycket sådant Styffe efterlämnat detsamma. Han har — närmast som hänvisningar — gjort de nödvändigaste tillägg ur nyare urkundspublikationer och litteratur, liksom han ock ur riksarkivets

pergamentsbref och i synnerhet ur dess samling af medeltida jordeböcker hämtat åtskilliga kompletterande tillägg, hvilka för att kunna skiljas från det öfriga omgifvits med klammer. Självständigt har han utarbetat det boken åtföljande, i den ursprungliga planen ej ingående personregistret. En granskning af det Styffeska arbetet i dess nya gestalt torde med det snaraste komma att inflyta i Hist. Tidskrift.

— En beaktansvärd tillökning till vår biografiska litteratur utgör den teckning af den karolinske krigaren och diplomaten Erik Sparre, som Sigrid Leijonhufvud — på grundval af ett omfattande brefmaterial, särskildt från Bergshammars arkiv — utgifvit under titeln *Erik Sparre och Stina Lillie* (Stockholm, Norstedt 1911; 478 sid.; pris 6,50 kr.). Vi torde få tillfälle att längre fram återkomma till det vackra arbetet.

— I den af oss flera gånger förut omnämnda festskriften för domprosten P. Eklund, har bibliotekarien S. E. Bring i ett bidrag med titeln *En officiell kommuniké om Sveriges tvister med kejsaren 1707* aftryckt en af Hermelin uppsatt, för de svenska ministrarnes upplysning spridd »Kort berättelse om de emellan Hans Maij:tt och Keijsaren upkomne tvistigheeter». Till själfva aktstycket anknyter förf. några anmärkningar rörande den i Hermelins relation icke berörda frågan om de schlesiska protestanternas religionsfrihet. Gentemot den af framlidne professor Ernst Carlson i flere skrifter häfdade uppfattning gör förf. icke utan skärpa gällande, att Karl XII:s politik endast utgjorde ett fullföljande af Sveriges gamla program i frågan, liksom Karl XII ännu sista året af sitt lif vakade öfver upprehållandet af Altranstädtfördragets bestämmelser. »Så nog kan man säga», afslutar förf. sina reflexioner, »att han under hela sin regeringstid tänkt på schlesierna och häfdat Sveriges ställning som protestantismens beskyddare.»

— Såsom ett komplement till den af framlidne öfverdirektören Ernst Carlson i Historiska handlingar (Del 21 N:r 1) utgifna editionen af Carl Pipers under fångenskapen i Ryssland förda dagbok har af docenten P. Sörensson jämväl i nämnda publikationsserie (Del 21 N:r 2) utgifvits hvad som finnes bevaradt af *Carl Pipers och Carl Gustaf Rehnschiölds koncept till utgående skrifvelser under deras fångenskap i Ryssland 1709—1715* (Stockholm 1911; VIII + 275 sid.; pris 8 kr). Den nu utgifna volymen afslutas med ett register omfattande jämväl den Piperska dagboken.

— I samband med firandet af sitt 50-årsjubileum högtidligholl Svenska Teknologföreningen äfven 250-årsminnet af Christopher Polhems födelse. Åt ett särskildt utskott under ordförandeskap af vattenfallsdirektören öfverste F. V. Hansen uppdrogs att ombesörja de för Polhemshyllningen beslutade åtgärderna, bland hvilka de hufvudsakligaste voro insamling till föreningens Polhemsfond och utgifvande af en minnesskrift. Redigeringen af denna anförtroddes åt

andre bibliotekarien dr. S. E. Bring, och den beslutade festskriften föreligger i en ståtlig volym med titeln *Christopher Polhem. Minnesskrift utgifven af Svenska Teknologföreningen* (Stockholm 1911; VIII + 293 sid.; pr 6 kr). Festskriften inledes med ett bidrag af utgifvarens hand, den från historisk synpunkt intressantaste och värdefullaste bland de meddelade afhandlingarna, tillika den omfångsrikaste, i det att den upptager inemot hälften af hela utrymmet. Under den anspråkslösa rubriken »Bidrag till Christopher Polhems lefnadsteckning» utgör dr. Brings studie i själfva verket en solid grundstomme till en Polhemsbiografi, ehuru förf. naturligen ej kunnat utförligt behandla detaljerna utan fått hålla sig till de stora dragen. För sin teckning har förf. begagnat ett vidlyftigt otryckt material, främst Polhems efterlämnade, numera i Kungl. Biblioteket förvarade, delvis rätt illa medfarna papper, vidare bergskollegii arkiv och andra samlingar eller serier i Riksarkivet, Benzelius'ska papper i Linköpings stiftsbibliotek, Stjernsunds bruksarkiv o. s. v. Teckningen är grupperad i sju hufvudafdelningar. Den första behandlar Polhems släkt, ungdom och studietid i Uppsala åren 1661—1690; förf. uppvisar där bl. a., att hvarken födelsedag eller födelseort låta sig med full bestämdhet fastställas. Den andra afdelningen redogör för Polhems första arbeten och hans familjeförhållanden; den tredje för hans utländska resor 1694—96 och 1707 samt för det af honom inrättade laboratorium mechanicum, »otvifvelaktigt», säger förf., »det första försöket att i Sverige inrätta en anstalt för teknisk-mekanisk undervisning», ja, han uppvisar t. o. m., att det via Kungl. modellkammaren finnes »ett visst samband mellan den nuvarande tekniska högskolan och Polhems blygsamma laboratorium mechanicum». Bland öfriga intressanta upplysningar i detta parti af arbetet må framhållas hvad förf. meddelar om Polhems resa till de kurfurstliga bergverken i Harz för att äfven där genomföra förbättringar i bruksdriften. Fjärde afdelningen — en af de läsvärdaste — behandlar Polhem, Karl XII och nordiska kriget; den ger ett lifligt intryck af konungens intresse för Polhem och hans uppfinnareverksamhet, särskildt naturligtvis i den mån densamma kunde tagas i krigföringens tjänst. Nästa afdelning behandlar Polhem i hans förhallande till våra första lärda sällskap: Benzelius' Collegium curiosorum samt Societas literaria eller Bokvettsgillet, och sjätte afdelningen meddelar några anteckningar om och ur Polhems såsom nämndt i Kungl. biblioteket förvarade handskrifter. Den sjunde och sista afdelningen skildrar Polhems senare bana såsom ledare af Stjernsunds bruk samt hans sista år i Stockholm från midten af 1730-talet till hans död 1751. Bibliotekarien Brings intressanta och väl dokumenterade teckning utgör, som ofvan antyddes, ett värdefullt underlag och en god utgångspunkt för vidare forskningar rörande en af banbrytarna för vår frejdade ingenjörsvetenskap.

Efter denna biografiska skildring, som utgör själfva hufvudparten af festpublikationen, följa af sakkunniga händer författade

redogörelser för olika sidor af Polhems verksamhet såsom uppfinnare. Professor G. Sellergren har behandlat Polhems arbeten inom den tillämpade mekaniken, grufingenjören H. Sundholm Polhem som konstmästare och grefve N. Cronstedt hans arbeten inom byggnadskonstens områden. Ehuru af mera rent teknisk karaktär erbjuda dessa redogörelser lekmannen både nöje och behållning, icke minst på grund af det rikhaltiga illustrationsmaterial, hvarmed de försetts.

Hela arbetet afslutas af några bidrag till en Polhemsbibliografi sammanställda af utgifvaren. Bibliografien är fördelad på trenne afdelningar: tryckta arbeten af Polhem; tryckta arbeten om Polhem och hans verk och Polhems manuskript. I sin helhet omfattar den 410 nummer, hvaraf mer än trefjärdedelar falla på den sist nämnda afdelningen.

Arbetets utstyrsel är förstklassig hvad angår såväl tryck och papper som de mycket rikhaltiga illustrationerna, och man är både Svenska Teknologföreningen, som föranstaltat utgifvandet, och redaktionskommitté och utgifvare, som på ett så framgångsrikt sätt löst sin uppgift, all tack skyldig för den minnesvård, som genom den ifrågavarande publikationen rests öfver en af den svenska ingenjörsvetenskapens främste banbrytare och ypperste målsmän i äldre tider.

— Den af kommendörkapten A. Munthe utgifna serien *Svenska sjöhjältar*, hvars senast utkomna delar varit föremål för anmälan i denna tidskrift (se årg. 1910, öfvers o. granskn., sid. 23 och ff.), har nyligen tillökats med ännu ett band. Förf. har nu emellertid ej fullföljt sin framställning från den tid, då han lämnade den, d. v. s. 1645, utan vändt sig till en senare liggande epok och behandlat *Henrik af Trolle, Fredrik af Chapman, Otto Henrik Nordenskjöld, Gustaf III, Politiken och flottan 1772—17..* (Stockholm, Norstedt 1911; VIII + 278 sid.; pris 7 kr.).

— Till de båda urkundssamlingar om brytningsåren 1809 och 1810, som professor Sam. Clason förut utgifvit, och som i Hist. Tidskrift på sin tid anmälts, har nu lagts en tredje med titeln *Den kunglige fången på Gripsholm* (Stockholm, Geber 1911; VII + 180 sid.; pris 3,50 kr.). Den nya publikationen innehåller dels en journal förd under Gustaf IV Adolfs fängelsetid på Gripsholm, dels en samling bref till största delen från åren 1809 och 1810. De flesta äro hämtade från den brefsamling, förf. i somras så oförmodadt påträffade i Archives Nationales och för hvilken han redogjort i en uppsats i tidskriftens föregående häfte.

— Af den genom franska utrikesministeriet utgifna, ståtliga samlingen *Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les Traités de Westphalie jusqu'à la révolution française*, har nyligen — efter ett tioårigt uppehåll — en ny volym utkommit. Det nya bandet — det sjuttonde i ordningen —

inrymmer instruktionerna för Frankrikes representanter vid den påfliga kurian under tidsrummet 1688—1723. Det utgör den andra volymen i serien *Rome* (Paris, Alcan 1911; XXXV + 616 sid.; pris 20 frcs) och har redigerats af Jean Hanoteau under öfverinseende af det första bandets utgifvare Gabriel Hanotaux, hvars inledning till serien af efterföljaren med rätta betecknas såsom klassisk. I den mera kortfattade inledning, hvarmed det nya bandet försetts, lämnas en summarisk öfversikt öfver de hufvudfrågor, som under det ofvan angifna tidsskedet behärskade den franska regeringens mellanhafvanden med påfvestolen nämligen utjämningen af den strid, som uppstått rörande de s. k. gallikanska propositionerna af år 1682, kampen mot quietismen, afslutad med fördömandet af Fenélons »Explication des maximes des saints» genom ett breve af d. 12 mars 1699, samt slutligen den mot jansenismen riktade aktion, som kulminerade i bullan *Unigenitus* den 8 sept. 1713 och dess erkännande i Frankrike. En mera ingående studie af förhållandet mellan Frankrike och påfvestolen under de två sekler, som föregingo revolutionen, förbehåller förf. det tredje och sista bandet af den åt förbindelserna med Rom ägnade delen af det stora verket.

— Icke mindre än tre af Tysklands främsta nu lefvande häfdaforskare ha inom loppet af ungefär ett år utgifvit samlingar af merendels tidigare publicerade tal, afhandlingar eller essayer, behandlande ämnen från vidt skilda historiska epoker. I slutet af förra året utgaf Max Lenz, Berlinuniversitetets häfdatecknare ett aktningsbjudande band *Kleinere Historische Schriften* (München & Berlin, R. Oldenbourg 1910; VIII + 608 sid.; pr. 9 mark). Från innevarande år stamma Max Lehmanns ej lika omfångsrika, men gedigna volym *Historische Aufsätze und Reden* (Leipzig, S. Hirzel; 384 sid.; pr. 7 mark) samt den numera i Hamburg verksamme Erich Marcks' tvåbandiga essaysamling *Männer und Zeiten. Aufsätze und Reden zur neueren Geschichte* (Leipzig, Quelle & Meyer 1911; 340 + 313 sid.; pr. 12 mark).

Samtliga de tre författarna intaga inom sina studieområden en ställning i främsta ledet bland Tysklands häfdaforskare. Två af dem nämligen Lenz och Marcks hafva i ganska stor utsträckning koncentrerat sin forskning inom samma tidskeden: under sina tidigare år på 1500-talets historia, under senare tider på det sista skedet i Tysklands utveckling. Deras tidigare forskningar ha dock, ehuru inom samma epok, rört sig på rätt olika områden: under det Lenz hufvudsakligen behandlat den tyska reformationen och dess centralfigur Luther, har Marcks åter sysslat med den från Genève utgångna rörelsen och en af dess största gestalter amiral Coligny. Deras arbeten inom Tysklands moderna historia ha däremot samlat sig omkring samma historiska gestalt: Bismarcks. Lenz har skrifvit den första vetenskapligt kritiska monografien öfver honom, och Marcks har påbörjat hvad som synes blifva standardbiografien. Lehmanns forskning slutligen behandlar i främsta rummet Preussens

nydaningstid i början af förra århundradet, dess främsta alster äro lefnadsteckningar öfver tvenne af denna tids hufvudgestalter Scharnhorst och Stein. De essayer och undersökningar, som fylla de nyss anförda samlingarna, äro naturligtvis till största delen frukter af författarnes studier just inom de områden, som ofvan angifvits, och tillsammans gede sålunda en tämligen allsidig belysning af flera den nyare historiens hufvudepoker.

Det föreligger emellertid en viss grundskillnad mellan den Lehmannska samlingen och de båda andra. Hufvudparten af de i den förra ingående studierna utgör smärre historiskt kritiska detaljundersökningar med lärd apparat, under det Lenz' och Marcks' essayer som regel ha en mera sammanfattande karaktär, utgöra mera populärt hållna teckningar af vissa historiska personer och tidehvarf eller ock mera spekulativa öfverblickar och sammanställningar af problem eller komplexer af problem. Alla tre samlingarna erbjuda så mycket af värde och intresse, att några antydningar om deras innehåll torde vara på sin plats.

Lenz analyserar i flera essayer — delvis i skarp motsättning till den katolska häfdateckningen sådan den företrädes af Janssen — några af den tyska reformationens väsensdrag och ger ett helt galleri af dess ledande gestalter från Luther, Hutten och Melanchton fram till Gustaf Adolf. Marcks å andra sidan ägnar ett par essayer åt Coligny och religionskrigens Frankrike och därmed i sammanhang stående frågor samt en essay åt drottning Elisabeths England — en förstudie till den bekanta teckningen i »Monographien aus der Weltgeschichte» — och tecknar i bjärt kontrast häremot Filip II:s dystra bild.

Betydligt mer än hälften af uppsatserna i Lehmanns samling är naturligt nog ägnad åt Preussens historia under Napoleonstiden. Vi finna bland dem — utom analyser af Hardenbergs och Boyens memoarer — studier öfver freden i Tilsit, Fichtes tal till den tyska nationen i deras förhållande till den preussiska censuren, den preussiska stadsordningen af 1808, resningen i Tyrolen 1809, major von Wrangel, den uppgifne upphofsmannen till konventionen i Tauroggen, general Borstell och krigsutbrottet 1813 samt slutligen en gammal bekant af intresse för vår egen historia, den ursprungligen i Historische Zeitschrift offentligjorda uppsatsen om Gneisenaus beskickning till Sverige och England. Äfven Lenz har som bekant sysslat med Napoleonstiden, och i den nu föreliggande samlingen äro inrymda några studier öfver hithörande ämnen, och Marcks återupplifvar 100-årsminnet af den yngre Pitts död.

Båda de sistnämnda forskarna ha medtagit ett icke ringa antal studier öfver det sista halfseklets historia. Båda teckna året 1848, stormåret, såsom bakgrund för Bismarcks väldiga gestalt. Lenz lämnar ett kritiskt bidrag till Bismarcksforskningen i studien om konung Vilhelm och Bismarck i Gastein 1863. Han sammanställer i ett par andra essayer det tyska rikets första kansler med dess störste häfdaforskare Ranke och med den preussiske statens nydanare

Stein, under det Marcks i en både till synpunkter och formgifning något sökt essay sätter honom i relation till Goethe. Bland öfriga studier på här ifrågavarande område i Marcks' samling må framhållas ypperliga porträtt af kejsar Vilhem I och Albrecht von Roon.

Både Lenz och Lehmann ha sedan gammalt intresse för de problem, som erbjudas af kyrkans förhållande till staten under olika tider. Hos den förre finna vi sålunda studier rörande nationalitet och religion samt franska revolutionen och kyrkan, hos den senare om stat och kyrka i Schlesien före införlifvandet med Preussen samt om den påfliga censuren i det 20:de seklet.

Några af uppsatserna hos Lenz och Marcks hänföra sig till rätt aktuella frågor inom den internationella politiken i våra dagar. Påpekas må af sådana i den Marcks'ska samlingen de af samma grunduppfattning burna, men af tio händelserika år skilda uppsatserna om Tyskland och England i de stora europeiska kriserna sedan reformationen samt den engelska politikens enhetlighet från 1500 tills nu liksom samma författares studier öfver den imperialistiska idén i nutiden. Ur Lenz' bok må blott framhållas den år 1907 skrifna essayn öfver det ryska problemet.

Förbigås skall ej heller, att båda de nyssnämnda författarnes samlingar innehålla finskurna karakteristiker öfver flera af den tyska häfdaforskningens märkesmän under 1800-talet från Ranke och Dahlman till Mommsen och Treitschke.

Det sagda torde ge åtminstone en antydan om de tre essaysamlingarnas mångsidiga och rika innehåll. Att söka karakterisera de forskareindividualiteter, som i dem kommit till uttryck, skulle vara en frestande uppgift, men tid och utrymme medge det ej. Här har blott afsetts att hänleda de historiskt intresserades uppmärksamhet på arbetena ifråga. Någon särskildt lätt tillgänglig läsning sådan som de bästa franska och engelska essayisternas verk erbjuda de ej: Lenz' klara och eleganta framställningssätt är därtill för abstrakt, och Marcks' ej sällan verkligt konstnärliga och pregnanta formgifning har allt för ofta en dragning åt det snirklade och konstlade, där tankens originalitet ej alltid svarar mot formens. Men alla tre samlingarna förtjäna väl att läsas såväl för de öfverblickar de ge öfver viktiga områden af den historiska utvecklingen som för den inblick de skänka i den moderna häfdaforskningens frågeställningar och metoder.

— Kommitterade för Göteborgs Högskolas lärareråd rikta en inbjudan till svenska vetenskapsidkare inom de språkvetenskapliga och historiska disciplinerna att deltaga i ett *Svenskt Filolog- och Historikermöte* i Göteborg den 19—21 augusti 1912.

Mötets förhandlingar skola ega rum dels vid gemensamma sammanträden af samtliga dess deltagare, dels på afdelningar, hvilkas definitiva anordning först senare kan bestämmas. Provisoriskt ha kommitterade tänkt sig, att filologerna skulle fördela sig på följande sektioner:

1. Nordiska språk.
2. Klassiska språk.
3. Germanska och romanska språk.
4. Allmän, orientalisk och jämförande språkforskning.

Tillsvidare lämnas oafgjordt, huruvida historikerna komma att arbeta på en eller flera afdelningar. Inbjudningen utgår till idkare af de historiska vetenskaperna i vidaste omfattning: politisk och ekonomisk historia, litteratur- och konsthistoria samt arkeologi, religions- och kyrkohistoria m. m.

Utländska vetenskapsmän, som vilja deltaga i mötets förhandlingar, äro välkomna till detsamma.

Kommitterade uppmana dem, som äro villiga att medverka vid mötet genom hållande af föredrag eller inledande af diskussion, att till kommitterade i tid insända förslag till föredrag eller diskussionsämnen. Dock förbehålla sig kommitterade att om hänsyn till programmets begränsning och till ett allsidigt tillgodoseende af skilda vetenskapsgrenar gör ett urval nödvändigt, af dylika inkomna förslag utelämna hvad som ej lämpligen anses kunna infogas i programmet.

Anmälningar om deltagande i mötet, förfrågningar rörande detsamma och eventuella förslag till föredrag och diskussionsinledningar sändas till kommitterades sekreterare docenten dr. Otto Lagercrantz, Göteborg.

Öfversikter och granskningar.

För hundra år sen. Skildringar, bref och stridsskrifter från revolutionsåren 1809—1810. Utg. af SAM CLASON. Andra samlingen. VIII + 194 sid. Sthlm, Geber 1910.

Redan ett år efter utgifvandet af första samlingen af skildringar och bref från revolutionsåren, som på sin tid anmäldes i denna tidskrift (årgång 1909, öfvers. och granskn., s. 84), är utgifvaren färdig med en ny samling. Denna är liksom den föregående en blandning af gammalt och nytt. Gammalt är så till vida det mesta, att det varit af forskare kändt och i olika arbeten begagnats, och några af brefsamlingarna hafva till och med blifvit förut utgifna. Prof. Clason erinrar, att detta är fallet med Gahns och Wetterstedts bref till Adlersparre, som intogos i Adlersparres »Handlingar utgifna af ett sällskap 1830—1833» men med vissa uteslutningar och ändringar, samt med ett mindretal af Adlersparres bref till Carl XIII, som publicerats i Norge i Yngvar Nielsens stora biografi öfver Wedel-Jarlsberg 1901.

Af dessa senare bref äro i självfva verket åtminstone N:ro 2, 5, 8—12, 14 och 15 förut fullständigt aftryckta i goda redaktioner, det första af Sjövall i denna tidskrift 1907, sid. 38, de öfriga i Wedels nyssnämnda biografi, men ej i 1901 års upplaga utan i den ursprungliga af 1886, som förf. vill i viss mån hafva betraktad som en aktsamling till 1901 års upplaga. Det är dock af stort värde för forskningen att nu hafva samtliga brefven utgifna i en fullt pålitlig redaktion, och man skulle gärna hafva sett, att samlingen betydligt ökats med andra bref, som stå i omedelbart sammanhang med dessa. Det kommer kanske en annan gång.

Adlersparres bref till v. Platen, som icke förut varit offentliggjorda, och H. Posses till Adlersparre, som blott varit kända genom utdrag, hufvudsakligen i C. A. Adlersparres »Tidstaflor», äro nu satta före de nämnda brefven, och genom denna publikation i dess helhet tyckes mig utgifvaren hafva eftertryckligt understrukit Adlersparres eget omdöme om sin politiska verksamhet i det sista brefvet till Carl XIII af den 21 jan. 1810: »Statsmannalifvet är ej passande för mig; jag har hvarken håg eller skicklighet därtill; den förflutna tiden bekräftar detta fullkomligt.»

Alldeles nya äro ock kammarherren F. S. Silfverstolpes berättelse från hertig Carls hof aftonen före statshvälfningen och v. Schotings bref till L. von Hausswolff från Örebro valriksdag. Den förra torde vara det intressantaste numret i samlingen. Den visar, hvad man väl förut haft goda anledningar att förmoda, att hertig Carl icke stod utanför händelserna den 13 mars, äfven hvad förberedelserna angår.

Ur Hans Järtas papper i Uppsala meddelas några bref till presidenten i statskontoret Lagerheim och till Järtas hustru. Af det senare brefvet bekräftas hvad jag trott mig kunna af andra grunder sluta, nämligen att v. Platen och genom honom grefve H. Wedel haft ett afgörande inflytande på regeringens omslag i tronföljdsfrågan vid Örebro riksdag. Andra bref i samma samling kunde nog förtjäna att komma med.

Slutligen meddelar utgifvaren som tidsbilder tvenne dikter af Atterbom, tvenne politiska stridsskrifter från det gustavianska lägret, hämtade ur Delagardieska arkivet, och tvenne från motsidan, den ena af dem den åtminstone till namnet allbekanta men kanske för de flesta till innehållet okända Fabeln om räfvarne. Betraktas prof. Clasons arbete som en intressant och instruktiv historisk läsning från brytningsåren, så hafva dessa tidsbilder sitt fulla berättigande, men de förhöja ej bokens värde som urkundssamling, snarare tvärtom. Alla utom hotelsebrefvet i anledning af Karl Augusts död, som har föga intresse, torde finnas tillgängliga så godt som i hvarje offentligt bibliotek.

Liksom det förra häftet afslutas äfven detta med ett ganska fullständigt och omsorgsfullt utarbetadt register. Dock öfverraskas man, att rörande den sid. 68 och 70 omnämnda Bagge blott finnes uppgiften »kapten», som ock meddelas i texten. Denne Samuel Bagge, som spelade en ytterst inflytelserik rol vid unionens upprättande, var enligt Nielsen under åren 1804—1810 anställd som väg- och vattenbyggare i Norge, återfinnes under de två följande åren i våra kalendrar som »mechanist och capiten vid arméens flotta» och RWO, upphöjdes 1814 i adligt stånd men drunknade samma år i Vettern under arbete vid Göta kanal, där Bagges sluss bär hans namn. — Litström var icke köpman i Västerdalarne utan i Västerbergslagen men handlade öfver Västerdalarne på Norge. Jag hörde i min barndom omtalas, att han skulle förvärfvat förmögenhet på att under krigsåren sälja krut till norrmännen i brännvinskaggar. Förmodligen voro dessa rykten en efterverkan af de vänskapliga förbindelser, som han på Gahns och Adlersparres uppdrag 1809 inledde med norrmännen. — Den sid. 98 omtalade Löwenhielm kan af flere skäl icke vara Carl Axel, utan där afses hans kusin sen Carl Gustaf, som 1809 tjänade som volontär vid lifregementets husarer under Adlersparre. Han dog som generallöjtnant 1858. Å sid. 24 synes mig uppenbart vara fråga om Hans Gabriel och icke Carl Axel Trolle-Wachtmeister.

Nils Höjer.

Friedrich Christian, Herzog zu Schleswig-Holstein, Ein Lebenslauf. Von Hans Schulz. Stuttgart u. Leipzig, Deutsche Verlagsanstalt 1910. VI + 402 sid.

Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit König Friedrich VI von Dänemark und dem Thronfolger Prinzen Christian Friedrich. Namens der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte herausgegeben von Hans Schulz. Verlag von Edvard Avenarius, Leipzig 1908. VIII + 612 sid.

»Habent sua fata archivalia». När efter kronprins Carl Augusts död den svenska regeringen omedelbart beslöt träda i förbindelse med hans broder hertig Fredrik Christian för att i honom söka efterträdaren, så skedde som bekant första anknytningen genom en inbjudning till hertigen att komma till Stockholm för att omhändertaga den dödes papper. Stockholmsbesöket afböjdes visserligen, men pappernas öde var naturligtvis genom inbjudningen afgjordt, och sålunda kom det sig, att ett svenskt kronprins-arkiv utan vidare vandrade till utlandet. Det har där haft växlande öden. Hertig Fredrik Christian fann efter sin konflikt med konung Fredrik VI i Danmark om den svenska tronföljden för skäligt att föra åtskilliga af sina viktigare papper undan den danske konungens domvärjo, och lät därför deponera dem i Tyskland (Braunschweig). Hvad som då skildes från det öfriga augustenburgska familjearkivet, har emellertid sedermera åter förenats med detsamma och befinner sig för närvarande, likasom detta, på slottet Primkenau i Schlesien. Där hafva således äfven vår Carl Augusts papper hamnat.

Just under de senare åren har det tidigare föga kända Primkenau-arkivet börjat öppna på sina skatter. Den nuvarande hufvudmannen för det Oldenburgska husets linje Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg — för att använda den fulla titulaturen —, hertig Ernst Günther, sonsonson till Fredrik Christian och som bekant svåger till tyske kejsaren, har nämligen, ledd af pietet mot förfädren och af historiskt intresse, gifvit skilda tyske forskare i uppdrag att biografiera olika medlemmar af ätten, och de häraf framkallade arbetena ha numera börjat utkomma. Så har en tysk forskare, dr Joh. H. Gebauer, i fjol utgifvit ett arbete öfver hertig Christian August till Schleswig-Holstein — son till Fredrik Christian, farfader till nuvarande hertigen — han, som på 1840-talet framträdde som en af ledarne för arbetet på Schleswig-Holsteins frigörande från Danmark. Främst i serien stå emellertid utan fråga de två arbeten, hvilkas titlar läsas härofvan, och som till utgifvare hafva bibliotekarien vid tyska riksrätten i Leipzig, dr Hans Schulz. De äro för öfrigt icke dennes enda arbeten på området; därjämte hafva utkommit dels en skildring af förhållandet mellan Schiller och hertig Fredrik Christian, dels en brefväxling mellan denne och

den danske skalden Baggesen[1], och såsom bilaga till den hertigens *Lebenslauf* hafva vi hopp om att snart få motse ett *Briefanhang*, som likasom ofvanstående *Briefwechsel* äfven för svensk historia kommer att erbjuda aktstycken af stort värde. Rec. vågar så mycket hellre försäkra detta, som äfven han under den senaste tiden fått tillfälle att kasta en blick i vissa af Primkenau-arkivets hithörande delar.

Det är icke första gången de tvenne augustenburgska furstar, som vid 1800-talets början stodo i så nära förbindelse med Sveriges historia, äro föremål för specialstudier. Från 1851 hafva vi i *Tidskrift för Litteratur* C. G. Malmström's orienterande och tankeväckande uppsats öfver *Augustenburgarnes politik och Tronföljarvalen i Sverige 1809 och 1810*, och samma år utkom i Kiel Alfred Ipsens biografi öfver *Christian August, Prinz zu Schleswig-Holstein*. 1896 fick slutligen hans broder äfven sitt lif närmare skildradt af Julius Clausen i hans *Frederik Christian. Hertig af Augustenborg* (Köpenhamn), och Clausen har därvid i någon mån kunnat stödja sig på handlingar från Primkenau. I större omfattning ha dessa dock ej blifvit använda förrän af Schulz, och genom att därvid i ofvanstående *Briefwechsel* jämväl publicera en mängd af dem har denne tillika i hög grad ökat deras användbarhet äfven för andra forskare. Bidrag till denna aktpublikation hafva emellertid ock hämtats från åtskilliga andra arkiv, främst danska riksarkivet, och publikationen själf ger vida mer än hvad titeln innebär, ty hertig Fredrik Christian, konung Fredrik VI och kronprins Christian Fredrik äro visst icke de ende adressaterna eller brefskrifvarne; hvardera gruppen är tvärtom ytterligare representerad af ett trettiotal namn bland dem, hvilkas korrespondenser hafva uppgifter af intresse för viktigare skeden af hertigens lif. Främst bland dessa stå hertigens gemål, Fredrik VI:s syster, hertiginnan Luise Augusta, här representerad af ett fyrtiotal egna bref samt ett tiotal till henne anlända, samt hans begåfvade syster, prinsessan Luise, af hvars brefväxling med honom äfven ett fyrtiotal återgifvas in extenso eller utdrag. Bland öfriga brefskrifvare kunna räknas Karl XIII, A. P. Bernsdorff, kronprins Carl Augusts bekante adjutant J. H. von Holst, danske ministern grefve Ernst Schimmelmann m. fl. Dessutom har brefsamlingen åtskilliga bilagor — hufvudsakligen tal och uppsatser af hertigen —, och bland dessa bilagor finnas två för Sveriges historia så intressanta aktstycken som dels en af hertigen själf författad »Einleitung zu meiner Correspondenz mit den Königen von Dännemark und Schweden im Jahre 1810», dels en i Uppsala universitetsbibliotek befintlig berättelse af F. S. Silfverstolpe om hans resa till Gravenstein i juli 1810, då han skulle begära hertigens svar å det svenska tronanbudet.

[1] Schiller und der Herzog von Augustenburg in Briefen. Mit Erläuterungen von Hans Schulz. Verlag von Eugen Diederichs in Jena. 1905.
Timoleon und Immanuel: Dokumente einer Freundschaft. Briefwechsel zwischen dem Herzog Friedrich Christian und Jens Baggesen. Herausg. von Hans Schulz. Hirzel. Leipzig. 1910.

På dessa i »Briefwechsel» publicerade aktstycken, på de för det väntade »Briefanhang» därtill samlade och dessutom på ytterligare ett mycket omfattande material hvilar så den utförliga skildring af hertig Fredrik Christians lif, som förf. gifvit i sitt hufvudarbete, hans *Lebenslauf*. Hertigens person är naturligtvis dess medelpunkt, men det är icke mer än en anmälares skyldighet att framhålla, att äfven detta förf:s andra arbete i själfva verket ger mycket utöfver hvad man på förhand tror sig skola finna, och sålunda erbjuder rikt intresse äfven för dem, som eljes icke hade särskild anledning att sysselsätta sig med Fredrik Christians personlighet eller lefnadsöden. Skildringen af dessa har nämligen vunnit sin åskådlighet och fyllighet genom att så godt som ständigt anknytas till målande inblickar i de samtida kulturförhållanden, med hvilka hertigen trädde i beröring. Och då Fredrik Christian icke var någon dussinprins, icke någon af dessa l'ancien regime's osympatiska småfurstar, för hvilka människan började med adelsmannen och lifvet hufvudsakligen bestod i jakt, hoffester, lättfärdighet och godtyckliga utpressningar för att skaffa medel till allt detta, utan tvärtom var en ganska säregen företeelse med mycket omfattande intressen för allt hvad till andlig kultur hörde, så lämnar hans lefnadslopp, på detta sätt skildradt, i själfva verket mycket rika bidrag till belysning af de allmänna kulturströmningar, som under 1700-talets slut rörde sig i mellaneuropas andliga verld.

Det är bekant, att vid det svenska tronföljarevalet 1810 från Fredrik Christians svåger och rival, Fredrik VI i Danmark, eller hans handtlangare utgingo några en smula öfverlägsna omdömen om den »magister» på Augustenburg, som svenskarne voro i färd med att välja, och att spenamnet »ludi magister» sedan dess stundom fästs vid honom. Man gör honom emellertid orätt genom att gyckla med hans andliga intressen. I dem lade ända från uppväxtåren den unge fursten hela sin själ. Hans hunger efter vetande är omättlig, nästan allt vill han lära — blott dans, ridt och fäktning intressera honom föga, och spel föraktar han. Under universitetsåren i Leipzig har han en studiedag, som börjar kort efter fyra på morgonen och med endast korta afbrott räcker till sju på kvällen. Efter hemkomsten fortsättas studierna alltjämt. För att samla sitt vetande skrifver han sig ett eget slags konversationslexikon med artiklar öfver allehanda frågor — arbete, Anaxagoras, Aristoteles, fattigdom, godt och ondt, Guds godhet, kronprins, landsherre, lotteri, naturrätt, regeringsform o. s. v. — och när han 1786, 21-årig, äktat den ännu ej 15-åriga, barnsligt lefnadsglada Luise Augusta, så blef en af hans första omsorger att införa äfven henne i vetandets tempel. Snart studera alltså de båda makarna filosofi tillsammans — höra föreläsningar och utarbeta redogörelser öfver det åhörda — och när 1791 det unga paret företager en badresa till Pyrmont, så hämta de med sig en Leipzigprofessor för att under tiden få njuta fortgående filosofisk uppbyggelse. Furstens böjelse för de lärda värfven togs ock snart i anspråk af den stat han tillhörde, i det

han 1788 utsågs till Köpenhamns universitets skyddsherre eller »patron». Hans lefnadslopp fortgår alltså under ständig och liflig vexelverkan med tidens kulturströmningar, och hans tecknare har som sagdt på ett förträffligt sätt satt in honom i hela den andliga milieu, i hvilken han lefde. Man finner sålunda, för att taga några exempel, i breda drag berörde åtskilliga af det dåtida Europas läromästare på särskildt det filosofiska området; man lär känna hertigens första beröring med och växande anslutning till Kants nya uppseendeväckande lära; man finner honom uppträda såsom Schillers mecenat, hvars frikostighet nådde skalden just i ett af hans svåraste lägen — en långvarig sjukdom — och återgaf honom lefnadsmod och arbetskraft samt satte honom i stånd att för de närmaste åren, fri från brödbekymmer, ägna sig helt åt sin utbildning och sin diktning. Man föres ock i hertigens sällskap in i de växlande idéer på undervisningsväsendets område, som sysselsatte tiden, man möter representanter för de olika religiösa åskådningar, som brottades, och man gör likaledes en ganska ingående och intressant bekantskap med åtskilliga af de mer eller mindre hemliga ordenssällskap — illuminaterne och andra —, med hvilka ädelsinnade människovänner, förtviflade öfver de styrandes likgiltighet för upplysningens välsignelser, ofta hoppades att oförmärkt kunna leda allt större kretsar in på dygdens vägar, men som i stället ej alltför sällan råkade blifva utnyttjade af allehanda charlataner såsom Cagliostro m. fl.

Hertig Fredrik Christian sträfvar emellertid alltjämt nitiskt fram på upplysningens och dygdens gemensamma väg, och allt, som synes honom vittna om mänsklighetens eller enskildes medvandrarskap på samma bana, hälsar han med glädje. Med syskonen Stolberg svärmar han på 1780-talet för »frihet, fädernesland och Klopstock», och han tillhör de rätt få furstar, som med glädje hörde de första underrättelserna om revolutionens utbrott i Frankrike. Såsom »citoyens», »patriotiske statsborgare» väntade han och hans likatänkande en god tid framåt genom denna tilldragelse uppnåendet af de frihetens och människovärdets ideal, efter hvilka man så länge trängtat. Mirabeau framstod nu såsom den store förgångsmannen, och dennes död grep honom djupt. Så kommo händelserna i samband med Ludvig XIV's flykt och dennes fängslande; de omvände Fredrik Christian, och han började frukta pöbelvälde och en däraf följande militärdespotism. Äfven denna farhåga för de lägre folklagrens framträngande till makten hade för öfrigt nära anknytning till vissa tankeströmningar i hans inre: så »upplyst människovän» han var, så var dock den grundväsentliga åtskillnaden mellan högre och lägre stånd en ledande idé hos honom, och att de lägre stånden ej borde göras till något tribunal för behandling af politiska stridsfrågor, var en maxim, som han utvecklade i promemorior, både när det gällde pressfrihet och undervisningsväsen.

Det rent politiska lefvernet var för öfrigt egentligen icke hertig Fredrik Christians sak. Han gladde sig åt att vara »mer själ än kropp» och hade i själfva verket en rätt svag konstitution, hvars

bräckligheter försvagade hans handlingskraft; hans studiekärlek kom honom att tveka, om han skulle ägna sig åt statslifvet, dit hans ställning såsom furste och konungasvåger manade honom, eller åt filosofens studielif, och från de statstjänster, han beklädde såsom bl. a. medlem af statsrådet, längtade han gång på gång till de bokliga sysselsättningarna på Augustenburg. I mångt ett barn af upplysningstidens torra, förståndsmässiga doktrinarism saknade han ock tillräcklig blick för reala maktfaktorer i det politiska lifvet. För rask och beslutsam handling var han ej heller skapad, mer då för intresseradt iakttagande och noggrann, ehuru rätt ofruktbar kritik. Motsatsen mellan vilja och kunna gjorde sig alltför ofta förnimbar hos honom, och det var utan tvifvel ett träffande omdöme, som af en vetenskaplig vän fälldes om honom i orden: »Den goda, hjärtegoda själen skulle jag blott önska något mer mannakraft, eller om detta nekats honom, hvarför gaf ej naturen honom kvinnolist?» Man förstår, att han egentligen var en allt för spröd natur för att 1810 draga det svenska lasset ur diket.

Oss svenskar intressera naturligtvis närmast de Schulz'ska arbetenas bidrag till vår egen politiska historia det året och de närmast föregående. Med hänsyn härtill är hittills aktsamlingen (»Briefwechsel») mest gifvande; men äfven lefnadsteckningen innehåller åtskilligt af intresse, och »Briefanhang» kommer som sagdt att göra det i hög grad. Man finner hos hertig Fredrik Christian ganska tidigt bevis på en riktig uppskattning af det världshistoriska sakläget: redan 1797 anar han, att den danska staten efterhand kunde komma i tvånget att välja mellan ett landtkrig med Frankrike och ett sjökrig med England, »båda lika fördärfliga, lika dödliga för staten». Stormen nådde den gången ej Norden; när den 1806 kommer närmare, förutser han redan i slutet af året, hvad som hände hösten därpå, nämligen att »möjligheten, att Danmark och dess flotta kunde bli fransmännen underdåniga, för den engelska regeringen innehåller en frestande uppfordran att i tid förekomma denna fara». Af särskildt intresse för svenska läsare är upplysningen, att hertigen redan omedelbart efter freden i Tilsit har hört talas om en missstämning i Sverige, om förebud till en revolution. Detta styrker nämligen, hvad som äfven från andra håll kan konstateras, att det ej först var finska krigets olyckor, som drefvo fram revolutionstankarna, utan öfver hufvud de ledande klassernas motvilja mot konungens Napoleonsfientliga politik. I fråga om Napoleon tillhörde för öfrigt numera Fredrik Christian samma läger som Gustaf IV Adolf; Napoleons uppträdande i Tyskland 1805 och de följande åren betraktar han som en förbrytelse, och de sydtyska furstarnes anslutning till honom med åtföljande annektioner såsom en skändlighet. Danmarks läge under dessa år ökar därför ock hans hypokondri; af de båda alternativ, som syntes föresta detsamma, antingen »skammen att taga del i det allmänna rofvet» — gent emot Sverige — eller faran af afböja hvarje delaktighet, syntes honom intetdera tilltalande. Hans hustru däremot lefde helt med i sin

broders danska politik och när maken gläder sig åt det spanska frihetskriget, står hon fortfarande på fransmännens sida. Så medförde det politiska spelet äfven i hans egen familj en söndring, som både smärtade och — i den svenska tronföljdsfrågan — kom att skada honom.

Öfver broderns, Christian Augusts, uppträdande såsom först regeringschef och öfverbefälhafvare i Norge, sedan svensk tronföljare lämnar lefnadsteckningen en kortfattad öfversikt, som, så vidt rec. kunnat finna, i allt väsentligt träffar rätt. Hänvisningar till vissa Carl Augusts bref i »Briefanhang» verka lockande. Fredrik Christian följde broderns uppgift såsom tronföljare med det allra största intresse och hyste stark tillit till hans förmåga att lösa den. Systern Luise däremot stod mera tvifvelsam till hela saken; hon förstod, att de många svårigheterna och strapatserna i Norge både fysiskt och psykiskt skadat honom, och anade hans snara bortgång. Ny är upplysningen, att Christian August ända in i december 1809 tvekade, om han verkligen skulle mottaga det svenska anbudet; först i jan. 1810 kom till Danmark det med största spänning väntade budskapet, att han definitivt accepterat.

Till arbetenas för svensk historia märkligaste meddelanden höra hertig Fredrik Christians i hans »Einleitung» till hans korrespondens öfver den svenska tronföljden meddelade uppgifter om broderns planer för Sverige. Jag har efter »Briefwechsel» redan användt dem för »Sveriges Historia intill tjugonde seklet» (del IX). Prinsen åsyftade, enligt broderns anteckningar, äfven vid sitt antagande af den svenska tronföljden närmast att försiktigt bana väg för Nordens förening under det danska konungahuset. Såsom villkor skulle han i samförstånd med de svenska ständerna uppgöra en för det förenade Skandinavien gemensam fri monarkisk författning, som skulle erbjudas åt den danske konungen, och därpå skulle prinsen själf abdikera. Skulle dock denna plan ej befinnas utförbar, så ärnade han söka förmå svenskarne att låta honom adoptera prins Gustaf, i den händelse denne utvecklade sig till en tronen värdig furste; och för att kunna kontrollera detta utan att själf kompromettera sig hade han gifvit Fredrik Christian i uppdrag att genom sina tyska ordensförbindelser hålla honom underrättad om prinsens utveckling. Närmare skulle aftalas vid ett blifvande möte mellan bröderna; då emellertid kort före riksdagens slut de svenska ständerna påyrkade sin kronprins' giftermål, skref Christian August till brodern att han »väl måste beqväma sig att bita i detta sura äpple» — ett blott af politiska skäl ingånget äktenskap —, men då brodern med anledning häraf vid mötet i Ramlösa frågat, huru uppdraget rörande prins Gustaf stode att förena med denna giftermålsplan, hade prinsen svarat: »Bekymra Dig inte därom, det är min sak. Det är ju möjligt, att jag ej efterlämnar några barn. Öfver hufvud beror ju så mycket på omständigheter, som icke stå i vår makt. Var blott så vänlig att uträtta mitt uppdrag. Du känner mig, min karaktär är Dig en borgen, att jag ej åsyftar något oädelt och ej skall missbruka Din vänlighet.»

Denna märkliga uppgift om kronprins Carl Augusts gustavianska adoptionsplaner finnes hos Fredrik Christian dels, kortare, i nyssnämnda »Einleitung», dels, utförligare, i en särskild anteckning. Kritiskt gäller om båda, att de hafva karaktären af konceptartade uppteckningar; till »Einleitung» finnas t. o. m. flere egenhändiga, mer eller mindre utförliga koncept af hertigen själf, men en utskrift däremot blott af sekreterarehand, och man kan således ej beteckna dem såsom definitivt affattade för offentligheten. Något skäl att betvifla riktigheten af deras uppgifter angående prins Christian Augusts planer finnes enligt min tanke dock ej; de ha i hvarje fall tillkommit tämligen samtidigt — Fredrik Christian dog nämligen redan i juni 1814 — och hvad särskildt adoptionstanken angår, vinner den ytterligare stöd genom det märkliga koncept af d. 23 juli 1810, genom hvilket Fredrik Christian först *ämnade* besvara det svenska anbudet till honom att blifva broderns efterträdare såsom kronprins, och hvilket också är publiceradt i »Briefwechsel». I detta koncept förklarade sig nämligen hertigen villig att mottaga ett fritt nationens val — men ej ett val af blott ett parti — men detta tillika blott under villkor, att det skulle stå honom öppet att till efterträdare själf välja vare sig någon af sönerna eller en adoptivson, hvilken sistnämnde visserligen skulle utses med ständernas samtycke, men så att detta samtycke ej finge förvägras, om den utsedde, utan att själf vara konung eller tronföljare, tillhörde ett suveränt furstehus samt vore myndig och af lutersk religion. Och i den bifogade motiveringen för denna egendomliga klausul utpekade han såsom grund därför uttryckligen önskvärdheten att befria Sverige från den farlige pretendent, som prins Gustaf, uppvuxen till duglig man, skulle kunna blifva, och läka de sår partisplitet upprifvit i landet. Adoptionsrätten kunde emellertid, framhölls det, jämväl användas att främja Nordens enhet. *Detta* koncept kunde emellertid sedan aldrig användas för svarsbrefvet: Fredrik VI:s förbud för hertigen att rivalisera med honom kom emellan, och sålunda måste hans verkliga svar bli afböjande. Men det ursprungliga konceptet hade visats för ett af de svenska ombuden, Holst, och denne kunde således i Stockholm låta förstå, att hertigens vägran ej vore så definitiv; däraf den svenska regeringens beslut att vidhålla hans kandidatur. Säkerligen har dock Holst därvid tegat med adoptionsklausulen. Man kan tänka sig den häpnad, som skulle gripit Adlersparre, Wetterstedt och de öfrige svurne »antigustavianerna», om de anat, att deras egen ombuldade kandidat, som de utvalt just för att korsa en gustaviansk restauration, närt sådana idéer i barmen!

Att prins Christian August haft tankar i den riktningen, tyckes däremot icke varit alldeles fördoldt för vissa af prins Gustafs anhängare. Drottning Hedvig Elisabeth Charlotta har antydningar om saken i sin dagbok. Under januari 1810 berättar hon om den nye kronprinsens första möte med änkedrottning Sofia Magdalena, och huru denne därvid ifrigt frågat efter drottning Fredrika och hennes barn och sagt sig hysa det mest lifliga och uppriktiga deltagande

för deras öde samt på den förvånade änkedrottningens fråga, hvilka afsikter han hade, svarat: »De redbaraste». Hon hade då varnat honom för att låta något dylikt komma ut, därpå berodde hans säkerhet, hvarpå kronprinsen svarat, att han förstode henne, och att hon kunde vara lugn. Under februari refererar drottningen ett samtal hon själf hade med kronprinsen, under hvilket man äfven kom in på det intresse hon hyst för prins Gustaf och hans tronföljd; nu, då kronprinsen kommit till Sverige såsom tronföljare, vore det emellertid, sade drottningen, naturligt, att han gifte sig och bildade en linje. Kronprinsen förklarade sig då finna det helt naturligt, att hon önskat, att prins Gustaf skulle behållits och stannat i Sverige, samt tillade, »men hvem vet, med tiden kanske man skall kunna förändra hans lott»; om han själf komme att gifta sig, vore ännu omöjligt att säga något om. Och något senare under samma månad uppger hon, att kronprinsen kort efter sin ankomst till Stockholm under ett samtal med konungen förklarat, att han ej ville gifta sig, och att han ville adoptera prins Gustaf. Äfven Armfelt har haft sina funderingar i saken; han hade själf i en promemoria till prins Christian August förordat ett dylikt arrangement, och han synes ha varit öfvertygad, att blott kronprinsens död hindrade dess genomförande. Adlersparre däremot skall ha varit lika öfvertygad, att dessa antaganden saknade hvarje grund.[1]

En, som äfven påstått sig vara invigd i kronprinsens hemligheter, är hans davarande handsekreterare, sedermera biskopen i Kalmar Anders af Kullberg; i ett bref af d. 31 augusti 1840 till biskop Heurlin talar han om ett förtroende, som prinsen nedlagt hos honom, Holst och Adlersparre, med rätt för dem att 30 år »efter hans så besynnerligt anade död», säger Kullberg »af hemligheten, under vissa villkor, göra föreskrifvet bruk». Heurlin hade velat förmå K—g att komma upp till riksdagen i Stockholm, men K—g afböjer det, utom af andra skäl, äfven därför att, om han komme åter till Stockholm, »måste jag dagligen bedja: inled mig icke i frestelse». K—g vore nämligen af de tre nyssnämnde numera den ende kvarlefvande, och »frestelsen för mig skulle vara stor, om icke det villkor för upptäckten kvarstode, att vissa personer eller förhållanden därigenom icke komprometteras. Gjord skulle den väl vara utan inflytande på vår pågående samhällsupplösning, men den skulle däröfver inflicka en och annan okänd upplysning». Misstankar hos somliga, att K—g vetat mera än man önskade, hade föranledt försök att skada honom, men då han ville »hvarken dem eller deras minne något ondt», och ej önskade obehöfligen uppträda i en rol, »som om den ock kunde utfalla intressant i vissa afseenden, skulle långt ifrån göra det i andra, så i grafven med allt ihop, hellre än till Stockholm».[2] Omöjligt är dock ej, att Primkenauarkivet kan gömma ytterligare upplysningar om dessa kronprinsens hemligheter.

---

[1] Jfr Tegnér, E., G. M. Armfelt, III, sid. 240—248.
[2] Brefvet i Lunds universitetsbibliotek.

Till »Briefwechsels» intressantare punkter i fråga om prins 'hristian August hör äfven det stycke i F. S. Silfverstolpes beättelse om sin beskickning 1810, där han refererar Fredrik Christians edogörelse för sitt sista samtal med brodern i Ramlösa. »Jag begaf nig», heter det, »enligt öfverenskommelse till Ramlösa. Min bror romenerade där med herrarne i sin svit, men i stället för att tillala mig gick han förbi mig. Jag tog honom då i armen och frågade, m han icke kände igen mig, hvarpå han utropade: 'åh, är det du ror.'» Han syntes själf förvånad öfver denna distraktion, men förde nig afsides och började genast tala om sin yrsel och anförtrodde nig därpå de misstankar, som efteråt olyckligtvis i alltför hög grad ekräftats.» »Här», fortsätter Silfverstolpe, »fixerade mig hertigen, och då han såg, att hvad han sagt hade gjort intryck på mig, tog han åter till orda och sade med rörelse: »Ja, min herre, han har blifvit förgiftad; det har han blifvit; han har själf sagt mig det; men han har icke blifvit det i Sverige.» Det är tydligen insinuationerna, att danskar i Norge skulle stämplat mot honom, som här egat under (jfr denna tidskrift, 1910, s. 215).

Den snöpliga utgången af hans egen svenska tronkandidatur grep Fredrik Christian djupt, och hans förtrytelse riktade sig ej minst mot hans kunglige svåger, hvars uppträdande, såsom hertigen med rätta ansåg, tvifvelsutan var största anledningen till resultatet, som till på köpet måste anses skadligt för Danmark. Grämelsen ökades därför, att han äfven i denna punkt hade en politisk motståndare i sin egen gemål; Schulz berättar t. o. m., att det sannolikt var hon, som föranledde Fredrik VI till den ryktbara kanonbåtscernering af Als, genom hvilken hertigen sattes under ett slags bevakning under den mest kritiska tiden, men hvilken också kanske mer än allt annat sårade honom. Misstämningen mellan honom och konungen hade emellertid numera äfven andra rötter. Det sätt, hvarpå Fredrik VI efter det gamla tyska rikets upplösning 1806 inkorporerade Holstein med Danmark, betraktade nämligen hertigen såsom stridande mot de holsteinska hertigliga husens arfsanspråk, och i dylika punkter var han ytterligt känslig för sin rätt. Någon den politiska handlingens man var han ju ej, men hans skolning på den lärda vädjobanan skänkte honom nu stridsmedel: han började åt sina efterkommande samla och kommentera en rad aktstycken, som en dag skulle framdragas såsom vapen af vikt i den stora täflingskampen mellan Danmark och Tyskland om Holstein och Schleswig. Äfven härom bjuda dr. Schulz' böcker mycket af intresse.

Till deras karakteristik må slutligen äfven läggas, att det icke är ofta en svensk i utländska arbeten, berörande Sveriges historia, påträffar en i stort sedt så korrekt teckning af svenska förhållanden som här, något som säkerligen berott på, att förf. synbarligen förstått och användt äfven källmaterial på nordiska tungomål. Ett och annat mindre misstag har dock begåtts. Det är naturligtvis en danism, då vår utrikesminister (sid. 346) kallas Laurids, ej Lars von Engeström. Det samma sida citerade uttrycket från 1810 om

önskvärdheten, att i Sverige »herrar löjtnanter förblefve löjtnanter» härstammar som bekant ej från Lagerbielke före tronföljarvalet, utan från Hans Järta efter detsamma, låt vara att äfven den förre i starka ordalag från Paris beskärmade sig öfver löjtnant Mörners tilltagsenhet. Och det är ett misstag, då förf. (sid. 337) till juni månad 1810 förlägger luftballongens användning för att befordra flygskrifter från Danmark till Sverige; det åsyftade experimentet företogs som bekant i februari 1809 och stod då i samband med det tilltänkta danska infallet i Skåne. Men dessa undantag i detaljer bestyrka endast regeln.

S. C.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Bidrag till vår odlings häfder. Utgifna af Nordiska Museet. **10.** E. Reuterskiöld, Källskrifter till lapparnas mytologi.

Illustrerad Militärrevy. 1910, 10. [H.] H[järn]e, Gustaf Adolfs eftermäle af en samtida italiensk krigare. [Gualdo Priorato].

Julbok för Västerås stift. På uppdrag af stiftets missionskonferens utgifven af en kommitté. **1910.** K. Hult, Johannes Rudbeckius, biskop i Västerås 1619—1646. Med 1 portr. o. 1 illustr.

Jamtlands läns fornminnesförenings tidskrift 1910. Bd 5: H. 1. S. J. Kardell, Jämtland under reformationstidehvarfvet. — Fornhandlingar rörande Jämtlands län. [1651—1764.] Utg. af S. J. Kardell.

Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift. 1910, 2. L. W:son Munthe, Kongl. fortifikationens historia. D. 3, anm. af H. J[ungste]dt. — **3.** Kavalleriets former under Carolinska tiden. Af H - - g. — **6.** Kavalleriets former under Carolinska tiden. Af H - - g. — **10.** E. S. Tigerstedt, Torsten Tawast och hans omgifning, anm. af [C. O.] N[ordensva]n. — **17/18.** A. Pihlström, Kungl. Dalregementets historia. Afdeln. 4, anm. af [C. O.] N[ordensva]n. — **23.** A. Stille, Öfversikt af fälttåget i Skåne år 1644.

Kyrklig Tidskrift. 1910, 6. G. von Schéele, Sverige och svenskarne i Amerika. — J. Th. Bring, Svenskt troslif i gångna tider.

Lunds Universitets Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd. 7, N:o 1. Edv. Rodhe. Dopritualet i svenska kyrkan efter reformationen.

Läsning för svenska folket. 1910, 1. E. N. Söderberg, Samhällsuppbyggande krafter. — Blad ur världshistorien. Peter den store och hans verk. — **2.** B. O. Aurelius, Martin Luthers ungdom. — Benjamin Franklin. — E. Söderlund, Tre österländska drottningar. — **3.** E. Svensén, Bilder ur Sveriges forntid. 3. Vikingafärderna. — O. Söderqvist, Ett 40-års minne. Kapitulationen vid Sedan den 2 sept. 1870. — **4.** V. Södergren, Något om lappfolket. — B. O. Aurelius, Johan Olof Wallin. — O. Söderqvist, Ett 40-års minne. Kapitulationen vid Sedan den 2 sept. 1870.

Meddelanden 11 från föreningen för Stockholms fasta försvar. C. Forsstrand, Krigs- och fredsmonument i Stockholm och dess omnejd. Med flera illustr. i texten.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgifven af K. Wåhlin. **1911, 1.** Hj. Haralds, Oscar II. Den sista unionskonungen. Med 1 portr.

Pedagogisk Tidskrift. 1910, H. 9. Sveriges historia intill tjugonde seklet. Utg. af E. Hildebrand. Afd. 9 1809—1844 af S. Clason och 1844—59 af E. Hildebrand. Afd. 10. 1859—1900 af A. Rydfors, anm. af N. Höjer.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1910, 5. G. Rexius. Benjamin Höijers politiska åskådning. — A. Åström, Konungens dispensrätt. — N. B. Tenow En proportionell rangmetod.

Tidskrift i militär hälsovård. 1910, 4. E. S. Tigerstedt. Torsten Tiwast och hans omgifning, anm. af Edv. Edholm.

Upplands Fornminnesförenings Tidskrift 1910. H. 26. Bd 6: H. 1. O. v. Friesen, Ur Sigtunas äldsta historia. Ett frisiskt handelsgille i Sigtuna på 1000-talet. — C. R. af Ugglas, »Dalby-mästaren». Om några krucifix i uppländska kyrkor. Med 11 fig. — J. Sahlgren, Forntida vägar. Läbybron och Eriksgatan. Med 1 karta.

Årsbok 1909. Utgifven af Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet genom dess arbetsutskott. G. Danell, Baltiska svenskar. Med 4 pl. o. 5 illustr. i texten. — G. Blomquist, Våra utlandskoloniers historia.

Norsk Militært Tidsskrift. 1910, 4/5, 10/11. J. Schiötz. Den norske armés organisation 1764—1810.

Norsk Teologisk Tidsskrift. 1910, Mars. A. Holm, Kyrka och kristendom i Sverige i året 1909.

Danske Magazin. Sjette Række. Bd 1: H. 2. Nogle Breve til Grevefejdens Historie. Medd. af A. Heise. — Et Brev fra Leonora Christine Ulfeld til Carl Gustaf Wrangel. Medd. af A. Liljefalk.

Militært Tidsskrift (Khvn.) **1910, 4. Tillægsh. 1.** A. Liljefalk, På begge Sider Öresund i Vinteren 1675—76. — **8.** J. L. Carlbom, Karl X Gustaf. Tåget över Bält och freden i Roskilde, anm. af K. C. Rockstroh. — **21, 23, 24.** K. C. Rockstroh, Feltmarskalk Schacks Landgangsekspedition til Fyen 1659.

Historiallinen Arkisto 1909. 21, 1. K. W. Rauhala, Yrjö Maunu Sprengtportenin perustuslakiehdotus vuodelta 1786. — J. M. Salenius, Kyminkartanon maakunta erääle kaivosyhtiölle annettuna vv. 1759—1761. — K. E. F. Ignatius, Polska och sachsiska krigsfångar i Österbotten åren 1711—1713. — K. O. Lindeqvist, Suomen talonpoikain oloista 1600-luvun keskivaiheilla. — K. Grotenfelt, Vielä muutamia Suomea koskevia asiakirjoja n. s. Vaasatiluksista. — J. M. Salenius, Kuopion kaupunki Ruotsin ylivallan aikana. — **1910, 21, 2.** K. O. Lindeqvist, Suomen talonpoikien valituksia 1600-luvun keskivaiheilla. — J. M. Salenius, Tietoja Savonlinnan kaupungista vuosilta 1743—1812. — O. Grotenfelt, Puumala kompanis historia under 1808—1809 års krig.

Arbeiten des ersten Baltischen Historikertages zu Riga 1908 (tr. 1909.) K. v. Löwis of Menar, Livländische Gutskarten aus schwedischer Zeit. — A. Feuereisen, Die Anfänge des Denkmalschutzes in Schweden und Livland. — R. Winkler, Über das Schwedische Gouvernementsarchiv in Reval.

Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands 1910. Bd 7: H. 1—2. P. Ungern-Sternberg, Das Annotations-Protokoll de A:o 1716 für den Distrikt Harrien. Ein Beitrag zur Gütergeschichte Estlands.

Russkaja Starina. 1910, Januari. P. Pirling, Perepiska Karla IX-go s Samozvancami. [Karl IX:s brefväxling med Usurpatorerna.]

Archiv des Historischen Vereins von Unterfranken und Aschaffenburg 1909. Bd 51. R. Freiherr von Bibra, Curia Kaulenberg

Geschichte eines Würzburger Domherrenhofes. (Berör bl. a. äfven svenskarnas deltagande i trettioåriga kriget.)

Achtes Sammelblatt des Historischen Vereins Freising 1910. A. Merk, Gustaf Adolf in Freising.

Baltische Studien 1909. N. F. Bd 13. Fr. Müller, Der Liber Synodicus des Demminer Präpositus M. Petrus Michaelis. Ein Beitrag zum geistlichen und bürgerlichen Leben in Schwedisch-Pommern von 1679—1711.

Beiheft zum Militär-Wochenblatt. 1911, 1. v. Werlhof, Bernadotte und die Sachsen bei Wagram 5. und 6. Juli 1809.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1910. Bd 23: H. 2. F. Hirsch, Die Beziehungen des Grossen Kurfürsten und seines Nachfolgers zu der Königin Christine von Schweden in den Jahren 1687—1689. — Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausg. v. Fr. Arnheim. Bd 2, anm. af v. Petersdorff.

Historische Monatsblätter für die Provinz Posen 1909. Jahrg. 10, N:o 12. L. Lewin, Aus dem nordischen Kriege.

Mannus. Zeitschrift für Vorgeschichte. Organ der Deutschen Gesellschaft für Vorgeschichte, herausgegeben v. G. Kossina. **Bd 2: H. 1 3.** O. Montelius, Naturrevolutionen in Mittel-Italien vor dreitausend Jahren. Mit 20 Textabbildungen. — O. Frödin, Ein schwedischer Pfahlbau aus der Steinzeit. Mit 80 Textabbildungen.

Militär-Wochenblatt. 1910, N:o 118. Pappenheims Parteigängerkrieg 1632.

Mühlhäuser Geschichtsblätter 1908 09. Jahrg. 9. R. Jordan, Herzog Wilhelm von Weimar, die Stadt Mühlhausen und das Eichsfeld. T. 2. — **1909 10. Jahrg. 10.** R. Jordan, Herzog Wilhelm von Weimar, die Stadt Mühlhausen und das Eichsfeld. T. 3.

Unterhaltungsbeilage der Täglichen Rundschau. 1910, N:o 102. H. Haefcke, Der Friede zu Oliva. 3. Mai 1660. Eine Betrachtung zum 250. Geburtstag der Souveränität Preussens.

Verhandlungen des historischen Vereines von Oberpfalz und Regensburg 1909. N. F. Bd 52. H. Schöppl, Der kaiserliche Feldmarschall-Leutnant Wolf Rudolf von Ossa in Regensburg.

Zeitschrift der Gesellschaft für Beförderung der Geschichts-, Altertums- u. Volkskunde von Freiburg dem Breisgau und den angrenzenden Landschaften 1910. Bd 26. H. Mayer, Freiburg i. Br. und seine Universität im Dreissigjährigen Krieg. T. 1.

Zeitschrift der Gesellschaft f. Schleswig-Holsteinische Geschichte 1910. Bd 40. Chr. Reuter, Zur Geschichte Ansgars.

Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 1909. Bd 30. Germanistische Abt. S. Rietschel, Zur Hundertschaftsfrage.

Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins 1910. H. 52. K. Schottmüller, Reiseeindrücke aus Danzig, Lübeck, Hamburg und Holland 1636. Nach dem neuentdeckten 2 Teil von Charles Ogiers Gesandtschaftstagebuch.

Zeitschrift für Numismatik 1910. Bd 28: H. 1—2. F. v. Schrötter Die Münzstätte zu Stettin unter den Königen Karl XI. und Karl XII. von Schweden. 1660—1710.

Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap 1910. **D. 31.** Bengt Ferner's dagboek van zijne reis door Nederland in 17.., medegedeeld door G. W. Kernkamp.

Bulletin historique du diocèse de Lyon. 1910, Janvier—Février. Mars—Avril, Mai—Juin. Th. Malley. Christine de Suède à l'arche-véché de Lyon.

Revue générale de droit international public. 1910, Mars—Avril. R. Dollot, Un conflit de limites maritimes entre la Norvège et la Suède: l'affaire des Grisbådarna; sentence de la Cour permanente d'arbitrage de la Haye du 23 octobre 1909. Communication de René Wag-trin [Pseud.].

Öfversikter och granskningar

The life and principate of the emperor Nero. By B. W. HENDERSON. XIV + 529 s. London. Methuen & Co. 1903.

Civil war and rebellion in the Roman Empire A. D. 69—70. A companion to the Histories of Tacitus. By B. W. HENDERSON. XIII + 360 s. London. Macmillan and Co. 1908.

Den uppfattning, som varit rådande om den romerska kejsarnaktens innehafvare närmast efter Augustus, har i det stora hela arit föga fördelaktig. Man har med förkärlek framhållit bristerna deras riksstyrelse och klandrat deras personliga egenskaper. Förjänsterna har man varit böjd att förbise. På senare år har en sträfvan i motsatt riktning framträdt. Med anknytning till vissa äldre försök från tyskt håll att rättfärdiga exempelvis Tiberius har nan velat frigöra sig från de traditionella, på Tacitus' framställning grundade åsikterna om Roms första kejsare. Åtminstone tre af dessa hafva vid ungefär samma tidpunkt fått försvarare. J. C. Tarver utgaf 1902 »Tiberius the Tyrant», 1903 försökte H. Willrich rättfärdiga Caligula och samma år blef Nero föremål för en sympatisk skildring af B. W. Henderson. Hvad Nero beträffar, har ju den populära föreställningen gärna sysslat med honom såsom Uppenbarelsebokens vilddjur eller Antikrist, och den historiska forskningen har i särskildt hög grad behandlat honom med hårdt klander och bitter kritik. Ett intryck häraf får man, om man läser Raabes år 1872 utkomna bok »Geschichte und Bild von Nero nach den Quellen bearbeitet». Den verkliga antipati, som förf. tycks hysa mot den person han skildrar, framlyser icke blott i utförliga citat af de antika historieskrifvarnes mer eller mindre mustiga skildringar af kejsarens och hans vänners privata lif utan också i den godtrogna förnöjsamhet förf. visar, när han återger dessa skildringar utan den minsta tanke på att undersöka, om de äro värda tilltro eller ej. Ett försök till mildare bedömande af Nero har Herman Schiller gjort i sin »Geschichte des römischen Kaiserreichs unter der Regierung des Nero». Schiller framhåller, att det finns mycket förtjänstfullt i Neros regering, men detta behöfver icke nödvändigtvis tillskrifvas kejsaren personligen, och han synes vara benägen att hänföra de obestridliga förtjänsterna mindre till kejsaren själf

än till hans rådgifvare. Stor omsorg har Schiller nedlagt på materialsamlingen, och bokens värde förhöjes icke obetydligt genom tillämpandet af en noggrann källkritik.

Har Schiller i det hela varit försiktig i sitt värdesättande af förtjänster och fel, så kan detta icke sägas om Henderson. Med stor oförskräckthet söker han föra fram hvad som är för Nero fördelaktigt och vill gärna för hans fel eller brott gifva förklarande orsaker, och detta oaktadt han i sitt företal påstår, att hans arbete icke är ett försök att rentvä (»whitewash») Nero. De antika författarne hafva icke mycket godt att säga om denne, men man får icke enbart stödja sig på deras omdömen. Hellre än efter andras uppfattning måste man bedöma honom efter hans gärningar och de förhållanden, i hvilka han var ställd.

Den förnämsta källan är Tacitus. Denne, som skref under Trajanus, har icke haft något egentligt intresse af att framställa de juliska kejsarne i en fördelaktig dager. Att få de rykten om skandaler och brott, som omsvärmade dessa furstars minne, dementerade kunde naturligen ej vara någon utpräglad önskan hos Trajanus, och Tacitus har icke gjort några ansträngningar att skingra det dunkel, som på denna punkt var rådande. Taciti uppfattning af och omdöme om Nero får man således enligt Hendersons mening icke låta alltför mycket inverka på sig, äfven om man är berättigad att fästa stort afseende vid de fakta, som han meddelar. Tarver har i sitt af mig nyss anförda arbete mycket skarpt betonat samma sak. Han anser, att Tiberius af Tacitus på ett alldeles särskildt sätt misshandlats. Visserligen hafva hvarken Caligula, Claudius eller Nero skildrats med någon mildhet, men de voro redan i det allmänna föreställningssättet så utpekade, att Tacitus härvidlag icke behöfde lägga till något. Annorlunda vore förhållandet med Tiberius. Talrika bevis funnes för att han i flera afseenden varit en god härskare och fört en utmärkt regering. Då Tacitus i alla fall kommer med skildringar fulla af insinuationer och illvilliga omdömen, framginge häraf tydligt, att framställningen icke kan tagas för god i sin helhet. Tarver anser, att Tacitus upphört att vara historiker och blifvit pamflettskrifvare; hans tillgjorda opartiskhet vore endast en väl öfvertänkt pose utan ärlighet bakom. Med en sådan uppfattning af Tacitus såsom historisk källa hafva dessa författare helt naturligt icke kunnat taga de ofördelaktiga yttrandena på fullt allvar. Henderson har också gjort sitt bästa att söka mildra skärpan i hans framställning. Den Nero, som han skildrar, blir därför en helt annan än den antike historieskrifvarens.

Att bortförklara felen har Henderson icke vågat sig på. För de brott och olyckor, som Neros historia har att i stort antal framvisa, vill han emellertid icke i främsta rummet tillskrifva Nero skulden, utan han anser, att kejsaren mer eller mindre ofrivilligt drifvits af förhållandena. Han framhåller också till en början såsom en förmildrande omständighet det dåliga arf, som han fått från sina föräldrar, och hurusom den uppfostran han erhållit icke varit ägnad

att motverka hans onda anlag. Fadern, Cn. Domitius Ahenobarbus, tillhörde en ätt, som under republikens sista dagar hunnit till högt anseende och frambragt män, utmärkta af framstående krigisk duglighet och kraft, men hvars senare representanter blifvit lastbara och förvekligade. De hade gärna sysslat med finansspekulationer och visat stort intresse för cirkusspel och teater. Neros bekanta förkärlek för alla slags skådespel och det slöseri, hvartill denna kärlek förledde honom, kunna tydligt spåras såväl hos hans far som hans farfar. På mödernet härstammade Nero genom den yngre Agrippina från Agrippina d. ä. och Julia. Den enas sedeslöshet och den andras ofördragsamma ärelystnad hafva, förenade hos Agrippina d. y., gifvit Nero ett ytterst farligt påbrå. I allmänhet framställes kejsaren såsom blodtörstig och grym. Mot en sådan uppfattning opponerar sig Henderson. Nero var icke i sig själf sådan, men han var stolt, lidelsefull och impulsiv.

Förf. söker vidare tillägga kejsaren mycket stora förtjänster om rikets styrelse. Gång på gång talar han om den politiska visdom och moderation som utmärkte honom, och han påpekar, att detta icke får undanskymmas af brotten, ehuru dessa naturligen lättare falla i ögonen. Att Neros regering i vissa hänsenden varit utmärkt, är af gammalt erkändt. Redan kejsar Trajanus har om det s. k. quinquennium Neronis, d. v. s. de fem första åren af hans principat, fällt ett berömmande omdöme. Detta har man emellertid ofta alltför mycket förbisett, och, såsom ofvan nämnts, ha försök gjorts att tillskrifva förtjänsten af framgångarna icke kejsaren själf utan uteslutande hans rådgifvare, i synnerhet Seneca. Ett drag hos kejsaren, som af Henderson skarpt framhålles, är hans förmåga att för olika poster finna de rätta männen. Hans val af befälhafvare på viktiga strategiska punkter är härpå ett bevis: Corbulo för Armenien, Vespasianus för Judéen och Suetonius Paulinus för Britannien. De framgångar, som de romerska vapnen på alla dessa ställen vunno, kunna därför i ej ringa grad skrifvas på Neros konto. Äfven på förvaltningens olika områden har han med ifver ingripit. Finanserna voro föremål för hans särskilda uppmärksamhet, kontrollen öfver ämbetsmännen skärptes och i fråga om skatteväsendet vidtogos förbättringar. Ett bevis på kejsarens intresse för dessa frågor är ett förslag, som han år 58 framställde för sina rådgifvare och som gick ut på att helt och hållet borttaga alla indirekta skatter, framför allt tullarne. Detta frihandelsförslag är något nytt i antikens ekonomiska historia och är märkvärdigt för en ännu endast 20-årig furste. Hans tankar rörde sig säkerligen hufvudsakligen om den förtjusning, som enligt hans öfvertygelse skulle uppväckas af underrättelsen om att icke blott tullarna skulle försvinna utan också de hatade tulltjänstemännen. Förslaget rönte emellertid genast motstånd från rådgifvarnes sida och blef icke genomfördt. Men det hade till följd en rad förordningar om bättre kontroll öfver skatteförpaktarne m. m.

En erinran må också göras om Hendersons uppfattning af Neros åtgärder rörande myntväsendet, därför att han i detta afseende så vidt skiljer sig från äldre författare. Han stöder sig på ett par artiklar i Revue Numismatique 1898 och 1899 af M. C. Soutzo, »Études sur les monnaies impériales romaines». Det förhållandet att myntvärdet sjönk, har orsakat många angrepp på Nero, och man har påstått, att hela penningväsendets ruin häraf måste bli en följd. Schiller t. ex. säger, att den neronska tiden är början till bankrutten, som längre fram förklarades. Att både guld- och silfvermynten under Nero blefvo förminskade i vikt, vill emellertid Henderson snarare anse som en förbättring än en försämring af det gällande systemet. Den tanken låg nämligen till grund för förändringen, att man skulle bringa den romerska myntfoten i öfverensstämmelse med den grekiska och därigenom åstadkomma ett enhetligt myntsystem i riket.

Om provinsernas styrelse har Nero visat stor omsorg. Under de första åren äro ett osedvanligt stort antal rättegångar rörande dålig administration tecken på hans afsikt att beifra fel och försummelser. Jordbruket har han sökt förbättra genom uppdelning af latifundierna, hvilka på grund af sin storlek voro omöjliga att sköta ordentligt. Nya vägar anlades. Fred och ordning ombuldades. Med ett ord, frånsedt enskilda skandaler och brott, som under Neros regering förekommo, har riket i stort sedt haft skäl att trifvas utmärkt under denne kejsares goda styrelse.

Att mycket under Neros regering uträttats, som är värdt det största erkännande, torde icke kunna förnekas. Frågan blir emellertid: hur mycket af detta har utgått från kejsaren själf? Det förefaller nästan, som om Henderson i sin ifver att tillskrifva honom förtjänster tecknat honom väl ljust. Han vill icke störa den bild, som han beslutat sig för att gifva af Nero, genom att omtala alltför mycket ofördelaktigt. När han nödgas anföra sådant, är han mån om att framställa det i så mild dager som möjligt. Ett exempel må anföras. I afseende på finansväsendet drar han egentligen fram endast de ljusa sidorna. Däremot framhåller han icke tillräckligt det gränslösa slöseri, som utmärkte kejsaren. Detta är särskildt anmärkningsvärdt, därför att just på denna punkt mer än på många andra man kan iakttaga kejsarens *personliga* åtgärder.

Ser man emellertid närmare efter, hvilka förtjänster Henderson lyckats finna hos Nero, så blir det i självfva verket icke många. Strängt taget är det bara en sak, som kan komma i fråga, och det är kejsarens förmåga att välja dugliga män på viktiga poster. Denna onekligen icke allom gifna gåfva framhåller han emellertid på flera ställen. Det bör lända kejsaren till heder, att han velat använda sådana män som Seneca och Burrus, och valet af utmärkta ståthållare i vissa provinser har kraftigt bidragit att göra den neronska perioden till en i många afseenden lycklig tid. Men när det gäller att upphjälpa en persons anseende, fordras emellertid nå-

got mera än att säga, att han förstod välja dugliga medhjälpare. Och detta mera kan Henderson knappast sägas ha funnit.

Vidare är det försvar för Neros ogärningar, som Henderson presterar, ganska svagt. Att rättfärdiga brodermordet med att det var en politisk nödvändighet är knappast något försvar, så länge det ej uppvisats, att nödvändigheten fanns till äfven utanför Neros subjektiva uppfattning. Lika litet torde Nero kunna rättfärdigas därigenom, att förf. på tal om de blodiga förföljelserna efter den pisonska sammansvärjningens upptäckande gör den reflexionen, att det i alla fall var bra, att de sammansvurna icke lyckades störta Nero, ty ett tronskifte hade kunnat medföra svåra förvecklingar och någon verklig vinst för riket hade det knappast varit, om Nero ersatts med en slapp och lastbar epikuré sådan som Piso.

Om man således har litet svårt att gilla Henderson i hans försök att måla upp Neros bild med bättre färger än som förut användts, så hindrar icke detta, att man i andra afseenden med intresse och gillande kan följa framställningen. Förf. har grundligt satt sig in i den rikhaltiga moderna litteraturen. Han har också flitigt studerat de antika författarne och därjämte sökt tillgodogöra sig det inskriftsmaterial som finnes. Om han också icke lyckats skingra det dunkel, hvari en del viktiga frågor äro insvepta, har han här och där gjort beaktansvärda synpunkter gällande, och vissa detaljer, särskildt i militära spörsmål, hafva fått en intressant ny belysning.

Hvad förf. själf synes helst ägna sin uppmärksamhat åt, är militära och diplomatiska frågor. Dem behandlar han också bäst. Särskildt skildringen af striderna mot parterna om Armenien är utmärkt af stor klarhet och är kanske den bästa hittills gjorda. Några antydningar om denna sak kunna möjligen hafva ett visst intresse.

Frågan om herraväldet öfver Armenien har sysselsatt de flesta af den senare republikens stormän; den har tillika varit en källa till bekymmer och oro för kejsartronens innehafvare ända från Augustus till Diocletianus. Romarne och parterna hafva båda velat lägga landet under sig. Såsom en förträfflig strategisk position var det af stor vikt för Roms herravälde öfver Främre Asien. Parterna, nära besläktade med armenierna, önskade äfven behärska det bl. a. på grund af dess läge såsom förmedlande handeln i olika riktningar. Konflikter om denna sak blefvo helt vanliga alltifrån den tid, då Rom genom Pompejus fick ett allvarligt intresse för Eufratländerna. Att hålla Armenien kvar erbjöd en mängd svarigheter dels på grund af invånarnes motvilja mot romarne, dels därför att man ej kunde nöja sig med endast Armenien utan samtidigt måste annektera Mesopotamien och kanske äfven Assyrien. Augustus har insett, att det vore ytterst farligt att fördjupa sig i vidlyftiga företag i Orienten, och han har nöjt sig med att vid olika tillfällen med vapenmakt insätta konungar i Armenien. Samma politik hafva hans närmaste efterträdare fört. Ständiga ingripanden hafva emellertid från par-

ternas sida förekommit i den armeniska tronfrågan, och alltjämt hafva nya romerska ansträngningar kräfts för att behålla makten att bestämma troninnehafvaren.

För tryggheten af romarrikets östra gräns var besittningen af Armenien nödvändig. Jämförelsevis få trupper funnos utmed gränsen. Den enda befintliga militärstyrkan låg i provinsen Syrien, men här var man ganska trygg på grund af den syriska öknen och bristen på användbara öfvergångar öfver Eufrat. Längre upp efter floden funnos dock massor af vadställen men inga reguliära trupper. I närheten af Melitene i Kappadokien korsade den stora farvägen åt öster Eufrat och försvann in i Armenien. Flodöfvergången var mycket illa skyddad, och ett fientligt Armenien måste innebära en ständig fara för infall på denna punkt. Henderson anför i sammanhang härmed ett nytt skäl för romarnes sträfvan att behärska Armenien. Var detta land beroende af Rom, kunde man nöja sig med de jämförelsevis svaga militära anordningar, som nu funnos utmed Eufrat, hvilket utan tvifvel var mycket billigt. I motsatt fall var det nödvändigt att stärka försvaret af Kappadokien. Äfven ur denna ekonomiska synpunkt var det omöjligt för den romerske kejsaren att helt och hållet släppa ifrån sig Armenien. Nero, som genast i början af sin regering ställdes inför denna fråga, tack vare den omständigheten att en partisk prins, Tiridates, satt sig i besittning af den armeniska tronen, har insett detta och med kraft uppträdt till de romerska intressenas värnande. Cn. Domitius Corbulo har såsom öfverbefälhafvare i det armeniska kriget med framgång häfdat Roms öfverlägsenhet, och i hela härens åsyn måste den partiske troninkräktaren nedlägga sin krona inför Neros bild. Endast ur kejsarens hand skulle han återtaga den. Efter försök i olika riktningar öfvergifver Nero den politik, som af Augustus tillämpats, nämligen att den romerske kejsaren tillsatte en af honom beroende konung i Armenien, hvilkens främsta uppgift vore att tillbakaslå partiska angrepp. Denna politik, som af Henderson kallas den faktiska öfverhöghetens, hade emellertid icke ledt till fredens tryggande, då dessa konungar vanligen voro för svaga att hålla de öfvermäktiga parterna stången. Att helt och hållet annektera landet skulle hafva kostat oerhörda summor och dragit med sig som oundviklig följd romersk frammarsch ännu längre mot öster. Under sådana förhållanden försöker den neronska regeringen en annan politik, som åsyftar nominell romersk öfverhöghet. En partisk prins skulle innehafva tronen i Armenien, men han skulle få sin krona af den romerske kejsaren och betrakta denne som sin herre. Det är denna politik, som af Corbulo genomföres. Tiridates' nedläggande af sin krona inför kejsarens bild är härtill första steget. Det andra och sista tages, då Tiridates i Rom inför kejsaren själf knäböjer och af denne högtidligen erkännes och krönes såsom armenisk konung. Att denna politik var klok visar sig däraf, att fred och lugn blefvo rådande på östra gränsen under de närmaste femtio åren. Tack vare denna ovanligt långa fredsperiod kunde förbättringar vidtagas i afseende på gränsförsvaret, som under

Corbulos fälttåg företett afsevärda brister. I betraktande af dessa följder var det armeniska kriget en diplomatisk och militärisk triumf, hvilket Henderson med styrka framhåller.

I nära samband med den armeniska står Svarta-hafspolitiken. Henderson söker få fram en enhetlig och målmedvetet följd plan att göra hela Svarta hafvet till ett romerskt vatten. De åtgärder, som på norra sidan företogos af legaten öfver Moesien Plautius Silvanus, och exempelvis konungarikets Pontus' förvandling till ett romerskt provinsområde på södra kusten syfta alla till detta mål. För att fullborda verket skulle ett sista slag slås för att underkufva områdena närmast Kaukasusbergen, om möjligt ända fram till Kaspiska hafvet. Denna plan kom aldrig till utförande, emedan det uppror, under hvilket Nero förlorade lifvet, kom emellan. Men de omfattande förberedelser, som hade vidtagits, äro beaktansvärda. Henderson är också angelägen att framhålla, att Neros tilltänkta expedition »ad Caspias portas» icke var ett infall eller en nyck af en excentrisk kejsare, utan att den afser fullbordandet af en länge följd politik, som afsåg att ge riket en sammanhängande gräns från Eufrat rundt Svarta hafvet utmed Donau och Rhen fram till Britannien.

Förf:s utrikespolitiska öfversikt är i sina detaljer synnerligen intressant, men man ställer sig nog en smula tvekande inför hans slutsatser. Den uppfattning han hyser om Neros utrikesstyrelse är präglad af oförställd beundran. Och ändå, är icke djupare sedt denna romerska gränspolitik, som endast afser att trygga riket för anfall utifrån och bevara det område, som man redan underlagt sig, en antydan om att förfallet börjat? Låg det icke i det romerska världsrikets natur att oafbrutet utbreda sig och nedslå hvarje makt, som försökte träda det i vägen? »Das römische Reich kennt als Grenze genau genommen nur das Meer oder das wehrlose Landgebiet», säger Mommsen. Därför kunna icke de medgifvanden åt parterna, som freden trots alla yttre förödmjukelser för dem innebar, betraktas annorlunda än som tecken på tillbakagång och svaghet hos romarne. Från denna synpunkt sedt har man svårt att dela Hendersons beundran för den neronska regeringen. Man behöfver emellertid fördenskull icke betrakta denna med något förakt. Helt säkert gjorde den allt hvad den kunde göra för att i det dåvarande läget uppehålla romarrikets anseende utåt. Och ett erkännande härför har den utan tvifvel förtjänat. —

År 1908 utgaf Henderson den andra boken, hvars titel står här ofvan, »Civil war and rebellion in the Roman empire A. D. 69—70». Detta är hufvudsakligen ett krigshistoriskt arbete, och såsom vanligt i fråga om militära frågor behandlar förf. sitt ämne med stor klarhet och grundlighet. Den förnämsta källan är äfven för denna historia Tacitus, utan hvilken vi skulle hafva ringa kunskap om striden mellan Otho och Vitellius och en ännu sämre om Vespasiani undanträngande af Vitellius. Från rent strategisk och militärisk

synpunkt äro emellertid Taciti skildringar af ganska litet värde. Hendersons afsikt med sitt arbete är att på grundvalen af de antika uppgifterna efter vidlyftiga topografiska undersökningar på skådeplatsen för ifrågavarande års strider och med tillämpande af moderna krigsvetenskapliga metoder lämna en skildring af dessa fälttåg. Att han kommer till andra slutsatser än Tacitus bör icke förvåna, och omdömena om de handlande personerna blifva ibland ytterst olika dennes. Så t. ex. i fråga om Otho, som af Tacitus göres dum och feg, men som för Henderson visserligen icke står fri från fel och misstag men såsom orubbligt kallblodig in i döden och föremål för soldaternas kärlek.

Att något närmare gå in på de krigshistoriska detaljerna skulle icke här vara lämpligt. Endast ett par korta antydningar må gifvas om orsakerna till de strider, som skakade det romerska riket närmast efter Neros död. Den popularitet, som Galba hade att tacka för sin upphöjelse på tronen, varade icke mer än tre månader. Hans egen stränghet, som ibland öfvergick till grymhet, och framför allt hans utomordentliga sparsamhet gjorde honom förhatlig för Roms befolkning, som af Neros slösande hand nyss förut blifvit ytterst bortskämd. Och han försmådde att genom guld köpa sig truppernas pålitlighet. Oppositionon utbröt först i Germanien, där Aulus Vitellius någon af de första dagarna af år 69 utropades till kejsare. Kort därefter blef i hufvudstaden Galba dödad och till hans efterträdare utsedd M. Salvius Otho. Sedan måste svärdet afgöra de båda tronkräfvarnes sak.

Den för en romersk kejsare kanske viktigaste frågan var den, som rörde hans förhållande till trupperna i riket. Så länge han kunde lita på dem, var hans ställning ganska tryggad. Men det kunde ofta vara svårt, för att inte säga omöjligt att hålla alla legioner vid godt lynne, då de ofta voro långt aflägsna från kejsarens hufvudstad och mer eller mindre lämnade på egen hand. I det system som följdes funnos emellertid äfven andra svagheter. Alltsedan kejsardömets början hade man sökt för längre tid bibehålla samma trupper i samma provinser. Legionerna förlagda i »castra stativa» blefvo medelpunkter för rundt omkring uppväxande civila samhällen och hafva i gränstrakterna blifvit förmedlare af romersk civilisation. Om också detta måste hafva inneburit stora fördelar, hvartill bör läggas den omständigheten, att rekryteringen försiggick med lätthet, då legionssoldaternas i nära beröring med militärlifvet uppfostrade söner vanligen togo anställning i armén, så har dock den faran legat nära till hands, att soldaterna låtit intresset för den egna provinsen eller trakten öfverflygla tankarna på och plikterna mot riket i dess helhet. Faran härför blef så mycket större, som man under Neros tid började öfvergifva det gamla bruket att låta provinsguvernörerna tjänstgöra endast korta perioder. Och när kejsaren dessutom blef personligen främmande för sina trupper och icke vågade eller förstod att själf sätta sig i spetsen för

dem, blef han af dem öfvergifven. Den sammanhållande makt, som legat i kejsarens person, var försvunnen, lokala sträfvanden blefvo tydligt framträdande, och resultatet blef de hårdnackade borgarkrigen 69—70.

Yngve Lorents.

Studier rörande Skandinaviens äldsta politiska indelning. Akademisk afhandling. Af SVEN TUNBERG. XXIX + 232 sidor. Uppsala 1911.

Docenten Tunbergs doktorsafhandling rör ett ämne af största vikt ej blott för Nordens fornhistoria, utan för germanernas öfverhufvud, ett ämne, som därför också är förut afhandladt eller vidrördt i en mångfald lärda arbeten. Det är frågan om *häradets* och *hundarets* upphof och tidigaste utveckling, som är hufvudföremålet för hans undersökning. Härvid har förf. ansett det riktigt och fördelaktigt att närmast ställa spörsmålet som rent skandinaviskt: mindre och senare än sina utvandrade stamfränder hafva Skandinaviens germaner rönt främmande inverkan i rättsväsen och samhällsskick; deras statsbildningar visa därför ett mera obrutet sammanhang i utvecklingen, större ursprunglighet än de flesta öfriga germanska folks. En noggrann särskild pröfning af deras väsen bör ej blott vara lönande i sig själf, utan också kunna gifva gagnande uppslag för den allmänt germanistiska forskningen. En fullständig afgränsning är dock ogörlig: ämnets kraf liksom föreliggande litteratur tvingar å flere håll till jämförelse med andra stater och folk.

Endast i största korthet tecknar förf. det fornnordiska häradets och hundarets *uppgift*; den politiska indelningen själf, ej statslifvet inom dess ram, är föremålet för hans framställning. Härvid framhålles dock särskildt, att ett ursprungligt samband med *ledungsväsendet* icke finnes. Dithörande inrättningar visa sig såväl i Sverige som i Danmark vara senare uppkomna och lämpade efter den tidigare häradsindelningen.

Som första del i ordet *härad* antager förf. liksom nästan alla sina föregångare ordet *här* (subst.). Men han afvisar bestämdt det redan af Hans Hildebrand betviflade antagandet, att detta »här» skulle betyda »hundra» — en åsikt, som grundar sig på ett ställe i Snorre-Eddans Skáldskaparmál, där syftet endast är att gifva godtyckligt valda synonyma mängdord för persongrupper af växlande storlek, allittererande med motsvarande tal. Förf. väger för öfrigt mot hvarandra Falks, Brates och Kocks etymologier: *her-ráþ, *hīwa-ráð- och *hari-raiða — egentligen »befäl öfver här», »hem, familj» och (enligt Kock) »(skepps-)härsutrustning» —; han gillar i fråga om formen den sista — som det synes på goda skäl, ehuru hela

frågan ännu icke är fullständigt utredd af språkmännen. Påpekas kan här, att förf:s referat af Sievers s. 24 är så till vida missvisande, som förf. där lägger in i Sievers' utredning en slutsats, som denne själf *icke* har dragit: att nämligen ordet herað i fornisländskan haft kort *slutet* e.

Förf:s samstämmighet med Kock sträcker sig emellertid icke till den sakliga förklaringen af häradets etymologi. Kock har tolkat *hari-raiða som »distrikt som gemensamt deltager i ledungens utrustning». Redan den därvid för »här» antagna betydelsen »skeppshär» saknar verkligt underlag; att ledungsindelningen i Danmark tydligen är yngre än häradsindelningen, har visats af Steenstrup, och detsamma har förf. ådagalagt för Sverige; man förstår dessutom ej, hvarför en sjömilitär indelning i härad sedan skulle måst aflösas eller förbättras med nya indelningar af alldeles liknande slag. Häruti instämmer man gärna, och förf. tör också hafva rätt i, att äfven en indelning för uppställande af bestämda, inbördes lika stora härstyrkor är osannolik, att ej säga orimlig: redan häradenas växlande storlek talar däremot, och då nöden kräfde, gick hvarje vapenför man i striden.

Af samma urnordiska grundform **hari-raiða* gifver därför förf. en ny förklaring, i det han sammanställer den med ett *hariraida*, *heriraita*, som träffas på två ställen inom den forntyska laglitteraturen (Lex Ribuaria LXIV och Lex Baiuwariorum IV: 23). Detta ord betyder »härskara, hop af människor» (vid dråp eller strid) och är bildadt af *hari*, *heri*, »här, folkskara», och *reita*, »tåg, krigiskt angrepp». Samma härledning och liknande innebörd tillägger förf. det nordiska **hari-raiða*. Det har enligt honom tidigare betecknat en krigarskara, en skara män, en hop af människor öfverhufvud; sedan den *bygd*, där en viss skara människor bor. I denna betydelse upptages sedermera härad som judiciellt-administrativ term vid en verklig statslig indelning af landet.

Härvid tyckes dock förf. i ett hänseende göra sig onödig möda. Hvarje sammanhang mellan härad och krig är honom vidrigt: han är därför man att visa, att ordet »här» icke behöfver innebära begreppet *krigisk* eller *väpnad* mängd; han framhåller, att här och folk i det äldsta germanska samhället äro ett och detsamma. Detta är sant — när tanken företrädesvis fäster sig vid de vuxne männen —; men i *den* mening, att folket var ett folk i vapen; och vill förf. åberopa, att »här» i fornnordiskt språk äfven betecknar »skara, mängd», så tarfvas dock en särskild språklig undersökning, innan det kan påstas, att härvid icke fanns antydd skiftning i betydelsen. Men för häfdande af förf:s häradsteori är detta icke nödvändigt; ty mot häradets härledning ur bygden strider ej, att denna och alltså äfven häradet från början kan hafva haft den enkla och självfallna krigiska uppgiften att vara det område, hvarinom uppbåd eller frivillige i större eller mindre styrka samlade sig, ehvad det gällde uttåg till lands eller sjöss.

Häradets urhem finner förf. i *Danmark*. Han gör nämligen gällande, att en statslig indelning af denna art måste uppstå inom ett lands område, hvarifrån den sedan kan utbreda sig, och han framhåller, att häradsindelningen i Danmark äger en likformighet och ursprunglighet, som icke i samma mån återfinnas i Sverige. Visserligen bör härvid erinras, att skillnaden delvis kan förklaras af själfva de geografiska förhållandena. Från Danmark har sedermera häradsindelningen redan i förhistorisk tid spridt sig till öfriga delar af det område, där dess tillvaro fastställes af de äldsta källorna, nämligen Småland, Västergötland och Östergötland.

Här föreligger utan tvifvel en vacker vinst af förf:s forskningsarbete. Dock skulle man på denna viktiga punkt önskat en utförligare och mera konkret framställning. Hvad man med skäl kan härleda fran Danmark, är den ordnade, uppsåtligt genomförda indelningen i härad af land efter land. Men detta kan i Götaland liksom i Danmark endast vara sista skedet af häradets tillkomst. Bakom måste ligga en utveckling, hvarunder bygdens män småningom sammanslutits till vård om lag och rätt i allt fastare och mera utbildade former. Denna utveckling bör af ålder hafva varit samtidigt i gång i de gamla bygderna öfver hela området i fråga.

Bygden som statslig och rättslig enhet har näppeligen kommit till Sverige från Danmark. Emellertid anser förf., att så är fallet icke blott med häradsindelningen, utan äfven med *bygdenamnet härad*, som enligt hans åsikt har vandrat från söder åt norr, först till Götaland, sedan till Svealand och Norge. För detta antagande lära finnas språkliga skäl, som dock *icke* äro framlagda i afhandlingen, hvars bevisning således här påkallar ett fullständigande. Ur förf:s föreliggande framställning kunna öfvertygande bevis ej hämtas. I Svealandskapen liksom i Norge finnes ordet härad i betydelsen bygd i ortnamn så tidigt, som urkunderna tillåta oss att finna det; det förekommer, om ock sparsamt, i tidig fornsvensk litteratur; det träffas ofta i Norges och Islands lagar och är vanligt i fornvästnordisk litteratur öfverhufvud. Om detta ej talar mot danskt ursprung, talar det ej heller för. Och om häradsindelningen först är fullt utdanad i Danmark, styrker detta ej i och för sig, att den tidigare betydelseutvecklingen härad = skara till härad = bygd måste skett just där och uteslutande där: denna förutsätter endast bofasthet, en förutsättning, som tidigt var gifven öfverallt.

Bland Götalands härad finner förf. äfven spår af äldre statsliga indelningar, dels i Smålanden — Tveta, Vista, Vedbo, Ydre, Kinda, Tjust, Sevede —, dels i Östergötlands härad med namn på -kind — Hanekind, Bankekind m. fl. —, sammanställda med spridda namn väster om Vättern. Men han nöjer sig här med knapphändiga antydningar. Närmare utredning tarfvas; hänvisningen till de förras forment »regelbundna anordning» räcker ej. — Öland och Närke ligga vid utkanterna af de gamla häradslanden; här röjer ock häradsindelningen tydligt sin saknad af den hemvuxna inrättningens fasthet; i Närke synes man kunna urskilja en äldre tredingsindelning.

I *Svealand* träffas i ortnamn ordet härad i betydelsen bygd. Den judiciella häradsindelningen är däremot som bekant fullkomligt okänd ännu i landskapslagarne. Statslifvet har i mellersta Sverige tidigt nått fasthet och stadga, och häradet har i de egentliga Svealandskapen mött en fullt genomförd indelning i hundare (s. 51), eller vid tiden i fråga enligt förf:s egen teori snarare i *hund*.

Vid framställningen af häradets förekomst och innebörd i *Norge* och dess biländer rör sig förf. på säkrare mark än förut, i det han i lagar och ortnamn äger fasta stöd för sin undersökning, som också här framträder med större bredd — denna afdelning utgör omkring en tredjedel af afhandlingen (s. 57—131). Med öfvertygande styrka visas, att häradet som verklig rättslig och statslig indelningsenhet i själfva verket aldrig före 1863 har funnits i Norge, ej heller på Island. *I lagarne likaväl som i ortnamnen är ordets innebörd »bygd, trakt, område» och intet annat.* Undantag utgör endast Bohuslän, där på grund af grannskapet till Sverige och Danmark härad i betydelse af rättslig enhet en gång har vunnit insteg och i medeltidsurkunderna röjer sig i namnen på vissa af landets rättskipningsområden. Härmed bortfalla de stora svårigheter, hvarmed forskningen haft att kämpa, då det gällt att reda förhållandet mellan andra kända indelningar och den öfverallt utom för Tröndelagen antagna häradsindelningen.

Till denna afdelning sluta sig tvenne exkurser, den ena om »Den äldsta politiska och judiciella indelningen i Borgartingets och Eidsifvatingets lagområden», den andra om »Hufvudkyrkor i Oplandene».[1]

Den tredje hufvudafdelningen af Tunbergs arbete afhandlar Svealands hundaren mot bakgrund af hundaresfrågan i det hela. Förf. har här godt gagn af Claudius von Schwerins förtjänstfulla undersökning Die altgermanische Hundertschaft (1907). Schwerin har, som Tunberg med rätta framhåller, genom kritisk granskning af de viktigaste teorierna i ämnet med ett slag åstadkommit ordning och reda i den dittills härskande förvirringen. En bestämd motsats mellan bägges ståndpunkter ligger emellertid däruti, att Schwerin godkänner häradets samgermanska ursprung, medan Tunberg nekar det. Oblidare dömer förf. om Rietschels arbeten i frågan: mot dennes egendomliga försök att bland annat med Sveriges officiella statistik uppvisa hundarets uppkomst som en sammanfattning af hundra gårdar liksom mot hans tolkning i samma syfte af den fornsvenska attungsindelningen inlägger han välgrundade gensagor. Orimlig är i själfva verket Rietschels föreställning om Sveriges bebyggelse genom en med den germanska bosättningen samtidig, i det minsta strängt ordnad indelning af landet i hundaren, byar och gårdar. Värdet af hans tankebyggnad ligger i den skärpning och fördjupning, som

[1] S. 220 r. 20 upp. står: *deras*; läs: *dess*. — S. 114 not 4 är ett citat afbrutet i förtid; häradstinget förekommer i den utfallna fortsättningen.

han därmed bidragit att gifva föreliggande spörsmål och pröfningen af dem.

Rietschel är en fullt utpräglad företrädare för den ena af de båda hufvudriktningar, som Schwerin har urskilt inom hundaresforskningen, den nämligen som omfattar anhängarne af *gårdteorien* (»die Hufentheorie») och därmed besläktade teorier. Den andra kännetecknas af hvad han kallar *härteorien* (»die Heerestheorie»); sin slutliga utformning har denna fått af Brunner, som häfdat, att hundaret under germansk tid ej betecknat ett geografiskt område, utan en personell sammanslutning af militär art, en indelning af folket i härafdelningar, med hänsyn tagen till släktbanden; den har i fredstid tagits i anspråk för rättskipningen och hos några folk senare antagit territoriell karaktär.

Bägge dessa teorier hafva skarpsinnigt granskats af Schwerin, som mot härteorien framhållit, att den i verkligheten saknar allt stöd i källorna, som ej styrka någon numerisk härordning hos germanerna under äldre tider. Mot gårdteorien talar omöjligheten att vid första bosättningen uppdela landet i hundra likvärdiga delar; en dylik indelning måste dessutom så godt som genast förryckas genom folkmängdens tillväxt och odlingens framsteg. En afart af gårdteorien är den af dansken Velschov utbildade »värnpliktsteorien», som låter hvarje hundare bestå af hundra hemman och på grund däraf äga skyldighet att uppsätta hundra man i krig. Mot denna anmärker Schwerin, att den ursprungliga germanska krigsorganisationen hvilade på allmänna värnpliktens grund; först vid ett mera framskridet utvecklingsskede kunde den af Velschov och hans efterföljare antagna ordningen komma i fråga.

Tunberg godkänner denna Schwerins kritik af gängse åskådningar och framhåller för Skandinaviens del, huru både arkeologien och ortnamnsforskningen intyga odlingens långsamma framsteg, huru den germanska bosättningen här går tillbaka till urminnes tider, och huru för öfrigt själfva omsorgen om lifvets nödtorft tydligen skulle omöjliggjort ett landets besittningstagande genom samlade härskaror.

Utgångspunkten för sin egen uppfattning af hundaret har Schwerin sökt i en förnyad språklig undersökning af själfva ordet »hundare», hvilket han liksom flertalet forskare och äfven Tunberg uppfattar som sammansatt af *hund* och den från latinets -arius, -a, -um härledda afledningsändelsen *-ari*. Med bruk af en hypotes af Falk sammanställer han detta hund med grekiska *πᾶς* och gifver det en grundbetydelse af »hel, all» o. d.; hund får därigenom en innebörd af »mängd, massa». På denna grund uppställer Schwerin en så kallad *mängdteori* (»Mengentheorie», »Haufentheorie»), enligt hvilken hundaret ursprungligen blott betecknade en »mängd», en skara af obestämd storlek, sammanhållen af släktskapsband; dess medlemmar eller deras förfäder hafva under vandringstiden tågat fram tillsammans. Antydd är för öfrigt denna åsikt redan förut af von Amira bland andra.

Tunberg godtager icke Schwerins tolkning af hund i hundare. Då Falk och efter honom Noreen sammanställt fornvästnordiska hund i vissa sammansatta ord med πᾶς, hafva de därmed ej velat häfda någon förbindelse mellan πᾶς och germanska hund = centum; detta sistnämnda hund vid sidan af centum, ἑκατόν o. s. v. är endast en olika utvecklingsform af en och samma stamform, och därpå faller Schwerins antagande. Men äfven Falks kan afvisas: det förstärkande hund i fornvästnordiska sammanställningar som *hund-djarfr*, *hund-forn* är säkerligen samma ord som det vanliga: äfven andra språkliga företeelser på skandinavisk mark intyga för detta en betydelse af allmänt mängdbegrepp, som är utvecklad ur betydelsen »hundra». Det finska låneordet *kunta* och det estniska *kond* visa detsamma och synas särskildt röja, att ordet redan vid inlånet i dessa språk från de skandinaviska bland annat tjänstgjort som »personellt mängdbegrepp», d. v. s. som beteckning för en skara, en mängd af personer.[1]

Ordet *hund* = centum har alltså en gång i de skandinaviska språken ägt vidsträckt bruk som uttryck för begreppet »mängd, massa, storhet», äfven i fråga om människor. I sistnämnda funktion har hund liksom andra synonyma begrepp ofta öfvergått till att beteckna det område, där en viss sammanslutning af personer bott. Som dylik områdesbeteckning har ordet hos svearne upptagits till judiciellt-administrativ teknisk term, men senare i denna användning aflösts af termen hundare.

Svearnes hundare har således föregåtts af ett hund. Förf. påpekar i detta sammanhang (s. 181, not 3), att redan Hans Hildebrand i »Sveriges medeltid» fäst uppmärksamheten vid ordet hund i ortnamn. Man skulle önskat, att förf. äfven upplyst om Alexander Bugges uttalanden och låtit läsaren veta, att Schwerin hyllar samma åsikt som han själf och stöder den med samma bevis: namnen Tiunda-, Attunda- och Fiedhrundaland samt hundaresnamn på -und (Die altgermanische Hundertschaft, s. 195 f., 211 f.). Förbiseendet *kan* missleda och faller i ögonen på grund af förf:s vanliga noggrannhet i uppgifter om föregångares forskningsinsatser.

Detta hund tror sig förf. finna äfven i andra nordiska ortnamn, i det han i allmänhet vill i stor utsträckning förklara de nordiska så kallade *-und*-namnen som sammansättningar med *-hund*. Han uppskjuter emellertid den närmare utredningen af detta ingalunda lätta ämne.

Antagandet af ett hund före hundaret är tilltalande, helst om ordet hundare är alltför ungt för att rimligen kunna beteckna hundbygdernas äldsta fullbordade organisation. Därvid ställer sig emellertid spörsmålet om tid och sätt för ombytet. Är hundaret icke ursprungligt, har man skäl att pröfva möjligheten af dess inkomst utifrån. I sin öfversikt af dess förekomst utom Sverige påpekar Tunberg i korthet, att det med säkerhet träffas blott hos

[1] Tunberg har på denna punkt åtnjutit bistånd af professor K. B. Wiklund.

alemanner och franker — hos de förre för öfrigt enligt Brunner infördt från de senare —; flere folk tyckas hafva känt hundareshöfdingen, men icke hundaresområdet, och det engelska *hundred* angifver sig redan genom sitt namn som det räknade hundra i särskild mening, som ett för samtiden tydligt uttryck för just hundra enheter; hundredindelningen skiljer sig härigenom i grund från hundaresindelningen i Sverige och på fastlandet. Förf. härleder därför det svenska hundaret från landet vid nedre Rhen, hvars lifliga förbindelser med Sverige under vikingatiden styrkas af Rimberts Vita Anskarii, af myntfynd och tvenne runstenar i Sigtuna med inskrifter om »frisernas gillesbröder»;[1] han kunde äfven erinrat om det af Wimmer påvisade svenska väldet i Slesvig under 900-talet.

En svårighet möter därutinnan, att just spörsmålet om hundarets förekomst i trakterna omkring nedre Rhen är särskildt dunkel och svårlöst. Utan grundliga studier utrikes har denna fråga icke kunnat redas af förf., och det är alltså så till vida fullt ursäktligt, om hans framställning på denna punkt ter sig knapphändig och otillfredsställande. Dock måste sägas, att åtminstone problemet kunde ställts med större skärpa och klarhet. Förf. anför *två* exempel på ordet hundares bruk i ortnamn i Friesland; häraf sluter han, att ordet varit en därstädes *vanlig* beteckning. Han uppräknar kända författare, som antaga att hundaret funnits hos friserna — man skulle vänta att finna Ernst Mayer nämnd, men knappast Cramer —, men han meddelar sedan, att en frisisk hundaresindelning ej ens kan sägas antydd i källorna, och läsaren stannar i okunnighet om nyssnämnde forskares skäl. Han omtalar från medeltiden områden vid nedre Rhen, som kallas *hunnaria*, *hundschaft*, *hondschaft* o. d., och anser, att de åtminstone till namnet bestämdt framträda som hundarets ättlingar; men namnet ensamt bevisar föga, då dess uppkomst ej är närmare känd, och hvad förf. vidare meddelar om dessa områdens ringa storlek och öfriga afvikande drag talar *mot* den antagna härstamningen. Intet nämnes om chamavernas och ripuariernas lagar, som känna *centenarier*, men ej *centena*. — Härmed skall dock ej nekas, att förf:s tro på hundaret vid Rhen och hans härledning af det svenska hundaret från detta skall likväl *kunna* träffa det rätta och framdeles låta sig stödjas med fullare och starkare skäl.

Anmälaren har velat gifva en öfversikt af föreliggande afhandling med vissa bifogade tvifvelsmål och invändningar. För öfrigt hänvisas till förf:s egen framställning, som lättar läsarens möda genom prisvärd ledighet och bestämdhet. Mot stilen skall blott anmärkas ett öfverdrifvet bruk af de tyska termerna *belägg*, *belägga* och *ansätta*, som nu äro allmänt gängse inom svensk språkveten-

[1] Se von Friesen. Ur Sigtunas äldsta historia (Upplands fornminnesförenings tidskrift XXVI, s. 11 ff., 1910).

skap, men knappast synas böra tålas i rent historiskt sammanhang — Allt beröm kräfva likaledes förf:s förtrogenhet med sina källor och hans säkerhet i bruket af en mycket omfångsrik litteratur. Sin förmåga att afhandla spörsmålen på det viktiga forskningsområde, som förf. här har valt, har han till fullo lagt å daga, och att han är hugad till fortsatt arbete, röjer sig flerestädes. Afhandlingen har närmast tillkommit som förarbete till en undersökning öfver förvaltning och län i Norden under den tidigare medeltiden; förordet yppar förf:s förhoppning att sedermera få upptaga till behandling hithörande allmänt germanska frågor — här gäller det, som förf. framhåller i sina slutord, att allvarligt pröfva möjligheten, att hundaret öfverhufvud har utvecklat sig från ett ringa ursprung genom kulturutbytet staterna emellan. Särskilda utredningar ställas vidare i utsikt rörande flerehanda ämnen, såsom häradets inträngande i Svealand under 1300-talet, de svenska -und-namnen och Birkas uppkomst. Detta är ett rikt arbetsprogram. Man äger goda skäl att önska förf. lycka i dess fullföljande.

Georg Wittrock.

Våld och väld. Nationalistiska och revolutionära rörelser i Frankrike under 1800-talets senare hälft. Af Carl G. Laurin. 453 sid. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner 1910.

Det problem ur Frankrikes nyaste historia, som utgör föremålet för den studie, hvars titel läses härofvan, har förf. själf i sin inledning angifvit i följande ord: »I den sociala jordbäfning, i det väldiga vulkanutbrott, som skakade det franska samhället under 1790-talet, sammanväxte det nationalistiska och det revolutionära våldet till en enhet, och det var omväxlande som patriot och som frihetsvän man yrkade på 'aristokraternas' halshuggning.» — — — »Ledru-Rollin, Victor Hugo, kommunarden Rossel och Henri Rochefort, hvilkas uppträdande skall i denna bok behandlas, äro på hvar sitt olika sätt uttryck för detta dubbla arf från den stora revolutionen.»

I öfverensstämmelse härmed blir då arbetets syfte — för att nu fortfarande använda författarens egna ord — att visa, »hur de nationalistiskt revolutionära personligheterna i Frankrike under det innehållsrika halfsekel, som följde 1848, nationalitetsidéns och de sociala utopiernas år, fördärfvade just det fosterland och den frihet de påstodo sig hylla». Det blir äfven att »ur den strid mellan auktoritet och självsvåld, som började under den stora revolutionen, som återuppblossade 1848, och som sedan fortsatte hela århundradet, förklara dels den fullkomliga underkastelsen för Napoleon III:s maktspråk, sedan man blifvit uppskrämd af den väldiga kraftmätningen med de socialistiska arbetarne i juni 1848, dels den ohyggliga lik-

giltigheten för lagen, som visade sig under Dreyfusaffären, då man på auktoritetshåll var retad åt att ur revolutionära antimilitaristers skrofliga strupar få för första gången höra ett 'Vive la loi'». Sin allmänna uppfattning af den samhälleliga karaktären hos de skildrade nationalistiska och revolutionära rörelserna i det sista halfseklets Frankrike har författaren angifvit genom den fyndigt pregnanta öfvertitel han gett sin bok — »Våld och väld».

För att nu belysa ofvan angifna sidor af franskt folklynne och fransk samhällsutveckling har förf. grupperat sin framställning kring fem kapitel ur Frankrikes nyaste historia: själfva revolutionsåret 1848, »nationalitetsidéns och de sociala utopiernas år», Napoleon III:s styrelse, den epok som såg »en nationalist och revolutionär» på Bourbonernas tron, Pariskommunen 1871, »en nationalistisk revolutionär rörelse», Boulanger-affären, ej utan skäl betecknad såsom en »nationalismens fars», samt slutligen Dreyfusaffären, hvari förf. ser samma rörelses tragedi. Till själfva framställningen sluta sig släkttaflor öfver husen Bourbon-Orléans och Bonaparte äfvensom en tabell öfver hufvuddata i Frankrikes historia under perioden 1789—1908. Det hela afslutas med ett måhända något knapphändigt personregister.

Fullt fredad för invändningar kan bokens komposition ej sägas vara, äfven om villigt skall medges, att den uppgift förf. ställt sig just ej hör till de lättaste. Det är väl egentligen i tvenne punkter, som anmärkningar kunna riktas mot arbetets anordning. Den ena är den i det hela raskt och fängslande skrifna öfversikten öfver Napoleon III:s kejsardöme. Att i ett arbete sådant som det föreliggande en teckning borde ges af det andra kejsardömet, dess skaplynne och ledande idéer, dess genesis och fall, liksom af den nationalistiske revolutionär, som då länkade Frankrikes öden, därom kan väl svårligen mer än en mening råda. Men under det förf. sysslat härmed, har han alltmer fängslats af sitt ämne, ju mer han fördjupat sig i detsamma, och resultatet har blifvit en generell öfversikt öfver Frankrikes historia under Napoleon III:s regering. Detta har i dubbel måtto haft mindre lyckliga verkningar. Först och främst har förf. för att inpressa sin teckning inom ett rimligt omfång måst bemöda sig om en sofring af materialet så sträng, en saklig knapphet så stark, att på vissa punkter följden blifvit en viss skematism i framställningen, som stör det organiska helhetsintrycket. Och trots dessa bemödanden har ändå här ifrågavarande kapitel svällt ut till inemot hälften af arbetets hela omfång och i mycket fått prägeln af en ur dess allmänna ram utbruten, självständig öfversikt öfver ifrågavarande tidsskede. Likartadt är förhållandet med den särdeles klart och koncist skrifna redogörelsen för Dreyfusaffären, hvilken också verkar mera självständig studie än konstruerad *ad hoc*, d. v. s. inarbetad i bokens allmänna plan och behärskad af dess ledande synpunkter. Måhända har nämnda partis karaktär genetiskt sin förklaring däri, att förf. tidigare såsom självständig essay utgifvit en väldokumenterad teckning af den stora affären och sedan haft svårt att besluta sig

för den genomgående omgestaltning af stoffet, som kräfts för att på ett organiskt sätt infoga densamma i den nya helhetsframställningen.

Redan af den summariska innehållsöfversikt som ofvan gifvits torde framgå, att det är ett öfverflödande rikt stoff, som författaren haft att inrymma i ett arbete på omkring 450 sidor, hvarvid man äfven får ta i betraktande, att det rikhaltiga illustrationsmaterialet, däribland ett stort antal helsidesbilder, tar en ej obetydlig del af utrymmet i anspråk. Man må emellertid akta sig att häraf draga den slutsats, att författarens framställning skulle vara skematisk eller torr. I afseende på själfva händelseförloppet har han naturligtvis — och särskildt gäller detta, såsom arbetet lagts, det skickelsedigra tidsskedet 1848—1871 — fått inskränka sig till själfva de stora hufvudlinjerna, och här kan på några punkter, som nyss antyddes, teckningen ej alldeles fritagas för en viss skematism. Men i det hela är framställningen fyllig och väl afvägd. Med stor smak och skicklighet har förf. dessutom förstått att, utan att skatta åt det flackt anekdotiska, i sin framställning af händelserna och sin karakteristik af personligheterna infoga belysande smådrag, karakteristiska situationsbilder och repliker, fulltygade genom goda källor, utdrag ur samtidens tidningar eller politiska litteratur o. s. v., hvilka väl äro ägnade att ge fart och färg åt skildringen. En mängd exempel skulle kunna anföras, några få och särskildt belysande må vara tillräckliga. Huru ypperligt karaktäriseras t. ex. ej verklighetssinnet hos 1848 års män i Frankrike, när det gällde internationella förhållanden, genom den af förf. å sid. 46 anförda utrikespolitiska exposén af utrikesministern Lamartine och af revolutionsledaren Barbès', för att använda författarens terminologi, enkla och renhjärtade förslag i kammaren den 15 maj 1848: »Medborgare, församlingen måste besluta, att en armé genast tågar till Polen och att en skatt på en milliard lägges på de rike» (s. 48). Den fullständiga katastrof, hvari fransk-tyska kriget för fransmännen utmynnade, blir lättare att förstå, sedan man läst Jules Favres för dåtida liberal fransk åskådning representativa uttalande i debatten om den stora Nielska arméreformen: »Man säger oss, att Frankrike bör vara väpnadt som dess grannar, att dess trygghet är beroende på att det är indeladt i brigader och klädt i pansar, att det i sina magasin har högar af krut och kartescher. Mitt samvete protesterar mot sådant.» Samma samvete, tillägger författaren med bister ironi, fick snart tillfälle att protestera mot mycket annat, t. ex. mot Elsass-Lothringens afträdande (s. 181). Från skildringen af kommunen finnes också en del detaljer, som belysa de ledande personligheterna och deras verk, och som etsa sig in i minnet. Hit hör t. ex. Blanquis »djupa» ord: »Den revolution, som ej inom 24 timmar gör sina välsignelsebringande verkningar kännbara för alla som däri deltagit, är misslyckad» (s. 272). Det vore ock för visso synd att förbigå ett par af författarens detaljupplysningar rörande kommunens »polisprefekt» Raoul Rigault. Denne hade fått sig tillerkänd en månadslön af 500 frcs; enligt bevarad räkning gick hans mat för en månad till 7,541 frcs, och vid en middag, som han tillsammans med fjorton vänner

intog, åtgingo 74 buteljer bourgogne. Dessa detaljer ha ju en burlesk bismak, men enbart ruskig och hårdt när otrolig (om den nu ej vore fulltygad) är upplysningen, att »polisherrarne Cornuet, Rigault och Ferré läto nattetid ur häktet uttaga flickor, som på morgonen återinsattes». Den sista rekvisitionen af dylika fängslade kvinnor skedde den 20 maj och bestod af fem namngifna unga flickor (s. 296). Denna korta axplockning skulle bli alltför ofullständig, om här ej äfven anfördes den karakteristik, som af kassationsdomstolsledamoten Quesnay de Beaurepaire, som af förf. och efter hvad det synes knappast orättvist fått betyg på att vara en af Frankrikes mest fullflätade skurkar, bestods hufvudförfalskaren i Dreyfusaffären öfverste Henry: »Denne hederlige och renhjärtade soldat, hvars enstaka, af harm framkallade brott ingalunda fläckat ett lif utan vank» (s. 410).

Det är ej utan att man märker, huru författaren själf fröjdas öfver de fynd han på här ifrågavarande område lyckats göra, och ibland har han ej haft hjärta att undanhålla sina läsare detaljer, som kanske hellre såsom liggande på sidan om ämnet bort uteslutas till förmån för en något fylligare framställning på vissa andra punkter. Dit hör t. ex. den från Bismarcks »Gedanken und Erinnerungen» hämtade ypperliga anekdoten om Napoleon I sådan han skildrades af general von Canitz vid hans undervisning i preussiska krigsakademien (s. 136). Och den från samma källa hämtade situationsbilden från Emsdepeschens tillkomst belyser väl snarare ställningar och förhållanden i Preussen än nationalistiska rörelser i Frankrike. Att läsaren förmodligen intet har att invända mot att få äfven dylika smådrag till lifs, skall å andra sidan gärna medges, liksom ock att i det hela det af förf. gjorda urvalet väl synes motsvara sitt ändamål.

Hvad det sakliga innehållet i den Laurinska boken angår, så gör det ett genomgående vederhäftigt intryck. På de områden, där anmälaren i någon mån känner den befintliga litteraturen, nämligen februari-revolutionen, andra republiken och andra kejsardömet, har han kunnat konstatera, att förf. för sin framställning begagnat de bästa och grundligaste arbeten — Hildebrands, Säves, Sybels, Vandals och framför allt De la Gorce's för att nu endast nämna de viktigaste. I särskildt hög grad har förf. vid framställningen af sistnämnda tidsskede, såsom han också själf på flera ställen framhåller, tagit intryck af De la Gorce, som otvifvelaktigt hör till Frankrikes främsta nu lefvande häfdaforskare och bättre än någon känner speciellt det andra kejsardömets historia. Förf. ansluter sig till hans (och Säves) jämförelsevis fördelaktiga bedömande af Napoleon III:s karaktär och statsmannagåfvor, ja han går t. o. m. så långt, att han ej saknar erkännande ord för hans mexikanska politik. Rörande sin ställning till dessa frågor kan anmälaren inskränka sig till att hänvisa till sin i denna tidskrift (årg. 1908, öfvers. och granskn., s. 101 ff.) införda recension af Säves förtjänstfulla arbete om Napoleon III. — I afseende på det Laurinska arbetets senare partier skall anmälaren nöja sig med att särskildt framhålla den

förträffliga teckningen af Dreyfusaffärens historiska och folkpsykologiska förutsättningar.

Arbetet prydes af ett stort antal med författarens vanliga smak och sakkunskap valda illustrationer, och den typografiska utstyrseln är i alla afseenden förstklassig.

Författarens framställningskonst är alltför känd och uppskattad för att här behöfva vare sig karakteriseras eller värdesättas. Vare det nog sagdt, att man i detta historiska arbete återfinner den en smula nyckfullt subjektiva, spirituella, till synes vårdslösa, men aldrig vårdslösade stil, som man känner från författarens föregående arbeten på andra områden. Hans förmåga att prägla slagord, hos svenska författare nog så sällsynt och hos honom säkerligen utbildad under franskt stilinflytande, har i det föreliggande arbetet frambragt några af sina lyckligaste skapelser; man erinre sig t. ex. karakteristiken af kommunens tid såsom »de två månader 'då folket var herre i eget hus' samt också något i andras». Den — ibland något fränt — ironiska ton, som genomgår skildringen af vissa alltför motbjudande eller bedröfliga tilldragelser eller personligheter, viker på andra punkter för ett allvar så djupt och äkta, att det ovillkorligen gör intryck. Så när förf. afslutar sin skildring af kommunen med ett framhållande af att efter dylika samhällsskakningar »tvenne ord få en ny och starkare betydelse, ord som man förut kanske tyckt smaka af fras men för hvilka man nu böjer sig i vördnad, grunderna för sammanlefnaden, hörnstenarna: fosterlandet och lagen». Dessa värden jämte en stark portion individualism med hänsyn till religiösa och religionspolitiska frågor bilda själfva kärnan i den allmänna samhälls- och statsåskadning, som tryckt sin prägel på arbetet. Att analysera och värdesätta densamma är emellertid en uppgift, som ligger utanför en anmälan i en historisk tidskrift.

I sina konsthistoriska arbeten har förf. visat, att han icke hör till dem, som vilja betrakta konsten och dess skapelser såsom isolerade fenomen i förnäm afskildhet från en nations eller ett tidehvarfs allmänna samhälleliga lif. Det är ett utslag af denna sträfvan att fatta den historiska utvecklingen i dess helhet, som vi ha att se i de studier, af hvilka det föreliggande arbetet är en frukt. Anmälaren kan ej annat än lyckönska förf. till ett verk, som, utan att gäcka de anspråk på allvar i forskning och vederhäftighet i uppgifter man äger rätt att ställa på en historisk framställning, äger en lättillgänglighet i formen, som skaffat det läsare långt utöfver fackmännens och de specifikt historiskt intresserades krets, och som, på samma gång det erbjuder en ovanligt angenäm läsning, tillika ger incitament till eftertanke inför några af samhällslifvets intressantaste och svarlöstaste problem.

Torvald Höjer.

Öfversikt af under år 1910 i Finland utkommen historisk litteratur.

På medeltidsforskningens område har den historiska litteraturen riktats med ett betydande verk, i det Finlands statsarkivarie dr R. Hausen utgifvit första delen af sitt länge förberedda finska diplomatarium. Arbetet, benämndt »Finlands Medeltidsurkunder», föreligger i denna första del färdigt till år 1400. Då det i denna tidskrift under årets lopp kommer att blifva föremål för en fristående anmälan, må i detta sammanhang detta korta meddelande om dess utkommande vara nog.

Frågan om det s. k. första korståget till Finland återupptages till behandling af J. Jaakkola i den helt och hållet finska historiska tidskriften Historiallinen Aikakauskirja (»Historisk Tidskrift») i tvenne längre uppsatser (»Några ord om det s. k. första korståget», s. 88—98 o. 162—184). Framställningen har intresse framför allt därigenom, att förf. sammanfattat den finska filologiska forskningens senaste resultat beträffande St. Eriks- och St. Henrikslegenderna. Den senare anses knappast ha kunnat uppstå och utbildas förrän vid pass år 1300 och innehåller, att döma af skildringarnas åskådlighet, originalitet, m. fl. omständigheter, synbarligen en ursprunglig kärna hänförande sig till verkliga händelser. Det har varit den äldre historieforskningens egentliga uppgift att (under 1500-, 1600- och 1700-talen) anteckna de på folkets läppar fortlefvande traditionerna. Vidare motsäger förf. på olika grunder K. Stjernas bekanta teorier om korståget. Af intresse är utredningen om den mellan svenskar och danskar bestående rivaliteten om Finland (s. 167—169), hvilken synes ha fortgått i ett halft århundrade. På grund af senare påfvebullor och historiska förhållanden finner förf. ett krigståg af konung Erik till Finland åtminstone i högsta grad sannolikt. Men berättelsen om en enda afgörande strid i närheten af Åbo, hvilken för sin uppkomst i själfva verket har att tacka Scarin och Porthan, finner icke tillräcklig hemul i äldre traditioner och i legenderna och stödes icke heller af sannolikhetskäl. Berättelserna om Kuppis källa, där finnarne döptes, äro mycket unga. Traditionerna om biskop Henriks omvändelseverk äro lokaliserade till trakterna närmast norr om Åbo. Det s. k. första korståget blir enligt förf:s slutledning endast ett af de under korstågstiderna vanliga härjnings- och omvändelsetågen från Uppland till Finland, hvars mål för denna gang var Kumo- och Kaumonejderna. Till hvilken punkt det s. k. korståget företogs, kan icke genom folktraditionens utsagor afgöras. Sannolikt tyckes vara, att det riktade sig utmed sydvästra Finlands kust till Kumo älfdal. Uppsatsen innehåller intressanta synpunkter och ger en god öfverblick öfver de nyaste forskningarna, dock ej de arkeologiska; men de källanvisningar förf. lämnar läsaren äro beklagligtvis allt förbristfälliga.

Inom området för reformationstidehvarfvets historia ha endast ett par smärre uppsatser, förutom ett större arbete på den allmänna historiens omrade, sett dagen.

I en uppsats med titeln »Drag ur lifvet på Olofsborg under femtonhundratalet» lämnar i Historiallinen Aikakauskirja J. M. Salenius (s. 28—32) åtskilliga uppgifter om detta slott, hämtade ur dess gamla räkenskapsböcker. Slottet (grundlagdt 1475, efter 1477 uppfördt af sten) synes trots sitt aflägsna läge städse ha varit fullt krigsrustadt. Utom de vanliga krigsförråderna funnos här en mängd farkoster såsom större bestyckade »kavasser», lodjor, pråmar, mindre jollar m. m. I fredstid var Nyslott ett betydande centrum med kvarn, smedja, gjutverk, tegelbruk, kalkbruk samt i omgifningarna sågar, jordbrukslägenheter, afvelsgårdar och fiskerier. Vid särskilda tillfällen hölls här lagmansrätt. På malmen å fasta landet uppväxte en köping. I en annan uppsats förtäljer samma förf. ett och annat om »Vårt lands tvenne nordligaste fästen» (s. 136—142): Uleåborg (fullbordadt 1611—1613) och Kajaneborg (fullb. 1619). Johannes Messenius hölls som kändt fången på det senare stället 1616—1626; det framgår dock, att han här knappast led någon nöd, i det hans årliga underhåll i lifsmedel, enligt hans egna kvittenser, betydligt öfversteg det af konungen till årsunderhåll förordnade (Kajaneborgs räkenskapsbok i Finlands statsarkiv). Af den nämnda författarens hand äro ytterligare några uppgifter om »De finska slottens och kungsgårdarnes förråder och inventarier under 1500-talet» (s. 143—146). Dessutom har han i Historiallien Arkisto (XXI,II (1910) s. 1—8) på finska publicerat en uppsats: »Om Borgå kungsgård vid början af nya tiden».

I samma tidskrift skrifver äfven K. V. Voionmaa (på finska) om »Uppbördsområdenas ordnande i Finland vid början af nya tiden» (s. 1—16).

Ett intressant bidrag till belysande af påfvedömets historia under motreformationens tidehvarf utgör H. Biaudets arbete om »De stående nuntiaturerna».[1] Den handbok dr Biaudet härmed fullbordat och öfverlämnat till den vetenskapliga världen fyller ett bland Vatikan-forskarne länge kändt behof. Såsom han själf i företalet yttrar, råder nämligen i urkunderna stor förvirring beträffande nuntiernas benämning, i det de än förekomma under sitt eget namn, än kallas »nuntien i Frankrike», »nuntien i Polen» o. s. v., än åter benämnas rätt och slätt efter sina biskopsdömen, hvilka dessutom hastigt växlade utan att nuntien själf bytte plats. Det är för att förhjälpa forskaren till reda i denna förvirring och gifva honom tillfälle att ständigt finna sig tillrätta med ort, person och årtal förf. utarbetat föreliggande öfversikt med de vidlyftiga tabeller, som utgöra hufvuddelen af arbetets innehåll.

I en inledning på 92 sidor behandlar förf. i fyra särdeles belysande kapitel först den påfliga diplomatins väsen under äldre ti-

[1] Les Nonciatures Apostoliques permanentes jusqu'en 1648 (Annales Academiæ Scientiarum Fennicæ. Serien B: tom II, 1). Helsingfors 1910.

der och sedermera nuntiaturernas småningom skeende utveckling från tillfälliga beskickningar till stående institutioner. Beträffande framställningen af den medeltida diplomatin kunde den anmärkningen göras, att uppgifterna om kollektorerna åtminstone icke passa in på den Avignonska tiden, som ju dock i det påfliga uppbördsväsendets historia varit af en särskild betydelse. Men i kapitlen om »nuntiaturerna», »nuntierna» och »nuntiernas aflöning» komma förf:s stora sakkännedom och grundliga fackstudier till sin fulla rätt. På ett särdeles intressant sätt och med en rikedom af synpunkter framlägger han sina undersökningar om den påfliga diplomatins ställning vid det sextonde århundradets midt och dess utveckling till tidevarfvets slut. Det var då den iklädde sig bestående former och antog den gestalt den sedermera i hufvuddrag skulle komma att bibehålla. Förf. finner, att Gregorius XIII, hvars betydelse i historien hittills enligt hans mening underskattats, här framträder såsom förnyaren och den slutliga ordnaren. Denna åsikt är utan tvifvel värd beaktande; dock synes förf. stundom gå för långt, exempelvis då han i denne äfven vill se den egentliga skaparen af den flandriska nuntiaturen, i det Filippo Sega, som 1577 afsändes som nuntie till Nederländerna, enligt hans förmenande skulle ha expedierats »avec toutes les attributions d'un nonce permanent» (s. 32). Tvärtom tyder allting på att Sega endast hade till uppgift att sekundera Don Juan d'Austrias sträfvanden i Nederländerna, och att då dessa misslyckades, han icke vidare ansågs behöflig i prinsens närhet. — Den rikedom på upplysningar och iakttagelser dessa kapitel innehålla torde kunna sägas kasta nytt ljus öfver åtskilliga hithörande frågor. Talrika upplysningar och anmärkningar ha sammanförts i noterna, hvarigenom dessa kommit att svälla ut till ett betydande omfång.

Genom tillämpandet af ett sinnrikt system ha de vidlyftiga tabellerna erhållit en stor öfverskådlighet och användbarhet. För åren 1500—1560 äro de ännu kortfattade och till största delen byggda på andras arbeten, hvarjämte uppgifterna ännu tillsvidare långt ifrån äro att anses såsom säkra. Men från år 1560, då nuntiaturerna slutligen kunna sägas ha blifvit stående — förf. inlåter sig icke på de hårklyfverier, som framkommit om *när* den första stående nuntiaturen uppstått — äro de synnerligen omfattande och till allra största delen grundade på förf:s egna forskningar bland ännu otryckt material. (De tryckta källorna ha härvid i någon mån kommit att stå tillbaka). I detta sammanhang kunde den anmärkningen göras, att det, trots tabellernas precision i allt öfrigt, dock icke alltid med full klarhet framgår, hvad det datum betecknar, som följer närmast efter en nyutnämnd nunties namn, om nämligen därmed afses utnämningsbrefvets datum eller icke. Ytterligare må nämnas, att i uppgifterna om de s. k. kardinalstatssekreterarne, hvilka äfven upptagas i tabellerna, beträffande Pius V:s och Sixtus V:s statssekreterare en del smärre oriktigheter insmugit sig. Ett särdeles rikhaltigt och noggrant register förlänar ytterligare

arbetet ökadt värde. Slutligen följer ett bihang innehållande (13 st.) akter, som i viktiga punkter belysa texten. Arbetet, hvaraf en andra del (1648—1800) förberedes, bör blifva af den största nytta för en och hvar, som bedrifver forskningar icke blott i det vatikanska arkivet, utan äfven i allmänhet i reformationstidehvarfvets historia.

I en uppsats benämnd »Drag ur det bottniska handelstvångets uppkomsthistoria» behandlar K. Kivialho i Historiallinen Aikakauskirja (sid. 49—60) Karl IX:s, Gustaf II Adolfs och förmyndareregeringens handelspolitik gentemot de svenska och finska städerna vid Bottniska viken. Förf. stöder sin framställning på arbeten på såväl svenska som finska språken samt tryckt urkundsmaterial såsom rådsprotokollen, v. Stiernmans publikationer m. m.

I samma tidskrift återger J. V. Lehtonen tvenne utdrag ur den franska tidskriften »Recueil des Gazettes nouvelles et relations de toute l'année 1633», hvilka meddela nyheter om att i Madrid inför konungen och en stor allmänhet uppförts en komedi benämnd »la Mort du Roy de Suède», som med stort nöje åskådats af spanjorerna o. s. v. Förf. anser nyheterna uppdiktade, då man vid hans förfrågan på nationalbiblioteket i Madrid intet hade sig bekant om ett skådespel af här angifvet innehåll, och då därjämte den nyssnämnda tidskriftens utgifvare Théophraste Renaudot gjort sig bekant som en stor skämtare (»Gustaf Adolf på den spanska scenen», s. 98—101).

I Historiallinen Arkisto publicerar K. O. Lindeqvist en uppsats om »Den finska allmogens klagomål vid midten af 1600-talet» (s. 1—30). Uppsatsen, skrifven på finska, sönderfaller i följande delar: 1. »Om soldatutskrifningarna och rymningarna», 2. »Om tjänstefolket», 3. »Rusthållsböndernas klagomål», 4. »Böndernas klagomål emot prästerskapet». Källor ha utgjort riksrådsprotokollen m. m., äfvensom handlingar i Riksarkivet och Finlands statsarkiv.

Af Isak Fellman har utgifvits en tvenne band stark samling »Handlingar och uppsatser angående finska Lappmarken och lapparne».[1] Det vidlyftiga arbetet innehåller akter hufvudsakligen från 1600- och 1700-talen, den äldsta dock från 1389, och bestående i kungliga bref, ämbetsverks skrifvelser, utdrag ur domböcker, skrifvelser från prästerskapet, allmogens klagomål, riksdagshandlingar, riksrådets protokoll, bref från enskilda m. m. Den andra delen inledes af en längre historisk redogörelse främst beträffande omvändelseverket bland lapparne och de kyrkliga förhållandenas ordnande. En del äldre intressanta relationer om Lappmarken ha äfven aftryckts. — I sammanhang härmed förtjänar framhållas den i samma sällskaps »Annales» (ser. B. tom. I) för år 1909 ingående uppsatsen af K. Grotenfelt »Über die alten Kvänen und Kvänland», s. 1—19.

---

[1] I den af Suomolainen Tiedeakatemia (»Finska Vetenskapsakademien») påbegynta serien Documenta Historica Qvibus res nationum septentrionalium illustrantur, del I—II.

På tal om 1600-talets historia må äfven nämnas ett af domprosten Herman Lundström (d. 19 jan. 1909) i finska Kyrkohistoriska samfundet hållet föredrag om »En epokgörande kyrklig och akademisk fejd under 1600-talet». Föredraget, som behandlar kartesianismen i Sverige, hvilar på omfattande källstudier (jfr noten å s. 37). Det ingår i samfundets »Protokoll och Meddelanden», IX, 1908—1909, Helsingfors, 1910 (s. 37—63).

Till frihetstidens historia lämnar G. Schauman ett intressant bidrag genom sina »Studier i Frihetstidens nationalekonomiska litteratur», behandlande »idéer och strömningar 1718—1740».[1]

K. Teräsvuori meddelar några uppgifter om svenska regeringens åtgärder för potatisodlingens spridande i Finland på 1700-talet (Historiallinen Aikakauskirja, s. 126—136), baserande sig på tryckta källor och Finska Hushållningssällskapets protokoll. Det första försöket att verka för ändamålet gjorde regeringen 1729, då kommerskollegium kringsände på finska affattade upplysningar om potatisens planterande. År 1727 utkom Jonas Ahlströms folkskrift om potatisodling m. m., hvilken äfven öfversattes till finska. Men först 1747 började kommerskollegium, på kunglig befallning, mera energiskt verka för potatisodlingen. År 1749 införskaffades från utlandet en stor sändning utsädespotäter, som fördelades i landet, och präster och ämbetsmän började arbeta på folkets upplysning om deras odlande. Kändt är, att pommerska kriget gaf en kraftig påstöt åt potatisodlingen i riket, men regeringen förhöll sig samtidigt länge overksam, tills åter under de första åren af Gustaf III:s regering kraftigare åtgärder till potatisodlingens uppmuntrande vidtogos.

Ännu ett par smärre uppsatser behandlande ämnen från samma tidskede förtjäna omnämnande. I Finska Kyrkohistoriska Samfundets nyss anförda »Protokoll och meddelanden» (s. 64—85), ingår ett föredrag (på finska) af prof. E. G. Palmén om »Prästeståndets politiska verksamhet under frihetstiden». J. M. Salenius lämnar i Historiallinen Arkisto (XXI, s. 1—11) för det gångna året några »Upplysningar om Nyslotts stad 1743—1812», m. a. o. om den tid staden befann sig under ryskt välde (på finska).

Ett bidrag till kännedomen om Gustaf III:s finska krig af A. R. Cederberg ingår i Historiallinen Aikakauskirja under namn af »Skildringar om 1788—90 års krig (III). Upprorssträfvanden i norra Karelen» (s. 4—15), där krigets verkningar i denna aflägsna gränstrakt beskrifvas. Äfven här gjorde sig den fördärfbringande inverkan af Anjalamännens sträfvanden gällande. Officerarnes upprorsanda spridde sig hastigt till menige man, och från andra sidan gränsen underblåstes, genom på finska affattade flygblad, det vaknande missnöjet bland soldaterna. På hösten 1788 lät jägarekårens chef tillkännagifva i kyrkorna, att stillestånd slutits med fienden! Kyrkoherden i Pielisjärvi Jakob Stenius gjorde allt för att med pennan

[1] »Bidrag t. kännedomen om Finlands natur och folk», 1910, VIII, 173 sid. (utg. af Finska Vetenskaps Societeten).

och ordet motarbeta det onda. På sommaren 1789 utbröt öppet myteri bland jägarne, hvarvid oklara föreställningar om de på riksdagen beslutna friheterna för bönderna tyckas ha spelat in. Landshöfdingen i Kuopio rapporterade till konungen, att i hela länet icke funnes flera än två officerare dem han kunde lita på! Ett par ämbetsmän synas ha varit besoldade af fienden och förmedlade i hemlighet förbindelser mellan denna och officerarne. Slutligen grep regeringen in, och en kraftfull predikan af kyrkoherden i Nyköping J. P. Dahlberg trycktes på finska och upplästes i alla landskapets kyrkor. En del karelska socknar skyndade nu att för regeringen tillkännagifva, det de intet haft med upprorsplanerna att göra. Af allt som förefäll framgår ock tydligt, att befolkningen troget hållit vid sin lydnad mot öfverheten och beredt sig att själf försvara sin hembygd mot fienden. Officerarnes hämndlystnad vände sig nu mot kyrkoherden Stenius, som anklagades för riksförräderi och först efter en lång rättegång lyckades fria sig från beskyllningen. — Uppsatsen är byggd på självständiga forskningar främst i Riksarkivet och i Uppsala universitets bibliotek. Det kan förtjäna anmärkas, att förf. återgifvit ett utdrag ur ett bref till konungen på originalspråket, ej i finsk öfversättning, såsom vanligen plägar vara fallet i finskspråkiga arbeten.

Det gustavianska tidevarfvets historia behandlas äfven i ett fristående arbete om Haapaniemi krigsskola af E. S. Tigerstedt.[1] Öfverstelöjtnant Tigerstedts bok om det på sin tid högt ansedda svenska militärläroverket i Savolaks är en lifligt skrifven och målande skildring af skolans öden från grundläggningen till upplösningen genom krigsutbrottet 1808. Muntliga traditioner och anekdoter ha fått inflyta, på samma gång som originala bref, betänkanden, räkenskaper och kungliga resolutioner m. m. Efter att ha grundlagts af G. M. Sprengtporten i form af afgiftsfria vinterkurser för officersaspiranter öfvertogs skolan 1779 af staten och förlades till Haapaniemi icke långt ifrån Nyslott och riksgränsen, utvidgades och erhöll ytterligare 1798 förnyad stat. I början undervisades där 16 kadetter, mot slutet omkring 50. I allmänhet utgingo kadetterna från den kringboende adeln, sedermera från hela Finland, men äfven sådana från det egentliga Sverige besökte anstalten och erhöllo placering på olika trupper. Kursen var fyraårig. Undervisning meddelades äfven i ryska. Elevernas och lärarnas deltagande i 1788—1790 och 1808—1809 års krig framställes i korthet. Förf:s stora biografiska intresse skänker boken ett särskild värde. En detaljerad förteckning öfver lärare och elever är bifogad texten. Framställningen hvilar delvis på förf:s egna forskningar i Riksarkivet, Krigsarkivet och Finlands statsarkiv, delvis och till större delen på hans och andras tidigare publikationer. Af krigsskolans papper gick det allra mesta förloradt, då skolbyggnaderna år 1818

[1] Haapaniemi krigsskola, dess lärare och elever. Anteckningar, handlingar, bref och matrikel. Med 12 illustrationer. Helsingfors 1910.

till grunden nedbrunno. På tal om ordningen och lefnadsförhållandena vid anstalten hade en jämförelse med senare tiders förhållanden, exempelvis vid Finska kadettkåren, kunnat skänka läsaren en ytterligare ökad behållning. Den populära form förf. velat gifva sin bok har vållat, att källhänvisningarna i noterna öfver hufvud blifvit något knapphändiga.

Af bidrag till belysande af 1808 års krigshistoria ha de af dr R. Hausen lämnade meddelandena i tjugotredje bandet af Svenska Litteratursällskapets i Finland Förhandlingar och Uppsatser redan blifvit i denna tidskrift omnämnda (årg. 1910, sid. 144).

I Historiallinen Arkisto ingår en uppsats (nr. 4) af Ossian Grotenfelt benämnd »Puumala kompanis historia under 1808—1809 års krig». Uppsatsen — skrifven på svenska — bygger i främsta rummet på ett antal handlingar »från fosterlandets sista strid», förvarade på enskilda gods i Savolaks och härrörande från dåvarande löjtnanten vid Savolaks lätta infanteriregemente O. M. Furumark. Förf. har indelat den i följande underafdelningar: I. Inledande anmärkningar. II. Trupp och befäl. III. Underbefäl och manskap. IV. Aflöningsförhållanden. V. I Savolaks (febr.—maj 1808). VI. I norra Tavastland (maj—sept. 1808). VII. De två sista månaderna i Finland. VIII. Kampanjen i Sverige under januari—april 1809. IX. Savolaks I:sta fältbataljon. X. Sommarkampanjen 1809. XI. Truppernas upplösning. Uppsatsen lämnar en inblick på nära håll i truppens marscher och lidanden under kriget.

I ett vidlyftigt arbete om den finska styrelsens ordnande efter föreningen med Ryssland behandlar K. V. Rauhala de åtgärder, som under och efter kriget vidtogos i syfte att organisera landets nya politiska tillvaro.[1] Första delen, hvilken utkom såsom akademisk disputation, innehåller en vidlyftig inledning om »centralstyrelsen under den svenska tiden», d. v. s. om Sveriges centrala ämbetsverk under äldre tider till år 1808 (100 sid.), grundad på omfattande studier. I första kapitlet behandlas »centralstyrelsen och dess ordnande under kriget», hvarvid förf. fäster uppmärksamheten vid att Alexander I:s önskan att ordna Finlands styrelse på ett särskildt och af den ryska riksstyrelsen oberoende sätt för första gången tydligt framträder i ett af honom d. 1 dec. 1808 godkänt förslag om den finska styrelsens ordnande. I det följande kapitlet, som behandlar Borgå landtdag och hvilket utgör arbetets tyngdpunkt, uppehåller sig förf. förnämligast vid frågan om ständernas konstitutionella ställning gentemot kejsaren i enlighet med de gällande svenska grundlagarna. Han anser sig icke kunna slutligt afgöra, huru långt kejsarens rättighet bort sträcka sig att ensam bestämma om den nya styrelsen samt att öfverlämna åt ständerna endast en mera rådgifvande roll. — Arbetet utgör ett värdefullt bidrag till kännedomen om ett viktigt

[1] Suomen Keskushallinnon järjestämisestä vuosina 1808—1817 (»Om Finlands centralstyrelses organisation åren 1808—1817»). I. De högre ämbetsverken 1808—1812. II. De högre ämbetsverken 1812—1817 (Helsingfors 1910, utgifven af Historiska Samfundet).

skede i Finlands nyare historia. De talrika öfversättningar, som blifvit nödvändiga genom att förf. ej ansett lämpligt citera akterna på originalspråket, hafva icke allestädes utfallit till belåtenhet. Utöfver i Sverige och Finland utkomna arbeten ha äfven ryska publikationer anlitats och därutöfver hufvudsakligen aktstycken och brefsamlingar förvarade i Finlands statsarkiv.

I denna tidskrift har redan (1910, s. 144) omnämnts det i tjugotredje bandet af Svenska Litteratursällskapets Förhandlingar och Uppsatser ingående vidlyftiga bidraget af prof. G. Heinricius berörande A. I. Arvidssons korrespondens med L. Hammarsköld m. fl. samtida.

Ur Finska Vetenskaps Societetens »Acta» förtjänar att antecknas den ståtliga volym (tom. XXXIX), som bär titeln »Johan Gadolin 1760—1852 in memoriam. Wissenschaftliche Abhandlungen Johan Gadolins in Auswahl. Im Auftrag der Finnländischen Societät der Wissenschaften herausgegeben von Edv. Hjelt und Robert Tigerstedt» (Helsingfors 1910). Innehållet utgöres af en inledning samt »Leben und Wirken», »Wissenschaftliche Tätigkeit», »Vorlesungen», brefväxling (med in- och utländska personligheter af betydenhet) o. s. v.

I Historiallinen Aikakauskirja ingår en uppsats med titel »Några ord om urkunder berörande Sverige i italienska arkiv och bibliotek» af K. I. Karttunen (s. 184—190), som ger en god öfversikt öfver Suecana i Italien för nya tiden, hufvudsakligen enligt dr Biaudets vidlyftiga samlingar. Elof Tegnérs »Handskrifna Suecana i Italienska arkiv och bibliotek» hafva reviderats och befunnits i hög grad ofullständiga. Skada blott, att uppsatsen sett dagen på finska språket, hvarigenom den sannolikt blott alltför litet kommer att »beröra Sverige».

I nyssnämnda tidskrift lämnar professor E. G. Palmén ett meddelande om »Lagus urkundsamling» (s. 43—49.) Denna samling, som den 18 dec. 1909 blef högtidligen öppnad efter att i femtio år ha varit sluten och otillgänglig för forskningen, sammanbragtes af prof. kanslirådet W. G. Lagus, som på eget bevåg hopsamlade originalurkunder ur offentliga och enskilda arkiv. På hans önskan förseglades den vid hans död och har sålunda i femtio år på ett i själfva verket kännbart sätt förhindrat den fosterländska historieskrifningens framsteg. I denna samling ha nu återfunnits bl. a. icke mindre än 5,272 st. (lösa) kungliga bref och liknande papper (2,106 från Johan III:s tid, 1,001 från Karl IX:s o. s. v.), 9 band urkunder af diverse slag, 35 häften räkenskapsböcker, 328 från originalurkunder lösklippta sigill m. m. Härtill kommer ytterligare en mängd oordnade papper, hvilka förekomma tillsammans med vidlyftiga samlingar af afskrifter, äfvensom en betydande mängd värdefulla anteckningar. Prof. Palmén fäller det strängaste omdöme om den flitige forskarens sätt att hopbringa dessa »samlingar» och hans försök att genom att för lång tid göra dem otillgängliga för allmänheten undandraga sig eftervärldens klander.

Den i ofvanstående redogörelse ofta anförda tidskriften Historiallinen Aikakauskirja kommer från och med detta år att utgifvas efter en utvidgad plan, i det bidragen skola utgöras af kortfattade vetenskapliga undersökningar af en mera djupgående art än hittills, stående öfversikter af olika slag, litteraturgranskningar, äfven af skönlitterära arbeten med historisk syftning, hvarutöfver historieundervisningen skall beaktas o. s. v. Äfven i hufvudredaktörskapet sker den förändring, att professorn i Rysslands historia U. L. Lehtonen inträder i stället för docenten d:r G. Suolahti.

P. O. von Törne.

Tillägg

I Svenska Litteratursällskapets skriftserie har sällskapets sekreterare, bibliotekarien dr Arvid Hultin offentliggjort ett omfångsrikt arbete med titeln »Det ekonomiska tidevarvet i Finlands litteraturhistoria. Ur odlingens hävder under Frihetstidens senare del» (XII + 384 s. 8:o). Arbetet utgör egentligen en fortsättning till det 1906 på annat förlag och med annan utstyrsel utkomna arbetet »Finlands litteratur under Frihetstiden», I.

Förf. framhåller i en inledning, hurusom den naturvetenskapligt ekonomiska strömningen behärskar litteraturen på alla områden under den tecknade perioden; dess upphof står att söka i Linnés verksamhet och särskildt i det program Linné formulerade i den nyss grundade vetenskapsakademiens handlingar för år 1740. Själfva framställningen af ämnet har förf. fördelat på följande åtta kapitel: Pehr Kalm; P. A. Gadd; öfriga naturvetenskapliga och ekonomiska författare; ekonomisk hembygdsforskning; A. Chydenius; naturvetenskapliga forskningsfärder; ekonomins inverkan på öfriga vetenskaper; vältalighet och vitterhet. Dispositionen har säkert erbjudit stora svårigheter, som ej alltid öfvervunnits: så t. ex. har icke Kalms resa till Norra Amerika kunnat behandlas i kapitlet »naturvetenskapliga forskningsfärder», och detta kapitel innesluter å sin sida en framställning af Forskåls filosofi; i kapitlet om Chydenius har inpressats ett tillägg om mösspublicisten Helsingius o. s. v. Däremot har den ledande idén, den naturvetenskapliga andans inträngande på alla litteraturens områden, väl fasthållits och genomförts. Sålunda lyckas förf. i kapitlet om »ekonomins inverkan på öfriga vetenskaper» starkt betona sambandet mellan den naturvetenskapligt-ekonomiska riktningen å ena sidan och wolffianismen och den naturliga teologien å den andra, och i sista kapitlet visar han den ekonomiska uppfattningens smakfördärfvande inverkan på den torftiga vitterheten, som nästan uteslutande bestod af kungliga festkväden, promotionspoem o. d. Äfven Chydenius' nationalekonomiska skriftställeri, i hvilket förf. med rätta såsom ett grunddrag framhåller natursvärmeriet, anser förf. vara påverkadt väsentligen af den linneanska strömningen;

det kan dock anmärkas att »naturen» blifvit ett ideal redan före Linné och oberoende af honom och den rörelse »den store örtakännaren» framkallade.

Dr Hultins arbete grundar sig dels på egna studier i tidens litteratur, dels på tidigare framställningar af särskilda delar af ämnet. Men äfven handskriftligt, hittills obegagnadt material har då och då anlitats. Särskildt ha Åbo akademis konsistoriiprotokoll och sådana akademiska föreläsningar, som bevaras i Helsingfors universitetsbibliotek utgjort föremål för förf:s uppmärksamhet. Arbetets största förtjänst ligger emellertid i att det utgör den första fullständiga framställningen af »Finlands litteratur» under det ekonomiska tidevarfvet.

Anmälaren kan icke undertrycka en anmärkning, som drabbar ej blott det nu omnämnda arbetet, utan alla i hvilka Finlands andel i den svenska litteraturen före 1809 göres till föremål för monografisk framställning. Hvad är »Finlands litteratur», hvad »Finlands svenska vitterhet» före landets lösryckande från Sverige? Ingenting för sig, blott en del af den gemensamma litteraturen eller vitterheten. Och hvar drages gränsen mellan svenskt och finskt? Vi räkna till »Finlands litteratur» arbeten af Browallius, Leche m. fl., blott därför att dessa svenske män en tid varit lärare vid Åbo akademi. Vi hänföra Creutz' vittra alster till »Finlands svenska vitterhet», därför att han var född i Finland, men icke på någon annan rimlig grund. Ett dylikt, mer eller mindre konstladt afskiljande af litteraturen i en riksdel från den öfriga har dessutom den olägenheten med sig, att det lätt gör horisonten snäf: man förlorar känningen med svenska litteraturen i dess helhet, för att icke tala om den europeiska, proportionerna förryckas i det provinsiella synglaset, och hvilken Finlands och finska mäns verkliga och relativa andel i det gemensamma kulturarbetet varit, blir icke klart.

G. S—n.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Karolinska Förbundets årsbok 1910 (tr. 1911). T. J. Petrelli, Några blad ur en rysk dagbok från 1709 meddelade vid Karolinska Förbundets möte den 30 nov. 1910. Med 6 illustr. o. kartor. — H. E. Uddgren, Något om Karl XII:s ställning till kriget med Ryssland och försvaret af Östersjöprovinserna under åren 1702—1706. — S. E. Bring, Några anteckningar om och af generalmajoren och kaptenlöjtnanten vid drabanterna Karl Wrangel. Med 3 illustr. — J. Kolmodin, De turkiska arkiven. En orientering. — Aug. Quennerstedt, Vid Prut. — F. Hjelmqvist, Det finska folkuppbådet sommaren 1710. — S. Schartau, Om försvarsväsendet på Gottland 1710—1721. Med 1 karta. — Två karolinska meritförteckningar meddelade af P. Sondén. — Öfverste Axel Patrik Thomssons tjänsteförteckning. Meddelad af Th. Westrin. — Karolinska kalkar. 1. Karl XII:s kalk. Med 2 illustr. 2. S. Sparre, Västmanlands regementes kalk. Med 1 illustr. o. 1 facs. — O. Kuylenstierna, Karl XII:s personlighet och den nyare forskningen. — P. Sörensson, En fransk ambassadörs omdöme om Karl XII. Ett bidrag till konungens karaktäristik. — C. Hallendorff, Carl Schirren. Med 1 portr. — A. Stille, De Schirrenska samlingarna till det stora nordiska krigets historia. Med 1 pl. — Th. Westrin, Nyare rumänsk och ungersk Karl XII:s-litteratur.

Notiser från tullverket. 1911, 4. L. G. Tidander, Våra generaltulldirektörer. Biografiska anteckningar. 1. Per Erik Skjöldebrand. — **5 6.** L. G. Tidander, Gustaf Fredrik Åkerhielm. — **7.** L. G. Tidander, Arvid Mauritz Arvidsson Posse. — **8.** L. G. Tidander, Karl Henrik Gyllenhaal.

Personhistorisk Tidskrift 1911. Utgifven af Personhistoriska samfundet genom C. M. Stenbock. **Årg. 13: H. 1.** H. Almquist, En fransk kondottier i Sverige på Karl IX:s tid. [La Borde de Luxe.] — H. Almquist, Karl Karlsson Gyllenhielm mot Oxenstiernorna 1639—40. — N. v. D[ardel], Stockholms öfverståthållare. 25. Carl Wilhelm Modée. — G. Upmark, Kyrksilfver såsom personhistoriskt material. — G. Elgenstierna, Ätten Galle i Sverige. — Personhistorisk litteratur: A. Hamilton-Geete. I solnedgången, anm. af L. Wahlström; G. Björlin, Johan Baner. D. 2, 3, anm. af B. Boëthius: J. Rudbeck, Svenska bokband under nyare tiden. 1. 1521—1718, anm. af R. Geete: Sveriges krig åren 1808 och 1809, utgifvet af Generalstabens krigshistoriska afdelning. D. 5: 1—3, anm. af R. S.

Samlingar utgifna af Svenska Fornskrift-Sällskapet. H. 139. Östgötalagens 1300-talsfragment. Utgifna jämte inledning af E. Olson. —

140. Hj. Lindroth, J. Th. Bureus, den svenska grammatikens fader H. 1. — **Bilaga till Sv. Fornskr.-Sällsk:s årsmöte 1911.** Nio handlingar rörande Vadstena klosters fridlysta område, dess inhägnad, tomter och byggnad samt frihet från intrång. Efter gamla handskrifter utgifna af R. Geete.

Skrifter utgifna af Personhistoriska samfundet. 4. K. Enghoff Personhistoriska anteckningar rörande Kristianstads magistrat och andra stadens tjänstemän under åren 1700—1800.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1911. O. Sjunneson, Knäred och dess minnen. Med 9 illustr. — C. G. Örn, Wardbiergh och Varberg. Med 13 illustr. — H. Samzelius, Ulricehamn. En stadsbild. Med 11 illustr. — H. Sandberg, Skillingsfors och Skillingmarksdalen i Värmland. Med 12 illustr. — A. Lindblom, Kyrkor i Närke. Med 13 illustr. — I. Fehr, Strängnäs. Med 15 illustr. — M. Söderlund. Bjursås. Med 7 illustr. — J. Bromé, Nasa. En ödebygds historia och saga. Med 5 illustr. — E. Vleugel, Sägen, historia och folklynne vid Skellefteälfvens strand. — V. Södergren, Malå. Med 18 illustr. — E. Bergendahl, Vreta kloster och dess medeltidsminnen. Med 7 illustr.

Växjö stifts hembygdskalender 1910. Årg. 2. J. Plym-Forshell. Ulfsbäck. Med 6 illustr.

Årsbok, utgifven af »Sveriges flotta», förening för sjövärn och sjöfart **Årg. 4. 1910—1911.** Karlskronas anläggning af G. U. — Ur vår flottas dopböcker. Af —ng—.

Gads Danske Magasin. Dansk Tidsskrift. **1911, Maj.** Al. Thorsøe. Fra de skandinaviske Allianceforhandlingers og Londonerkonferencens tid

Historisk Tidsskrift, Ottende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 3: H. 1.** J. Steenstrup, Jylland og Jyder. Nogle Betragtninger over indre og ydre Grænser. — Smaastykker. 1. E. Holm, Har Admiral Cronstedt været Forræder i 1801 og hindret, att Sverige dengang kom Danmark-Norge til Hjælp? — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

Kirkehistoriske Samlinger. Femte Række. Bd 5: H. 4. E. Jörgensen, Fra svenske Biblioteker.

Varden. 1911: H. 13. Joh. B. Metzler, Den förste Oprindelse til den katholske Menighed i Köbenhavn. Med Afbenyttelse af utrykte Arkivalier. (Handlar bl. a. om Grev Bernardino de Rebolledo, spansk minister i Köbenhavn 1657.)

Finskt Museum 1910. Årg. 17: N:r 3—4. E. Aspelin-Haapkylä. Aurore von Königsmark-George Sand. Med 2 portr. — J. Rinne, Lehtis slott. Med 4 fig. — K. K. Meinander, Belysningsredskap av mässing i våra kyrkor. Med 20 fig.

Historiallinen Arkisto 1911. 22, 1. V. Oksanen, Katsaus »vuotuiseen veroon» Varsinais-Suomessa uudenajan alussa. — Y. O. Ruuth, Kamarivis Antti Jaakonpoika Äimän elämä ja toiminta. — K. Grotenfelt. Henrik Gabriel Porthanin mielipide 1788—90 vuosien sodasta. — J. M. Salenius, Käkisalmen läänin oloista kuudennentoista satalnvun loppupuoiella. — J. W. Ruuth, Paavi Innocentio III:en »Ex tuarum» = kirjestä 30 p:ltä lokak. 1209. Saiko Lundin arkkipiispa Andreas Sunenpoika tämän kirjeen Pohjoismaiden primaksena ja paavillisena legaattina vaiko suorastaan arkkipiispana?

Nutid. 1910, Mars. A Söderhjelm. Jakobstads historia. D. 2. Daningens tid 1721—1808. anm. af J. af Forselles.

Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 96. Forhandlingar och uppsatser. 24. 1910 (tr. 1911). G. Heinricius, Uttalanden av finländare om personer och förhållanden i Sverige 1817—1821. — M. G. Schybergson, Carl Gustaf Estlander. Minnestal vid Svenska Litteratursällskapets i Finland årshögtid den 5 februari 1911. — E. Holmberg, Några grupper av magiska föreställningar och bruk hos den svenska befolkningen i Österbotten.

Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1910: H. 2. W. Schlüter, Adams von Bremen geographische Vorstellungen vom Norden. — **1911: H. 1.** J. Kretzschmar, Schwedische Handelskompanien und Kolonisationsversuche im 16. und 17. Jahrhundert. — P. Simson, Die Danziger Vögte auf Schonen im 16. und 17. Jahrhundert.

Historische Vierteljahrschrift. Herausgeg. v. G. Seeliger. **1911: H. 1.** L. Schmidt, Zur Sachsenforschung. — F. Güterbock, Zur Kontroverse über die Schlacht bei Legnano. — Fr. K. Wittichen, Gentz' Stellung zum deutschen Geistesleben vor 1806. — Kleine Mitteilungen. Kritiken (bl. a. Protokolle und Relationen des Brandenburgischen Geheimen Rates. Bd 5. 1655—1659. Von O. Meinardus, anm. af G. Fr. Preuss). — Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Zeitschriften. — Personalien. — Todesfälle. — Programm des Historikertages. — **Nachrichten und Notizen II. H. 1.** Nachrichten und Notizen (bl. a. Vitæ sanctorum Danorum. H. 1, anm. af B. Schmeidler; Fr. Israël, Adam Adami und seine Arcana pacis Westphalicæ, anm. af Fr. Hartung). — Kommissionen. — Erwiderungen. — Nachträge und Berichtigungen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **H. 2.** B. Hilliger, Lex Salica. Epilog und Hunderttiteltext. — Fr. Curschmann, Die Entstehung des Bistums Oldenburg. — E. Salzer, Stahl und Rotenhan. Briefe des ersten an den zweiten. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Zeitschriften. — Preisaufgaben. — Tagungen. — Personalien. — Todesfälle. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. **3. Folge. Bd 10: H. 1.** L. v. Sybel, Das Christentum der Katakomben und Basiliken. — Fr. Kern, Das Reichsgewalt des deutschen Königs nach dem Interregnum. — Miszellen. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — **H. 2.** E. Troeltsch, Das stoisch-christliche Naturrecht und das moderne profane Naturrecht. — G. v. Below, Zur Geschichte des Handwerks und der Gilden. — R. Sternfeld, Abirrungen und Ablenkungen der Kreuzzüge. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. Correspondance du Duc d'Enghien (1801—1804) publ. par Boulay de la Meurthe. 1—3, anm. af Chr. Waas). — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — **H. 3.** J. Kaerst, Studien zur Entwicklung und Bedeutung der universalgeschichtlichen Anschauung. 1. — O. Tschirch, Die Naundorff-Legende. Darstellung und Kritik. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften (bl. a. F. v. Schrötter, Die Münzstätte zu Stettin unter den Königen Karl XI. und Karl XII. von Schweden. 1660—1710, anm. af W. Michael).

Mitteilungen aus der historischen Literatur. Herausg. v. F. Hirsch. **1911, H. 1.** S. Rietschel, Untersuchungen zur Geschichte der germanischen Hundertschaft. T. 1. Die skandinavische und angelsächsische Hundertschaft, anm. af Fr. W. Taube. — Briefe von und an Friedrich von Gentz. Herausgeg. v. F. C. Wittichen. Bd 2, anm. af M. Pflüger. — **2.** H. Regelmeier, Die politischen Beziehungen der Fürsten Nordwestdeutschlands zu Frankreich und den nordischen Seemächten in den Jahren 1674—1676, anm. af F. Hirsch. — Briefe der Herzogin Elisabeth

Charlotte von Orléans nach Modena, Stockholm und Turin. anm. af Fr Arnheim.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1911, January.** H. H. Howorth, Ragnall Ivarson and Jarl Otir. — L. M Smith, Cluny and Gregory VII. — R. G. Marsden, Early prize jurisdiction and prize law in England. P. 3. — G. B. Hertz, Bishop Seabury. — E. M. Thompson, Léopold Delisle. — Notes and documents — Reviews of books. — Short notices. — **April.** Z. N. Brooke, Pope Gregory VII's demand for fealty from William the Conqueror. — W. M Geldart, The Year books of Edward II. — A. F. Pollard, The letters and papers of Henry VIII. — H. Johnstone, Two governors of Shrewsbury during the great civil war and the interregnum. — J. F. Chance, George I and Peter the Great after the peace of Nystad. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

The American Historical Review. 1911, January. K. Ch. Babcock, The Scandinavian element in American population.

Revue d'histoire diplomatique. 1911, 1. Bureau de la société. — Conseil d'administration. — Liste des membres de la société. — Recueils périodiques avec lesquels la Revue échange ses publications. — M. R. Vesnitch, Deux précurseurs français du pacifisme et de l'arbitrage international. — P. Rain, Un Tsar idéologue. La formation de l'esprit d'Alexandre Ier. De Laharpe à la mort de Paul Ier. — Hyrvoix de Landosle, Jean Baptiste Rousseau réfugié en Suisse, en Autriche et aux Pays-Bas, d'après des documents diplomatiques inédits et sa propre correspodance (1710—1741) (suite et fin). — Comptes rendus.

Revue Historique. 1911, Janvier—Février. L. Romier, Les institutions françaises en Piemont sous Henri II. — D. Pasquet, Comment la France a perdu l'Égypte, d'après les Mémoires de lord Cromer. — A. I. Reinach, Les premières civilisations, d'après l'ouvrage récent de M. J. de Morgan. — E. Griselle, Louis XIII et sa mère; 2e partie. — A. Stern, Une rencontre de M. Guizot et de M. Thiers chez la princesse de Lieven en 1845. — Bulletin historique: Histoire de France, époque contemporaine, par Ed. Driault. — Histoire d'Angleterre, par Ch. Bemont. — Sciences auxiliaires de l'histoire, moyen âge et temps modernes, par Ph. Lauer. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique — **Mars—Avril.** G. Bloch, La plebe romaine; 1re partie. — E. Saulnier, Le marriage de Henri IV et de Gabrielle d'Estrées. — L. Halphen, À propos du capitulaire de Quierzy-sur-Oise. — E. Griselle, Louis XIII et sa mère; fin. — N. Valentin, Un vagabond littéraire à la fin du 18e siècle. — H. Sée, L'œuvre de la commission des documents économique de la révolution. — Bulletin historique: Antiquités latines (publications étrangères), par Ch. Lécrivain. — Histoire de France. Époque franque et des Capétiens directs, par L. Halphen. — Histoire de l'Église au moyen âge, par E. Jordan. — Histoire d'Allemagne (1519—1648), par A. O. Meyer. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Correspondance. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique.

Öfversikter och granskningar.

Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000. Af LAURITZ WEIBULL. VIII + 195 sid. Lund, C. W. K. Gleerup, 1911.

I företalet till ofvan angifna arbete säger sig författaren hafva gjort »ett försök att tillämpa modern historisk metod på ett område af nordisk historia, där detta endast i få fall förut ägt rum». Nordens äldsta historia har, menar han, hittills alltför kritiklöst utlästs ur dimmiga sagotraditioner utan hänsyn till källornas relativt sena upprinnelse och i öfrigt tvifvelaktiga värde. Resultatet af hans undersökning har också blifvit »en omvärdering af hittills fastslagna värden». »När sägen och dikt sopats bort, har det visat sig, att endast enstaka händelser och de gröfsta linjerna i tidens historia äro vetenskapligt konstaterbara».

Förf. behandlar först tvenne för Danmarks äldsta historia betydelsefulla minnesmärken, nämligen de båda Jellingestenarna (s. 1—15). Mot hans svenska öfversättning af de forndanska inskrifterna kunna åtskilliga anmärkningar göras. Den större Jellingestenens *kubl : þausi* återger W. med »dessa kubl». Ordet »kubl», hvilket för öfrigt återkommer på flera andra ställen i förf:s arbete, är för mig okändt; en dylik form af det gamla nordiska »kummel» torde bero på nybildning efter runskriftens *kubl*, där nasalen — i enlighet med gällande runortografiska regler — är utelämnad.[1] I öfversättningen bör vidare användas singularis, ej pluralis, enär »kumbl» här står såsom plurale tantum i betydelse af »minnesvård».[2] Äfven i fråga om den mindre Jellingestenens text har förf. råkat ut för ett missöde, i det *tanmarkan : but* på grund af inflytande från dansk öfversättning återgifvits med »Danmarks bod» (!).

Beträffande Jellingemonumentets ursprungliga utseende söker förf. häfda en från den gängse åsikten afvikande uppfattning. Enligt Wimmer[3] har den större Jellingestenen alltid stått på den plats, där den nu befinner sig, nämligen midt emellan de båda högarna, under det att den mindre stenen ursprungligen rests på den

---

[1] Jfr Wimmer, De danske Runemindesmærker, I: 1, p. LXV.
[2] Jfr Wimmer, a. a., IV: 2, p. XII.
[3] A. a., I: 2, s. 30 ff.

södra högens topp. Häremot opponerar Weibull, i det efter hans mening den mindre stenen ej alls hör samman med Jellingemonumentet som sådant. Hans bevisföring verkar dock ej öfvertygande. Man må ställa sig huru som helst till frågan om den mindre Jellingestenens eventuella placering å den södra högens topp: då stenen redan tidigt påträffas i omedelbar närhet af den andra stenen och de båda högarna, är det med hänsyn till stenens inskription utan allt tvifvel naturligast att antaga, att den står i något direkt samband med det öfriga Jellingemonumentet. Att Gorm låter uppkasta en hög och resa en minnessten öfver sin gemål Tyra Danabot, utesluter ej, att Harald Gormsson låter uppkasta en liknande hög öfver sin fader bredvid den förra och till slut ägnar båda föräldrarna en gemensam minnesvård, placerad midt emellan bägge högarna. Att med Weibull tolka *kubl:þausi* å den större Jellingestenen såsom åsyftande de båda högarna är redan af språkliga skäl, såsom förut anmärkts, ej tillrådligt.

Förf. påpekar, och med rätta, att den af Harald Gormsson resta stenen i mycket är ett äreminne öfver honom själf. »Den Harald. som vann allt Danmark och Norge och gjorde danerna kristna», genom detta tillägg kungjorde Harald sina bedrifter för eftervärlden. Förf. vill äfven i inskriftens ornamentik se en illustration till denna text. Han går därefter till en pröfning af, huruvida dessa konung Haralds uppgifter om sig själf stämma öfverens med öfriga källors vittnesbörd (s. 15—44). Hvad veta vi om, att Harald Gormsson »vann allt Danmark och Norge och gjorde danerna kristna»?

Den bevarade litteraturen har intet att meddela om Haralds enande af »allt Danmark». En dylik bedrift tillskrifves däremot hans fader, konung Gorm, hvilken skall hafva eröfrat de svenska konungarna Gnupas och Sigtryggs rike i Schleswig. »Men», säger förf., »den härskande uppfattningen inom historieskrifningen sätter, med underkännande af dessa källor, konung Haralds uppgift om sig själf, att han vann sig allt Danmark, i samband med undergången af Gnupas och Sigtryggs välde.» Som stöd härför åberopar den framför allt de bekanta Vedelspangs- och Gottorpsstenarna samt några uppgifter hos Widukind och Flodoard af Reims. Mot denna mening opponerar Weibull. Storms identifiering af Sigtryggs och den af Flodoard omtalade »Setricus rex paganus» afvisas såsom saknande all historisk grundval. Om Gnupas och Sigtryggs rike känna vi med säkerhet blott, att det år 934 angreps af Henrik I; att det af Harald Blåtand införlifvats med Danmark, låter sig ej bevisas. »Hvad Harald Gormsen afsåg, då han om sig lät rista orden på Jellingestenen, att han vann sig allt Danmark, är höljt i dunkel». Måhända åsyftas underkufvandet af småkonungar, hvilka tilläfventyrs här och hvar i landet slagit under sig områden och bildat själfständiga riken.

Jag är alldeles ense med förf. i hans kritik af Storms kombination af Sigtrygg och Setricus; jag finner äfven hans reservation mot Wimmers stundom alltför fantasifulla kommentar till Vedel-

spangs- och Gottorpsstenarna (s. 18, n. 1) i mycket påkallad. Emellertid kan jag ej anse förf:s ponerande af motsatsställning till den »härskande uppfattningen inom historieskrifningen» fullt motiveradt. Steenstrup framhåller i sitt arbete »Danmarks Sydgrænse» vid flera tillfällen, att det är Gorm, som införlifvat konung Gnupas rike med det danska väldet,[1] och i »Danmarks Riges Historie»[2] söker han förena samtliga källornas uppgifter genom antagandet, att »Gorms Søn Harald har ført disse Krige, eftersom Runeindskriften paa den store Jellingesten netop berømmer Harald for at have vundet 'hele Danmark'». Den senare hypotesen är ej heller främmande för Wimmer,[3] hvilken för öfrigt tror sig böra tolka runstenarnas vittnesbörd så, att »ved Gnupas fald var hans magt dog ikke fuldstændig brudt», och att den slutliga eröfringen af det lilla schleswigska konungariket bör tillskrifvas Harald Blåtand.[4] En dansk forskare, Vilh. la Cour,[5] hvilken verkställt en undersökning af just dessa frågor, kommer till slutsatser, som nästan helt sammanfalla med de af Weibull framställda. Han häfdar sålunda, att det är Gorm, som öfvervunnit såväl Gnupa som Sigtrygg — dock med diskuterande af den möjligheten, att Harald Blåtand, såsom af traditionen förtäljes, varit fadrens medregent under dennes sista år. Då Harald Blåtand säger sig hafva vunnit »allt Danmark», behöfver detta yttrande ej nödvändigtvis åsyfta just Schleswig, utan kan mycket väl afse någon annan del af landet, som för en tid gått förlorad.[6]

Om Harald Blåtands eröfring af Norge få vi i de litterära källorna åtskilliga upplysningar W. söker först visa, att i den samtida skaldepoesien Harald är ställd i skuggan för den norske Håkan jarl. Håkans härlighet och makt besjunges af flera skalder, men endast vid ett tillfälle, nämligen i Vellekla, nämnes något om hans beroende af den danske konungen. Däremot är den senare sagolitteraturen rik på underrättelser om konung Haralds och Håkan jarls förhållande till hvarandra. Håkan jarl får nästan hela Norge under sitt välde men med skattskyldighet under Danmark. Förf. utvecklar äfven, hurusom traditionsstoffet växer från den ena källan till den andra och nya fakta väfvas in i skildringen. Det mest afgörande momentet tillkommer, då man låter vänskapen mellan Harald och Håkan brytas och förvandlas i fiendskap. En strid mellan Harald och Håkan uppstår, och i denna strid häfdar Håkan sitt lands oberoende.

---

[1] S. 48, 81 m. fl. — Mot Steenstrups förnekande af det schleswigska rikets svenska karaktär är att jämföra Biereye, Beiträge zur Geschichte Nordalbingiens im 10. Jahrhundert, s. 3 ff.

[2] I, s. 292; jfr äfven s. 316 samt Munch, Det norske Folks Historie, I: 1, s. 746 f.

[3] A. a., I: 2, s. 71 f., IV: 2, p. LXXXIV f.

[4] Jfr äfven Montelius, Sveriges historia, Forntiden, s. 217.

[5] »Hvem byggede 'forbindelsesvolden' mellem Haddeby nor og Danevirke sø?» ([Dansk] Hist. Tidsskrift, 8: 2, s. 365 ff.).

[6] Härvid tänkes närmast på Vestfold i Norge.

Förf:s ställning till de källkritiska problem, som här erbjuda sig, är synnerligen enkel och klar. Endast Jellingestenens och de samtida isländska skaldernas uppgifter kunna godtagas såsom fullgiltiga vittnesbörd om det verkliga historiska förloppet. Den historiska vetenskapen måste »resolut utsöndra ur kretsen af sina källor hela den stegvis fortgående sägenutveckling, som sagorna och Saxo i detta fall ha att uppvisa». W. anser sig dock kunna bland raden af beviskraftiga källor äfven inordna »den äldste historiske författare, som behandlat ämnet», nämligen Adam af Bremen. »Detta vittnesbörd (ɔ: Adam af Bremens) samstämmer med den historiska slutsats, till hvilken undersökningen af sägnerna om Håkon jarl synes leda. Harald, berättar Adam, utsträckte sitt välde på andra sidan hafvet öfver nortmannerna. Den af honom här insatte jarlen Håkon dog efter att ha regerat i trettiofem år, 'lämnande såsom arfvinge till spiran Hartild (ɔ: Harald), hvilken på en gång innehade Danmark och Norge'».

Jag vill först tillåta mig en anmärkning rörande de slutsatser, till hvilka W. kommit på denna punkt. Det är onekligen ägnadt att förvåna, att förf. till synes med lugn tillfredsställelse konstaterar, att resultatet af hans undersökning öfverensstämmer med Adam af Bremens nyss återgifna uttalande. Man kan nämligen ej ett ögonblick sväfva i ovisshet om, att Adam af Bremens upplysningar i detta fall äro alldeles oriktiga. Om man endast stannar vid de sista af W. med gillande citerade orden: »Igitur Haccon triginta quinque annis in regno exactis, obiit, Hartildum relinquens sceptri heredem, qui simul Daniam possedit atque Nordmaniam», finner man genast orimligheten af att Håkan jarl skulle hafva lämnat sitt rike i arf till konung Harald Blåtand, *hvilken afled cirka 10 år före honom.* Hela Adams framställning vimlar för öfrigt här af felaktigheter. Den närmaste orsaken till förvirringen i hans uppgifter är utan tvifvel den, att han sammanblandat två norska regenter med namnet »Håkan», nämligen Håkan den Gode och Håkan jarl.[1]

Men hvad som framför allt bör påpekas är egendomligheten i förf:s kritiska metod. Genom en enkel operation borteliminerasen god del af de historiska källorna. Medan de samtida skaldevisorna ej känna någon brytning mellan konung Harald Blåtand och Håkan jarl, »förkunnar, men först 200 år efter händelsen, hela den följande litteraturen, med en svag begynnelse i Ågrip, i ständigt crescendo, diktande händelse på händelse och utmålande dem i detalj, duplerande och triplerande dem, att Håkon jarl gjorde sig och sitt land fritt från det främmande herraväldet». Denna senare litteratur är följaktligen, så sluter förf., utan allt historiskt värde, och de af den meddelade upplysningar, som ej återgå på äldre af oss kontrollerbara källor, grunda sig samt- och synnerligen på dikt och sägen. Till kännedomen om förhållandet mellan Harald Blåtand och Håkan jarl ha vi från detta håll inga bidrag att hämta.

[1] Jfr Munch, a. a., I: 2, s. 3, n. 1.

Jag är alldeles enig med förf. angående nödvändigheten af att öfva ingående kritik gentemot den medeltida sagolitteraturen. I detta afseende har utan tvifvel syndats mycket i Skandinavien, och W. är allt tack värd för sin beslutsamma sträfvan i motsatt riktning. Emellertid får man ej förbise, att W. i sin kritiska stränghet väsentligen skjutit öfver målet. Att bygga den historiska rekonstruktionen på s. k. samtida källor är för visso en riktig vetenskaplig princip, men obetingad giltighet äger denna princip ingalunda. Det är både möjligt och antagligt, att källor af senare datum mången gång grunda sig på god och pålitlig tradition, ehuru vi nu ej kunna påvisa det bestämda ursprunget till denna tradition. Dylika senare källor böra därför ej utan vidare afvisas såsom värdelösa, utan deras uppgifter måste i hvarje fall ingående pröfvas och bedömas med afseende på sin större eller mindre sanningshalt. Den historiska kritikens arbete är betydligt mera inveckladt och kompliceradt, än att det skulle vara tillgodosedt genom en lättfattlig uppdelning af undersökningsobjektet i »samtida» och »yngre» källor.

Hvad det föreliggande historiska spörsmålet beträffar, kan jag därför ej inse, att W. gifvit tillräckliga skäl för sin totala förkastelsedom öfver den senare sagolitteraturen. För att en dylik förkastelsedom skulle vara berättigad kräfdes en betydligt mera djupgående granskning af hithörande källkritiska och filologiska problem. Det finnes också i detta fall några speciella omständigheter, hvilka synas hafva bort något hejda förf. i hans röjningsarbete. Jag vill helt kort fästa uppmärksamheten därpå.[1]

Den tes, förf. söker försvara, är den, att Håkan jarl såsom Harald Blåtands underregent styrt Norge under alltjämt obruten vänskap med danakonungen. För denna uppfattning stöder han sig på de samtida skaldevisorna och förkastar den yngre sagolitteraturens uppgifter om en under senare delen af Haralds lif inträdd fiendskap mellan Danmark och Norge. »Af de samtida skalder», säger förf., »som lofsjungit Håkon jarl, röjer ingen någon kännedom om att Harald Gormsen och jarlen någonsin stått på spänd fot till hvarandra. Detta har betydelse, särskildt hvad Einar Skålaglam beträffar, då hans kväde Vellekla spänner öfver Håkans hela lif till och med slaget i Hjörungavåg, och dennes beroende af den danske konungen otvetydigt framgår af kvädet».

Om slaget i Hjörungavåg vill förf. på ett annat ställe i sin afhandling (Exkurs II) visa, att det ej har något med Jomsvikingarna att göra. Af de citat han anför ur skaldevisorna om denna strid (s. 186), framgår dock tydligt, att Håkan jarl här kämpade mot danskarne. Till yttermera visso kallar Tindr Hallkelsson vid ett tillfälle Håkan jarl för »danskarnes fiende».[2] Man må tvista om huruvida Hjörungavågslaget ägde rum under Harald Blåtands lifstid

[1] Af smärre felaktigheter bör kanske påpekas, att W. (s. 27) gör Guldharald till Harald Blåtands broder, då han var hans brorson.

[2] Den norsk-isländske Skjaldedigtning, udg. ved Finnur Jónsson B. s. 137.

eller ej, det är i hvarje fall påtagligt, att det står i nära sammanhang med hans regering. Den slutsatsen ligger då lätt till hands, att Harald Blåtand och Håkan jarl råkat i fiendskap och att det är från denna förutsättning, som Hjörungaslaget bör förstås.[1] Men just en liknande uppfattning återfinnes i senare källor — t. ex. hos Saxo — och vi känna oss därför böjda för att antaga, att de stödja sig på en riktig tradition i denna punkt. Härmed är emellertid den fasta grunden för förf:s nyssnämnda tes i verkligheten upprifven.[2]

Beträffande Harald Blåtands omvändelse och Danmarks kristnande har förf. ej något egentligt nytt att meddela. Han lämnar en summarisk öfversikt öfver de olika källornas uppgifter och antyder i korthet den litterära traditionens utvecklingsgång. Som pålitliga källor godtagas endast Ruotger och Widukind under det att Adam af Bremen och sagolitteraturen utmönstras. Förf:s uppfattning synes i allt väsentligt öfverensstämma med tidigare forskares.

I andra afdelningen af sitt arbete (s. 45—66) behandlar W. först »Harald Gormsen och Sven Tjugeskägg». Sedan förf. redogjort för de växlande uppgifterna angående Sven Tveskäggs börd, öfvergår han till en framställning af förhållandet mellan Harald Blåtand och Sven Tveskägg. I de bevarade källorna finner han tvenne olika riktningar företrädda. Den ena af dessa, tidigast representerad af Gesta Cnutonis och sedermera af Sven Ågeson och Saxo, låter Sven Tveskägg i det längsta spela en blott passiv roll vid upproret mot hans fader. Den andra däremot, hvilken kommer till synes hos Adam af Bremen och i den isländska sagolitteraturen, sätter Sven Tveskägg genast fran början i förgrunden och ser i honom den drifvande kraften i de händelser, som vållade Harald Blåtands död och sonens uppstigande på tronen. Förf. anser sig ej kunna döma mellan de olika traditionerna[3] utan nöjer sig med att förklara, att dessa tilldragelsers »verkliga sammanhang på grund af källornas art icke längre kan fastställas». Beträffande sägnen om Haralds tyranniska påbud, att en väldig sten skulle resas på hans moders grafhög, hvilket påbud skulle hafva gifvit den omedelbara anledningen till upproret, söker W. utgångspunkten för den i det stora Jellingemonumentet. Då Haralds minnessten ej i enlighet med bruket fick sin plats på en af högarna, såg man orsaken därtill i upproret, som hindrat konungen att utföra sin afsikt. Wimmers[4] teori synes mig dock äga ett visst företräde: det är väl möjligt, att di-

[1] Jfr Munch, a. a., I: 2, s. 103.

[2] För dessa frågor jämför äfven A. Bugge, Skaldedigtningen og Norges ældste Historie ([Norsk] Hist. Tidsskr., IV: 6, 3, s. 177 ff.). — Sedan ofvanstående skrifvits, finner jag i den i dagarna utkomna recensionen af W:s arbete i [Norsk] Hist. Tidsskr. (V: 1, 2, s. 278) af A. Bugge alldeles samma synpunkter framhäfda.

[3] Jfr här Biereye, a. a., s. 110 ff.

[4] A. a., I: 2, sid. 43 ff.

rekta minnen från arbetet på det väldiga minnesmärket ligga bakom denna berättelse.[1]

Bland de varierande skildringarna af kampen mellan Harald Blåtand och Sven Tveskägg finner W., liksom äfven andra forskare,[2] dem, som lämnas af Gesta Cnutonis och Adam af Bremen, vara de mest pålitliga. I senare källors utförligare berättelser ser han, och enligt min mening med full rätt, sägenartade utsmyckningar utan fastare historisk grundval. Hit höra Sven Ågeson och Saxo liksom de isländska sagorna, närmast Jomsvikingasagan, Snorre Sturlason och Knyttlingasagan. Förf. söker äfven i sammanhang härmed förklara, huru traditionen om Harald Blåtands uppträdande i Normandie kunnat uppstå.

I nära förbindelse med striden mellan Harald och Sven står sägnen om »Sven Tjugeskäggs bortröfvande». Den äldsta underrättelsen härom lämnas af Thietmar af Merseburg: »Ille inquam supra memoratus (ɔ: Sven Tveskägg) ... post mortem patris sui a Northmannis insurgentibus captus, cum a populo sibi tunc subdito cum ingenti precio solveretur». Notisen återkommer hos Adam af Bremen, ehuru »norrmanner» här utbytts mot »slaver» och tillfångatagandet säges hafva ägt rum tvenne gånger. W. uppvisar — hvilket för öfrigt redan i korthet påpekats af Biereye[3] — huru den senare litteraturen i denna stomme infogar det ena motivet efter det andra och huru berättelsen under inflytande häraf växlar gestalt och antager helt andra proportioner. Förf. synes dock här vilja föredraga en mera negativ ställning: han refererar källornas skiftande uppgifter, men uttalar sig ej om det faktisk-historiska händelsesammanhang, som bör antagas ligga bakom desamma.

I afdelning III (s. 67—89) kommer W. in på frågor rörande Sveriges historia. Han behandlar i denna afdelning »Den svenska konungalängden under 900-talet», »Slaget på Fyrisvallarne» samt »Hellestads- och Sjörupsstenarne».

Få historiska uppgifter torde vara vanskligare än den att ur källornas mångfald af vaga och hvarandra motsägande upplysningar framkonstruera den äldsta svenska konungalängden. Som rent svensk tradition nästan helt och hållet saknas, måste forskaren i främsta hand lita till meddelanden i utländska källor. Det är en gifven sak, att dessa meddelanden i många fall ej kunna tillmätas något större vitsord. Kunskapen om Sverige och svenska förhållanden måste i ett främmande land blifva af fragmentarisk natur, och saga och dikt kunde för sig göra anspråk på synnerligt utrymme. Den kritik, som här vill vinna mark, måste gå fram med särskild skärpa och noggrannhet.

[1] Detta utesluter naturligtvis ej, att berättelsen i öfrigt kan vara legendariskt utsmyckad; jfr. Weibull, s. 50 f.

[2] Jfr t. ex. Munch, a. a., I: 2. s. 124, n. 2.

[3] A. a., s. 122.

W. har begränsat sig till ett försök att fastställa »den svenska konungalängden under 900-talet». Han stannar vid att såsom den pålitligaste utgångspunkten acceptera en historisk anteckning af rent svenskt ursprung. Denna anteckning är den bekanta gränsläggningsnotisen i äldre västgötalagen, hvilken W. anser möjligen återgå på »själfva urkunden såsom sin källa» eller i hvarje fall »härröra från en tid, som ligger gränsläggningen nära». Då det här talas om en gränsläggning mellan Sverige och Danmark verkställd af Emund Slemme, konung i Sverige, och Sven Tveskägg, konung i Danmark. måste Emund Slemme och Sven Tveskägg hafva varit samtida regenter. Denna slutsats rubbas ej däraf, att den till synes strider mot de upplysningar, som i den isländska litteraturen lämnas angående de svenska konungarna vid denna tid. Gränsläggningsanteckningen måste hafva vitsord framför de sent upptecknade isländska sagorna. Den hypotes, som t. ex. framställts af Schlyter och Rydberg, att med Sven Tveskägg på detta ställe i själfva verket skulle menas Sven Estridsson, måste sålunda helt förkastas och Emund Slemme och Emund Gamle upphöra att som hittills betraktas såsom identiska personer. Emund Slemme är konung i Sverige samtidigt med Sven Tveskägg i Danmark; då äfven den svenske konungen Erik Segersäll och hans son och efterträdare Olof Skötkonung voro samtida med Sven Tveskägg och Olof Skötkonung desslikes öfverlefde honom, måtte Emund Slemme hafva härskat under början af Sven Tveskäggs regering. Men en konung Emund i Sverige vid denna tid känner äfven en annan källa. Adam af Bremen omtalar en Emund Eriksson såsom Erik Segersälls företrädare och placerar honom i tiden mot slutet af Harald Blåtands regering. Förf. sluter »med en till visshet gränsande sannolikhet», att dessa båda Emundar äro en och samma person.

Det finnes åtskilligt, som talar för riktigheten af förf:s hypotes, om man också kan ställa sig något skeptisk gent emot antagandet af en skriftligt affattad urkund af ifrågavarande art på 900-talet. Då förf. emellertid uppgifver, att man »hittills alltid» för dessa frågor utgått »från de sena uppgifterna i den isländska litteraturen», är ett dylikt påstående oriktigt. Schück, som senast yttrat sig i ämnet,[1] stöder sig för 900-talets vidkommande endast på Adam af Bremen och upptager sålunda konung Emund Eriksson i raden af Sveriges konungar. Det förefaller därjämte egendomligt, att då förf. på en punkt accepterar Adam af Bremens uppgifter rörande konungarna i Sverige under 900-talet, han ej ansett det löna mödan att ens diskutera möjligheten af att öfriga af Adam omtalade svenska konungar från denna tid kunna göra anspråk på verklig historisk existens. Han säger blott, att rekonstruktionen af den svenska konungalängden *närmast före* Erik Segersäll är »det enda som för 900-talet torde vara möjligt».

[1] Sveriges förkristna konungalängd (universitetsprogram). Uppsala 1910.

Partierna om »Slaget på Fyrisvallarne» och »Hellestads- och Sjörupsstenarne» röra båda den bekanta striden mellan Styrbjörn Starke och Erik Segersäll. W. förkastar Björn Breidvikingakappes lausavers,[1] hvilken han utan angifvande af skäl förklarar vara oäkta, såsom historiskt obrukbar. De senare framställningarna i litteraturen, såsom hos Odd Snorrason, Saxo, Snorre Sturlason, Knytlingasagan och Styrbjarnarþáttr, visa tydligt, i huru hög grad de »statt under folkfantasiens och sagamännens ombildande inflytande». Att slaget förlagts till Fyrisvallarna beror på inflytande från Thorvald Hjaltesons tvänne versstrofer[2]; i dessa talas dock ej alls om Styrbjörn utan endast om Eriks seger på Fyrisvallarna öfver de anfallande vikingarna. En skaldevisa har också vållat förbindelsen med Harald Blåtand och framkallat sagan om dennes deltagande i Fyrisvallskampen.

Hellestads- och Sjörupsstenarna sättas af den historiska forskningen i allmänhet i förbindelse med slaget å Fyrisvallarna. Inskriften på Hellestadsstenen lyder sålunda: »Askel satte denna sten efter Toke Gorms son, sin hulda drott. Han flydde ej vid Uppsala. Hjältar satte efter sin broder sten på berget 'stödd' med runor. Gorms son Toke gingo de närmast.» Sjörupsstenens inskrift står härmed tydligen i ett visst sammanhang: »Saxe satte denna sten efter Asbjörn sin kamrat, Tokes son. Han flydde ej vid Uppsala, men kämpade, så länge han vapen hade.» Enligt Wimmer är den af båda inskrifterna omnämnde Toke Gorms son, en son till konung Gorm den Gamle och sålunda en bror till Harald Blåtand; det är han och ej, såsom sagorna uppge, Harald Blåtand själf, hvilken anfört danskarna i striden på Fyrisvallarna. Häremot opponerar W. och framhåller, att en dylik kombination hvilar på lösa gissningar och saknar alla säkrare kritiska hållpunkter. Det finnes ingen anledning att identifiera »den sena Knytlingasagans Styrbjörnsslag å Fyrisvallarna och ett slag vid Uppsala, i hvilket en viss Toke Gormsen deltagit», eller å andra sidan att sammanställa »denne Toke Gormsen och en son af konung Gorm den Gamle, hvilken till yttermera visso icke är känd i historien».

Resultatet af förf:s undersökning är under sådana förhållanden gifvet. Han finner, att »berättelserna om striden mellan Erik Segersäll och Styrbjörn äro resultatet af stegvis fortgående kombinationer närmast på grundval af skaldevers och tydligen ur historisk synpunkt fullständigt värdelösa — icke ens det grundfaktum, som ligger bakom, kan exakt konstateras».

Det är ej läsaren möjligt att finna ett dylikt resultat tillfredsställande. Någon pröfning i detalj af förevarande spörsmål kan ej vid detta tillfälle äga rum; endast en allmän anmärkning tränger sig nu liksom förut ovillkorligen fram. För visso äro sagan och dikten rikt representerade såväl här som på andra områden

[1] Den norsk-islandske Skjaldedigtning, B. s. 126.
[2] Den norsk-islandske Skjaldedigtning, B, s. 111.

inom vår äldsta historia, men med ett konstaterande af detta får man ej stanna. Såsom redan ofvan framhållits, bör bakom traditionernas brokiga väfnad kunna spåras åtminstone någon liten kärna af historisk sanning.. Och det säkra källmaterial, som finnes, får ej behandlas med alltför stor skepsis. Den historiska *sannolikheten* är väl värd att vinna; det är ofta, för att ej säga oftast, man inom historiens väldiga vidder måste nöja sig med att sträfva efter detta mål.

Arbetets följande hufvudafdelning (s. 90—110) behandlar några episoder ur Sven Tveskäggs tidigare historia. Förf. redogör först för källornas uppgifter rörande Sven Tveskäggs flykt och Erik Segersälls eröfring af det danska riket. Liksom förut Steenstrup vill W. ej godkänna traditionen om Sven Tveskäggs fördrifvande från Danmark. Då konung Sven uppträder i England, är det ej såsom en »i landsflykt kringirrande konung» utan såsom ledare och höfding för danska vikingaskaror. Adam af Bremens skildring af dessa händelser är tendentiöst färgad och därför behäftad med stora felaktigheter. För Adam och hans sagesman, konung Sven Estridsson, var Sven Tveskägg hedningen och fadermördaren, hvilken måste drabbas af Guds rättsvisa dom. »Den segrande sjökonungen förvandlar sig naturnödvändigt till en hjälpsökande landsflykting, 'öfvergifven af de sina, därför att Gud öfvergifvit honom.'» W. finner en förebild för Adams framställning i den gammaltestamentliga berättelsen om Manasse; liksom Manasse blir Sven Tveskägg hårdt tuktad för sitt affall ifrån Gud, och i likhet med den judiske konungen får han efter uppriktig bot och bättring genom Guds nåd återvända till sitt rike.

Underkänner man Adams framställning i denna punkt, måste man emellertid äfven ställa sig skeptisk till berättelsen om det svenska eröfringen af Danmark. Redan Steenstrup[1] har sökt att i möjligaste måtto reducera denna tilldragelse och framhållit, att det i hvarje fall ej kan hafva varit fråga om något varaktigare svenskt välde. W. uttalar sig ej fullt bestämdt i frågan. Han säger dock, att »själfva fakta icke kunna exakt konstateras», samt att hvad Adam härom meddelar på grund af den uppvisade tendentiösa läggningen blifvit »till ytterlig grad misstänkliggjort som historiskt stoff».

Något stöd för åsikten om ett svenskt välde i Danmark finner W. ej heller i de bekanta Hedeby-, Danevirkes- och Århusstenarna. Då det på Hedeby- och Danevirkesstenarna talas om »Torlv, Svens hirdman», hvilken reste en sten efter sin vän Erik, »som vardt död, då tappre män belägrade Hedeby», samt om »Sven konung», hvilken »satte sten efter Skarde, sin hirdman, som dragit västerut, men nu vardt död vid Hedeby», medger W., att med »Sven» i det förra

[1] Danmarks Sydgrænse. s. 71 ff.

fallet torde åsyftas just den »Sven konung», som nämnes i det senare. Men längre vill han ej gå. Århusstenen kan icke sättas i något historiskt sammanhang med de båda öfriga stenarna. Och hela den konstruktion rörande Sven Tveskäggs och Erik Segersälls kamp omkring Hedeby, som af forskarna byggts på grundvalen af dessa runstenars vittnesbörd, är det tydligen förf:s mening att helt afvisa. Utöfver det, som själfva innehållet i inskrifterna direkt angifva, anser han sig ej i hufvudsak kunna nå.

Äfven rörande dessa frågor måste jag ställa mig i en viss opposition till förf. Det ligger något tröstlöst i att såsom förf. ständigt medvetet sträfva efter att *isolera* de historiska företeelserna och afskära hvarje tänkbar förbindelse dem emellan. För den vetenskapliga fantasien är det dock både ett behof och en uppgift att söka knyta samman det splittrade och utfinna ett förnuftigt händelsesammanhang. Och såsom A. Bugge i en recension af förf:s arbete redan påpekat,[1] är det åtskilligt, som talar för, att Adams berättelse om Sven Tveskäggs landsflykt äger en kärna af historisk sanning. Det är mig äfven omöjligt att acceptera förf:s teori om Sven Tveskägg som en blott kopia af den judiske Manasse. Det behöfs i sanning starkare skäl än dem förf. kunnat prestera för att bevisa tillvaron af dylika ruinerande inslag i Adam af Bremens historieskrifning. Härmed afses naturligtvis ingalunda att förneka, att ej bibliska inflytelser gjort sig starkt gällande i Adams skildring; detta senare har för öfrigt redan förut uppvisats af andra forskare.

I kapitlets sista afdelning upptager W. frågan om Sven Tveskäggs gemål. Enligt Adam gifte sig Sven med Erik Segersälls änka, moder till Olof Skötkonung, och hade med henne sonen Knut. Liknande uppgifter återkomma hos Saxo, hvilken äfven omtalar drottningens namn, Syritha. Med denna Syritha är tydligen identisk den isländska traditionens Sigrid Storråda, hvilken först var gift med Erik Segersäll och därefter med Sven Tveskägg. Sigrid Storråda säges emellertid ej vara moder till Knut; som sådan uppgifves i stället en vendisk prinsessa vid namn Gunhild. Förf. anser traditionen om en vendisk furstinna som moder till Knut obetingadt riktig, men finner också, att »å andra sidan har traditionen om att Knut och Olav Skötkonung hade samma moder vitsord framför isländarnes uppgifter om de två». Slutsatsen måste blifva den, att Erik Segersälls gemål varit från Venden, och att hon i sitt andra gifte äktat Sven Tveskägg. Sigrid Storråda blir under sådana förhållanden en alldeles ohistorisk person. W. berör spörsmålet närmare i följande hufvudafdelning, som behandlar Svolderslaget.

Slaget vid Svolder ägnar W. en vidlyftig utredning (s. 111—143). Adam af Bremen ser hufvudmotivet till kampen i förbundet mellan Sven Tveskägg och Olof Skötkonung, ehuru han äfven fram-

[1] [Norsk] Hist. Tidsskr., V: 1: 2, s. 279.

håller, att den norske konungen eggats till striden af sin gemål. Striden står i trakten af Helsingborg. Adams framställning tages sedermera till utgångspunkt af Saxo, ehuru denne dock äfven röjer inflytande från andra håll.

Inom den norsk-isländska traditionen kunna urskiljas tvänne olika riktningar. Enligt den ena riktningen, som representeras af Ágrip och Historia Norvegiæ, är det Olof Tryggvason, som börjar kriget, därtill påverkad af sin gemål; han öfverraskas af de förbundne vid Själland. Den andra riktningen, som först tydligt framträder hos Theodricus Monachus och sedermera ytterligare utbildad hos Oddr Snorrason, Fagrskinna och Snorre, låter de förbundna furstarna börja kriget, och det afgörande slaget står vid Svolder. Med den omläggning af uppfattningen, som den senare riktningen betecknar, följer en fullständig förändring af de historiska förutsättningarna för slaget. Drottning Tyra uppfordrar sin man att återkräfva hennes jordbesittningar i Wenden — detta motiverar stridens förflyttande till den vendiska ön Svolder — och Sigrid Storråda föres in i historien. W. lämnar en skisserande redogörelse för huru de olika traditionerna enligt hans mening sammanhänga med hvarandra och huru den ena utvecklat sig ur den andra. Särskildt framhåller han, huru Sigrid Storrådas gestalt utbildats under påverkan af den germanska Sigurdsdiktningen: Sigrid Storråda är Brynhild, som eggar till dråpet på Sigurd.[1] Det afgörande är kampens förflyttning från Öresund till Svolder, en förflyttning, som enligt W:s mening beror på hänsyn till skalden Skules vers, där ett slag vid Svolder omnämnes.

W. redogör äfven för »Svolderslagets gång» och »Svolderslagets följder». Åt de bevarade skaldekvädena anser han endast kunna skänkas »en begränsad tilltro» på grund af »skaldediktningens hela art med dess genomgående falska perspektiv». Man har emellertid ofta svårt att urskilja, hvad förf. anser historiskt bevisadt eller icke, enär han här åter skattar åt sin påtagliga böjelse att blott referera de olika källornas uppgifter endast med angifvande af de olika traditionernas yttre sammanhang.

Undersökningen af Svolderslagets historia har tydligen för förf. bildat en kärnpunkt i hans afhandling. Det skall också villigt medgifvas, att hans framställning här erbjuder åtskilliga nya synpunkter och i mycket lägger det befintliga materialet tillrätta på ett sätt som förut ej skett. Den skarpa kritik, som förf. satt in, bör förvisso för den framtida forskningen blifva af stor betydelse. Den

[1] W. hänvisar här till Boer, »Untersuchungen über den Ursprung und die Entwickelung der Nibelungensage», hvilken påvisat den slående likheten mellan Sigrid Storråda och Brynhild. W. kan ej godkänna dennes antagande, att Sigridsgestalten är den äldsta och förebilden för Brynhild. Äfven A. Bugges framställning i »Sandhed og Digt om Olav Tryggvason» (Aarhus, 1910, s. 22 ff.) anser sig W. böra afvisa. Emellertid bör påpekas, att A. Bugge just framställt den teori om Brynhildssagans inverkan på berättelserna om Sigrid Storråda, som i förevarande afhandling — ehuru med annan grunduppfattning — förfäktas.

lutliga lösningen af frågan torde W. emellertid knappast hafva gifvit, Finnur Jónsson har redan i en uppsats: »Hvor faldt Olaf Tryggvason?»[1] opponerat mot W:s åsikt och häfdat den äldre, traditionella uppfattningen. De skäl han anför synas mig mycket plausibla; jag måste dock på denna plats nöja mig med en enkel hänvisning till uppsatsen i fråga. Äfven A. Bugge har i sin recension af W:s arbete[2] ställt sig på samma ståndpunkt som Finnur Jónsson.

Sven Tveskägg är förgrundsfiguren äfven i W:s sista kapitel (s. 144—168). Förf. sammanställer de anglosachsiska och nordiska källornas ofta motsägande uppgifter om »danskarne i England 1002—1012», om »Sven Tjugeskäggs eröfring af England» och om »Sven Tjugeskäggs död». Han betonar härvid bland annat, att berättelserna om Sven Tveskäggs död starkt påverkats af den bekanta kristna legenden om Julianus' Affällingens död. I öfrigt söker han som vidjest framför allt följa traditionerna i deras inbördes sammanhang.

Till sitt arbete har W. fogat tvänne exkurser. Den första (s. 171—177) diskuterar den bekanta svenska konungakrönikan, med hvilken Hervararsagan afslutas. Schück[3] har velat leda i bevis, att denna krönika är skrifven mellan åren 1118 och 1125 och att dess författare är Are Frode. W. gör häremot gällande, att krönikan ansluter sig till den föregående Hervararsagan och således måste vara från en betydligt senare tid. W. fäster härvid synnerlig vikt vid den omständigheten, att krönikan utgår från Angantyr, hvilken sist behandlas af sagan, och angifver de konungaätter, som kommit från honom. Han finner äfven krönikan stå i beroende af ett flertal yngre källor.

Enligt min mening har förf. ej lyckats gendrifva Schücks resonemang. W. lämnar alldeles ur räkningen den möjlighet, hvilken Schück framhåller, att en senare kompilator bearbetat en redan förut befintlig uppteckning och att denna bearbetning särskildt kommit krönikans första inledande parti till del. Krönikans öfverensstämmelse med framställningen i yngre källor, hvilken författaren söker uppvisa genom parallellisering af respektive texter, är naturligtvis ej något bevis för dess beroende af dessa yngre källor, då förhållandet lika väl kan vara det motsatta. För öfrigt förefaller det mig, som om W. såväl här som på många andra ställen i sitt arbete har något för lätt att finna hvad han kallar »verbal anklang»; det är ej nog med att innehållet i tvänne framställningar är i hufvudsak identiskt, det fordras äfven återkommandet af särskilda stilistiska egenheter i uttryck och uttryckssätt för att man skall våga sluta till ett »verbalt» sammanhang mellan de båda framställningarna.

[1] [Dansk] Hist. Tidsskr., Ottende Række, III. s. 184 ff.
[2] [Norsk] Hist. Tidsskr., V: 1: 2, s. 279.
[3] Smärre bidrag till nordisk litteraturhistoria (Arkiv för Nord. Fil., XII, s. 217 ff.). Sveriges förkristna konungalängd, s. 11 ff.

Den andra exkursen »Jomsborg och jomsvikingarne» (s. 178—195) har redan i förbigående berörts. W. tror sig här kunna bevisa, att såväl Jomsborg som jomsvikingarna helt enkelt aldrig existerat. Berättelserna om Jomsborg äro alla af sent datum och stå i nära beroende af hvarandra. Under tvåhundra år efter den tid, då dess blomstringstid skulle hafva infallit, är Jomsborg helt okändt. När det sedan införes i historien, skapas omkring detsamma en mer och mer växande tradition, och jomsvikingarne blifva bärare af bragder och hjältedater, som tidigare tillskrifvits helt andra personer.

Äfven på denna punkt måste jag inlägga min reservation mot förf:s bevisföring. Det är sant, att Jomsborg och jomsvikingarna direkt omnämnas först i relativt unga källor. Men härmed är, såsom förut flera gånger framhållits, saken ej utagerad. Det är väl tänkbart, att den sena traditionen är i hufvudsak historiskt riktig och ej endast en lös fantasiskapelse utan faktisk grundval. Det gäller därför äfven att undersöka, huruvida ej i äldre samtida källor finnas antydningar, som tilläfventyrs peka åt samma håll. En dylik undersökning har förf. ej gjort och den ligger också med hans metod helt fjärran. Emellertid skulle resultatet af en sådan undersökning måhända ej öfverensstämma med det förf. på sin väg vunnit. Jag vill här endast påpeka, att det nära förhållande, i hvilket Harald Blåtand och Sven Tveskägg visa sig stå till trakten omkring Oders mynning, i sin mån talar för antagandet af en dansk koloni därstädes. Betecknande nog möter också hos den samtida Thietmar af Merseburg den upplysningen, att Sven Tveskägg efter sin faders död blef tillfångatagen af »upproriska *norrmanner*».[1]

*

Jag har tämligen utförligt redogjort för W:s framställning och de resultat, till hvilka han kommit. Då jag på flera punkter varit af en annan mening än förf., torde detta i främsta rummet bero på skiljaktighet i uppfattningen af den historiska metod, som bör komma till användning. Hvari denna skiljaktighet närmare består, har förut vid flera tillfällen utvecklats och behöfver här ej upprepas. Endast en reflexion skulle jag ytterligare vilja tillägga. Det förefaller mig, som om förf. hämtat sin metod så att säga utifrån och ej utbildat den på just det material, som i detta fall är i fråga. Metoden har nämligen en viss tillämplighet på senare historiska perioder, där de samtida källorna flyta rikare och där den historiska forskningen har att i öfvervägande grad bygga på dem. Förf. har, synes det mig, från studiet af dessa senare perioder utan vidare öfverflyttat en där användbar metod till områden, hvarest den ej hör hemma och sålunda ej för det vetenskapliga arbetet kan blifva af bestämmande värde.

---

[1] Jfr Biereye, a. a., s. 121 ff. — Se äfven Steenstrup, Venderne og de danske, s. 28 ff.

De anmärkningar jag sålunda riktat mot förf:s arbete afse dock ingalunda att på något sätt undanskymma dettas stora förtjänster. Jag ser dessa förtjänster framför allt i ett energiskt upptagande af historiska spörsmål, som alltför länge i vårt land fått ligga nere, och i ett införande af den svenska historiska vetenskapen på områden, där svensk forskning otvifvelaktigt har en särskild mission att fylla. Den nordiska sagolitteraturens kritiska värdering efter modernt vetenskapliga synpunkter är en historisk uppgift, som nu ej längre låter sig undanskjutas, och förf. har med sin undersökning dels kraftigt bidragit till denna uppgifts aktualisering,[1] dels äfven i flera fall gifvit intressanta uppslag, hvilka med säkerhet i den kommande diskussionen skola visa sig fruktbärande.

Sven Tunberg.

Sverige och Frankrike 1648—1652. Alliansens upplösning efter Westfaliska freden. Akademisk afhandling af GUSTAF JACOBSON. XVIII + 180 s. Uppsala, Almqvist & Wicksell 1911.

Sveriges och Frankrikes inbördes förbindelser på drottning Kristinas tid, både de politiska och de kulturella, hafva sedan gammalt fängslat det historiska intresset, och den år 1677 offentliggjorda samlingen af Chanuts (och Piques') depescher gjorde tidigt ett viktigt källmaterial tillgängligt för forskningen. Detta material har på många punkter varit grundläggande äfven för d:r Jacobsons afhandling, men förf. har vid dess begagnande icke blott kunnat tillgodogöra sig M. Weibulls bekanta kritiska uppsatser, utan också själf granskat Chanuts efterlämnade papper i Bibliothèque Nationale och Archives des Affaires Etrangères i Paris. Han har därigenom kunnat med självständig kritik bearbeta denna diplomatiska korrespondens och i åtskilliga punkter supplerat den tryckta upplagan, liksom han också haft tillfälle att från Chéruels edition af kardinal Mazarins bref vädja till själfva originalen. Med stor flit och godt resultat har han också genomforskat Riksarkivets olika samlingar och arbetat sig in i den historiska litteraturen, hvarvid det bland annat gällt att icke bäfva tillbaka inför von Meierns dryga, åt det Westfaliska fredsverket ägnade urkundspublikationer. Att emellertid hans källmaterial kan på vissa punkter kompletteras, skall framgå af min följande kritiska granskning, och att han i många fall citerar använda bref efter kopior, äfven då originalen äro lätt tillgängliga i Riksarkivets serier, måste anmärkas som ett *non imitandum* — ett af de ganska få i detta arbete.

---

[1] Se E. Hertzberg, Traditionen om Gange-Rolf ([Norsk] Hist. Tidsskr., V: 1: 2 s. 210 ff.).

I sin inledning ger förf. en klar och koncentrerad framställning af Sveriges och Frankrikes intressegemenskap i den europeiska politiken under det trettioåriga krigets sista skede, särskildt hvad de tyska förhållandena angår, men han framhåller å andra sidan, huru de båda kronorna i vissa afseenden, såsom i förhållandet till Bayern,[1] fullföljde stridiga syften. Under den sista afgörande krisen i fredsunderhandlingarna tog Sverige afgjordt ledningen och dref sakerna till en uppgörelse, som väl i det hela var mycket fördelaktig för dess allierade, men dock i vissa fall var köpt med dennas endast motvilliga bifall. Fredsslutet kom utan tvifvel som en öfverraskning för de styrande i Frankrike, hvilka i det längsta hyst hemliga tvifvel angående Sveriges uppriktiga fredsvilja, men monarkiens alla maktmedel togos snart fullt i anspråk, då det gällde att kämpa både mot Spanien och mot de inre fiender, som framträdde i fronden. Den fortsatta splittringen af dess krafter och den därmed följande minskningen af dess europeiska prestige betraktades af de styrande i Stockholm såsom farliga äfven för Sveriges intressen. Redan däri kan man finna ett bevis på, hur stadgad Frankrikes plats blifvit i Sveriges politiska system, äfven om de båda kronornas allians enligt åtminstone en tolkning kunde anses hafva upphört att gälla i och med fredsslutet. Under den följande tiden gjordes i själfva verket från svensk sida upprepade försök att lätta Frankrikes börda, dels genom medling mellan detta land och Spanien, dels genom ett ingripande i frondekrisen till den ansvariga regeringens förmån. Tidigt nog bragte man också på tal ett formligt förnyande af alliansen, ehuru hvardera parten därvid skydde att framstå som den angelägnare.

Frondkrisens utbrott ställde oförutsedda anspråk på Sveriges ambassadör i Paris, Schering Rosenhane, hvilkens ursprungliga uppdrag, vid sidan af allmän politisk observation, äfven hvad förhållandena i England och Italien angick, endast gått ut på att skärpa Sveriges subsidiekraf och förebygga hvarje närmande mellan Frankrike och Bayern. I fråga om den del af sin afhandling, som behandlar Rosenhanes verksamhet i Frankrike 1648—49, har förf. haft att tillgå A. Stilles bekanta monografi öfver denne (1892), och han har icke haft särdeles mycket att tillägga. Ett hittills oanvändt material hade han dock kunnat finna i Rosenhanes talrika bref till Johan Oxenstierna (förvarade i Oxenstiernska samlingen i Riksarkivet), ur hvilka man kan vinna en betydligt intimare inblick i den svenske ambassadörens förbindelser både med den franska regeringen och med frondörerna. Det visar sig bland annat af dessa bref, att Mazarin hade rätt i sina misstankar om en fortsatt förbindelse mellan Rosenhane och hertigen af Longueville, tidigare Frankrikes i rangen högsta ombud vid de Westfaliska fredsförhandlingarna, sedermera en af frondens ledande män; den svenske ambassadörens första, visserligen icke officiella visit i den franska hufvudstaden

[1] På denna punkt hade förf. kunnat hänvisa äfven till S. Riezler, Bayern und Frankreich während des Waffenstillstandes v. 1647 (Sitzungsber. d. Akad. München 1898).

gällde i själfva verket denne, som från första stund gaf honom värdefulla politiska förtroenden. Å andra sidan kan man icke med förf. påbörda Rosenhane, att han mot sin regerings order skulle visat Mazarin sidvördnad genom att en hel månad uppskjuta sitt officiella besök hos denne; det visar sig i själfva verket, att han någon tid behöll sitt inkognito i Paris och att han uppvaktade kardinalen omedelbart efter sina visiter hos de kungliga personerna. Det framgår vidare af antydningar i samma brefväxling, att han sedermera stod i fortsatt beröring med fronden, ehuru han naturligtvis i första rummet vårdade förbindelserna med Frankrikes regering. Han fann i början de ledande inom oppositionspartiet vara »kloka och förståndiga», men efter händelserna i början af 1649, då Paris genom hofvets flykt till S:t Germain utlämnats åt fronden, blef han med öfriga främmande diplomater utsatt för diverse förtretligheter, och han klagade öfver oppositionens »ohöflighet och plumphet». Hvad Rosenhanes förhållande till Mazarin angår, är det intressant att i en (odaterad) uppsats af hans hand rörande frondrörelsens uppkomst finna en karakteristik af Frankrikes ledande minister, hållen i en mer objektiv ton och rymmande mer erkännande, än man efter läsandet af d:r Jacobsons afhandling skulle vänta:

»Cardinalen hafver thesse godha qvaliteter, att han ähr laboriosus in publicis och med stoor mödha och alfvar drifver värket; därtill ähr han mitis och humanus, hafver dåch lijkväl stoor respect och authoritet; princes de sang håller han i eenigheet och så väl tillsammans, att hans interposition föruthan hadhe thet undertidhen illa utslagit. Däremot repræhenderas han för girigheet och att han en deel sjelf hafver förvändt riksens inkomster till sin egen nytta, en deel tillåtit att andra hafva sigh theruthaf richtat och them protegerat, att justitien och räknecammaren intet hafva fått them under sin inqvisition. Han hålles och vara ordlöös och then som lofven och försäkringar intet håller, hvarföre och hans ordh och promesser icke häller achtas. Sammaledes ähr hans feel, att han för mycket litar uppå sigh sielf och ähr negligent att skaffa sigh vänner och anhangh, söker icke heller till andras rådh, uthan dragher alt arbetet på sigh allena och agerar uthaf sitt egit mouvement; deruthaf fölier, att han intet hinner contentera alla, och förargas the förnämsta så väl som andra, som några månar och veker måtte uppvachta, för än the ett ordh få tala medh honom. Att han ähr för mycket timidus, snar till att skräma och rädder om lifvet, hafva thesse föregående actiones noghsampt verificerat, elliest ähr han vindictæ cupidus och emot sine ovänner irreconciliabel.»

Den på frondens tid rikt uppspirande pamflettlitteraturen, som afsåg att hetsa den offentliga meningen emot Mazarin, har förf. icke underkastat någon granskning, liksom han öfver hufvud vid skildringen af Frankrikes inre historia i de allra flesta fall inskränker sig till att klart och koncist återgifva det väsentliga af Chéruels forskningar och synpunkter. Att man i kardinalens omgifning misstänkte Rosenhane för att villigt distribuera dessa pamfletter

till Sverige, framgår af åtskilliga af förf. citerade uttalanden, liksom han också antyder sannolikheten af att man inom svenska regeringskretsar verkligen tagit intryck af denna oerhördt lifliga agitation mot Frankrikes ledande minister. Det hade i hvarje fall förtjänat påpekas, att vårt Kungl. Bibliotek äger en oväntadt rik samling af dessa politiska broschyrer, säkerligen till största delen härstammande just från Rosenhane.[1] Förhållandet mellan Sverige och Frankrike är naturligtvis i regel icke direkt berördt i denna pamflettlitteratur, men i ett par från det motsatta lägret stammande broschyrer har jag funnit uttalanden om äfven denna sida af kardinalens utrikespolitik, som öfver hufvud utlägges i apologetiskt syfte. Det visar sig äfven här, hur misstänksamt man var på sin vakt mot hvarje ansats till närmande mellan Sverige och Spanien, på samma gång som man fullt ut erkände sin allierades lojalitet.[2]

Rosenhane rönte ingen framgång i subsidiefrågan, och hans märkligaste bedrift var det försök till medling mellan regering och frond, som han på eget ansvar gjorde i början af 1649; men detta uppslag möttes af samma kyla som drottning Kristinas något senare inviter i samma riktning. Förf. ger efter skildringen af Rosenhanes beskickning en framställning af Sveriges och Frankrikes samverkan och tidvis framskymtande rivalitet under vintern 1648—49; han berör bland annat det särskildt genom Turennes anslutning till frondörerna aktuella projektet, att Sverige skulle öfverlåta trupper till Frankrikes tjänst. Drottning Kristina var särdeles hågad för en dylik hjälpaktion, men inom rådet — där rikskanslern, sekunderad af riksmarsken, vid ett tillfälle gjorde en parallell med hjälpsändningen till Ryssland på Karl IX:s tid[3] — öfvervägde till sist farhågorna, att man på detta sätt kunde indragas i den fortsatta fransk-spanska fejden. Man sträckte sig därför icke längre än till mer tillfälliga anbud att hindra affall bland de franska trupperna på tyskt område, hvarjämte man, visserligen med ringa framgång, rekommenderade den franska krigstjänsten i de småningom afdankade kondottierernas åtanke.

Äfven på exekutionskongressen i Nürnberg, åt hvars invecklade förhandlingar förf. ägnar ett sakrikt kapitel,[4] framträdde en viss motsättning mellan Sveriges och Frankrikes ombud. Särskildt Karl Gustaf stod hårdt emot fransmännens yrkande att få behålla en fästning som säkerhet för det viktiga Frankenthals utrymmande af spanjorerna; han stödde den pfalziske kurfurstens rivaliserande an-

[1] Ett digert sammelband bär anteckningen »Ex Bibliotheca Johannis Rosenhane 1673».

[2] Jag åsyftar särskildt skriften »Question si la voix du peuple est la voix de Dieu», tryckt 1649. Jfr äfven »Les causes du retardement de la paix entre le Roy d'une part et le Roy d'Espagne et l'Empereur d'autre et les remèdes qui s'y peuvent apporter», Paris 1649.

[3] Rådsprot. 7 juni 1649.

[4] Förf. hade kunnat finna vissa supplerande uppgifter om de svenska ombudens uppträdande i X. Mossmans uppsatser »La France en Alsace après la paix de Westphalie» (Rev. Hist. 51, 53, 70).

språk och synes därvid hafva bedrifvit ett stycke familjepolitik i strid med drottningens alltjämt skarpt markerade franskvänlighet.

De fortsatta inre oroligheterna i Frankrike, hvilka efter den byråkratiska parlamentsfrondens kväsande växlade karaktär och senare egentligen uppburos af den från regeringen affallne, snart fängslade Condé, voro i Sverige föremål för en orolig uppmärksamhet. Det saknades icke försök från den nya oppositionens sida att göra sig till godo de sympatier, som Kristina sedan gammalt hyste för dess främste man; förf. har emellertid icke lyckats sprida fullt ljus öfver denna intressanta episod. Stämningen i Sveriges ledande kretsar synes i hvarje fall, »delvis måhända under inverkan af från oppositionen utgångna partiskrifter», hafva blifvit allt fientligare mot Mazarin, och då drottningen under år 1650 återupptog sin plan på medling i den franska krisen, stod hon säkerligen under intryck af denna stämning; det var mindre underligt, att det franska hofvet alltjämt bestämdt afvisade hennes medlingsinviter. Då Matthias Palbitzki i början af 1651 sändes på beskickning till Frankrike och Spanien, erhöll han därför intet uppdrag att förnya denna misshagliga proposition; han hade i stället att närmare öfverenskomma om den svenska medling mellan Frankrike och Spanien, som man redan tidigt principiellt accepterat från fransk sida och hvartill ett par ansatser redan gjorts. Innan Palbitzki anländt till Paris, hade för öfrigt den inre situationen i Frankrike ånyo skiftat form: Condé hade frigifvits, och Mazarin var aflägsnad från makten. Om den svenske legatens verksamhet i Paris äger man endast de sparsammaste underrättelser, och förf. uppvisar, att Arckenholtz af ett falskt tryckår förledts att med ett år antedatera vissa händelser, som timade efter hans återkomst till Paris 1652. I hvarje fall strandade den svenska regeringens medlingsanbud på Madridhofvets helt naturliga misstänksamhet; däremot kom det till vissa öfverenskommelser rörande handelsförbindelserna mellan Sverige och Spanien.

I ett följande kapitel berör förf. de underhandlingar om ett återknytande af den svensk-franska alliansen, som i början af 1651 fördes i Stockholm; de möttes af drottningens öppet uttalade sympatier, men strandade på rikskanslerns misstro till Frankrikes resurser och hans hänsyn till Sveriges vänskapliga förbindelser med huset Habsburg. Därefter samlar sig framställningen kring de båda kronornas politik gentemot Polen, deras gemensamma uppträdande i den polska successionskrisen 1648 och Frankrikes försök att mäkla fred på den första kongressen i Lübeck 1651. En något större utförlighet i dessa stycken hade måhända varit på sin plats, och det hade i hvarje fall bort betonas, att initiativet och ledningen i dessa transaktioner togs af den franska diplomatien i Polen; det var också den, som ledde valet öfver från den af Sverige i början omhuldade prins Karl (i själfva verket kejsarens kandidat) till Johan Kasimir. Sedan blef det för Sverige af stort intresse att få fredsunderhandlingarna med Polen i gång, innan dess stridskrafter i Tyskland för-

skingrats;[1] den rent motsatta synpunkten var troligen bestämmande för polackerna, då de drogo ut på tiden ända till sommaren 1651. Chanuts ansträngningar som medlare förmådde i hvarje fall icke att slå en brygga mellan de båda parternas stridiga ståndpunkter. Af mer direkt intresse från förf:s synpunkt äro de förhandlingar, som bedrefvos i Lübeck (och sedermera i Hamburg) mellan Chanut och Salvius rörande ett förnyande af den svensk-franska alliansen, och han ägnar en ingående skildring at dessa förhandlingar, som visserligen till sist löpte ut i sanden. Saken drogs nämligen ut på tiden af de styrande i Stockholm, och förf. ger Chanut rätt i hans förmodan, att man där i själfva verket var ovillig till hvarje närmare förbindelse med Frankrike — detta både på grund af de fortsatta oroligheterna i detta land och med hänsyn till kejsaren, som hade den sväfvande pommerska investiturfrågan i sin hand.

Efter en kort framställning af den andra Lübeckkongressens förhistoria berör förf. (i kap. 5) den fortsatta inre krisen i Frankrike, »det tredje frondkriget», och kommer därmed in på den sista fasen af drottning Kristinas medlingspolitik. Den från Spanien öfver Paris atervändande Palbitzki fick i uppdrag att både till regeringens och till frondens främsta män öfverlämna skrifvelser från drottningen, i hvilka hon beklagade de fortsatta förvecklingarna och betygade sin villighet att träda medlande emellan — dock naturligtvis endast under förutsättning, att regeringen antoge detta anbud. Det var emellertid endast oppositionspartiet, som med glädje och tillfredsställelse mottog den nya svenska medlingsinviten; visserligen torde man därvid mindre hafva smickrat sig med utsikten till en snar uppgörelse än med hoppet att hafva funnit ett nytt agitationsnummer i striden mot regeringen; i hvarje fall försummade man icke att befordra drottningens hänvändelse till trycket, försedd med tjänliga kommentarier.[2] Från regeringens sida löd svaret i stil med föregaende hallning i denna fråga: om någon egentlig medling kunde det icke blifva tal, men en förbön af drottningen för rebellerna. sedan dessa väl fallit till föga, skulle i sinom tid icke vara den franske konungen emot. Då emellertid Palbitzki icke dess mindre äfven till parlamentet frambar ett bref från drottningen af liknande innehall, blef den franska regeringen förtörnad och gjorde direkta

[1] I ett bref från Lars Cantersten till Joh. Oxenstierna (dat. Warnemünde 20 dec. 1640. or. i Oxenst. saml.) har jag funnit ett darpå direkt syftande uttalande: »Gudh gifve, att medh executionen af den tyska freden och afdankningen af folket så länge kunne fördröijes, till dess tractaten med Palandh vore begynt, så är inthet att tvijfla om gode och fördeelachtige conditioner för H. K. M., så länge dess vapn blänkia på alla sijdor, hvilken dessföruthan icke så lätteligen skola kunna nåås och erhållas.»

[2] Förf. har icke i svenska bibliotek återfunnit dessa helt visst mycket sällsynta tryck. Det förtjänar därför omnämnas, att de äro inhäftade i det å Kungl. Biblioteket förvarade originalmanuskriptet till Arckenholtz' memoarer. Man kan konstatera ett par smärre, rent formella afvikelser från dennes tryckta version.

föreställningar i Stockholm, hvarefter drottningen måste med artiga omsvep öfverskyla sitt diplomatiska *faux pas*. I detta sammanhang berör förf. frågan om den bekante Bourdelots betydelse såsom inspirationskälla för drottningens franska politik, men han framhåller såsom sin mening, att hennes »tendenser och sympatier» redan voro fullt stadgade vid dennes ankomst till Sverige 1652. Pimentels stora inflytande på drottningen erkänner han, men betonar samtidigt, att Sveriges svängning mot ett samförstånd med Spanien framför allt hade sina rent politiska betingelser i dess sträfvan att komma i närmare handelsförbindelser med detta land och dess tidigt framträdande önskan att med hänsyn till den pommerska investiturfrågan stå väl med de båda Habsburgska makterna.

Sitt sista kapitel ägnar förf. åt Sveriges och Frankrikes förhållande till England och Holland, i den mån som deras inbördes förbindelser däraf rönte påverkan; det är en klar och intressant öfversikt, fastän det visat sig svårt att finna den rätta begränsningen och fastän förf. icke haft så synnerligen mycket att meddela utöfver tidigare framställningar. Det var framför allt den engelska republikens upprättande, som ställde de båda rikena inför ett nytt politiskt problem; om å ena sidan särskildt handelns intressen talade för ett erkännande af den nya statsrättsliga ordningen, åtnjöt å andra sidan den afsatta dynastien stora sympatier både i Frankrike och Sverige. Ett gemensamt uppträdande af de båda regeringarna i därmed sammanhängande frågor kunde synas önskvärdt, och Frankrike gjorde tidigt inviter i denna riktning. Man var i början ense om att uppmuntra den afsatta dynastins förhoppningar och anspråk, men småningom gled man in på en rakt motsatt politik och förhandlade om ett gemensamt erkännande af den allt starkare konsoliderade engelska republiken; det afgörande därvid var för Sveriges del dess önskan att i Englands vänskap erhålla en motvikt till det mot Danmark graviterande Hollands tydliga kallsinnighet. Från svensk sida var man också betänkt att erbjuda sin medling för återställande af det goda förhållandet mellan Frankrike och England, men det visade sig snart tydligt nog, att en annan maktgruppering var den för tillfället naturliga: Frankrike kände sig draget till Holland, medan Sverige fullföljde sin engelskvänliga politik. Äfven detta bidrog till att skapa det faktum, som förf. angifvit redan i undertiteln på sitt arbete, den svensk-franska alliansens upplösning under åren närmast efter Westfaliska freden.

Mitt ofvan gifna referat har icke kunnat göra full rättvisa åt d:r Jacobsons afhandling särskildt af det skälet, att det nya och intressanta i denna ofta ligger mer i framdragandet af den betydelsefulla detaljen än i upptäckandet af förut alldeles okända sammanhang. Öfverhufvud ger den ett intryck af flitig och gedigen forskning; förf. har vid behandling af sitt vidtsväfvande ämne iakttagit en prisvärd begränsning och visat förmåga af en icke så alldeles vanlig vetenskaplig koncentration och precision. Hans förmåga af kritik

och hans stilistiska framställning äro jämväl värda loford; mot hans disposition kan endast anmärkas, att den på sina håll synes alltför mycket splittra materialet.[1]

H. Almquist.

Karl X Gustav. Från Weichseln till Bält 1657, tåget över Bält och freden i Roskilde 1658. Med kartor och batalj-planer, tabläer över regementena och krigsmakten till lands och sjös i hela det svenska väldet och Danmark—Norge samt person-register. 250-åriga krigs- och segerminnen. Av J. LEVIN CARLBOM. VIII + 596 sidor. Stockholm 1910.

Doktor Levin Carlboms första arbeten hade till ämne Karl X Gustafs underhandlingar med främmande makter under hans tidigare regeringsår. I sin skrift om *Friherre Frans Paul von Lisola* (1899) ville förf. belysa *Sveriges förhållande till Österrike 1655—57* — häftet bär båda titlarne —; hans doktorsafhandling rörde *Sverige och England 1655—aug. 1657* (1900); kort därpå gaf han en framställning af *Magnus Dureels negotiation i Köpenhamn 1655—57* (1901). Efter denna plan har doktor Carlbom icke sedan fullföljt sin forskning, som han då ärnade; i stället har han på senare år öfvervägande ägnat sitt arbete åt Sveriges krigshistoria under samma tid. Därom vittna hans skrift om *Karl X Gustafs polska krig 1655—1657* (1905), hans skildring af *Tre dagars slaget vid Warschau 1656 samt de föregående mindre fältslagen 1655 och 1656* (1906) och slutligen hans senaste och största verk, det som här är föremål för granskning, ett arbete som dock vill teckna krigshändelserna mot bakgrund af den yttre politiska ställningen och särskildt i samband med de förhandlingar, som närmast framkallade dessa och påverkade deras lopp.

I doktor Carlboms allmänna ämnesval låg en fullt riktig tanke: hela Karl Gustafs regering tarfvade i själfva verket en förnyad och grundlig genomforskning efter nutida kraf på fullständighet och noggrannhet, och tillika — här som annars — med delvis nya eller skarpare frågeställningar. Bevis föreligga i Edéns uppsatser om *Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen* (*Historisk Tidskrift* 1906) och om *Schlippenbachs beskickning till Tyskland 1654—1655* (i *Historiska Studier tillägnade professor Harald Hjärne* 1908); likaså i C. G. Weibulls aktsamling med sammanbindande text rörande *Freden i Roskilde* (*Historisk Tidskrift för Skåneland* 1908) och Blomgrens värdefulla, om ock ensidigt lagda bidrag till frågan om Karl Gustafs politik i krisen mellan båda danska krigen.

[1] Ett exempel är den för öfrigt också väl knapphändiga redogörelsen för Rosenhanes instruktion, som måste plockas hop från olika håll.

Rättmätigheten af Karl X Gustafs anfall på Danmark i augusti 1658 (1907). Erkännas bör också den ihärdiga flit, hvarmed förf. framdragit ur källorna en mängd upplysningar rörande tidens historia, som icke stå att erhålla i öfrig litteratur. Han har ej heller försummat andras tryckta skrifter, äldre och nyare; han har gjort sig mödan att bilda sig en mening i till ämnet hörande spörsmål, och i själfva planen står hans senaste bok framför de tidigare.

Dessa äro förf:s förtjänster; anmälaren anser sig icke skyldig att dröja vid de brister både i metod och framställning, den saknad af skärpa och klarhet, som starkt nedsätter värdet äfven af förf:s nu föreliggande stora arbete, och som hvarje läsare af doktor Carlboms böcker genast själf upptäcker. Här följer i stället efter en kort innehållsöfversikt redogörelse för vissa profundersökningar af sakinnehållets pålitlighet.

Bält och Roskilde — så den förkortade ryggtiteln — sönderfaller i tre hufvudafdelningar. De fem första kapitlen lämna som inledning en teckning af Sverige och Danmark i deras inbördes förhållande före krigsutbrottet 1657; förf. gifver här bl. a. ett bearbetadt sammandrag af sin afhandling om Dureels underhandlingar; han skildrar ock försvarsanstalterna i svenska riket liksom Danmarks rustningar, de senare efter Rockstrohs och andra framställningar. Kapitlen 6—11 äro ägnade första kriget med Danmark från Karl Gustafs uppbrott från Polen till jan. 1658. Kapitlen 12—17 omfatta tåget öfver Bälten, freden i Roskilde och de följande underhandlingarna till det nya fredsbrottet i aug. 1658. Midt i boken finner man i kapitel 8 en vidlyftig tablå öfver hela svenska krigsmakten till lands (s. 145—312) och i kapitel 12 en mindre dylik öfver de trupper, som öfvergingo Bälten (s. 380—397) — tabläer, som skulle vunnit mycket i öfverskådlighet genom bifogande af tabellariska sammanfattningar, och som äga högre värde eller ringare i mån af sin tillförlitlighet.

Pröfningen af doktor Carlboms sakuppgifter försvåras i hans nyare böcker däraf, att källor och litteratur i allmänhet icke anföras annat än i sammanträngd öfversikt. Delvis framgå källorna dock af själfva texten.

Å sidorna 74—75 redogör förf. för ett antal bref med oroande underrättelser om Danmarks afsikter och rustningar, som, inkomna från skilda håll, träffade Karl X Gustaf 8 och 10 maj 1657 på tåget med Rakoczy mot Brzesc, i byarne Wysoki Litewski och Telatycze. Att dessa bref kraftigt bidragit till konungens slutgiltiga beslut att lämna Polen och gå mot Danmark, är säkert riktigt; men mot enskildheterna i förf:s referat finnes åtskilligt att erinra. Så är Adolf Johans skrifvelse från Marienburg daterad 21 april (ej 2 april). De bref som i Telatycze framlämnades från Dureel, sträcka sig från 14 mars till 15 april; brefvet af 14 mars är alltså det tidigaste, ej det »allra sista». Presidenten vid tribunalet i Wismar Johan Oxenstierna berättar ingalunda 22 mars om två danska kompaniers antåg mot staden — i dåvarande läge ett egendomligt krigs-

företag! —; det är tal om *svenska* kompanier till garnisonens förstärkning (jämför bl. a. Oxenstiernas bref 15 mars och 5 april). Hvad Carlbom anför ur Johan Oxenstiernas skrifvelse 9 april, läses icke i denna, utan i en sannolikt bilagd afskrift af kanslern Kielmans bref från Gottorp af 5 april; Billes färd till Rendsborg flyttas därmed från den 8 (så Carlbom) till den 4 (»gestern»). Vincent Möller skrifver 28 mars, att danskarnes nya tyska regementen »noch in 2 oder drey monathen nicht complet werden können» — det är icke alldeles detsamma, som att de »skulle bli färdiga om 2 månader» (Carlbom). Den 8 april meddelar Möller blott som ovisst rykte konung Fredriks äskande rörande inläggande i Tönning af half dansk besättning. K. G. Wrangels anbud till hertigen af Holstein gällde 5, ej 6 kompanier rytteri; det sjätte skulle tillkomma, om de i stället ginge till Pommern (jämför brefven 3, 10 och 21 april). Hertigens afslag berättas först i Wrangels bref 10 och 21 april, ej i brefvet den 3, hvari ej heller finnes någon uttrycklig maning till handling å svensk sida genast. — S. 77 omtalar Carlbom tre bref från Wrangel till konungen af 20, 25 och 27 maj, de två senare af lika innehåll; hvad som anföres för den 20, tillhör den 25 — af 20 maj finnes intet bref, men väl slogo danskarne då enligt Wrangel fältläger i Oldesloe —; å andra sidan tillhör det följande uteslutande skrifvelsen 27 maj.

Något gynnsammare utfaller en pröfning af redogörelsen för de skrifvelser dels från Sten Bielke och Coyet i Köpenhamn, dels från Mattias Biörenklou i Frankfurt, som kommo Karl Gustaf tillhanda 15 juli 1658 i Oldesloe (s. 568—571). Men anmärkningar äro att göra äfven här. S. 568 nederst och 569 rad 1 sammanfogar Carlbom ett nära ordagrannt citat ur Coyets bref 7 juli med ett mycket starkt sammandrag af fortsättningen — det hela i direkt form och inom citationstecken! Lika litet är slutet af första stycket s. 569 verkligt ordagrannt citat. Uppgiften att Gersdorf sagt svenskarne söka elden i askan är tydligen ett visserligen närliggande missförstånd: det är *danskarne* som enligt Gersdorf genom Ove Juels sändning till Karl Gustaf måst söka hjälp, där den stode att finna.[1]

På liknande eller jämförligt vis brister noggrannheten här och hvar äfven i återgifvandet af Biörenklous bref; på *goda* utsikter till vänskap och förbund med Österrike tror ej denne 3 juli, och närmandet genom hertiginnan af Holstein och kurfursten af Sachsen var något, som redan skett; påpekas må ock de oklara uttrycken s. 570 nederst om Kurkollegiets svar på Karl X:s hemställanden: i verkligheten en resolution af 17 juli n. st., i orginal bifogad Biören-

---

[1] »H. Rijckz Hoff Mästaren däremoot betygade, att dee intet annat söckte härunder, än att blifva genom E. K. M:tz rättmätige förklaringh befrijat för den tungan, som dem å nyo medh dett Africaniske vässende påbördades, och fördenskull dem moste sökia elden j askan, som ordhspråket lyder, efter dee dett behöfde.» — P. J. Coyet till K. M. 7 juli 1658. Danica, RA.

klous bref 10 juli g. st. och åtföljd af flere afskrifter som bilagor: bref från kollegiet till Karl Gustaf 4 maj, bref till andra furstar och 14:de artikeln ur kejsarens valkapitulation. — Riktig är däremot själfva tanken att i de 15 juli ingångna underrättelserna söka närmaste förklaringen till Karl Gustafs då fattade krigsbeslut mot Danmark, som styrkes af utfärdade bref och order; riktigt också framhållandet af kejsarvalets betydelse. Därom står dock icke förf. ensam — redan hos Carlson är det att finna som ett med säkerhet gjordt antagande.[1]

Gagnet af doktor Carlboms arbete är att söka däri, att det dels påvisar, dels kan rikta ökad uppmärksamhet på en mängd fakta af vikt för Sveriges och Karl X Gustafs historia. Af ofvanstående granskning torde dock framgå, att förf:s uppgifter påkalla genomgående kontroll — en kontroll som genomförd i större utsträckning blir liktydig med forskning till nyes.

G. Wk.

Landsflygtige. Af Aubertske Papirer. Af Sofie Aubert Lindbæk. IV + 98 + 184 sid. Kristiania 1910.

Ofvanstående titel låter knappast ana, att här kan vara en källa för svensk historia. Så är dock förhållandet. Med de »landsflyktige» menar författarinnan, som är dotter till den bekante aflidne norske statsrättsläraren L. M. B. Aubert och gift med den danske arkivtjänstemannen och historikern J. Lindbæk, några medlemmar af släkten Aubert, som haft det gemensamma ödet att dö långt från sitt fädernesland; och då en af dem, cand. phil. Otto Gilbert David Aubert, under några år af sin korta lifstid var norsk lärare för dåvarande kronprinsens, sedermera konung Oscar I:s söner, samt tillika är den, åt hvilken bokens hufvudparti är ägnadt, så följer däraf dess betydelse äfven för svensk historia.

Familjen Aubert visar sig ursprungligen vara en borgarfamilj från Lothringen, adlad 1612 och genom artillerikaptenen François Jacques Aubert, som i en duell råkat fälla sin motståndare, 1752 uti en gren öfverflyttad till Danmark. Åt denne grundläggare af den dansk-norska grenen är bokens första afdelning ägnad; äfven efter öfverflyttningen till det nya fäderneslandet hade han en del

[1] Ett försök till pröfning af förf:s stora regementstablå för vissa svenska fotregementen (s. 251—254) har mött stora svårigheter på grund af bristande källhänvisningar. Att fel finnas äfven här, visa rullor och styrkebesked i Krigsarkivets regementsarkiv. S. 251 rad 13—14 nedifrån har förf. räknat 57 sjuka två gånger och därigenom fått slutsiffran 637 i stället för 580. Älfsborgs regemente (s. 252) utgick från Sverige 1655 i 4 kompanier; i 6 delades »skvadronen» först vid Radziwillski på M. G. de la Gardies order.

äfventyr, som vittnade om hetsigt blod, men han utmärkte sig också i sitt militära fack och var vid sin död 1793 generalmajor och kommendant på Kronborgs fästning. En tidsbild af ganska mycket intresse möter ock i teckningen af hans yngste son, Jacques Aubert, som ägde faderns energi, men ock hans oroliga och otämda självkänsla i högsta grad. Äfven han valde militäryrket och kom att spela en rätt betydande roll i kriget mellan Danmark och de allierade 1813—1814, särskildt vid underhandlingar angående Hamburgs utrymmande af fransmännen. Han ansåg sig emellertid icke hafva blifvit nog lönad för sina tjänster och utgaf då en kritisk skildring öfver tilldragelserna under fälttåget med bl. a. åtskilliga oförsyntheter mot prins Fredrik af Hessen, hvilket förde honom inför krigsrätt. Processen mildrade ingalunda hans lynne; hans galla tog sig nu i stället uttryck i skarpa angrepp mot rätten och andra myndigheter, hvilket omsider 1826 resulterade i ett par års häktelse på »kastellet» i Köpenhamn, till dess han slutligen böjde sig och lösgafs, hvarpå han öfvergaf Danmark för att till sist dö i Italien.

Den för svenskar intressantaste delen af verket gäller emellertid, som redan antydts, prinsarnes lärare Otto Aubert, en brorson till den sistnämnde. Den gamle Francois' äldste son hade nämligen, också han militär och till sist generalmajor, flyttat öfver till Norge och genom gifte trädt i förbindelse med åtskilliga norska familjer. Sonen Otto, f. 1809, gick den lärda banan och hade matematik såsom hufvudämne, men starka intressen äfven för andra ämnen och var jämväl en ifrig sportsman. Hvilka omständigheter som föranledt, att just han togs till norsk lärare för kronprins Oscars söner, är icke kändt; fadern hade emellertid stått i stor gunst hos Carl Johan. Då uppdraget gafs honom 1834, var han icke fullt 26 år; redan efter ett par år började dock den lungsot framträda, som 1838 lade honom i grafven i Italien under en resa till södern, som han företagit i hopp om bättring.

Det är utdrag ur denne prinslärares förtroliga och tämligen oförbehållsamma bref till anhöriga i Norge, som utgöra bokens hufvudparti, och som med sina minnen från hof- och Stockholmslifvet 1834—1837 icke kunna undgå att väcka intresse äfven hos svenska läsare. Såsom utgifvarinnan framhåller, är det emellertid en mycket begränsad bild af hvad som den tiden rörde sig i Sverige, som här framträder; hela den inre politiken med 1834—35 års oroliga riksdag beröres mycket litet, och äfven det samtida vetenskapliga och literära lifvet är ytterst ringa betonadt. Det är hufvudsakligen den unge norske informatorns intryck från sin närmaste omgifning och från några resor i Sverige, som här målas. Inledningsvis meddelas äfven några bref från en resa i Tyskland omedelbart, innan platsen i Stockholm tillträddes, en resa hvarunder Aubert, bland annat, träffade samman med och för sina fränder beskref den bekante Upsalafilologen Spongberg, då just i professorskonkurrens, äfvensom andra dåtida konstnärer och vetenskapsmän.

Det är en ganska självtillräcklig herre, som i denna brefserie tecknar svenska förhållanden för sina närmaste, och det är i stort sedt en mycket »norsk» norrman. Det är icke mycket svenskt, som finner behag för hans ögon. Redan språket stöter honom: »hvad der ved det første Besøg paa en svensk Theater maa støde en Nordmand, och som lang Tid skal beholde mig borte, undtagen fra Operaen, er Sproget, hvilket man som saa ligt vort Bondemaal ikke saa let kan vænne sig til at betragte som dannede Menneskers Tale, mindst paa Theatret.»(!) Naturen och landet behaga honom icke heller. Han talar t. ex. om »Stockholms golde, eensformige, sure, triste og, med undtagelse af Søen og nogle taalelige Partier ved den, efter min Smag ret hæslige Omgivelser»; om Göteborg heter det, att »hvorledes improbum hominum genus er faldet paa at slaae sig ned og Hütten bauen i en saa gyselig, af Naturen saa forbandet Egn, og endnu mere, hvorledes det har kunnet lykkes dem at sætte dette Indfald i Udførelse og faae en Stad eller By til at bestaae her, er ikke saa let att begribe»; Uppsala domkyrka är visserligen »berømt nok, men saavidt jeg skjønner, en saare lidet mærkværdig gothisk Kirke, ikkun temmelig stor»; och jämväl det erkännande han ger Trollhättan är ganska kallt: »oppe ved Trollhätten er Egnen virkelig nordisk eller norsk, og uden at være noget grandios eller paafaldende for en Anden end en Tysker eller Franskmand, som aldrig har seet andet end sine ækle, torre, flade Sletter, maa man dog kalde den vakker» o. s. v. Äfven svenska institutioner och förhållanden bedömas ofta med samma surhet. Landet är en »taabelig Nabo, som lider under forældede Institutioner og Dumhed»; silfverstakar, som hans medlärare Boström fått till julklapp vid hofvet, hafva visserligen »al den Skjønhed, som nyt skinende Sølv har, og alt det Værd, som Vægten giver dem, men for Resten saa plumpe som de kan gjøres i Stockholm»; en aktris han omnämner är den vackraste flickan i Stockholm, men »det siger nu rigtignok ikke meget»; och Almlöf »er aabenbar kun en Kunstner af anden Rang», detta tack vare en del yttre företräden samt »saamegen Forstand og Dannelse, at han ikke fordærver nogen Rolle», o. s. v.

Om svenskarnes nationalkaraktär är omdömet i allmänhet också strängt. »Om jeg end gaaer til den Yderlighed at tilstaae, at der dog gives enkelte Svenske som jeg har noget tilovers for, hvis Forstand og Dannelse jeg har nogen Agtelse for, eller som jeg finder Fornøielse i at omgaaes med, saa er det dog kun som Mennesker i Almindelighed, og ikke som Svenske, at jeg sætter nogen Priis paa dem — i den sidste Henseende gjør jeg altid en svær Afregning»; det var nämligen »en afgjort Sag, en Regel saa godt som uden Undtagelse, at der» i fråga om deras nationalkänsla »klæber selv ved den fornuftigste saa megen Fordom, saa megen latterlig national Forfængelighed, der maa forekomme enhver fremmed, som naturligvis kun taaler sin egen Nationalforfængelighed, paa en Gang taabelig og ufordragelig»; en fåfänga, som var »saameget taabeligere, som Spørgsmaalet, hvorover, hvorfor, naar det skal besvares ved at op-

vise virkelige, nu existerende Ting, vel i det Hele vil blive ubesvaret». Den sökte ju sin grund i landets historia, men om Sveriges historia har denne norrman efter två års vistelse i landet det omdömet, att den »ved fornemmelig tilfældelige ydre Aarsager har faaet et meget glimrende Udseende», hvilket sedermera bl. a. utvecklas vidare med att Gustaf Adolf »med en ved let krig øvet Armee kom og var stor i det svækkede Tyskland». Äfven i vetenskap och konst öfverdrefvo svenskarne sina förtjänster, »ett Par glimmende Navne saadanne som Linné og Berzelius, Sergell (selv om disse skulde fortjene Navn af Genier, skjønt jeg anseer det for at spilde dette Navn, saa kan jo Genier fødes allevegne, endogsaa i Norge, som Abel beviser)» etc. Det skall dock tilläggas, att hans omdömen om norrmännen i *Stockholm* icke äro mycket välvilligare; »det er kun Faa som jeg, om jeg vilde characterisere dem, ikke vilde regne blandt Qvæget . . . jeg foretrækker Mennesker for Qvæg, var det end svenske Mennesker for norskt Qvæg». Sveriges *bönder* ställde han också i stort sedt öfver de norske; han trodde, att religionen, som han anser vara »vistnok en god Ting for Folket, og vel altid vil blive det, saalænge ikke almeen Cultur kan gjøres mulig», utöfvat ett godt inflytande på den svenska allmogen; »den norske Bonde erkjender neppe anden Gud end Brændevinen, er mere stursk og storsnudet end den svenske, og i sine Egne efter baade hvad jeg har hørt og selv seet, skulde jeg ikke have stor Lyst at trækkes med ham».

Det behagligaste afbrottet i dessa naivt inbilska utgjutelser bilda de ställen, där Aubert berör sina lärjungar, de kungliga barnen, ty de ha tydligen vunnit hans kärlek, och man märker, att hjärtat är med i skildringen. Det är åtskilliga ganska lefvande porträtt han lämnar af dem, särskildt de tre äldste, Carl, Gustaf och Oscar, hans egentliga lärjungar. Alla tre syntes honom rikt begåfvade. Prins Gustaf skildras såsom den vackraste, full af fantasi, lif och musik, men ombytlig och utan uthållighet; prins Carl är eftertänksam, förståndig och i hög grad vetgirig, entusiastisk för Sveriges historia och bragderna däri, men en af de vekaste karaktärer som tänkas kunde och utan personlig kraft, hvarför Aubert ställde sig sig tveksam om hans möjlighet att blifva en duglig regent. Prins Oscar är däremot hans synnerliga favorit, liflig och själfull — »Liv i den høieste Potens i enhver Henseende» —, envis och trotsig, »den Eneste af Brødrene, som efter min Formening lover et brugbart og dueligt, ja sandsynligvis høist fortrinligt Fyrstesubject». Äfven kronprinsessan Josephina, deras moder, berömmes i stort sedt — ehuru han »giver hendes Princesseskab en god Dag» —, ty hon hade ett ovanligt och väl odladt förstånd, mycket kunskaper, verklig bildning och eftertanke samt stort intresse för allt nyttigt och anmärkningsvärdt, och särskildt kände sig Aubert stukad af hennes vidsträckta beläsenhet, som till och med i filosofi gick honom »lidt over Skrævet». Kronprinsen däremot såg han mycket mera kritiskt; dennes självmedvetna, något stela väsen behagade honom icke, och barnen ansåg han honom behandla med en viss pjåskighet, som både

afstängde dem från umgänget med andra barn och förhindrade den fysiska härdning Aubert satte högt. Den första bristen hade A. för öfrigt originellt nog en gång velat bota genom att föreslå inkallandet af en ung förmögen — hamburgerpojke som lekkamrat åt prinsarne; kamrater från Sverige ville kronprinsen nämligen ej gifva dem, emedan detta kunde antagas framdeles gifva vederbörande kanske oförtjänta utsikter till eller pretentioner på befordran. Till bokens intressantare partier höra ock de ställen, där Aubert, öfverhufvud med ganska mycken sympati, omnämner sin svenske medlärare, den berömde filosofen Boström.

Om politik innehålla brefven ganska litet. Tilldragelserna i Norge 1836 — stortingets morskhet och upplösning samt riksrätten mot Lövenskiold — hafva emellertid föranledt en del uttalanden, i hvilka Aubert till en början gent emot hemmavarande fränder visade en viss förmåga att se saken äfven från svensk synpunkt. Han inser sålunda, att 17-maj-firandet måste såra svenskarna, eftersom det var ett firande af de åtgärder, med hvilka norrmännen 1814 af »Nationalhad», säger han, sökte omöjliggöra unionen; han säger, att eftersom Sverige vid Kielfreden icke bemägtigade sig Norge såsom en provins, »saa kan man sige, de have skjænket os vor Uafhængighed — thi ved vor Krig havde vi ikke tilkæmpet os den», och han fortsätter, att »selv om vi havde gjort os selv frie, saa maatte vi sige, at vi takkede Sverige for Friheden, fordi det dog var Skyld i at vi bleve løsrevne fra Danmark, som det neppe vilde faldet os selv ind at gjøre, uagted vi nu vistnok ansee det for en skjøn Ting, at vi ere blevne det» o. s. v. Det vore därför ej att undra på, om svenskarne stöttes af, att norrmännen ville räkna sin oafhängighet från den 17 maj, »som om vi selv umotiveret af dem havde proclameret den og selv tilkjæmpet den, hvoraf ingen af Delene i Gjerningen kan siges at forholde sig saa». Denna hans ganska nyktra syn på tingen tyckes dock senare hafva blifvit grumlad, men icke af hans norska vänners motbref, utan — af Argus-Johansson, som i sitt bekanta arbete »Om ett nytt föreningsfördrag emellan Sverige och Norge» räckte den dåtida norska argumenteringen en hjälpsam hand.

Ett sakförhållande, som säkerligen ägt politisk räckvidd, framlägges emellertid. Det är kronprinsens uppfostringsprinciper i fråga om barnens ställning till Sverige och Norge. De skulle uppfostras — så har A. uppfattat saken — att vara »norske saagodt som svenske», för den skull »lære og bestandigt høre Norsk om sig» och »fra Barndomen af gjøre sig ligesaa fortroelige med» Norge, dess folk, språk och seder, »som med hvad svensk er». Redan i barnkammaren skulle således börja den olyckliga tvåklyfning af personligheten, det ohållbara försök att göra svenske furstar till ett mellanting af svenskar och något annat — som understundom hettes vara likaberättigadt —, hvilket i längden gjorde den unionella kungagärningen, *på detta sätt uppfattad*, omöjlig.

Cecilia Bååth-Holmberg har i sitt arbete om Carl XV gifvit Aubert ett vittnesbörd, som skall härstamma från konungen själf: »Aubert lärde mig ljuga; hans valspråk var: allt är i och för sig tillåtet, om man bara ej låter ertappa sig». Utgifvarinnan polemiserar mot detta yttrande, som hon menar strida såväl mot A:s karaktär, sådan den framträder i hans bref, som mot andra uttryck af samtida sagesmän om honom. Fru B.-H. har däremot försvarat sin ståndpunkt i Stockholms Dagblad d. 31 dec. 1910 under hänvisning till dem, på hvilkas uttalanden hon grundat sitt arbete. Att här afgöra är ju något, som de nu lefvande knappast mäkta. Men nog synes det i hvarje fall ha varit en ganska ohållbar position den unge norske läraren intog vid det svenska hofvet, en ställning utan inre sanning, då han bar på sådana omdömen om allt svenskt, som hans bref nu uppenbara, men gifvetvis sökt dölja det för dem, i hvilkas tjänst han trädt. Ty uttalade, hade de nog afbrutit fortgången af hans lärarbana. Har barnasinnet märkt denna falskhet i positionen och så reagerat?

Ett personregister till Otto Auberts bref och ett par släkttaflor underlätta den intresseväckande bokens användbarhet.

S. C.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Bd 27. N. F. Bd 23: H. 3. R. C. Boer, Über die rechte Seite des angelsächsischen Runenkästchens. — E. Lidén, Om några fornsvenska lagord och lagstadganden. — H. Pipping, Anmälan av »Otto Jespersen, Lehrbuch der Phonetik. Autorisierte Übersetzung af H. Davidsen»; »Otto Jespersen, Phonetische Grundfragen». — G. Cederschiöld, Anmälan av »Vilh. Grönbech, Lykkemand og Niding». — F. Jónsson, Anmälan av »Andr. Heusler, Lied und Epos in germanischer Sagendichtung». — B. Erichsen, Bibliografi for 1909. — L. Fr. Läffler, Till Vǫlundarkviða 29: 1—2. — **4.** F. Dyrlund, Frið-: grið, gruð. — B. Hesselman, Ett bidrag till läran om de reduplicerade preterita. — K. Kålund, Den islandske lægebogs »herbrad». — K. Kålund, Honorificabilitudinitatibus i Codex Erfordensis af de Lundske annaler. — F. Jónsson, Stedord i gamle vers. — G. Neckel, Feginsbrekka. — L. Larsson, Ett par rättelser. — A. Nordfelt, Om s. k. katt-eder i svenskan. — B. Kahle, Anmälan av »Erik Björkman, Nordische Personennamen in England in alt- und frühmittelenglischer Zeit. Ein Beitrag zur englischen Namenkunde». — E. Hellquist, Anmälan av »Emil Olson: Utdrag ur Magnus Erikssons landslag med inledning, anmärkningar och glossar». — Rättelser. — **Bd 24: H. 1.** A. Pedersen, Dans og urnordisk akcentuering. — N. Beckman, Studier till Västgötalagens historia. — B. M. Olsén, Anmälan av »Rómverjasaga (AM. 595. 4:o) herausgegeben v. R. Meissner». — Th. Hjelmqvist, Anmälan av »Den islandske litteraturs historie tilligemed den oldnorske» af F. Jónsson.

Bonniers månadshäften. 1911, Juni. H. Kjellin, Forna dagars studenter. Några kulturhistoriska bilder. Med 11 illustr. — **Sept., Okt.** A. Kuylenstierna, Våra fideikommiss. Med 27 illustr.

Det nya Sverige. Utg. af A. Molin. **1911, 2.** E. Svensén, Landtmannapartiet. — **4.** C. B. Wadström, Gustaf III och klassutjämningen. — **5.** O. Bergqvist, Nomadlapparna och de nordiska folken.

Fataburen. Utgifven af B. Salin. **1911, 1.** S. Ambrosiani, De äldsta rokokokaklen i Stockholm. Med 27 fig. — S. Wallin, En otryckt sockenbeskrifning af Lars Hallman. [Blacksta och Wassbro socknar.] Med 1 portr. — N. E. Hammarstedt, Höknatt och jul. — N. Sjöberg, Rituala bruk vid våra hälsokällor. — **2.** P. G. Wistrand, Anteckningar af en småländsk prestfru, förda under åren 1751—1810. — N. Keyland, Löftagning. Bilder och anteckningar från Jösse och Fryksdals härader, Värmland. Med 15 fig. — A. Ulrich, Ett par gamla stadganden mot sabotage. — **3.** J. Rudbeck, Konstnärliga bokband i

Nordiska Museet. Några anteckningar. Med 16 fig. — N. Lithberg, Bröllopsseder på Gottland.

Fornvännen. Under redaktion af E. Ekhoff. **1911,** 1/2. T. J. Arne, Sveriges förbindelser med östern under vikingatiden. Ett arkeologiskt bidrag. Med 251 fig. — A. Lindblom, Björsäters stafkyrka och dess målningars ställning inom vår medeltidskonst. Med 16 fig. — A. L. Romdahl, En grupp svenska och norska 1300-talssigill.

Julhälsningar till församlingarna från präster i Linköpings stift 1910. N. Jacobsson, Claudius Johannis Eck. En herrnhutisk östgötapräst på 1700-talet. Med 2 illustr. — O. Wågman, En sockens barndomssaga. [Blåvik.] Med 3 illustr. — L. Lindroth, Birgittahemmet invid Vadstena. Med 4 illustr.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utg. af O. Montelius. **1911, 1.** O. Montelius, Solguden och hans dyrkan. 1. Med 33 fig. — G. Göthe, Erik Gustaf Geijer på gamla dagar. (A. Hamilton Geete, I solnedgången.) — **2.** O. Montelius, Solguden och hans dyrkan. 2. Med 17 fig. — **3.** K. F Johansson, Hvar låg vår folkstams urhem? — E. Wrangel, Madame de Staël i Sverige. Ur Martin von Schwerins m. fl. brefväxling. — K. Fabricius, Griffenfeld, anm. af H. Olrik. — **4.** E. Reuterskiöld, Källskrifter till lapparnas mytologi, anm. af N. E. Hammarstedt. — **5.** A. Bugge, Nordmændenes vikingefærder i det 9:de årh. og grundlæggelsen av hertugdömmet Normandie. — F. J. E. Eneström, Finvedsbornas seder och lif, anm. af T. J. Arne.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgifven af K. Wåhlin. **1911, 6.** J. F. Nyström, Jonas Alströmer. Med 7 bilder. — **7.** I. Lagerwall, Ludvig Nobel. En industriens storman. — Gamla svenska städer. H. 1—2, anm. af A. Lindhagen. — **8.** E. af Wirsén, Cavour. Med 5 bilder. — A. Hahr, Studier i Johan III:s renässans. 1—2, anm. af S. Rosén. — **9.** G. Göthe, Sergelska skulpturer på Fullerö. Med 10 bilder. — **10.** R. Sturzen-Becker, Oskar Patrick Sturzen-Becker. Hans lif och gärning. Med 6 bilder. — G. Upmark, Gustaf Vasaporträttet i Uppsala. Med 2 bilder.

Statsvetenskaplig Tidskrift. Utgifven af P. E. Fahlbeck. **1911, 2.** S. J. Boëthius, Tillkomsten af 1809 års regeringsform. — **4.** I. Törnebladh, Om 1734 års lag i kulturhistoriskt afseende.

Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från präster i stiftet 1910. Årg. 7. Ant. Flentzberg, Från Sveriges frihetskamp. Tre sörmländska bilder. (1434. 1436.) 1. Gripsholm i de svenskes händer. 2. Biskop Tomas — vår förste fosterländska skald. 3. Ett »Te Deum» i biskop Tomas kyrka. Med 4 illustr. — O. Norberg, Strängnäs domkyrka. Med 18 illustr.

Historisk Tidsskrift. Udgivet af den norske historiske forening. **1911. Lev. 1. Femte Række. Bd 1: H. 1.** E. Hertzberg, Inga av Varteig og hendes ættlegg. — H. Koht, Bonde mot borgar i nynorsk historie. — L. Berg, Om bygdehistorie. — Fr. Bull, Christian Magnus Falsens læsning. Et bidrag til studiet av hans politiske tankegang. (Fortsættes.) — **2.** Aug. Chr. Mantheys Dagböger for Aarene 1856—1874. Bd 2: H. 2. — **3. Bd 1: H. 2.** Fr. Bull, Christian Magnus Falsens læsning. Et bidrag til studiet av hans politiske tankegang. (Slutning.) — J. Jónsson, Om »Ynglingerne» i Norge og de vestlige lande. — F. Jónsson, Erik den rödes saga og Vinland. — O. Kolsrud, Litt om erkebiskop Olav Engelbriktssons efterlatte kostbarheter. — A. Bugge, Gange-Rolv og erobringen av Normandie. — E. Hertzberg, Traditionen om Gange-Rolf. — Literatur (bl. a. Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536. 2—4

anm. af O. Kolsrud; H. Schulz, Friedrich Christian, Herzog zu Schleswig-Holstein, anm. af Y. N[ielsen]; L. Weibull, Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000, anm. af A. B[ugge]; Fr. Curschmann, Die älteren Papsturkunden des Erzbistums Hamburg, Hj. Holmquist, De äldsta urkunderna rörande ärkestiftet Hamburg-Bremen och den nordiska missionen, Chr. Reuter, Ebbo von Rheims und Ansgar, anm. af O. Kolsrud.)

Meddelelser fra det norske Rigsarchiv, indeholdende bidrag til Norges historie af utrykte Kilder. **Bd 3: H. 1.** Aktstykker vedkommende krigsbegivenheterne 1814. (Ved C. Aubert.)

Historisk Tidsskrift. Ottende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 3: H. 2—3.** Th. J. Söegaard, Tilstande i Jylland under og efter Krigen 1657—59 belyste ved jydske Tingböger. — F. Jónsson, Hvor faldt Olaf Tryggvason? — G. Schauman, I Anledning af Spörgsmaalet om C. O. Cronstedts formentlige Forræderi 1801. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland. — A. Krarup, Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aaret 1909.

Varden. 1911, H. 16. W. Anderson, Öland och Danmark. — **17.** D. Baxter, Syon Abbedi. Med 5 illustr.

Finsk Tidskrift. Utg. af R. F. V. Willebrand. **1911, Maj.** P. Nordmann, Från 1808, Utdrag ur en »Journal förd af kaptenen J. Hollstén under finska kriget». — **Juni.** E. Schybergsson, Landtdagen. — **Juli—Augusti.** »Konungens af Preussen morgonsamtal». Ett apokryfiskt arbete af Fredrik den Store och ett kuriöst bidrag till frågan om dess öden. — R. Nordenstreng, Jón Sigurdsson och Islands framtid. — I bokhandeln: K. Fabricius, Griffenfeld, anm. af M. G. Schybergson. — **September.** J. A. Palmén, Ett verk om vårt land. Atlas öfver Finland 1910, utgifven af Sällskapet för Finlands geografi. — R. F. v. Willebrand, Carl G. Laurins »Våld och väld». — I bokhandeln: E. Carlson, Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset. D. 8. Karl XII. D. 3, anm. af M. G. Schybergson.

Historiallinen Arkisto 1911. 22, 2. V. Voionmaa, Keskiajan kruunkartanot Suomessa. — Y. O. Ruuth, Tietoja puutavaraliikeestä Viipurin läänissä Venäjän vallan arkana 1721—1812. — P. O. v. Törne, Om Finlands skattskyldighet till påfvedömet under medeltiden. — J. Laurosela, Kveen-Kainulaiskysymys. — R. Tähtilä, Muutamia hallintoa koskevia asiakirjoja vuodelta 1808. — Suomen Historiallisen Seuran pöytäkirjat 1909—1910.

Baltische Monatsschrift. 1911, Juli. A. v. Bodisco, Feldmarschall Otto Wilhelm von Fersen. — W. Schwartz, Zur Geschichte des Dorpater Kreises 1713—1722. — Aus den Papieren Baron Peter v. Meyendorffs. Mitg. v. A. Meyendorff.

Braunschweigisches Magazin. 1911, 4 5. H. Voges, Braunschweig-Wolfenbüttels Stellung zu Karl XII von Schweden bei seiner Rückkehr aus der Türkei.

Deutsche Geschichtsblätter. Herausg. v. A. Tille. **1911, August September.** J. Girgensohn, Livländische Geschichtsliteratur 1890—1910.

Deutsche Literaturzeitung. 1911, N:o 27. Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausgegeben von Fr. Arnheim, Bd 2. 1747—1758, anm. af A. Skalweit.

Deutsche Revue 1911, Juli. Henke, Ein Beitrag zur Charakteristik des Kronprinzen Karl Johann von Schweden. (Rec. af H. Klæber, Marschall Bernadotte, Kronprinz von Schweden.)

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1911, Nachrichten und Notizen II, H. 2.** Nachrichten und Notizen. — Zeitschriften. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **H. 3.** H. Schreuer, Wahl und Krönung Konrads II. 1024. — B. Schmeidler, Zum Archipoeta. — F. Salomon, Eine neue französische Aktenpublikation über den Ursprung des Krieges von 1870/71. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen — Kommissionen — Personalien. — Todesfälle. — Versammlung Deutscher Philologen und Schulmänner. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II. H. 3.** Nachrichten und Notizen. — Preisaufgaben. — Kommissionen. — Erwiderung (Prof. Simonsfeld in München).

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3. Folge. Bd 11: H. 1.** S. Hellmann, Studien zur mittelalterlichen Geschichtschreibung: 1. Gregor von Tours. — Briefe an Ranke von einigen seiner Schüler: Sybel, Carlson, Herrmann, Pauli und Noorden. Mitgeteilt von C. Varrentrapp. — Miszellen. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — **2.** M. Ritter, Studien über die Entwicklung der Geschichtswissenschaft. Zweiter Artikel. Die christlich-mittelalterliche Geschichtschreibung. — Fr. Hartung, Die Wahlkapitulationen der deutschen Kaiser und Könige. — G. v. d. Ropp, Konrad Varrentrapp. — Miszellen. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Mitteilungen aus der historischen Literatur. Herausg. v. F. Hirsch. **1911, 3.** H. Schulz, Friedrich Christian, Herzog zu Schleswig-Holstein, anm. af Fr. Holtze.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1911, July.** C. H. Haskins, England and Sicily in the twelfth century. — E. M. Blackie, Reginald Pecock. — E. M. G. Routh, The English at Tangier. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. Fr. Bothe, Gustav Adolfs und seines Kanzlers wirtschaftliche Absichten auf Deutschland, anm. af C. Brinkmann). — Short notices.

The American Historical Review. 1911, January. K. C. Babcock, The Scandinavian element in American population.

Revue d'histoire diplomatique. 1911, 2. Henri de Beaucaire, Le cardinal Richelieu et la fondation de l'Académie française. — G. Baguenault de Puchesse, Un ambassadeur de France en Danemark au seizième siècle. — O. Hansson, L'assassinat de Fersen (20 juin 1810). — Correspondance inédite de Marie-Caroline, reine de Naples, avec le marquis de Gallo (1792—1805), publiée par le commandant Weil. — J. Martin, Clément VIII et Jacques Stuart. — Comptes rendus. — Liste des membres de la Société reçus depuis le 1er janvier 1911. — **3.** Assemblée générale de la Société. — Rapport de M. le trésorier. — Rapport de MM. les secrétaires de la Société à l'assemblée générale du 23 juin 1911. — L. de Voinovich, Alexandre Ier jugé par ses contemporains. — L. Batiffol, La charge d'ambassadeur au dix-septième siècle. — Allocution de M. le président. — J. Martin, Clément VIII et Jacques Stuart (suite). — L. Pingaud, L'empereur Alexandre Ier et la grande-duchesse Catherine Paulovna, d'après leur correspondance. — L. v. Laigue, L'Europe et spécialement la France au XVIIIe siècle d'après les lettres de voyage des deux frères Giovanelli, patrices vénitiens. — G. Guillot, Léopold Ier, Les Hongrois et les Turcs. Le siège de Vienne, papiers diplomatiques inédits (1681—1684). — Comptes rendus.

Revue Historique. 1911, Mai—Juin. G. Bloch, La plebe romaine; fin. — H. Marczali, Une cause célèbre au XIVe siècle. La conspiration de Félicien Zách. — G. Fagniez, Fancan et Richelieu; 1re partie. —

— E. Driault, La diplomatie française pendant la guerre de Danemark, d'après »Les origines diplomatiques de la guerre de 1870—71». — Bulletin historique: Nécrologie: Rodolphe Dareste, par Théodore Reinach; Maurice Dumoulin, par G. Monod. — Antiquités chrétiennes, par Ch. Guignebert. — Histoire d'Italie, XVe—XVIIIe siècles (1re partie), par L. G. Pélissier. — Histoire d'Allemagne. 1648 à nos jours, par P. Darmstaedter. — Histoire de France, Révolution, par R. Reuss. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — **Juillet—Août.** P. Gaffarel, Les massacres de Cabrières et de Mérindol en 1545. — M. Marion, Quelques exemples de l'application des lois sur l'émigration: récits du temps de la terreur: 1re partie. — H. Prentout, Littus saxonicum, Saxones bajocassini, Otlinga saxonia. — G. Fagniez, Fancan et Richelieu, 2e partie. — A. Stein, Documents relatifs à la defection de la flotte turque en 1839. — Bulletin historique: Histoire d'Allemagne, moyen âge, par F. Vigener. — Histoire de Belgique, par E. Hubert. — Histoire d'Italie, XVe—XVIIIe siècles (2e partie), par L. G. Pélissier. — Histoire de France, époque moderne, par H. Hauser. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. (Publications relatives à l'histoire de la Hongrie, par I. Kont.) — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — **Septembre—Octobre.** P. Devinat, Le mouvement constitutionnel en Prusse de 1840 à 1847; Frédéric Guillaume IV et les diètes provinciales; 1re partie. — M. Marion, Quelques exemples de l'application des lois sur l'émigration: récits du temps de la terreur; fin. — E. Ch. Babut, Quelques observations à propos de l'article de M. de Genouillac sur la cité de Lagash. — H. de Genouillac, Observations à propos de quelques opérations d'arithmétique de M. E. Babut. — L. Halphen, La chronologie des actes de Louis VII (1137—1180). — H. Hauser, Les Acta tumultuum Gallicanorum; 1re partie. — G. Fagniez, Fancan et Richelieu: fin. — Bulletin historique: Nécrologie: Émile Levasseur, par H. Hauser. — Histoire grecque. Publications étrangères, par G. Glotz. — Histoire des Pays-Bas, par Th. Bussemaker. — Histoire de France, par L. Halphen. — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique.

Öfversikter och granskningar.

Finlands medeltidsurkunder samlade och i tryck utgifna af Finlands statsarkiv genom REINH. HAUSEN. I.—1400. (6) + 594 sid. Helsingfors 1910.

De historiska forskningarna bedrifvas för närvarande i Finland med en energi, som förtjänar allt erkännande. Afhandlingar eller uppsatser, på svenska, tyska och franska, besvärligt nog för många intresserade äfven på finska, utkomma i mängd. Ett par historiska tidskrifter och åtskilliga samfunds publikationer äro helt eller delvis ägnade åt historien. Särskildt det Svenska litteratursällskapet inrymmer åt densamma ett betydande rum i sin vidtomfattande verksamhet. Den ena finska staden efter den andra får sin historia skrifven. De finska forskningarna i de italienska arkiven ha uppenbarligen burit vackra frukter och i det svenska statsarkivet äro numera de finska forskarna återigen många. Äfven urkundspublikationer ingå i denna lifliga verksamhet och Arwidsson, Grönblad och Waaranen ha funnit nitiska, väl äfven öfverlägsna efterföljare. På sistnämnda område synes det finska statsarkivet intaga en plats motsvarande den, som riksarkivet har i Sverige, och statsarkivarien Hausen har vid sidan af annan litterär verksamhet särskildt fästat sitt namn vid denna. 1881—1904 utgaf han sålunda tre band »Bidrag till Finlands historia», 1890 »Åbo domkyrkas svartbok» eller »Registrum ecclesie Aboensis» efter de båda bekanta handskrifterna i riksarkivet och skoklostersamlingen och 1910 utkom första bandet af »Finlands medeltidsurkunder», en publikation, till hvilken han under åratal samlat bidrag. I planen ingår att i första rummet här sammanföra allt urkundsmaterial, vare sig tryckt eller otryckt, som på något sätt kan anses röra Finland. Att in extenso aftrycka allt hade emellertid varit slöseri både med penningar och utrymme, och utgifvaren har därföre också i stor utsträckning begagnat sig af regestformen. Det gäller sålunda i främsta rummet de redan i Svartboken tryckta handlingarna. Af urkunder i andra tryckta samlingar, t. ex. i Svenskt diplomatarium och Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch, båda för ändamålet mycket gifvande, meddelas in extenso endast sådana, som direkt röra Finland eller dess förhållanden till Ryssland; urkunder åter, som t. ex. angå hela det svenska väldet, Finland däri inbegripet, återgifvas endast i referat. Under

dessa förhållanden kan det icke vara så mycket direkt nytt, som meddelas, i synnerhet om man tager i betraktande den af Kallberg redigerade förteckningen öfver pergamentsbref i svenska riksarkivet för åren 1351—1400. Det nya materialet lämnas i främsta rummet af afskrifterna från det vatikanska arkivet och härrör i öfrigt för det mesta från senare gjorda afskrifter eller afskriftsamlingar af växlande proveniens såväl i Sverige som Finland. De äldsta urkunder, som meddelas, äro gottlänningarnas förbindelse att med ett antal skepp följa svenska konungen i härfärd och påfven Anastasius' till Sverker I och Sveriges biskopar ställda bullor, båda från midten af 1100-talet. Utöfver det vanliga omfånget för en urkundspublikation går utgifvaren genom att intaga här och hvar anträffade notiser om urkunder, som numera ej återfinnas vare sig i original eller afskrift. På detta sätt har han sökt närma sig fullständigheten så mycket som möjligt; att uppnå densamma i ordets egentliga mening är gifvetvis ej möjligt, trots det att han tydligen för detta ändamål noggrant synes ha rannsakat arkiven, handskriftsamlingarna och den tryckta litteraturen. I hvarje fall måste den historiska vetenskapen särskildt i Finland vara honom tack skyldig för hvad han presterat. I afseende på de in extenso återgifna handlingarna har införts modern interpunktion, liksom modernt bruk af stora och små bokstäfver.

Det är emellertid ej nog med detta. Bandet innehåller mycket mera och titeln »Finlands medeltidsurkunder» täcker ej hela innehållet. I planen ingår nämligen äfven att meddela inskrifter å grafstenar, kalkar, klockor m. m., försåvidt de äro upplysande för historien, topografien eller släktforskningen .Att här uppnå fullständighet är tydligen ännu omöjligare. Och det tillkommer ännu ett. Det meddelas äfven utdrag ur medeltida krönikor, räkenskaper och förteckningar, försåvidt de beröra ofvan angifna ämnen. De första sidorna upptagas sålunda af utdrag ur ryska krönikor, återgifna både i rysk och svensk text. Sådana utdrag återkomma sedan upprepade gånger, liksom utdrag ur rimkrönikorna och ur andra medeltidsannaler, kronologier eller akter. Man kan ju i metodiskt hänseende tveka om lämpligheten af att i samma band och i kronologisk följd sammanföra texter af så olika art; i praktiskt hänseende kan det visserligen ha sina fördelar. Önskvärdt synes det dock ha varit, om utgifvaren äfven meddelat förteckningar på de excerperade krönikorna, liksom på de anlitade kopieböckerna och brefförteckningarna.

Antalet nummer uppgår på detta sätt till icke mindre än 1127 och bandet afslutas med ett utförligt person-, ort- och sakregister, som äfven gäller Åbo domkyrkas svartbok.

Vi måste nöja oss med att på detta sätt ha fäst uppmärksamheten på ifrågavarande publikation, som äfven för Sverige har direkt intresse, lyckönskande utgifvaren till ett så vackert resultat af många års forskningar och sträfvanden. Någon detaljgranskning har ej tiden medgifvit.

Ehd.

Johan Baner. Af Gustaf Björlin. Del I—III. IX + 533; XI + 641; 694 sid. Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag 1908 och 1910.

Vår storhetstids krigshistoria är lika rik på innehåll som fattig på inhemska skildrare. Den enda fullt genomarbetade, om ock ännu ej fullt afslutade skildring, vi äga öfver en svensk krigsperiod, gäller den, som slutade med Finlands förlust, men vi vänta ännu på en vetenskaplig svensk framställning af Karl XII:s fälttåg. Sveriges insats i det trettioåriga krigets väldiga drama hör också till de ämnen af allra största krigshistoriska intresse, som hittills af vår egen forskning blifvit styfmoderligt behandlade.

Under sådana omständigheter hälsades första delen af »Johan Banér» med en tillfredsställelse, som dock snart grumlades genom underrättelsen om dess högt skattade författares sjukdom. Med desto större glädje kunna alla vänner af svensk historisk forskning nu lyckönska honom till såväl återvunnen hälsa som det stora verkets fullbordande.

Arbetet är först och främst ett biografiskt verk, tillkommet i måhända hufvudsakligt syfte att en gång för alla göra slut på de missuppfattningar angående den store fältherrens karaktär, som kommit att i viss mån vanställa hans bild, sådan den framstår i den häfdvunna uppfattningen ej blott i de länder, som drabbades af hans svärd, utan märkvärdigt nog också i hans eget fädernesland.

Men Banérs lefnadsbana var ju sådan, att hans historia till det mesta blef en krigshistoria. Det är därför gifvet, att skildringen af hans lif och verk erbjuder ofantligt mycket af intresse ur krigshistorisk synpunkt. Det är också hufvudsakligen ur denna synpunkt — den enda för öfrigt ur hvilken rec. känner sig besitta någon kompetens — som här nedan skall lämnas en öfversikt af det ståtliga arbetet.

Sina första lärospån i krigaryrket gjorde Johan Banér 19-årig vid belägringen af Pskov 1615, då han gick som »fri volontär» vid brodern Svante Banérs regemente nyutskrifna knektar.[1] Efter ryska krigets slut följde några glada år såsom kammarjunkare vid Gustaf II Adolfs hof, hvarunder Banér emellertid passade på att genom tjänstgöring som kornett vid liffanan lära känna äfven rytteriet. De otvetydiga anlag för krigaryrket, som Banér från första stund ådagalade, parade med nit och intresse för tjänsten, kommo honom att hastigt vinna den unge konungens gunst. Redan 1620 är han kaptenlöjtnant vid hofregementet, och som sådan fick kan följa med på Gustaf Adolfs friarefärd till Berlin, hvarunder hans stora likhet med konungen vållade en och annan förväxling — utan tvifvel till stort nöje för Gustaf Adolf, som, ehuru förgäfves, sökte hålla ett strängt inkognito. Efter åtskilliga äfventyr ändade friarresan för Banérs del med

[1] I detta torde förutom, som å sid. 28 uppgifves, knektar från Uppland och Västmanland, äfven dalknektar hafva ingått. Jfr Pihlström, Dalregementets historia, I, sid. 172.

att han som konungens postillon d'amour under tiden mellan förlofningen och giftermålskontraktets undertecknande fick utveckla sina ingalunda föraktliga talanger som hofman och diplomat. De senare skulle längre fram komma att pröfvas och glänsande bestå profvet under vida allvarligare förhållanden.

Banérs första vapenbragd — hans djärfva språng med värjan i hand uppför vallen vid Jakobstornet utanför Riga 1621 — inbringade honom omedelbart öfverstes charge och inom kort chefskapet öfver Östgöta regemente till fot samt i sinom tid riddareslaget. Under de jämförelsevis lugna åren till 1625 deltog Banér kraftigt i hären af Gustaf Adolf ledda nydaningsarbete samt fick ytterligare tvenne regementen under sitt befäl — Jönköpings och ett nyuppsatt från Norrland.

Uti fälttåget i Lifland 1625 utmärker sig Banér redan från början såsom avantgardeschef vid tåget mot Kokenhusen och vidare vid intagandet af Birsen som ledare af en omfattande transport af belägringsmateriel på Dünafloden och till sist som kommendant i Riga — sålunda en ganska mångsidig verksamhet.

1626 flyttade Gustaf Adolf som bekant sitt polska krig öfver till Preussen och satte sig fast vid nedre Weichsel, som han lät spärra genom de befästa lägren och skansarna vid Montau Spitz, Dirschau och Danziger Haupt. I sistnämnda viktiga spärrfäste — som vallade stort afbräck i det mäktiga, mot Gustaf Adolf fientliga Danzigs handel med det inre af Polen — blef Banér kommendant, sedan krigsrörelserna å fältet för året afstannat, och det visade sig snart nog, att denna post ingalunda var någon sinekur. Danzigs och polackernas öppna eller dolda fientligheter, klimatets vedervärdigheter, en fruktansvärd sjuklighet bland de svenska och finska besättningstrupperna samt en och annan fnurra på tråden med Oxenstierna, som residerade i Elbing, bidrogo ej till trefnaden för Banér under de nära tre år han med sin familj — han hade 1623 gift sig med Elisabet von Pfuel, hofdam hos Maria Eleonora — tillbragte i det enkla »losamentet» å Danziger Haupt, men hindrade honom ej heller att med kraft och framgång fullgöra sitt maktpåliggande uppdrag. I den enformiga tjänstgöringen bereddes Banér välkomna afbrott då han om somrarna af Gustaf Adolf kallades att deltaga i det hufvudsakligen endast under den varmare årstiden pågående fältkriget. I striden vid Dirschau i augusti 1627, där konungen så när fått sätta lifvet till, sårades äfven Banér, ehuru mindre allvarligt. Under höstfälttåget 1628 gjorde han tidvis tjänst som »major af fältet» — närmast motsvarande nutidens generalstabschef — och inlade särskildt under det svåra återtaget från det resultatlösa försöket att tränga in i egentliga Polen stora förtjänster i fråga om arméns ledning. Också dröjde det nu ej länge förr än Gustaf Adolf »ogärna saknade Banér i sin närmaste omgifning», och då följande sommar den polska hären förstärktes af Wallensteinska trupper under Arnim, fick Banér ändtligen på allvar lämna sin röda stuga på Danziger Haupt och öfvertaga befälet vid Montau Spitz,

om hvars besittning hela fälttåget 1629 kom att röra sig, och som med framgång försvarades. Efter stilleståndets afslutande i Altmark blef Banér för en kort tid kommendant i den nya traktatshamnen Memel, men fick, trots motstånd från Oxenstiernas sida, i mars 1630 återvända till Sverige efter några år rika mindre på glänsande vapenbragder än plikttroget, slitande arbete i det tysta på en relativt undangömd plats.

Först med Gustaf Adolfs deltagande i trettioåriga kriget framträder Banér i första ledet bland den store konungens medhjälpare. Redan efter den första stora framgången å tysk botten, Stettins öfverlämnande i svenskarnas händer, befordrades Banér till »general för alt wårt Infanterie», och blir därmed jämte Åke Tott den förste innehafvaren af svensk generalstitel.[1] Det första året på tysk botten kännetecknades som bekant ej af storslagna operationer och blodiga fältslag utan af Gustaf Adolfs småningom med framgång krönta sträfvan att basera sig på Pommern, öppna Oder- och Elbepassen och politiskt stärka sin ställning. Härunder användes Banér i skilda uppdrag, än som befälhafvare för infanteriets hufvudkrafter eller för detacherade kårer, än som ledare af större fortifikations-, broslagnings- eller transportarbeten och alltid med lyckliga resultat. Likaså hade Banér stor del i den framgångsrika stormningen af Frankfurt an der Oder, där han till en början blef kommendant. I allt hvad Banér uträttar, gör sig hans praktiska sinne, raskhet och snabba uppfattning gällande — egenskaper, som väl förklara, att han blef en sorts »klockarfar, som skall allting bestyra». På samma gång visar han en självständighet, som vid ett tillfälle åtminstone förledde honom till uppenbar olydnad mot konungen — nämligen då det gällde att blotta Frankfurt, som Banér trodde hotadt af Tilly, på trupper.

Banérs insats i slaget vid Breitenfeld är ju allmänt känd. När Gustaf Adolf efter denna afgörande seger drog ned på sitt triumftåg till Sydtyskland, sattes Banér till den mindre lockande, men utomordentligt viktiga uppgiften att trygga förbindelserna med den svenska operationsbasen vid Östersjökusten — Sjökanten — genom att försvara dess utvidgning åt sydväst: Havellinjen med dess tre fästningar Spandau, Alt Brandenburg och Rathenow samt Werbenskansen vid Elbe. I uppgiften ingick också att återeröfra Magdeburg och samverka med Åke Tott, som höll nedre Elbelinjen. Vid denna samverkan var det snart den på hufvudets vägnar vida rikare utrustade Banér som, tvifvelsutan till båtnad för det hela, tog ledningen, men härigenom råkade han stöta sig med Adler Salvius, hvilken som svensk diplomatisk agent i Hamburg också spelade rollen af en slags regeringsrepresentant i Totts armékvarter. Huru denne slipade intrigmakare lyckades omintetgöra Banérs planer och

---

[1] Förut funnos utöfver öfverstegraden endast tvenne generalsbefattningar, fältmarskalken och fältherren, hvartill i slutet af 1620-talet kom som mellangrad »majoren af fältet».

så när förskaffa honom konungens onåd är en ganska underhållande historia, men alltför invecklad att här närmare ingå på.

Vid krigsrörelsernas återupptagande i mars 1632 finna vi snart Banér i en ny ställning, nämligen — sedan han med en del af sin kår afmarscherat till förening med Gustaf Adolf — såsom sergeant-major-general eller, såsom beställningen nu började kallas »generalmajor öfver armén». Han kom därigenom att vid konungens sida i viss mån fungera som en nutida generalstabschef, och att »stå så nära intill sin krigsherre, att han så att säga gömmes i dennes skugga; och hvad han tänkte och gjorde blef uti relationerna dennes tankar och gärningar». Få voro mera skickade till denna ställning än Banér, och den målande karakteristik, som förf. i detta sammanhang gör, förtjänar att anföras.

»Var faran öfverhängande och ett raskt beslut af nöden, kunde ingen komma så hastigt till rätta därmed som herr Johan. Han dugde till allt. Gällde det att föra ett parti ryttare på de farligaste stigar midt in i det fientliga kvarteret eller att leda en flodtransport och sätta disciplin på ostyriga båtskeppare, ingen kunde gå upp emot honom. Fångar och desertörer tog han sanningen ur till sista ordet. De fruktade mera hans hårda tilltal än fängelset. Fordrades det mer än vanlig skärpa i blicken för att genomskåda fiendens anslag eller särskild fintlighet i planläggningen af något företag, för att lura fienden ut i fördärfvet eller betala honom igen för något illistigt bakhåll han utställt, alltid var det herr Johan, som kungen först kallade på. I verksamhetslust och i oförtröttadt nit var Horn hans like; likaså i förmågan att lugnt väga de faktorer emot hvarandra, som bestämma utförbarheten af ett företag. Men skulle planen genomdrifvas i krigsrådet eller omsättas i handling, var Banér den ojämförligt styfvaste. Den samvetsgranne, försiktige och mycket försynte Horn kunde nämligen understundom låta sitt undseende för andras meningar gå ända därhän, att han gaf efter, då det bort vara hans bestämda plikt att hålla emot till det yttersta. Banér däremot vek icke en tum från den position han en gång intagit och kunde vid sådana tillfällen varda rent af sublim i sina sinnesutbrott, om han märkte, att vördnaden för fosterlandets heliga namn icke var fullt uppriktig hos någon motpart. Aldrig skydde han faran i någon form. Kom det på tal något riktigt vågsamt, kunde man vara viss om, att Banér var förslagets upphofsman. Herman Wrangel kallade honom också för »våghalsen». Men gaf man sig tid till att granska förslaget allra innerst i sömmarna, kunde det hända, att man fann något riktigt genialt streck däri, som kom Gustaf Adolf att le af förtjusning . . . I det dagliga lifvet passade Banér bättre för konungen än någon annan med sitt i regeln 'ljusa Banérska lynne' och goda humör.»

Emellertid var det tvifvelsutan till nackdel för det hela, att Banér drogs bort från den viktiga posten vid Elbe. Den oerhörda utsträckning, som krigsteatern numera fått, och den tidens dåliga kommunikationer gjorde, att förbindelsen mellan de olika arméerna

blef vansklig och att det behöfdes initiativkraftiga, klarsynta och självständiga män som underbefälhafvare på de särskilda krigsskådeplatserna. Men vid Elbe fanns, sedan Banér lämnat denna post, ingen som fyllde måttet. Emellertid gjorde Banér både vår- och sommarfälttågen 1632, dels vid konungens sida, dels tidvis såsom befälhafvare för detacherade kårer, till dess han omedelbart före den misslyckade stormningen af Alte Veste utanför Nürnberg blef illa sårad i vänstra underarmen och därigenom bands vid sjuksängen för en längre tid.

Vid den nya arméindelning, hvilken Oxenstierna såsom direktor för krigsväsendet lät verkställa efter konungens död, fick Banér befälet öfver den schwabiska armén, men kom, såsom ännu ej fullt återställd, tillsvidare icke att spela någon mera framstående roll på fältet. Däremot framlade han under sin rekonvalescenstid en om stor framsynthet vittnande plan att gifva de svenska intressena i Tyskland en fast militärisk grundval att stödja sig på genom att sammanföra alla de gamla och den svenska kronan trogna regementena till tvenne svenska kärnarméer under Horn och Banér själf — en plan som Oxenstierna emellertid först tre år senare i en tid af högsta nöd lät Banér realisera. I sin motivering till förslaget förespår Banér såväl Pragfreden mellan kejsaren och Sachsen som de kommande stora soldatmyterierna, händelser, som måhända förebyggts, om Banérs omorganisationsplan redan nu blifvit en verklighet.

Då Banérs hälsotillstånd ej varaktigt förbättrades — sannolikt ock på grund af någon kontrovers med Horn — lämnade han i januari 1633 armén och slog sig för en längre tid till ro på sin nyförvärfvade besittning, slottet Egeln nära Magdeburg. Hans vistelse här liknade rätt mycket en frivillig förvisning, och humöret var ej alltid det bästa. Tvifvelsutan kände sig Banér tillbakasatt och kom allt mer till den öfvertygelsen, »att något verkligt och fruktbärande samarbete mellan honom och Oxenstierna icke längre vore möjligt, så olika som deras åsikter voro i flera viktiga punkter». Förf. kommer härmed in på ett af de intressantare momenten i Banérs hela historia, nämligen hans af en mer eller mindre latent spänning kännetecknade förhållande till den store rikskansleren. »Öfverhopad med göromål af alla slag, mera ansvarsfulla än de flestas, hade Oxenstierna icke håg att i grund sätta sig in i Banérs militära åskådning. Ehuru han förstod att till en viss grad uppskatta hans genialiska begåfning, kunde han därför icke fatta hans strategiska kalkyler, hvilka föreföllo honom djärfva och osammanhängande. Därtill bidrog icke litet Banérs sätt att vara, som syntes honom självsvåldigt och egenmäktigt. Banér å sin sida tålde ingen annans ledning å de områden, där han kände sig hemmastadd, och dolde ej sin kritik öfver de befallningar han fick mottaga, när de voro honom misshagliga. Lika förtegen som han var, om det gällde att öfvervaka en fiende eller föra någon af motpartens diplomater eller någon lärd juris doktor bakom ljuset, lika öppenhjärtig kunde

han nämligen vara, då han vid ölkruset eller vinkannan skämtade i ett godt lag om rikskanslerens militära pedanteri och omöjliga 'ordinantzer'. Men ordet har vingar. Yttranden fällda vid dylika tillfällen framfördes af afunden och illviljan i förtäckta och missvisande ordalag till den det gällde, utan att det alltid fanns någon till hands, som genom något mildrande eller upplysande inpass kunde stryka balsam på såret».

Intet kan i själfva verket bättre bevisa de svårigheter, som alltid äro förbundna med den i all teori som axiomatisk framhållna innerliga samverkan mellan diplomati och krigföring än slitningarna mellan Oxenstierna och Banér, diplomaten och krigaren öfver alla. Väl är det sant, att diplomaten måste nöja sig med att angifva de politiska målen, men ej lägga sig i de militäriska medlen, och härutinnan förefaller det nog som om Oxenstierna syndat mer än en gång. Men å andra sidan var i detta invecklade trettioåriga krig gränsen mellan diplomatisk och militär verksamhet hart när omöjlig att uppdraga. De många furstarnas och ständernas hållning bestämdes ej blott af rent politiska och religiösa motiv utan ofta lika mycket af tyngden af de kontributioner och bevillningar, omfattningen af de lokala militäriska maktbefogenheter — upplåtande af rekryteringsplatser och fasta orter —, som vänner eller bundsförvanter kräfde, af närheten af en förmodad eller uppenbar fiendes plundrande skara, af pålitligheten och humöret hos den soldateska, vederbörande värfvat, men kanske ej på länge betalat.

Huru som helst, frampå hösten insände Banér sin afskedsansökan. Men ungefär vid samma tid började de kejserliga sin stora offensiv, Banér behöfdes bättre än någonsin, och några vänliga bref från Oxenstierna ställde tillsvidare allt till rätta. Banér stannade, började nyupprätta en arméafdelning vid Elbe och blef, sedan de nordtyska ständerna sammanslutit sig, i februari 1634 det nya förbundets och tillika svensk fältmarskalk med befäl öfver Elbearmen. Hans första större företag blef återeröfningen af det af de kejserliga ånyo besatta Frankfurt, hvilket efter en kort belägring lyckades. Härvid fick Banér något understöd af kurfursten af Brandenburg. Vida svårare var det att åstadkomma samverkan med den sachsiske kurfursten, som allt mer syntes böjd att gå sina egna vägar och i själfva verket redan i smyg öppnat underhandlingar med kejsaren. Under denna tid, då förbindelsen med Oxenstierna tog lång tid och ofta afbröts, måste Banér vanligen handla själfständigt i alla afseenden och utvecklade en betydande diplomatisk skicklighet, då det gällde att sköta de besvärliga sachsarne, hvilka, liksom brandenburgarna, hade ett godt öga till Schlesien, men ett ganska svalt intresse för den evangeliska saken. Ömsesidigt misstroende hvarandra, begifva sig efter många om och men Banér och kurfurst Johan Georg gemensamt in i Böhmen för att genom en kraftig diversion hjälpa upp det hotande läget i Sydtyskland. Sedan ett första stormningsförsök mot Prag misslyckats, tröttnade snart kurfursten på leken. Banérs styrka var för svag att ensam uträtta något, och resultatet

blef overksamhet i norra Böhmen, tills slaget vid Nördlingen och det nu inträdande, ytterligt vanskliga krigspolitiska läget satte såväl Oxenstierna som Banér inför nya, oerhördt svåra uppgifter. Därmed är man inne på det skede i Banérs lif, som skildras i andra delen af arbetet.

Gustaf Adolfs verk höll på att falla i spillror. Att fullfölja det låg, säger Geijer, utom gränserna för blott politiska beräkningar, om äfven uppgjorda med Oxenstiernas skicklighet och understödda af Richelieus. Endast vapenlyckan kunde utföra, hvad vapenlyckan begynt ... »Men aldrig hade den kunnat åstadkomma ett sådant storverk», fortsätter förf., »som att återuppresa Sveriges fallna maktställning i Tyskland, om icke den rätte mannen funnits tillstädes, som förstått att draga nytta af den flyktiga gudinnans ynnestbevis. En sådan man var Johan Banér.»

Banérs första omsorger voro att draga armén tillbaka till Thüringen, att sörja för dess rekrytering och krigstuktens stränga uppehållande samt framför allt att hålla förbindelserna med hemlandet klara. Banér motsatte sig därför Oxenstiernas länge fasthållna, men till sist uppgifna plan på en stor diversion till Franken på hösten 1634 för att undsätta Bernhard af Weimars armé, ej utan skäl fruktande, att sachsarne, som visade tendenser att sluta separatfred med kejsaren, och kanske äfven brandenburgarne, skulle spärra återvägen till Sjökanten. Det vill synas, som om Banér här genomskådat Johan Georgs politik tidigare än Oxenstierna. Pirnafördraget visade snart att Banér dömt rätt, och det dröjde nu ej länge förrän han måste öfverlåta större delen af sina kvarter åt sachsarne. Men då under en personlig sammankomst med kurfursten denne sökte få Banér att supa sig full och sedan underteckna ett aktstycke med helt andra öfverenskommelser än de som muntligt aftalats, visade det sig »lika svårt att besegra Banér i dryckjom som i andra styckjom». Kurfursten rasade, men Banér skref ej under. Emellertid förlades armén till större delen i stiften Magdeburg och Halberstadt under allt oroligare både inre och yttre förhållanden. Sålunda bildades en sammansvärjning mot Banér af krigskommissarien Cappaun och hofrådet Stallman, men upptäcktes i tid. Bundsförvanterna afföllo och slöto liksom Sachsen fred med kejsaren den ena efter den andra, kriget med Polen hotade att blossa upp ånyo, i hemlandet rådde hunger och dyr tid, och krigsbefälet såväl som soldateskan började visa sig allt mer svårhandterlig. Huru Oxenstierna under dessa förhållanden »med hjälp af Johan Banér under en tid framåt lyckades genom seg, uthållande personlig kraft ersätta hvad som felades i medel och organisatorisk styrka, hör», skrifver förf., »till de intressantare kapitlen i trettioåriga krigets historia och visar, hvilka öfverlägsna människor dessa båda i själfva verket voro».

Oxenstiernas diplomatiska skicklighet och öfvertalningsförmåga och Banérs auktoritet kunde emellertid i längden ej hindra att krigsbefälet, oroligt öfver att ej vid ett blifvande fredslut få sina intres-

sen tillgodosedda, inledde självständiga underhandlingar med kurfursten af Sachsen, som å sin sida sökte förlägga sina trupper, så att svenskarna kunde afskäras från Sjökanten. Oxenstierna nödgas i smyg lämna Magdeburg för att finna en säker fristad i Wismar, och Banér fullföljer sin gamla plan att förlägga de svensktrogna och de mindre pålitliga regementena i skilda områden. Knappt har detta skett, förrän kurfurst Johan Georg afkastar masken, öppet öfvergår till kejsaren och blir svenskarnas bittraste fiende. Hertig Georg af Lüneburg, förut svenskarnas bundsförvant, nu en längre tid vacklande, afvaktade endast ett passande tillfälle att falla dem i ryggen. Den svenska politiken i Tyskland syntes för alltid förlorad. »I denna förtviflans och misströstans tid», säger förf., »var det som Johan Banérs stora tid tog sin början. I jämförelse med fiendens voro hans tillgångar ytterligt inskränkta. Sedan en större del af arméns officerare inlåtit sig i förrädiska stämplingar med fienden, voro trupperna föga att lita på, och på någon hjälp från hemlandet var ej att räkna... Den strid, som Banér nu måste upptaga mot en mångdubbelt öfverlägsen fiende, för hvilken han nödgats vika nästan till den yttersta kustremsan vid Östersjön, syntes därför icke kunna sluta annat än på ett sätt eller med hans fullständiga undergång. Då hände likväl det underbara. Sedan han fått några tusen mans förstärkning, stod han efter tio veckors fälttåg såsom segerherre. Fienden var på alla punkter fullständigt slagen ur fältet — någonting alldeles enastående i krigshistorien, om man tager hänsyn till Banérs inskränkta tillgångar och det usla tillstånd, hvari hans armé befann sig, när striden tog sin början. Tack vare hans utomordentliga rådighet, sinnesnärvaro och fältherreskicklighet — och endast därigenom — hade jämvikten i krigsläget blifvit återställd. Och snart steg Sverige återigen i kraft och ära, tills det vunnit igen den maktställning, som gått förlorad genom Nördlingenslaget.»

Det var söndagen den 11 oktober 1635, som Banér fick veta, att sachsarne, efter att hafva öppnat fientligheterna, från alla håll och kanter voro i antågande för att afskära svenskarna från Elbe och därmed från Sjökanten. Men det synes ock hafva varit under de kritiska dagar, hvilka nu följde, som Banér genom sin personlighets trollkraft, genom »den magiska elden ur sina vackra blå ögon», lyckades knyta både de uppstudsiga fältöfverstarna och den ostyriga soldateskan fast vid sig med ett band af förtroende, som ej sedermera slets, om ock farliga brytningar mellan armén och kronan snart ånyo uppstodo. Banér kände detta, och med den återvändande tilliten till krigsverktyget växte hans självförtroende. I tankarna såg han sig redan som sachsarnes öfverman och blef det ock i verkligheten. Vid Lüdershausen slår han själf den sachsiska förtrafven, och vid Dömitz tillfogar Ruthven det sachsiska infanteriet ett grundligt nederlag.

Härmed voro emellertid svårigheterna ingalunda öfvervunna. Oxenstierna yrkade, tvärtemot det strategiska lägets fordringar, på

en offensiv, medan Banér insåg nödvändigheten att framför allt bevara möjligheten af förening med den från Preussen med förstärkningar anryckande Torstensson. Soldateskan åter var utledsen på de usla kvarteren och den klena betalningen samt hotade helt enkelt att taga sin käre »fader Banér» i pant, om ej Oxenstierna inhiberade sin nu beramade öfverresa till Sverige och på kronans vägnar tillfredsställde deras fordringar. Emellertid lyckas Banér häfda sina strategiska åsikter och Oxenstierna lugna soldaterna, och föreningen med Torstensson försiggår lyckligen i Mecklenburg.

Sachsarne få det nu snart hett om öronen. Banér ruinerar några af deras kavalleriregementen vid Goldberg och kastar sig sedan ned mot Elbe för att hindra kurfurstens förening med en kejserlig kår under Morzin i Brandenburg. Härunder vinna Torstensson och Banér vackra framgångar vid Kyritz och Havelberg, och skansen vid Werben faller i svenskarnas händer. »Aldrig förr hade man sett så snabba marscher, så öfverraskande attacker. Det var knappast tänkbart, hur dylika aktioner kunnat utföras med trupper sådana som Banérs, med soldater, som voro svältfödda veckotals igenom och nästan saknade kläder på kroppen, samt med hästar, som voro så utmärglade, att de icke orkade på släta landsvägen framsläpa sina lass utan människohjälp. Det var också under dessa korta höstmånader ... han i ett nu steg fram såsom en fältherre af rang.» Så lyder förf:s omdöme om detta märkliga höstfälttåg, som bildade en vändpunkt från olyckstiden efter Nördlingen, men här ej af utrymmesskäl kan närmare beröras.

Strax på nyåret 1636 griper Banér till offensiven. Han känner sig för svag att direkt angripa kurfursten, som söderifrån hotar Pommern, men förlitande sig på, att gränspassen skola kunna hållas af de från Preussen väntade trupperna, går han i stället på Elbe, Magdeburg och Saale, viss om att hotet mot Sachsen skall utan svärdslag tvinga kurfursten tillbaka. Så sker ock, men da Oxenstierna trots Banérs enträgna föreställningar sänder de numer disponibla förstärkningarna till Wesel, i det han af politiska skäl framför allt vill trygga »den westfaliska staten», blir hufvudarmén, den banérska, ej tillräckligt stark att fullfölja sina operationer. Hela Banérs fälttågsplan ramlar i stycken och han själf, som i samma vefva har sorgen att mista sin maka, gripes af missmod och begär afsked.[1] Spänningen mellan rikskansleren och Banér hade nu nått sin höjdpunkt, och läget blef ganska kitsligt för Oxenstierna, som just stod i begrepp att återvända till Sverige, helst som rådets majoritet ville hafva Banér till hans ställföreträdare som direktor i Tyskland. Detta motsatte sig emellertid Oxenstierna, och de omdömen, han i detta sammanhang i bref till sin broder, riksdrotset Gabriel Oxenstierna, fäller om Banér, visa tillfyllest, som förf. anmärker, »hur svart det är för äfven den skarpsinnigaste statsman,

[1] Enligt sin första makas på dödsbädden uttalade önskan gifte Banér snart om sig med hennes väninna, grefvinnan Elisabet Juliana v. Löwenstein.

som icke gjort sig förtrogen med krigföringens grunder, att göra rättvisa åt utöfvarna af denna svåra konst». Huru säregna och invecklade än de krigspolitiska förhållandena voro under det trettioåriga kriget, kan man näppeligen annat än instämma i förf:s uttalande, att Banér var den som hade rätt, då han »ville häfda arméchefens rätt att fatta sina beslut i enlighet med krigets lagar och efter det för handen varande strategiska läget».

Om också Oxenstierna ej hade tillräckliga militära insikter att fullt uppskatta Banér, förstod han dock att bättre värdesätta honom än förmyndarregeringen i Stockholm, som tappat koncepterna därhän, att den bifallit Banérs anhållan om »hemlof». Försiktigtvis lades dock afgörandet i sista hand hos Oxenstierna, som befullmäktigades att vidare befordra eller stoppa regeringens resolution i ärendet. Det senare blef till all lycka fallet. Banér hade nu, då och då utdelande skarpa hugg under sina »retours offensifs» utför Elbe, småningom tvingats tillbaka och tog snart ställning i Gustaf Adolfs gamla befästa läger vid Werben, under det de allierade fortsatte belägringen af Magdeburg. Förhållandet till Oxenstierna blef vid denna tid bättre. Rikskansleren invigde Banér, till synes åtminstone, i sina politiska öfverväganden, och Banér svarar, full af förståelse. Det är därvid han på tal om det spända förhållandet till Danmark i tankarna antecipérar Torstenssons stora bragd, hans krigståg till Danmark 1643, i det han bl. a. skrifver: »Så finnes och väll medell att transportera kriged her i från och in ij Juteland ock flera städer ij Danmark».

Emellertid föll Magdeburg i början af juli för andra gången i fiendens händer. Banér fick visserligen vid samma tid en del förstärkningar hemifrån, men kom dock ej upp till mer än hälften af motståndarens styrka. Han begärde då enträget hjälp af fältmarskalken Herman Wrangel, som förde befälet i Pommern, hvilket emellertid förvägrades. Att åstadkomma verkligt samarbete mellan Banér och Wrangel visade sig omöjligt. Den förre hade visserligen befälet öfver hufvudarmén, men den senare var äldre fältmarskalk, och Oxenstierna hade trots Banérs enträgna uppmaningar ej kunnat förmå sig till att lägga directorium belli, befälet, i *en* hand. Däremot ställde sig den nyligen till fältmarskalk och generalkommendant i Westfaliska kretsen befordrade Alexander Leslie lojalt till Banérs förfogande, och vid Lüneburg skedde den 12. augusti konjunktionen mellan de båda härafdelningarna. Sedan Banér genom intagandet af Lüneburg och ett par fasta platser vid nedre Elbe skaffat sig en tryggad förbindelse med Sjökanten och Hamburg, användbara i stället för den gamla öfver Magdeburg i händelse af offensiv mot Sachsen, kände han sig stark nog att, ehuru fortfarande underlägsen, angripa motståndaren, allrahelst som Wrangel till sist, efter påstötning från Stockholm, lämnade ifrån sig en del af sina trupper.

Så äro förutsättningarna gifna för ett af Banérs förnämsta stordåd, slaget vid Wittstock den 24 september 1636. Det är icke

hvilken fältherre som helst, som kan utföra konststycket att angripa en betydligt öfverlägsen motståndare i en förstärkt ställning och tillfoga honom ett grundligt nederlag, oaktadt den egna reserven i det till synes afgörande ögonblicket ej är till hands. Banér var mästaren som kunde det. Det var, säger förf., »hans kalla lugn i faran, jämte hans stora taktiska skicklighet och hans soldaters utomordentliga uthållighet in i döden, som afgjorde slagets utgång» och som kommer det att för alla tider framstå såsom, om ej som förf. menar, det stoltaste minnet i vår krigshistoria, så dock som ett af de allra vackraste.

Liksom slaget vid Wittstock med ett slag ändrade den politiska ställningen till Sveriges fördel — Kristian IV, som just stod i begrepp att åvägabringa en stor koalition mot Sverige, mottog underrättelsen om striden med de korta och kärnfulla orden »Så för tusen defle!» — så satte det Banér i stånd att fullfölja sin länge närda plan att förflytta kriget till de kursachsiska arfländerna.

Jagande framför sig de kejserliga och sachsiska trupperna i divergerande riktningar drager sig Banér öfver stiftet Halberstadt ned mot Thüringen, återeröfrar efter åtskilligt besvär Erfurt och vänder sig slutligen mot Meissen, dels i syfte att skaffa sina trupper bättre kvarter, dels för att hindra de allierade att angripa Wrangel i Pommern. Hvar Banér är, släpper han aldrig ur sikte, att Sjökanten, operationsbasen framför allt måste bevaras. Därför låter han sitt strategiska samvete tala och lämnar Leslie åt sig själf trots begäran om understöd och trots den hjälp han själf fått af denne, men gör allt för att hålla fienden från Wrangel, hvilken så lamt understödt Banér. Ingenting kan bättre visa, huru helt Banér visste att, då krigsläget så kräfde, sätta sina personliga intressen tillbaka för fäderneslandets.

Sedan Banér den 4 januari 1637 genom öfverraskning tagit Torgau och därmed skaffat sig en säker plats vid öfre Elbe, gå alla hans ansträngningar ut på att taga Leipzig. Men staden gjorde kraftigare motstånd än Banér väntat, motståndaren sammandrog öfverlägsna krafter till undsättning, och innan stormningen hann företagas nödgades Banér upphäfva belägringen och draga till Torgau. Trots uteblifven hjälp från Wrangel lyckades Banér här genom mönstergillt och ur strategisk synpunkt högst lärorikt aktivt försvar länge hålla sig fienden från lifvet. Genom flygande kolonner af kavalleri och artilleri på båda Elbeständerna hindrade han fientlig broslagning mellan Torgau och Dresden, genom att besätta broskansen vid Wittenberg kunde han äfven hålla flodsträckan nedåt ända dit under kontroll. Med åtta mil af Elbelinjen i sin hand och tryggad öfvergång i midten vid Torgau tvingade han motståndarna att sammandraga så stort antal trupper för att åstadkomma inneslutning i Torgau, att det väsentligt underlättade operationerna för de svenska och franska trupperna å öfriga krigsskådeplatser.

Banérs lysande försvar vid Torgau har ett vackert motstycke: Sandels vid Toivala 1808. Liksom denne nödgades Banér till sist,

då järnringen började sluta sig kring honom, anträda återtåget till Sjökanten, och med skildringen af detta Banérs berömda, genialiska mästerstycke, som å sin tid väckte oerhördt uppseende och till dag som är kanske mer än något annat gjort Banérs namn bekant, slutar andra delen af verket. »Efter tre och en half månaders tapper strid mot öfvermakten», säger förf., »midt i hjärtat af kurfurstens arfland hade Banér ändtligen tvungits att vika. Det skedde likväl först sedan fienden nödgats att släppa allt, hvad han eljest hade för händer på andra delar af krigsteatern... Sålunda hade fiendens plan att samtidigt blockera Erfurt måst öfvergifvas, likaså iverksättandet af planerna mot Hessen, Westfalen och Pommern... på det att man måtte kunna öfverväldiga denna lilla armé af endast 14,000 man, som så envist höll sig kvar. Genom denna stora ansträngning hade emellertid de kejserliga och deras bundsförvanter uttömt sina sista tillgångar. När därför Banér... lyckades härda ut den farliga vintern 1637—38, hade hans motståndare så öfveransträngt sina krafter, att deras makt för långa tider var bruten. Så verkade framgent under tidernas lopp Banérs stora och märkliga seger vid Wittstock... och hans därpå följande sega uthållighet i försvaret af Torgau våren 1637. Såväl hvad angår planläggandet som utförandet kommer det därför att i alla tider räknas som en af våra ärofullaste krigsbragder.» Utrymmet medger icke att här närmare redogöra för verkställandet af det ryktbara återtåget, som ju för öfrigt i sina hufvuddrag är väl kändt.

Hösten och vintern 1637 beteckna höjdpunkten af de kejserligas framgångar. Dualismen i befälet mellan Wrangel och Banér bidrog i sin mån därtill. Vorpommern, hvars försvar tillkom Wrangel, föll i de kejserligas händer, och föga mer än Hinterpommern återstod för svenskarna. Att ej den svenska hären totalt gick förlorad, var, säger förf., »obestridligen Banérs förtjänst. Genom sin utomordentliga ihärdighet och den kloka underkastelse under ödets slag, hvarmed han med sin uthungrade armé förstod att bibehålla sig under vintern i sin förtviflade ställning, tätt invid själfva kustremsan, kom han att afgöra hela krigets utgång. Ty allt ifrån den tidpunkt, då hans motståndare, drifna af hunger och umbäranden, nödgades att anträda återtåget, började svenska vapnens öfvervikt att åter göra sig gällande, en öfvervikt som de sedan bibehöllo ända till krigets slut.»

Vid jultiden drog sig Gallas, de kejserligas nye generallissimus, tillbaka och förlade snart sina trupper i vidsträckta kvarter längs Elbe. Banér kunde nu utvidga sina kvarter i det i grund förödda landet och skrida till en välbehöflig reorganisation af sin hårdt sammansmälta armé. Frampå våren och sommaren fick han tillfälle att visa en ny sida af sin begåfning, i det han planlade den nya administrationen under svensk öfverhöghet af Pommern, som rakat i baklås genom en af de osäkra förhållandena i det formellt sett herrelösa landet framkallad regeringsstrejk. »Egendomligt nog», säger förf. med rätta om denna sak, »finner man äfven här, hurusom den

store krigaren, hvilken af jesuiterna och deras eftersägare med förkärlek utmålas såsom framför allt rå, våldsam, okunnig och hänsynslös, endast med lämpor och goda maner vill ordna den civila administrationen i den faktiskt eröfrade provinsen Pommern. Såsom den erfarne och förtänksamme statsmannen gör han upp hela uppränningen till densamma en januarikväll under den korta rast, han ryckt sig lös från det ansträngande militära nydaningsarbetet. Den klokhet och försiktighet, hvarmed Sveriges intressen däri äro tillvaratagna, vinna de efterlefvandes beundran», ehuru Lillieström och Johan Oxenstierna fått äran däraf.

Sedan Herman Wrangel hemkallats och Banér blifvit generalguvernör öfver Pommern samt obestridd »direktör för krigsstaten i Tyskland» och ändtligen betydande förstärkningar ankommit från Sverige, stod Banér i slutet af september färdig att, utrustad med större maktmedel än någonsin förut, åter upptaga operationerna. Landets ödeläggelse hindrade till en början vidlyftigare rörelser, men genom korta, snabba offensivstötar lyckas Banér dock förmå Gallas att draga sig uppåt Elbe, och på nyåret 1639 följer Banér efter och står snart i hjärtat af Sachsen, där han emellertid hejdas af Freibergs tappra motstånd. Men sedan han den 4 april hufvudsakligen genom djärfva kavalleriattacker lyckats grundligt ruinera de allierades armé vid Chemnitz, stod honom vägen öppen till det länge hägrande målet — de kejserliga arfländerna. Planen för operationerna i Böhmen är ur strategisk synpunkt högst intressant och visar, huru långt före sin tid Banér i mycket stod. Med Meissen, Pirna, Leitmeritz med nyanlagd bro, Pardubitz, Königgrätz och Glatzpassen i sin hand vill han stödd på Elbe lefva på Böhmens tillgångar, öppna en etapplinje genom Schlesien till Hinterpommern, samtidigt försvåra tillförseln till Dresden och med bibehållen operationsfrihet på de båda Elbesränderna göra lifvet surt för kejsaren. Ehuru Böhmen visade sig mera utsuget än Banér väntat och vägen genom Schlesien förblef spärrad, lyckas Banér hålla sig i Böhmen tills i midten af mars 1640 — en tid, fylld lika mycket af krigisk som diplomatisk verksamhet. Den senare, i och för sig svår och invecklad, såsom bestående i högst sekreta fredsunderhandlingar på ett håll, underhandlingar om förbund på ett annat, om gemensamma operationer på ett tredje, samt stundom tilltrasslad genom Salvius' ränksmiderier i Hamburg, måste till slut vika för den vidtomfattande verksamheten som ledare af arméer på vidt skilda krigsskådeplatser, i Böhmen, Westfalen, Schlesien, Pommern. Fransmännens lama krigföring ger Piccolomini möjlighet att förena sig med de kejserliga i Böhmen, sachsarne börja agera i ryggen, och till sist fann Banér klokast att lämna Böhmen, ett återtåg som utfördes med vanlig skicklighet, men vid samma tid kröntes hans tidigare inledda underhandlingar ändtligen med framgång: lüneburgare, hessare och weimarianer komma till hans understöd, och slutligen lyckas han efter ändlösa svårigheter åstadkomma konjunktion äfven med fransmännen. I början af maj stå de förbundna samlade vid Erfurt. Så långt var nu allt godt och väl,

men att åstadkomma ett samfälldt uppträdande hade sig icke lätt. Fransmännens politiska syften sammanföllo icke helt med Sveriges, och följden blef ständiga slitningar. Huru Banér härvidlag esomoftast lyckas hålla den sluge Bauregard, den duktige Guébriant och den högförnäme hertigen af Longueville stången, hör till de mera underhållande momenten i skildringen. Att få verklig fart på krigföringen lyckas emellertid ej ens för Banér, tack vare deras mer eller mindre latenta motstånd. Grämelsen häröfver blandas med sorgen öfver hans ädla makas död. Den senare stillas emellertid snart genom Banérs tredje giftermål med den unga markgrefvinnan Johannette af Baden — en episod, som ju ej alldeles utan orsak väckte uppseende till och med i denna de ständiga omgiftenas tid, mest dock för den brådska, före sorgeårets slut, med hvilken den nya förmälningen sattes i verket.

Banérs bana närmar sig emellertid sitt slut. Efter det ryktbara tåget mot Regensburg, som om det lyckats nog gjort ett hastigt slut på kriget, blef det ej möjligt att längre kvarhålla fransmännen i direkt samverkan. De förbundna skiljas igen, och Banér går till Cham för att vara Böhmen närmare. Det äfventyrliga och farliga återtåget därifrån blef som bekant Banérs sista krigarbragd. Sannolikt under marschen genom träskmarkerna innanför böhmiska gränsen ådrog sig Banér den sjukdom — synbarligen ett slags malaria — som efter några veckor vållade hans död. Genom omsorgsfull vård hade han måhända kunnat räddas, men Banér var för mycket pliktmänniska in i det sista för att af hälsoskäl spara sig själf. Återföreningen med fransmännen och operationerna mot den gemensamma, skarpt påträngande fienden kräfde alltför strängt arbete för att Banérs sjunkande krafter skulle stå ut därmed. Efter en kortare tids skenbar förbättring slöt han sina dagar i Halberstadt den 10 maj 1641.

Den sammanträngda öfversikt, som här lämnats af de yttre konturerna af Banérs bragdrika lefnad, har icke medgifvit att närmare skildra hans egenskaper som människa. För att få en klar bild af den märklige mannen, är det nödvändigt att studera det Björlinska verket — men då ser man honom också snart framför sig, denne inkarnation af ett äkta svensklynnes goda sidor. Huru mycken förvanskning och illvilja har det ej velat till för att intill denna sent inträffade rehabilitering få Banér i den allmänna historiska uppfattningen stämplad såsom en — bortsedt från de oförnekliga fältherreegenskaperna — moraliskt ganska undermålig personlighet! Han var en munter och lustig herre, som älskade ett godt skämt vid vinkannan — men ingalunda en rå dryckeskämpe; en varmblodig renässansnatur — men icke en svirande vällusting; barsk, när så behöfdes, hänsynslös, när »raison de guerre» så kräfde — men icke en mordlysten landhärjare. För honom var personen intet, saken allt, och saken, den var fosterlandets väl, Sveriges majestät, tjänade i fruktan för Gud, men eljest för ingenting i världen.

En skildring, så ingående som denna, lämnar gifvetvis inblick i många för trettioåriga krigets tid egendomliga företeelser. Särskildt på krigsväsendets område finnes här mycket att inhämta, mindre dock i fråga om den dåtida taktiken, än rörande den högre ledningen, krigsförvaltningen, härorganisationen och i allmänhet lifvet i fält. Äfven ur strategisk synpunkt finnes, som också i det föregående antydts, mycket af intresse att hämta. Det har dock tydligen ej legat i arbetets plan att gifva en sammanhängande strategisk öfversikt af de Banérska krigsåren, hvartill skulle fordrats mera ingående redogörelser för vissa bestämda lägen än som nu är fallet samt bättre kartor. Kartornas torftighet är den enda anmärkning af vikt, som synes kunna framställas mot det eljest så statliga verket. Man kan ej läsa det utan innerlig längtan efter en god politisk karta öfver Tyskland under trettioåriga kriget. Sannolikt är det väl kostnadsskäl, som härvidlag verkat hindrande.

Carl Westerlund.

1809 års revolution. Af Nils Edén. **I. Revolutionens förhistoria. II. Gustaf IV Adolfs afsättning.** Verdandis småskrifter 180, 181. 40 ss., 40 ss. Albert Bonnier, Sthlm 1911.

Ofvanstående lilla skrift, som utkommit i två små häften af den bekanta serien »Verdandis småskrifter», gör icke anspråk på att vara ett i strängare mening vetenskapligt arbete, grundadt på själfständiga forskningar. Den meddelar inga nya fakta och afser icke att från nya synpunkter belysa sitt ämne. Den har alltigenom populärt syfte och tillhör de i vårt land tyvärr alltför fåtaliga populära öfversikter och monografier, hvarmed historikerna af facket vända sig till den bredare allmänheten för att sprida kunskap om forskningens nuvarande resultat, väcka intresse för historisk läsning eller gifva eggande och nyttiga lärdomar ur sin vetenskap.

För detta populära syfte är ämnet synnerligen väl lämpadt. Den lilla skriften är ett nytt uttryck för det intresse, som för närvarande ägnas den sengustavianska tiden och den betydelsefulla revolution, som betecknar dess utgång och det nuvarande statsskickets grundläggning.

Detta intresse är lätt förklarligt. Redan hundraårsminnet riktade uppmärksamheten starkare på dessa tilldragelser, och en liflig diskussion rörande flera därmed förbundna spörsmål uppstod med anledning däraf och pågår ännu. Otvifvelaktigt gaf äfven den yttre politiska kris, som Sverige genomgick 1905, ytterligare anledning att genom mer ingående studium söka utforska de företeelser, som närmast förut ledt till den svenska statens yttre omformning. Med

en viss logik vänder sig också den fortgående forskningen städse mot nya områden, och i och för sig var det ganska naturligt, att det relativt obearbetade parti af vår historia, som följer närmast efter det af Malmström och Odhner genomforskade området, ändtligen skulle indragas i den aktuella forskningssfären. En ytterligare maning härtill låg däri, att den allmänna historieskrifningens intresse i ovanligt rikt mått ägnats revolutions- och napoleonstiden, af hvars underbara omhvälfningar den svenska revolutionen ju endast utgör ett moment.

Professor Edéns skrift hvilar närmast på ett grundligt studium af den tryckta litteraturen i ämnet. Den utmärker sig såsom allt, som framgår ur denna författares penna, för ovanlig klarhet i tankegången, öfversiktlig disposition och en elegant stil. Framställningen är på grund af det populära syftet lättläst och underhållande.

Arbetets förra del gifver först mot bakgrunden af den samtida europeiska utvecklingen en teckning af hvad författaren kallar Sveriges ancien régime och af de inre politiska motsatserna i den sengustavianska tidens Sverige, därpå en konsekvent tecknad bild af den olycklige konung Gustaf IV Adolf och en öfversiktligt hållen skildring af hans politik, särskildt af deltagandet i kampen mot Napoleon samt af denna kamps indirekta fortsättning i 1808 års krig med Ryssland och Danmark — det hela väsentligen afsedt att klargöra situationen vid revolutionens utbrott och anledningarna till densamma. Det senare häftet innehåller en konkret skildring af själfva revolutionen och en ovanligt klar framställning af det intrigspel, som efter Gustaf Adolfs fall ledde till det definitiva afsättningsbeslutet, den nya regeringsformens tillkomst och konungavalet.

Oupphörligt vidrör författaren härvid aktuella stridsfrågor, i hvilka han, dock utan direkt polemik, intager bestämd position och utsäger en på skäl grundad mening. Ehuru arbetets allmänna karaktär utesluter en genomförd bevisning, kan det därför dock betecknas såsom ett inlägg i en aktuell diskussion, särskildt rörande konung Gustaf Adolfs personlighet och politik.

Med viss skärpa häfdar författaren, att ansvaret för den svenska politikens ledning i främsta rummet hvilar på konungen. Forskningen har visserligen röjt upp i den gamla, redan af samtiden utbildade tradition, som utan mildring eller fördelning lade hela skulden enbart på konungen. Det är också intet tvifvel om, att inom tidens civila och militära byråkrati och dess härskande samhällsklasser öfverhufvud fanns mycken nationell degeneration, fronderi mot regeringen, okunnighet om det verkliga yttre läget, slapphet, njutningslystnad och egoistiskt maktbegär, hos enstaka personligheter rent af förrädiska tendenser. I rikt mått delar därför denna byråkrati, den dåtida adeln, ja svenska samhället öfverhufvud skulden till 1808 och 1809 års olyckor. Men framhållandet häraf får icke undanskjuta det faktum, att Gustaf Adolf både på grund af sin ställning och sin karaktär i ovanligt hög grad personligen be-

stämde den svenska politiken, såväl dess allmänna riktlinjer som de enskilda regeringsärendenas afgörande. Så var Sveriges inträde i kampen mot Napoleon utan tvifvel Gustaf Adolfs personliga verk, genomdrifvet utan tillräcklig motivering i det allmänna läget och i strid med alla svenska rådgifvares mening. Likaså har det energiska fasthållandet vid fiendskapen mot Napoleon och afvisandet af alla fredsanbud sin främsta grund i konungens personliga uppfattning. Den ändamålslösa koncentreringen under våren och försommaren 1808 af alla krafter på Norges eller Själlands eröfring, medan Finland lämnades åt sitt öde, eller den planlösa ledningen af landstignings- och undsättningsföretagen under sommaren och hösten samma år är likaledes konungens eget verk och därmed hans personliga ansvar. En mängd enstaka åtgärder, som försvårat den svenska diplomatiens arbete och hindrat dess samverkan med Sveriges vänner eller försoning med dess fiender, har tydligen sin orsak i konungens underliga lynne.

Det är emellertid ofta icke den allmänna riktningen af Gustaf Adolfs politik, än mindre viljan att häfda Sveriges intressen, som kan göras till föremål för klander; det är förmågan att i en ovanligt svår situation reda sig mot mängden af fiender och att kring svenska konungadömet till samverkan och försvar samla de inre krafterna, som brister. Gustaf Adolf var icke i stånd att med snabbhet och klarhet bedöma det allmänna läget eller genomskåda sina motstandares planer, han förstod ej att med smidighet falla undan för tydlig öfvermakt och att med den realistiska kabinettspolitik, som tiden kräfde, möta sina fiender. Denna brist på statsmannabegafning och efter tidens förhållanden modern diplomatisk skolning delar han med de flesta af det gamla Europas ledande statsmän under denna period. Men hans personlighet var dessutom sådan, att den icke kunde vinna auktoritet öfver omgifningen, tilltvinga sig förtroende och lydnad eller framkalla personliga ansträngningar och uppoffringar. Han kunde icke ens under motgången nödigt behärska sina egna lidelser, sin högfärd, sin harm och sitt hat, eller bevara sin själs jämvikt i pröfvande ögonblick. Och dock kunde han icke taga råd, eller afstå från att despotiskt göra sin mening gällande eller ens att ingripa i rent militäriska fackfrågor, där erfarenheten hade lärt honom, att han saknade omdöme och nödiga kunskaper. Därför blir aflägsnandet af hans person från makten en trängande nödvändighet, ehuru denna nödvändighet kan synas hård, då ju konungens redliga vilja ingalunda kunde betviflas och han var i besittning af flera goda egenskaper, som under lugnare och mindre upprörda tider otvifvelaktigt kunde kommit hans land till nytta.

Att Gustaf Adolfs afsättning från regeringen helt enkelt var ett nödtvång och att det är ett bevis på svenska folkets lojalitet i det längsta, väl också på dess tröghet och på saknaden af dugliga ledare, att konungen tilläts regera så länge som skedde, är den genomgående tanken i författarens framställning. Den är icke ny, men den afser

att vända sig emot en omvärdering af ansvarets och skuldbördans fördelning och af möjligheterna för en fortsättning af Gustaf Adolfs regemente, som visserligen är ny och bragt flera betydelsefulla synpunkter och fakta under vederbörligt beaktande, men tenderar att undanskjuta den fundamentala sanningen om konungens eget högsta och personliga ansvar för den politiska ledningen och att fördunkla bilden af den svenska statens verkliga olycksläge under början af 1809. Detta häfdande af, om man så vill, den äldre åskådningen sker med fullt beaktande af hvad den nya forskningen hittills bjudit och i det hela med frigörelse från äldre traditionella öfverord och förlöjligande och obestyrkta anekdoter. Det är en allvarlig, ehuru i populär form gifven diskussion af ett viktigt historiskt problem, vittnande om den skolade historikerns noggranna granskning af fakta och skarpsinniga framläggande af orsakssammanhanget.

Författaren ser i Gustaf Adolf icke blott en begränsad och obetydlig intelligens utan en innerst steril, för tidens djupare sträfvanden och rörelser oförstående natur. Att flera af Gustaf Adolfs idéer och sträfvanden stodo i en viss samklang med den efter Napoleons fall följande epokens andliga sympatier och åskådning, är ju otvifvelaktigt, men detta betyder ingalunda, att Gustaf Adolf är före sin tid, utan har sin grund i den vågrörelse som genomgår all utveckling och som låter hvarje ny epoks idélif finna anknytning och likheter i äldre generationers till synes redan öfvervunna eller försvunna åskådningar. Liksom Gustaf Adolfs religiositet icke har något att göra med den på idealistisk och romantiskt historisk grundval hvilande pånyttfödelsen af det religiösa lifvet under förra hälften af adertonhundratalet, utan helt enkelt är ett uttryck för den gamla lutherskt ortodoxa, af pietismen påverkade religionsåskådning, som under rationalismens välde lefde kvar i den svenska kyrkan och behärskade större delen af Sveriges folk, på samma sätt är Gustaf Adolfs afsky för revolutionen och det franska universalkejsardömet ingalunda ett uttryck för den vaknande ideella nationalitetsrörelsen, ej heller för den nya historiskt-organiska uppfattningen af stat och samhälle, utan helt enkelt för den naturliga ovilja och fruktan, som gjorde sig gällande hos det gamla Europas statsmän gentemot revolutionstendenserna och som oafbrutet växte under intrycken af revolutionens våldsdåd och öfverdrifter eller under påverkan från emigranternas hat och hämndrop. Det är det gamla monarkiska och aristokratiska Europas spontana afsky och rädslan för de nya krafter och idéer, som hotade den gamla stats- och samhällsordningen med undergång. Detta hat mot revolutionen mötte densamma från begynnelsen likaväl som entusiastisk beundran. Gustaf Adolfs åskådning är ej märkligare än Georg III:s eller Fredrik VI:s eller andra samtida regenters, eller — i Sverige — Gustaf III:s eller Armfelts eller Fersens. Det låg blott i Gustaf Adolfs natur att ohejdadt ge efter för dylika stämningar äfven i sin politik trots klokhetens och försiktighetens bud och de faror för hvilka han utsatte sig och sitt rike. Att Gustaf Adolfs idéer utmynnade i en orubblig mystiskt-religiös

tro på hans egen kallelse att slå ned revolutionen, berodde på gengångare af gamla politiska ideal. Karl XII:s kamp mot barbariet och orättfärdigheten eller Gustaf III:s kabinettspolitiska korstågsfantasi, omformade i en öfverspänd, af religionsmystik och självöfverskattning bestämd, andligt begränsad själ.

Äfven i karakteristiken af konungens person för tydligen författaren här och där med öfvertygelse en förtäckt polemik. Hans konsekvent genomförda teckning gifver framställningen af den politiska krisens utveckling och mognad ytterligare en inre motivering.

Det ligger i naturen af en så begränsad uppgift som den författaren valt, att en viss orättvisa mot skildringens föremål svårligen kan undvikas. Det är här Gustaf Adolf och hans politik under sista olycksåren af hans regering som är ämnet. Det gäller att motivera revolutionen. Den tidigare, längre delen af Gustaf Adolfs regering, som arbetade under mer normala förhållanden, beröres endast antydningsvis. Förtjänsterna i den inre styrelsen, hvilka ej få fördunklas af en del för öfrigt på grund af tidsförhållandena rätt förklarliga svagheter i hans kulturpolitik eller af hans ovilja mot samarbete med ständerna, komma ingalunda till sin rätt, och endast bristerna däri betonas, därför att de bidraga att motivera den opposition, som med revolutionen bryter igenom. Bilden blir därför kanske mörkare än den vid en allsidigare framställning skulle behöfva blifva, äfven om författarens omdömen i öfrigt accepterades. Gustaf Adolfs olycka är ju till sist dock den, att han drogs in i en sällsynt svår europeisk kris och därmed i utomordentliga förhållanden, som han ej var vuxen och som därför medförde hans fall. Det är ju intet skäl att icke antaga, att hans regering under normala yttre politiska förhållanden skulle kunnat fortgå i årtionden med åtskillig frukt, äfven om inre konflikter förr eller senare måste uppstå på grund af konungens frihetsfientlighet och andliga bigotteri. Likaså har författaren, på samma gång han erkänner det medansvar, som drabbar konungens verktyg, rådgifvarne och oppositionen, helt naturligt måst inskränka sig härvid till några allmänna satser, medan konungens egen skuld såsom hufvudtemat måste utförligare behandlas. Detta var nödvändigt på grund af ämnets art och behofvet af begränsning. Men otvifvelaktigt blir totalintrycket af Gustaf Adolfs regemente ofördelaktigare, än hvad en mer allsidig, jämnare fördelad framställning af hans regeringstid kunnat gifva. Detta är monografiens vanliga, kanske oundgängliga brist, och korrektivet är studium därjämte af andra och bredare framställningar, om sådana finnas. Författarens skickligt gjorda och vederhäftiga skildring är helt säkert ägnad att framkalla intresse för dylika fortsatta studier i ämnet. Det är blott att beklaga, att den inhemska häfdaforskningen så länge och i så hög grad försummat det senast förflutna århundradets historia.

Det senare partiet af det lilla arbetet framkallar hos läsaren kanske icke så mycken diskussion af författarens uppfattning och omdömen, men är för den större allmänheten i än högre grad instruktivt. Hufvudpersonen i denna del är Adlersparre. Den ovan-

ligt opartiska framställningen gör Adlersparre full rättvisa för hans modiga fosterländska gärning att höja fanan till resning mot Gustaf Adolfs regemente, men går också skarpt till rätta med hans despotiska, motsägelsefyllda och okloka uppträdande i successions- och grundlagsfrågorna under de intrigfyllda veckor som följde statskuppen och fram till den tid, då rikets ständer hunno lägga de första grunderna för en ny tingens ordning.

Såsom en fängslande och ovanligt lärorik historisk läsning för allmänheten bör professor Edéns lilla bok kunna påräkna en god spridning. Det är just dylika, af fackmän gjorda populära och dock eggande och tankeväckande framställningar ur vår historia, som vårt folks bredare lager behöfva, för att intresset för den fosterländska häfden icke skall mattas och dö bort.

L. S.

De norske Stænder. Bidrag til Oplysning om Folkets Deltagelse i Statsanliggender fra Reformationen til Enevældet (1537—1661). Af OSCAR ALB. JOHNSEN. Christiania 1906 (Videnskabs-Selskabets Skrifter. II. Hist.—Filos. Klasse 1906 N:r 5). 369 s.

Den norska historiska vetenskapen har hittills med förkärlek vändt sig till Norges äldsta historia, den nationella storhetstiden, som med sin glans af saga och äfventyr oemotståndligt lockat forskarens håg. Norges senare öden, utspelade under blygsammare politiska villkor, ha däremot mera sällan gjorts till föremål för mera omfattande historiska undersökningar. Från vetenskaplig synpunkt är detta en brist, som med åren gjort sig alltmera kännbar. Det moderna Norge kan ej förstås som omedelbart framvuxet ur Olof den Heliges och Håkan den Gamles välde; de senare århundradenas utveckling har däri gjort inslag af konstitutiv och afgörande betydelse.

Glädjande nog har en sträfvan att afhjälpa denna brist under senare år gjort sig gällande. Den historiska forskningen har vändt sin uppmärksamhet äfven till Norges nyare historia och söker utreda de många särskildt författningshistoriska och ekonomiskt historiska problem, som här ännu ligga olösta. Särskilda förtjänster i detta afseende ha inlagts af den norske historikern dr. Oscar Alb. Johnsen, som i ett flertal arbeten behandlat hithörande frågor. Hans mest betydande bidrag på området är hans stora afhandling »De norske Stænder. Bidrag til Oplysning om Folkets Deltagelse i Statsanliggender fra Reformationen til Enevældet (1537—1661)».

Efter en inledande öfversikt öfver ständerförsamlingarnas uppkomst och äldsta utveckling på kontinenten liksom i Sverige och Danmark behandlar förf. »de ældste spor af stændersk repræsentation i

Norge». Efter den tidigare medeltidens allmänna folkförsamlingar möter man tecken till en ståndsrepresentation för första gången vid mötet i Oslo 1323. Äfven vid konungahyllningarna 1343—44 gör sig en viss ståndsskillnad otvifvelaktigt gällande, om ock gränserna mellan de olika samhällsklasserna ännu äro sväfvande och obestämda. Till någon större ståndsskillnad kommer Norge emellertid ej under närmaste århundrade; den påbörjade utvecklingen i denna riktning afbrytes och det är först från 1400-talets slut och 1500-talets början, som de olika stånden ses skarpare utforma sig.

Förf. ger därefter en utförlig skildring af »Stændernas utvikling» under här ifrågavarande period 1537—1661. Efter aristokratiens tillbakagång under medeltidens senare del följde vid Nyare tidens början en ny uppblomstring för adelsståndet, särskildt till följd af inflyttning af danska adelssläkter. Redan före periodens slut var emellertid kulmen uppnådd och regressen började ånyo. Prästeståndet förlorade genom reformationen sin gamla makt och betydelse, men uppträder under det 17:de århundradet åter som riksstånd. Borgarståndets framväxt betingades af Hansestädernas och de tyska köpmännens tillbakaträngande och öfverhufvudtaget af det storartade handelsuppsving, som 1500-talet betecknade. Beträffande bondeståndet häfdar förf., att dess ställning ej, såsom i allmänhet antages, förbättrats under periodens senare del och särskildt under Christian IV, utan att tvärtom faran för dess frihet och ekonomiska själfständighet under 1600-talet var betydligt större än under reformationstidehvarfvet.

I sitt arbetes hufvudpartier redogör förf. mer i detalj för ständernas deltagande i riksstyrelsen under konungarna Kristian III, Fredrik II, Kristian IV och Fredrik III. Konungamakten förhandlar genom sina ämbetsmän med allmogen på tingen och vänder sig äfven direkt till hela folket vid hyllningsmötena. Äfven herredagarna, de gamla rättartingens fortsättare, äro att betrakta som ett led i konungadömets och folkets samverkan. Men därjämte framträda snart i Norge — liksom i Sverige och Danmark — verkliga ständerförsamlingar, hvilka af regeringen sammankallas, då särskilda viktigare ärenden det kräfde. Förhandlingar med ständerna blifva allt vanligare under den Sehestedska regimen, under hvilken genombrottet i den norska ständerutvecklingen äger rum. Slutligen under tiden från Sehesteds fall till enväldets införande hållas nästan årliga ständerförhandlingar, under hvilka ständerna visa en sammanhållning och ett intresse för det offentliga lifvet, som man förut ej kunnat iakttaga hos dem. Med enväldets uppträdande får emellertid ständernas vaknande själfständighet en snar afslutning, och ständermötena upphöra helt och hållet.

Det är naturligt, att några ordnade former för ständernas sammanträden ännu ej hunnit utbilda sig. Det beror helt och hållet på den sammankallande myndigheten och i sista hand regeringen, på hvad sätt man i hvarje fall skall vinna ständernas medverkan. Ej heller är det städse alla stånd, som anmodas att skicka represen-

tanter; äfven här göra sig praktiska hänsyn gällande, och de stånd tillkallas, af hvilka man för tillfället tror sig ha något att vinna. En viss regelmässighet anser sig dock författaren kunna konstatera beträffande hyllningsmötet, hvilket till och med har karaktären af en fast institution med en bestämd plats i författningen.

Hvad nyss sagts om ständermötenas former, gäller i hufvudsak äfven om deras befogenheter. Den räckvidd en ständerförsamlings uttalande kunde ha, berodde helt och hållet på de faktiska omständigheterna. Om man också i allmänhet kan säga, att de norska ständernas uppgift merendels blef att godkänna och stadfästa hvad som förut blifvit realiter beslutadt, kan man ej frånkänna dem all själfständig betydelse. I fråga om beskattningen kunde ständerna ofta göra sin röst hörd, och detsamma gäller äfven lagstiftningen, där ständerna genom sina supplikationer t. o. m. ha utöfvat ett utomordentligt stort indirekt inflytande.

Dr. Johnsens afhandling äger synnerligen stora förtjänster. Författaren är tydligen på ett enastående sätt förtrogen med Norges inre historia, och hans arbete lämnar en mångfald af nya upplysningar och synpunkter rörande tidens ekonomiska och sociala förhållanden. En brist är måhända, att författaren alltför mycket isolerat sitt ämne. Det hade otvifvelaktigt varit en vinst, om de norska ständernas utveckling setts något mer i förbindelse med de danskas, då ett samband mellan Norge och Danmark i detta afseende förefaller högst sannolikt.

Boken afslutas med ett förträffligt register, hvilket högst väsentligt underlättar det vidlyftiga arbetets användande.

S. T—g.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. Utgifna af Södermanlands fornminnesförening. **15.** C. R. af Ugglas, Katalog öfver Södermanlands fornminnesförenings kyrkomuseum i Strängnäs. Med 11 pl.

Bonniers månadshäften. 1911, December. M. T. Nathorst, Ett förbudskåseri. Med 2 illustr.

Det nya Sverige. 1912, 1. R. Kjellén, Året 1911, världspolitisk öfversikt. — A. Molin, Det svenska folklynnet, några reflexioner med anledning af Gustav Sundbärgs bok. — E. Svensén, Om 1911 års val icke varit proportionella.

Historisk Tidskrift för Skåneland 1911. Bd. 4: H. 4—6. C. G. Weibull, Bidrag till Lunds domkapitels och dess arkivs historia efter reformationen. — L. Weibull, Rollo och Gånge-Rolf. En sägenhistorisk undersökning. — Joh. Lindbæk, Helligåndsklostret i Malmö. — N. Lithberg. Glimmingehus. — L. Weibull, Undersökning angående äganderätten till Hallands Väderö.

Julbok för Västerås stift 1911. På uppdrag af stiftets missionskonferens utgifven af en kommitté, **Årg. 6.** Axel Oxenstierna och Tidö. Med 1 illustr. — G. Andersson, Lifvet i ett allmogehem i Västmanland i medlet af 1800-talet. — U. Timm, Ett 300-års minne eller ett jubileum, som ej blef af. [Skultuna.] Med 4 illustr. — En söndag i Ljusnarsberg 1774. (Ur Ljusnarsbergs krönika, Örebro 1891.) Med 3 illustr.

Kyrklig Tidskrift. 1911, 2. O. Quensel, Huru tillkom vår Evangeliibok? — **5.** H. Lundström, Vittnesbörd om vår kyrkas historia om splittring och samling. Föredrag vid årets kyrkliga möte i Västerås, hållet i domkyrkan den 5 juli 1911. — J. Byström, En frikyrklig banbrytare eller F. O. Nilssons lif och verksamhet, anm. af R. L. — C. Edqvist, Zakarias Lindmark. Norrländskt kyrkolif. Bilder ur det kyrkliga lifvet inom Västerbotten och Lappmarken från senare hälften af 1800-talet, anm. af V. Rundgren.

Läsning för Svenska folket. 1911, 1. N. Kjellberg, Kort öfversikt af järnhandteringen 1. — **2.** V. Södergren, Lars Levi Læstadius och den læstadianska väckelsen. — N. Kjellberg. Kort öfversikt af järnhandteringen. (Forts.) — E. Svensén, Bilder ur Sveriges forntid. **4.** Ryska rikets grundläggning från Sverige. — **3.** V. Södergren, Lästadianerna förr och nu. — N. Kjellberg, Kort öfversikt af järnhand-

teringen Historisk och nutida gestalt. — **4.** Fredrik Ferdinand Carlson. Uppfostraren, statsmannen, häfdatecknaren. — N. Kjellberg, Sveriges strömmar och vattenkrafter. En populär framställning.

Notiser från tullverket. **1911, 9.** O. Sjögren. En bit tullpolitisk historia. **3.** Frihandeln i sin nedgångstid. — **10.** L. G. Tidander. Johan Fredrik Fåhræus. — **12.** O. Sjögren, En bit tullpolitisk historia. **4.** Den Boströmska skyddstullspolitiken. — **13.** L. G. Tidander. Nils Axel Gustafsson Bennich. — **15—16.** L. G. Tidander. Gustaf Walter Leopold Lönegren. — **24.** L. G. Tidander, Staffan Fredrik Robert Pehr Cederschiöld. Med 1 portr.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgifven af K. Wåhlin. **1911-11.** S. E. Bring, Christopher Polhem. Några anteckningar med anledning af 250-års minnet af hans födelse. Med 11 bilder. — A. Bäckström, De medeltida kalkmålningarna i Strängnäs domkyrka. Med 10 bilder. — **12.** Aug. Hahr, Emden och Vasarenässansen. Ett bidrag till Vasa-tidens konsthistoria. Med 10 bilder. — H. Ploug, En Oplysning om Allianceforhandlingerne i 1856—57.

Personhistorisk Tidskrift 1911. Årg. 13: H. 2—3. V. Millqvist. Svenska riksdagens borgarstånd 1719—1866. Personhistoriska anteckningar.

Samfundet S:t Eriks Årsbok 1911. O. Sirén, Storhetstidens Stockholmsarkitektur. 2. Med 24 fig. — J. Unman, Gamla brandförsäkringsmärken i Stockholm. Med 11 fig. — S. v. Vogel, »Stockholms stads härkomst och beskrifvelse». Författad 1648 af Sigismund von Vogel. Aftryck af enda kända exemplaret af 1650 års Stockholmstryck i Kungliga biblioteket i Köpenhamn. Utg. af N. Östman. — O. Bergström. Ett samkväm i Stockholm år 1659. — C. Forsstrand, Ett köpmanshus under frihetstiden. Några anteckningar om Anders och Thomas Plomgren. Med 9 fig. — J. Unman, Några stockholmska kvarlefvor in natura från Birger Jarls tid. Med 16 fig. — N. Östman, Förteckning öfver Stockholmsbilder. 1. Femtonhundratalets Stockholmsbilder och deras efterbildningar. Med 13 fig. — Stockholms stads tänkebok under Vasatiden. Utgifven af Samfundet S:t Erik genom N. Sjöberg. 1. 1524—1529. [H. 4.]

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1911. 5 (November). C. A. Reuterskiöld, Regementet i Sverige. — **December. Extrahäfte.** N. Höjer. Till frågan om uppkomsten af 1809 års regeringsform.

Svenska Kyrkoförbundets Tidskrift. 1911, N:r 4. J. Wordsworth. The national church of Sweden, anm. af E. Schröderheim. — **6.** C. Kihlén, Henrik Schartau. En lefnadsteckning.

Svenska Slöjdföreningens Tidskrift. 1911, 4. A. Hahr, Det berömda renässanstaket i slottet i Jever och dess svenska motstycke. En studie i den nordiska renässansens historia. Med 12 fig.

Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från präster i stiftet. **1911. Årg. 8.** J. E. Janson, Helgona kyrka i Nyköping. Med 7 illustr. — G. Vall, Om Julita kloster. Med 6 bilder. — Från stiftets bygder. S. Ekström, Några kulturella drag ur Kvistbro församlings historia. Med 3 bilder. — C. Lillieroth, Några litsbilder från Kvarsebro förr och nu. Med 3 bilder.

Upplands Fornminnesförenings Tidskrift 1911. H. 27. Bd 6: H. 2. Byordningar från Uppland. Med inledning utgifna af S. Lampa. — Helgeandshusets i Uppsala jordebok af år 1528. Utgifven af S. Tunberg. — J. Roosval, Uppländska kyrkobeskrifningar.

Wäxjö stifts hembygdskalender 1911. Årg. 3. C. J. Krusell, Concilia. [Wäxiö gamla skola.] Med 5 illustr. — K. G. Nilsson, Några

Rydaholmsminnen och Rydaholmssägner. Med 4 illustr. — O. Bergdahl, Peter Wieselgren, vårt lands store nykterhetsreformator.

Årsbok 1911. Utgifven af riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet genom dess arbetsutskott. H. von Lenk, Birger jarl Sveriges regent 1250—1266. Historisk framställning, föredragen i Svenska föreningen i Wien 23 april 1910.

Finsk Tidskrift. Utg. af R. F. v. Willebrand. **1911, Januari—Februari.** E. Schybergson, Regering och samhälle. — C. v. Bonsdorff, Gustaf Mauritz Armfelt såsom Åbo akademis kansler. — I bokhandeln: E. S. Tigerstedt. Haapaniemi krigsskola, anm. af M. G. Schybergson. — **Oktober.** R. Hansen, En ung tjänstemans förlustelseresa till Sverige och Danmark. Tidsbild från 1840-talet. — **November.** E. Hornborg, Det sista ordet om 1808—1809 års krig. (Sveriges krig åren 1808—1809. Utg. af Generalstabens Krigshistoriska afdelning. D. 5: 1—3). — G. Grotenfelt, Landtbruksundervisningen vid Åbo akademi. — **December.** P. O. v. Törne, Carl Fredrik Fredenheims romerska resa. — C. M. Schybergson, Karolinska förbundet.

Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 100. Historiska uppsatser tillägnade Magnus Gottfrid Schybergson på hans sextioårsdag den 26 november 1911. C. v. Bonsdorff, Finska uttalanden om Mikael Speranskys fall. — T. Hartman, En konflikt mellan generalguvernör Steinheil och de ryska regeringsmyndigheterna. — G. Nikander, Den kateketiska undervisningen i Åbo stift vid 19:de seklets ingång. — J. Qvist, Handelsförhållandena i Finland under Gustavianska tiden. — T. Carpelan, Tillkomsten av Universitetets huvudbyggnad. Med 5 pl. — P. Nordmann, Pehr Kalm och biskopsvalet i Åbo 1776. — A. Hultin, Gustaf Filip Creutz' Lettre sur l'Espagne. — A. Mickwitz, Språkfrågan i Finska deputationen vid riksdagen år 1746—1747. — K. K. Meinander, Finska porträtt från 1600-talet. Med 15 portr. — G. Rein, Populära föreställningar om Gustaf II Adolf i trettioåriga krigets flygskriftslitteratur. — G. Granfelt, Finlands storfurstliga krona. — A. Söderhjelm, Stämningen i Sverige inför 1788 års krig, bedömd af en fransman. — P. O. v. Törne, De finska medeltidsbiskoparnes besök vid den påfliga kurian. — J. W. Ruuth, Några ord om de äldsta danska medeltidsannaler, som innehålla uppgifter om tågen till Finland 1191 och 1202. — J. Sundwall, Om den nyaste ståndpunkten i etruskerfrågan. — **101.** G. Heinricius, Skildringar från Åbo akademi 1808—1828. Med 46 afbildningar.

Historische Vierteljahrschrift. Herausgegeben v. G. Seeliger. **1911, 4.** L. Riess. Was bedeutet »Data» und »Actum» in den Urkunden Heinrichs II? Ein Beitrag zur Methodik der Urkundenlehre. — E. Salzer, Stahl und Rotenhan. Briefe des ersten an den zweiten. 2. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Personalien. — Todesfälle. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — Entgegnungen.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. **3 Folge. Bd 11: H. 3.** H. Ulmann, Deutsche Grenzsicherheit und Maximilians I. Kriege wider Frankreich. — G. Rexius, Studien zur Staatslehre der historischen Schule. — H. Friedjung, Fürst Felix Schwarzenberg und Graf Albrecht Bernstorff. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften (bl. a. P. Osten-Sacken, Zur Kapitulation der estländischen Ritter- und Landschaft am 29. September 1710, anm. af W. Michael).

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. C. H. Haskins. England and Sicily in the twelfth century. 2. — T. F. Tout, Firearms in England in the fourteenth century. — M. A. Pickford,

The panic of 1789 in Touraine. — Notes and documents. Rewiews of books. — Short notices (bl. a. J. Martin, Gustave Vasa et la réforme en Suède, anm. af W. F. R.) — Index.

Transactions of the royal historical society 1911. 3. Ser.: Vol. 5. M. Lane, The relations between England and the Northern powers. 16[illegible]—1697. P. 1. Denmark.

The American Historical Review. 1911, July. J. Wordsworth. The national church of Sweden, anm. af H. E. Jacobs.

Revue d'histoire diplomatique. 1911, 4. Barral-Montferrat. Du rôle des puissances nouvelles du noveau monde dans les combinaisons internationales de l'avenir. — G. Guillot, Léopold Ier, les hongrois, les turcs — Le siège de Vienne. Papiers diplomatiques inédits (1681—1684). (Suite.) — Comte de Forbin, Première mission de Toussaint de Forbin en Pologne (1674—1677). (À suivre.) — Documents originaux. La Russie sous Paul Ier. Mémoire du chevalier de Bray au Grand duc de Bavière. — A. Espitalier, La mission de Beauchamp à Constantinople en 17[illegible]. — Comptes rendus.

Revue Historique. 1911, Novembre—Décembre. L. Romier. La crise gallicane de 1551: 1re partie. — P. Devinat. Le mouvement constitutionel en Prusse de 1840 à 1847; Frédéric-Guillaume IV et les diètes provinciales; 2e partie. — Ch. Samaran, Dominique de Gourgues. — H. Hauser, Les Acta tumultuum Gallicanorum: 2e partie. — Bulletin historique: Nécrologies: Auguste Longnon, par G. Monod; Henri Houssaye, par E. Driault. — Antiquités latines. Publications étrangères, par Ch. Lécrivain. — Histoire de France. Révolution, par R. Reuss. — Histoire d'Italie. Epoque contemporaine, par G. Bourgin. — Comptes rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique.

Nuova Antologia 1911, 16 Ottobre. A. Cametti, Cristina di Svezia e l'arte musicale e gli spettacoli teatrali in Roma.

31.

Bibliografi 1910.[1]

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

2454. Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *T. Höjer*. Årg. 30. 1910. 307 + 99 + (2) s. + Bilagor. Pr. för medlemmar 5 kr.
Palme, O., Bazins beskickning till Sverige 1682.
Höjer, N., Hans Järta och Sveriges grundlagar.
Boëthius, B., Salvius i den nedersaxiska kretsen maj -dec. 1631. Några bidrag till Gustaf II Adolfs politik.
Söderberg, V., Otto Natt och Dag. En patriotisk högförrädare.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikter och granskningar.

2455. Historisk Tidsskrift, udgivet af den norske historiske Forening. Fjerde Række. Bd 6: H. 4—6. S. 273—509 + XI s. Kristiania.

2456. Historisk Tidsskrift, Ottende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *J. A. Fridericia.* Bd 2: H. 4—6. S. 211—459 + s. L 57 + L 117 + (2) s. Khvn.

2457. **Lindhagen, A.,** Om några gamla regler för beräkning af de rörliga kyrkofesterna.
Fataburen 1910, s. 129—139. Med 7 tabeller.

2458. **Wistrand, P. G.,** Indelning af dygnet samt tidvisare hos vår svenska allmoge.
Fataburen 1910, s. 1—14. Med 8 fig.

2459. **Historia,** Sveriges, intill tjugonde seklet under medverkan af *O. Montelius, H. Hildebrand, M.* och *L. Weibull, G. R. Fahræus, L. Stavenow, S. Clason* och *A. Rydfors*, utgifven af *E. Hildebrand.* Med talrika illustrationer och kartor. H. 83—85 + Registerh. Afd. 9 A: H. 5—7. S. Clason, 1809—44. S. 193—373 + (5) s. Register utarbetadt af *Hj. Linnström.* (2) + 181 + (4) s. Sthlm, Norstedt 1909—1910. Pr. 1 kr. häftet, registerh. 3 kr.
Se nedan »Recensioner» 2914.

2460. **Cederschiöld, G.,** Våra äldsta konungasagor och deras källor. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 1 kr. 25 öre. (Se N:o 1957.)
Populär-vetenskapliga afhandlingar. 33.
Se nedan »Recensioner» 2915.

2461. **Schück, H.,** Studier i Ynglingatal [4.] S. 137—170. Uppsala. Pr. 1 kr. 50 öre.
Upsala Universitets Årsskr. 1910. Progr.

---

[1] De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1907, 1908 och 1909 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angifvande af årtalet.

2462. **Schück, H.,** Sveriges förkristna konungalängd. 37 s. Uppsala.
Upsala Universitets Årsskr. Progr.

2463. **Friesen, O. v.,** Ragnvald, väringahöfdingen från Ed, och svenskarnas österviking.
Upsala Nya Tidning. Julnummer 1909, s. 8—9. Med 3 illustr.

2464. **Svensén, E.,** Bilder ur Sveriges forntid. 3. Vikingafärderna.
Läsning för svenska folket 1910, s. 161—185.

2465. Svenskt Diplomatarium. Utgifvet af *Joh. Gust. Liljegren.* Vol. 1 o. 2 åren 817—1310. Ort-, person- och sakregister utarbetadt af *K. H. Karlsson.* (1) + 157 s. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.

2466. **Braun, F.,** Hvem var Yngvarr erin viðforli? Ett bidrag till Sveriges historia under 11 århundradets första hälft.
Fornvännen 1910, s. 99—118. Med 2 fig.

2467. **B[eckman], N.,** Hvem har döpt Olof Skötkonung?
Kyrkohistorisk Årsskr. 1910, s. 214—220.

2468. **Weibull, L.,** Knut den stores skånska krig.
Historisk Tidskr. för Skåneland 1910. Bd 4, s. 40—52.

2469. **Ödberg, F.,** Om marsken Tyrgils Knutsson. Föredrag hållet i Kungs Lena den 8 juni 1908 med några senare i noter gjorda tillägg.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 3: H. 1 2, s. 43—47.

2470. **Ramsay, E.,** Tre af drottningarna under Kalmarunionen. Filippa af England, Dorothea af Brandenburg och Kristina af Sachsen. 81 + 1 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 90 öre.
Svenskt Folkbibliotek. 3: 16.

2471. Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch. Abt. 1: Bd 12. 1460—1472. Herausgegeben von *Ph. Schwartz* u. *A. v. Bulmerincq.* XIV + 542 + (1) s. 4:o. Riga & Moskau, J. Deubner.

2472. Lunds ärkestifts urkundsbok. Utg. af *L. Weibull.* På bekostnad af Lunds domkyrka. Bd 4. 1461—1485. (2) + 474 + (1) s. 4:o. Lund. Lindstedts univ. bokh. 1909. Pr. 15 kr.
Monumenta Scaniæ historica. Diplomatarium diocesis Lundensis.

2473. Acta pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536. Bd 4. 1471—1492. Udgivet af *A. Krarup* og *Joh. Lindbæk.* Udgivet paa Carlsbergfondets bekostning. (2) + 498 s. Khvn, Gad.

2474. **Svensén, E.,** Gustaf Vasa-minnet. (29 sept. 1560—29 sept. 1910.) För Handelstidningen.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 221 (24/9).

2475. **Samzelius, H.,** Gustaf Vasa som jägare. Några anteckningar.
Svenska Jägareförbundets Tidskr. 1910. Årg. 48, s. 354—355.

2476. **Samuelsson, S.,** Gustaf Vasa i Svärdsjö 1520.
Hist. Tidskr. 1910, s. 39—51.

2477. **Samuelsson, S.,** Källorna för Gustaf Vasas äfventyr i Dalarna. 82 s. Uppsala, Akademiska bokförlaget. Pr. 1 kr.
Heimdals småskrifter. N:o 10.
Se nedan »Recensioner» 2918.

2478. Hanserecesse von 1477—1530. Bearbeitet v. *D. Schäfer* u. *Fr. Techen.* Bd 8. 1521—1524. XVIII + 975 s. 4:o. Leipzig, Duncker & Humblot.
Hanserecesse. Abt. 3: Bd 8.

2479. Konung Gustaf den förstes registratur. Med understöd af statsmedel tryck utgifvet af Riksarkivet genom *J. A. Almquist.* D. 25. 1555. VII + 733 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 10 kr.
Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 1.

2480. **Tidner, A.,** Ur Erik XIV:s saga. Berättelser och sägner ur svenska historien. (1) + 234 s. Med 50 illustrationer. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr. 50 öre.

2481. **Richard, Alfr.,** Un diplomate Poitevin du 16e siècle. Charles de Danzay, ambassadeur de France et Danemark. 240 + (1) s. Poitiers.

2482. **Sommerfeldt, G.,** Dr. Tidemann Gises Berichte über die Kriegsvorgänge der Jahre 1579—1582 in Polen und Livland.
Mitteilungen aus der livländischen Geschichte 1910. Bd 20, s. 479—529.

2483. **Almquist, H.,** Smärre bidrag till det svenska Wasahusets historia. 1. Johan III inför den lutherska ortodoxiens forum år 1581. 2. Ett bidrag till markgrefvinnan Cecilias biografi. 3. Hertig Karls giftermålsplaner år 1591. 4. Drottning Kristina i Hamburg år 1654.
Personhistorisk Tidskr. 1910. Årg. 12, s. 16—26.

2484. [**Hildebrand, E.**], Några bidrag till belysning af den sista myntförsämringen under Johan III:s tid. Af *Ehd.*
Hist. Tidskr. 1910, s. 276—289.

2485. Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar, som böra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. D. 3: 3. 1596—1597. Med understöd af statsmedel utgifven af Riksarkivet genom *E. Hildebrand.* VI + 5 + (1) s. + s. 701—1029. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr. 50 öre.

2486. Handlingar rörande mötet i Reval, konung Sigismunds resor till Sverige och polska legationen 1599. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *H. Almquist.* XXI + 329 + (1) s. Sthlm, Nordiska bokh. Pr. 10 kr.
Historiska Handlingar. D. 23: N:o 1—2.

2487. **Hausen, R.,** Sägnen om hertig Carl och »mäster Anders» i Sibbo.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 91. Förhandlingar och uppsatser. 23. 1909 (tr. 1910), s. 183—186.

2488. **Pirling, P.,** Perepiska Karla IX-go s Samozvancami. [Karl IX:s brefväxling med Usurpatorerna.]
Russkaja Starina 1910. T. 141, s. 22—24.

2489. **Carlsson, A. B.,** De äldsta kända rådsprotokollen. [1617.]
Hist. Tidskr. 1910, s. 203—210.

2490. Register till Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. D. 1—17. 1627—1714. [D.] 1. Personregister. Utarb. af *S. Bergh.* VIII + 180 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr.

2491. **Bothe, Fr.,** Gustav Adolf als Wirtschaftspolitiker.
Frankfurter Zeitung 1907 (10/11).

2492. **Bothe, Fr.,** Gustav Adolfs und seines Kanzlers wirtschaftspolitische Absichten auf Deutschland. IX + (2) + 254 s. Frankfurt a. M., J. Baer & C:o.
Frankfurter Historische Forschungen. Herausg. v. G. Kuntzel. H. 4.
Se nedan »Recensioner» 2921.

2493. **Clason, S.,** Gustaf Adolfsminnet. Tal vid Gustaf Adolfsföreningens i Lund årshögtid den 6 november 1906.
Vår Lösen 1910, N:o 21, November.

2494. Gustav-Adolf-Stunden. Sammlung von Vorträgen über das Gustav-Adolf-Werk. Ein Handbuch für die Freunde desselben. Herausg. v. *F. Blanckmeister.* Wohlfeile Ausgabe. VIII + 357 s. Dresden. Ludwig Ungelenk 1909.
Innehåller bl. a. *E. Lamparter,* Gustav Adolf, der Retter des Evangeliums; *F. Begrich,* Der Schwedenstein bei Lützen und seine Geschichte.

2495. **H[järn]e, [H.],** Gustaf Adolfs eftermäle af en samtida italiensk krigare. [Gualdo Priorato.]
Illustrerad Militärrevy 1910, s. 401—404.

2496. **Mehring, Fr.,** Gustav Adolf. Ein Fürstenspiegel zu Lehr und Nutz der deutschen Arbeiter. 2:e verb. Aufl, mit einem neuen Vorwort. 66 + (1) s. Berlin, Buchhandlung Vorwärts 1908.

2497. **Krebs, J.,** Aus dem Leben des kaiserlichen Feldmarschalls Grafen Melchior von Hatzfeldt. (1593—1631). VIII + 324 s. + 1 portr. + 1 karta. Breslau, W. G. Korn.

2498. **Mehring, G.,** Schädigungen durch den Dreissigjährigen Krieg in Altwürtemberg.
Württembergische Vierteljahrshefte f. Landesgeschichte 1910. N. F. Jahrg. 19, s. 447—452.

2499. **Schäfer, D.,** Deutsche Geschichte. Bd 2. Neuzeit. X + 505 s. Jena, G. Fischer.
Kap. 4: Der Dreissigjährige Krieg.

2500. **Blanckmeister, F.,** Eine Rede Gustav Adolfs nach dem Sieg bei Breitenfeld.
Beiträge zur Sächsischen Kirchengeschichte 1908 (tr. 1909). H. 22. s. 170—172.

2501. **Schrötter, G.,** Geschichte der Stadt Nürnberg. VI + (1) + 391 s. Mit 185 Illustr. Nürnberg, C. Koch 1909.
Berör bl. a. äfven svenskarnas deltagande i trettioåriga kriget och stormningen af »Alte Veste».

2502. **Boëthius, B.,** Salvius i den nedersaxiska kretsen maj—dec. 1631. Några bidrag till Gustaf II Adolfs politik. Med 6 bilagor.
Hist. Tidskr. 1910, s. 155—202.

2503. **Jordan, R.,** Eine weitere Notiz zur Frage nach dem Urheber der Zerstörung Magdeburgs 1631.
Jahresbericht des Thüringisch-Sächsischen Vereins in Halle a. d. Saale 1909/10, s. 17—18.

2504. **Rammelt,** Frage nach d. Urheber d. Zerstörg. Magdeburgs 1631.
Jahresberichte d. Thür.-Sächs. Vereins f. Erforschg. d. vaterl. Altert. 1908/09, s. 49—55.

2505. **Bibra, R. Freiherrn v.,** Curia Kaulenberg. Geschichte eines Würzburger Domherrenhofes.
Archiv des Historischen Vereins von Unterfranken und Aschaffenburg 1909. Bd 51, s. 199—278.
Berör bl. a. äfven svenskarnas deltagande i trettioåriga kriget.

2506. **Merk, A.,** Gustav Adolf in Freising.
Achtes Sammelblatt des Historischen Vereins Freising 1910, s. 122.

2507. Pappenheims Parteigängerkrieg 1632.
Militär-Wochenblatt 1910, N:o 118.

2508. **Hall, B. R.,** Vid Gustaf II Adolfs bår. Ur samtida minnestal af *Joh. Rudbeckius* m. fl. Utdrag. 1. 48 s. Uppsala, Norblads bokh. Pr. 50 öre.
Sveriges kristliga studentrörelses skriftserie. 9.

2509. **Sielaff, P.,** Menchen gab dem bei Lützen gefallenen König Gustav Adolf den ersten Ruheplatz und setzte ihm das erste Denkmal. 20 s. Leipzig, Arwed Strauch.

2510. **Mayer, H.,** Freiburg i Br. und seine Universität im Dreissigjährigen Krieg. T. 1.
Zeitschrift der Gesellschaft für Beförderung der Geschichts-, Altertums- u. Volkskunde von Freiburg dem Breisgau und den angrenzenden Landschaften 1910. Bd 26, s. 121—188.

2511. Geschichte der Stadt Lindau im Bodensee. Im Auftrage der Stadtgemeinde unter Mitwirkung von *Fr. Joetze H. Loewe, Th. Stettner* u. a., herausgegeben von *K. Wolfart.* Bd 1: Abt. 1—2. — 2. Lindau, Joh. Thomas Stettner 1909.
Berör svenskarnas deltagande i trettioåriga kriget.
Se nedan »Recensioner» 2922.

2512. **Jordan, R.,** Herzog Wilhelm von Weimar, die Stadt Mühlhausen und das Eichsfeld 1632. T. 1—4. T. 1. 60 s. Mühlhausen 1908. Aus alter Zeit. N. F. H. 2.
2—8: Mühlhäuser Geschichtsblätter 1908/09. Jahrg. 9, s. 72—115; 1909/10. Jahrg. 10, s. 109—127; 1910/1911. Jahrg. 11, s. 67—87.

2513. **Schöppl, H.,** Der kaiserliche Feldmarschall-Leutnant Wolf Rudolf von Ossa in Regensburg.
Verhandlungen des historischen Vereines von Oberpfalz und Regensburg 1909. N. F. Bd 52, s. 213—224.

2514. **Schottmüller, K.,** Reiseeindrücke aus Danzig, Lübeck, Hamburg und Holland 1636. Nach dem neuentdeckten 2. Teil von *Charles Ogiers* Gesandtschaftstagebuch.
Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins 1910. H. 52, s. 199—278.

2515. **Mowat, R. B.,** The mission of sir Thomas Roe to Vienne, 1641—42.
The English Historical Review 1910. Vol. 25, s. 264—275.

2516. **Liljefalk, A.,** Breve fra Torstensson vedrörende Indfaldet i det sydlige Jylland 1643—44.
Vejle Amts Aarböger 1910, s. 193—204.

2517. **Stille, A.,** Öfversikt af fälttåget i Skåne år 1644. Föredrag hållet i K. Krigsvetenskapsakademien den 27 september 1910.
K. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1910, s. 561—578.

2518. **Munthe, Arn.,** Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm, Danska kriget 1643—45. Teckningarna af *J. Hägg.* Del. 2: 2. Omfattande tiden från början af år 1645 till och med fredsslutet den 13 augusti. VIII + 220 s. + 8 portr. + 3 pl. + 1 karta. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr. 50 öre.
Svenska sjöhjältar. 5.
Se nedan »Recensioner» 2924.

2519. **B[er]gh, [S.],** En intressant historisk episod. När holländska flottan seglade genom Öresund i juni 1645. (Se N:o 2518.)
Aftonbladet 1910, N:o 87 (²/₄).

2520. **C[arlsso]n, A. B.,** Adler Salvii rekommendationsskrifvelse vid Mattias Biörnklous adlande.
Personhistorisk Tidskr. 1910. Årg. 12, s. 31—33.

2521. Adler Salvius såsom rådgifvare åt Magnus Gabriel de la Gardie. [1647, 49.] Medd. af *A. B. C[arlsso]n.*
Personhistorisk Tidskr. 1910. Årg. 12, s. 147—152.

2522. **Sambraus, J.,** Der Feldzug der Schweden und Franzosen in Süddeutschland während des Jahres 1648. T. 1. Inaug. Diss. [München.] 118 + (2) s. Göttingen 1908.

2523. **C[arlsso]n, A. B.,** Ett uttalande af Adler Salvius om sin riksrådsutnämning.
Personhistorisk Tidskr. 1910. Årg. 12, s. 27—30.

2524. **Jensen, A.,** Svenska minnen från Böhmen och Mähren. Kulturhistoriska skisser från trettioåriga kriget. VI + 242 s. Med 50 illustrationer. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 4 kr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 2925.

2525. Smärre bidrag till det trettioåriga krigets historia (1639—1648). Utg. af *A. Jensen.* 89 s. Sthlm, Utg. (tr. i Göteborg).
Den längsta och mest betydande af dessa urkunder har till öfverskrift »Belägringen av Prag 1648».

2526. **Bildt, C.,** Drottning Kristinas romerska trosbekännelse — än en gång.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1910, s. 229—230.

2527. En autograf af drottning Kristina. Meddelad af *C. M. S[tenbock].*
Personhistorisk Tidskr. 1910. Årg. 12, s. 131—136. Med 1 facs. pl.

2528. **Malley, Th.,** Christine de Suède à l'archevêché de Lyon.
Bulletin Historique du diocèse de Lyon 1910, s. 19—26, 54—59, 81—84.

2529. **De Geer, C. G. G.,** Carl X Gustaf. Föredrag hållet för kungl. lifgardet till häst vid firandet af 250:de årsdagen af freden i Roskilde den 26 februari 1908 23 s. Sthlm, Förf. 1908.

2530. **Granqvist, P. M.,** Carl X Gustaf, »den förste Pfalzaren». En minnesskrift. 189 + (2) s. + 1 portr. Sthlm, Askerberg. Pr. 2 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 2926.

2531. **C[arlsso]n, A. B.,** Rådssammanträdena i december 1654.
Hist. Tidskr. 1910, s. 132—133.

2532. Director Johan Rising's report to the Commercial college, dated at Christina in New Sweden, June 14, 1655. Edited by *A. Johnson.*
German American Annals 1910. New Series. Vol. 8, s. 87—93.

2533. **Jerusalem, E.,** Die Teilnahme Österreichs am ersten nordischen Kriege bis zu den Verträge von Wehlau und Bromberg 1655—57. Progr. d. Staats Oberrealschule im 15. Bezirke von Wien. 44 s. Wien, F. Rollinger 1908.
Se nedan »Recensioner» 2927.

2534. **Firth, Ch. H.,** The last years of the Protectorate 1656—1658. Vol. 1. XX + 341 s. 2. XII + 345 s. London, Longmans 1909.
Se nedan »Recensioner» 2928.

2535. **Carlbom, J. Levin,** Karl X Gustav från Weichseln till Bält 1657. Tåget öfver Bält och freden i Roskilde 1658. Med kartor och batalj-planer, tablåer öfver regementena och krigsmakten till lands och sjös i hela det svenska väldet och Danmark-Norge samt personregister. 250-åriga krigs- och segerminnen. VIII + 596 s. + 1 tablå + 2 kartor. Sthlm, Fritze. Pr. 4 kr.
Säljes delvis till förmån för den tilltänkta ryttarstatyn åt Karl X Gustaf i Stockholm.
Se nedan »Recensioner» 2929.

2536. Et Vidnesbyrd om Svenskernes Hærgen i Jylland 1657—60. Medd. af *H. P. Kristensen.*
Samlinger til jydsk Historie og Topografi 1909. 3 Række. Bd 6, s. 309—312.

2537. **Liljefalk, A.,** Bidrag til Laalands og Sjællands Historie under Svenskekrigen 1657—60. 1—2.
Fra Arkiv og Museum 1910. Bd 4, s. 384—391.

2538. **Mörner, Rob.,** Tåget öfver Bält och freden i Roskilde.
Snöfrid. Hälsning från Birka. Illustrerad ungdomstidskr. för Jämtlands län. Årg. 6 af Elevförbundets Årsskr. 1908, s. 7—12 + 1 pl.

2539. Breve fra to Deltagere i Slaget i Öresund den 8 Nov. 1658 til deres Mödre i Holland. Medd. og overs. af *G. L. Grove.*
Fra Arkiv og Museum 1908. 3, s. 574—582.

2540. **Grove, G. L.,** Slaget i Öresund 8 Nov. 1658.
Illustreret Tidende 1908, N:o 6.

2541. Brieven van Johan de Witt. Tweede Deel. (1657) 1658—1664. Bewerkt door *R. Fruin.* Uitgegeven door *N. Japikse.* XIX + 651 + (1) s. Amsterdam, J. Müller 1909.
Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap. Derde Serie. N:o 25.

2542. **Sommerfeldt, G.,** Geschichte des Freiherrlich Eulenburgschen, seit 1667 Fürstlich Radziwillschen Regiments zu Fuss. Fortsetzung: 1658—1669.
Mitteilungen der Literarischen Gesellschaft Masovia 1910. H. (Jahrg.) 15, s. 161—210.

2543. **Roessel,** Vor 250 Jahren. [Innehåller en framställning af den andel, som de brandenburgska trupperna hade i det svensk-danska kriget 1658—59.]
Militär-Wochenblatt 1910. Jahrg. 95, N:o 17—19. Mit zwei Skizzen.

2543½. **Johnsson, P.,** Snapphanefejden. Brev och anteckningar. 248 s. Örebro, Förf. Tr. i 100 exemplar.

2544. Briefe an den Feldmarschall Raimund Grafen Montecuccoli. Beiträge zur Geschichte des Nordischen Krieges in den Jahren 1659—1660. Bearbeitet von *A. Fr. Fuchs.* XXVII + 290 s. Wien, C. W. Stern.
Se nedan »Recensioner» 2930.

2545. **Rockstroh, K. C.,** Feltmarskalk Schacks Landgangsekspedition til Fyen 1659.
Militært Tidsskrift 1910. Aarg. 39, sp. 400—404, 450—453, 463—468.

2546. **Brinchmann, Chr.,** Dagens 250 Aars Minde. Braatelandsskansens Gjenerobring.
Aftenposten 1910, N:o 27 (14/1).

2547. **Å[hma]n, [A.],** Carl X Gustafs död. Ett göteborgskt 250-årsminne.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 35 (12/2).

2548. **Hallendorff, C.,** Karl X Gustafs minne.
Svenska Dagbladet 1910, N:o 42 (13/2).

2549. **Brinchmann, Chr.,** Dagens 250 Aars Fest. Haldens Befrielse.
Aftenposten 1910, N:o 102 (20/2).

2550. **Haefcke, H.,** Der Friede zu Oliva. 3 Mai 1660. Eine Betrachtung zum 250. Geburtstag der Souveränität Preussens.
Unterhaltungsbeilage der Täglichen Rundschau (Berlin) 1910, N:r 102.

2551. Et Brev fra Leonora Christine Ulfeld til Carl Gustaf Wrangel. [1660.]
Danske Magazin. 6:e Række. Bd 1, s. 191—192.

2552. **Schoolcraft, H. L.,** England and Denmark. 1660—1667.
The English Historical Review 1910. Vol. 25, s. 457—479.

2553. **Fehling, F.,** Die europäische Politik des Grossen Kurfürsten 1667—1688. Ein Versuch. 32 s. Leipzig. Quelle u. Meyer.

2554. **Pribram, A. Fr.,** Franz von Lisola und der Ausbau der Tripleliga in den Jahren 1670 und 1671.
Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1909. Bd 30. s. 444—500.
Se nedan »Recensioner» 2930.

2555. **Fabricius, K.,** Griffenfeld. Historisk illustreret. 316 s. Khvn. J. L. Lybecker. Pr. 6 kr.

2556. **Regelmeier, H.,** Die politischen Beziehungen der Fürsten Nordwestdeutschlands zu Frankreich u. den nordischen Seemächten in den J. 1674—1676. XI + 152 s. Hildesheim, A. Lax 1909.
Beiträge für die Geschichte Niedersachsens und Westfalens. Hrsg v. G. Erler. H. 17.

2557. **Liljefalk, A.,** Paa begge Sider Öresund i Vinteren 1675—1676.
Militært Tidsskr. 1910. Tillægsh. 1, sp. 21—34.

2558. **Lind, H. D.,** Om Styrkeforholdet mellem den danske og den svenske Flaade i Slaget paa Kögebugt 1. juli 1677. En marinehistorisk Undersögelse.
[Dan.] Hist. Tidsskr. 1910. 8:e Række. Bd 2, s. 281—303.

2559. Magnus Gabriel de la Gardies valediktion till kanslikollegiet 1680. Medd. af *A. B. C[arlsso]n.*
Personhistorisk Tidskr. 1910. Årg. 12, s. 141—146.

2560. **Palme, O.,** Bazins beskickning till Sverige 1682.
Hist. Tidskr. 1910, s. 1—38.

2561. Bref från Haqvin Spegel till Karl XI. [1686, 87.] Medd. af *E. Haller.*
Kyrkohistorisk Årsskr. 1910. Meddelanden och aktstycken, s. 102—10[illegible]

2562. **Hirsch, F.,** Die Beziehungen des Grossen Kurfürsten und seines Nachfolgers zu der Königin Christine von Schweden in den Jahren 1687—1689.
Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 19[illegible] Bd 23, s. 377—402.

2563. **Péterffy, L.,** XII. Károly svéd király magyar összeköttetései. 1[illegible] + (2) s. Arad 1907.

2564. **Tuxen, A. P.,** Carl XII:s Landgang ved Tibberup Mölle 4:de August 1700. Foredrag holdt ved Samfundets Möde i Humlebæk 21:de August 1910.
Fra Frederiksborg Amt. Aarbog for 1910. Udgivet af Frederiksborg Amts Historiske Samfund, s. 93—111.

2565. **Bring, S. E.,** Danmarks ställning till det nordiska kriget 1700—1709.
Bring, S. E., Magnus Stenbock. Minnesskrift, s. 3—16.

2566. **Hallendorff, C.,** Skrifvande karoliner.
Ord och Bild 1910, s. 11—25. Med 9 bilder.

2567. **Kuylenstjerna, O.,** Karl XII:s drabanter. Forts. (Se N:o 2041.)
Vårt försvar 1910, s. 19—25. Med flera portr. o. illustr. i texten.
Äfven som bok. 95 s. Uppl. 1—2. Sthlm, A. B. Nordiska bokh. Pr. 1 kr. 50 öre. Som öfvertitel Karolinska krigare. 1. Se äfven Svenska Julboken. Utg. af H. Samzelius 1910, s. 100—103.
Se nedan »Recensioner» 2933.

2568. **Lewin, L.,** Aus dem nordischen Kriege.
Historische Monatsblätter für die Provinz Posen 1909. Jahrg. 10. s. 185—191.

2569. **Förster, Frdr.,** Friedrich August II »der Starke», Kurfürst von Sachsen und König von Polen, geschildert als Regent und Mensch. V + 438 s. Mit 15 Bildnissen. Leipzig, R. Hartmann 1909.

2570. **Tri listi Mazepi do Zigmunta Galeckogo 1704. [Bref från Mazepa till Zygmunt Galecki 1704.]** Podav *A. Jensen.*
Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg 1909 (tr. 1910). Bd 92, s. 239—242.

2571. **Jordan, R.,** Zum »Schwedenschreck» im Jahre 1706.
Zeitschrift des Vereins f. Thüringische Geschichte u. Altertumskunde 1909. N. F. Bd 19, s. 461—479.

2572. **Carlson, E.,** Sveriges historia under Karl den tolftes regering. [Utg. af *Th. Westrin.*] D. 3. [D. 1—2 af *F. F. Carlson.*] X + 493 + N. 139 s. + 14 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 12 kr.
Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset. D. 8.
Se nedan »Recensioner» 2934.

2573. **Ke[ussler], F.,** Ein livländischer Gedenktag. [200 j. Todestag J. R. Patkuls.]
St Petersburger Zeitung 1907, N:o 268.

2574. **M[ettig], C.,** Zum 200 Todestage Patkuls.
Rigasche Rundschau. Illustr. Beilage 1907, s. 157—158. M. 1 Bild.

2575. **[Seraphi]m, [E.],** Zum 200. Todestage Johann Reinhold Patkuls.
Düna-Zeitung 1907, N:o 227.

2576. **Böhme,** Das reussische Oberland im nordischen Kriege. Auf urkundlicher Grundlage dargestellt.
Reussische Forschungen 1908, s. 64—84.

2577. Mazepa i Avstrijska polytika 1707—1709. [Bref från österriskiska arkiv angående Mazepa 1707—1709.] Podav *S. Tomaševśkyj.*
Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg 1909 (tr. 1910). Bd 92, s. 244—245.

2578. Listi Petra Velikogo do A. M. Synjavskogo. [Bref från Peter den store till Adam Sieniawski 1707—21.] Podav *S. Tomaševśkyj.*
Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg 1909 (tr. 1910). Bd 92, s. 194—238.

2579. 3 donesen Avstrijskogo posla Plejera v Moskvi 1708 i 1709. [3 bref från v. Plejern i Wien till tzar Peter 1708, 1709.] Podav *S. Tomaševśkyj.*
Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg 1909 (tr. 1910). Bd 92, s. 242—244.

2580. **Hruševśkyj, M.,** Švedsko-Ukraynskij sojuz 1708 r. [Det svensk-ukrainska förbundet 1708.]
Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg 1909 (tr. 1910). Bd 92, s. 7—20.

2581. **Hruševśkyj, O.,** Gluchiv i Lebedin (1708—1709). [Gluchiv o. Lebedin 1708—1709.]
Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg 1909 (tr. 1910). Bd 92, s. 21—65.

2582. **Tomaševśkyj, S.,** Iz zapisok Karolinciv pro 1708—09. [Ett öfversiktligt, kritiskt referat af A. Quennerstedt, Karolinska krigares dagböcker. D. 1—4.]
Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg 1909 (tr. 1910). Bd 92, s. 66—92.

2583. **Jensen, A.,** Orlik v Šveciy. [Orlik i Sverige.]
Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg 1909 (tr. 1910). Bd 92, s. 93—169.

2584. **Jensen, A.,** Rodina Vojnarovskich v Šveciy. [Familjen Vojnarovskij i Sverige.]
Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg 1909 (tr. 1910). Bd 92, s. 170—193.

2585. **P[etrelli], T. J.,** Ny rysk Poltava-litteratur.
Hist. Tidskr. 1910, s. 52—57.

2586. Poltavskaja bitva 1709— 27 ijunja —1909. [Minnet af slaget vid Poltava.] 283 s. + 16 kartor. 4:o. S.-Peterb. 1909.
Izdanaije obščestva revnitelej vojennych zdaniej.

2587. **Leijonhufvud, E.,** Skånska fälttåget 1709—1710. Ett 200-års minne.
Illustrerad Militärrevy 1910, s. 1—23, 41—68. Med 2 portr., 7 illustr. o. 1 karta.

2588. **Schartau, S.,** Om allmogebeväpningen i ett par svenska gränsområden 1709—1715. 1. Värmland. 2. Dalslands och Västergötlands Älfsborgsområde.
Illustrerad Militärrevy 1909, s. 407—421, 431—444.

2589. **Chance, J. F.,** George I and the Northern war: a study of British-Hanoverian policy in the North of Europe in the years 1709 to 1721. 534 s. London 1909.

2590. **Banér, E.,** Slaget vid Helsingborg.
Stockholms Dagblad 1910, N:o 56 (27/2). Med flera portr. o. illustr.

2591. **Bring, S. E.,** Magnus Stenbock och segern vid Helsingborg. Ett tvåhundraårsminne. 8 s. Sthlm, Förf. Tr. i 25 exemplar.

2592. **Clason, S.,** Stenbocksminnet och hvad det gifvit oss.
Ord och Bild 1910, s. 211—224. Med 9 bilder.

2593. **Falckenbergh, M. v.,** Journal under fälttåget i Skåne 1710. Utg. af *Fr. Hjelmqvist.* VI + 43 s. Lund, C. W. K. Gleerup.
Lunds Universitets Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd 6, N:o 6.
Denna skrift åtföljde inbjudningen till den högtidlighet, hvarmed Universitetet den 28 februari 1910 firade 200-årsminnet af Magnus Stenbocks seger vid Helsingborg.

2594. **Hallendorff, C.,** Helsingborgsminnet. Tal vid Stenbocksfesten å Riddarhuset den 28 februari 1910.
Det Nya Sverige 1910. Årg. 4, s. 105—114.

2595. Några minnen af slaget vid Helsingborg den 28 febr. 1710 vid 200-årsdagen sammanförda i Lifrustkammaren. 1 portr. + 5 pl. Sthlm. Pr. 75 öre.

2596. **Nyblæus, G. A.,** Slaget vid Helsingborg den 28 februari 1710. (2) + 23 s. + 1 portr. + 2 plankartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 50 öre.

2597. Ett svenskt 200-årigt segerminne.
Aftonbladet 1910, N:o 56 (27/2).
Innehåller bl. a. *P. M. G[ranqvist]*, Magnus Stenbock: *E. Brunnström*. Slaget vid Helsingborg den 28 febr. 1710.

2598. Magnus Stenbock. Minnesskrift på 200-årsdagen af slaget vid Helsingborg utgifven af *S. E. Bring.* Under medverkan af *A. Stille. E. Wrangel, H. E. Uddgren.* (2) + 146 s. + 2 plankartor. Med många portr. o. illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr.
Se nedan »Recensioner» 2935.

2599. Magnus Stenbock och slaget vid Helsingborg.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 47 (26/2).

2600. **Stille, A.,** Slaget vid Helsingborg.
Bring. S. E., Magnus Stenbock. Minnesskrift, s. 17—59. Med 2 kartor.

2601. Tvåhundraårsfesten i Hälsingborg den 28 februari 1910. [Utg. af *M. Schürer v. Waldheim.*] 78 s. + 1 portr. o. 2 illustr. Med många illustr. o. portr. i texten. Hälsingborg, Killbergs bokh. Pr. 1 kr.
Innehåller bl. a. ett tal af *A. Stille* o. *M. S[chürer] v. W[aldheim]*, Hvar fanns Carl XII den 28 februari 1710?

2602. **Uddgren, H. E.,** Magnus Stenbock och hans insats i det stora nordiska kriget.
Bring, S. E., Magnus Stenbock. Minnesskrift, s. 79—96.

2603. **Wrangel, E.,** Magnus Stenbock. Mannen och minnet. Tal vid Lunds universitets Stenbocksfest den 28 februari 1910. 13 s. Lund.
Ur Lunds Universitets Årsskr.

2604. **Z[eeh], E.,** Ett 200-årsminne. Slaget vid Hälsingborg den 28 februari 1710.
Svenska Dagbladet 1910, N:o 56 (27/2).

2605. **Greiffenhagen, W.,** Die Belagerung und Kapitulation Revals im Jahre 1710. Zum 200 jährigen Andenken der Angliederung Revals und Estlands an Russland im Auftrag des Corps der Schwarzenhäupter zu Reval neu bearbeitet und herausgegeben von *O. Greiffenhagen.* 66 s. Reval.

2606. De nordiske Allieredes Kamp med Magnus Stenbock 1712—1713. Udarbejdet ved Generalstaben af *A. P. Tuxen* og *C. L. With-Seidelin.* X+404+(2) s.+5 kartor. Kbvn, Gyldendal. Pr. 10 kr.
Bidrag til den store nordiske Krigs Historie. Udgivne af Generalstaben. Bd 4.

2607. **Quennerstedt, Aug.,** Kalabaliken vid Bender. Några synpunkter. (1) + 71 + (1) s. + 3 portr. +3 kartor. Lund, Gleerupska univ.-bokh. Pr. 2 kr. 50 öre.

2608. En episod från prästeståndets förhandlingar vid riksdagen 1755—1756. Medd. af *C. G. Wahrenberg.*
Kyrkohistorisk Årsskr. 1910. Meddelanden o. aktstycken, s. 161—166

2609. Ein preussicher Angriff auf schwedische Winterquartiere. [Winter 1759/60.]
Militär-Wochenblatt 1909. Jahrg. 94, N:o 153.

2610. **H[ellströ]m, C.,** I fält med svenska armén för 150 år sedan.
Svenska Dagbladet 1910, N:o 36 (7/2).

2611. **F[ischer], E.,** En ung prins' kärlekssaga. [Gustaf III o. Charlotta du Rietz.]
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 150 (4/7).

2612. **Stavenow, L.,** Konung Gustaf III. 2:a uppl. (3)+178 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 2 kr. 50 öre.

2613. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Bd 34. 1773. Redigirt v. *G. B. Volz.* (1)+407 s. Berlin, Duncker.

2614. **Rauhala, K. W.,** Yrjö Maunu Sprengtportenin perustuslakiehdotus vuodelta 1786. 19 s.
Historiallinen Arkisto 1909. 21, 1, 1.

2615. Souvenirs de la comtesse *Golovine* née princesse Galitzine 1766—1821. Avec une introduction et des notes par *K. Waliszewski.* XXXVIII+451 s. Paris, Plon.
Kap. 4: Innehåller bl. a. en redogörelse för Gustaf IV Adolfs besök Petersburg 1796 och hans ifrågasatta giftermål med storfurstinnan Alexandra.

2616. Sveriges krig åren 1808 och 1809. Utgifvet af generalstabens krigshistoriska afdelning. D. 5: 1: Text. X + 427 s. 2: Bilagor. VI + 280 s. 3: Kartor. (3) s. + 56 kartor. Sthlm. Pr. för hela delen 10 kr.
Se nedan »Recensioner» 2939.

2617. **Munthe, C. O.,** Oberstlöitnant Johan Georg Ræder, 1751—1808. (Slutning).
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1910. Fjerde Række. Bd 6, s. 273—360.
Behandlar kriget med Norge 1808.

2618. **Burman, J. J.,** o. **Knorring, O. v.,** Ett hundra års minne. Minnesbilder. (1) + 127 s. + 13 pl. Sthlm, P. B. Eklund 1909.

2619. **Grotenfelt, O.,** Puumala kompanis historia under 1808—1809 års krig. 34 s.
Historiallinen Arkisto 1910. 21, 2, 4.

2620. **Hornborg, E.,** De nyländska trupperna i 1808 års krig.
Nyländingen. Hälsning till hembygden från Nylands studenter 1908. s. 5—12. Med 1 illustr.

2621. **Tigerstedt, E. S.,** Torsten Tawast och hans omgifning. Hundraåriga bref och Savolaxminnen. Tillägg och rättelser till »Biografiska anteckningar om Savolaxbrigadens män 1808—1809». (Se N:o 1640.) 5 + 233 + 10 s. Helsingfors, Söderström & C:o 1909.
Se nedan »Recensioner» 2940.

2622. **W[arburg], [K.],** Kulneff. (Bref till Handelstidningen.)
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 141 (22/6).

2623. Grefve G. Löwenhielms bref angående affären vid Pyhäjoki. Medd. af *A. af Forselles.*
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 91. Förhandlingar och uppsatser. 23. 1909 (tr. 1910), s. 187—190.

2624. **Hausen, R.,** Hvem var hon? Ett litet bidrag till historien om Sveaborgs kapitulation.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 91. Förhandlingar och uppsatser. 23. 1909 (tr. 1910), s. 167—180.

2625. För hundra år sen. Skildringar, bref och stridsskrifter från revolutionsåren 1809—1810. Utgifna af *S. Clason.* Saml. 2. VIII + 194 s. Sthlm, Geber. Pr. 3 kr. 75 öre.
Innehåller bl. a.: F. S. Silfverstolpes berättelse om aftonen före statshvälfningen i hertig Carls hof; Ur Georg Adlersparres brefväxling. 1—5; Från tronföljarevalet 1810. Bref från Hans Järta och från J. C. von Schoting; Politiska stridsskrifter, satirer och dikter.

2626. **Silfverstolpe, F. S.,** Berättelse om aftonen före statshvälfningen i hertig Carls hof.
För hundra år sen. Saml. 2, s. 1—8.

2627. Några brefbiljetter från år 1809. [3 från Georg Adlersparre.] Medd. af *C. G. Edelstam.*
Personhistorisk Tidskr. 1910. Årg. 12, s. 157—159.

2628. Ur Georg Adlersparres brefväxling. 1. Georg Adlersparre till B. B. von Platen. 2. Carl Henrik Posse till Georg Adlersparre. 3. Carl Pontus Gahn till Georg Adlersparre. 4. Gustaf af Wetterstedt till Georg Adlersparre. 5. Georg Adlersparre till hertig Carl.
För hundra år sen. Saml. 2, s. 9—108.

2629. **Hildebrand, E.,** Den senaste s. k. Vasasagan. Kritiska studier. 1—6.
Stockholms Dagblad 1910, N:o 278 (13/10), 279 (14/10), 280 (15/10).
Äfven i bokform. 40 s. Sthlm, A. B. Nordiska bokh. Pr. 50 öre.

2630. **Norrby, C.,** Till historien om Helga de la Brache. En redogörelse.
Aftonbladet 1910, N:o 290 (25/10), 291 (26/10).

2631. **Hammarskjöld, A.,** Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg. 278 s. + Bilagor 238 s. + 2 bilagor hopvikta. Sthlm.
278 sid. hafva ingått i Hist. Tidskr. 1893, 94, 95, 97. Bilagorna äro tryckta som Tilläggsh. till Hist. Tidskr. 1895, 96 men ej utgifna; endast de 2 sista bilagorna äro nytryckta.

2632. **Hjelmérus, A.,** Ryssarnes påhälsning i Umeå 22—27 mars 1809 7 s. Umeå, Förf. 1909.
Särtryck ur Västerbottens Nyheter den 27 mars 1909.

2633. **Hjelmérus, A.,** Ryssarnas frammarsch i Västerbotten 1809. 54 s. Umeå, Förf. 1909.
Särtryck ur Västerbottens Nyheter från den 18 maj till och med den 15 juni 1909.

2634. **Melander, R.,** När ryssarna senast voro i Västerbotten.
Vårt försvar 1910, s. 111—150. Med 2 plankartor i texten.

2635. **Clason, S.,** »Den 6 juni 1809».
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1909 (6/6).
Innehåller bl. a. en påbörjad skildring af Järta om regeringsformens tillkomst.

2636. **Höjer, N.,** Hans Järta och Sveriges grundlagar.
Hist. Tidskr. 1910, s. 69—131.

2637. **Lehtonen, U. L.,** Tanskan osallisuus Haminan rauhan valmisteluihin. [Danmarks deltagande i fredsunderhandlingarna mellan Sverige och Ryssland 1809.] 1—6.
Historiallinen Aikakauskirja 1909: N:ot 5—6, s. 49—67.

2638. **G[ranqvist], P. M.,** Från anno 1810. Anteckningar ur samtida papper. Samlade för Aftonbladet o. Dagen.
Aftonbladet 1910, 29/5, 12/6, 19/6, 26/6, 3/7, 10/7, 17/7, 24/7, 31/7, 7/8, 14/8, 21/8, 28/8, 4/9, 11/9, 18/9, 25/9, 2/10, 9/10, 16/10, 23/10, 30/10, 6/11, 13/11, 20/11, 27/11, 4/12.

2639. **Clason, S.,** Dödsfallet på Qvidinge hed den 28 maj 1810.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1910, N:o 141 (28/5).

2640. **Clason, S.,** Fersenska mordet.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1910, N:o 163 (19/6).

2641. **Rosengren, H.,** Fersenska mordet. Några ord med anledning af ett hundraårsminne.
Ord och Bild 1910, s. 337—352. Med 9 bilder.

2642. **W[arburg] [K.],** Fersenska mordet. Ett hundraårsminne.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 138 (18/6).

2643. **Schulz, H.,** Friedrich Christian, Herzog zu Schleswig-Holstein. Ein Lebenslauf. VI + 402 s. + 1 portr. + 1 stamtafla. Stuttgart & Leipzig, Deutsche Verlags-Anstalt.
Se nedan »Recensioner» 2943.

2644. **Klaeber, H.,** Marschall Bernadotte, Kronprinz von Schweden. Mit einem Titelbild, 39 Abbildungen, 6 Faksimiles und 49 Kartenskizzen. X + (1) + 482 s. Gotha, F. A. Perthes.

2645. **Clason, S.,** Tronföljarevalet i Örebro den 21 augusti 1810.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1910, N:o 255 (21/8).

2646. **Från tronföljarevalet 1810.** Bref från Hans Järta och från J. C. von Schoting. 1. Hans Järta till C. E. Lagerheim. 2. Hans Järta till

sin hustru Fredrika Christina Järta. 3. J. C. v. Schoting till L. von Hausswolff.
För hundra år sen. Saml. 2, s. 109—155.

2647. **Hjelmérus, A.,** Ur Samuel Hjelmérs dagbok. Ett hundraårsminne. Från valriksdagen i Örebro 1810. 13 s. Umeå, Förf. Pr. 10 öre.

2648. **Svensén, E.,** Det Bernadottska hundraårsminnet. För Handelstidningen.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 191 ($^{20}/_{8}$).

2649. **Clason, S.,** Kronprins Karl Johans ankomst till Sverige. 1. I Skåne. 2. Färden genom landet till hufvudstaden.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1910 ($^{20}/_{10}$), ($^{30}/_{10}$).

2650. **Hallendorff, C.,** Den svenska tryckfriheten.
Svenska Dagbladet 1910, N:o 63 ($^{6}/_{3}$).

2651. **Goltz, Colmar Freiherrn v. d.,** Kriegsgeschichte Deutschlands im neunzehnten Jahrhundert. T. 1: Im Zeitalter Napoleons. XXX + 516 + (1) s. Mit 1 Übersichtskarte und 60 Textskizzen. Berlin, G. Bondi.

2652. **Pflugk-Harttung, J. v.,** Bülows Bericht über die Schlacht bei Gross-Beeren und die preussiche Zensur.
Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1910. Bd 23, s. 155—179.

2653. The Cambridge modern history. Planned by the late lord *Acton*. Edited by *A. W. Ward, G. W. Prothero, Stanley Leathes*. Vol. 11. The growth of nationalities. XL + 1044 s. 12. The latest age. XXXIV + 1033 s. Cambridge 1909—10.
Vol. 11: Kap. 24: *W. F. Reddaway*, Scandinavia (1815—70). Sweden and Norway. Vol. 12: Kap. 11: *L. Stavenow*, Scandinavia omfattar s. 273—293. I slutet af denna vol. finnes en bibliografi på 120 s. (Se N:o 2752.)

2654. **Warburg, K.,** Förbudet mot Talsällskapet 1820. (Ett tillägg.) (Se N:o 6611.)
Hist. Tidskr. 1910, s. 210—212.

2655. **Poschinger, H. v.,** Vor fünfzig Jahren. Diplomatisches aus allen Welten. [Briefe der politischen Geheimagenten Klindworth, Niebuhrs, der preussischen Gesandten in München, Konstantinopel, Wien, Hannover und Stockholm usw. aus den 50:er Jahren des 19. Jahrhunderts.]
Konservative Monatsschrift für Politik, Literatur und Kunst 1909—1910. Jahrg. 67: H. 3.

2656. **Manthey, Aug. Chr.,** Dagböger for Aarene 1856—1874. Bd 2: H. 1. 80 s. Kristiania.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1910, Lev. 3.

2657. **Thyselius, E.,** Karl XV och hans tid. Med cirka 300 illustr. 886 + (5) s. Sthlm, W. Silén. Pr. inb. 10 kr.

2658. Les origines diplomatiques de la guerre de 1870—1871. Recueil de documents publié par le ministère des affaires étrangères. T. 1: 25 décembre 1863—21 février 1864. (1) + XVII + 383 s. 2: 22 février 1864—9 mai 1864. 1 + 400 s. 3: 10 mai 1864—31 juillet 1864. (1) + 398 s. Paris, Ficker.
Innehåller bl. a. en del depescher från och till franska ministern i Stockholm.

2659. **Guichen, Vicomte de,** La politique extérieure du Danemark depuis quarante ans et sa situation internationale.
Revue d'histoire diplomatique 1910, s. 39—56.

2660. **Schmoll, F.,** Zur Vorgeschichte und Geschichte der Auflösung der schwedisch-norwegischen Union. Inaug. Diss. [Bern.] 69 + (1) s. Berlin 1908.

2661. **Gregersen, N. J.,** Hvem berövede Kong Oscar den norske Krone? Politiske interiörer. Hvad virkelig foregik. 207 s. Kristiania, Fabritius & Sönner. Pr. 3 kr.

2662. **Dollot, R.,** Un conflit de limites maritimes entre la Norvège et la Suède: l'affaire des Grisbâdarna; sentence de la Cour permanente d'arbitrage de la Haye du 23 octobre 1909. Communication de *René Waultrin* [Pseud.].
Revue générale de droit international public 1910. T. 17, s. 177—189.

2663. Recueil des traités, conventions et autres actes diplomatiques de la Suède entièrement ou partiellement en vigueur le 1 janvier 1910. Publié par *C. Sandgren.* XX + 1038 + (1) s. Sthlm.

Biografi och genealogi.

2664. **Karlberg, G.,** Kalmar stifts herdaminne från äldsta till närvarande tid. Hufvudsakligen efter tryckta källor i kort sammandrag. 152 + (1) s. Arvika, Förf. Pr. 5 kr.

2665. **Karlsson, K. H.,** Om medeltidsgenealogierna. Föredrag.
Personhistorisk Tidskr. 1910. Årg. 12, s. 1—15.

2666. **Åkerberg, E.,** Musiklifvet inom Par Bricole 1779—1890. Biografiska skizzer och anteckningar. 118 + (1) s. Med 72 porträtt och 2 plancher. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 2 kr.

2667. **Nordensvan, G.,** *Anckarström.* Personen och familjen. För Dagens Nyheter.
Dagens Nyheter 1910, N:o 14582 (9/12).

2668. **Björlin, G.,** *Johan Baner.* D. 2. XI + 641 s. + 1 portr. Med många portr. o. illustr. i texten, 7 bilagor o. 7 kartor. 3. (4) + 694 s. + 1 portr. Med många illustr., portr. o. kartor i texten, 6 bilagor. Sthlm, Norstedt. D. 2: pr. 8 kr. 50 öre. D. 3: pr. 9 kr.
Se nedan »Recensioner» 2945.

2669. **Flavigny, C. de,** née Moitessier, Sainte *Brigitte de Suède,* sa vie, ses révélations et son oeuvre. Troisième éd., revue et augm. XIII + 775 + (1) s. + 1 pl. Paris, Oudin.

2670. **Trolle-Bonde, C.,** Kongliga rådet och ambassadören grefve *Carl Bonde.* [D.] 1. XXXVIII + 374 s. + 26 portr. Lund, Förf. Tr. i 150 numr. exempl. Pr. 12 kr.
Omslagstitel: Anteckningar om Bondesläkten.

2671. **Hamilton, L.,** *Fredrik Borg.* Idealisten och föregångsmannen. Biografisk studie. 323 + (3) s. + 5 portr. + 3 illustr. Sthlm, Wilhelmssons förlag. Pr. 3 kr.

2672. Briefe von und an Friedrich von Gentz. Auf Veranlassung u. m. Unterstützg. der Wedekind-Stiftg. zu Göttingen hrsg. v. *F. C. Wittichen.* Bd 2. Briefe an und von *Carl Gustaf von Brinkman.* X + 480 s. München, R. Oldenbourg.

2673. **Hildebrand, H.,** Minne af riksantikvarien *Johannes Bureus.*
Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1886. D. 23, s. 57—435.
Se nedan »Recensioner» 2946.

2674. Ett »familjebref» från *Jakob de la Gardie* till Per Brahe. [163- Medd. af *A. B. C[arlsso]n.*
Personhistorisk Tidskr. 1910. Årg. 12, s. 137—140.

2675. **Velden, A. von den,** Das Geschlecht *de Ron* (von Roon, de Roon
Frankfurter Blätter für Familien-Geschichte 1910, s. 33—39.

2676. **Schahovskoy-Strechneff,** Le comte de *Fersen*, Charles-Gustave de Lilienfeld, la princesse Zelmire. VI + 243 + (2) s. + 2 portr. Paris. Perrin.

2677. *Bengt Ferrner's* dagboek van zijne reis door Nederland in 175. medegedeeld door *G. W. Kernkamp.*
Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap (gevestigd te Utrecht) 1910. D. 31, s. 314—509.

2678. En politisk trosbekännelse af *Anders Fryxell.* [2 bref från Anders Fryxell till Johan August Hazelius.] Medd. af *V. Söderberg.*
Hist. Tidskr. 1910, s. 134—139.

2679. **Borelius, H.,** *Erik Gustaf Geijer* åren före »affallet». Akad. afh. IX + 223 s. Lund, Förf.

2680. **Hamilton-Geete, A.,** I solnedgången. Minnen och bilder från *Erik Gustaf Geijers* senaste lefnadsår. Samlade och meddelade. 407 s.+ 4 portr. + 1 pl. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 6 kr.
Se nedan »Recensioner» 2949.

2681. **Agneta Horns** lefverne efter Ellen Fries' efterlämnade manuskript utgifvet med tillägg af *S. Leijonhufvud.* 2:a uppl. 226 + (2) s. Med 13 illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 25 öre.

2682. **Rexius, G.,** *Benjamin Höijers* politiska åskådning.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1910, s. 265—292.

2683. **Johannes** och **Olaus Magnus** i Upsala Universitetsbibliotek förvarade bref till Johannes Dantiscus. [1538—1545.] Utg. af *I. Collijn.*
Kyrkohistorisk Årsskr. 1910. Meddelanden o. aktstycken, s. 133—148

2684. **Ward, A. W.,** The Berlin letters of Sophia Dorothea and count *Königsmarck.*
The English Historical Review 1910, s. 314—315.

2685. **Lagerberg, C.,** Ätterna *Lagerbergs* anherrar.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 3: H. 1/2, s. 1—41. Med 11 illustr. o. portr., 1 stamtafla o. 4 bilagor i texten.

2686. **Carlquist, G.,** Några bidrag till *Sven Lager Brings* biografi.
Historisk Tidskr. för Skåneland 1910. Bd 4, s. 53—67.

2687. **Linné, C. v.,** Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné. Med understöd af svenska staten utg. af Upsala Universitet. Afd. 1: D. 4. Bref till och från Abraham Bäck 1741—55. Utg. och med upplysande noter försedda af *Th. M. Fries.* 10 + 365 s. Sthlm, Ljus. Pr. 6 kr. 50 öre.

2688. **Montgomery-Silfverstolpe, M.,** Memoarer. Utg. af *M. Grandinson* D. 3. 1819—1825 (Sept.) (2) + 273 s. + 3 portr. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 6 kr.
Se nedan »Recensioner» 2950.

2689. **Söderberg, V.,** *Otto Natt och Dag.* En patriotisk högförrädare
Hist. Tidskr. 1910, s. 235—275.

2690. **Hult, K.,** *Johannes Rudbeckius,* biskop i Västerås 1619—1646.
Julbok för Västerås stift 1910, s. 11—31. Med 1 portr. o. 1 illustr.

2691. **W[ijkström], F.,** En karolinfamilj. [*Schmiedeberg*]. Personhistorisk studie från Sveriges storhetstid.
Svenska Dagbladet 1910, N:o 88 (3/4).

2692. **Hult, K.,** En karolin. [*Peter Schönström.*]
Julbok för Västerås stift 1907, s. 14—19.

2693. **Hildebrand, E.,** *Carl Gustaf Styffe*. Biografi.
K. Svenska Vetenskapsakademiens Årsbok för år 1910, s. 289—317.

2694. **Liedgren, E.,** *J. O. Wallins* ungdomsutveckling, betraktad med hänsyn till hans senare verksamhet. 1—4.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1910, s. 30—91.

2695. *Fabian Wrede* 1802—1893. Några anteckningar.
Personhistorisk Tidskr. 1910. Årg. 12, s. 69—130. Med 3 portr. o. flera illustr. o. portr. i texten.

Heraldik och numismatik.

2696. **Freybourg, A.,** Münzen und Medaillen von Pommern und Schweden. Miscellanea. Numismatische Bücher. Sammlung des Herrn A. Freybourg in Berlin. 70 s. + 10 Taf. Frankfurt a. M., Adolf Hess Nachf.

2697. **L[äffle]r, L. Fr.,** Tillägg till uppsatsen om De svenska landskapsvapnen i nyare framställningar. (Se N:o 2198.)
Personhistorisk Tidskr. 1910. Årg. 10, s. 41—42.

2698. **Schrötter, F. v.,** Die Münzstätte zu Stettin unter den Königen Karl XI. und Karl XII. von Schweden. 1660—1710.
Zeitschrift für Numismatik 1910. Bd 28, s. 113—228. Med 2 pl. o. 2 illustr. i texten.

Krigshistoria.

2699. **A[ndersson], M.,** Vår frivilliga skytterörelse, dess uppkomst och utveckling. Ett femtioårsminne. För Handelstidningen. 1—2.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 167 (23/7), 173 (30/7).

2700. **H[olmber]g, [H. B.],** Kavalleriets former under Carolinska tiden.
K. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1910, s. 65—76, 145—158. Med 1 pl.

2701. **Hottenroth, J. E.,** Geschichte der sächsischen Fahnen und Standarten. Im Auftrage des Königlich Sächsischen Kriegsministeriums. 15 bunte Bildertafeln nach Zeichnungen von *H. Dietrich*, 13 Textbilder nach Zeichnungen, Photographien und Originalen, und 18 Zierleisten nach Originalstickereien. XII + 171 + (1) s. Dresden, G. A. Kaufmanns Buchhandlung.

2702. **P[etrelli], T. J.,** Danska standar från konung Fredrik IV:s tid.
Illustrerad Militärrevy 1910, s. 24—25. Med 2 illustr.

2703. **Pihlström, A.,** Kungl. Dalregementets historia. Afd. 4. På uppdrag af regementets officerskår utgifven af *C. Westerlund*. (3) + 240 + (1) s. + s. 87—88 + 2 pl. + 2 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 2954.

2704. **[Reutersvärd, K. A. H.],** Anteckningar om Kronobergs regemente. (Ur Smålandsposten.) 160 s. Växjö 1907. Utgifven 1910.

2705. **Rittmeyer, R.,** Seekriege und Seekriegswesen in ihrer weltgeschichtlichen Entwicklung. Mit besonderer Berücksichtigung der grossen Seekriege des 17. und 18. Jahrhunderts. Mit zahlreichen Porträts, Abbildungen und Skizzen. Bd 1: Von den Anfängen bis 1740. XXXI + 642 s. 2: Von 1739—1793. XX + 460 s. Berlin, Mittler u. Sohn 1907—1911 [1910].

2706. **Rockstroh, K. C.,** Christian den Fjerdes hvervede Hær i Aarene 1638—43.
[Dan.] Hist. Tidsskr. 1910. 8:e Række. Bd 2, s. 325—364.

2707. **Schiötz, J.,** Den norske hærs organisation 1764—1810.
Norsk Militært Tidsskr. 1910. Bd 73, s. 187—264, 567—, 635—.

2708. **Uddgren, H. E.,** Bidrag till det frivilliga skytteväsendets historia. På uppdrag af skytteförbundens öfverstyrelse till minne af det frivilliga skytteväsendets femtioåriga tillvaro. (2) + 123 s. + 2 portr. Med många portr. o. illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. 50 öre.

Litteratur- och konsthistoria.

2709. **Böttiger, J.,** Philipp Hainhofer und der Kunstschrank Gustav Adolfs in Upsala. D. 1. (2) + 74 + (1) s. + 10 pl. 2. (3) + 98 + (1) s. + 29 pl. 3. (4) + 109 + (1) s. + 4 pl. + 24 s. noter. 4. (5) + 31 s. + 75 pl. Fol. Sthlm, Generalstabens Litografiska anstalt. Pr. 270 kr.

2710. **Castrén, G.,** Norden i den franska litteraturen. (2) + 270 s. Helsingfors, Waseniuska bokh. Pr. 3 kr. 50 öre.

2711. **Göthe, G.,** Från Sergels och Gustaf III:s Rom.
Nordisk Tidskr. 1910, s. 305—319.

2712. **Hahr, Aug.,** Studier i Johan III:s renässans. 2. Villem Boy. Bildhuggaren och byggmästaren. Med 51 illustrationer. II + 166 + XV s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 3 kr. 50 öre.
Skrifter utg. af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. 13. 1.
Se nedan »Recensioner» 2955.

2713. **Hjelmqvist, Fr.,** Några originalmanuskript av Sven Lager Bring.
Historisk Tidskr. för Skåneland 1910. Bd 4, s. 84—89.

2714. **Hjertén, I.,** Fabel och anekdot inom Sveriges 1700-talslitteratur. Ett litteraturhistoriskt ströftåg. 248 s. Sthlm, Ljus. Pr. 3 kr. 50 öre.
Ett kapitel handlar om »Anekdot o. fabel i Frihetstidens politiska broschyrer.»

2715. **Löw, G.,** Sveriges forntid i svensk historieskrivning. [D.] 2. VI + (1) + 102 s. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell (tr. i Uppsala). Pr. 1 kr. 50 öre. (D. 1. Se N:o 1699.)

2716. **Olrik, A.,** Danmarks heltedigtning. En oldtidsstudie. D. 2. Starkad den gamle og den yngre Skjoldungrække. 322 s. Khvn, Gad. Pr. 3 kr. 50 öre.

2717. **Olrik, J.,** Studier over tilblivelsen af Sakses værk.
[Dan.] Hist. Tidsskr. 1910. 8:e Række. Bd 2, s. 211—263.

2718. **Romdahl, A. L.,** Studier i Linköpings domkyrkas byggnadshistoria. [Med flera illustr. i texten.] 44 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. 25 öre.

2719. **Roosval, J.,** Lunds domkyrka byggd af italienare.
Ord och Bild 1910, s. 413—423. Med 8 bilder.

2720. **Sirén, O.,** Storhetstidens Stockholmsarkitektur. 1.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1910, s. 1—32. Med 28 fig.

2721. **Sjöberg, N.,** Magnus Stenbocks porträtt.
Personhistorisk Tidskr. 1910. Årg. 10, s. 43—46. Med 1 portr. i texten o. 7 planschportr.

2722. **Svartling, B.,** Georg Stiernhielm, hans lif och verksamhet. Akad. afh. XXIII + 125 + (1) s. Upsala, Förf. 1909.

2723. **Ugglas, C. R. af,** »Dalby-mästaren». Om några krucifix i uppländska kyrkor.
Upplands fornminnesf. tidskr. 1910. Bd 6, s. 20—45. Med 11 fig.

2724. **Upmark, G.,** Upsala domkyrkas silfverkammare. 19 s. Med 22 fig. Fol. Sthlm, Förf. Pr. 1 kr. 50 öre.

2725. **Wrangel, E.,** Helsingborgssegern i dikt och visa.
Bring, S. E., Magnus Stenbock. Minnesskrift, s. 60—78.

2726. **Wrangel, E.,** Lunds domkyrkas äldsta ornamentik. En studie.
Aarböger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1910. 2. Række. Bd 25, s. 101—168.

Statsrätt, juridik, nationalekonomi och statistik.

2727. **Berg, G. O.,** Wermbdö Dombooek. Anno 1609—1612.
Upplands fornminnesf. tidskr. 1908. Bd 5, s. 150—175.

2728. **Bergman, C. G.,** Studier i svensk servitutsrätt. 1. Gränslinjer. 2. Historisk utveckling af begreppet och dess förutsättningar. Akad. afh. XXI + 65 + 241 + (1) s. Uppsala, Förf. 1909.

2729. **Fahlbeck, P.,** Regeringsformen i historisk belysning. III + (2) + 292 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 2956.

2730. **Gränström, P. O.,** Om formerna för behandling av skiljaktiga beslut. Till belysning av samarbetet inom den svenska riksdagen. 1. Om sammanjämkning. Akad. afh. VIII + 209 s. Lund, Gleerupska universitetsbokh. Pr. 3 kr. 50 öre.

2731. **Guterlov** og Gutersaga. Paa Dansk ved *L. Jacobsen f. Rubin.* Udgivet af Selskabet for Historiske Kildeskrifters Oversættelse med Understöttelse af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. 130 s. Khvn, Det Schönbergska Förlag.
Skrifter udg. af Selskabet til Historiske Kildeskrifters Oversættelse. 7:e Række: 6.

2732. **Haralds, H.,** Förslag till en reform af vår centralförvaltning på historisk grundval. Framställd i form af förslag till vederbörliga grundlagsändringar med kommentar.
Från svenska statsförvaltningen 1910, s. 67—68, 71—74.

2733. **Malmgren, R.,** Stadsbildningen från rättslig synpunkt. En undersökning med hänsyn till svenska förhållanden. (3) + 193 s. Lund, Gleerupska universitetsbokh. Pr. 4 kr.

2734. **Melander, G.,** Innebörden af uttrycket »gemensamma ordnings- och hushållningsangelägenheter» i § 1 af förordningarna den 21 mars 1862 om kommunalstyrelse på landet och om kommunalstyrelse i stad. Profföreläsning. 29 s. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 50 öre.

2735. **Melander, G.,** R. F. § 90. En studie i svensk statsrätt. 1. 107 s. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 10 kr.

2736. **Melander, G.,** Tillkomsten af bestämmelserna om granskningen af justitieombudsmannens ämbetsförvaltning. Ett stycke konstitutionell historia. 13 s. Lund, Förf. 1909.
Särtryck ur Statsvetenskaplig Tidskr.

2737. **Rietschel, S.,** Zur Hundertschaftsfrage.
Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 1909. Bd 30. Germanistische Abt., s. 193—223.

2738. **Sommarin, E.,** Det svenska bergsregalets ursprung.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1910, s. 141—170.

2739. **Sundbärg, G.,** Bevölkerungsstatistik Schwedens 1750—1900. Einige Hauptresultate. 170 s. Sthlm, Norstedt 1907.

Bibliografi.

2740. **Aberstén, S.,** Göteborg i utlandets litteratur. För Handelstidningen. 1—8.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 92 (23/4), 98 (30/4), 109 (14/5), 114 (21/5), 132 (11/6), 142 (23/6), 157 (12/7), 171 (28/7), 177 (4/8), 201 (1/9), 217 (20/9), 218 (21/9).

2741. **Almquist, J. A.,** Sveriges bibliografiska litteratur. D. 2: Arkiv- och biblioteksväsen. H. 3. (1) s.+s. 259—362. Sthlm.
Kungl. Bibliotekets handlingar. 32.

2742. **André, L.,** Les manuscrits de la reine Christine de Suède. (Étude critique.)
Comité des travaux historiques et scientifiques. Bulletin historique et philologique 1907 (tr. 1908), s. 254—266.

2743. **Bergh, S.,** Kungliga kansliets i riksarkivet förvarade diarier. Anteckningar.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. 1: 22—24, s. 435—467.

2744. **Bring, S. E.,** Bidrag till en Magnus Stenbocks-bibliografi.
Bring, S. E., Magnus Stenbock. Minnesskrift, s. 97—146. 10 separatexemplar.

2745. **Bygdén, L.,** Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 15 = (Bd 2: 6). Sp. 481—576. Uppsala.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet. 17: 13.

2746. **Cappelin, O.,** Hvar finns Skåne beskrifvet? En förteckning öfver Skåne berörande litteratur, utgifven såsom bidrag till en skånsk bibliografi. XII+163 s. Helsingborg, Killbergs bokh. Pr. 5 kr.

2747. **Collijn, I.,** Bibliografiska miscellanea. 7. Till frågan om Vita Katherines tryckår och Strengnäsmissalets tryckort. 8. En Uppsalabokbindare år 1519. 9. Till de första föreläsningarnas historia vid Uppsala Universitet.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1910, s. 221—228.

2748. **Feuereisen, A.,** Livländische Geschichtsliteratur 1907. In Verbindung mit den baltischen geschichtsforschenden Gesellschaften herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinsen Russlands in Riga. (2) + 75+(1) s. Riga, N. Kymmel.

2749. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *G. Schuster*. Jahrg. 31. 1908. Hälfte 2. VIII+427+300 s. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.
Afdelningen för Sverige är skrifven af *T. Höjer* och utgör s. 182—198 af tredje afdelningen.

2750. **Lindegren, H.,** Bidrag till de svenska bibliotekens historia. [H. 1.] 19 s. Sthlm, Förf.

2751. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1909. 44 s. Sthlm.
Bilaga till Hist. Tidskr. 1910. 50 separatexemplar.

2752. [**Setterwall, K.**], Scandinavia. [Bibliography.]
The Cambridge modern history. Vol. 12, s. 894—897.

2753. **Wieselgren, O.,** Anteckningar om Urban Hjärnes bibliotek.
Samlaren 1910. Årg. 31, s. 1—14.

2754. **Winkler, R.,** Über das Schwedische Gouvernementsarchiv in Reval.
Arbeiten des ersten Baltischen Historikertages zu Riga 1908 (tr. 1909), s. 300—302.

Topografi.

2755. **Alving, Hj.,** En vandring genom Upsala för 400 år sedan.
Upsala Nya Tidning. Julnummer 1909, s. 2—4. Med 3 illustr. o. 1 karta.

2756. **Ambrosiani, S.,** Bondkyrkans bod.
Upplands fornminnesf. tidskr. 1908. Bd 5, s. 222—245. Med 17 fig.

2757. **Ambrosiani, S.,** Från det medeltida Uppsala. 1. Källare i hörnet mellan Riddartorget och Nedre Slottsgatan.
Upplands fornminnesf. tidskr. 1908. Bd 5, s. 215—221. Med 3 fig.

2758. **Bæhrendtz, F. J.,** Kalmar slott. Beskrifning och historia i sammandrag. 3:e uppl. 63 + (1) s. + 2 plankartor. o. 3 illustr. i texten. Kalmar, Appeltoffts bokh. Pr. 75 öre.

2759. **Björnbo, A. A.,** Adam af Bremens Nordensopfattelse.
Aarböger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1909. 2. Række. Bd 24 s. 120—244.

2760. **Blad,** Strödda, ur Sundsvalls stads historia 1621—1721. H. 3. S. 141—212. Sundsvall, Sunessons bokh. Pr. 1 kr. 50 öre.

2761. **Brette,** Om, dess uppkomst och undergång. Af *B. Hbg.*
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 3: H. 1 2, s. 61—69.

2762. **Bygdén, L.,** Jämtlands representanter vid konungahyllningen i Opslo 1591.
Jämtlands läns fornminnesf. tidskr. 1909. Bd 4, s. 174—179.

2763. **Cederström, R.,** Stockholm 1660.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1910, s. 33—62.

2764. **Clason, Edv.,** Meddelanden från Uppsalas under- och öfverjordiska arkiv. 1.
Upplands fornminnesf. tidskr. 1908. Bd 5, s. 198—214.

2765. **Clemensson, G.,** Antikvarisk-topografiska undersökningar i Skåne 1908—1910. Verkställda på uppdrag af Etnologiska Föreningen i Lund.
Historisk Tidskr. för Skåneland 1910. Bd 4, s. 90—118. Med 21 bilder i texten.

2766. **Colleen, C. G.,** Beskrifning öfver Styrnäs socken i Ångermanland. Jämte anmärkningar och tillägg. 74 s. Med flera illustr. o. plan-kartor i texten. Sthlm, Ljus 1909. Pr. 1 kr.
Norrland. Småskrifter, utgifna af Norrländska Studenters Folkbildningsf. N:o 12.

2767. **Curman, S.,** Våra gamla städer.
Svensk Tidskrift 1911 (utk. redan 1910), s. 24—40. Med 19 illustr.

2768. **Dahlberg, E.,** Svecia antiqua et hodierna. Sverige i forntid och nutid. Nationalupplaga med kort beskrifvande text af *A. Rydfors*. H. 1—18. 136 s. 4:o. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. 35 öre häftet.

2769. **De Brun, Fr.,** Bidrag till det medeltida Stockholms topografi. Recension af *Alf. Lundgrens* Hemortslära.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1910, s. 104—111.

2770. **Edberg, N.,** Om hembygdsforskning. 37 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 25 öre.
Studentföreningen Verdandis småskrifter. 172.

2771. **Edelstam, C. G.,** Något om Borgholms slott.
Vår hembygd. Program för hembygdskurserna i Kalmar 1910, s. 5—7. Med 4 illustr.

2772. **Ekholm, H. J.,** Härjedalen.
Finsk Tidskr. 1910. T. 68, s. 30—56.

2773. **Falköping** förr och nu. Kortfattad redogörelse. Utgifven på föranstaltande af Falköpings stadsfullmäktige. 318 + (1) s. + 1 karta o. flera illustr. i texten. Falköping, Norders bokh. (Omslaget tr. i Göteborg.) Pr. 2 kr.
Innehåller bl. a.: *A. Falk*, Falköpings äldre historia: *O. Montelius*, Falbygdens fornminnen: *S. Lampa*, Bidrag till Falbygdens topografi: *K. Levinson*, Falköpings kommunala historia under det nittonde århundradet och på det tjugonde: *E. Rudberg*, Kyrka o. skola: *A. H. Hallenius* o. *B. Malmström*, Några ord om Falköpings borgerskap och näringar efter 1850: *J. Kaselli*, Föreningsväsendet: *B. Malmström*, Falköping just nu: *G. Lindberg*, Rundt omkring Falköping. Korta beskrifningar och småhistorier: *G. Lindberg* o. *A. Blomberg*, Sagor och sägner m. m. från staden och orten.

2774. **Fehr, I.,** Strängnäs, det forna och det nuvarande. Anteckningar. 48 + (2) s. + 7 illustr. + 1 karta. Strängnäs, O. Erikson. Pr. 1 kr.

2775. **Fornhandlingar** rörande Jämtlands län. [1643—1764.] Utg. af *S. J. Kardell*. (Forts.)
Jämtlands läns fornminnesf. tidskr. 1909. Bd 4, s. 190—192; 1910. Bd 5, s. 42—44.

2776. **Forsstrand, C.,** Krigs- och fredsmonument i Stockholm och dess omnejd.
Meddelanden 10 från föreningen för Stockholms fasta försvar 1910, s. 9—34. Med flera illustr. i texten.

2777. **Friesen, O. v.,** Ur Sigtunas äldsta historia. Ett frisiskt handelsgille i Sigtuna på 1000-talet.
Upplands fornminnesf. tidskr. 1910. Bd 6, s. 11—19.

2778. **Fröding, H.,** Fischerströms resa.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1910, s. 216—232. Med 4 illustr.

2779. **Frölén, H. F.,** Några medeltidsutgräfningar kring Ålleberg.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 3: H. 1, 2, s. 70—83. Med 7 bilder.

2780. **Granberg, O.,** Skoklosters slott och dess samlingar. Kortfattad beskrifning. 2:a, genomsedda uppl. 79 s. Med många portr. o. illustr. i texten + 1 slägttafla. Sthlm, Ljus. Pr. 1 kr. 50 öre.

2781. **Grandinson, K. G.,** Örebro.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1910, s. 194—215. Med 13 illustr.

2782. **Hallgren, T.,** Om Klefva och Ädelfors grufvor.
Meddelanden från Norra Smålands fornminnesf. Årg. 2, s. 41—61. Med 1 pl.

2783. **Hallman, M.,** Om gamla hus och deras invånare.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1910, s. 63—88. Med 10 fig.

2784. **Hjelmérus, A.,** Till Västerbottens läns historia och beskrivning. Kring Västerbottens läns nedre terassland. H. 1. Umeå—Ratan. (1) + 100 s. Umeå, Förf. Pr. 1 kr. 25 öre.

2785. **Hülphers, A. A.,** Samlingar til en beskrifning öfwer Norrland. Första samlingen om Medelpad. (12) + 129 + 30 + (2) s. Westerås. Tryckt hos Joh. L. Horrn 1771. Omtr. Sthlm 1910.
Skrifter utg. af Medelpads fornminnesf. 4.

2786. **Hult, K.,** En minnestafla i Säters kyrka.
Julbok för Västerås stift 1907, s. 101—104. Med 1 pl.

2787. **Janse, O.,** Några erinringar rörande Stockholms uppkomst samt utgräfningarna i Slottsbacken hösten 1908.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1910, s. 112—129. Med 15 fig.

2788. **Johansson, Aug.,** Västerås domkyrka.
Julbok för Västerås stift 1907, s. 31—48. Med 5 illustr.

2789. **Jönsson, A.,** Gamla Ystad.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1910, s. 34—60. Med 22 illustr.

2790. **Kardell, S. J.,** Jämtland under reformationstidehvarfvet. 29 s. Östersund, Förf.
Särtr. i 50 ex. ur Jämtlands fornminnesf. tidskr.

2791. **Kjellberg, C. M.,** Jönköpings stad och dess äldsta privilegier.
Meddelanden från Norra Smålands fornminnesf. Årg. 2, s. 5—28. Med 1 pl.

2792. **Leijonhufvud, S.,** Kungastenarna i Varnhem.
Fornvännen 1910, s. 138—165. Med 9 fig.

2793. **Lindberg, Gust.,** Västergötland. Illustreradt samlingsverk. Historia, beskrifningar, berättelser, kulturbilder, sägner o. sagor. H. 1—3. 48 s. Tidaholm, Ivar Nyberg 1908.

2794. **Lovén, N. E.,** Landskrona under svenska tiden 1658—1908. Historiska anteckningar. D. 2. Om Landskrona kyrkor och kyrkliga förhållanden. II + 174 s. + 3 pl. 3. Personalafdelning. Jämte bilagor. II + 208 + 75 + V s. + 2 pl. + 1 karta. Landskrona, Förf. 1909. Pr. 4 kr. 50 öre.

2795. **Lundberg, O.,** Smörkullen och andra ortnamn på Smör-. Om nordiska kultorter.
Fataburen 1910, s. 193—212.

2796. **Lönborg, S.,** Till frågan om Upplands äldre kartografi.
Upplands fornminnesf. tidskr. 1908. Bd 5, s. 77—91.

2797. **Mannerfelt, O.,** [Västergötlands grafstenar]. Skara domkyrka. 1. Medeltiden. Rättelser och tillägg. (Se N:o 2278.) 2. Tiden 1590—16... S. 17—63. Med bilder.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 3: H. 1, 2.

2798. **Nerman, G.,** Hjälmare kanals historia. 40 s. + 2 portr. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 1 kr.

2799. **Nerman, G.,** Trollhätte kanals äldre historia. En kort skildring. 13 s. + 2 portr. Uppsala, Förf.

2800. **Nordlander, J.,** Den finska invandringen i Gästrikland. 81 s. Sthlm, Ljus. Pr. 1 kr.
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf., N:o 13.

2801. **Olsson, C. A.,** Ur »Anteckningar om Visby medeltidsbefästningar». Meddelanden 10 från föreningen för Stockholms fasta försvar 1910. s. 5—23. Med 14 illustr. i texten o. 1 plankarta.

2802. **Palmgren, C. M.,** Värend och virdarna. 16 s. Med 4 illustr i texten. Göteborg, N. P. Pehrsson. Pr. 25 öre.

2803. **R[osencran]tz, A.,** Beskrifning öfver Glimmingegård. 63 + (1) s. Med flera illustr. i texten. Malmö, I. G. Hedberg. Pr. 1 kr. 50 öre.

2804. **Rydström, A.,** Boken om Tjust. D. 4. 139 + (1) s. + 7 portr. + 15 illustr. + 1 slägttafla. Wästervik, Ekblad & C:o. Pr. 2 kr. 50 öre.

2805. **Sahlgren, J.,** Forntida vägar. Läbybron och Eriksgatan.
Upplands fornminnesf. tidskr. 1910. Bd 6, s. 92—116. Med 1 karta.

2806. [**Sandell, E. O.**], Topographica. [Kongsöhr. Försök till beskrifning Riddarehyttan. Försök till beskrifning.] 14 s. Sthlm 1908.

2807. **Schück, H.,** Birka. 29 s. Uppsala.
Uppsala Universitets Årsskr. 1910. Progr.

2808. **Slott,** Svenska, och herresäten vid 1900-talets början. H. 4—17. Södermanland. 2—4. Skåne. 2—3. Östergötland. 1. Småland. 1—2. Uppland. 2—4. Västergötland. 1—2. Västmanland. 1. 320 s. 4:o. Med många illustr. i texten. Sthlm, E. Lundqnist 1909, 10. Pr. 5 kr. häftet.
H. 4: Claestorp af *J. Roosval*, Erstavik, Hedenlunda, Näsby o. Ökna af *C. Forsstrand*. — 5: Barsebäck, Borgeby, Börringekloster, Ellinge o. Marsvinsholm af *A. Hahr*. — 6: Sturefors, Lambohof, Brokind, Schedevi o. Finspång af *A. L. Romdahl*. — 7: Bergkvara, Gripenberg, Stensnäs, Strömsberg o. Teleborg af *E. Åkerhielm*. — 8: Kulla-Gunnarstorp, Wanås o. Trolle-näs af *A. Hahr*. — 9: Bergshammar o. Fiholm af *N. Sjöberg*. Elfsjö af *C. Forsstrand*, Tistad af *C. R. af Ugglas*, Öster-Malma af *G. Upmark*. — 10: Hesselby af *C. Forsstrand*, Näsby o. Steninge af *G. Upmark*. — 11: Katlås af *G. Upmark*, Leckö o. Stola af *A. L. Romdahl*, Mariedal af *A. Hahr*. — 12: Skokloster af *O. Granberg*. — 13: Fullerö af *K. Wåhlin*, Hedensberg o. Tidö af *A. Hahr*. — 14: Lagmansö, Sparreholm o. Tynnelsö af *N. Sjöberg*. — 15: Engaholm, Lidhem, Lyckås, Nydala kloster o. Västanå af *E. Åkerhielm*, Nygård af *A. Rydström*. — 16: Koberg af *G. Upmark*, Stora Bjurum, Hofsnäs o. Önafors af *N. Sjöberg*, Torpa af *A. Hahr*. — 17: Aske af *N. Sjöberg*, Bogesund af *O. Granberg*, Rydboholm o. Sjöö af *G. Upmark*.
Se nedan »Recensioner» 2960.

2809. **Stenbock, L. (f. Mörner),** Sankt Annæ socken i Östergötland.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1910, s. 158—174. Med 15 illustr.

2810. **St[ridsber]g, G.,** Stockholms stad och Sveriges rike.
Svenska Dagbladet 1910, N:o 82 (27/3).

2811. **Strömberg, Hj.,** Ur Östhammars krönika. Ställningar och förhållanden i en svensk småstad under äldre dagar med stöd af gamla handlingar. (1) + 99 s. Östhammar 1908.

2812. **Stålhane, H.,** Skansarna i Jämtland och Härjedalen.
Festskrift vid skyttarnes dag i Östersund den 18 o. 19 juli 1908, s. 6—10.

2813. **Stårck, J.,** På ömse sidor landamäret. Skildringar från gränsbygden mellan Mark och Halland.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1910, s. 78—98. Med 12 illustr.

2814. **Sverige.** Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. Under medverkan af flera författare utgifven af *K. Ahlenius, A. Kempe* och *E. Apelqvist*. Med många illustr. och planer. 2: 3—4. H. 35—36. S. 129—256. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 1 kr. häftet.

2815. **Thorvall, H.,** Sätra hälsobrunn.
Julbok för Västerås stift 1907, s. 78—89. Med 6 illustr.

2816. **Tänkebok,** Jönköpings stads. Åren 1458—1513. Utgifven af *A. Ramm*. [H. 2.] S. 49—96.
Bilaga till Meddelanden från Norra Smålands fornminnesf. Årg. 2.

2817. **Tänkebok,** Stockholms stads, under Vasatiden. Utgifven af Samfundet S:t Erik genom *N. Sjöberg*. 1. 1524—1529. [H. 3.] S. 65—112.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1910.

2818. **Utredningar** rörande statens mark och tomter i Stockholm verkställda genom Riksarkivet. 1, 3. 4:o. Sthlm.
H. 1: *E. Hildebrand*, Riddarholmen. (4) + 136 s. + 8 kartor, hvaraf 6 i st. vikt format. 3: *S. Bergh*, Kungsholmen. (2) + 199 s.

2819. **Wallin, S.,** I sörmländska kyrkor.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1910, s. 175—193. Med 21 illustr.

2820. **Weibull, L.,** Staden Lunds ålder.
Historisk Tidskr. för Skåneland 1910. Bd 10, s. 1—12.

2821. **Wrangel, E.,** Dädesjö gamla kyrka och dess takmålningar. En länk i våra kulturförbindelser med Frankrike. För Dagens Nyheter.
Dagens Nyheter 1910, N:o 14550 (7/11).

2822. **Åkerhielm, E.,** Två herresäten i Värend. [Bergkvara o. Teleborg.]
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1910, s. 142—157. Med 12 illustr.

Kulturhistoria.

2823. **Anckarsvärd, C. H.,** En resa i Blekinge och Skåne 1817. Brev. Medd. af *S. Clason*.
Historisk Tidskr. för Skåneland 1910. Bd 4, s. 68—83.

2824. **Annerstedt, Cl.,** Upsala Universitets historia. Bihang 2: H. 3—4. Handlingar 1671—87. S. 161—288. Upsala, Akademiska bokh. Pr. H. 3: 1 kr. 75 öre, 4: 1 kr.
Upsala Universitets Årsskr. 1910. Progr.

2825. **Bååth-Holmberg, C.,** Morfars bok. Minnen och bilder från Tegnérska tiden. D. 1. 227 s. Med 32 illustr. 2. 275 s. Med 7 illustr. Sthlm, Skoglund. Pr. för båda del. 6 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 2961.

2826. **Cederblom, G.,** Något om Sveriges äldsta glastillverkning.
Fataburen 1910, s. 140—164. Med 21 fig.

2827. **Fries, Th. M.,** Några akademiska befordringsfrågor i Upsala under Linnés tid.
Nordisk Tidskr. 1910, s. 99—117.

2828. **F[röding], H.,** Zachrissonska målet.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 86 (16/4), 92 (23/4).

2829. **Gadelius, B.,** Urban Hjärne och häxprocesserna i Stockholm 1676.
Hygiea 1909. D. 71, s. 138—176.

2830. **Hamilton-Geete, A.,** Från Weimar till Stockholm för hundra år sedan. Ett blad ur Amalia von Helvigs historia. 1—2.
Ord och Bild 1910, s. 65—80, 161—178. Med 22 bilder.

2831. **Historia,** Karolinska Mediko-Kirurgiska institutets. Utgifven med anledning af institutets hundraårsdag af institutets lärarekollegium. D. 1. (3) + 286 s. 2. (1) + 84 s. 3. (6) + 506 + XVIII s. Med många illustr. o. portr. 4:o. Sthlm.
D. 1: *F. Lennmalm,* Karolinska Medikokirurgiska institutets uppkomst och utveckling. 2: *S. Jolin,* Porträtt och biografiska uppgifter till Karolinska Mediko-Kirurgiska institutets historia.

2832. **Holten-Bechtolsheim, H.,** Laplandenes ældste befolkning.
Nordisk Tidskr. 1910, s. 27—41.

2833. **Hörman, E.,** Ur bohusfiskets historia. För Handelstidningen. 1—4. Första skedet: forntiden—1500-talet.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 11 (25/1), 17 (22/1), 23 (29/1), 29 (5/2), 80 (9/4), 92 (23/4), 98 (30/4), 109 (14/5), 126 (4/6), (1/10).

2834. **Instruktion** från år 1670 för tillsyningsmannen öfver de fattige i Uppsala. Medd. af *[H.] L[un]d[strö]m.*
Kyrkohistorisk Årsskr. 1910. Meddelanden o. aktstycken, s. 167—169.

2835. **Johnsson, P.,** Adelns gårdsrätt i äldre tider. Några kulturhistoriska anteckningar.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1910, N:o 94 (B) (26/4).

2836. **Larsson, H. E.,** Från Malmö museum och det gamla Malmö. 1. Färjemanslagets i Malmö stadgar och protokoll. 2. Alexander Roslin på Malmö museum. 3. Det gamla Malmö.
Redogörelse för Malmö museums förvaltning o. tillväxt 1909. Bilaga S. 27—55. Med flera illustr. i texten.

2837. **Lindholm, V.,** Norrländska kulturbilder. Upptecknade för Handelstidningen. Om birkarlarne. Västerbotten på 1550-talet. Sydlappland på 1600-talet.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 64 (18/3), 97 (29/4), 125 (3/6).

2838. **Lindroth, Hj.,** Ett par bidrag till 1600-talets svenska lärdomshistoria. 1. Olof Verelius och Johan Bure. 2. En fast punkt vid dateringen af Stiernhielms handskrifter,
Samlaren 1910. Årg. 31, s. 15—28.

2839. **L[jun]gg[re]n, S.,** Minnen från skol- och gymnasii-tiden. 72 s. Sthlm (tr. i Västerås), Förf.

2840. **Matthiessen, H.,** Böddel og Galgefugl. Et kulturhistorisk Forsøg. (2) + 147 s. Khvn, Gyldendalske Bogh. Pr. 2 kr.

2841. **Raphael, E.,** Svenska kända glasbruk 1700—1830. Förtecknade.
Fataburen 1910, s. 165—178.

2842. **Reuterskiöld, E.,** Källskrifter till lapparnas mytologi. XLIV + 120 s. Pr. 3 kr.
Bidrag till vår odlings häfder. Utgifna af Nordiska Museet. 10.

2843. **Rudbeck, J.,** Kristoffer Schneidler. En Stockholms-bokbindare för 150 år sedan.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1910, s. 89—103. Med 1 portr. o. 8 fig.

2844. **Rudberg, G.,** Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland. 4. Sägner från Bredsäter.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 3: H. 1 2, s. 48—60. Med 2 illustr. i texten.

2845. **Salminen, V.,** Svenska och norska trollformler från Skandinaviens finnbygder.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 91. Förhandlingar och uppsatser. 23. 1909 (tr. 1910), s. 191—220.

2846. **Sandström, J.,** Ornässtugan och dess inventarier 1725—1759.
Fataburen 1910, s. 213—220.

2847. **Schéele, Fr. v.,** Stockholms stads folkskolor år 1910. På folkskoleöfverstyrelsens uppdrag. 148 + (3) s. + 32 pl. Sthlm. Hæggström. Pr. 1 kr. 50 öre.
Innehåller en historik öfver Stockholms folkskolor.

2848. **Secher, V. A.,** Röverliv i Skåne i midten af 17. århundrede
Historisk Tidskr. för Skåneland 1910. Bd 4, s. 13—23.

2849. **Sommarin, E.,** Sveriges äldsta bergverks första anläggning och ganisation under Magnus Ladulås (omkring år 1280). Stora Kopparberget och Rammelsberg.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1910, s. 24—45.

2850. **Swederus, M. B.,** Bidrag till kännedomen om Sveriges bergshandtering 1612—1654. 4. Järn.
Jernkontorets Annaler 1910. Årg. 65, s. 28—249.

2851. **Säve, G.,** Sjukvårdsförhållandena i Jönköpings län från 1700-talet början till vår tid. Kulturhistorisk framställning. XIII + 139 s. — 3 pl. Jönköping, Bergmans bokh. Pr. 3 kr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 2963.

2852. **Trotzig, K.,** En tidsbild.
Personhistorisk Tidskr. 1910. Årg. 12, s. 36—40.

2853. **Turi, Joh.,** Muittalus samid birra. En bog om lappernes liv af den svenske lap Johan Turi. Udgivet med dansk oversættelse af *E. Demant*. Paa foranstalning og med forord af *Hj. Lundbohm*. (5) + XI + 260 s. + 1 facs. + 1 portr. + 1 atlas med 14 tavler. Fol. Sthlm. Nordiska bokh. (tr. i Khvn). Pr. 10 kr.
Se nedan »Recensioner» 2964.

2854. **Tvåhundraårsminne,** Kungliga Vetenskaps Societetens i Upsala. 1. *N. C. Dunér*. Minnesskrift vid tvåhundraårsfesten den 19 november 1910. 2. Protokoll af 1711 — stadgar af 1719 och 1728. 3. *E. Swedenborg*. Dædalus Hyperboreus. Facsimile. (2) + 73 + (1) — (8) + 138 + 16 + (7) s. + 8 portr. + 9 pl. Upsala.

Kyrkohistoria.

2855. **Branting, A.,** Några meddelanden om svenska mässkläder.
Fornvännen 1910, s. 169—185. Med 13 fig.

2856. **Bring, J. Th.,** Svenskt troslif i gångna tider.
Kyrklig Tidskr. 1910, s. 526—539.

2857. **Bull, Edv.,** Norsk-finske kirkelige Forbindelser i Middelalderen. [Nor.] Hist. Tidsskr. 1910. Fjerde Række. Bd 6, s. 364—368.

2858. **Curschmann, F.,** Die älteren Papsturkunden des Erzbistums Hamburg. Eine diplomatische Untersuchung. IV + (2) + 129 s. + 10 facs. bil. Hamburg & Leipzig, L. Voss 1909.
Se nedan »Recensioner» 2965.

2859. **Ekelund, Th.,** Bidrag till dopritualets historia med särskild hänsyn till svenska kyrkan. 1. Pastoral disp. 127 s. Karlstad 1909.
Se nedan »Recensioner» 2966.

2860. **Freisen, J.,** Die katholischen Ritualbücher der nordischen Kirche und ihre Bedeutung für die germanische Rechtsgeschichte.
Deutschrechtliche Beiträge. Forschungen und Quellen zur Geschichte des Deutschen Rechts. Herausg. v. K. Beyerle. Bd 3 (1909), s. 135—159.

2861. **Hierarchia** catholica medii ævi sive summorum pontificum S. R. E. cardinalium ecclesiarum antistitum series. Vol. 3. Sæculum 16 ab anno 1503 complectens quod cum societatis Goerresianæ subsidio inchoavit *G. v. Gulik* absolvit *C. Eubel.* (5) + 384 s. 4:o. Monasterii [Münster].

2862. [**Kopiebok,** Nydala klosters.] Utg. af Kongl. Biblioteket i Khvn efter Ny kongelige Samling 1432. Fol. 59 s. facs. tr. Tv. fol. Khvn.

2863. **Kylén, Hj.,** Swedenborgsreformation i Sverige under 1800-talets första decennier? 48 s. Sthlm, Askerberg. Pr. 1 kr. 50 öre.

2864. **Levin, H.,** Bidrag till Visby stifts historia. 3. (Forts.) (Se N:o 6021, 6391 o. 2351.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1910, s. 92—171.

2865. **Liedgren, E.,** Den svenska psalmboken. Några synpunkter. 54 s. Örebro.
Medföljer: Redogörelse för högre allm. läroverket i Örebro läsåret 1909—10.

2866. **Liturgi,** Johan III:s. Ånyo utgifven af *C. Kihlén.* 58 s. Sthlm, Askerberg. Pr. 60 öre.
Svenska kyrkoförbundets skriftserie. 6.

2867. **Lizell, G.,** Svedberg och Nohrborg. En homiletisk studie. Akad. afh. (6) + 260 + 47 s. Uppsala, Akademiska bokförlaget. Pr. 3 kr.

2868. **Lundström, H.,** Ur »själfbekännelser» från början af förra århundradet. (Forts.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1910, s. 172—213.

2869. **Reuter, Chr.,** Ebbo von Reims und Ansgar. Ein Beitrag zur Missionsgeschichte des Nordens und zur Gründungsgeschichte des Bistums Hamburg.
Historische Zeitschrift 1910. 3 Folge. Bd 9, s. 237—284.

2870. **Reuter, Chr.,** Zur Geschichte Ansgars.
Zeitschrift der Gesellschaft f. Schleswig-Holsteinische Geschichte 1910. Bd 40, s. 484—492.

2871. **Rodhe, Edv.,** Dopritualet i svenska kyrkan efter reformationen. 227 + (1) s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 3 kr. 50 öre.
Lunds Universitets Årsskr. N. F. Afd. 1. Bd 7, N:o 1.

2872. **Salvius, A.,** Om det föreslagna consistorium generale 1648. Medd. af *A. B. Carlsson.*
Kyrkohistorisk Årsskr. 1910. Meddelanden o. aktstycken, s. 97—101.

2873. **Sjöholm, J.,** Två rapporter från kyrkoherden Lars Landgren till ärkebiskopen C. F. af Wingård om Erik-Jansismen.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1910. Meddelanden o. aktstycken, s. 154—160.

2874. **Stadgar,** Tvänne, rörande förbättrad observans inom Vadstena kloster utfärdade af Johannes Borquardi (1444) och Bengta Gunnarsdotter (1444—47). Efter en Upsala-handskrift utgifna af *R. Geete.* S. 207—220. Sthlm.
Bilaga till Sv. Fornskr.-Sällsk:s årsmöte 1910.

2875. **Synodalakter,** Svenska, efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af *H. Lundström.* Ser. 2. Strängnäs stift. H. 2. S. 81—160. Uppsala, Akademiska bokförl. Pr. 2 kr.

Finland och Östersjöprovinserna.

2876. **Bidrag** till Lojo sockenbeskrifning. 18. *A. Neovius,* Historiska anteckningar om Vaanila gård jemte dertill hörande lägenheter i Lojo. 92 s. + 2 portr. + 4 illustr. + 1 facspl. 19. *A. Neovius.* Historiallinen esitys Hiiden ja Roution tiloista Lohjan pitäjässä [Historiska anteckningar om Hiisi och Routio gårdar i Lojo socken.] 60 s. + 3 illustr. + 2 facspl. 20. *K. Svanljung,* Lohjan pedagogia. — *A. Neovius,* Lohjan pedagogian opettajat. 26 s. 21. *A. Neovius,* Historiallinen esitys Karnaisten tiloista Lohjan pitäjässä. 58 s. + 2 illustr. Helsingfors 1909—10.

2877. **Bonsdorff, C. v.,** Turun akateeminen konsistori sotavuosina 1808—1809. [Åbo akademiska konsistorium 1808—1809.]
Historiallinen Aikakauskirja 1909: N:ot 5—6, s. 7—21.

2878. **Buchholz, G.,** Neuvorpommersches Leben im 18. Jahrhundert nach dem Tagebuche des Stralsunder Predigers Joh. Chr. Müller (1720—72). Inaug. Diss. (1) + 213 s. Greifswald.
T. 1 ingår äfven i Jahrbücher des Rügisch-Pommerschen Geschichtsvereins 1910.

2879. **Carpelan, T.,** Åbo donatorer intill år 1909. Biografiska anteckningar. XXIII + 252 s. Med flera portr. Helsingfors.
Bidrag till Åbo stads historia utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Ser. 2: 10.

2880. **Danell, G.,** Baltiska svenskar.
Årsbok 1909. Utg. af Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet. S. 13—34. Med 4 pl. o. 5 illustr. i texten.

2881. **Dehio, S.,** Reval einst und jetzt. (4) + 130 s. + 7 illustr. Reval, F. Kluge.

2882. **Feuereisen, A.,** Die Anfänge des Denkmalschutzes in Schweden und Livland.
Arbeiten des ersten Baltischen Historikertages zu Riga 1908 (tr. 1909), s. 229—248.

2883. **Grotenfelt, K.,** Vielä muutamia Suomea koskevia asiakirjoja n. s. Vaasa-tiluksista. [Nya finska handlingar rörande Vasa-godsen.] 16 s.
Historiallinen Arkisto 1909. 21, 1, 6.

2884. **Handlingar** och uppsatser angående finska lappmarken och lapparne. Samlade och utgifna af *I. Fellman.* I anslutning till Jacob Fellmans »Anteckningar under min vistelse i Lappmarken». D. 1. XV + 542 s. 2. LXXIV + 472 s. Helsingfors.

2885. **Ignatius, K. E. F.,** Polska och sachsiska krigsfångar i Österbotten åren 1711—1713. 4 s.
Historiallinen Arkisto 1909. 21, 1, 3.

2886. **Kulturhistoria,** Finlands. Medeltiden. Med bidrag af flera författare utgifven af *P. Nordmann* o. *M. G. Schybergson*. 247 s. Med 117 bilder o. 1 karta i texten. Helsingfors, Söderström 1908. (Se N:o 1869.)
Innehåller bl. a.: *G. Grotenfelt*, Landtbruket i Finland under medeltiden; *A. G. Fontell*. Jordens i Egentliga Finland besittningstagande för odlingsändamål: *J. W. Ruuth*, Finlands handel under medeltiden; *A. Hjelt*, I Finland gångbara mynt från äldre tider; *J. Gummerus*, Klostren; *J. Gummerus*. Magnus Tavast; *K. K. Meinander*, Konsten; *J. Ramsay*, Finlands medeltidsadel; *J. Rinne*, Finlands medeltida borgar; *M. G. Schybergson*, Finland i Olaus Magnus historia; *Ad. Neovius*, Källorna till Finlands medeltidshistoria.

2887. **Lindeqvist, K. O.,** Suomen talonpoikain oloista 1600-luvun keskivaiheilla. [Om de finska böndernas belägenhet under 1600-talet.] 26 + 30 s.
Historiallinen Arkisto 1909, 10. 21, 1. 5: 21, 2, 1.

2888. **Löwis of Menar, K. v.,** Livländische Gutskarten aus schwedischer Zeit.
Arbeiten des ersten Baltischen Historikertages zu Riga 1908 (tr. 1909), s. 80—114.

2889. **Medeltidsurkunder,** Finlands. Samlade och i tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom *R. Hausen*. [D.] 1. — 1400. (2) + 594 s. 4:o. Helsingfors. Pr. 12 m.

2890. **Melander, K. R.,** Maanmittailusta Suomessa 17-vuosisadan alussa. [Jordrefning i Finland i början af det 17 århundradet.]
Historiallinen Aikakauskirja 1909: N:ot 5—9, s. 79—91.

2891. **Minnen** från svenskarne på Dagö.
Kalender eller almanack för året 1909. För svenskarne i Ryssland (Reval). Årg. 7, s. 37—42.

2892. **Müller, Fr.,** Der Liber Synodicus des Demminer Präpositus M. Petrus Michaelis. Ein Beitrag zum geistlichen und bürgerlichen Leben in Schwedisch-Pommern von 1679—1711.
Baltische Studien 1909. N. F. Bd 13, s. 31—66.

2893. **Ormsö.**
Kalender eller almanack för året 1908. För svenskarne i Ryssland (Reval). Årg. 6, s. 35—43.

2894. **Osten-Sacken, P.,** Zur Kapitulation der estländischen Ritter- und Landschaft am 29. Sept. 1710. Festschrift zum 200 jährigen Gedenktage der Zugehörigkeit Estlands zum russischen Reich. 39. Reval.

2895. **Ramsay, J.,** Frälsesläkter i Finland intill Stora ofreden. H. 1. (2) + 173 s. 4:o. Helsingfors, Söderström & C:o 1909. Pr. 20 m.
Se nedan »Recensioner» 2969.

2896. **Ruuth, J. W.,** Suomi ja paavilliset legaatit 1200-luvun alkupuolella. [Finland och påfliga legater i början af 1200-talet.]
Historiallinen Aikakauskirja 1909: N:ot 5—6, s. 92—99.

2897. **Ruuth, J. W.,** Om varupris och värdeförhållanden i Finland under medeltiden, särskildt 1400-talet, i jämförelse med vår tid. Föredrag hållet vid Finska Vetenskaps-Societetens sammanträde den 22 mars 1909. 22 s. Helsingfors 1909.
Öfversigt af Finska Vetenskaps-Societetens Förhandlingar. 51. 1908—1909. Afd. C. N:o 5.

2898. **Salenius, J. M.,** Kuopion kaupunki Ruotsin ylivallan aikana. [Kuopio under svenska tiden.] 63 s.
Historiallinen Arkisto 1909. 21, 1, 8.

2899. **Seraphim, E.,** Baltische Geschichte im Grundriss. Mit einer Karte von *K. v. Löwis of Menar.* (3) + 418 s. + 1 karta Reval, Fr. Kluge 1908.

2900. **Tigerstedt, E. S.,** Haapaniemi krigsskola, dess lärare och elever. Anteckningar, bref och matrikel. III + 252 + (3) s. + 12 illustr. Helsingfors, Söderström & C:o. Pr. 3 kr. 75 öre.

2901. **Ungern-Sternberg, P.,** Das Annotations-Protokoll de A:o 1716 für den Distrikt Harrien. Ein Beitrag zur Gütergeschichte Estlands.
Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands 1910. Bd 7, s. 15—63.

2902. **Winkler, R.,** Zur Geschichte der Pest von 1657 in Reval und Estland. 12 s. Reval 1907.

Allmän och utländsk historia.

2903. **Becker, K. F.,** Världshistoria. Omarbetad och till år 1900 fortsatt af *W. Müller.* Svensk öfversättning och bearbetning af *O. W. Ålund.* Med många illustr. o. pl. Ny billighetsuppl. H. 1—24. Bd 2: 534 f. Kr—1517 e. Kr. 737 + (11) s. Bd 5: Franska revolutionen och första kejsardömet. 1789—1848. 385 + (5) s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 50 öre häftet.

2904. **Bergtrup, H.,** Det danske Folks Historie i det nittende Aarhundrede. Bd 1. 403 + (1) s. Khvn, Gyldendalske Boghandel. Pr. 3 kr. 90 öre.
Kap. 11. Krigsaarene 1807—14.

2905. **Bergman, J.,** & **Svensén, E.,** Världshistorien berättad för folket. Med illustr. 2:a uppl. D. 1, 2, 4, 5, 6. 3. 400 s. Sthlm, Bohlin & C:o (tr. i Norrköping) 1908—10. Pr. 7 kr. delen.

2906. **Bååth, A. U.,** Från faren tid. Kulturbilder. (2) + 331 s. Sthlm. Beijer. Pr. 3 kr.

2907. **Historie,** Norges. Fremstillet for det norske folk af *A. Bugge, E. Hertzberg, O. A. Johnsen, Y. Nielsen. J. E. Sars* og *A. Taranger.* Med talrige illustrationer i teksten og paa bilag. H. 29—46. Bd 1: Halvb. 2: H. 5—15. *A. Bugge,* Tidsrummet circa 800—1035. S. 129—428 + (4) s. Bd 4: Halvb. 2: H. 1—7. *Y. Nielsen,* Tidsrummet 1588—1660. 184 s. Kristiania, Aschehoug. Pr. 50 öre häftet.

2908. **Hjärne, H.,** Japans historia. 64 sp. Sthlm, Förf.
Särtryck ur Nordisk Familjebok.

2908 1/2. **Holmquist, Hj.,** Medeltidens kyrkohistoria till 14:de århundradets början. XXXVII + 357 s. Uppsala, W. Schultz. Pr. 7 kr. 50 öre.
Ur kristendomens historia och tankevärld. 8.

2909. **Holmquist, Hj.,** Franciskusproblemet.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1910, s. 4—29.

2909 1/2. **Laurin, C. G.,** Våld och väld. Nationalistiska och revolutionära rörelser i Frankrike under 1800-talets senare hälft. (1) + 453 s. Med många illustr. o. portr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 10 kr.

2910. **Lenotre, G.,** Bilder från revolutionen. Gamla byggnader, gamla papper. Saml. 2. Bemyndigad öfversättning af *A. Börtzell.* (3) + 328 s. + 11 illustr. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 50 öre.

2911. **Sjögren, O.,** Världshändelserna och kulturutvecklingen. Allmän världshistoria. Med omkring 1200 illustrationer. H. 47—69. Bok 1 Inledning, Urtiden, Forntiden. H. 22. S. 513—535. Bok. 2. Mellantiden (Medeltiden). H. 1—14. 318 + (1) + VI s. Bok. 3. Nya tiden 1. (1516—1789). H. 10—15. S. 225—352. Bok. 4. Nya tiden. 2 (1789—1905). H. 15—19. S. 321—435 + (1) s. Sthlm. Fröléen & Comp. (tr. i Uppsala). Pr. 30 öre häftet.

2912. **Troels-Lund, T. F.,** Historiske Fortællinger. Tider og Tanker. H 1—14. Bok 1. 251 + (1) s. 2. 162 + (1) s. 3. 28 s. Khvn. Gyldendalske Boghandel. Pr. 25 öre häftet.

2913. **Wendell, H.,** Världshistorien, världshändelserna och kulturutvecklingen. Skildrade för folket. Med förord af *H. Lundström*. Rikt illustrerad. S. 497—856 + IV s. Köping, J. A. Lindblad (tr. i Lindesberg). Pr. för hela arbetet inb. i 2 band 10 kr. 50 öre. (Se N:o 240.)

Recensioner.

2914. Sveriges historia intill tjugonde seklet utgifven af *E. Hildebrand* D. 9: Afd. 1. 1809—1844 af *S. Clason*. (Se N:o 2459.)
Rec. i Aftonbladet 1910, N:o 50 (21/2), 161 (27/6) af *V. M[illqvist]*; i Pedagogisk Tidskr. 1910. s. 487—492 af *N. Höjer*.

2915. **Cederschiöld, G.,** Våra äldsta konungasagor och deras källor. (Se N:o 1957 o. 2460.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 115 (23/5) af *J. E. N.*; i Aftonbladet 1910, N:o 99 (14/4) af *E. S[vensé]n*.

2916. Pommersches Urkundenbuch. Herausgegeben vom Königlichen Staatsarchive zu Stettin. Bearbeitet v. *O. Heinemann*. Bd 5—6. (Se N:o 15 o. 900.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1910. Jahrg. 13, s. 225—227 af *E. Daenell*.

2917. Acta pontificum Danica, pavelige Aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536. Bd 1—3. (Se N:o 6489, 902 o. 1431.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1910. 3:e Folge. Bd 8, s. 414—417 af *E. Daenell*.

2918. **Samuelsson, S.,** Källorna till Gustaf Vasas äfventyr i Dalarna. (Se N:o 2477.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 298 (23/12) af *S. Belfrage*.

2919. **Waliszewski, K.,** Le berceau d'une dynastie, les premiers Romanov 1613—1682. (Se N:o 1981.)
Rec. i The English Historical Review 1910, s. 173—175 af *O. Wardrop*.

2920. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Utgifna af Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-akademien. Afd. 1. Bd 4. Bref 1628—1629. [Under redaktion af *H. Brulin*.] (Se N:o 1985.)
Rec. i The English Historical Review 1910, s. 347—350 af *C. Brinkmann*; 1: 4, 2: 10—11 i Göttingische gelehrte Anzeiger 1910, s. 516—521 af *M. Ritter*.

2921. **Bothe, Fr.,** Gustav Adolfs und seines Kanzlers wirtschaftspolitische Absichten auf Deutschland. (Se N:o 2492.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1910. Öfv. o. gr., s. 77—83 af *B. Boëthius*.

2922. Geschichte der Stadt Lindau im Bodensee. Im Auftrage der Stadtgemeinde unter Mitwirkung von *Fr. Joetze, H. Loewe, Th. Stettner* u. a., herausgegeben von *K. Wolfart*. Bd 1: Abt. 1—2—2. (Se N:o 2511.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1910, s. 217—220 af *O. Kronseder*.

2923. **Kernkamp, G. W.,** Zweedsche Archivalia: Brieven van Samuel Blommaert aan den Zweedschen rijkskanselier Axel Oxenstierna, 1635—1641. Brieven van Louis de Geer 1618—1652. (Se N:o 1465.)
Rec. i The English Historical Review 1910, s. 347—350 af *C. Brinkmann*.

2924. **Munthe, Arn.,** Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm, Danska kriget 1643—1645. Teckningarna af *J. Hägg*. D. 1—2: 1—2. (Se N:o 214, 1470 o. 2518.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1910, N:o 137 (24/5) af *V. Söderberg;* i Hist. Tidskr. 1910. Öfv. o. gr., s. 23—28 af *S. Bergh*.

2925. **Jensen, A.,** Svenska minnen från Böhmen och Mähren. (Se N:o 2524.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 292 (16/12) af *J. B[ra]tt*.

2926. **Granqvist, P. M.,** Carl X Gustaf. Den förste Pfalzaren på Sveriges tron. Ett 250-årsminne. (Se N:o 2530.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1910, N:o 41 (12/2) af *V. S[öderber]g;* i Aftonbladet 1910, N:o 41 (12/2) af *J. R. N[ilsson]*.

2927. **Jerusalem, E.,** Die Teilnahme Österreichs am ersten nordischen Kriege bis zu den Verträgen von Wehlau und Bromberg. 1655—1657. (Se N:o 2533.)
Rec. i Historische Monatsblätter für die Provinz Posen 1909. Jahrg. 10, s. 112—114 af *H. Baumert*.

2928. **Firth, Ch. H.,** The last years of the Protectorate 1656—1658. Vol. 1—2. (Se N:o 2534.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1910. Öfv. o. gr., s. 83—87 af *T. Gihl*.

2929. **Carlbom, J. L.,** Karl X Gustaf från Weichseln till Bält. Tåget öfver Bält och freden i Roskilde 1658. 250-åriga krigs- och segerminnen. (Se N:o 2535.)
Rec. i Aftonbladet 1910, N:o 41 (12/2) af *P. M. G[ranqvist];* i [Dan.] Hist. Tidsskr. 1910. 8:e Række. Bd 2, s. 431—433 af *J. A. F[ridericia];* i [Dan.] Militært Tidsskr. 1910. Aarg. 39, sp. 159—162 af *[K. C.] Rockstroh*.

2930. Briefe an den Feldmarschall Raimund Grafen Montecuccoli. Beiträge zur Geschichte des Nordischen Krieges in den Jahren 1659—1660. Bearb. v. *A. Fr. Fuchs*. (Se N:o 2544.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1910, s. 327—329 af *F. Hirsch*.

2931. **Pribram, A. F.,** Franz von Lisola und der Ausbau der Tripleliga in den Jahren 1670 und 1671. (Se N:o 2554.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1910, s. 330—331 af *F. Hirsch*.

2932. Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter. [D.] 4, 5. Utg. af *Aug. Quennerstedt*. (Se N:o 1519 o. 2049.)
D. 5 rec. i Stockholms Dagblad 1910, N:o 96 (11/4) af *V. S[öderber]g;* D. 4—5 rec. i Hist. Tidskr. 1910. Öfv. o. gr., s. 56—61 af *A. S[tille]*. (Se äfven N:o 2582.)

2933. **Kuylenstierna, O.,** Karl XII:s drabanter. (Se N:o 2567.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1910, N:o 182 (9/7) af *C. Hallendorff*.

2934. **Carlson, E.,** Sveriges historia under Karl den tolftes regering. D. 3. (Se N:o 2572.)
Rec. i Aftonbladet 1910, N:o 136 (23/5) af *S. Bergh;* i Svenska Dagbladet 1910, N:o 179 (6/7) af *C. Hallendorff;* i Hist. Tidskr. 1910. Öfv. o. gr., s. 28—41 af *L. S[tavenow];* i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1910, N:o 152 (8/6) af *A. St[ille];* i Dagens Nyheter 1910, N:o 14527 (15/10) under titeln: För och emot Carl XII. Apropå Ernst Carlsons posthuma verk af *H. Larsson.*

2935. Magnus Stenbock. Minnesskrift på 200-årsdagen af slaget vid Helsingborg utg. af *S. E. Bring* under medverkan af *A. Stille, E. Wrangel, H. E. Uddgren.* (Se N:o 2598.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1910. Årg. 10, s. 50—52 af *E. Naumann;* i Stockholms Dagblad 1910, N:o 56 (27/2) af *V. S[öderber]g;* i Svenska Dagbladet 1910, N:o 50 (21/2) af *C. Hallendorff.*

2936. **Uddgren, H. E.,** Kriget i Finland år 1713. (Se N:o 550.)
Rec. i Göttingische gelehrte Anzeigen 1910, s. 109—118 af *E. v. Schiele.*

2937. Luise Ulrike, die Schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausg. v. *Fr. Arnheim.* Bd 1—2. (Se N:o 1549 o. 2086.)
1 rec. i Literarisches Zentralblatt 1910, s. 194. Bd 2 rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1910, s. 333—334 af *A. Vorberg;* 1—2 rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 298 (22/12) af *L. Stavenow;* 2 rec. i The English Historical Review 1910, s. 783—785 af *A. W. Ward;* i Revue critique d'histoire et de littérature 1910, N:o 34—35, s. 148—15. af *R.;* i Hist. Tidskr. 1910. Öfv. o. gr., s. 87—94 af *L. S[tavenow].*

2938. **Hochschild, R. F.,** Memoarer. D. 1—3. Utg. af *H. Schück.* (Se N:o 1552 o. 2094.)
2—3 rec. i Aftonbladet 1910, N:o 54 (25/2) af *V. Millqvist;* 1—3 i Finsk Tidskr. 1910. T. 68, s. 325—329 af *R. F. v. Willebrand.*

2939. Sveriges krig åren 1808 och 1809. D. 5: 1—3. (Se N:o 2616.)
Rec. i Aftonbladet 1910, N:o 343 (16/12) af *S. Bergh.*

2940. **Tigerstedt, E. S.,** Torsten Tavast och hans omgifning. (Se N:o 2621.)
Rec. i K. Krigsvet. Akad. Tidskr. 1910, s. 282—284 af *[C. O.] N[ordensva]n;* i Tidskr. i militär hälsovård 1910, s. 368—372 af *Edv. Edholm.*

2941. **Boëthius, S. J.,** 1809 års regeringsform. (Se N:o 2120.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1909. Öfv. o. gr., s. 85—87 af *N. Höjer.* Denna rec. framkallade ett genmäle af *S. J. Boëthius,* hvarpå *N. Höjer* i sin tur replikerade.
Hist. Tidskr. 1910. H. 1.

2942. **Svensén, E.,** Ur vårt fosterlands historia efter 1809. (Se N:o 2118.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 49 (1/3) af *E. Naumann.*

2943. **Schulz, H.,** Friedrich Christian, Herzog zu Schleswig-Holstein. (Se N:o 2643.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1910, N:o 324 (28/11) af *C. Hallendorff.*

2944. **Livijn, Cl.,** Bref från fälttågen i Tyskland och Norge 1813 och 1814. Utg. med en inledning af *J. Mortensen.* (Se N:o 2142.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1910. Öfv. o. gr., s. 13—17 af *[T.] H[öjer];* i Svenska Dagbladet 1910, N:o 7 (9/1) af *C. Hallendorff;* i Aftonbladet 1910, N:o 94 (9/4) af *Fr. Vetterlund;* i Finsk Tidskr. 1910. T. 69, s. 221—224 af *R. F. v. Willebrand.*

2945. **Björlin, G.,** Johan Baner. D. 2. (Se N:o 2668.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1910, N:o 311 (15/11) af *C. Hallendorff;* i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 282 (5/12) af *[A.] A[hnlund].*

denna recension framkallade ett svar af förf. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 290 (14/12); i Aftonbladet 1910, N:o 348 (16/12) af *S. Bergh.*

2946. **Hildebrand, H.,** Minne af riksantikvarien Johannes Bureus. (Se N:o 2673.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1910. Öfv. o. gr., s. 74—77 af *V. Gödel.*

2947. **Schauman, G.,** Biografiska undersökningar om Anders Chydenius. (Se N:o 1653.)
Rec. i Statsvetenskaplig Tidskr. 1910, s. 240—250 af *E. F. Heckscher;* i Hist. Tidskr. 1910. Öfv. o. gr., s. 1—10 af *L. S[tavenow].*

2948. Ett gammalt familjearkiv (det *Franzén-Grafströmska*). Bref och anteckningar meddelade af *A. M. Roos.* (Se N:o 2178.)
Rec. i Aftonbladet 1910, N:o 77 (21/3) af *Fr. Vetterlund;* i Nordisk Tidskr. 1910, s. 518—520 af *Fr. Vetterlund.*

2949. **Hamilton-Geete, A.,** I solnedgången. (Se N:o 2680.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1910, N:o 277 (29/11) af *A. Blanck.*

2950. **Montgomery-Silfverstolpe, M.,** Memoarer. Utg. af *M. Grandinson.* D. 1—3. (Se N:o 1557, 2096 o. 2688.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 295 (20/12) af *A. Blanck;* i Nordisk Tidskr. 1910, s. 52—63 af *G. Göthe.*

2951. Mörnerska släktboken 1468—1653. Utg. af *C. M. Stenbock.* (Se N:o 2184.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1910, s. 153—154 af *S. Leijonhufvud.*

2952. **Fehrman, D.,** Carl Fredrik af Wingård såsom biskop öfver Göteborgs stift. D. 1. (Se N:o 1676.)
Rec. i Kyrkohistorisk Årsskr. 1910. Granskningar o. anmälningar, s. 318—323 af *[H.] L[un]d[strö]m.*

2953. **Munthe, L. W:son,** Kongl. fortifikationens historia. D. 3. (Se N:o 1143, 1688 o. 2204.)
Rec. i K. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1910, s. 50—58 af *H. J[ungste]dt.*

2954. **Pihlström, A.,** Kungl. Dalregementets historia. Afd. 4. Utg. af *C. Westerlund.* (Se N:o 2703.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1910, N:o 98 (13/4) af *C. Hallendorff;* i K. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1910, s. 453—454 af *C. O. N[ordensva]n.*

2955. **Hahr, Aug.,** Studier i Johan III:s renässans. 2. Villem Boy. (Se N:o 2712.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1910, N:o 199 (30/8) af *A. L. Romdahl;* i Dagens Nyheter 1910, N:o 14479 (28/8) af *G[eor]g N[ordensvan].*

2956. **Fahlbeck, P.,** Regeringsformen i historisk belysning. (Se N:o 2729.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1910. Öfv. o. gr., s. 61—65 af *N. Höjer.*

2957. **Melander, C. G.,** Svenska riksdagens justitieombudsman. 1: 1. (Se N:o 1719.)
Rec. i Tidsskr. for Retsvidenskab 1910, s. 455—457 af *B. Morgenstierne.*

2958. **Klintberg, M.,** Några anteckningar om Gotland i verkligheten och Gotland i skrift. (Se N:o 2271.)
Rec. i Aftonbladet 1910, N:o 61 (4/2) af *A. Stark.*

2959. **Nordström, Th.,** och **Dahlander, M.,** Örebro slotts byggnadshistoria. (Se N:o 1769.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1910, s. 230—242 af *O. Montelius;* i Hist. Tidskr. 1910, s. 228—230 af *Aqut [J. A. Almquist];* i Finsk Tidskr. 1910. T. 68, s. 280—282 af *J. Ahrenberg.*

2960. **Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början.** (Se N:o 1778, 2289 o. 2808.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1910, s. 75—80 af *L. Looström*.

2961. **Bååth-Holmberg, C.,** Morfars bok. (Se N:o 2825.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1910, N:o 278 (30 11) af *K. W[arbur]g*.

2962. **Olaus Magnus,** Historia om de nordiska folken. D. 1 (1—5 boken). (Se N:o 2324.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1910. T. 69, s. 134—136 af *F. Gustafsson*.

2963. **Säve, G.,** Sjukvårdsförhållanden i Jönköpings län från 1700-talets början till vår tid. (Se N:o 2851.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1910, N:o 116 (24 5) af *[A.] A[hma]n*.

2964. **Turi, J.,** Muittalus samid birra. En bog om lappernes liv. (Se N:o 2853.)
Rec. i Dagens Nyheter 1910, N:o 14585 (12 12) af *V. Carlheim-Gyllensköld* under titel: Märkligt verk om lapparnes lif. Tecknadt i ord och bild af en svensk lapp; i Fataburen 1910, s. 249—255 af *K. B. Wiklund*; i Nordisk Tidskr. 1910, s. 607—612 af *O. Montelius*.

2965. **Curschmann, F.,** Die älteren Papsturkunden des Erzbistums Hamburg. (Se N:o 2858.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1910. Öfv. o. gr., s. 51—56 af *[T.] H[öjer]*.

2966. **Ekelund, Th.,** Bidrag till dopritualets historia med särskild hänsyn till svenska kyrkan. 1. (Se N:o 2859.)
Rec. i Kyrkohistorisk Årsskr. 1910. Granskningar o. anmälningar, s. 316—318 af *[H.] L[un]d[strö]m*.

2967. **Rodhe, E.,** Kyrka och skola i Sverige under 1800-talet. En kyrkohistorisk undersökning. (Se N:o 1852.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1910, s. 151—153 af *O. Sylwan*.

2968. Kyrkohistorisk Årsskrift. Årg. 10.
Rec. i Stockholms Dagblad 1909, N:o 263 (5 10) af *Hj. Holmquist*.

2969. **Ramsay, J.,** Frälsesläkter i Finland intill Stora ofreden. H. 1. (Se N:o 2895.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1910. T. 68, s. 51—59 af *G. Granfelt* under titel Ett nytt arbete om Finlands gamla adel; i Personhistorisk Tidskr. 1910. Årg. 12, s. 54—57 af *C. M. S[tenbock]*.

2970. **Bruun, D.,** o. **Jónsson, F.,** Om Hove og Hovendgravninger på Island.
Rec. i Hist. Tidskr. 1910. Öfv. o. gr., s. 47—50 af *O. Almgren*.

2971. **Thümmel, A.,** Der germanische Tempel.
Rec. i Hist. Tidskr. 1910. Öfv. o. gr., s. 47—50 af *O. Almgren*.

2972. **Nilsson, M. P.,** Timbres amphoriques de Lindos publiés avec une étude sur les timbres amphoriques rhodiens. & *Nilsson, M. P.*, Studien zur Geschichte des alten Epeiros.
Rec. i Hist. Tidskr. 1910. Öfv. o. gr., s. 71—74 af *E. Nachmanson*.

REGISTER.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst den 30 mars 1911.

Sedan sammankomsten öppnats af styrelsens ordförande riksarkivarien E. Hildebrand, föredrog sekreteraren följande

Årsberättelse för 1910.

Svenska Historiska Föreningen har under år 1910 räknat omkr. 730 årsafgift betalande medlemmar inom och utom Sverige, hvartill dessutom komma 13 postprenumeranter. Sedan under året förste arkivarien dr J. A. Almquist, Stockholm, och Västmanlands-Dala nation i Uppsala erlagt afgift såsom ständiga ledamöter, uppgår hela antalet dylika till 87 och den af deras afgifter jämlikt stadgarnas bestämmelse bildade fonden till kr. 6,525.

Vid föreningens årssammankomst den 3 mars invaldes i styrelsen rektorn vid Stockholms Handelshögskola professor C. Hallendorff. I öfrigt har under året ingen förändring i styrelsens sammansättning ägt rum.

Under året har föreningen af sin tidskrift utgifvit en ny årgång — den trettionde.

Såsom redan i den förra årsberättelsen omnämndes behagade Kungl. Majestät genom Nådigt beslut af den 11 febr. 1910 på ansökan tilldela Svenska Historiska Föreningen ett anslag af 1,500 kr. såsom ett bidrag till bestridande af de med utgifvandet af Historisk Tidskrift förenade kostnader under år 1910. Äfvenledes förnyade Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien det anslag, som föreningen under flere år haft förmånen att från densamma mottaga. Tack vare dessa frikostiga bidrag har det varit möjligt att något utvidga tidskriftens omfång (från 24 till 28 ark) och därigenom göra särskildt den viktiga litteraturafdelningen något fylligare. Då båda de nämnda anslagen komma att utgå äfven under 1911, kan tidskriften äfven för detta år bibehållas vid sitt nya, utvidgade omfång.

* * *

Med Otto Ahnfelt, död den 3 februari 1910, förlorade den kyrkohistoriska forskningen i vårt land en af sina märkesmän. Andra

och vidsträcktare plikter drogo honom under de senare åren af hans lif bort från det vetenskapliga arbetet, men hans undersökningar och urkundspublikationer på den svenska reformationshistoriens område skola städse bära vittnesbörd om djupgående och samvetsgrann forskning.

Magnus Höjers verksamhet i häfdaforskningens tjänst blef framför allt lärarens, och många äro de, som genom hans väckande och personliga undervisning fått för historien en kärlek som följt dem genom lifvet. Sin ungdoms studier inom den karolinska tidens historia, till hvilka han på sin ålderdom återvändt, fick han ej fullfölja. Men hvad han på detta område hunnit publicera präglas liksom hans stora topografiska arbete af den varma kärlek till historien och den redbara vederhäftighet i forskningsarbetet, som uppburo hans undervisning.

En af våra mest lofvande yngre historieforskare bortgick med Birger Swartling, död den 3 mars vid endast 30 års ålder. Genom flera monografiska undersökningar, bl. a. en studie öfver Stiernhjelm, hade han gifvit prof på insikter och beläsenhet af mindre vanlig omfattning och mångsidighet.

* * *

Tvenne af våra viktigaste urkundspublikationsserier ha under året tillökats med nya volymer. Af Gustaf Vasas registratur har utkommit ett digert band, omfattande brefven från 1555 och redigeradt af J. A. Almquist, och Emil Hildebrand har med ett nytt häfte, till hufvuddelen fylldt af akterna från Arboga riksdag, fullbordat tredje bandet af Svenska riksdagsakter, den för vår inre historia så viktiga källpublikation, hvars utgifvande han för snart ett fjärdedels sekel sedan påbörjade tillsammans med Oscar Alin. Af den aktsamling, som Sam Clason förra året påbörjade till belysande af krisen i vår historia för hundra år sen, har ett nytt band utkommit och af Malla Silfverstolpes memoarer föreligger en tredje del, omfattande åren 1819—1825. Af H. Lundströms stora samling af svenska synodalakter efter 1500-talets ingång har jämväl ett nytt häfte utgifvits. Under sina sista år var Karl Henrik Karlsson sysselsatt med utarbetandet af ett hittills saknadt register till det Liljegrenska Diplomatariets båda första band och hann i hufvudsak fullborda detsamma men ej se det färdigtryckt. Det har nu efter sin upphofsmans förtidiga bortgång utgifvits af L. M. Bååth. Ett annat dylikt verk af betydenhet är det af Severin Bergh utarbetade registret till den äldre serien af adelns riksdagsprotokoll, hvaraf under året första bandet sett dagen.

Men utom dessa fortsättningar å äldre serier af källpublikationer ha under året äfven åtskilliga nya aktsamlingar utkommit, af hvilka några af mer än vanligt intresse. Främst bland dessa må nämnas det första bandet af den ståtliga edition af Finlands medeltidsur-

kunder, hvars utgifvande efter långvariga förarbeten nu omsider påbörjats af R. Hausen. Den på det Stora kungliga biblioteket i Köpenhamn förvarade Nydala-kopieboken har utgifvits i en faksimileupplaga. Ur staden Danzigs arkiv, statsarkiven i Berlin och Schwerin samt vårt eget riksarkiv har H. Almquist hämtat materialet till en synnerligen intressant aktpublikation, belysande mötet i Reval, Sigismunds resor till Sverige och polska legationen 1599. Såsom bihang till det förra året fullbordade andra bandet af sin stora teckning af Uppsala universitets historia har Annerstedt utgifvit en samling hithörande aktstycken från tidsskedet 1655—1694. Ur Agaton Hammarskjölds litterära kvarlåtenskap har — jämte en separatedition af hans i Historisk Tidskrift åren 1893—97 offentliggjorda undersökningar om generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg — utgifvits en värdefull samling handlingar rörande fälttåget i Sverige under skedet mars—sept. 1809. I den storslagna aktpublikation rörande det fransk-tyska krigets förhistoria, som på den nyligen afgångne utrikesministern Pichons initiativ börjat utgifvas af franska utrikesministeriet, och som lofvar att bli af ett tämligen enastående intresse, finnes en mängd depescher ur den diplomatiska korrespondensen mellan Drouyn de Lhuys och ministern i Stockholm Fournier, hvilka kasta en intressant, om ock just ej smickrande belysning öfver den svenska utrikespolitiken under 1863—64 års danska kris. Närmast praktiska syften afser den af Sandgren utgifna samlingen af Sveriges gällande traktater att tjäna, men den bildar ock, helst när det tillärnade registret en gång utkommer, en nyttig och värdefull uppslagsbok för en hvar, som söker orientera sig i vår yttre historia under dess nyaste period. Förtjänt af ett omnämnande, särskildt med hänsyn till det intresse som f. n. är knutet vid lapparnas förhållanden, är slutligen den af E. Reuterskiöld utgifna samlingen af källskrifter rörande lapparnas mytologi.

På de akademiska dissertationernas område lysa de rent historiska afhandlingarna med sin fullständiga frånvaro. Ett par omfattande statsrättsliga undersökningar ha publicerats, likaså ett par bidrag till den svenska kyrkoritualens och homiletikens historia, samtliga dock för historikern af jämförelsevis mindre intresse.

Såsom evenemangen inom årets historiska produktion måste väl anses den af E. Hildebrand utgifna svenska rikshistoriens fullbordande, sedan S. Clason utgifvit de sista häftena af sin teckning af tidehvarfvet 1809—1844. Därmed föreligger till allmänhetens tjänst en modern och vederhäftig teckning af vår historiska utveckling alltifrån äldsta tider till våra dagar, och om än alla partier icke kunna anses stå lika högt i vetenskapligt afseende, måste arbetet dock i sin helhet betecknas såsom verkligt monumentalt. Dess större blir tacksamhetsskulden till den, som med öfverlägsen sakkunskap och målmedveten energi planlagt och nu omsider lyckats slutföra detsamma. De öfriga större arbeten, som under året sett dagen, äro icke något så när jämnt fördelade öfver vår historias olika perioder utan samman-

hopade på ett fåtal forskningsområden, under det andra ligga mer eller mindre fullständigt obrukade. Till drottning Kristinas regering höra sålunda det nya halfbandet af Munthes förtjänstfulla monografi öfver 1643—45 års danska krig, skildrande krigsrörelserna under året 1645, liksom de båda återstående banden af Björlins stora lefnadsteckning öfver Johan Baner samt de svenska minnen från 30-åriga krigets tid, som Alfred Jensen från Böhmen och Mähren sammanfört i tvenne publikationer. Ett ej obetydligt antal undersökningar — bl. a. ett digert arbete af Carlbom — knyter sig till 250-årsminnena från Karl Gustafs tid. Rik är som vanligt produktionen inom Karl XII:s historia — en ej ringa del däraf sammanhänger med 200-årsminnet af slaget vid Helsingborg. Af mera betydande saker inom detta tidsskedes historia förtjäna särskildt att framhållas, utom Quennerstedts idérika essay om kalabaliken vid Bender, ett nytt band af danska generalstabens utmärkta arbete öfver det stora nordiska kriget, behandlande de nordiska allierades kamp mot Magnus Stenbock 1712 och 1713, samt framför allt E. Carlsons omfångsrika teckning af Sveriges historia under Karl XII:s regering 1706—1710, hvilken såsom frukten af 20 års forskningsarbete förelåg, delvis i tryck, vid hans bortgång och hvars postuma utgifvande anförtroddes åt Th. Westrins pietetsfulla och sakkunniga hand. Inom 1800-talets historia äro slutligen att anteckna ett nytt band af generalstabens bekanta arbete om 1808 års krig samt E. Thyselius' vidlyftiga teckning af Karl XV och hans tid.

Inom gruppen genealogi och biografi är först och främst att nämna K. H. Karlssons efterlämnade orienterande lilla uppsats om medeltidsgenealogierna. Bland den som vanligt rätt rikhaltiga biografiska litteraturen må framhållas H. Hildebrands minne af Johannes Bureus och C. Trolle Bondes teckning af kungliga rådet och ambassadören grefve Carl Bonde. Af den stora Linné'ska brefväxlingen föreligger en ny, fjärde del, liksom de föregående redigerad af Th. M. Fries. Det ökade intresse, som på de senaste åren börjat samla sig kring Erik Gustaf Geijers gestalt, har tagit sig uttryck i ett par värdefulla publikationer, näml. H. Borelius' gedigna afhandling om Geijer åren före affallet och A. Hamilton Geetes fängslande bok om hans senaste lefnadsår. Bland biografiska arbeten, som utkommit i nya upplagor, märkas Flavignys bekanta Birgitta-biografi och Agneta Horns anteckningar om sitt lefverne.

På krigshistoriens område äro, utom de i det föregående uppmärksammade arbeten, endast att nämna fjärde afdelningen af Pihlströms Dalregementets historia, utgifven af C. Westerlund, samt Uddgrens historik öfver det frivilliga skytteväsendet.

Vända vi oss så till litteratur- och konsthistorien, må antecknas andra delen af Löws historiografiska undersökning om Sveriges forntid i svensk historieskrifning. Den finske litteraturhistorikern G. Castrén har utgifvit en studie öfver Norden i den franska litteraturen. Hahr fortsätter sina studier i Johan III:s renässans med en monografi öfver bildhuggaren och byggmästaren Villem Boy, och E. Wrangel har

offentliggjort en undersökning om Lunds domkyrkas äldsta ornamentik. Slutligen må framhållas Böttigers stora praktverk öfver Philip Hainhofer och Gustaf Adolfs å Uppsala universitet förvarade praktskåp.

På stats- och förvaltningsrättens område har jag redan påpekat tillvaron af ett par akademiska afhandlingar. Härtill skulle kunna läggas ytterligare en del smärre undersökningar, samtliga akademiska habilitationsskrifter. Ett särskildt omnämnande förtjänar Fahlbecks arbete »Regeringsformen i historisk belysning», af författaren ämnad till ett slags läsebok i kunskapen om vår gällande författning.

Bibliografien är inom årets bokskörd jämförelsevis rikhaltigt företrädd. Främst märkas nya häften af J. A. Almquists och Bygdéns stora bibliografiska arbeten. Ett bidrag till en Magnus-Stenbocks-bibliografi har lämnats af S. E. Bring i en festskrift, utgifven i anledning af 200-årsminnet af slaget vid Helsingborg. I. Collijn fortsätter sina lärda bibliografiska småundersökningar med bl. a. en intressant liten studie öfver ett par af våra äldsta tryck. Omnämnas må slutligen Cappelins förteckning öfver litteratur rörande Skåne. — De så godt som enda bidragen till vår arkivvetenskapliga litteratur är man van att finna i Riksarkivets meddelanden. Det under året utgifna häftet innehåller på detta område en af S. Bergh gjord, grundlig och uttömmande utredning om de i Riksarkivet förvarade svenska kanslidiarierna, hvilken bör blifva af det största värde för hvar och en som i Riksarkivet idkar forskningar.

Den topografiska litteraturen brukar ju i allmänhet vara rikhaltig, och under året har den varit rentaf öfverflödande — ehuru naturligtvis af mycket olika värde och intresse. Af det Ahlenius-Kempe-Apelqvistska verket öfver Sverige ha några nya häften utkommit. Äfvenså förtjänar att påpekas ett par praktverk på området nämligen dels den nya upplagan af »Succia antiqua et hodierna» dels den långa raden häften af verket »Svenska slott och herresäten». En ej ringa del af litteraturen på området utgöres af bidrag till våra städers historia. Stjernas uppsats om Lund och Birka har gifvit upphof till ett par kritiska följdundersökningar af Schück och Weibull — den ena — om Birka — afvisande, den andra — om Lund — i hufvudsak godtagande den framstående arkeologens resultat. De båda serier af svenska städers tänkeböcker, som äro under utgifning, nämligen Stockholms och Jönköpings, ha fortsatts, ehuru på grund af utgifningssättet arbetet fortskrider långsamt. En värdefull tillökning till litteraturen om hufvudstadens historia utgöra de af Riksarkivet verkställda utredningarna rörande kronans mark och tomter å Riddarholmen och Kungsholmen. I öfrigt märkes ett par monografiska arbeten om Falköping och Sundsvall.

Det illa inhägnade område eller snarare den allmänning, som betecknas med namnet kulturhistoria, har också, som ju var att vänta, att uppvisa en jämförelsevis rik afkastning. Främst möta ett par bidrag till vår lärdomshistoria, båda jubileumsskrifter, nämligen dels den till 100-årsjubileet af lärarekollegiet utgifna trebandiga

teckningen af Karolinska mediko-kirurgiska institutets historia, dels den minnesskrift som utgafs vid Vetenskapssocietetens i Uppsala 200-årsfest. Vidare märkes ett par mindre bidrag till vår bergshandterings historia af Sommarin och Swederus. En särdeles intressant tillökning till vår etnografiska litteratur utgör den af lappen Johan Turi författade bok om lapparnes lif, som genom Hj. Lundbohms intresse och frikostighet sett dagen.

Hvad kyrkohistorien angår, ha redan några hithörande akademiska afhandlingar och urkundssamlingar blifvit berörda. Till dessa äro blott att lägga ett par undersökningar af Reuter rörande Ansgars och den nordiska missionens historia äfvensom Rodhes omfattande framställning af den svenska kyrkans dopritual efter reformationen.

Det förnämsta arbete, som under året utkommit inom Finlands historiska litteratur, nämligen första bandet af Hausens samling af Finlands medeltidsurkunder har redan berörts. Af öfriga arbeten på området kan jag inskränka mig till att påpeka Fellmans handlingar och uppsatser rörande finska lappmarken och lapparne äfvensom Schaumans studier i frihetstidens nationalekonomiska litteratur, en öfversikt öfver idéer och strömningar 1718—1740.

Inom den utländska och allmänna historiens område falla tvenne arbeten af mera ovanligt intresse. Det ena är den skildring af vissa högeligen intressanta strömningar i det sista halfseklets Frankrike, som dess författare Carl G. Laurin på ett pregnant sätt karakteriserat redan i sitt arbetes titel »Våld och väld», en skildring byggd på grundliga och omfattande studier men i formen präglad af en lättillgänglighet och en spiritualitet, som i svensk historisk litteratur är tämligen sällsynt. Det andra af de åsyftade arbetena är den nya delen af Hj. Holmquists öfversikt af kyrkans historia, behandlande medeltiden. Det nya bandet utgör ett nytt prof på författarens ovanliga beläsenhet och lika ovanliga förmåga att på ett öfverskådligt och konkret sätt framlägga trådarna i en utveckling eller kärnpunkten i ett historiskt problem.

Af utländska arbeten, som direkt eller indirekt beröra svensk historia eller syssla med problem ur densamma, må till sist några af de viktigaste åtminstone nämnas. Först må då påpekas nyutkomna band af trenne stora urkundssamlingar af betydelse för samtliga Östersjöländers medeltida historia, näml. fjärde bandet af Acta pontificum Danica samt nya band af Livländisches Urkundenbuch och Hanserecessernas senare serie. Vidare må antecknas Bothes värdefulla men konstruktiva studie öfver Gustaf Adolfs ekonomiska politik, Fabricius' monografi öfver Griffenfeld samt slutligen för vår nyaste historia Klaebers lefnadsteckning öfver Bernadotte, Schulz' förtjänstfulla biografi af Fredrik Kristian af Augustenborg samt slutligen den af Wittichen redigerade editionen af Brinkmanns och Gentz' brefväxling.

Därefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Undertecknade, som af Svenska historiska föreningen blifvit utsedda att granska föreningens räkenskaper för år 1910, få efter verkställdt uppdrag därom afgifva följande berättelse:

Debet.

Saldo från 1909		kr.	6,550: 92
Inkomster:			
Hans Maj:t konungens årsafgift 1909, 1910	100: —		
632 afgifter à 5 kr.	3,160: —		
13 postprenumeranter à 7,03 kr.	91: 39		
2 ständiga ledamotsafgifter	150: —		
Redovisning från Fritzes k. hofbokhandel .	353: 90		
» » Nordiska bokhandeln . .	84: 75		
» » Danmark	27: 20		
» » Norge 1909, 1910 . . .	209: 10		
Försålda häften af Hist. tidskrift	110: 50		
» 5 ex. af Svensk hist. bibliografi .	25: —		
Räntor	360: 89		
Statsanslag för 1910	1,500: —		
Anslag af vitterhets-, hist. o. antikv. akademien	500: —	kr.	6,672: 73
		Summa kr.	13,223: 65

Kredit.

Utgifter:			
Å redaktionskonto	1,995: —		
» boktryckerikonto	3,257: —		
» distributionskonto	165: 85		
» diversekonto	574: 91		5,992: 76
Saldo till 1911			7,230: 89
		Summa kr.	13,223: 65

Behållningen är sålunda placerad:

Å depositionsräkning	kr.	5,500: —
» sparkasseräkning	»	1,730: 89
	Summa kr.	7,230: 89

Då räkenskaperna äro ordentligt förda och föreningens säkerhetshandlingar vid granskning befunnits riktiga, få vi tillstyrka full ansvarsfrihet åt styrelsen för dess förvaltning under år 1910.

Stockholm den 21 mars 1911.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

I enlighet med revisorernas hemställan beviljades åt styrelsen ansvarsbefrielse för 1910 års förvaltning.

Den afgående styrelsen omvaldes.

Till revisorer återvaldes hrr S. Bergh och B. Lundstedt samt till deras suppleanter hrr J. A. Almquist och T. J. Petrelli.

Dr T. Höjer höll föredrag om »Det fransk-tyska krigets förhistoria: de fransk-italiensk-österrikiska alliansförhandlingarna och Hohenzollernkandidaturen».

Åt styrelsen uppdrogs att justera dagens protokoll.
